

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

МАКСИМОВСЬКА НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 378.013.42-057.875:379.8 (043.5)

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗІ
СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня доктора
педагогічних наук

Науковий консультант:

Рижанова Алла Олександрівна
доктор педагогічних наук, професор

Харків – 2015

Зміст

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЕВОЛЮЦІЯ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	21
1.1. Становлення сфери дозвілля у філогенезі: історико-теоретичний аналіз	21
1.2. Еволюція студентського дозвілля: історико-педагогічний аспект	78
1.3 Специфіка розвитку дозвілля студентської молоді в Україні	108
ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ	132
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: АНІМАЦІЙНИЙ ПІДХІД	138
2.1. Студентська молодь як суб'єкт дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства	138
2.2. Соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля в інформаційному суспільстві	176
2.3. Анімаційний підхід до соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства	210
ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ	243
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА АНІМАЦІЙНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	248
3.1. Анімаційна соціально-педагогічна діяльність в умовах сфери дозвілля ВНЗ з розвитку готовності студентської молоді до соціальної творчості	248

3.2. Анімаційна соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у відкритій сфері дозвілля	282
3.3. Організація та управління системою анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля	309
ВИСНОВКИ ДО 3 РОЗДІЛУ	336
РОЗДІЛ 4. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СИСТЕМИ АНІМАЦІЙНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ	340
4.1. Сутність та особливості організації експериментальної роботи з перевірки системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля	340
4.2. Впровадження та експериментальна перевірка системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля	367
4.3. Аналіз результатів експериментального етапу дослідження	398
ВИСНОВКИ ДО 4 РОЗДІЛУ	424
ВИСНОВКИ	430
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	437
ДОДАТКИ	515

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Становлення інформаційного суспільства актуалізує суспільне призначення молоді, як найбільш мобільної та творчої вікової групи, в розбудові культури постіндустріальної доби. Особлива роль у цьому припадає на студентську молодь, від соціально-громадянських цінностей та якості професійної, наукової підготовки якої залежить майбутнє не лише власної країни, регіону, світу, але й перспективи глобального людства. Проте соціальне виховання студентської молоді зазнає докорінних змін, внаслідок формування глобального інформаційного простору, розгалуження віртуальної реальності, підвищення питомої ваги в житті юнацтва соціальних мереж, засобів масової комунікації, котрі фактично залишаються поза педагогічного регулювання викладачів вищих навчальних закладів, батьків, молодіжних громадських організацій тощо. При цьому психовікова специфіка студентської молоді (становлення соціальних ціннісних орієнтацій, професійної свідомості, юнацький максималізм, активно-дієвий інтерес до нового, мотивованість на самоактуалізацію та самореалізацію, прагнення самостійності та незалежності і т. п.) може спричинити як набуття соціального лідерства цією віковою групою в суспільстві, так і призвести до її громадсько-професійної деформації (інформаційна агресія, Інтернет та комп'ютерна залежність, занурення у віртуальний світ з виходом з реального життя, інформаційне маніпулювання свідомістю, плагіат як норма фахової освіти, нівелювання суспільно-корисного знання „інформаційним шумом”, кіберзлочинність), що значною мірою залежатиме від гармонізації процесу соціального виховання, зокрема у сфері дозвілля студентів, через науково обгрунтовану соціально-педагогічну діяльність (СПД) у вищому навчальному закладі (ВНЗ).

Дозвілля (як найменш регламентована і найвмотивованіша сфера людського буття) в умовах інформаційного суспільства докорінно трансформується, „долаючи” межі ВНЗ, і може сприяти непримусовій активізації та реалізації соціальної суб'єктності, громадсько-професійній

творчості студентської молоді не лише у вишах, але й територіальній громаді, на національному та міжнародному рівнях, відтак відігравати роль індикатору ціннісного опанування соціальної дійсності студентством. Нагальність соціального розвитку молоді через удосконалення різноманітних дозвіллевих потреб за інформаційної доби актуалізує значення професійної соціально-педагогічної діяльності у ВНЗ. Отже, СПД зі студентською молоддю в сфері дозвілля (і вишу, і відкритого соціокультурного простору) має посилити позитивні соціально-виховні інформаційні впливи, зменшити негативні, при цьому за безпосередньої участі самого юнацтва в урізноманітненні та осучасненні власної дозвіллевої діяльності, у вдосконаленні її просторово-інституційного середовища. Відтак, актуалізується активна участь студентської молоді у соціально позитивних діях в умовах сфери дозвілля інформаційної доби, що втілюється в анімаційному підході до соціально-педагогічної діяльності у ВНЗ, який стане профілактикою особистісного, вікового егоїзму, правового та громадянського нігілізму, ейджизму тощо, уможливить одухотворення студентського дозвілля, виявлення соціальної творчості молоді.

Соціальне значення вільного часу й дозвілля для розвитку людини досліджували представники багатьох наукових галузей, зокрема філософії (О. Бойко, Т. Веблен, Г. Орлов), культурології (М. Аріарський, І. Арнольд, А. Жарков, В. Дуліков, Т. Кисельова, Ю. Красильников, В. Піча, Е. Соколов, Ю. Стрельцов, В. Суртаєв, Б. Трегубов, В. Триодін, В. Туєв), соціології (Л. Акімова, М. Вебер, Ж. Дюмазедьє (Dumazedier), Г. Зборовський, Н. Цимбалюк, Р. Стеббінс (Stebbins), М. Фурастьє (Furaste), економіки (Т. Абанкіна, В. Патрушев), педагогіки (В. Бочелюк, А. Воловик, В. Воловик, І. Єрошенков, В. Кірсанов, Б. Мосальов, Е. Новаторов, Б. Титов) та ін.

Соціально-виховний аспект сфери дозвілля вивчали: Р. Азарова, І. Белецька, Т. Вдовенко, Л. Габора, Т. Гаміна, В. Кірсанов, Ю. Нагорний, С. Пішун, І. Петрова, Д. Шамсутдінова. Вирішення окремих соціальних проблем особистості через залучення ресурсів дозвіллевої сфери досліджували

В. Гладиліна, Т. Гончар, О. Гончарова, О. Диба, Т. Зрелова, Ю. Клейберг, Г. Колик, С. Лаврецова, Ю. Моздокова, О. Рассказова, Л. Сайкіна, А. Фатов, С. Цюлюпа, О. Шеховцова та ін.

Дозвіллевих аспектів у соціальній педагогіці торкалися О. Безпалько, І. Зверева, О. Караман, А. Капська, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, І. Липський, Л. Мардахасв, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Омельченко, О. Рассказова, А. Рижанова, С. Савченко, І. Трубавіна, С. Харченко, Л. Штефан.

Формування інформаційного суспільства та його вплив на соціальне становлення людини, групи, соціуму досліджували Д. Белл (Bell), Е. Гідденс (Giddens), М. Кастельс (Castells), В. Келле (Celle), А. Печеї (Peccei), Е. Тоффлер (Toffler), Ю. Хаяши (Hayasi), В. Шейко.

Процес соціалізації студентської молоді досліджували Н. Лавриченко, С. Савченко, В. Штифурак та ін., соціальні проблеми цієї вікової групи стали об'єктом аналізу Ю. Волкова, М. Головатого, І. Кона, С. Левікової, В. Лисовського; соціально-педагогічну роботу у ВНЗ вивчали Ю. Богінська, О. Василенко, І. Трубавіна, С. Шашенко; формування соціальної поведінки студентів – А. Лякішева та ін. Значення вищої освіти в умовах інформаційного суспільства та специфіку соціального розвитку студентства на зламі цивілізацій, зокрема під впливом ЗМК та у глобальному віртуальному просторі, обґрунтовували К. Астахова, Є. Зеленов, А. Рижанова. Особливості позанавчальної діяльності як провідної для студентів у вільний час виявляли С. Савченко, С. Шашенко та ін. Організацію дозвілля студентства вивчали Г. Бреславська, А. Возняк, М. Гавриленко, А. Гончаренко, З. Дзюба, Л. Кожевникова, І. Мачуліна, О. Недзвецька, С. Пішун, І. Сидор, О. Тадля, В. Тимошенко, І. Шевчук, С. Цюлюпа.

Анімацію як соціокультурне та соціально-педагогічне явище за кордоном досліджували Т. Валленіус (Wallenius), А. Гурдон (Gurdon), Ж. Дюмазедьє (Dumazedier), П. Бенар (Beznar), Р. Лабури (Laburi), М. Маренгула (Marrengula), К. Овесни (Ovesni), Е. Сантос (Santos), М. Симоно (Simonot), М. Фот (Foth). на пострадянському просторі – А. Андреева,

Л. Волик, Т. Дедуріна, В. Іщук, Т. Лесіна, М. Моїсеєва, М. Нікітський, М. Петрова, О. Ремізова, Л. Сайкіна, С. Сергієнко, Л. Тарасов, Є. Хриков, О. Чернишенко, І. Шульга, М. Ярошенко. Підготовку фахівців до організації дозвілля й анімаційної діяльності розглядали Л. Волик, В. Кірсанов, Р. Костецьки, Т. Лесіна, С. Пащенко, В. Плотникова, І. Шульга.

Однак нині бракує досліджень, які створювали б концептуальне наукове підґрунтя для реалізації соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля, розкриття її соціально-творчого потенціалу на основі анімаційного підходу. Отже, в соціально-педагогічній теорії та практиці існують *суперечності* між: соціальною метою активізації громадянської та суспільної життєдіяльності студентської молоді та обмеженістю сучасних педагогічних механізмів вдосконалення просоціальної позиції особистості студента у сфері дозвілля в умовах формування інформаційного суспільства; необхідністю трансформації підходів до соціального виховання студентської молоді у сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства та відсутністю в соціальній педагогіці теоретичних та методичних засад здійснення цього процесу; потребою активізації соціальної творчості студентської молоді через одухотворення її дозвілля і відсутністю науково-методичного обґрунтування анімаційного підходу до соціально-педагогічної діяльності зі студентством у сфері дозвілля; необхідністю вдосконалення практики педагогізації дозвілля студентів, особливо в сучасному інформаційно-культурному просторі поза межами ВНЗ, та відсутністю системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства.

Отже, проблема дослідження соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля зумовлена соціальною, теоретико-методологічною, методичною та практичною значущістю, вирішення якої лежить у площині культурологічної парадигми соціальної педагогіки інформаційної доби. Виявлені суперечності та відсутність у вітчизняній соціально-педагогічній науці цілісного дослідження, яке б розкривало теоретичні та методичні засади системної

організації соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля, зумовили вибір теми дисертації – „**Теоретичні і методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля**”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації входить до плану роботи кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури як складова частина комплексної наукової теми „Дослідження культурологічних основ розвитку соціальної педагогіки та соціальної психології в умовах інформаційного суспільства”. Тему дисертаційної роботи затверджено Вченою радою Харківської державної академії культури (протокол № 5 від 28 грудня 2012 р.), узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 26. 02. 2013 р.).

Об'єкт дослідження – соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля.

Предмет дослідження – теоретичні і методичні засади системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства.

Мета дослідження – наукове обґрунтування теоретичних і методичних засад соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля, розробка та експериментальна перевірка системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на розвиток соціальної творчості студентської молоді у сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства.

Концепція дослідження. Основні концептуальні положення визначають стратегію й тактику наукового дослідження проблеми соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля.

Відповідно до **першого** концептуального положення, історико-теоретичними засадами соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля є визначені тенденції взаєморозвитку сфери

дозвілля та системи вищої освіти: по-перше, виникнення в Античності (прибл. V-III ст. до н.е.) дозвіллево-інтелектуальних філософських спільнот, тогочасних вищих шкіл (державно-регламентувальний етап), де освітній процес був особливим різновидом дозвілля; по-друге, становлення в Середньовіччі (XI ст.) університетів як самостійного соціального інституту спричинило формування специфічного виду дозвілля (в межах вищого навчального закладу) студентів, вихідців з клірикально-міщанського стану, при цьому негативні прояви їх дозвілля в соціальному середовищі середньовічного міста викликали потребу в педагогічному урегулюванні цього процесу (обмежувально-становий етап); по-третє, формування національного університету Індустріальної доби (XVII ст.) поглибило професіоналізацію вищої освіти, вплинуло на розбудову інституціонально-просторового середовища студентського дозвілля, врівноваження його інтелектуального, мистецького, оздоровчо-фізичного змісту, із зародженням громадсько-професійної ініціативи цієї соціальної групи (без станових обмежень), цьому сприяло усталене регулювання їх позанавчальної діяльності (прагматично-соціалізувальний етап); різноконфесійна мережа перших освітніх закладів вищого типу в Україні (XVII ст.) не сприяла формуванню єдиних традицій дозвілля вітчизняних спудеїв, але загальним змістом їх дозвіллевої діяльності було національно-культурне відродження; становлення системи університетів (XIX ст.) за часів Російської імперії призвело до жорсткого регламентування позанавчальної діяльності студентів з самоорганізацією реалізації особистісних дозвіллевих потреб поза межами закладу вищої освіти; за радянських часів розгалуження системи професійної вищої освіти супроводжувалося заідеологізованістю змісту, урізноманітненням відповідних методів та форм проведення вільного часу студентської молоді, з одночасним розширенням просторово-інституціонального середовища її сфери дозвілля.

Згідно з **другим** концептуальним положенням методологічними засадами соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері

дозвілля є: сукупність методологічних підходів – системного, культурологічного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, середовищного, синергетичного, соціокультурного, партисипативного; узагальнення теорії дозвілля, дозвіллевої діяльності з кінця ХХ ст., складниками дозвілля визначено дозвіллеві потреби соціальних суб'єктів, відповідна діяльність, створена для цього інфраструктура; культурологічна парадигма соціальної педагогіки, що завдяки розгляду соціального виховання в культурі людства, уможлиблює обґрунтування соціальної педагогіки дозвілля як теоретичної основи для СПД у сфері дозвілля, метою якої є розвиток соціальності людини, групи шляхом гармонізації дозвіллевих потреб та діяльності у дозвіллевому просторово-інституціональному середовищі; СПД у сфері дозвілля визначається як культуровідповідне регулювання процесу соціального виховання студентів у дозвіллевій діяльності з метою створення науково обґрунтованих умов для розвитку їх соціальної творчості через гармонізацію дозвілля.

За третім концептуальним положенням основу специфіки СПД зі студентською молоддю в умовах інформаційного суспільства становлять зміни сфери дозвілля у відповідності до нових засобів (Інтернет), розширення простору (віртуальний) та спільнот (соціальні мережі), що потребує перегляду підходів до СПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля; необхідність гармонізації інформаційно-дозвіллевих потреб у розширеній віртуальній сфері дозвілля поряд з традиційними видами дозвіллевої діяльності студентів, забезпечення її координування в необмеженому дозвіллевому просторі через утворення студентами нових моделей соціально-творчої взаємодії у сфері дозвілля; стимулювання соціальної суб'єктності та творчості, що можливе при застосуванні анімаційного підходу, який розуміється як гармонізація соціально-виховних впливів дозвілля в сучасному інформаційному суспільстві, котре розбудовується на основі ціннісно-сислової самоорганізації й активізації соціальної життєдіяльності, результатом його запровадження є соціальна творчість студентської молоді.

Четверте концептуальне положення: специфіка анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля інформаційної доби полягає у тому, що під час її запровадження відбувається: посилення самоорганізованості (соціальна суб'єктивізація), прискорення механізму соціальної каталізації в межах інформаційного суспільства (розвиток соціального інтересу, активності та відповідальності), інтенсифікація соціально-позитивних дій (умотивована ініціативізація, що сприяє динаміці соціальної творчості) як у сфері дозвілля соціально-виховного середовища ВНЗ, так і у відкритому дозвіллевому просторі міста, регіону, країни.

Відповідно до **п'ятого** концептуального положення, теоретико-методичною основою створення відкритої системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля є її розуміння як складної відкритої змішаної соціальної системи переважно перетворювальної спрямованості, яка передбачає єдність процесуальних елементів, дозволяє реалізовувати сформовані дозвіллеві потреби і сприяє підвищенню їх просоціальної спрямованості до рівня соціальної творчості, яка ґрунтується на суб'єктності студентства, відбувається в різноманітних інституціях і закладах сфери дозвілля. Особливостями цієї системи є: високий ступінь відкритості; самовідновлювальність на основі соціальної творчості; вмотивована участь соціальних суб'єктів у вдосконаленні функціонування системи; наявність великої кількості різнорідних складових, що зумовлює розширення організаційно-управлінського елементу системи; рядоположеність структурних елементів системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності на кожному рівні забезпечують стійкість зв'язків у середині системи.

Згідно з **шостим** концептуальним положенням, методичними засадами ефективного створення, впровадження та функціонування системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля є обґрунтована сукупність методів та форм, які реалізуються у сфері дозвілля ВНЗ на основі вдосконалення традиційних виховних сфер та оновлення

засобів діяльності (Інтернет, ЗМІ), задоволення інформаційно-дозвіллевих потреб, надання їм інтерактивності й творчої спрямованості, та у відкритій сфері дозвілля, що зумовлює реалізацію соціальної творчості студентства у сфері дозвілля, розширення її меж в умовах інформаційного суспільства (методи мотивування та залучення до діяльності, організації інтерактивної взаємодії, активізації та генерації настрою, самовиховання та самоорганізації та ін.).

Основні положення представленої концепції знайшли своє відображення в **гіпотезі дослідження**, яка базується на припущенні, що анімаційна соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля набуде ефективності за умови її наукового обґрунтування, теоретичної й методичної розробки та організації як системи, основними компонентами якої стануть: *рівні*: сфера дозвілля ВНЗ, відкрита сфера дозвілля; *процесуальні складові*: *цільовий компонент* – для визначення загальної мети, цілей на різних рівнях організації, стратегічних пріоритетів, напрямів та завдань соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля; *організаційно-управлінський компонент*, що передбачатиме обґрунтовану єдність законодавчих підстав, соціально-виховних умов (та принципів регулювання АСПД; *суб'єкт-суб'єктний* – у межах якого студентська молодь розглядається як безпосередній учасник анімаційної соціально-педагогічної діяльності, який взаємодіє з виховною та організаційно-творчою ланкою закладу вищої освіти, представниками закладів сфери дозвілля, дозвіллевих спільнот; *змістовний* – який є сукупністю стратегічних пріоритетів, напрямів та завдань АСПД на рівні ВНЗ та у відкритій сфері дозвілля; *операційний* – як сукупність оновлених методів і форм дозвіллевої діяльності, добір засобів, що дозволяють реалізувати соціально-творчі потреби студентів в умовах інформаційного суспільства; *результативний* – для визначення ефективності системи.

Відповідно до мети, предмета дослідження визначено такі **завдання**:

1. На підставі історичного аналізу визначити особливості становлення сфери дозвілля у філогенезі та її вплив на розвиток людини.

2. Виокремити специфіку розвитку дозвілля студентської молоді в історико-педагогічному аспекті.

3. Виявити особливості становлення студентського дозвілля в Україні.

4. Визначити психовікові та соціальні характеристики студентської молоді як суб'єкта дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства.

5. Визначити особливості соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства.

6. Обґрунтувати анімаційний підхід як провідний для реалізації соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля за інформаційної доби.

7. Розробити систему анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства.

8. Експериментально перевірити та проаналізувати ефективність системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля.

Методологічні засади дослідження становлять загальні положення теорії пізнання, філософське вчення про взаємозумовленість соціальних явищ і процесів, ідеї діалектичного розвитку свідомості й поведінки в результаті залучення до конкретних видів діяльності, філософські положення про розвиток людини в соціальному середовищі як відкритій системі; загальнонаукові підходи: історичний – для визначення тенденцій становлення сфери дозвілля у філогенезі, культурологічний – для з'ясування специфіки соціальної педагогіки інформаційної доби та визначення основних засад теорії і практики соціально-педагогічної діяльності, системний для розробки моделі системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності у сфері дозвілля закладу вищої освіти та відкритому соціально-культурному середовищі.

Теоретичною основою дослідження є: історичні тенденції становлення та розвитку соціальної життєдіяльності людства, сфери дозвілля у філогенезі (О. Абрамян, Я. Буркхардт, Л. Волобуєва, Л. Винничук, Д. Грей, А. Гуревич, А. Ерман, В. Кадеєв, Ю. Ліпс, О. Лосєв, Л. Модзалевський, І. Петрова, Е. Фролов, Е. Чемберлін); провідні засади розвитку соціуму в інформаційному суспільстві (Р. Абдеєв, Д. Белл, Е. Гідденс, І. Девтеров, М. Кастельс, В. Келле, Б. Колліз, Г. Кардозо, М. Маклюєн, Н. Попкова, Д. Рошкофф, Б. Славін, Е. Тоффлер, Ф. Уєбстер, Ю. Хаяши, П. Хіманен, В. Шейко), зокрема сфери дозвілля (О. Бойко, І. Петрова); праці узагальнення теорії вільного часу та дозвілля (С. Паркер, В. Піча, Е. Соколов, Ю. Стрельцов) з визначення сутності та структури сфери дозвілля (Р. Азарова, Т. Вдовенко, А. Воловик, В. Воловик, В. Кірсанов, В. Піча, І. Петрова); концептуальні положення загальної теорії системного підходу ((В. Афанасьєв, І. Блауберг, М. Каган, В. Краєвський, Т. Парсонс, І. Пригожин, В. Сагатовський, В. Садовський, Е. Юдін); принципи проектування систем у педагогіці (Ю. Бабанський, В. Беспалько, В. Докучаєва), соціальній педагогіці (О. Беспалько, О. Караман, С. Коношенко, С. Омельченко, В. Тесленко, І. Трубавіна); наукові положення культурологічного (М. Аріарський, А. Арнольдів, Б. Єрасов, В. Шейко), діяльнісного (Л. Виготський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн), особистісно орієнтованого (І. Бех, С. Подмазін, І. Якиманська), середовищного (М. Боритко, Ю. Мануйлов, Л. Мардахаєв, С. Шацький), партисипативного (І. Касьянова, І. Кравченко, О. Нікітіна), соціокультурного (П. Сорокін, А. Тойнбі, О. Шпенглер), синергетичного (І. Пригожин, Г. Хакен) підходів; особливості соціалізації та соціального формування особистості, трансформації соціального середовища, соціально-педагогічної діяльності (О. Беспалько, І. Зверєва, А. Капська, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, І. Липський, Л. Мардахаєв, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Омельченко, О. Рассказова, А. Рижанова, С. Савченко, І. Трубавіна, С. Харченко); соціального розвитку студентства як соціальної групи (С. Левікова, В. Лісовський, В. Павловський, Л. Сокурянська), соціального виховання студентської молоді, соціально-педагогічної діяльності у ВНЗ (С. Савченко, А. Рижанова,

В. Штифурак); основні засади анімації та анімаційної діяльності (А. Гурдон, Ж. Дюмазедьє, П. Бенар, Р. Лабури, М. Симоно, Л. Волик, Є. Мамбеков, Л. Тарасов, І. Шульга, М. Ярошенко), зокрема зі студентською молоддю (М. Петрова). Також нормативно-законодавчі акти (Закон „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (1993 р.), Закон України „Про вищу освіту” (2014), Закон України „Про культуру” (2010), Концепція національного виховання студентської молоді (2009)) .

Для вирішення поставлених завдань було запроваджено комплекс **методів дослідження**: *теоретичні*: аналіз історичних та історико-педагогічних джерел для виявлення специфіки становлення сфери дозвілля у філогенезі; порівняння для співставлення схожих та відмінних тенденцій дозвіллевої діяльності студентської молоді в процесі соціально-культурних змін; аналіз наукових досліджень, теоретичне узагальнення, систематизація наукових розробок стосовно соціалізації та соціального виховання студентства для визначення сутності соціально-педагогічної діяльності з цією соціальною групою; синтез – для побудови концепції соціальної педагогіки дозвілля та розробки анімаційного підходу до соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля; моделювання – для розробки системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у позанавчальному дозвіллевому середовищі ВНЗ та відкритій сфері дозвілля; *емпіричні*: педагогічне пряме і опосередковане спостереження, бесіди, інтерв'ювання, анкетування, аналіз документів (концепції та планів виховної роботи, звітів ВНЗ) – для діагностування соціально-виховного середовища закладу вищої освіти, виявлення рівня соціальної творчості студентської молоді до та після експериментальної роботи, соціально-педагогічний експеримент – для перевірки ефективності системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля, кількісний та якісний (рейтинг, метод експертного оцінювання) аналіз результатів дослідної роботи, зокрема з використанням *методів математичної*

статистики для визначення статистичної значущості результатів дослідження.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягають у тому, що *уперше*:

визначено теоретичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля:

- динаміку студентського дозвілля у філогенезі: щодо *реалізації дозвіллевих потреб* – від інтелектуально-дозвіллевих в Античності через конфлікт релігійно-освітнянських та побутово-особистісних потреб за Середньовіччя до врівноваження інтелектуальних, мистецьких, фізичних потреб з виокремленням громадянсько-професійної ініціативності студентів за Індустріальної доби; щодо *провідних змісту та форм дозвіллевої діяльності* – від інтелектуальних змагань, прогулянок, трапез, свят через містерії, християнські мистецтва, шахи та заборонені турніри, азартні ігри тощо, до фізичного загартування, науково-дослідної діяльності, громадянсько-просвітницької та волонтерської активності; щодо *просторово-інституціонального середовища* – від відособленого середовища міста-держави дозвілля античних філософів через обмежений освітній простір середньовічного університету, до студентських кампусів, містечок, стадіонів, клубів індустріального суспільства;

- особливості студентського дозвілля в інформаційному суспільстві: інформаційне середовище стає активно діючим осередком дозвілля; віртуальна та реальна можливості вийти за межі звичайного соціального простору створюють для студентів умови для долучення до культуротворчих процесів через дозвіллеву діяльність; новий засіб дозвілля – Інтернет забезпечує підвищення обізнаності у сфері вільного часу; трансформуються види та форми дозвіллевої діяльності, що зумовлено інформаційними потребами та об'єктивними умовами інформатизації; виникають ризики сфери дозвілля та дозвіллевої діяльності в інформаційному суспільстві (інформаційна агресія, нерівність, залежність);

- соціальну педагогіку дозвілля студентської молоді як напрям розвитку сучасної соціальної педагогіки у вищій школі, мета якого – дослідження та розробка соціально-педагогічних умов гармонізації соціально-виховних впливів на дозвіллеву діяльність студентів як соціальних суб'єктів в умовах інформаційного суспільства, підвищення ефективності їх соціалізації та набуття вищого рівня соціальності; „анімаційна соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля” – процес активізації, надихання студентів на суспільні перетворення та вдосконалення соціально-культурних умов існування в інформаційному суспільстві через активну просоціальну суб'єктну позицію та інтенсивну соціальну взаємодію в позанавчальний час у ВНЗ й відкритій сфері дозвілля, що сприяє соціальному розвитку шляхом реалізації соціальної творчості;

- сутність анімаційного підходу до СПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля полягає в тому, що його застосування забезпечує створення інформаційно-дозвіллевого середовища у ВНЗ і участь студентів на основі самоорганізації у його розбудові; популяризацію соціально позитивної інформації, розкриття власних можливостей у позанавчальній діяльності; висунення ініціатив і їх реалізація; підтримання високої якості соціальної життєдіяльності студентства у сфері дозвілля інформаційного суспільства;

методичні засади, що зумовлюють ефективність запровадження системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля й виявляються у цілісній єдності структурно-функціональних її компонентів: *рівнів*: сфера дозвілля ВНЗ, відкрита сфера дозвілля; *процесуальних складових*: *цільового компоненту* – розвиток соціальної творчості (розвиток готовності до соціальної творчості та реалізація дозвіллевих ініціатив у відкритій сфері дозвілля) та культури дозвілля, *суб'єкт-суб'єктного* – студентська молодь, виховна та організаційно-творча ланка закладу вищої освіти, представники закладів сфери дозвілля, дозвіллевих спільнот, *організаційно-управлінського* – обґрунтована єдність законодавчих підстав, соціально-виховних умов (підтримка студентського

самоврядування та ініціатив у позанавчальній діяльності, супровід студентського дозвілля в умовах інформаційного суспільства, забезпечення інтеграції виховних впливів відкритої сфери дозвілля) та принципів регулювання АСПД (загальних: гуманізму, гармонізації соціального та індивідуального, принцип інтеграції, опори на потенційні можливості соціального суб'єкта; спеціальних: вільної діяльності, добровільної участі, наближеності до суб'єкта, інформативності, різноманітності та змінюваності діяльності, інтересу, єдності розвитку, рекреації, розваг; єдності навчально-виховного процесу у ВНЗ, особистісного підходу, діалогічного спілкування, демократизації позанавчальної діяльності; специфічних: наданої можливості, прямої участі, вмотивованості, толерантності та емпатії, визволення для творчості, активної та відповідальної позиції, конструктивної взаємодії, емоційної позитивності, субсидіарності, ініціативності, *змістовного* – стратегічні пріоритети, напрями та завдання на рівні ВНЗ (вдосконалення традиційних виховних сфер ВНЗ для забезпечення розвитку соціальної творчості студентської молоді через сферу дозвілля; розбудова соціально-позитивного інформаційно-дозвілєвого середовища у позанавчальній діяльності для виявлення та активізації соціальної суб'єктності; спрямування соціально-позитивної ініціативи на вдосконалення соціально-виховного простору ВНЗ) та у відкритій сфері дозвілля (висунення та реалізація соціально-позитивних дозвілєвих ініціатив у відкритому соціально-культурному просторі, урізноманітнення просоціального дозвілля, нейтралізація асоціального, участь у вдосконаленні сфери дозвілля та розбудові глобальної культури в інформаційному суспільстві), *операційного* – оновлені методи і форми дозвілєвої діяльності, добір засобів, що дозволяють реалізувати соціально-творчі потреби студентів, зокрема мистецтво, медіа, туризм, *результативний* – соціальна творчість студентської молоді як критерії її розвитку.

набули подальшого розвитку наукові уявлення про: історичні аспекти становлення сфери дозвілля у філогенезі; трансформацію сфери дозвілля

студентської молоді в сучасних соціокультурних умовах інформаційної доби; сутність анімаційної діяльності; розвиток соціальної суб'єктності як підґрунтя для набуття соціальності студентів, явище соціальної творчості як прояв соціальності особистості; поняття „сфера дозвілля”, „соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля”, „соціальна творчість студентської молоді”;

удосконалено форми і методи соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю в умовах інформаційного суспільства.

Практична значущість дослідження полягає у реалізації системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля у позанавчальному процесі ВНЗ та у відкритій сфері дозвілля; організації регіонального центру студентського дозвілля, запровадженні оновлених форм (флеш-моб, квест, віртуальна екскурсія та ін.) організації дозвілля студентів в умовах інформаційного суспільства; розробці рекомендацій з метою вдосконалення планів виховної роботи щодо діяльності кураторів та самоврядування вищого навчального закладу; методичному забезпеченні спеціалізації „Анімаційна діяльність соціального педагога” („Соціальна педагогіка дозвілля”, „Технології анімаційної діяльності соціального педагога у сфері дозвілля”, „Анімаційна діяльність у територіальній громаді”).

Результати дослідження можуть бути використані в процесі організації соціально-педагогічної діяльності у закладах вищої освіти, для підготовки кураторів, студентського активу, організації співпраці з волонтерськими та громадськими організаціями у сфері дозвілля; розширенню міжрегіональних та міжнаціональних контактів студентства.

Результати дослідження **впроваджені** в позанавчальній діяльності Харківської державної академії культури (довідка про впровадження № 01-03-417, від 13.05.2015 р.), Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” (довідка про впровадження № 01-12, від 19.05.2015 р.), Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (довідка про впровадження № 04-504, від 07.05.2015 р.), Української інженерно-педагогічної академії м. Харків (довідка про впровадження

№ 106-04-59, від 07.05.2015 р.), Харківської академії дизайну та мистецтв (довідка про впровадження № 03-617, від 19.05.2015 р.).

Особистий внесок автора у роботі, що опублікована в співавторстві, полягає у визначенні історичної специфіки студентського дозвілля, виокремленні соціально-педагогічного аспекту дозвіллевої діяльності у процесі соціального виховання студентської молоді.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження було представлено в доповідях та повідомленнях на наукових, науково-практичних та науково-методичних конференціях різного рівня – *Міжнародних*: „Освіта, культура та мистецтво в добу цивілізаційної глобалізації” (Харків, 2007), „Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань” (Харків, 2009), „Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку” (Харків, 2010-2012), „Розвиток особистості в умовах трансформаційного суспільства” (Київ, 2012), „Духовно-нравственныe ценности и профессиональные компетенции рабочей и учащейся молодежи” (Первоуральск, 2013), Міжнародна веб-конференція: „Актуальні проблеми взаємодії вищої професійної освіти, соціальних служб і педагогічної практики: регіональний аспект” (на основі досвіду України і Росії) (Харків 2011), „Міжнародний симпозіум з питань культурно-мистецької освіти” (Харків, 2013), „Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін” (Суми, 2015); *Всеукраїнських* – „Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття” (Харків, 2008 – 2015), „Гуманітарні аспекти формування особистості” (Львів, 2011-2012), „Процес виховання у координатах духовного розвитку особистості” (Київ, 2013), „Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми і перспективи” (Харків, 2014), *V Всеросійська науково-практична конференція з міжнародною участю* „Духовно-нравственныe ценности рабочей молодежи” (Первоуральск, 2011); *регіональних* – „Соціальний педагог – спеціаліст із соціального виховання” (Харків, 2011), „Сучасна освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика” (Харків, 2011), „Возрождение духовности в современном мире:

взаимо-действие церкви и образования” (Харьков, 2012), „Сучасна освіта в умовах реформування : проблеми, теорія, практика” (Харків, 2012), „Сучасна вища і середня освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика” (Харків, 2013), „Соціально-педагогічна парадигма виховання: сутність та шляхи реалізації” (Ніжин, 2014), „Теорія і практика соціального виховання: соціально-педагогічна суб’єктність, активність та відповідальність” (Харків, 2014). Основні висновки роботи обговорювалися й позитивно оцінені на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Харківської державної академії культури.

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи відображено в 56 працях, з них 55 одноосібні, зокрема: 1 монографія; 35 статей у наукових фахових виданнях України (з них 4 статті у виданнях, що включено до наукометричної бази, 2 – у періодичних зарубіжних виданнях); 5 навчально-методичних матеріалів. Загальний обсяг публікацій 51 друкований аркуш.

Кандидатська дисертація „Формування культури материнства жіночої молоді у соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу” за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка захищена у Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка у 2008 році. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (729 найменувань, з них 18 іноземними мовами), 18 додатків на 44 сторінках. Загальний обсяг роботи – 559 сторінок. Робота містить 19 таблиць та 17 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ЕВОЛЮЦІЯ ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТСКОЇ МОЛОДІ

1.1. Становлення сфери дозвілля у філогенезі: історико-теоретичний аналіз

Наукові надбання, які використовуються під час здійснення історичного аналізу розвитку сфери дозвілля, можна поділити на чотири групи. Перша – описові першоджерела щодо подій того чи іншого періоду, які стосуються розвитку різних сфер певної історичної епохи [5; 18; 27; 50; 86; 90; 143; 146; 193; 232; 304; 346; 380; 410; 428; 515; 583; 610; 650;694]; друга – джерела осмислення цих подій сучасниками й істориками [23; 31;32; 49; 77; 99;102; 141; 155; 198; 259; 378; 292; 308; 311; 312; 393; 441; 448; 461; 501; 561; 628; 632; 667; 696]; третя – сучасні дослідження щодо подій різних історичних часів та їх значення для сфери дозвілля як складової соціально-виховної системи соціуму [100; 104; 116; 117; 119; 126; 222; 231; 296; 348; 357; 361; 362; 429; 443; 445; 450; 509]; четверта – узагальнення істориків педагогічної науки [152; 168; 225; 372; 379; 534; 676; 677; 678; 679].

Оскільки сфера дозвілля має тривалу історію, необхідно виокремити основні етапи її становлення відповідно до таких параметрів: вплив загального соціально-культурного контексту на розвиток дозвіллевих потреб та змістове наповнення дозвіллевої діяльності різних соціальних суб'єктів залежно від специфіки їх соціального розвитку; розбудова просторово-інституціональних ознак дозвіллевого простору та способів його регулювання. У результаті вивчення історичних фактів та їх систематизації виокремлено періоди становлення сфери дозвілля, які створюють основу для подальшого аналізу та виявлення особливостей дозвіллевої діяльності різних соціальних суб'єктів, а саме: колективно-синкретичний (Первісність); державно-регламентувальний (Архаїка й Античність); обмежувально-становий (Середньовіччя); прагматично-соціалізувальний (Індустріальна доба); одухотворювально-активізувальний (Постіндустріальна доба).

Хронологічні межі доіндустріального суспільства достатньо широкі (від прадавніх часів приблизно до кінця XV ст.), але ще більша відмінність у межах цього великого періоду між моделями соціального буття та їх урегулюванням, дозвіллевими потребами та можливостями сфери дозвілля. Однак доцільно цей час аналізувати як один блок, оскільки провідні характеристики традиційного суспільства є визначальними (стабільність структури, станова організація, низька мобільність, певна авторитарність, збереження традицій). Дотримуючи традиційного наукового підходу до визначення історичних тенденцій, маючи центром дослідження ті осередки людської цивілізації, які були авангардними в певний період, схарактеризуємо становлення сфери в узагальненому контексті.

Перший етап розвитку сфери дозвілля (колективно-синкретичний) сприяв формуванню первісних соціальних потреб, зокрема дозвіллевих. Це відбувалося через синкретичну з іншими видами соціальної активності дозвіллеву діяльність, що виникла як об'єктивна потреба життєдіяльності первісної людини, характеризувалася відсутністю структурованої сфери дозвілля. У первісному суспільстві (від доісторичних часів до приблизно IV тис. до н. е.) повноцінних можливостей для формування сфери дозвілля з об'єктивних причин бракувало, тому детально не розглядатимемо цього періоду, але акцентуємо на тому, що надасть уявлення про походження дозвілля. Соціального спрямування дозвілля набуло саме в цей період, оскільки виникло разом зі становленням соціального життя первісних племен, формувалася і зміцнювалася система соціальних відносин: „Індивідові прищеплювалося ставлення до себе лише як до частини цілісного соціального організму, що супроводжувалося домінуванням звичаїв, обрядів, ритуалів у соціальних стосунках” [348, с. 58]. Первісна людина здебільшого задовольняла біологічні потреби, поступово формувалися соціальні, духовні, дозвіллеві, що втілювалися в сумісній діяльності. Від стихійних проявів до усвідомлених, дозвілля, яке тільки зароджувалося, уже сприяло соціальній стабілізації й об'єднанню членів племені для виживання, що свідчило про його соціально-

виховну спрямованість. Це відбито у твердженні П. Монро: „Життя первісної людини полягає в набутті засобів для задоволення потреб тіла – потреба в їжі, одязі та житлі, а з іншого боку, – у турботі про те, як задовольнити духів, уникнути ворожості за допомогою різних форм обрядів та шанування” [379, с. 3]. Тобто потреби задовольнялися спільним проведенням часу, яке мало надавати відчуття єдності, належності до племені, захищеності від природних загроз.

Об’єктивно сталося так, що насамперед розвивалося святкове дозвілля (О. Абрамян, І. Ісаєва, Ю. Ліпс, А. Мазаєв), яке ґрунтувалося на звичаєвому дійстві, що мало емоційне забарвлення й містило певні спонукальні мотиви до наступних дій. Свято існувало в житті людських спільнот ще до набуття власне культурної інтерпретації [5]. Соціально-виховне значення святкового дозвілля підкреслено в такому твердженні: „На святі люди, більше ніж колись, відчувають чуттєво власну матеріальну єдність та спільність, відкрито демонструють себе і в цій же якості бачать інших” [321, с. 12]. Поява перших прообразів дозвілєвої діяльності, що відповідає потребам, символізує початок її розгалуження і, відповідно, впливає на формування певних зразків соціальної поведінки. Окрім свят і обрядів з’являються деякі види дозвілєвих розваг, які наповнювали дозвілля всіх вікових прошарків. Наприклад, Ю. Ліпс акцентує на тому, що важливу роль відіграють такі не шкідливі і навіть корисні розваги як танці, спорт, ігри. Життєрадісність первісних народів яскраво виявилася в численних забавах, які є оздоровчими [304]. Отже, сформувалися види дозвілля, які зміцнювали тіло й дух первісної людини, а відтак – впливали на її адаптованість до жорсткого природного оточення, сприяли засвоєнню соціального простору, вдосконаленню духовного розвитку, розгортанню механізму соціального наслідування, формуванню менталітету племені заради соціального та культурного виживання.

Наступною віхою цивілізаційного поступу є розвиток давніх східних держав (III – II тис. до н. е.). На нашу думку, на цьому етапі сформувався державно-регламентувальний період становлення сфери дозвілля. Це

зумовлено тим, що культура Давнього Сходу значно вплинула на створення системи соціального виховання й здатність усвідомлення людиною важливих проблем власного існування (Д. Грей, А. Ерман та ін.). На думку сучасних дослідників (Г. Аванесова, А. Воловик, В. Воловик, І. Ісаєва, І. Петрова) в цей період виникають передумови для створення дозвіллевої сфери. Так, Г. Аванесова та І. Ісаєва вважають, що у державах Давнього Сходу (Єгипет, Індія, Китай, пізніше Античні поліси) були створені „...постійні поселення, економічне та соціальне розшарування, багато нових занять і професій. Зникли прості форми соціального рівноправ'я первісного суспільства” [222, с. 11]. Основні напрями становлення і збереження соціальності в давніх державах визначали спрямування соціального виховання архаїчної доби, що втратило однаковість для всіх членів соціуму, відповідним чином відбилося й на розшаруванні дозвіллевої діяльності, зумовленої потребами, що мали задовольнятися відповідним до соціального стану чином.

Особливим етапом розвитку як європейської цивілізації загалом, так і багатьох складових соціального простру став період Античності (від III тис. до н. е. до V ст. н. е.). Дослідники (Ю. Андрєєв, В. Кадєєв, В. Йегер, А. Лосєв, Е. Фролов та ін.) аналізують передумови становлення античного суспільства високого рівня розвитку, що зумовлює й функціонування сфери дозвілля в ньому (О. Генкіна, І. Петрова, Л. Волобуєва, Л. Винничук, А. Воловик, І. Пантелєєва). Античне суспільство відрізнялося від давньосхідного вищим рівнем розвитку економіки, наявністю товарного виробництва та грошового обігу, вільним станом громадян та менш грубою формою рабства, а також прискореним історичним розвитком. На відміну від країн Давнього Сходу, в античному суспільстві рано розпалася сусідська община, поширилися невеликі держави-поліси, які були відокремлені одна від одної. На нашу думку, розвиткові сфери дозвілля в Античності сприяли особливості усталення давніх полісів як конкретних соціумів, у яких мала здійснюватися локальна соціальна взаємодія, і відтворення певного соціального ладу всіма можливими засобами. У зв'язку із цим Л. Волобуєва зазначає, що в епоху Античності дозвілля – це

соціальний час, необхідний для діяльності вільної людини, „прояв іманентної універсальної креативності, що сприяє самозбереженню і відтворенню суцього в процесі переходу від хаосу до порядку” [116, с. 53-54]. Отже, „правильно” сформовані дозвіллеві потреби зумовлювали виявлення соціальної сутності особистості в дозвіллевій діяльності. З цією метою мало бути створене відповідне просторово-інституціональне середовище. Дозвілля вільних громадян організовувалося свідомо, щоб сприяти розвиткові людини і соціуму.

Але парадокс полягає в тому, що „соціальне виховання Античності забезпечило можливість злету частки людства до незнаних до того часу висот і водночас звело до „тваринного” існування його більшу частину” [348, с. 91]. Навіть тогочасні філософи обґрунтовували рабство необхідністю наявності вільного часу для управління державою вільними громадянами, що мали громадянські обов’язки, зокрема Арістотель (384-322 рр. до н. е.): „...якщо ганебно зовсім не вміти користуватися благами, ще ганебніше не вміти користуватися ними в час дозвілля; ...користуючись миром та дозвіллям, сподоблятися рабам” [628, с. 292-295]. Таким чином, поділяємо думку І. Пантелєєвої, однією з найважливіших відмінних ознак Античності як цивілізації було поширене серед греків та римлян сприйняття дозвілля, тобто часу, вільного від будь-яких матеріально необхідних занять, як невід’ємної властивості громадянського стану [429].

Саме за часів Античності дозвілля стало уособленням потреб вільних громадян щодо практичної реалізації цінностей соціуму через дозвіллеву діяльність, оскільки через неї демонструвався ступінь участі в суспільних процесах, виявлявся рівень розвитку соціальності, що стало основою виокремлення дозвілля в самостійну складову соціокультурної сфери, яка органічно взаємодіяла з усіма галузями життєдіяльності античного суспільства, була цілісною, динамічною, регенеруючою структурою [451, с.140].

Громадське життя, активізація суспільної життєдіяльності реалізовувалися переважно в поєднанні з дозвіллям, оскільки демократизація

цих сфер відбувалася одночасно: „Греки, перш ніж усі інші народи, створили істинне державне життя, надавши кожній окремій особистості повну участь у суспільних справах, звеличивши голос маси до значення суспільної думки” [372, с. 34]. Це гарантувалося через дозвіллів заняття вільних громадян й сприяло соціальному розвитку демократичного античного соціуму, оскільки становище у суспільстві мало виявлятися через інтелект, фізичний та естетичний розвиток, але в структурі тогочасної соціальності як ступеня відповідності соціальним вимогам та можливості їх демонструвати.

Новим стосовно попередніх періодів стало те, що виникло суспільство як дієвий соціальний суб’єкт, з чим пов’язана поява суспільного (громадського) дозвілля. П. Монро зауважує, що „задоволення приватного життя, чи то розваги спорту та гри, відвідування театру або суспільні застілля, мали слугувати в афінян суспільним цілям” [379, с. 72]. Так було досягнуто вищого виявлення про елементи благородства та чеснот, що складала гідність античного громадянина й реалізовувалися у вивільнений час.

На основі саме таких передумов можна стверджувати, що виникнення розгалуженої сфери дозвілля в Античності, в якій держава вбачала важіль зміцнення сталого суспільного існування, відбувалося завдяки сформованим дозвіллівним потребам, котрі реалізовувалися під час діяльності, а просторово-інституціональне середовище мало їм відповідати та, у свою чергу, зумовлювати їх. Підтвердженням цьому стала розбудова інфраструктури, яка сприяла реалізації дозвіллівої діяльності вільних громадян, зокрема спеціальних архітектурних споруд: стадіонів та гімнасій (спортивні), театрів (мистецькі), одеонів (музикальні та співочі конкурси), бібліотек, арен (змагання) та ін.

Наприклад, відомий Александрійський мусейон (поч. III ст. до н. е.), що відкритий за ініціативи Деметрія Фалерського, був і дослідницьким центром, і найвеличнішим музеєм давнього світу (від „мусейон” виникло „музей”) з парком, ботанічним садом, звіринцем. Ідея, яка стала основою створення мусейону, була „доволі гуманною: зібрати в Александрії вчених, вивільнити

від життєвих турбот, надати їм максимальне дозвілля, таким чином створивши умови для вподобаних занять” [317, с. 42-43]. Належне державне фінансування створювало прийнятні умови для творчої діяльності. Водночас, проводячи дослідження, вчені мали можливість щоденно зустрічатися за спільними трапезами та на прогулянках у чудових садах будинку муз [524, с. 22]. Тобто все спрямовувалося на розвиток розумових занять людини, котра не здійснює іншої праці. Отже завдяки сфері дозвілля свідомо створювалося середовище, в якому мали задовольнятися різноманітні дозвіллеві потреби через доступ вільних громадян до тодішньої дозвіллевої інфраструктури, можливості не тільки долучитися до прекрасного та потрібного, але й здобути повагу громадян за власні заслуги, взяти участь у політичних, суспільних та дозвіллевих масових зборах.

Наукове усвідомлення соціальної ролі дозвілля започаткували в Античному соціумі філософи. Так, Платон (427 (428) – 347 (348) р. до н. е.) першим теоретично обґрунтував соціальну значимість дозвілля, яке згідно з його розумінням, є одним з компонентів функціонування держави. Залежно від місця, яке людина посідає в суспільстві, визначаються зміст, форма й час її дозвілля. Регламентується й мистецтво, яке в цій державі є засобом заповнення вільного часу. Згідно з Платоном, вільні громадяни його держави власне життя, зазвичай, мають проводити в святкуваннях, хороводах, змаганнях розуму, спортивних заходах [461].

Серед античних філософів Арістотель (384-322 р. до н. е.), на нашу думку, висунув найчіткішу концепцію дозвілля як утілення інтелектуального споглядання вільної людини й мудреця. Філософ у працях „Нікомахова етика” та „Політика” розвинув цілісну концепцію „схоле” (значення з грецького *scholē* за змістом: різновид вільних занять; філософські заняття, що ведуться на абстрактні теми; лекції, що читають філософи; трактат, складений наставником, або конспект, написаний учнем), яка полягає у визначенні дозвілля-схоле як мети й змісту блаженного стану, людського щастя. „Уважається, що щастя є в дозвіллі, оскільки ми позбуваємося дозвілля, щоб

мати дозвілля, й воюємо, щоб жити в мирі, при цьому дозвілля бачиться не як даремне гаяння часу, а як умова і форма вищого виду діяльності – споглядальної, оскільки вона узгоджена з вищим началом у людині – розумом” [628, с. 294] На думку філософа, той, хто не має дозвілля, гідний жалю, адже він не може вільно зустрічатися з друзями, піклуватися про справи держави, бути присутнім у судах та зібраннях [32, с. 95]. Дозвілля розглядається як діяльний стан людини, що діє відповідно до людської активності, яка їй притаманна.

Таким чином, сфера дозвілля, трансформувавшись від дозвіллевих потреб та їх задоволення в дозвіллевій діяльності за часів первісної синкретичності до виокремлення інфраструктури у соціально-культурному середовищі, мала власні засоби впливу на розвиток соціальності осіб та груп (свята, мистецтво, інтелектуальні й спортивні прояви). У цей період відбулися розгалуження дозвіллевих потреб і відповідної їм діяльності, становлення сфери дозвілля, розбудова її просторово-інституціонального середовища, яке відбивало уявлення про гармонізацію розвитку вільного громадянина, набуття античної соціальності.

Третім періодом розвитку сфери дозвілля став обмежувально-становий за часів Середньовіччя (прибл. V – сер. XV ст.) Це період розвитку історії людства, в межах якого поступово відбувалися суперечливі процеси: від становлення й зміцнення релігійної системи соціального виховання до поступової втрати її домінування, від ототожнення людей, рівних в релігійних цінностях, до публічних страт на вогнищі та майдані, від величних витворів архітектури, образотворчого мистецтва до поширення страшних хвороб, від релігійних містерій на міській площі до карнавалів та азартних ігор. Дослідники різних наукових галузей цього історичного періоду загалом (А. Гуревич, Л. Модзалевський, С. Ольденбург) і дозвілля зокрема (А. Воловик, В. Воловик, І. Ісаєва, І. Петрова) зважають на те, що протягом цього періоду релігійна за суттю система життєдіяльності не залишалася незмінною, але переважали загальні тенденції: пріоритет релігійних цінностей,

жорстка станова диференціація, декларативна форма участі в суспільному житті.

Усвідомлення цього етапу в процесі розвитку людської цивілізації дозволило педагогам зауважити: „християнство – це релігія Бога, що втілюється в людині, та людини, що обожнена, релігія спокути й примирення людства з Божеством у душі вічної, абсолютної істини” [372, с. 165]. Це вплинуло на розвиток духовних потреб людини, її соціально схвалювану діяльність, сферу дозвілля, оскільки вона мала жорсткі обмеження, пов’язані із загальним ціннісним релігійним контекстом соціального існування. Час поділявся на сакральний (священний) та час людського існування, який уважався менш вартісним.

Зміна системи цінностей, зумовлених ними потреб особистості вплинула на те, що сфера дозвілля розвивалася повільно, зважаючи на обставини, що задоволення, зокрема тілесні, сприймалися негативно, але розгалужувалася завдяки тому, що культові споруди мали замінити інші складові сфери дозвілля і стати своєрідним універсальним закладом для гідного вільного часу вірян. Саме тому, впливаючи на їх почуття, представники церкви усвідомлювали: оскільки час уважався надбанням Бога, а не людини, то він „був знаряддям соціального контролю, і цей контроль належав церкві” [117, с. 23].

Особистість, яка має йти шляхом ідеального соціального розвитку, не могла „заплямувати” себе негідними заняттями: „На відміну від античного ідеалу, який надавав великого значення зовнішній красі (котра виявлялася як у прагненні до фізичної досконалості, так і в красі вчинку в широкому сенсі – громадянській діяльності на благо держави), величезним досягненням християнського ідеалу була зосередженість на внутрішньому житті людини, її моральності, зокрема пропаганді так званих „особистих” чеснот – співчуття до нещасних, увага та шанування до ближнього, милосердя” [77, с. 6]. У цій моделі дозвіллі потреби попереднього періоду вважали не гідними християнина і не мали вирішального значення, але ілюстрували належність до

певного соціального осередку та прошарку. Таким чином, чітка регламентація соціального часу і соціальної життєдіяльності тих, хто молиться, воює, працює, не передбачала інших „дозволених” видів дозвіллевої активності, аніж тих, що пов’язані із молитвою, фізичним удосконаленням, доступним традиційним відпочинком. Слушною є думка І. Петрової: „Кожен стан є носієм відповідного типу культури та дозвіллевої поведінки” [448, с. 129]. Для кожного стану існували власні „правильні” дозвіллеві потреби, які відображалися в діяльності.

На відміну від Античності, за часів якої обстоювалася цінність гармонійного розвитку вільних громадян через розгалужену відносно демократичну сферу дозвілля, за Середньовіччя об’єктивні дозвіллеві потреби реалізовувалися там, де зручно: „Усе, що відбувалося на тлі замку, церкви, міської площі, було видовищем, святом були релігійні церемонії, а з літургійних драм утворювався просто театр” [117, с. 24]. Ці події були неоднозначними, оскільки страта на майдані теж ставала видовищем і задовольняла певні потреби населення. Однак події, що відбувалися біля замку, собору, на міській площі, мали не тільки розважальне, але й повчальне, консолідуюче спрямування. Традиції, обряди, свята, які мали здебільшого релігійне забарвлення, дозволяли через ритуальні дії відчувати себе частиною цілого.

Водночас представники церкви, які трансливали загально суспільні трансцендентні цінності, розуміли, що збереженню соціального спокою мають сприяти і періодично влаштовувані народні свята, що вплинуло на динаміку дозвіллевих потреб. Так, до XII ст. набули поширення в європейських країнах „свята дурнів” (або „свято посоха”, „блзнівське свято”, „свято віслюка”), що запроваджували першого січня в день Обрізання Господнього, як для молодшого кліра (послушників, школярів (спудеїв), півчих), так і для мирян. Саме в цей день у церквах панувала неприборкана вседозволеність [100, с. 26].

Характерним для означеного періоду було просування релігійних цінностей зокрема через дозвілля, що відбувалося за допомогою мистецтва,

зокрема форми масового дозвілля – релігійних вистав – містерій, які були складовою багатоденного дійства. Містерії – головний вид середньовічної релігійної драми, на розвиток яких як виду таких вистав впливали народні ігрища, сцени, що розігрувалися бродячими фіглярами, шкільна драма тощо. У містеріях сполучалися і релігійна містика, і набожність, і богохульство, і народна стихійність, і самодіяльне начало. Характерно, що сценарії містерій створювало не стільки духовенство, скільки самі учасники – ремісники, члени цехів і гільдій, які виникли з розвитком ремесел [117, с. 25].

Із цією метою практикувалася тогочасна театралізація, що відбувалася у формі „рухливої системи так званих педжентів – візків, на яких споруджувалися декорації і переодягалися актори. Педженти вишиковувалися в порядку, в якому відбувалися епізоди містерії” [117, с. 26]. Театралізувалися сцени з Біблії – цим дійством було охоплено багато людей, майже вся спільнота, що вможлилювало створення умов для залучення до релігійної громади. Люди ніби відчували себе учасниками подій, що трансливали релігійні цінності. Наприклад, в Англії, де міська культура була на високому рівні, утворювалися товариства, що брали на себе відповідальність за якість проведення театралізованого видовища. Частіше розігрувалися сцени Різдва Христового, „Вітхого Завіту”, які містили події від створення світу до імператора Октавіана та 12 сивіл, котрі пророчили пришествя Мессії [368, с. 452-454].

У процесі історичного поступу посилюється значення міського дозвілля і очевидними ставали відмінності від нього селянського. Так, провідною ознакою дозвілля робітників, котрі мешкали у містах, було формування традицій корпоративного дозвілля нового соціального прошарку ремісників. Б. Йордан, досліджуючи цехові свята датських ремісників, визначає, що регулярні зустрічі проводилися кілька разів на рік, і статuti ряду цехів фіксують їх „приписані дні”. Переважно цехові застілля були пов’язані з такими великими церковними святами, як Різдво (ювеліри Копенгагена, ковалі Істаду); Пасха (ковалі Істаду, ремінщики, гаманщики та сумщики

Копенгагена). Особливою гордою подобалася Масниця (підмайстри ковалів Оденсе, пекарі Фленсбурга). Крім того, характеризуючи регулярні цехові зустрічі, Б. Йордан указує на цілу систему корпоративних заходів: сходи, загальні цехові застілля, пиятики, бенкети, данини – частування, що обов'язково влаштовувалися по черзі членами цеху порядку [223]. Отже, зміна умов життєдіяльності та провідних занять формує нові дозвіллі потреби, поступово виокремлюється міська спільнота, яка має власну дозвіллі специфіку: „дозвілля жителя середньовічного міста порівняно з членом селянської общини було розкутішим і різноманітнішим” [117, с. 25]. Це свідчить про те, що з появою нових соціальних суб'єктів, зі зміною їх соціального статусу, соціальних цінностей змінюються дозвіллі потреби, трансформується сфера дозвілля.

Слід особливо відзначити, що новим явищем, на відміну від попередніх етапів розвитку, стала поява нового соціального суб'єкта – студентства, у зв'язку з чим сфера дозвілля вже не могла залишатися такою, як раніше, що зумовлює інтерес саме до цієї категорії суб'єктів дозвілля. Студентське дозвілля, яке свідчило про зміни у соціально-культурному просторі, нижче в дослідженні аналізуватиметься як окреме явище.

Продовження трансформації соціально-культурних умов, розбудови сфери дозвілля, відбувалося в наступний період (Відродження XIV-XVI ст.) (у нашій систематизації завершення обмежувально-станового етапу). Тому зазначимо ті аспекти, які відрізняли цей період від інших і стали перехідними до наступного етапу. Основною відмінністю від попереднього часу стало те, що соціально-культурні умови змінювалися на новому ціннісному підґрунті, яке тільки формувалося. Гуманісти епохи Відродження вірили у власні можливості людини (Л. Валла, Д. Манетті, М. Монтень, М. Пальмієрі), що зумовлювало перебудову уявлень про прояви її соціального призначення в добу Відродження [410]. Поступово кристалізувалася нова соціально-виховна мета, яка мала реалізуватися й у дозвіллі. Так, Д. Манетті зважає на пріоритети становлення власної волі та творчого начала в людині: „Оскільки великі,

непохитні та захоплюючі сила, розум і могутність людини, заради якої, як ми показали, був створений і сам світ, і все, що в ньому є, то прямий, незмінний та єдиний обов'язок людини полягає, на нашу думку, в тому, щоб бути спроможною керувати світом, створеним заради людини” [410, с. 63]. Вочевидь переглядаються позиції щодо життя людини і виявляються пріоритети, які містять не тільки пошану до Бога, але відповідають тогочасному уявленню про громадське життя. У зв'язку із цим, людина має нові завдання соціального розвитку, до яких долучатимуться всі сфери її буття.

Дослідники епохи Відродження різних часів (Я. Буркхардт, А. Лосєв, І. Петрова, Е. Чемберлін) поділяють розуміння, що культура того часу як квінтесенція соціального буття зумовлювала зміни у соціокультурному просторі, зокрема в дозвілєвому: „Предметом особливої уваги ренесансного гуманізму, орієнтованого на усвідомлення проблеми людини, стають моральні й етичні виміри дозвілля” [448, с. 158]. Отже, на цьому етапі трансформація здебільшого стосувалася дозвілєвих потреб, а не діяльності, що їх задовольняє.

Характерним для цього періоду є те, що відбулося дещо інше розшарування соціальних суб'єктів, аніж за Середньовіччя, пріоритетним поволі ставав поділ не за станово-релігійним статусом, а належністю до освіченої еліти чи стану робітників („праця – не праця”), яке, відповідно, уможлиблювало дозвілєві заняття та наявність часу на них.

Однак у період Відродження почали формуватися нові потреби, а практика та простір дозвілля залишалися незмінними. У той час, коли „шахи й кості, змагання зі стрільби з лука, теніс та гра в м'яч, спів та азартні ігри – усе це було улюбленими розвагами того часу для придворних” [650], для нижчих верств населення типово залишалось проводити дозвілля обмежено: „...робочий день, що тривав до заходу, залишав мало сил для бурхливих публічних веселощів” [650]. Зрушення відбулися під час Реформації, коли

поширювалося читання рідною мовою, розвивалася друкарська справа, завдяки чому „в багатьох будинках увійшло у звичай читати Біблію” [650].

У часи Відродження формується новий соціальний стан, з новим соціальним ідеалом – підприємець. Необхідним став новий тип виховання „ділової людини” (купця), в основі якого – розвиток практицизму, благочестя, релігійності [348, с. 107]. Через реалізацію дозвіллевих потреб зокрема, виявлялася соціальна позиція нового соціального прошарку. Наприклад, серед основних соціально схвалюваних дозвіллевих занять були благодійні бали, кошти від яких спрямовувалися на допомогу нужденним. Отже, через дозвілля формувалися нові потреби, популяризувалися нові соціальні відносини, в основі яких – працелюбність, можливість дійти компромісу для досягнення спільної мови, вирішення питань підприємництва, зовнішнього виявлення приязності до інших – прийнятних ділових манер.

Четвертий етап розвитку соціально-виховного впливу сфери дозвілля – прагматично-соціалізувальний – за індустріальної доби (середина XVII ст. - середина XX ст.) відзначився динамічним розвитком суспільства, що сприяло швидкій зміні соціокультурних умов життєдіяльності людини і соціуму. Дослідники різних аспектів історії цього періоду розвитку (Ю. Бабаєв, Л. Ваховський, В. Малинкович, О. Мельник, В. Розанов) відмічають початок часу, який відзначився виникненням суспільства принципово нового типу, котре не обмежене жорсткою традицією та релігійним канонем. Інноваційний тип суспільства (на відміну від традиційного) характеризувався відносною відкритістю, здатністю існувати та розвиватися завдяки неперервній модифікації власних основ.

Серед основних тенденцій розвитку індустріальної цивілізації було сприйняття нового як кращого. Характерними ознаками цього процесу стало те, що: центральною фігурою соціального буття стає людина; складається, не зважаючи на недосконалість, правове співжиття; зникає тиск на духовний світ людини; створюються умови для вільної життєдіяльності [38]. З одного боку, людина цього часу прагне будувати предметний світ на основі власних зусиль,

вільної діяльності. При цьому актуалізуються потреби (пізнання, прояву громадської позиції, самореалізації та ін.) та відповідні моделі соціальної життєдіяльності, зокрема дозвіллевої. Відбувається поступове звільнення від жорстко контрольованих дій, забобонів, особистість не задовольняється чимось, заданим іззовні, прагне певної автономності та свободи [38]. З іншого – почався процес регламентації діяльності людини залежно від належності до виробничої діяльності, праці, тривало майнове розшарування, яке зумовлювало як демонстративність, показовість дозвілля у формуванні суспільства споживання, так і виборювання права на вільний час.

Провідні тенденції соціальної життєдіяльності – капіталізація та секуляризація, розвиток науки й освіти, демократизація – актуалізували явища прагматизму та раціоналізму в суспільному житті, які стають підґрунтям соціальної взаємодії, послаблюють традиційні соціальні зв'язки. Означені тенденції поступово руйнували традиційні форми регулювання соціальної життєдіяльності та формували потреби в нових. Отже, в соціумі мали бути вироблені нові механізми регулювання соціального розвитку.

Досліджуючи парадигмальні основи розвитку дозвілля як соціально-культурного явища, І. Петрова зауважує, що в умовах індустріального суспільства „...раціоналістична парадигма дозвілля визнає цінними для життя людини та суспільства лише ті ідеї і можливості об'єктивного пізнання реальності, які отримані раціональним шляхом” [448, с. 185]. „Формами міжсоціумної та міжкультурної комунікації стають мистецтво, наука, світська освіта, що поступово приводить до втрати дозвіллям ознак елітарності” [448, с. 184].

Розглянемо детальніше найзначущі аспекти прояву нових тенденцій розвитку сфери дозвілля, характерні для цього етапу. Динаміку сфери дозвілля зумовила тенденція секуляризації дозвіллевої діяльності, що уможливило поширення світського дозвілля. Наприклад, О. Мельник доводить, що, розвиваючись, театри й асамблеї, які виникли в цей час, впливали на світогляд людини [361], зокрема дозвіллеві потреби. Активізувалося туристичне,

курортне і паркове дозвілля, яке поступово втрачало елітарність, входило до сфери дозвілля різних соціальних суб'єктів. Подорожувати стало більше людей, але, на відміну від Середньовіччя, не паломництво, а задоволення пізнавальних та культурних потреб – мета цього виду дозвілля. Уже починаючи з XVI ст., загально визнаним стає розуміння того, що здобуття ґрунтовної освіти пов'язане з подорожами до інших країн. Наприклад, англійці відправляли своїх юнаків до Франції та Італії, щоб ближче ознайомити з творами античних майстрів та вивчали іноземні мови [384]. У XVII–XVIII ст. саме в Англії використовували термін „туризм” для позначення таких освітніх поїздок. У цей час склад мандрівників став демократичнішим – подорожували не тільки аристократи, але й представники буржуазії [384]. Світське дозвілля, зокрема у вигляді подорожей та туризму сприяли розвиткові відповідної інфраструктури та набували системності, що сприяло реалізації можливостей безперешкодного пересування та ознайомленню з культурою інших народів, взаєморозумінню налагодженню стосунків з ними.

На прикладі паркового дозвілля відстежується втрата обмеженості та набуття ознак загальнодоступної дозвіллевої діяльності. „Як дозвіллево-розважальний простір європейський парк пройшов кілька етапів у своєму розвитку, основними з яких можна вважати становлення парку як світської установи – XVII ст.; поступового набування парком характеру публічного рекреаційно-розважального простору – з початку XVIII ст.; демократизація і масовізація паркового відпочинку – XIX ст.” [319, с. 18]. „У Новий час разом із ствердженням капіталізму і формуванням індустріальних зон виникає потреба у створенні зон рекреації, котрі були б доступні для широкого кола городян, якими і стають парки: міські і приміські” [319, с. 10]. Таким чином, відповідно до дозвіллевих потреб різних верств населення, розгалужувалася сфера дозвілля.

Це зумовлювало поступову руйнацію обмежень, які були на попередніх етапах розвитку, формувало відчуття свободи, що виявлялося в новому ставленні до дозвілля. На нашу думку, суттєво вплинув на динаміку дозвілля в

індустріальну добу розвиток науково-гуманітарного руху Просвітництва, який символізував новий етап людської історії. Хоча думка І. Канта (1724-1784 р. р.): „Просвіта – це вихід людини зі стану свого неповноліття, в якому вона перебувала за власною волею” [99, с. 276] набула поширення дещо раніше, однак не втрачала актуальності в подальші періоди.

Просвітницькі ідеї, зокрема, пов’язані з діяльністю французьких енциклопедистів, які „багато попрацювали для того, щоб Європа вийшла з хаосу, породженого зіткненням суперечливих ідей та різноспрямованих духовних устремлінь, на магістральну дорогу прогресу – в епоху Просвіти” [346, с. 116]. Одним з енциклопедистів був Ж. Ж. Руссо (1712-1778), в працях якого приділяється увага формуванню потреб в оновленому святковому дозвіллі: „Чистою радістю може бути тільки радість загальна й істинні природні почуття, які поширюються лише серед народу” [695, с. 176], „маючи надійні та гідні місця зустрічей, молодь матиме менше спокуси шукати інших, небезпечніших” [695, с. 172]. Отже, святкові форми дозвілля використовувалися для формування лояльності та відданості новим традиціям, що відбивало оновлення дозвіллевої діяльності.

Проявом змін у святковому дозвіллі стало те, що одним з перших актів Великої Французької революції кінця XVIII ст. було скасування всіх релігійних свят, недільного відпочинку, встановлення десятиденного робочого циклу [30]. „День прапорів”, „Свято Федерації”, „Свято розуму”, „Свято Найвищої істоти” – це деякі назви свят, запроваджених після Великої Французької Революції (1789 – 1794). Значення свят нової епохи полягало в тому, що вони „оперативно” реагували на зміни у соціальному середовищі і таким чином наповнювали новим змістом дозвіллеву діяльність, що сприяло об’єднанню різних верств населення в прагненні нового життя.

Процес урбанізації, який супроводжувався посиленням значення міського дозвілля та протиставленням йому сільського, зумовлював, з одного боку, урізноманітнення дозвіллевої діяльності городян, можливості їх соціалізації у сфері дозвілля, з іншого – загрожував втратою традиційних

соціальних зв'язків, розривом поколінь та соціальних груп. Ця суперечлива ситуація стала рушійною силою в трансформації сфери дозвілля: „Урбанізація, технічний та промисловий розвиток створюють передумови для кількісних та якісних змін дозвілля” [450]. Слушним є твердження І. Петрової, що „...міське дозвілля виконує особливі функції, нівелюючи відмінності між переселенцями, інтегруючи „своїх та чужих”, узгоджуючи та консолідуєчи різнобарвний, штучний склад міського населення” [450]. Тобто міське середовище стає простором для задоволення потреб у порозумінні та взаємодії через сферу дозвілля.

Посилення ролі освіти в умовах індустріальної економіки, прагматизм та раціоналізм у суспільній життєдіяльності створювали передумови для виникнення відповідних дозвіллевих потреб, уможлилювали зосередження на позанавчальній діяльності дітей у вільний час. Можна сказати, що виокремлювалася позакласна та позаурочна діяльність, яка, звісно, інтенсифікувалася після того, як Я. Коменський (1592-1670) обґрунтував класно-урочну систему. Серед нових наукових ідей, зокрема стосовно дозвілля, соціально-виховні думки засновника педагогіки, котрий у „Материнській школі” зважає на те, що „краще грати, аніж перебувати в бездіяльності, адже під час гри розум зайнятий і часто вдосконалюється”. У вільний час „діти можуть вправлятися в підготовці до діяльного життя, оскільки сама природа примушує їх щось робити” [225, с. 61]. Отже, заповнення вільного часу дитини стає одним з провідних факторів її виховання, й ініціатива надається потребам і можливостям дітей.

Розгалуження дозвіллевих потреб створило умови для прискорення інституціоналізації дозвіллевого простору, що виявилось й у поширенні спеціальних суспільних закладів – клубів (особливістю яких було існування на основі пайових внесків, регламентованого членства та спеціально відведеного для них будинку [117, с. 28]. Динаміка розвитку клубів засвідчує не тільки зв'язок дозвіллевих потреб з відповідною діяльністю, але й поступове

засвоєння соціального простору різними прошарками населення через сферу дозвілля.

Суто становим було клубне дозвілля наприкінці XVII ст. [117, с. 27]. У 1693 р. виникло перше інституціолізоване об'єднання в Англії, що дістало назву клубу [117, с. 29]. Належність до того або іншого клубу визначала соціальний стан людини. Цілі створення клубів були найрізноманітнішими, починаючи від приємного проведення часу і закінчуючи прагненнями політичними, науковими, художніми, літературними, спортивними. Мода на клуби поширилася по всій Європі, вони створювалися спочатку аристократією та буржуазією, потім представниками третього стану.

Це не в останню чергу зумовлено інтенсивним розвитком промисловості, який спричинив швидке майнове розшарування між можновладцями та робітниками, кількість яких збільшувалася. З цим пов'язана динаміка клубного дозвілля, оскільки боротьба за його всестановість уможливила виникнення робітничих клубів, що свідчило про демократизацію дозвілльового середовища.

Розвиток дозвілльових потреб відбувається відповідно до розбудови сфери дозвілля, в чому полягає специфіка цього періоду, оскільки не тільки потреби зумовлюють діяльність, але й навпаки – удосконалення інституціонально-просторової складової сфери дозвілля сприяє вдосконаленню дозвілльових потреб. Посилюється тенденція демократизації у сфері дозвілля, відбувається розгалуження середовища міжкультурної комунікації завдяки доступу всіх верств населення, подоланню елітарності у сфері дозвілля, активізації її розвивальної просвітницької спрямованості. Згодом привілейовані форми дозвілля виходять за межі закритої групи: „популярними стають спортивні заняття та спортивні клуби, публічними – бібліотеки та музеї, народні школи та просвітні гуртки, театри та парки відпочинку, галереї та виставкові павільйони; загальнодоступними – видовищно-розважальні заклади” [450].

Динаміка сфери дозвілля уможлиблює долучення до неї через свою дозвілльову функцію закладів освіти. Зокрема, Вальдорфська школа

Р. Штайнера (1861-1925) в Німеччині, школа О. Нейла (1883-1973) в Саммерхілі (Велика Британія) та ін. нові школи сприяли виникненню нових підходів до організації позакласної роботи: „Повсюди навчання не переважало, воно було лише однією зі складових суспільного шкільного життя, яке слугувало духовно-душевному розвитку дитини. А організації дозвілля приділялася значна увага: дитячі театри (драматичні, лялькові, музичні тощо) та цирк, танці, музичні бали, свята (наприклад, „Першого снігу” в Я. Корчака), голосні читання книжок, заняття улюбленою справою, ручною працею та інше” [348, с. 158]. Таким чином, зокрема й через організацію дозвілля підростаючого покоління дозвіллевий простір у подальшому набував нових ознак.

Оскільки соціальне становлення нової генерації зумовлювалося потребою в соціальному інтересі підростаючого покоління, то організація дозвіллевої діяльності мала відбивати ці завдання. Відтак, розбудова сфери дозвілля інтенсифікувалася в цьому напрямі, зокрема через утворення спеціальних дитячих та молодіжних організацій. Серед найвідоміших дитячих і молодіжних організацій XIX ст. Християнська асоціація молодих людей (YMCA) одна з найбільших організацій молоді у світі, яка стала відомою завдяки організації дитячих таборів. Заснована в Лондоні у 1844 р., з 1851 р. відкривається в інших країнах (США, Канада, Франція та ін.). Головна мета – поширення християнства, однак здійснюються програми інтелектуального та фізичного розвитку молоді [407]. Таким чином, спеціально створені дозвіллеві табори сприяють розвитку потреб просоціальної спрямованості й оновлюють інфраструктуру сфери дозвілля молоді.

У подальшому ця складова дозвіллевої сфери усталювалася і розвивалася. У США перший літній табір (The Guntery Camp) створив у 1861 р. Фредерік Ганн. Разом з дружиною вони утримували школу для хлопчиків, яких улітку вивезли в наметовий табір. Рибалили та плавали на байдарках [407]. Перші організації Клубу юних фермерів „4Н” (health, hands, head, heart) створено в Лондоні в 1905-1908 р.р. Організовувалося дозвілля на

свіжому повітрі, заняття сільським господарством, проводилися конкурси на кращого фермера.

Особливим явищем дитячого та молодіжного дозвілля став Скаутизм, який з 1907 р. є дитячим та юнацьким рухом, котрий визнається ефективною методикою організації дитячого дозвілля та позашкільного виховання з метою задоволення потреб соціально-духовного, громадянського розвитку. Скаутизм – добровільний недержавний виховний рух, що відкритий для всіх, незалежно від соціального стану та релігійної належності. Поділяємо думку А. Рижанової про те, що „скаутизм став геніальним відкриттям у педагогізації дозвілля нової генерації, він врахував і реалізував потребу підлітків та молоді у створенні суто дитячого суспільного життя, яке сприяло розвитку особистості кожного, вдосконаленню її соціальних якостей, становленню духовності, формуванню навичок і вмінь поліпшення навколишнього середовища через індивідуальну та суспільну діяльність” [348, с. 159]. Скаутські організації набули поширення в країнах Європи, Америки, Азії, Австралії, що зумовило міждержавні зв’язки. Таким чином, виникає новий суттєвий аспект соціально-виховного впливу сфери дозвілля, який сприяв розвитку соціальності, на основі спеціальних дозвіллевих ознак (перевага самоврядування, орієнтація на інтереси і потреби особистості, розвиток ініціативи та соціальної творчості), які в інтегральній єдності із засобами дозвілля (спорт, гра, мистецтво та ін.) ставали факторами, що сприяють соціальному розвитку дітей та юнацтва.

Динаміка сфери дозвілля підкріплювався діяльністю соціально відповідальних громадян, яка зумовлювалася потребою допомоги іншим. Вони поступово формували у дозвіллевому просторі соціально спрямовану ланку, долучали сферу соціального захисту до реалізації діяльності через дозвілля, що виявлялося в благодійності як чиннику допомоги нужденним, підвищенні рівня їхньої культури, збиранні коштів на утримання. Наприклад, у Франції перший платний благодійний бал відбувся ще в 1715 р. [571].

Згодом стимулом цього сектора сфери дозвілля стала масова міграція дорослого населення, зумовлена соціально-економічними проблемами, яка в

цей період потребувала відповідних соціально-виховних важелів регулювання. Так, у 1887 р. в Нью-Йорку відкрито перший американський клуб-сетльмент (Стант Койт). Сетльмент – (з англ. поселення) – просвітницька спільнота з виховної роботи дітей та дорослих [69, с. 258]. Загалом виникнення в інституціональному просторі дозвілля такої складової свідчить не тільки про бажання допомогти ближньому, але й про достатньо високий рівень соціального розвитку тих, хто організує цю діяльність і бере на себе відповідальність за розвиток інших людей, зокрема й удосконалення їх дозвіллевих потреб. Така форма дозвіллево-просвітницької діяльності збагатила сферу дозвілля і сприяла поширенню та модифікації сетльментів у різних країнах.

Оскільки Америка стала місцем масової міграції, об'єктивно зумовленим є розгалуження в цій країні соціальної роботи, яка здійснювалася зокрема засобами дозвілля. Так сталося, що початок соціальної роботи в Америці відбувся за допомогою ресурсів сфери дозвілля. Традиція створення центрів культури та відпочинку для широких мас населення пов'язана з ім'ям Джейн Адамс, яка в 1889 р. відкрила будинок Халл-Хауз для пролетаріату та національних меншин, котрі переселилися в Америку. Стосовно цього А. Рижанова зазначає: „Інтеграція індивідуального та соціального виховання дітей, дорослих та людей похилого віку, родини та школи, місцевого населення та іммігрантів, навчання та дозвілля була притаманна практичній діяльності клубно-освітнього закладу – сетльменту – Джейн Адамс в Чикаго (США)” [348, с. 156]. При цьому будинку створено класи для занять мистецтвом, інші клуби за інтересами. Діяльність спрямовувалася на вирішення соціально-виховних завдань, а саме: сприяння адаптації переселенців до нових соціально-культурних умов середовища, вивчення мови та культури країни, солідаризація й посилення соціальної суб'єктності переселенців, які були „чужими” для інших [348]. На нашу думку, не випадково саме дозвіллева сфера стала підґрунтям реалізації цього напрямку соціальної роботи, оскільки дозвілля має той потенціал, який уможливорює

непримусовий розвиток потреб в соціальній допомозі тим, хто цього потребує, сприяє залученню соціальних суб'єктів до самопомоги, налагоджує міжкультурні комунікації, що стає підґрунтям соціальності людини, групи, соціуму.

У цей період ставав очевидним процес сполучення дозвіллевих занять та соціально позитивних проявів життєдіяльності різних соціальних суб'єктів, що позначилося на тенденції посилення соціально-виховного впливу дозвілля. „Індикатором і провідником наукових і культурних ідей, що стали рушійною силою суспільства, була інтелігенція” [448, с. 164]. Наприклад, об'єктивні передумови (стрімкий розвиток зв'язку та транспорту, виникнення міжнародних організацій, зокрема спортивних, міжнародний олімпійський комітет) та зусилля небайдужих представників інтелігенції (обмін духовними цінностями, проведення промислових та торговельних ярмарок, виставок, конференцій) [110] стали основою відродження наприкінці ХІХ ст. Олімпійського руху. Отже, саме інтелектуальний авангард розвивав соціально позитивний потенціал дозвілля, проявляючи соціальну суб'єктність. Завдячуючи саме Олімпійському руху, 1896 р. в Афінах проведено перші Олімпійські ігри, під час яких визначено чіткі критерії любительського спорту. Ініціатор відродження Олімпійського руху П. де Кубертен (1863-1937 р. р.) був інтелігентною людиною, суспільним діячем, педагогом, літератором та ентузіастом цієї справи.

Загалом, сфера дозвілля означеного періоду, реагуючи на зміни в дозвіллевих потребах і діяльності, отримала стимул для розвитку. Зокрема, відбувалася інституціоналізація соціально-культурної сфери (заклади культури, освіти), час вищих прошарків населення отримував змістовне навантаження залежно від соціальних цінностей, які слугували основою показової діяльності (благодійність, просвітництво), чіткішим ставав розподіл між робочим та вільним часом для працюючого населення й актуалізувалося питання його заповнення, згодом особлива увага приділялася дозвіллю підрастаючого покоління (сетльменти, табори, дитячі організації),

вирішувалися і складні соціальні проблеми через сферу дозвілля (адаптація емігрантів до нових умов). У межах цього періоду відбувався поступовий процес розгалуження сфери дозвілля як складової соціокультурного середовища, усвідомлення необхідності організації процесу дозвілля, його значення для соціального вдосконалення, виникнення й розбудова індустрії дозвілля, динаміка задоволення дозвіллевих потреб різних соціальних суб'єктів.

Урізноманітнення практики дозвіллевої діяльності, матеріально-фінансової структури сфери дозвілля закономірно стало підґрунтям того, що в індустріальний період спостерігаються спроби теоретичного обґрунтування значення вільного часу для людини і суспільства у аспекті економічних, філософських, політичних, соціологічних наук. Наприклад, К. Маркс (1818-1883), автор теорії додаткової вартості, в контексті соціально-економічних ідей характеризував вільний час: „Це час, яким можна володіти почасти для споживання продуктів, почасти для вільної діяльності, що не визначається, подібно до праці, під тиском зовнішньої мети, є природною необхідністю або соціальним обов'язком” [353,с. 245-266]. Призначенням вільного часу, на думку вченого, є використання його „для освіти, інтелектуального розвитку, виконання соціальних функцій, товариського спілкування, вільної гри фізичних та інтелектуальних сил” [352, с. 274]. Автор поділяє вільний час на дозвілля та більш підвищену діяльність і звертає увагу на те, що вільний час перетворює суб'єкта, якому він належить, у розвинену людину.

Знаковою для розвитку теорії дозвілля стала праця Т. Веблена (1857-1929) „Теорія бездіяльного класу”, яка не стільки характеризує саме дозвілля, скільки обґрунтовує виникнення нових прагнень у цій сфері: „Для пана, котрий живе у бездіяльності, демонстративне споживання матеріальних цінностей є засобом досягнення поваги” [97]. Концепція бездіяльного класу висвітлює загрозу соціальної деградації через бездіяльне дозвілля, яке має бути нівельоване дозвіллям соціально позитивним. На особливу увагу в контексті розвитку різних наукових галузей заслуговують дослідження часу

людини, його співвідношення з виробництвом, значенням для набуття певних привілеїв та здійснення вільної діяльності. Отже, обґрунтовуються ідеї усвідомленого управління соціально-виховною функцією дозвілля керівного класу суспільства, як це було за часів Античності щодо вільних громадян.

На початку ХХ ст., коли період індустріалізації сягає свого апогею, виникає соціальна педагогіка, як об'єктивний результат розвитку педагогічної науки. Невипадково виникнення соціальної педагогіки й обґрунтування перших концепцій вільного часу та дозвілля збігаються. Не викликає сумніву, що сфера дозвілля є абсолютно рівнозначною з іншими для створення умов „підвищення рівня культури народу” [394]. Основоположником соціальної педагогіки П. Наторпом (1854-1924) актуалізувалася проблема підвищення рівня культури суспільства через освіту народу, завдяки інтеграції усіх виховних сил країни. Зокрема, саме інтелігенція відповідає за рівень культурного розвитку всіх: „Віддалена мета, що стоїть перед нами, полягає в тому, щоб надати спільний і, відповідно, моральний характер усьому життю народу. Економічне та політичне життя входять сюди, але лише як службовий засіб, який підпорядкований шляхетнішій меті – суцільному розгортанню людяності” [395, с. 226]. І якщо поєднати думки основоположника соціальної педагогіки та провідні гуманістичні ідеї того періоду у сфері дозвілля, то сполучення надає передумов для подальшого дослідження сфери дозвілля в системі соціального виховання, але вже на новому науковому підґрунті.

Хоча П. Наторп окремо не досліджував можливостей дозвілля в системі соціального виховання, власне його опис „соціальних організацій для виховання волі”, серед яких соціальне виховання в родині, школі, „вільне самовиховання в суспільному житті дорослих”, наводить на думку про дозвіллеву складову цієї системи, оскільки підвищити рівень культури можна тільки активізацією всіх компонентів соціального життя, зокрема дозвіллевого як складової соціокультурного простору.

У своїх соціально-педагогічних ідеях автор зазначав, що „необхідно активізувати та спрямувати його (народу – Н. М.) власний інтерес, його власну

діяльність... Народний будинок завжди має являти собою взірць... Естетичному устрою приміщень для сумісного відпочинку та освіти мали би допомагати самі собою, особливо вже освічені естетично, цим самим давали енергійний поштовх менш освіченому стати на один рівень з ними або хоча б наблизитися до нього” [394, с. 149]. У такому трактуванні вбачається ідея самодопомоги, самокерування власним естетичним дозвіллям, в основі якого – взаємне підвищення рівня культури.

Учений обґрунтовував значення мистецтва як змісту дозвілля. „Святкування надають можливості ознайомитися з витворами словесного мистецтва та музики, а також танцями та виставами. Я вважаю беззаперечним, що немає утопії в тому, що сам народ міг би більшість власних естетичних потреб задовольняти власними силами, звісно за наявності компетентного керівництва. Отже, слід мати на увазі не тільки уявлення про те, що народ є лише глядачем та слухачем, але необхідно залучати його до безпосередньої участі” [394, с. 149]. П. Наторп згадує про літературну творчість населення, хорівий спів тощо [394]. Таким чином, засновник соціальної педагогіки на початку розвитку молоді науки, яка тільки народжувалася, вже висловлював ідеї самоврядування та активізації суб’єктності громадян у сфері дозвілля.

Протягом ХХ ст. практика розвитку та реалізації дозвіллевих потреб різних соціальних суб’єктів у багатьох розвинутих зарубіжних країнах і їх задоволення в процесі дозвіллевої діяльності поєднувалася з розбудовою просторово-інституціонального середовища сфери дозвілля (дозвіллеві центри, розважально-видовищні заклади, туристичні комплекси, музеї, клуби тощо) на нових засадах. Наприклад, якщо будувалися дозвіллеві центри, то моніторилися потреби населення, яке має користуватися його послугами (демографічні показники, дозвіллеві вподобання та ін.); якщо розбудовувалося паркове середовище, передбачалося створення спеціальних умов для його функціонування як соціально-виховного комплексу (вікова та соціальна специфіка, тематика програм, дослідницька та просвітницька діяльність). За кордоном поступово виокремилася специфіка організації дозвіллевої

діяльності різних категорій населення (підлітки та молодь, дорослі, люди похилого віку, люди з особливими потребами, сім'ї), розбудовувалася для цього спеціальна інфраструктури сфери дозвілля (клуби, дозвіллеві центри, спортивні приміщення), створювалися належні умови у вже існуючих закладах (пандуси, світлові позначки для інвалідів в музеях, спортивне приладдя для малечі тощо) [12; 80; 96; 189; 190; 407; 447].

У ХХ ст. відбувалося подальше інтенсивне усвідомлення значення сфери дозвілля в зарубіжній науковій думці: соціологічній (подружжя Лінд, Дж. Ланберг, С. Паркер, М. Каплан, Ж. Дюмазедьє, Д. Келлі, Ж. Фурастьє, Ж. Фрідман та ін.), культурологічній (Г. Канайн, Р. Трептов, Х. Опашовські), соціальной роботі (У. Лоренц, А. Браун, М. Доуел, О. Мюллендер, С. Шадлоу) [12; 447]. Однією з характерних ознак сфери дозвілля за кордоном у ХХ ст. стала одночасна остаточна втрата елітарності дозвіллевої діяльності разом із розбудовою індустрії дозвілля, виникнення якої пов'язане із комерціалізацією та престижністю певних видів дозвілля. Зокрема, посилювалися прояви: „функціонування на комерційних засадах, спрямованість на отримання прибутку, просування та продаж рекреаційних послуг і товарів” [447, с. 338].

Таким чином, сфера дозвілля, пройшовши довгий шлях розбудови, стала невід'ємною складовою соціально-культурного середовища. У філогенезі визначилася її структура (дозвіллеві потреби, які задовольнялися через відповідну діяльність у певному просторово-інституціональному середовищі, особливості регулювання відповідали загальній системі соціальних цінностей певного періоду). Згодом інтенсифікувалося наукове усвідомлення дозвілля в міждисциплінарному контексті.

Схарактеризуємо основні етапи розвитку сфери дозвілля в Україні, які відображали загальний соціально-культурний контекст динаміки національної культури, сприяли усталенню специфіки дозвіллевої діяльності різних соціальних суб'єктів. Провідними позиціями, на яких ґрунтуються подальші узагальнення, є такі. По-перше, оскільки в цивілізаційному поступі людства Україна не була провідною країною, упродовж тривалого часу її територія

перебувала під владою різних держав, то у своєму розвитку об'єктивно не мала змоги відтворити всю повноту загально історичного процесу, що зумовлювало специфіку його розбудови, і сфера дозвілля тільки частково може відображати загальні періоди становлення. По-друге, соціальність українців в історичній ретроспективі трансформувалася залежно від збереження основ національної ідеї, мовно-культурних традицій, релігійної ідентифікації, соціальної єдності, чим зумовлені загальний соціально-культурний розвиток, становлення сфери дозвілля. Участь соціальних суб'єктів у цих процесах, задоволення через дозвілля відповідних потреб стали пріоритетом подальшого розгляду. Аналіз наукових праць (Д. Багалій, В. та В. Бочелюки, А. та В. Воловики, О. Воропай, О. Гончаренко, О. Гриценко, М. Грушевський, С. Пангелов, І. Петрова, В. Сапіга, Л. Тишевська, В. Шейко та ін. [43; 80; 81; 91; 119; 135; 146; 230; 231; 359; 393; 470; 471; 515; 426; 448; 609; 610]) дозволяє узагальнити динаміку сфери дозвілля відповідно до особливо значимих для України історичних періодів.

Оскільки збереження національно-культурної ідеї не можна відокремити від походження українців, крізь історію передавалося культурне ядро, первісні джерела української культури, то навіть у прадавні часи можна знайти чинники формування усталених дозвіллевих потреб. За дохристиянських часів (VI – X ст.) першоджерелом розвитку сфери дозвілля наших пращурів було святково-обрядове дійство, яке втілювало потреби консолідації спільноти та передання соціальних і культурних традицій. Дослідження вчених (А. Воловик, В. Воловик, О. Воропай, С. Пангелов, О. Гончаренко, В. Сапіга) свідчать: поступово обряди ускладнювалися і ставали такими, що сприяли розвиткові обцинної самосвідомості, укріпленню територіальної спільноти, вможлилювали становлення системи соціальних цінностей, їх поширення з метою зміцнення основ соціальної життєдіяльності, яка мала здійснюватися всіма членами обцини, оскільки існувала необхідність усталення соціуму і вироблення ціннісного традиційного стрижня, котрий його стабілізує. Як і в інших народів, свята українців належать до давніх форм дозвіллевої

діяльності: „Свято – це факт дозвілля, санкціонований звичаєм, релігією, або і тим, і іншим, і керований певними ритуалами та звичаями” [393]. Відомо, що свята стосувалися пори року, були пов’язані з релігійним календарем.

Поширення християнства (від X ст.) серед східних слов’ян і офіційне його введення в Київській Русі в 988 р. значно вплинули на життя і побут народу. Завдяки прийняттю християнства, релігійному світогляду у суспільстві закріплюється ставлення до праці не як до джерела існування, збагачення, а як до заняття, що рятує душу. Відповідно, суспільні форми дозвілля тривалий час розвивалися на церковно-релігійній основі й задовольняли потреби в єднанні через спільну працю та дозвілля. Загалом у Київській Русі розвивалося таке явище, як святість, яка походила з життя монахів та благочестивих людей, що впливало на повсякденне життя та дозвілля простих людей [222]. Наприклад, братчина, як традиційне зібрання членів міських (цехових) корпорацій та сільських громад, була водночас однією з форм колективного дозвілля, святкового спілкування людей старшого покоління [610]. Позитивний внутрішньо соціальний громадський зв’язок зміцнювався святами громадських спільнот, які об’єднані в єдиний цикл (канун, свіча, храм). У день свята не працювали, до села поспішали гості, після літургії на церковному подвір’ї влаштовували спільний обід, яким обов’язково пригощали вбогих, жебраків [610]. Кожна родина запрошувала до себе гостей не тільки зі свого, а й з іншого села (що налагоджувало взаємини між спільнотами), вважалось необхідним пригостити прошаків. Отже, дозвілля українських пращурів мало релігійно-соціальне спрямування, пов’язане із соціальною допомогою та гостинністю українців, тобто формуванням національного характеру, який визначав провідні риси соціальності.

Існували та певним чином збереглися традиційні форми обрядових дій, які мали суспільне значення, зумовлювали розвиток дозвіллевих потреб та зміст дозвіллевої діяльності. Наприклад, різноманітні форми системи общинної допомоги, зокрема „помочі” (толока), в народі розглядалися як трудове свято, в якому брало участь усе сільське населення незалежно від

соціальної належності селянина [231, с. 18]. Виділення вільного часу для допомоги іншим було соціально схвалюваною дією і сприяло підсиленню громадського духу, соціальній інтеграції членів спільноти. Незважаючи на всю різноманітність селянських „помочей”, простежується певний сценарій, у якому збереглися залишки магічних аграрних культів: „Подія складається з таких елементів: ритуальний договір (його обов’язковим елементом є „хліб-сіль, могорич”), спільна трудова діяльність в обумовлений термін і після завершення робіт спільні трапеза, ігри, танці, катання” [231, с. 18]. Такі форми суспільно-дозвілєвої життєдіяльності наповнювали дозвілля духом взаємопідтримки та милосердя, сприяли гармонізації єдиного соціального простору, що було основою духовного співіснування різних членів соціуму. Сформовані протягом багатьох століть своєрідні трудові свята зміцнювали різновікову, міжстанову взаємодію, посилювали відчуття єдності незалежно від майнового стану.

У подальшому (XIV–XVIII ст.) існування земель України під владою різних держав позначалося на суспільній життєдіяльності, тому виокремимо ті аспекти, які зумовлювали розвиток дозвілєвих потреб різних верств населення та дозвілєвої діяльності, сприяли розбудові сфери дозвілля. Хоча окремих праць з означеної проблематики бракує, фактичний та теоретичний базис подальших узагальнень дозволяють створити історичні (А. Єфименко, Д. Яворницький, М. Ясінський [198; 696; 700]), історико-культурні (Д. Багалій, І. Крип’якевич, О. Матковська, Л. Тишевська, В. Шейко [43; 278; 356; 667]), педагогічні (О. Безпалько, С. Кваша, С. Сірополко [53; 244; 534]) дослідження.

Загалом у XVI–XVIII ст. на території Галичини провідним чинником розвитку стало культурне і громадське протистояння, що зумовило виникнення перших національно-релігійних громадських організацій. На думку М. Ясінського, „братства, як об’єднання громадян-єдиновірців, після розпаду Руської держави стали основною колективною ознакою власної ідентичності. Перші письмові згадки про суспільне об’єднання при Успенській церкві у Львові датовані ще 1378 р.” [700, с. 38]. Згодом створення братств

стало для українців Галичини способом захисту власної культури.

Львівське братство (Успенське Ставропігійське братство у Львові (1572-1788 р. р.) стало відлунням реформації в Україні. Воно здійснювало серед іншого заснування друкарень, відкриття шкіл, що зумовлювало створення певного інтелектуально-просвітницького культурного середовища. Оскільки „основною соціальною силою братств було українське бюргерство – ремісники та купці, а також світська інтелігенція, яка вже на той час виділилася з духовного стану” [356, с. 11], бюргерський характер братського руху відчутно впливав на формування специфіки його ідеології та певних занять у вільний час: „На Ринку відбувалися різні церемонії. У Львів приїжджало багато купців – німці, італійці, греки, турки, які на Ринку продавали свої товари” [356, с. 12]. Отже, місця торгівлі, спілкування, соціальної життєдіяльності та дозвілля збігалися й загалом сприяли міжнародній взаємодії на підґрунті світських цінностей.

Наприкінці XVI ст. братства розпочали широку культурно-освітню діяльність, організовували навчальні заклади, які багато зробили в царині просвітництва, підтримували книгодрукування, збирали бібліотеки. З виникненням братських шкіл підвищується рівень викладання й поглиблюється зв'язок освіти з національним життям [292].

Вищезазначене зумовило те, що „Успенська братська школа у Львові тривалий час була світочем для українських земель, а друкарня братства – великим продуцентом богослужбових книг та підручників для численних братських шкіл” [534, с. 107]. Шляхетна мета поширення національної мови та культури стала провідним фактором розбудови соціально-культурного середовища на Західній Україні. Інституціоналізація братств сприяла українському культурному відродженню, діяльність цих об'єднань – визначенню вектора загальної життєдіяльності широких верств українського населення, освіти, видавничої, просвітницької діяльності. Вони, як об'єднання самопомоги міського населення, стали осередками збереження самосвідомості та природної спільності українців на Правобережжі.

На думку вчених (О. Безпалько, С. Кваша, О. Матковська), створені цими спільнотами братські школи започаткували не тільки освітні традиції, але й певні зразки діяльності поза навчанням, що зміцнювало національну самосвідомість. Наприклад, „...Учителі братських шкіл приділяли значну увагу моральному вихованню своїх учнів. В цьому значна роль відводилася позашкільним учнівським організаціям, які відомі під назвою „младенческих” братств. Функції цих братств полягали не лише в тому, щоб привчати дітей до самостійності, виконання свого обов’язку, але й виховувати в молоді добрі наміри, бажання служити своєму народові, підтримувати бідних і немічних” [53, с. 61]. Така позашкільна організація впливала на розвиток, зокрема, дозвіллевих потреб, мала соціально-виховний контекст діяльності.

Розгалуження діяльності братств сприяло утворенню в соціально-культурному середовищі осередків, що генерували ідеї та дії, які сприяли розбудові дозвіллевих потреб, загальній спрямованості на ствердження ідеї національного піднесення. Це відбувалося не тільки в освітніх закладах. У цей період існували та розвивалися українські етнічно-культурні клуби Галичини (М. Ясінський). З розвитком цих, за суттю, дозвіллевих осередків „клубна форма суспільного об’єднання виникає як психологічна потреба та форма соціальної організації, на певному політико-правовому рівні розвитку держави за наявності відповідних передумов” [700, с. 111]. Отже, початок становлення сфери дозвілля на землях України пов’язаний з міцним суспільно-культурним контекстом, що став чинником розбудови відповідних дозвіллевих потреб населення і вплинув на подальшу спрямованість розвитку сфери дозвілля.

На Лівобережжі України розбудовувалася козацька держава, що зміцнювало національні традиції, зокрема й через дозвілля. З одного боку, воно було показовим з прагматичних міркувань, оскільки постійні тренування – фізичні та зі зброєю – сприяли добрій фізичній формі українських воїнів, з іншого, дозвілля козаччини характеризує його долучення до системи соціального виховання з метою ствердження ідеалу козака, а саме виховання через дозвіллеві заняття підпорядковувалися одній меті, що посилювало їх

взаємний вплив. Для підтримання фізичної форми дозвілля козаків урізноманітнювалося фізичними вправами: зі стрільби, фехтування на шаблях, їзди на конях, плавання, бігу, веслування, боротьби тощо [198, с. 253].

Під час святкового дозвілля, народних ігор молодь, бувале козацтво та селяни змагалися на силу, прудкість, спритність, винахідливість, точність. Як свідчить Л. Медвідь, „дуже поважалась у них сила, і вони думають, що для їх куреня велика честь, якщо на кулачному бою їм вдасться побити інший курінь” [359, с. 60]. Такі своєрідні козацькі розваги доповнювали картину буденного та святкового дозвілля, яке було невід’ємною складовою життя, дозволяло відчувати належність до козацького стану, єдність зі спільнотою.

Соціально-культурна ситуація на територіях, що перебували в складі Росії, певним чином сприяла розбудові дозвіллевих потреб. Зміни, які відбулися з часів царювання Петра I, зумовлювали певні зрушення. За свідченнями вчених (А. Воловик, С. Князьков [117; 255]), „петровський період багато в чому переломний щодо змісту вільного часу. І хоча всі новації цього періоду не усвідомлювалися у зв’язку з таким поняттям, як дозвілля, по своїй суті вони були такими” [117, с. 36]. Було започатковано світські форми дозвілля на кшталт європейських, зокрема асамблеї, що зумовлювало культурне наближення до європейської спільноти та бажання зміцнити соціальні зв’язки з нею: „У 1718 р. видано указ про асамблеї, які позначають водночас і збори, і з’їзд, проводяться не тільки для розваг, але й для справи” [255, с. 619]. Таким чином, вищі верстви населення набували нових можливостей. Отже, через дозвіллеві форми діяльності відбувається трансформація соціуму, що сприяло усталенню нових соціальних цінностей. Однак для більшості прошарків населення, зокрема на українських землях, це залишалось недосяжним.

Таким чином, залежно від реальних соціально-культурних умов розвитку української нації, формувалися потреби різних соціальних груп і реалізувалися зокрема в дозвіллевій діяльності, поступово виокремлювалася специфіка сфери дозвілля – врахування загальних традицій розвитку

українського народу, виявлення національної свідомості, визначення місцевої специфіки й особливостей життєдіяльності конкретного соціального прошарку певного часового проміжку української історії.

Значні зміни в соціальній життєдіяльності, які вплинули на розбудову сфери дозвілля України, відбулися в ХІХ – на початку ХХ ст. Загалом за цей період інтенсифікувалося культурне життя і виокремився авангард розбудови культурно-національної ідеї. Це позначилося на змісті й інфраструктурі сфери дозвілля і спричинило розвиток тих видів дозвіллевой діяльності, які мали на меті не тільки задоволення власних дозвіллевих потреб, але й їх формування в інших верств населення.

Провідною для збереження культури та національної ідеї на території Західної України залишалася діяльність братств (А. Гуз, С. Добржанський, Л. Карпова, У. Книш, С. Масюк [149; 173; 241; 254; 355]), що сприяло урізноманітненню сфери дозвілля та змісту дозвіллевой діяльності в напрямі просвіти та долучення до культурних досягнень (В. Губ'як, Л. Карпова, Я. Луцький, Н. Світлик, Н. Федорак [147; 241; 318; 517; 618]). Зокрема, за їх сприяння утворювалися спільноти, що склали авангард української культури, усталювалися і набували характеру культурно-просвітницької діяльності як „вид праці задля громади і її змістовного дозвілля” [241]. Це задовольняло необхідність у просвіті та підвищувало рівень дозвіллевих потреб. Наприклад, згідно з Л. Карповою, „на західноукраїнських землях український культурно-просвітницький рух бере відлік з кінця 1820-х рр. з діяльності літературного угруповання у складі М. Шашкевича, І. Вагилевича та Я. Головацького, що увійшло у вітчизняну історію під назвою „Руської трійці” [241]. Саме вони розпочали в Галичині національно-культурне відродження українського (за тогочасною місцевою лексикою – руського, від історичної назви краю – Русь) народу” [там само].

Динаміка та соціально-позитивна спрямованість сфери дозвілля відображалися в тому, що „з кінця 50-х років ХІХ ст. в Україні набуває розвитку національно-визвольний рух у вигляді напівлегальних культурно-

освітніх організацій (гуртків), що називалися „Громадами”. Вони об’єднували прогресивних представників української інтелігенції. Діяльність таких громад проявилася найвиразніше через видавничу, просвітницьку роботу серед народу, зокрема в читанні лекцій, організації курсів, гуртків” [53; с. 66].

У 1868 р. у Львові було засновано товариство з промовистою назвою „Просвіта”, яка значну увагу приділяла утвердженню української мови та культури в повсякденному бутті автохтонного населення Галичини [241]. Подібні громадські організації в Україні функціонували як складова народницько-просвітницького руху. За їх підтримки виникали клуби, гуртки, товариства культурно-просвітницького спрямування. Так, згідно зі своїм першим статутом, „Просвіта” серед інших проголошувала такі важливі цілі: друкувати твори видатних українських письменників, шкільні підручники, популярні брошури, газети, літературно-наукові альманахи тощо українською мовою; запровадити книгозбірні, музеї, читальні, книгарні та ін.; впроваджувати публічні лекції й візити, загальнопросвітні курси, вистави, літературно-музичні вечори, концерти тощо [там само].

У Тернополі створенню „Просвіти” передували активні дії різних читалень і товариств та культурно-просвітницьких гуртків. Читальня „Просвіти” активізувала роботу, спрямовану на пробудження національної свідомості, боротьбу з неграмотністю і за тверезість. Вона стала культурним центром села. При читальні були бібліотека, численний хор, драматичний гурток і духовий оркестр, плідно працювало об’єднання „Молода Просвіта” [147, с. 57]. Товариство не обмежувалося лише створенням і утриманням читалень, долучилося до процесу формування громадянського суспільства. При філіях діяли театральні трупи, видавництва, що носило яскраво виражений „свідомо-український” характер [393]. Таким чином, громадські просвітницькі утворення, як складові дозвілєвої сфери, сприяли підвищенню соціальної зрілості, суспільної свідомості та розвиткові соціальної відповідальності інтелігенції українського народу, що впливало на розбудову дозвілєвих потреб інших категорій населення.

У цей період набули поширення українські громадські об'єднання Галичини із соціального захисту населення, провідним завданням яких було поєднання моральної та матеріальної підтримки своїх членів з боротьбою за соціальні права українців. Діяльність цих об'єднань охоплювала різні соціальні категорії громадян (переселенці, мігранти, жертви війни, політв'язні, діти, молодь та ін.), впливала й на розбудову сфери дозвілля: „професійні об'єднання інтелігенції здійснювали будівництво т. зв. осель відпочинку, які, крім лікувально-оздоровчих функцій, виконували роль осередків культурного життя” [618, с. 13].

Активна життєдіяльність галицької інтелігенції сприяла поширенню та розвитку зв'язків між ними через „книгообмін, пересилання періодичної літератури, обмін культурними та науковими дослідженнями, здійснювалися наукові подорожі, організація театральних виступів” [517, с. 20]. На думку Н. Світлик, „закарпатський русин усвідомив свою українськість ще наприкінці XIX ст. завдяки культурним зв'язкам з галицькими братами” [517, с. 19]. Отже, консолідація інтелігенції сприяла утворенню загального сприятливого середовища підвищення рівня культури, що впливало на реалізацію дозвіллевої діяльності.

У цей період інтенсифікувався український туристично-краєзнавчий рух. Зародження туристично-краєзнавчого руху в Галичині було спричинено потребами суспільно-політичного життя українського населення, а також зовнішніми чинниками – розвитком традицій мандрівництва у провідних державах Європи [318, с. 15]. Активність інтелігенції з розбудови цього руху (І. Франко, В. Шухевич, В. Гнатюк, К. Устиянович та ін.), сприяла участі молоді з молодіжних товариств „Пласт”, „Сокіл”, „Січ”, „Луг” та ін. в ознайомленні з духовно-культурною спадщиною українського народу та його минулим, залученню до суспільно корисної праці, формуванню національної свідомості, досягнення чого здійснювалося шляхом практикування туристично-краєзнавчих форм роботи [318, с. 16]. Отже, через діяльність культурно-просвітницьких, туристично-краєзнавчих об'єднань виявлялася

сутність дозвіллевої діяльності й вдосконалювалася сфера дозвілля.

Подібні процеси щодо розбудови культурно-просвітницької діяльності та розвитку сфери дозвілля спостерігалися на Лівобережній Україні (А. Воловик, С. Лупаренко, В. Маштакова, С. Сірополко, О. Судакова [117; 316; 357; 534; 571]). Зокрема, відбувалися спроби посилити інтелектуальну та просвітницьку складову дозвілля: з 40-х р. р. XIX ст. поширювалася практика читання популярних лекцій. Як зазначає С. Сірополко, народні читання в царській Росії виникли вперше на Україні, а саме в Полтаві: „Наперекір правилам про народні читання, проводилися читання українською мовою свідомими народними учителями та шкільною молоддю” [534, с. 306]. Такі лекції проводили в університетських містах видатні учені, професори. Поряд із лекціями за ініціативи різних громадських кіл організовували народні читання. „Освічені люди збирали місцеве населення і читали йому популярну літературу та художні твори, пояснюючи їх” [117, с. 39].

Найстаршим товариством грамотності було Харківське товариство поширення в народі грамотності – організація української інтелігенції, заснована 24 березня 1869 р. з метою поширення освіти серед народу [316, с. 205]. Серед іншого товариство організовувало позашкільні освітньо-виховні заходи для дітей. Організація розумних розваг передбачала пробудження духовних потреб населення, зокрема через улаштування Народного будинку, бібліотек, читалень, курсів, музеїв тощо.

Одним з перших був народний будинок ім. Гоголя в Полтаві (1901 р.), відкритий за участі М. Коцюбинського. Засновники перших Народних будинків ставили за мету організацію розумних розваг для народу. Загалом наприкінці XIX - поч. XX ст.. багато столичних і регіональних підприємців фінансували проекти спорудження Народних будинків, метою яких стало просвітництво і культурне дозвілля з користю для населення, зокрема через аматорську мистецьку діяльність. Наприклад, у Харківському народному будинку працював аматорський театр. На його сцені ставилися п'єси Шекспіра, Шіллера, Ібсена. Акторами були робітники паровозобудівного

заводу, які створили оркестр, що грав у спектаклях і під час антрактів [117, с. 40]. Утілення ідеї Народного будинку підкреслює можливість реалізації процесу соціального виховання для різних верств населення з урахуванням його специфіки. Так, через Народні будинки просувалася ідея демократизації культури як провідна для розвитку нових суспільних відносин, що запроваджувалося зокрема через сферу дозвілля.

Інституціоналізувалася сфера дозвілля, зокрема завдяки розгалуженню закладів культури. У 1886 р. створено громадську бібліотеку в Харкові. Від 70-х р. р. публічні бібліотеки почали відкривати в усіх великих містах [534]. До установ позашкільної освіти належали й музеї, що „у своїй більшості повстали на Україні в кінці XIX ст., крім Одеського історично-археологічного музею, що повстав 1825 р. Музеї були також при університетах, Київській Духовній академії та деяких наукових товариствах” [534, с. 403]. Таким чином, на початку XX ст. створено умови для розбудови інфраструктури сфери дозвілля, провідним суб'єктом просування та підвищення рівня дозвіллевих потреб стали представники інтелігенції.

Безпосередньо пов'язане з цим те, що саме з організації дозвілля дітей розпочав діяльність С. Шацький (1878-1934) як засновник вітчизняної соціальної педагогіки. Зокрема, через дозвілля він реалізовував ідеї педагогізації середовища. Соціальне виховання С. Шацького почалося з дозвілля, запозичення сетльменту й розвитку в клубній діяльності з дітьми.

Розуміння соціально-виховного значення соціального середовища та сфери дозвілля як його складової надає висловлювання С. Шацького: „Ми маємо поступово привчатися до ширшого погляду на педагогічну справу. Робота це масова, і завданням нашим є організація масових зусиль виховувати дітей, підлітків, молодь” [348, с. 180]. Загалом діяльність у сфері дозвілля С. Шацького відбувалася під гуманістичним гаслом „Повернути дітям дитинство”, переважно через поєднання основ нової вільної школи й організації змістовного дозвілля. Він зазначав: „Ми маємо кімнати для дітей-художників, для любителів фотографії, є бібліотека-читальня й велика кімната

для загальних зборів, концертів, спектаклів, читання та лекцій, музей і майстерня наочних посібників, декілька кімнат для „дитячих клубів” – маленьких дитячих спільнот, у які діти групуються відповідно до віку, особистих симпатій та загальних прагнень...” [662, с. 358]. На нашу думку, не випадково розвиток вітчизняної соціальної педагогіки розпочався з активним використанням ресурсів дозвілля (сетльмент, клуби, святкова та мистецька діяльність дітей, активне залучення дорослих до спільної діяльності у вільний час), оскільки власне соціально-педагогічна ідея виникає на основі прагнення об’єднання виховних зусиль соціального простору, зокрема дозвіллевої його складової.

Після 1917 р. відбулися докорінні зміни соціокультурних умов розвитку нашої держави. Дослідники історії дозвілля цього періоду (А. Воловик, І. Ісаєва, І. Петрова, Л. Поліщук [117; 222; 445; 471]) одноставні в тому, що „...сфера дозвілля та вільного часу зазнала радикальних змін у радянський період, коли перетворилася на об’єкт державного регулювання та культурної політики, в той час як етнонаціональні традиції, релігійні механізми розвитку дозвілля залишилися на другому плані” [222, с. 28]. Це не зменшує значення теоретичного внеску вчених радянських часів (Г. Євтеєва, Б. Мосальов, Г. Орлов, В. Патрушев, Е. Соколов, В. Суртаєв, В. Тріодін та ін. [191; 382; 421; 431; 534; 573]).

На думку І. Петрової, у цей час основними ознаками дозвілля були: пріоритет ідеологічних і політичних цінностей над культурними та духовними, наявність екстремального політико-ідеологічного характеру, централізація, що охопила й дозвіллеву сферу, пригноблюючи розвиток творчості та індивідуальної ініціативи на користь колективним вимогам [445]. Стало очевидним фактом, що сфера дозвілля є впливовим засобом ідеологічного впливу, для здійснення якого може бути побудована ціла система закладів, підготовлено відповідних фахівців тощо. Це зумовило просування тих видів дозвілля, які могли сприяти поширенню ідеології, але, водночас, відбувалося обмеження демократичних тенденцій дозвіллевої діяльності. Правлячі кола

поширювали соціоцентричні ідеологічні цінності на різновікові категорії населення, про це свідчить те, що дозвілля „розвивається на перехресті культурної політики держави та позашкільної педагогіки, що стала для культурно-просвітніх працівників базовою наукою” [445]. Сферою її інтересів були освіта дорослих, бібліотечна справа, клубна робота, екскурсійно-виставкова та музейна діяльність, політпросвіта тощо.

Радянська влада використала здобутки попереднього періоду для власних цілей – так згодом народні будинки перетворилися на народні робітничі клуби, змінивши ідейне спрямування, створена інфраструктура розгалужувалася і перетворювалася на „рупор класу-гегемона”. У зв’язку із цим „дозвіллеве об’єднання як спільність є однією з форм самоорганізації трудящих, що допомагає людині усвідомити і відчутти себе органічною часткою тієї або іншої групи, прошарку і, зрештою, свого класу, більшовики всіляко кинулися культивувати групові форми роботи клубу” [117, с. 45]. Таким чином підкреслюється значущість сфери дозвілля в загальній системі соціальної організації, в якій провідними є соціоцентричні цінності, а також латентна соціальна дисгармонія, яка стає загрозою для дійсного призначення сфери дозвілля. А. Воловик підкреслює: „Тут як у краплі води відбилася тоталітарна сутність створеної системи: не держава для людини, а людина для держави” [117, с. 46]. Якщо здійснення дозвіллевої діяльності базується не на об’єктивних потребах, а регулюється ідеологією, вона стає важелем перетворення людини на складову системи, яка не має вирізнитися з-поміж інших.

На думку Л. Поліщук, особливості формування радянської моделі клубу полягають в історичній динаміці його розвитку (від пореволюційних років, за яких були цілком знищені купецькі, дворянські, просвітницькі клуби та змінені на червоні куточки, хати-читальні, селищні клуби, палаци культури), політизації та суворій регламентації змісту діяльності (політичні курси, мітинг-концерт, агітпаради, агітштурми, політичні доповіді), уніфікації (поєднання бібліотеки, кінотеатру, танцювального залу, аматорських гуртків

тощо), адміністративному тиску [471]. Не можна не погодитися з автором, що „...клуби радянського зразка стали своєрідними представниками офіційної влади на місцях, головне завдання яких зводилося до усупільнення, радянзації, політизації традиційного сільського та міського дозвілля, залучення населення до офіційно дозволених і рекомендованих владою форм соціально-культурної діяльності” [471, с. 159].

Загалом була створена система ідеологізованого спрямування. Однак, недоліком цієї системи можна вважати саме те, що робить її дозвіллевою в соціально-виховному сенсі, зокрема втрата культурних святково-обрядових традицій, які об’єктивно забезпечували наступність розвитку сфери дозвілля, позбавлення можливості вільно обирати діяльність за власними потребами, що примушувало брати участь у тих її видах, які гарантували належність до загальносхвалюваного статусу: „радянська людина – будівник світлого майбутнього”.

Водночас, А. Воловик зважає на те, що сфера дозвілля за радянських часів „накопичила величезного досвіду з методики масово освітньої роботи, організації її різноманітних форм, методики проведення й організації свят і видовищних заходів, постановок сценічних композицій, диспутів, наочної пропаганди, клубних вечорів, постановки літературних і музичних композицій, театралізацій, екскурсій, технології організації виховного процесу в дозвіллевих об’єднаннях, організації спільної діяльності навчальних закладів і закладів дозвілля” [117, с. 50]. Не зважаючи на це, наприкінці ХХ ст. радянська система дозвілля була зруйнована і потребувала відновлення на нових засадах та суттєвої трансформації.

Ще у 80-90-х рр. ХХ ст. однією з перших спроб удосконалення занепадаючої культурно-дозвіллевої мережі в межах адміністративної системи управління стають розробка й реалізація програм „Культурні комплекси в районних центрах УРСР” (1982 р.), „Соціального розвитку села” (1989 р.), провідна мета яких – розгалуження об’єктів соціально-культурного середовища (шкіл, дошкільних закладів, клубів та будинків культури),

об'єднання зусиль культурно-освітніх, спортивних, дозвіллевих організацій для здійснення комплексного підходу до соціалізації населення. Зауважимо, що він був виключно державним. Передбачалося, що культурно-спортивні комплекси являтимуть собою одну з перших форм інтеграції виховних сил суспільства, сприяючи вдосконаленню культурно-дозвіллевої сфери [448]. На думку І. Петрової, це сприяло формуванню у вітчизняній науці не лише часової концепції дозвілля, але й розумінню її соціальної спрямованості та культурної доцільності, що базується на принципах розвитку ініціативи, самоврядування і самостійності її учасників [448]. Однак на той час соціалістичної, як єдиної прийнятної ідеології. Сфера дозвілля остаточно сформувалася у вітчизняній системі соціалістичного соціального виховання, але вона була надто авторитарно-тоталітарною, поступово втрачала гармонійне поєднання „внутрішніх” потреб та „зовнішніх” можливостей.

Необхідність різносторонніх наукових досліджень сфери дозвілля активізувалася на межі ХХ – ХХІ ст. разом із динамікою соціально-культурних умов постіндустріального етапу розвитку культури, наближення до інформаційного суспільства. Оскільки всі дослідження, присвячені дозвіллевій проблематиці, ґрунтуються на провідному понятті „дозвілля”, проаналізуємо його. Єдиного універсального розуміння яке задовольняє всі дослідницькі позиції, досі не існує. Серед визначень поняття „дозвілля” в довідниковій та словниковій літературі [176; 177; 178; 185; 186; 283; 592; 593] превалюють трактування, які акцентують здебільшого на часовому та діяльнісному (або бездіяльнісному) аспектах, вільному обранні занять, самоцінності діяльності у вільний час. Зокрема, „дозвілля – вільний, незайнятий час, гуляння, простір від справи” [186, с. 797] або: „дозвілля – вільний від праці час” [411, с. 177]; „дозвілля – час, не зайнятий працею або іншою справою, окремі моменти вільного часу, проміжки між роботою, розваги, особистісні заняття у вільний від праці час” [98, с. 786]; „дозвілля – вільний час або складова вільного часу, яку людина використовує на власний розсуд” [283, с. 304]. Серед цих тлумачень визначені загальні тенденції: дозвілля асоціюється з вільним часом,

існує певне протиставлення праці та дозвілля, орієнтація переважно на індивідуалізовану діяльність за власним розсудом. На нашу думку, аналіз усталених понять не надає загальної характеристики цього явища в повному обсязі.

Дозвілля в контексті вільного часу вивчали Г. Орлов [421], В. Патрушев [431], В. Піча [456], С. Погрешаєва [467], Е. Соколов [543], Ю. Стрельцов [565], Б. Тітов [590], Б. Трегубов [596], В. Тріодін [120] та ін. Загалом поняття „вільний час” трактується „як частина соціального часу, вивільнена працею від неодмінних справ, яка є сферою вільної діяльності людей, зумовленою всією сукупністю соціальних відносин певного суспільства і рівнем духовного розвитку кожної особистості” [456, с. 26]. Жоден з дослідників не заперечує, що дозвілля певним чином пов’язане з вільним часом особистості: від повного ототожнення, до нівелювання будь-яких часових меж у нових соціокультурних умовах. Безперечно, вільний час є простором для здійснення дозвіллевих потреб.

Поділяємо думку І. Петрової, що дослідження дозвілля в контексті виключно вільного часу завжди потребує додаткового уточнення. Якщо зважати тільки на критерій вільного часу для характеристики дозвілля, складається враження про його другорядність стосовно робочого часу. Очевидно, що багато соціальних суб’єктів не мають жорстко розмежовувати робочий і позаробочий час (люди похилого віку, безробітні, творчі працівники), отже, і їхнє дозвілля відбудуватиметься в межах часу загалом [448].

Погоджуємося з О. Бойко, котра зазначає, що неправомірним є повне ототожнення вільного часу та дозвілля: „Вільний час – темпоральна характеристика, дозвілля – вільний час, заповнений чим-небудь завдяки активності суб’єкта, тобто це характеристика ще й діяльнісна” [75, с. 14]. Дійсно, дозвілля може вимірюватися часовим критерієм, однак, не тільки. Вільний час, з одного боку, ємніше поняття, оскільки передбачає інші види діяльності (задоволення фізіологічних потреб, побутове самообслуговування), з іншого – один з вимірів та регламентуючих факторів проведення дозвілля, в

межах якого здійснюється ціннісно зумовлена діяльність і задіяні певні соціальні інституції, що потребує додаткового пояснення. Отже, повністю ототожнювати дозвілля та вільний час недоцільно, оскільки дозвілля є змістовною складовою вільного часу, звільненого від необхідних занять.

Сутність вільного часу полягає в можливості непримусового обрання людиною активності. У сфері вільного часу вона самостійно виявляє свої вподобання щодо вибору діяльності, яка зумовлена рівнем духовного розвитку, ціннісними потребами. Певним чином людина опановує простір і засвоює час. Отже, ця темпоральна ознака дозвілля переважно є ймовірнісною й характеризує можливість здійснення діяльності, але не власне діяльність. На нашу думку, потрібна актуалізація чинників та важелів регулювання діяльністю, що сприяє готовності людини засвоювати дозвілєвий простір.

Поглиблює розуміння поняття „дозвілля” його семантична характеристика. У вітчизняних дослідженнях (В. Кірсанов, І. Петрова та ін.) здійснено семантичний аналіз терміна „дозвілля”. Зважаючи на полісемантичність трактування, вчені підкреслюють, що це „дозволяє осмислити якнайширше й сам феномен дозвілля в різноманітних його проявах, враховуючи, що в мовній культурі народу виявляються його ментальність, світобачення, картина світу” [251, с. 61]. Погоджуємося з позицією В. Кірсанова, що в українській мові „дозвілля” семантично пов’язане з такими поняттями, як „воля” („неволя”), „вільний”, „дозвіл”, „дозволити”. Це сфера буття, протилежна „неволі” [251, с. 63]. В українському трактуванні поняття „дозвілля” відчувається важливий момент, що відрізняє його від діяльності, яка просто подобається і не зазнає „зовнішнього впливу” – це відповідальність за свій вибір і прагнення долати обставини [251, с. 64]. Підтверджуючи цю позицію, І. Петрова зазначає, що „українському дозвіллю притаманні і свобода, і дух вольності, і прагнення вийти за межі неволі, і яскраво виражена залежність від заборони” [448, с. 36]. Тобто провідною ідеєю поняття „дозвілля” є визволення від тиску, вихід за межі регламентованих дій, який відбувається відповідно до потреб особистості. Отже, дозвілля може стати

простором для реалізації того, що є незвичним у регламентованому житті, тобто може відбутися щось нове, творче, нестандартне.

Серед сучасних визначень поняття „дозвілля” (Г. Аванесова, Р. Азарова, М. Аріарський, І. Петрова) превалюють ті, що акцентують на суб’єктивному усвідомленні дозвілля або детально конкретизують його види. Наприклад, Р. Азарова зазначає: „Дозвілля – це проміжок часу, який суб’єктивно оцінюється людиною як такий, що належить їй, та наповнюється цілеспрямованою корисною діяльністю” [12, с. 65]. Г. Аванесова стверджує, що уявлення про дозвілля „...пов’язане з позитивною його оцінкою, розумінням важливості конструктивного змісту” [6, с. 9]. В цілому, дозвілля має суб’єктивно оцінюватися людиною, наповнюватися діяльністю, але слід зважати на те, що власне термін „дозвілля” не вказує на позитивний або негативний його напрям.

Наведені визначення позначені певною односторонністю. Очевидно, що вільний вибір людини може бути не тільки на користь собі, іншим, суспільству. У зв’язку із цим І. Петрова, звертаючи увагу на суперечливість дозвілля, зазначає: „Дозвіллевої активності людини недостатньо для гуманізації сучасного світу: дозвілля може сприяти як прогресу культури, так і її регресу; може підштовхнути індивіда до соціальної активності або до соціальної ізоляції; врівноважити й збалансувати його життя або надати йому маргінальності” [448, с. 13].

Певним чином нового звучання надає поняттю „дозвілля” трактування вченої, яка визначає його як „...реальний стан буття людини, виражений у формах духовного і практичного життя, завдяки якому людина перемагає обмеженість своїх природних сил, намагається розширити їх, шукає шляхів до саморозвитку, самовдосконалення і самоствердження” [448, с. 30]. Така позиція, з одного боку, поглиблює динаміку розуміння можливостей реалізації дозвіллевих потреб через удосконалення соціального всупереч природному, пошук нових форм соціальної самореалізації, з іншого, обмежує розуміння

дозвілля тільки позитивним особистісним компонентом та не вказує на його темпоральні та просторові ознаки.

Зважаючи на історичний досвід аналізу сфери дозвілля, трактування основних позицій поняття „дозвілля” (термінологічних, семантичних, змістових), вважаємо, що у визначенні цього поняття мають відбиватися такі аспекти: можливість задоволення дозвіллевих потреб соціальних суб’єктів у вільний час, обрання для цього відповідного типу діяльності, здійснення якої відбувається у створеному просторово-інституціональному середовищі.

Відповідно до означених наукових позицій, трактуємо *дозвілля* як історичне та соціально-культурне явище, яке ґрунтується на задоволенні дозвіллевих потреб у відповідній діяльності соціальних суб’єктів у вільний час у спеціально створеному просторово-інституціональному середовищі.

Таким чином, слід аналізувати не тільки сутність явища дозвілля, але й засади на яких відбувається його практичне втілення – дозвіллева діяльність. Про розмаїття поглядів на діяльнісну характеристику дозвілля свідчать наукові праці (М. Аріарський [30], О. Бойко [75], І. Ісаєва [222], Т. Кисельова [248], Ю. Красильников [248] та ін.), що характеризують спрямованість і динаміку процесу організації та здійснення відповідних дій на ціннісному підґрунті. Наприклад, О. Бойко зауважує: „Дозвіллева діяльність – спосіб існування і розвитку соціальної дійсності, прояв соціальної активності, цілеспрямоване віддзеркалення і перетворення навколишнього світу” [75, с. 15]. Це підтверджує тезу про те, що потреби особистості та можливості середовища дозвілля мають бути взаємно спрямовані та взаємодіяти. Дещо інший аспект розкриває І. Ісаєва: „Дозвіллева діяльність – свідомо активна діяльність людини, спрямована на задоволення потреб у пізнанні власної особистості й навколишнього світу, що здійснюється в умовах безпосередньо й опосередковано вільного від праці часу” [222, с. 11]. Утім, вона уникає просторових характеристик і акцентує переважно на процесі пізнання в широкому сенсі, що дещо звужує розуміння досліджуваного поняття, оскільки

не передбачає перетворення того, що підлягає пізнанню, а дозвіллева діяльність має й активно вдосконалюючий характер.

Серед досліджень є такі, що визначають водночас мету і якісні характеристики дозвіллевої діяльності (А. Воловик, І. Петрова, Р. Стеббінс, Б. Трегубов) Наприклад: пасивну, розважальну, пізнавальну, творчу (І. Петрова [448]); споживання, творчість, екстеріоризація (А. Воловик, В. Воловик [117]); серйозне та звичайне дозвілля, серйозне – стійкі заняття любителя (у сфері мистецтва, науки, спорту та розваг) або учасника добровільних груп (волонтерів) Р. Стеббінс) [563]. На нашу думку, наведені наукові позиції відбивають якість дозвіллевої діяльності, що залежить від рівня дозвіллевих потреб. У свою чергу, останні забезпечує аксіологічне підґрунтя дозвіллевої діяльності. Ціннісний аспект дозвіллевої діяльності зумовлює можливість удосконалення мотивації до її здійснення.

На думку Б. Трегубова, дозвілля виявляється через сукупність видів діяльності, що пов'язані із задоволенням відновлювальних культурних потреб (відпочинок та розваги) і більш підвищена діяльність – це сукупність занять, котрі найінтенсивніше впливають на процес усестороннього розвитку особистості (соціально-культурна, науково-технічна творчість, суспільно-політична діяльність, самоосвіта та ін.). Виокремлюючи ці рівні, автор зазначає, що „межі умовні, здебільшого відстежується діалектична єдність між дозвіллям та підвищеною діяльністю, що зумовлює гармонійне доповнювання одне одним” [596, с. 47]. сторінки Отже, немає сенсу їх розрізняти, доцільніше говорити про рівень дозвіллевої діяльності або її спрямування.

Визначальною характеристикою є вільний вибір діяльності, який уможливорює аналіз мети дозвіллевої діяльності як „свободу для...”, але не „свободу від...”, наприклад, правил соціального життя або моральних орієнтирів. Одним з концептуальних підходів до виявлення ознак вільної діяльності є її трактування не через виключення (діяльність, що вільна від необхідних справ), а застосовуючи розкриття такої характерної функції як розвиток особистості. У відповідності до цього, особистість, яка обрала

свободу для творчої, зокрема соціальної, самореалізації, тобто засвоїла цінності культури на достатньо високому рівні, стає суб'єктом просоціальної дозвіллевої діяльності. Оскільки власні вподобання є проявом потреб особистості, що реалізуються в дозвіллевій діяльності, і являють собою вибір у дії, то здійснюються згідно з інтересами і непримусовою мотивацією людини. Отже, дозвіллева діяльність у вільний час регламентується, з одного боку, потребами, цінностями і мотивацією особистості, які формуються в процесі її розвитку, зокрема соціального, з іншого – можливостями середовища, яке забезпечує задоволення цих потреб.

За логікою цього дослідження, визначати зміст дозвіллевої діяльності через напрями не є пріоритетним, радше першочерговими є дозвіллеві потреби, які сформувалися у філогенезі (комунікативні, розважальні, інтелектуальні, громадські, фізичного й естетичного вдосконалення та ін.), притаманні певній соціальній групі і можуть задовольнятися у вільний час різними методами та засобами. Відповідно до історії становлення сфери дозвілля, визначено, що саме динаміка потреб сприяла її розбудові, зокрема в кожний історичний період з певною умовністю виокремлювалися провідні потреби (об'єднання та наслідування соціальних дій у первісні часи, належність до громадського стану за Античності, підкреслене станове розшарування за Середньовіччя, урізноманітнення дозвіллевих потреб, що стало чинником розбудови сфери дозвілля в Новий час). Кожен новий період позначився виникненням специфічних видів дозвіллевої діяльності, яке й зумовлює їх реалізацію, що є актуальною тенденцією і нині.

Відтак, *дозвіллева діяльність* – ціннісно зумовлене вільне обрання та здійснення активних дій соціальними суб'єктами з метою задоволення духовних і соціальних потреб у дозвіллевому просторово-інституціональному середовищі. Поняття „дозвіллева діяльність” є універсальною категорією, яка відбиває сформованість дозвіллевих потреб конкретних соціальних суб'єктів і може характеризуватися за якісними рівнями.

Найвищою ознакою рівня сформованості дозвіллевих потреб, спрямованості дозвіллевої діяльності та ступеня готовності для цього середовища дозвілля є, на нашу думку, культура дозвілля, яку аналізують філософи, соціологи, культурологи (Г. Аванесова, М. Аріарський, О. Бойко, А. Вишняк, В. Суртаєв, В. Тарасенко та ін. [6; 30; 75; 108; 573]). Хоча Г. Аванесова подає здебільшого культурологічне трактування дозвіллевої діяльності, через термін культурно-дозвіллевої діяльності, однак, на її думку, воно відображає розвиток у межах культури конкретного суспільства й відбиває суспільне значення дозвіллевої діяльності та її дотичність до певних етичних норм і правил. Згідно з Г. Аванесовою, „культурно-дозвіллева діяльність означає специфічну активність людей під час дозвілля. Форми активності обирає людина, відповідно до власних прагнень, можливостей та рівня культурного розвитку” [6, с. 11-12].

Виховним за суттю О. Бойко визнає процес визначення змісту і структури процесу забезпечення культури дозвілля: „Формування усвідомленої необхідності раціонально використовувати свій вільний час; прагнення духовно насичувати та інтенсивно будувати своє дозвілля; вміння та навички планувати та організовувати свій вільний час; інтелектуальні, емоційні та вольові якості особистості, які формуються завдяки педагогічному впливу та самовихованню” [75, с. 12].

Поняття „культура” розуміємо в широкому трактуванні: „Культура – це система надбіологічних програм людської діяльності, поведінки, спілкування, яка історично розвивається і постає умовою відтворення та зміцнення соціального життя в усіх його основних проявах” [405, с. 527]. Таким чином, культура дозвілля є якісною характеристикою здійснення дозвіллевої діяльності на основі дозвіллевих потреб, а також показником рівня її організації в соціумі. Отже, має бути схарактеризоване відповідне просторово-інституціональне середовище, в якому розгалужуватиметься культура дозвілля.

Для виконання завдань дослідження необхідно визначитися з поняттям „сфера дозвілля”, яке міститиме попередні узагальнення щодо дозвіллевих потреб, діяльності. У загальному розумінні „сфера – це галузь, межі поширення будь-чого, середовище, суспільне оточення” [411, с. 782]. На нашу думку, механічне поєднання понять „дозвілля” і „сфера” не надасть вичерпних характеристик цій дефініції.

Розуміння поняття „сфера дозвілля” та його сутності ґрунтується на сучасних дослідженнях (Р. Азарова, О. Безпалько, О. Бойко, І. Зверева, В. Кірсанов, І. Петрова, С. Пішун, А. Рижанова), котрі розширюють розуміння меж сфери дозвілля та зважають на необхідність створення умов для певної діяльності. Загалом, провідним є просторовий підхід до аналізу сфери дозвілля, згідно з яким „простір дозвілля, дуально зумовлений цінностями індивіда і культури, є полем перетину індивідуальних проєктів, соціокультурних можливостей і ресурсів...” [458, с. 422].

Просторові характеристики пов’язані з терміном інфраструктура – (від лат *infra* – нижче, під та *structura* – побудова, розташування) – сукупність споруд, будівель, систем та служб, необхідних для функціонування галузей матеріального виробництва та забезпечення умов життєдіяльності суспільства [541].

Оскільки інфраструктура сфери дозвілля зумовлена існуванням загального соціально-культурного простору і може містити структурні елементи першочергово не призначені для суто дозвіллевої діяльності, то важливою є думка дослідників, котрі аналізують поняття „соціально-культурне середовище” (Т. Кисельова, Ю. Красильников, В. Туєв, М. Ярошенко та ін.), яке здебільшого визначають як ”прояв суспільних відносин у сфері культури й дозвілля” [248, с. 18]. Виникає очевидне протиріччя, оскільки культура – апріорі значно ширше поняття і також потребує додаткових пояснень, які саме суспільні відносини маються на увазі. Отже, вважаємо, що ці поняття не рядоположені, культура – загальніше поняття, дозвілля виокремилася з неї. Погоджуємося з І. Петровою, що „у

сучасному світі дозвілля становить змістовий стрижень культурної цілісності особистості” [447, с. 30]. Відтак, дозвілля необхідно розуміти як центральний елемент культури, який має глибокі та складні зв'язки з іншими сферами життя людини (працею, сім'єю, політикою) [447].

Нам близька позиція, яка міститься в сучасних соціально-педагогічних дослідженнях і відбиває активність соціокультурного середовища, складовою якого є сфера дозвілля (І. Зверева, Т. Федорченко та ін.): „Соціокультурне середовище визначається як сукупність реально діючих соціально-культурних факторів, що зумовлюють соціально-духовний розвиток особистості... в активній динамічній взаємодії із соціальними інституціями” [621, с. 20]. Однак тільки наявність розвинутого соціально-культурного середовища не є запорукою створення в ньому умов для позитивного соціального розвитку, оскільки складовими в структурі цього середовища можуть бути заклади різного спрямування (ті, що стимулюють вживання алкоголю, призводять до ігрової залежності (казино)).

Загалом це поняття характеризує перелік тих закладів та установ, які складають сучасну сферу дозвілля, а саме: сукупність інституцій, що мають на меті задоволення дозвіллевих потреб соціальних суб'єктів, у яких здійснюється забезпечення дозвіллевої діяльності, а також закладів, що спрямовані на наукове обґрунтування оптимізації дозвіллевої діяльності.

Просторова і інфраструктурна ознаки не надають комплексного уявлення про зміст поняття „сфера дозвілля”. Ґрунтуючись на висновках учених (А. Воловик, В. Кірсанов, І. Петрова, С. Пішун, Б. Трегубов та ін.), означимо змістовий аспект досліджуваного поняття через виокремлення провідних ознак, які становитимуть основу трактування. По-перше, до особливостей сфери дозвілля належить її здатність задовольняти потреби в дозвіллевій діяльності соціальних суб'єктів, тобто можливість передбачати різні потреби й активізуватися для їх реалізації. Ця ознака називається універсальністю, оскільки загалом має задовольнити потреби інтелектуально-

пізнавальні, фізичного розвитку, рекреації, духовні, соціальні, мистецькі, творчі, розважальні, комунікативні, інформаційні тощо.

Насамперед до них належать заклади культури, серед яких (згідно із Законом України „Про культуру” [479]): театри, філармонії, культурні центри, кіно-, відеопрокатні заклади, музеї, заповідники, художні галереї (виставки), бібліотеки, клубні заклади, кінотеатри, цирку, парки культури та відпочинку. Дозвіллева діяльність реалізується також за локальним місцем проживання, в територіальній громаді, оздоровчих таборах, туристичних осередках. Певне дозвіллеве середовище містять освітньо-виховні установи (позанавчальна, позаурочна діяльність), заклади соціального захисту, трудові та військові колективи (корпоративне дозвілля), торговельно-розважальні комплекси. Отже, інфраструктура сфери дозвілля є доволі складною та різноманітною, забезпечення соціально-педагогічної діяльності в ній потребує розгалуження відповідного наукового обґрунтування.

По-друге, можливість забезпечити різноманітні вподобання, що відповідають віку, статі, соціальному станові, соціальній ситуації розвитку. Ця ознака (диференційованість) дозволяє врахувати якнайбільше специфічних ознак дозвіллевої діяльності, що вможливує не тільки створення умов для реалізації потреб, які є актуальними в певний часовий проміжок, але й працювати на перспективу через актуалізацію потреб наступного рівня (задовольняючи потребу, формуємо наступну). Це забезпечить динаміку й дозволить уникнути стандартизації та штучної уніфікації в організації дозвіллевої діяльності.

По-третє, специфіка регламентації, що відбивається на якості функціонування (врегульованість). Ця якість відображає особливості управління та самоуправління у сфері дозвілля. Не завжди дозвіллева діяльність у сфері дозвілля може регулюватися тільки на законодавчому рівні, необхідні соціально-виховні механізми, які забезпечують демократичність, саморегульованість дозвіллевого простору.

По-четверте, можливість налагоджувати взаємодію, сполучати різні за напрямками та видами діяльності соціальні інститути, змінювати діяльність (інтегрованість). Ця ознака втілює взаємопов'язаність інституцій сфери дозвілля між собою, і з іншими соціальними сферами, а також характеризує змістовну наповненість інтеграційних процесів.

По-п'яте, культурна зумовленість: відповідно до логіки „від особливого до загального”, сфера дозвілля існує в складі загального соціально-культурного середовища, тобто має глибокі зв'язки з просторовими й інституціональними його складовими. Це важливо в контексті дослідження сфери дозвілля в умовах розбудови інформаційного середовища, де взаємовплив закладів та установ різних соціальних сфер перебуває на найвищому рівні завдяки можливостям останнього.

Тобто сферу дозвілля розуміємо як активно діючу складову в структурі соціокультурного середовища, яка є динамічною і може впливати як позитивно, так і негативно на процес соціального розвитку. Сфера дозвілля інтегрує різні види діяльності, але має особливі визначальні характеристики, що дозволяють її умовно відокремити від загального соціально-культурного простору. Таким чином, сформованість сфери дозвілля виявляється за сукупністю ознак, а саме: наявність дозвіллевих потреб як чинника реалізації дозвіллевої діяльності; обґрунтованість функціонування спеціально створених установ, які дозволяють її здійснювати; участь соціальних суб'єктів в організації соціально позитивної діяльності у сфері дозвілля.

Узагальнюючи, зауважимо, що в цьому дослідженні *сфера дозвілля* – це складова загального соціально-культурного простору, що відображає актуальний стан дозвіллевих потреб, розмаїття видів та змістового наповнення дозвіллевої діяльності щодо їх задоволення у відповідній інфраструктурі; *просторово-інституціональне середовище сфери дозвілля*: специфічні заклади культури, туризму, мистецтва та безпосередньо не призначені для цього установи, де реалізуються потреби й здійснюється дозвіллева діяльність (зклади освіти, соціальної сфери, обслуговування, ЗМІ тощо). Сфера дозвілля

має різні рівні реалізації (особистість, група, суспільство) й специфіку управління (наукова обґрунтованість, законодавче регулювання, кадровий та ресурсний потенціал, самоуправління), може бути локальною та відкритою, залежно від статусу та належності соціального суб'єкта до певної соціальної інституції.

Загалом організована сфера дозвілля має впливати на підвищення культури дозвілля як якісного рівня реалізації дозвіллевої діяльності соціальними суб'єктами. Відповідно до трактування сфери дозвілля та розмаїття соціальних суб'єктів, які реалізують дозвіллеву діяльність, на нашу думку, сфера дозвілля поділяється на локальне дозвіллеве середовище, що просторово наближене до соціального суб'єкта або відображає його соціальний статус та зв'язок із закладом, де відбувається провідна діяльність (наприклад, сімейне дозвілля може відбуватися в сімейному середовищі, але дозвілля сім'ї може бути у відкритій сфері дозвілля або дозвілля дошкільнят у дошкільному навчальному закладі й у середовищі територіальної громади міста тощо), та відкритіший простір (відповідно до соціального суб'єкта, який пов'язаний з певним закладом освіти, праці, служби, існує внутрішній простір дозвілля, позанавчальна діяльність, а є зовнішній). Відкритість дозвіллевого простору передбачає вільне переміщення, ознайомлення з особливостями духовно-соціальної культури, використання дозвіллевої інфраструктури різного рівня (регіон, країна, міжнародний, віртуальний) для задоволення дозвіллевих потреб.

Таким чином, дослідження сфери дозвілля у філогенезі дозволило виокремити періоди, протягом яких відбувався суттєвий процес зрушення в актуалізації дозвіллевих потреб та здійсненні дозвіллевої діяльності, розбудові дозвіллевого простору й способах його врегулювання: колективно-синкретичний у Первісні часи (необхідність соціального наслідування реалізовувалася в синкретичній ритуально-обрядовій діяльності, зокрема первісних святах та примітивній мистецько-ігровій активності); державно-регламентувальний за доби Архаїки й Античності (дозвілля як продуктивний

стан вільної людини, важіль регулювання державного життя, механізм гармонізації духовного та фізичного розвитку, для чого створена розгалужена інфраструктура сфери дозвілля); обмежувально-становий у Середньовіччі (жорстка ціннісна зумовленість та станова детермінація); прагматично-соціалізувальний за Індустріальної доби (дозвілля як можливість вільно обраної діяльності для розвитку та додатковий чинник раціоналізації й прагматизації). У будь-які часи сфера дозвілля розвивалася відповідно до соціально-культурних умов існування, в ній уможлилювалася розбудова актуальної для певного часу та соціального стану соціальності (колективні обрядові дії, свята, мистецькі дійства, спортивні вправи та змагання, театралізовані видовища, інтелектуально-просвітницькі й благодійні заходи тощо). У філогенезі сфери дозвілля виникало специфічне для різних соціальних груп проведення вільного часу (віряни, воїни, містяни, робітники, селяни, студенти та ін.), тобто водночас з тим і особливий дозвіллевий важіль розвитку соціальності, що дозволяє оцінювати його ефективність та регулювати соціальний розвиток різних соціальних суб'єктів.

Зміна періодів, активізація наукової думки індустріального періоду сприяли усвідомленню теоретичних підходів до дослідження сфери дозвілля, в процесі аналізу яких виявлено, що в Індустріальний період інтенсифікувалися наукові дослідження сфери дозвілля та термінологічної бази. Під час теоретичного аналізу з'ясовано поняття, які стали провідними для подальшого дослідження.

Поняття „дозвілля”, що є родовим для понять „сфера дозвілля”, „дозвіллева діяльність”, визначається як історичне та соціально-культурне явище, яке ґрунтується на задоволенні дозвіллевих потреб у відповідній діяльності соціальних суб'єктів у вільний час у спеціально створеному просторово-інституціональному середовищі; *сфера дозвілля* – це складова загального соціально-культурного простору, що відображає актуальний стан дозвіллевих потреб, розмаїття видів та змістового наповнення дозвіллевої діяльності щодо їх задоволення у відповідній інфраструктурі; *дозвіллева*

діяльність – ціннісно зумовлене вільне обрання та здійснення активних дій соціальними суб'єктами з метою задоволення духовних і соціальних потреб у дозвіллевому просторово-інституціональному середовищі; *просторово-інституціональне середовище сфери дозвілля*: специфічні заклади культури, туризму, мистецтва та безпосередньо не призначені для цього установи, де реалізуються потреби й здійснюється дозвіллева діяльність (заклади освіти, соціальної сфери, обслуговування, ЗМІ тощо). Сфера дозвілля має різні рівні реалізації (особистість, група, суспільство) й специфіку управління (наукова обґрунтованість, законодавче регулювання, кадровий та ресурсний потенціал, самоуправління), може бути локальною та відкритою, залежно від статусу та належності соціального суб'єкта до певної соціальної інституції.

Сфера дозвілля характеризується за ознаками універсальності, диференційованості, урегульованості, інтегрованості, культурної зумовленості й може бути локальною та відкритою, залежно від статусу а належності соціального суб'єкта до певної соціальної інституції. Створене теоретико-методологічне підґрунтя слугує основою подальших досліджень сфери дозвілля інформаційної доби.

1.2. Еволюція студентського дозвілля: історико-педагогічний аспект

Історико-педагогічний аналіз дозволяє розглянути динаміку студентського дозвілля на тлі державно-регламентуючого, обмежувально-станового, прагматично-соціалізуючого етапів становлення сфери дозвілля. Джерельною базою для узагальнення історії студентського дозвілля є наукові праці, які присвячені: особливостям розвитку студентської молоді в різні історичні часи [18; 85; 103; 140; 153; 302; 409; 422; 428; 612], виникненню й розбудові університетської освіти [205; 228; 604; 605; 606; 570], історії соціальної життєдіяльності студентства в педагогічному аспекті [168; 265; 372; 678], історичним дослідженням повсякденного життя студентської молоді [398; 532; 712]. На всіх етапах відстежуватимуться особливості розвитку дозвіллевих потреб та діяльності студентської молоді, способів їх регулювання в закладах вищої освіти та поза ними.

Студентство як окрема соціальна група з'явилося лише в Середньовіччі, але витoki її виникнення відстежуються в Античності. На відміну від традиційних уявлень про появу студентства як соціальної групи, на нашу думку, вже на другому державно-регламентуючому (Архаїка й Античність) етапі розвитку сфери дозвілля функціонувала нова соціальна спільнота, яка стала прообразом появи студентської молоді на наступних етапах, а саме: осередки інтелектуалів у філософських школах, які характеризувалися спільним, дещо закритим для інших простором здобуття та вдосконалення знань.

Історія студентського дозвілля пов'язана з дозвіллево-освітніми спільнотами, існування яких зумовлювалося об'єктивними соціально-культурними обставинами, оскільки поряд з появою та розвитком наукового філософського знання з'являлися суб'єкти цієї діяльності – філософи, котрі мали послідовників і ділилися власними знаннями з тими, хто прагнув мудрості й освіченості.

Певні освітні об'єднання: Піфагорійський союз (Піфагор (570-490 рр. до

н. е.), гурток Сократа (Сократ (бл. 469-399 рр. до н. е.), Платонівська Академія (Платон (427-348 рр. до н.е.), Лікей Аристотеля (384-322 рр. до н. е.), Сад Епікура (Епікур (342-271 рр. до н. е.) – ставали рушійною силою суспільного розвитку, протягом тривалого часу уособлювали ідеї філософського співбуття, започатковані керівниками цієї дозвіллево-освітнянської інституції. Виникнення та розвиток цих інституцій були не випадковими, справедливим є твердження Е. Фролова, що „антична держава з її духовною толерантністю не часто виступала проти філософів-новаторів та їх шкіл. Створювалися численні інтелектуальні спільноти, які склалися з учнів та їх послідовників, що було певним викликом традиційній ідеології й моралі, оскільки становили нову істину моральних постулатів та принципів поведінки, яка дещо не збігалася з чинною й протистояла сумі наслідуваних авторитетних уявлень” [18, с. 108-109]. Отже, потреба інтелектуального вдосконалення й відповідність соціальному образу філософа зумовлювали появу перших вищих шкіл, які сприяли його втіленню, зокрема завдяки приналежності до „високого дозвілля” через систематичну освіту.

Відтак, демократизація суспільних умов античної держави передбачала створення самоорганізованих спільнот, які своїм виникненням завдячують дозвіллево-освітній діяльності інтелектуальної еліти того часу. Показовим ставало те, що через їх дозвіл чи заборону відбувалося регулювання соціальної життєдіяльності: „За часів соціально-політичної та духовної напруженості іноді відбувалися жорсткі заборони або навіть репресії. Частіше ініціатором цих заходів була давня демократія, яка послідовно захищала устої полісу і таким чином регулювала його духовно-соціальні основи. Тоді згуртована вченням основоположника група його слухачів ставала ще однією приватною спільнотою, що розривали традиційну мережу відносин у громадянському суспільстві” [18, с. 109]. Отже, долаючи протиріччя дозволеного та забороненого в соціальному житті, філософські школи виконували соціально позитивну функцію, водночас наповнюючи дозвіллеве життя майбутніх „студентів”. Першочергова мета, яка полягала в оновленні соціуму,

поширювалася на те юнацтво, яке прагнуло змін і власного розвитку, виявлялася в утвердженні способу життя цієї соціальної групи.

Діяльність таких інтелектуальних осередків пов'язана з розвитком античної філософії та розумінням того, що власне філософи, які вивільнені від праці, мають керувати державою, тобто виконувати важливе соціальне завдання, до якого готуватимуться протягом продовженого до 33 років навчання й одночасно суспільної (високе дозвілля) життєдіяльності. Ці філософські школи та учні, які прагнули суспільного розвитку через самовдосконалення, стали прообразами закладів вищої освіти й студентських груп, що демонстрували власним існуванням ідею високого дозвілля, жили за особливими правилами, зокрема запроваджували нові дозвіллеві традиції.

Метою Піфагора було не тільки передати своє вчення групі обраних учнів, але й застосувати ідеї цього вчення до виховання юнацтва та життя держави. Цей план потребував заснування школи та посвіти мирян, щоб таким чином поступово перетворити політичну організацію міст на взірець його релігійного та філософського ідеалу. Братерство посвячених мирян мало вести спільне життя у приміщенні, що пристосовано для цієї мети, але не ухилятися від громадянського життя. Приміщення мало портики для прогулянок, сади, гімназіум для занять та ігор. Поєднуючи науку й мистецтво, учні мали досягати гармонії тіла, душі й інтелекту. Існували традиції посвяти, які нагадували обряд ініціації та стали першими дозвіллевими традиціями майбутніх „студентів” [691].

Подібним був устрій академії Платона, яка дістала свою назву за місцем розташування в гаю зі святилищем аттичного героя Академа на території гімназії (призначеної для фізичного виховання вільних громадян). Серед інших видів інтелектуальної діяльності існували доволі неформальні, які були складовою філософського способу життя та спілкування: „Портики в гімназіях слугували улюбленим місцем зустрічей філософів та риторів з власними учнями. Це сприяло поступовому перетворенню гімназій на освітні центри із залами для лекцій та бібліотеками” [18, с. 129]. Перевага надавалася живому

спілкуванню, яке потім набуло втілення у прогулянках з філософським діалогічним обміном думками. Цьому сприяло й те, що „життя в Академії було життям спільноти” – разом відвідували лекції та бесіди, разом відвідували дружні бенкетування під час святкувань [18, с. 134]. До того ж „світське спрямування і зв’язки переважали в цьому товаристві” [18, с. 135]. Отже, становлення студентського дозвілля, що базувалося на задоволенні потреб в особистісно-інтелектуальному розвитку, було невід’ємним від діяльності авторських філософських шкіл античності, учнів яких можна вважати першими студентами. Таким чином, поява студентства, студентський спосіб життя виникли раніше за інституціоналізацію вищої освіти, й пов’язане з інтелектуально-дозвіллевою діяльністю.

Вимоги до змісту соціальності майбутнього філософа реалізовувалися зокрема через задоволення потреби в синкретичному (поєднання освіти та дозвілля) стилі життя філософських спільнот: спільні бесіди, прогулянки, трапези, свята в доволі замкненому середовищі розвивали якості, необхідні для виконання соціальної ролі мудрого філософа, потрібного державі для усталення її основ, зокрема невід’ємним для цього життя було й дозвіллеве проведення часу. Таким чином, усталювалося уявлення про дозвілля як спосіб існування вільних громадян, частина якого присвячувалася громадському життю (політика, свята), частина – самовдосконаленню (навчання в освітніх спільнотах).

Продовженням інтелектуально-дозвіллевих традицій античності стало заснування Лікею Арістотеля. Серед інших видів філософського спілкування, „засновник мав звичку проводити заняття під час прогулянок у накритій галереї, яка була поруч зі святилищем Аполона Лікейського і спеціально облаштована для такого проведення часу” [18, с. 142]. Але, на відміну від Академії Платона, оснащення Лікею відзначалося тим, що „вже в Арістотеля, за одностайним свідченням древності, було велике зібрання книг” [18, с. 144]. Отже, від переваги живого спілкування до звеличення книги в житті інтелектуала поширювалися й дозвіллево-освітні форми діяльності (читання).

Як і в Платонівській Академії відбувалося „час від часу сумісне проведення святкових церемоній (почасти на честь Муз), що супроводжувалися звичайними застіллями” [18, с. 145]. Як і в Академії, „в Лікеї був статут занять та гуртожиток” [там само]. Тривалий час „заклад зберігався як суспільне надбання, як учена спільнота з усім необхідним для його діяльності матеріальним забезпеченням (сюди належали й земельний наділ, різні будівлі й устаткування, бібліотека та штат слуг)” [18, с. 148]. Водночас зберігалися і традиції дозвіллевого закладу, які задовольняли потреби в спілкуванні та здійсненні специфічної активності у час, вільний від навчання. Завдяки цим видам діяльності пращури сучасних студентів брали участь у доступних видах дозвілля в достатньо закритому просторі навчального закладу. Таким чином, Академія і Лікей, як зразки інтелектуально-дозвіллевого проведення часу, що стали прототипами перших ВНЗ, а учні та філософи як соціальні суб’єкти, освітньо-дозвілєвої діяльності, генерували нові зразки у сфері дозвілля Античності зі своїми правилами та традиціями. Це розвивало різновид тогочасної соціальності через належність до певного стану. Тим більше, що доступні вони були лише для людей, які мали вільний час і могли та бажали присвятити його додатковому до звичайної школи навчання.

Про синкретичність способу життєдіяльності тодішніх інтелектуалів свідчить те, що при Александрійському мусейоні (див. 1.1) було відкрито Александрійську бібліотеку як прообраз інформаційного середовища, осередок інтелектуальної діяльності, а також змістовного дозвілля. Це важливо в контексті дослідження, оскільки дозвілля тодішніх студентів мало свою специфіку і було пов’язане з надихаючим впливом природи, мистецтва та розвиваючою дією наукових занять.

Динаміка розвитку закладів вищої освіти в історичному контексті дозволяє розглядати Атеней як тип вищих навчальних закладів у Давньому Римі та Візантії, який як інтелектуальний та освітній центр вперше заснований у Римі (135 р.). Метою створення було піклування про науки та мистецтво, а

також контроль за вищою освітою, надаючи Атенею офіційного статусу, усунення можливостей конфлікту між державною владою й освіченими людьми [37, с. 421-422]. Серед видів дозвілля, окрім навчальної діяльності, в Римському Атенеї за участі і філософів, і їх учнів влаштовувалися публічні читання нових поетичних та наукових творів, відвідувані імператорами. Отже, природним для освічених людей, які прагнули знань та мудрості, було існування в умовах одухотворюючого впливу мистецтва, що сприяло, серед іншого, зміцненню соціальної ролі освіченої людини через певний стиль життя, зокрема й дозвілєвого.

Наступність у розвитку філософських шкіл та перших проявів вищої освіти підтверджує те, що у Візантії в 425 р. за наказом імператора Феодосія була заснована вища школа – Аудиторіум, яку навіть вважають першим середньовічним університетом [102, с. 37]. На нашу думку, говорити про власне університет зарано, але погоджуємося з Л. Джуринським, котрий зазначає, що провідним напрямом навчання в цій вищій школі було вивчення античного спадку. Ідеалом випускника став освічений суспільний та церковний діяч [168]. Однак у цей період і надалі протягом доволі тривалого часу студентство за стилем життя залишалося дещо закритою групою, оскільки філософські та богословські знання були недосяжними для більшості прошарків населення.

Таким чином, можна стверджувати, що на другому етапі розвитку сфери дозвілля виникли прообрази вищих навчальних закладів як дозвілєвих, оскільки їх виникнення ґрунтувалося на практичному утвердженні ідеї „високого дозвілля”, яке інтегрувало задоволення потреб здобуття знань, пізнання культури в усьому її розмаїтті, з розвитком особистості майбутнього філософа через урізноманітнення видів власної активності. У цей період формувалися перші традиції дозвілля студентської молоді, які містили елементи навчання й побуту – філософські трапези, дискусії, змагання в ораторстві, читання, прогулянки, бесіди, мистецька діяльність. Зокрема через дозвілля здійснювалося формування соціального образу філософа, який

виконував відповідне соціальне завдання і таким чином демонстрував соціальність того часу. Згодом виникла необхідність регулювання цієї діяльності для більшої кількості населення, що зумовило інституціоналізацію закладів вищої освіти.

Третій загальний етап розвитку сфери дозвілля (обмежувально-становий за часів Середньовіччя) відзначився виникненням перших європейських університетів у класичному розумінні, які мали виконувати важливе соціальне завдання – підготувати фахівців вищого рівня (богословів, філософів) для суспільного служіння, причому життєдіяльність і поведінка майбутньої еліти мали відповідати домінуючим на той час релігійним цінностям, а це ставило вимоги до благочестивого соціального образу середньовічного студентства.

На думку істориків педагогіки (П. Монро, Л. Модзалевский, К. Шмидт [372; 379; 766-679]), ще в Середньовіччі склалися обставини, які „сприяли обміну ідеями, розширенню розумових горизонтів” [379, с. 259]. З часом актуалізувалася необхідність гармонізувати соціальне існування, а саме, згідно зі свідченням П. Монро, „інші види діяльності привести до ладу у складному суспільному механізмі, вони (тевтонці) звертали свої духовні здібності до розумових занять” [379, с. 260].

Вчені різних часів не заперечували об’єктивної необхідності виникнення університетів в соціально-культурних умовах середньовіччя (М. Левківський, П. Уваров). У XI та XII ст. у європейському суспільстві підвищується попит на знання, що пов’язано з об’єктивними передумовами (кльонійський рух, хрестові походи, розвиток міст тощо).

У науковій та навчальній літературі (А. Джуринський [168], Т. Жуковська [205], П. Уваров [605], М. Фіцула [624] та ін.) наводяться різні свідчення щодо хронології виникнення перших університетів в Європі: згідно з М. Фіцулою – у Болоньї (1158), Оксфорді (1168), Кембріджі (1209), Парижі (1253), Празі (1348); на думку А. Джуринського, Париж (1200), Неаполь (1224), Оксфорд (1206) Кембрідж (1231), Ліссабон (1290). Т. Жуковська стверджує, що першому університету в Болоньї привілеї даровані в 1198 р

[205, с. 10]. Ці відмінності в хронології устаткування закладів вищої освіти не випадкові. Радше за все, відповідає дійсності той факт, що вищі школи виникали поступово, набуваючи форми взаємної присяги, яку швидко стали називати *universitas* (спільнота, об'єднання) – спільнотою рівних між собою людей, що дали взаємну клятву [605].

Основою виникнення університету ставало прагнення дослідництва, яке „задовольнялося в намаганнях поєднання розуму з вірою через створення теоретичної основи прибічників всесвітнього папства” [612]. Схоластичне богослов'я та римське право цілком відповідали запитам того часу. Відповідно, перше найліпше викладалося в Парижі, друге – у Болоньї, де й були створені перші університети [там само].

Загалом однозначною є ідея походження середньовічного університету, зокрема його підпорядкованість церкві: „Хто б не був засновником університету – міська комуна або світський чи духовний князь, або, насамкінець, всесвітня влада папи чи імператора – члени його називаються кліриками (*clerici*), а економічне благополуччя школи переважно ґрунтується на церковних пребендах” [612, с. 760]. Тобто, зважаючи на зв'язок із попереднім етапом розвитку студентства, необхідність свідомого богослов'я, поєднання із філософствуванням стали підґрунтям розбудови системи вищої освіти і водночас схвалюваного інтелектуального дозвілля (спершу на релігійній основі) й сприяли появі нових спільнот інтелектуалів.

Хоча Європейський університет є продуктом середньовіччя і безпосередньо не пов'язаний з великими навчальними закладами давнього світу, однак „не підлягає сумніву, що в давньої вищої школи та середньовічного університету багато спільного в завданнях та умовах” [612]. Відрізнялося те, що основою для створення середньовічних університетів була ідея наукового обґрунтування існування Бога, що впливало на інтелектуальні та дозвіллєві потреби.

Університет, по суті, утворювався як організаційна структура нового суспільства, що здобувала собі захист хартій (охоронних грамот), права,

привілеї. На відміну від шкіл попередніх століть, склалася практика колективної творчості. Перші університети відрізнялися тим, що в деяких з них („магістерські” університети) не було майстрів та учнів – усі були рівні, обмінювалися готовим знанням. Але були й такі (або факультети „мистецтв” в університеті), які відвідувало більше студентів, відбувалося передання знань [205].

Походження вплинуло на спосіб життя тогочасних студентів, але були інші передумови, що сприяли регулюванню життєдіяльності. Слушною є ідея П. Уварова про те, що сутнісною ознакою перших університетів є університетська корпорація, що зміцнювалася взаємною присягою й сприяла розвитку західно-європейського інтелектуалізму. У таких умовах формувалися інтелектуальні та дозвілєві потреби перших студентів, зокрема корпоративне життя зі своїми ритуалами та традиціями. Наприклад, ритуал поховання магістра (як одного з тих, хто належав до спільноти, скріпленої взаємною присягою) передбачав конкретно визначену процедуру та проводився згідно з визначеним планом [605].

Виникнення закладів вищої освіти типу університетів було вирішальним щодо підготовки фахівців у „галузі мислення” (П. Уваров), що зумовило повільні зміни як середньовічної наукової думки, так і інтенсифікації та затребуваності знань у подальші періоди. Чітка визначеність здобуття вищої освіти потребувала й відповідного стилю життя. Оскільки університет вчив тих, хто бажав та міг собі це дозволити (мав вільний час, знав латину, міг сплатити за навчання), розширювався простір соціального існування студентів, на відміну від філософських шкіл Античності. Таким чином, відбулася трансформація від освіти в дозвіллі за часів Античності до дозвілля в освіті за часів Середньовіччя. Однак обов’язкове знання латини потребувало додаткових зусиль і ставало певним бар’єром для досягнення мети вивчення наук.

Важливими для усвідомлення значення дозвілєвих потреб, реалізації студентського дозвілля в цей період є дослідження, які ґрунтуються на даних

перекладів уставів середньовічних університетів, щоденників та журналів середньовічних студентів, що фіксували розважальні заходи [398; 532; 712]. Наприклад, С. Оверман стверджує, що модель студентського розпорядку (*opera scholarium*), передбачала такі дії: вмивання, одягання, читання молитов та ін. Пропонувалися прогулянки в неділю й обговорення під час них лекцій та перегляд записів. Наставляли також не втрачати часу та зневажати тілесні заняття. Режим означених ритуалів доповнювався детальним списком занять, що заборонялися („Довідник досконалого студента” (1495)), зокрема не перебувати на вулиці після визначеного часу, не грати з мирянами в неділю, не плавати і не гаяти часу в навчальні дні, не спати під час обіду, не бити дітей, не псувати книги, не вчиняти безладу, не розмовляти глупо, не співати під час важливих заходів, не ламати дерев або не „творити комедію” в церквах та на цвинтарях [712, с. 26]. Отже, регулювання життєдіяльності середньовічного студента відбувалося як під час навчання, так і у позанавчальному житті. Згідно з узагальненням автора, загалом середньовічні викладачі були байдужими до питань дозвілля, а фізичне його проведення та спорт оцінювалися негативно. Університети не надавали приміщень для дозвілля студентів, однак іноді траплялися деякі майданчики для ігор (на кшталт крокету, або стрільби з лука, гра в м'яча, або вигадані ігри) [712].

Специфічність дозвілля перших європейських студентів полягала в постійному балансуванні між дозволеним та забороненим у повсякденному житті, внутрішніми потребами молодої людини та вимогами до соціального статусу людини, що здійснює богоугодну справу. Як і в досліджуваній період розвитку сфери дозвілля загалом, заборони й обмеження дозвілля студентів іноді призводили до викривлень та негативних проявів, а саме: „Ігри часто супроводжували ставки, що вважалося поширеною вадю серед студентів. Болонським студентам не дозволялося грати публічно та заходити в ігрові будинки” [712, с. 30]. Л. Модзалевський звертає увагу на те, що „стосовно університетського юнацтва власне наука діяла не зовсім у напрямі виховання. Звичаї були грубі, ворожнеча розділяла учнів на багато таборів. Але й це

невгамовне бродіння в середовищі вільної молоді було за своїми наслідками плідніше, ніж попередня застиглість монастирських шкіл з їх суворою дисципліною” [372, с. 248]. Перші дозвіллі в подібання студентської молоді були далекі від соціально позитивних проявів: „Більшість студентів проводила більше часу у льохах та на вулицях, ніж у колегіях, марно витрачаючи час і гроші” [372, с. 250]. Отже, становлення університетського дозвілля відбувалося водночас із моральним приборканням студентів та устаткуванням студентської життєдіяльності поза навчанням (у вільний час). Приходило розуміння того, що тільки здобуття знань не є універсальним для становлення особистості студента.

Згідно зі свідченням авторів [205; 372; 379; 398; 712], характерною ознакою розвитку середньовічних університетів було те, що тиск правил був меншим поза межами закладу освіти. Загалом організація університетів пов'язана з міською культурою та виокремленням середньовічних інтелектуалів (секретарів, юристів, тлумачників церковних книг, поетів), або кліриків, в особливу соціальну групу [205, с. 9-10], тобто міське життя також впливало на розвиток дозвіллевих потреб. Співіснування закладу освіти та міста, в якому він розташовувався, було не однозначним, але характеризувало відкритість дозвіллевого простору студентів. Студентство завжди було невід'ємною складовою містян і визначало певні моделі дозвіллевої поведінки, отже, вільний час проводився й у відкритій сфері дозвілля.

Студенти під час дозвілля задовольнялися як схвалюваними заняттями, так і небезпечними захопленнями. Наприклад, серед сміливих студентів були популярними фехтувальні двобої. Студенти коледжів Парижа та Кембриджа грали в шахи, які не заборонялися, доки гра залишалася приватною. Поширеною забавою було полювання, зокрема з яструбом [712]. Однак відчуття необмеженої свободи, не дозволеної в межах університету, мало й негативний вплив: „До видовищ студенти майже не допускалися, однак, не зважаючи на незгоду Церкви, іноді відвідували лицарські турніри різних видів. Під час загальних карнавалів поведінка була нестримною та вульгарною, іноді

це призводило до заборон брати в них участь” [712, с. 31]. Неузгодженість регулювання сфери дозвілля студентів, втім, не впливала на долучення до загальних міських святкувань, участь у релігійних драмах чи виступах мімів [712]. Отже, виокремлювалися соціально позитивні види студентського дозвілля, які передбачали безпосередню активність та впливали на розвиток соціальності цієї соціальної групи. Серед них провідним був мистецький напрям дозвілльєвої діяльності, зокрема на день Св. Миколи (покровителя студентів) ставилися містерії самими студентами. Захоплення мистецтвом не заборонялося: студенти грали на музичних інструментах, декламували вірші, брали участь у балах [712].

Про неоднозначність студентського проведення вільного часу свідчать історики (П. Уваров, Т. Жуковська), педагоги (Л. Модзалевський). Згідно з описом хроністів XIII ст., вулиці паризького Латинського кварталу мали багато закладів, де можна вживати алкоголь, а публічні жінки силоміць затягували до себе студентів. Гра в кості та пияцтво були основним проведенням часу між лекціями. Грубе насилля було звичайним, втілювалося в кривавих бійнях студентів з містянами, боротьбі „націй” одна з іншою [205, с. 19].

На нашу думку, не тільки навчальні потреби, але й неврівноважена ситуація з урегульованістю способу життєдіяльності у вільний час студентів вплинули на усвідомлення керівництвом університетів необхідності його впорядкування. Виникли перші організовані форми позанавчальної дозвілльєвої діяльності студентства. Згодом „особливістю академічного побуту були різні свята та церемонії, загальні й приватні, за факультетами і національностями; участь у них брали всі академічні громадяни: і професори, і студенти” [372, с. 250]. Отже, у врегулюванні дозвілля вбачалося гармонійне поєднання навчальної та позанавчальної діяльності студентства разом із викладацьким складом. Але традиції студентського дозвілля усталювалися суперечливо, наприклад, „на святках студенти влаштовували такі театральні вистави, маскаради, що іноді їх розгул під маскою мав небезпечніші розміри, які суворо

переслідувалися владою” [372, с. 250]. Однак зупинити процес цілеспрямованої організації дозвіллевих потреб було складно, оскільки це зумовлено об’єктивними потребами молоді та власне інтелектуальним середовищем, яке поступово змінювало уявлення про сутність людини. Отже, зі зміною моделі освіти дозвілля студентства стало її складовою.

На цьому етапі розвитку вищої освіти та становлення студентства як соціальної групи відбувалося виокремлення студентських видів соціальної активності (самоврядування), які передбачали й організацію дозвілля. Самоврядування виникло водночас з автономією середньовічних університетів. В. Курило, С. Савченко підкреслюють, що самоврядування „має давні традиції і корені, які видозмінюються залежно від національних, етнокультурних, суспільно-політичних, державно-правових особливостей” [286, с. 5]. З історії відомо, що в усіх європейських університетах існували студентські братства, які здебільшого формувалися за неформальними принципами самоврядування. Нас цікавить той факт, що студент, котрий щойно вступив до університету, складав своєрідний жартівливий іспит перед старшими товаришами на предмет з’ясування схильностей характеру, товариськості, вірності студентській дружбі [там само]. Дозвілля студентів ставало засобом ціннісної ідентифікації та консолідації в поєднанні із соціально спрямованою активністю. Отже, спроби регулювання життя студентів представниками керівництва закладу вищої освіти та студентського самоврядування були притаманні цій соціальній групі з моменту появи, ставали відповіддю на основне протиріччя соціального розвитку: між особистісними й груповими прагненнями та соціальними вимогами. Натомість суперечливість у динаміці дозвіллевих потреб віддзеркалює складність процесу регулювання соціального становлення студентської молоді, що водночас актуалізує необхідність створення умов для здійснення дозвіллевої діяльності цією соціальною групою. Не викликає сумніву, що саме університетське виховання стало провідним у зміні ставлення до розваг та фізичного вдосконалення у сфері дозвілля, розширення його значення, що

вможлиблює аналіз соціального розвитку студентства як авангарду змін не тільки в інтелектуальній, а й у позанавчальній діяльності.

Наукове обґрунтування процесу соціального розвитку та формування студентства відбувалися в працях сучасників розбудови вищої освіти [103; 302] та істориків педагогіки різних періодів [77; 372]. Так, наприклад, у роботах голови Паризької кафедральної школи, автора „Дидаскаліона” (трактату про систему середньовічної освіти) Гуго Сен-Вікторського (бл. 1096-1141) відстежується ідея про поєднання релігійної та світської складових у вихованні студентів для посилення змістовності. На думку вченого, студентам необхідні: природні здібності, старанність і порядність..., які проявляються в схвальному житті, коли моральність поєднується з пізнанням [103]. Водночас інше твердження відбиває традиційне для того часу уявлення про проведення часу студентами: „Мало похвальна наука, що заплямована порочним життям. Добрий учень повинен виявляти смирення та лагідність, він має бути вільним від порожніх турбот та тілесних спокус” [103]. З певним ступенем умовності цими словами можна схарактеризувати діяльність студентів у вільний час, яка була неоднозначною за спрямуванням. Отже, у твердженнях середньовічного освітянина простежується перспектива гармонійного поєднання різних видів діяльності для розвитку особистості студента. Висуваються соціальні вимоги до нового прощарку представників тогочасного суспільства.

До гармонізації дозвілля студентів, що передбачає наступність і поєднання традицій попередніх періодів та новації в позитивно спрямованому студентському дозвіллі, зверталися вчені різних часів. І. Петрова зауважує: „А. де Лібера розглядає навчальні товариства при університетах як прототип філософської дружби, а університетське життя ототожнює з дозвіллям в Арістотелевому розумінні. Тому середньовічний університет є джерелом споглядального життя, мета якого – інтелектуальне товаришування. Саме в університетських диспутах обговорюються актуальні світоглядні проблеми й узгоджуються суперечливі істини світобуття” [448, с. 132-133]. Учений

обґрунтовує думку про філософське життя, розглядаючи навчання не як роботу (*negotium*), а як час для доброчинності та дружби. Протягом „освітнього шляху» середньовічні студенти й університет живуть дискусіями і лекціями, тобто дотримують академічного ритуалу, відомого з Античності як „гетерична дружба” [302]. Студентське товариство, згідно з Лібера, – це продовження грецького ідеалу дозвілля. У соціальній структурі, в якій навчання сприймається як дозвілля, життя може бути цілком присвячене насолоді інтелектуальною діяльністю [302, с. 202-203].

Вищезазначене набуло втілення в працях сучасних дослідників педагогічного ідеалу Середньовіччя [77]. Уперше з часів Античності „починає формуватися уявлення про особистість, яка має поєднувати в собі високу моральність, розвинутий інтелект», і це була особистість студента [77, с. 13]. Очевидно, формування власного соціально-виховного ідеалу відбувалося в університетському середовищі, що реалізовувалося і через дозвілля [77, с. 11-12]. Так визначалися й вимоги до соціального образу студента, котрий рухав уперед тогочасну науку на основі богослов'я і мав відповідати канонам доброчинної богословської поведінки.

Таким чином, з моменту усталення університетської освіти склалася тенденція поєднання двох регулюючих факторів соціального розвитку студентської молоді: самоуправління та регулювання в закладі відповідно до суспільних цінностей та уявлень про місію студентства в соціумі. Визначилися традиції студентського дозвілля, що залежали від задоволення потреб студентів та регулювання статутом університету життєдіяльності молоді, що навчається в закладі вищої освіти. Ця тенденція, відповідно до загальних соціально-культурних умов, особливостей розвитку дозвіллевої сфери, специфіки студентського дозвілля, зберігалася в подальші історичні часи.

Так, у період Відродження „розвиток філософії, експериментальної науки, книгодрукування сприяв розквіту університетської освіти” [314, с. 302]. У закладах вищої освіти поступово інтегруються погляди щодо гармонійного інтелектуального, фізичного, естетичного розвитку та значення для цього

занять у вільний від навчання час. Започатковується професіоналізація студентської молоді, коли не тільки філософ або богослов має вийти у соціальний простір, але й фахівець у певній галузі життя (природничі науки, медицина тощо). Це впливало на розвиток професійно спрямованих потреб у проведенні вільного часу і поступово ставало традиційним для студентського дозвілля.

За часів Відродження зміст студентського вільного часу дещо змінюється, хоча і відбиває особливості соціального розшарування молоді. Е. Чемберлін зважає на те, що „день починався з 5 ранку й тривав до 9-10 вечора, що відповідало робочому дню простолюдинів. Сини знаті зберігали звичний спосіб життя й в університеті. Вважалося, що академічні наставники мають пам'ятати про те, що їх соціальний стан є нижчим. Аристократів не карали, на відміну від незнатних студентів. Їх відпочинок та розваги в університетах були зведені до мінімуму. Звичним спортом були гра в кості, півнячі бої та роздратовування ведмедя, розваги не дозволялися. Втім, так само були заборонені задоволення на кшталт танців, бенкетів та простих ігор. Головною розвагою залишалися сутички „міських з ученими”, типові для всіх міст” [650, с. 32].

Очевидним стало протиріччя між дозвілєвими потребами та можливостями їх задоволення в середовищі, регламентованому релігійними цінностями. Це проявилось в тому, що, з одного боку, створювалися традиції студентської спільноти, відбувалися спроби його регулювання, з іншого – повсякденне життя студентів демонструвало подекуди жорсткі прояви та розбещеність. Відтак, саме через дозвілля студентів відображалася суперечливість соціального становлення молодої людини: з одного боку, середньовічного інтелектуала змушували дотримувати канонів добродійного поведіння відповідно до релігійного статусу, з іншого – нехай і відносна, демократизація життя студентів, розвиток мислення потребували подолання обмежень.

Таким чином, становлення середньовічних університетів та їх розбудова суттєво вплинули як на динаміку студентського дозвілля на третьому етапі становлення сфери дозвілля, так і власне на сам дозвіллевий простір завдяки проявам дозвіллевих потреб цієї соціальної групи. Отже, остаточно виокремилося таке явище, як студентське дозвілля, яке виникло разом з першими університетами в Європі та мало власну специфіку, що зумовлювалася суспільним призначенням майбутніх кліриків. Зі становленням студентства як соціальної групи виявляється протиріччя, котре полягає в необхідності прояву соціального образу студентства, зокрема в дозвіллі і обмеженнях, що пов'язані із загально ціннісними основами існування суспільства та релігійною регламентацією життєдіяльності студентів. Ця суперечність вирішувалася запровадженням статутів, що визначали діяльність закладів освіти, зокрема поведінку студентів, порушення обмежень самими студентами у сфері дозвілля з метою виявлення власної активності. Загалом спроби регулювання стосувалися соціального розвитку студентства, який здійснювався в процесі навчальної та позанавчальної діяльності, що поступово посилювало значення вільнообраних дій. Таким чином, відбулася трансформація: від становлення студентського дозвілля в процесі створення філософських спільнот і демонстрації „високого дозвілля” через дозвіллево-інтелектуальну діяльність до розбудови закладів вищої освіти й виокремлення та удосконалення поряд з процесом навчання студентської дозвіллевої діяльності у вільний час.

Визначальним для усталення специфіки дозвіллевих потреб та діяльності, що сприяє соціальному розвитку студентської молоді відповідно до місії ВНЗ та соціального статусу цієї соціальної групи, став четвертий прагматично-соціалізувальний (Індустріальна доба) етап розвитку сфери дозвілля. Зміни в соціально-культурному середовищі (посилення ролі освіти, секуляризація, розвиток науки, прагматизм та раціоналізація життєдіяльності, трансформація соціальних зв'язків) загалом відбилися на студентському дозвіллі, стали показовими для виявлення соціальної позиції студентської

молоді, що зумовлює взаємовплив дозвіллевої діяльності у ВНЗ та поза його межами. Саме в цей період посилювався інтерес до регулювання дозвіллевої діяльності студентства, котре ставало авангардом розвитку науки, професіоналізму як особливої суспільної місії, нових стандартів громадянської та дозвіллевої життєдіяльності.

Поступово змінюється соціальний образ студентства, який відповідає вимогам до інтелектуальної еліти. Місію закладів вищої освіти, соціальний статус студентства, завдання майбутніх професіоналів у різних сферах суспільного життя визначали В. Гумбольдт [153], Дж. Ньюмен [409], Ф. Паульсен [432;433] та ін., досліджували – Д. Літошенко [309] (еволюція університетської освіти в Європі XVI – кінця XVIII ст.), Т. Жуковська [205] (традиції університетської освіти), Н. Поляков [473], В. Савчук [473] (класичний університет: від ідей античності до ідей Болонського процесу), А. Максименко [323] (становлення та розвиток університетської освіти Франції XIX-XX ст.), А. Саргсян [516] (реформування системи вищої освіти Великобританії наприкінці XX – поч. XXI ст.). Хоча кожне з означених досліджень стосується певних аспектів змісту й організації навчального та виховного процесів у зарубіжних закладах вищої освіти, але системно позанавчальну та дозвіллеву діяльність студентів не проаналізовано. Однак узагальнення наукових даних цих досліджень дозволяє дійти певних висновків щодо дозвіллевих потреб студентської молоді, відповідної діяльності та інституціонально-просторового середовища сфери дозвілля ВНЗ.

Ще в XVI ст. М. Лютер запропонував план „душерятівної” організації повсякденного життя студентства, який був актуальним і в наступних століттях. Він полягав у дотриманні трьох умов: свободи, духовності та дозвілля, що дозволяло мати час на допитливість, читання та слухання з метою власного духовного й інтелектуального вдосконалення. Таким став вірець буденного життя „одухотвореного інтелектуала” [309, с. 209]. Однак реальність, на думку Д. Літошенка, була багатшою і яскравішою за ідеал, що свідчить про значний творчий, соціальний та культурний потенціал, який

здатний утілитися в нових традиціях академічного побуту [там само]. Саме в цьому позанавчальному житті акумулювалися можливості трансформацій соціального розвитку студентства.

У цей період відбувається розбудова університетської освіти разом зі становленням національних держав, отже, пов'язана з їх потребами. Згідно зі свідченням учених (Т. Жуковська, Д. Літошенко), з XVI – XVII ст. простежується послаблення об'єднувальної функції університетів, розвиток через цей освітній заклад національної культури. Але традиційні форми організації науково-навчальної діяльності та система соціальної комунікації відтворюються у кожному національному університеті [205, с. 18]. Університети Європи остаточно втрачають свою інтернаціональність на початку XVII ст. у зв'язку з розколом церкви, коли на зміну універсалізму приходить територіальний принцип [205, с. 25]. Таким чином, на тлі збереження традицій реалізуються можливості новацій. Сфера студентського дозвілля реагувала на ці зміни, особливу роль почали відігравати позанавчальні студентські гуртки, національні, земельні свята й традиції студентських спільнот. До студентського середовища із зовнішнього світу потрапляють всі відомі практики суспільної самоорганізації [205].

З розділом єдиного університетського простору між католицьким та протестантським релігійними світами багато старих університетів переживали друге народження, виникали нові, демократизувалося навчання через поступове запровадження національної мови. Ця трансформація спостерігається на прикладі університетів Німеччини (Т. Жуковська, Ф. Паульсен), де в кожному князівстві, герцогстві, курфюршестві престиж місцевої династії потребував наявності власного університету.

Так, Т. Жуковська констатує, що „з виникненням університетів у Галле (1694) та Геттінгені (1737) розпочалися зміни в змісті (дослідження вільної думки, керівництво духовним життям) та методах (системне викладання певної галузі науки, залучення до наукової діяльності студентів) навчання студентів. Змінилася мова викладання з латини на рідну” [205, с. 25-27]. Отже,

німецькі університети стали носіями духу сучасності в тодішньому соціумі, на відміну від ліквідації старих університетів у післяреволюційній Франції та застарілими в Англії. З початком XIX ст. посилювався процес гуманізації університетської освіти (1810 р. Берлінський університет у Пруссії заснував В. фон Гумбольдт), що зумовлено лібералізацією процесу навчання та наукової діяльності студентів.

Узагальнюючи наведені дані, можна дійти певних висновків. По-перше, посилення релігійної свободи та раціональної прагматичності індустріальної доби вплинуло як на систему соціальних цінностей (поступова секуляризація, просування антропоцентричних аксіологічних пріоритетів), так і на систему вищої освіти різних національно-державних ареалів (розбудова національного університету, перевага власних досягнень особистості над традиційним інтелектуальним корпоративізмом, раціоналізація використання часу інтелектуальної еліти). У зв'язку із цим реалізація дозвіллевих потреб дозволяла особистості мати свободу вибору, використати дозвіллеву діяльність для самовдосконалення. Зважаючи на національну специфіку, склалися традиції студентської молоді, що реалізовувалися у вільний від навчання час. Наприклад, у 1815 р. в університеті м. Йена (Німеччина) під патронатом Великого герцога Карла Августа створено перші студентські асоціації, що дістали назву „Братства”. Згодом ці елітарні об'єднання було створено практично в усіх німецьких університетах. Їх провідними ознаками на початку існування стали патріотизм та романтизм, а також наслідування лицарських і християнських традицій. Ці об'єднання студентів відзначалися доволі екзотичними способами проведення часу поза навчанням, такими як: мензурні дуелі та пивні вечори [613]. Однак і серед них можна наявні приклади консолідації, оскільки на так званих дуелях ішлося не про ворожість, а про засіб самоствердження для підтвердження належності до своєї корпорації та обстоювання її гідності, отже, відбувалися реалізація потреби презентації себе й популяризації цінностей представників студентської громади певного ВНЗ (основи корпоративної культури) через дозвілля.

По-друге, європейська вища освіта, зберігаючи традиційне гуманітарне ядро, виробляла механізми збагачення змісту через інтеграцію прогресивних компонентів системи наукових знань [309, с. 325]. Зміни в змісті вищої освіти набували відповідного структурно-організаційного оформлення, зокрема регулювання позанавчальної діяльності як невід'ємного елементу освітньо-виховного процесу, що сприяло подальшому розвитку вищої освіти. Така трансформація вплинула на динаміку дозвіллевих потреб, зокрема, інтелектуального спрямування (наукові гуртки, дослідницькі програми, додаткове самостійне отримання інформації тощо).

По-третє, поглибилася професіоналізація фахової підготовки, викликана об'єктивною необхідністю підготовки спеціалістів різних галузей промисловості, що в умовах прагматизації впливало на організацію вільного часу майбутнього професіонала. Виникає професійно-орієнтоване дозвілля, яке задовольняло відповідні дозвіллеві потреби й презентувало соціальний образ студентської молоді різних закладів вищої освіти. З розвитком індустріального суспільства посилювалася потреба у кваліфікованих кадрах, що мали поглиблену підготовку. Однак професіоналізація потребувала не тільки знань, умінь, навичок, але й формування професійної свідомості, відповідних моделей поведінки, що реалізувалося й через дозвіллеву діяльність (свято професій, посвячення в майбутню професію, конкурс „Кращий за професією” та ін.).

По-четверте, не менш важливим аспектом соціальності студентів індустріальної доби стало виявлення громадянської позиції в суспільстві, самоідентифікація у відкритому соціальному просторі, самопрезентація через сферу дозвілля поза межами ВНЗ. Соціальне „обличчя” тодішніх інтелектуалів виявлялося в дозвіллевій діяльності у відкритій сфері дозвілля. Наприклад, коли виникла ініціатива відновлення олімпійського руху, студенти підтримали її активною спортивно-змагальною діяльністю. Так, у 1864 р. відбулася зустріч студентських команд Кембриджського й Оксфордського університетів з легкої атлетики, що передбачала біг на 440 ярдів, 200 та 120 ярдів з бар'єрами,

стипель-чез (кінний спорт), стрибки в довжину та висоту [110]. Сам по собі цей факт є позитивним, але ще більшого значення він набуває в загальному контексті розбудови сфери дозвілля, зокрема відродження Олімпійських ігор. Саме таким чином студенти зробили свій внесок у цей процес і, окрім удосконалення власного фізичного здоров'я й урізноманітнення дозвілля, долучилися до міжнародного спортивного руху, оскільки в 1860-1880 р. р. починаються широкі спортивні контакти, засновуються національні та міжнародні спортивні об'єднання любительської фізичної культури.

По-п'яте, відбувалося розширення соціального простору студентства, посилилася ефективність системи наукової та навчальної комунікації європейської університетської спільноти, що зумовлювало усвідомлення організованого дозвілля як ефективного фактора взаємодії в процесі соціалізації студентів. Таким чином, змінювалися вимоги до соціальності студентів відповідно до соціальної ролі професіонала та громадянина, а також й методи регулювання сфери дозвілля як самими студентами, так і закладами вищої освіти. Це сприяло тому, що саме через дозвілля задовольнялися потреби соціального розвитку, відбувалося подолання обмежень, підтримка відповідності соціальному статусу студентської молоді.

Наприклад, серед видів соціально позитивної діяльності студентів у позанавчальному просторі згодом виокремилося волонтерство, яке серед інших соціальних завдань стосувалося організації як власного дозвілля, так і інших соціальних суб'єктів. Традиції студентської волонтерської діяльності сягають часів активізації сетльмент руху в Англії та США наприкінці XIX ст. Переважно з населенням у сетльмент-центрах у вільний від навчання час працювали студенти, які оселялися в найбідніших кварталах Лондона, а пізніше і бідних міських районах по всій Великобританії, щоб на собі відчути всі незручності бідності і проводити соціальну роботу на місцях. Вони були провідниками освіти, різних видів культурної діяльності, помічниками місцевих жителів у вирішенні радикальних соціальних проблем [53, с. 75]. Цим розпочався процес здійснення студентами соціально корисної діяльності

у вільний час, що дозволяла брати безпосередню участь у вдосконаленні соціального середовища поза межами навчального процесу і водночас вдосконалювати соціальність цієї соціальної групи через сферу дозвілля.

Динаміку розвитку дозвіллевих потреб студентської молоді й відповідної діяльності наприкінці індустріального періоду (друга половина ХХ ст.) можна простежити на основі аналізу наукового підґрунтя розвитку зарубіжної сфери дозвілля: В. Дуліков (соціально-культурна робота за кордоном), І. Петрова (дозвілля в зарубіжних країнах), В. та В. Бойчелюк (дозвіллезнавство); у контексті деяких видів позанавчальної діяльності студентів: Ж. Атаянц (клубні об'єднання вищої школи як фактор соціалізації студентів (на досвіді університетів США)), Т. Трегубова (соціальна робота зі студентською молоддю в США); наукового аналізу дозвіллевої, позанавчальної, соціально корисної діяльності студентської молоді за кордоном, здійснені українськими вченими (О. Бондаренко, І. Сидор, В. Тищенко та ін.)

На основі результатів означених досліджень можна дійти певних висновків. Розбудова сфери дозвілля студентів, зокрема формування дозвіллевих потреб у ВНЗ, базувалося на традиційних видах дозвілля попередніх етапів (інтелектуальному, професійно-спрямованому, мистецькому) та розгалуженні провідних виховних сфер у позанавчальній діяльності, таких як: самоврядування, клубна робота, об'єднання за інтересами, волонтерська діяльність, соціальна робота, спортивна активність та ін. Наприклад, за індустріальної доби клубне дозвілля студентів стало однією з провідних форм дозвіллевої діяльності. Ж. Атаянц стверджує, що клубні об'єднання студентів за кордоном, зокрема в США створюють найсприятливіше середовище соціалізації студентів, спілкування, виявлення творчої активності, що сприяє „м'якому” входженню молодої людини до соціуму – як ВНЗ, так і мікросоціуму [36]. Згідно зі свідченням автора, „американський університет налічує приблизно 225 студентських об'єднань. На федеральному рівні позааудиторна діяльність американських студентів координується такими загальнонаціональними організаціями, як: Рада з

просування стандартів у вищій освіті США та Національна асоціація студентської діяльності. За спрямованістю діяльності студентські об'єднання класифікуються таким чином: академічні, релігійні, національно-культурні, політичні, засоби масової інформації, групи за соціальними інтересами, об'єднання соціальної спрямованості, спортивні й рекреаційні, клуби мистецтва та ін. ” [189].

Розвиток дозвіллевих потреб уможлиблює те, що, наприклад, у багатьох університетах та коледжах США в структурі відділів роботи зі студентами функціонують дозвіллеві центри, які передбачають різноманітні програми з розвитку лідерських якостей підростаючої особистості. Зазвичай, такі центри, окрім формування лідерства, сприяють як моральному, так і громадянському вихованню студентської молоді [626].

Пошук умов оптимізації студентського дозвілля доводить результативність певних організаційно-педагогічних умов дозвіллевої діяльності студентів у педагогічних коледжах Великої Британії (І. Сидор [529]), серед яких: партнерська співпраця суб'єктів дозвіллевої діяльності, її організація на основі діагностики та перспективного прогнозування інтересів, потреб та здібностей студентів, стимулювання їх до активної участі в соціально значущих видах дозвіллевої діяльності тощо. Це відбувається в клубах соціальної спрямованості через професійно-творчий розвиток та активізацію суспільної активності.

Мистецькі види діяльності зумовлені розвитком відповідних дозвіллевих потреб. Аналіз університетських осередків культури в Польщі (О. Бондаренко [76]) доводить те, що на держаному рівні вони виконують місію, спрямовану на збереження національних культурних традицій і сприятливого міжетнічного середовища, популяризацію цінностей національного виховання та студентської культури, співпраця між студентськими соціальними групами й неурядовими організаціями; на інституціональному – збереження та примноження традицій університету з урахуванням інтеркультурного

університетського середовища, підвищення загального культурного рівня студентів.

Крім того, завдяки здійсненню дозвіллевої діяльності усталюються провідні соціально позитивні її види, які якнайбільше сприяють позитивному соціальному розвитку студентів. Знаковим є те, що через клубне дозвілля підтримуються традиції волонтерської діяльності студентів, а саме: „...особлива увага в університетах США приділяється волонтерській, або добровольчій діяльності студентських клубів. На загальнонаціональному рівні волонтерська діяльність розглядається як один з реальних напрямів морального розвитку молоді, виховання гуманізму. На університетському рівні волонтерська діяльність визначається як ціннісно-значуща та життєздатна альтернатива іншим видам позааудиторної діяльності студентів” [189, с. 53].

Загалом поширена думка, що в процесі волонтерської діяльності здійснюється практичне співробітництво університету та місцевої громади у вирішенні соціальних проблем. Виокремлюються декілька видів партнерства: університет – американський Червоний Хрест; університет – освітні агентства громади; університет – середня школа; університет – агентства громади, що вирішують проблеми специфічних груп населення; університет – громади інших районів [189, с. 54]. Соціально-виховна специфіка волонтерської діяльності полягає в тому, що змінюючи соціум, людина змінюється сама. Волонтерська робота вельми популярна в США, оскільки надає можливості власними зусиллями допомогти розвитку суспільства. Зазвичай, студенти здійснюють ту волонтерську діяльність, до якої мають схильність, у таких сферах, як: навколишнє середовище (прибирання території, догляд за тваринами, висадка дерев та квітів, організація відпочинку, допомога під час природних катаклізмів тощо); здоров'я (донорство, допомога людям похилого віку, інвалідам, допомога в лікарнях, виготовлення іграшок для хворих дітей, анімаційна діяльність із хворими дітьми); виховання, навчання (організація позакласних заходів для дітей різного віку, освіта дорослих); політична

діяльність. Провідна мета волонтерської діяльності в університеті – допомога студентам усвідомити важливість служіння суспільству, розвивати в них почуття громадянської відповідальності, виховувати потребу допомагати іншим [626].

Безпосередньо пов'язаним з попереднім є те, що зміцнювався зв'язок внутрішньої позанавчальної діяльності та діяльності студентів у відкритій сфері дозвілля міста. Розвиток дозвіллевих потреб та необхідність їх задоволення, регулююча роль закладу вищої освіти в процесі становлення особистості студента зумовили розбудову просторово-інституціонального базису дозвіллевої діяльності студентів. З одного боку, він набув характерних ознак, зокрема на території ВНЗ складався з приміщень та оснащення для спортивної, мистецької, клубної, розважальної діяльності студентської молоді [707; 708; 716; 717; 718; 719]. З іншого, уособленням сфери дозвілля студентської молоді в позанавчальному просторі відкритої сфери дозвілля стали студентські кампуси, які містили необхідні елементи для життєдіяльності студентства не тільки побутового, але й дозвіллевого спрямування, там одночасно можуть розміщуватися студентські клуби, радіо, спортивні павільйони, майданчики і тенісні корти, фітнес-клуб, більярдний клуб, басейн тощо. Але дозвіллевий простір студентської молоді не обмежувався територією ВНЗ та кампусами.

Показовим стало те, що в багатьох містах США, Канади, Великої Британії та інших країн загальні молодіжні дозвіллеві центри розташовані при університетських комплексах. Так, у м. Берклі (США) функціонував центр активності – комплекс суспільно-культурного центру Каліфорнійського університету. Будинок просвітнього центру в м. Етібікок (Канада), який входить до складу громадського центру міста. У ньому збираються студенти, викладачі і жителі міста, обмінюються досвідом і одержують різнобічну інформацію з усіх галузей знань [80]. Такий підхід сприяє відкритості середовища закладу вищої освіти, інтеграції виховних можливостей

дозвіллевої інфраструктури, виявленню соціально позитивної активності студентства.

З розширенням сфери дозвілля та розбудовою закладів культури відбувалося їх долучення до організації дозвіллевої діяльності у відкритому соціально-культурному просторі. Наприклад, „активними формами роботи музеїв зі студентською аудиторією є проведення спільних наукових досліджень, етнографічних експедицій, археологічних розкопок, підготовка наукових публікацій” [447, с. 138]. Інтеграція музейних програм у сферу дозвілля відбувається за допомогою „друзів музеїв”, зокрема волонтерів, серед яких і студентська молодь.

Спостерігається усвідомлення необхідності регулювання соціального розвитку студентства сучасними для того періоду методами науково-практичної діяльності. Так, Т. Трегубова досліджує виховні можливості соціальної роботи з учнівською молоддю на прикладі США, зважає на те, що в цій країні діють понад 300 програм підтримки та захисту молоді, зокрема студентської („Ліга захисту молоді”, „Ліга необмежених можливостей кампуса”, „Студенти за ліквідацію голоду”, „Обличчям до вулиці”, програми „Армії порятунку” тощо) [597]. Т. Трегубова метою соціальної роботи вважає активне пристосування до соціального середовища та життєдіяльності, визначає провідними видами участі волонтерський рух, молодіжні громадські кампанії та соціальні акції, а також обґрунтування необхідності залучення до соціальної роботи зі студентами відомих політиків, спортсменів, військових, представників творчої та наукової інтелігенції, що вміють організовувати молодіжне дозвілля [597]. Загалом для англomовних країн здійснення соціальної роботи є пріоритетним завданням серед студентської молоді, яке виконується й за допомогою соціально-педагогічної діяльності.

Як суб’єкти соціальної роботи студенти здійснюють: збір пожертвувань, обслуговування реабілітаційних центрів, лікарень, будинків для бідних, людей похилого віку, наставництво в місцевих школах, навчання англійської мови емігрантів, прибирання міських мікрорайонів, розташованих поряд з

університетом, допомога фермерам, важковиховуваним підліткам. Це, на думку В. Дулікова, один з тих випадків, коли соціальна робота поєднується з культурно-дозвіллевою діяльністю та соціальним вихованням [189].

Отже, історико-педагогічний аспект розгляду еволюції студентського дозвілля дозволяє визначити його динаміку на тлі державно-регламентувального, обмежувально-станового, прагматично-соціалізувального етапів становлення сфери дозвілля (див.рис.1).

Зокрема, відстежується динаміка дозвілля студентської молоді:

- на другому загальному етапі відбувається поява дозвіллево-освітнянських філософських спільнот (вищих шкіл), які власним існуванням доводять ідею „високого дозвілля”, що сприяє усталенню соціального образу філософа як інтелектуальної еліти суспільства через задоволення дозвіллевих потреб у доволі закритому, обмеженому територіально просторі (спільні інтелектуальні прогулянки, трапези, свята);
- на третьому – виникає прообраз системи вищої освіти, визначається соціальна місія студентства (освічений богослов) та види сприятливої діяльності, що забезпечують її формування, серед яких дозвіллева діяльність є показовою для ілюстрування суперечності між особистісними потребами та соціально прийнятними способами їх задоволення, особистими прагненнями й суспільними вимогами, поступово встановлюється взаємодія з мікросередовищем (ігри, турніри, свята, церемонії, вистави, маскаради);
- на четвертому – відбувається становлення національного університету та поглиблення професіоналізації, що вплинуло на дозвіллеві потреби й розгалуження провідних видів позанавчальної діяльності студентської молоді (наукова, професійно орієнтована діяльність, фізичне вдосконалення, задоволення естетичних уподобань, соціальної активності, самоврядування); виокремлюється специфіка дозвіллевої діяльності студентів (зв’язок з професійним та соціальним становленням, поширення

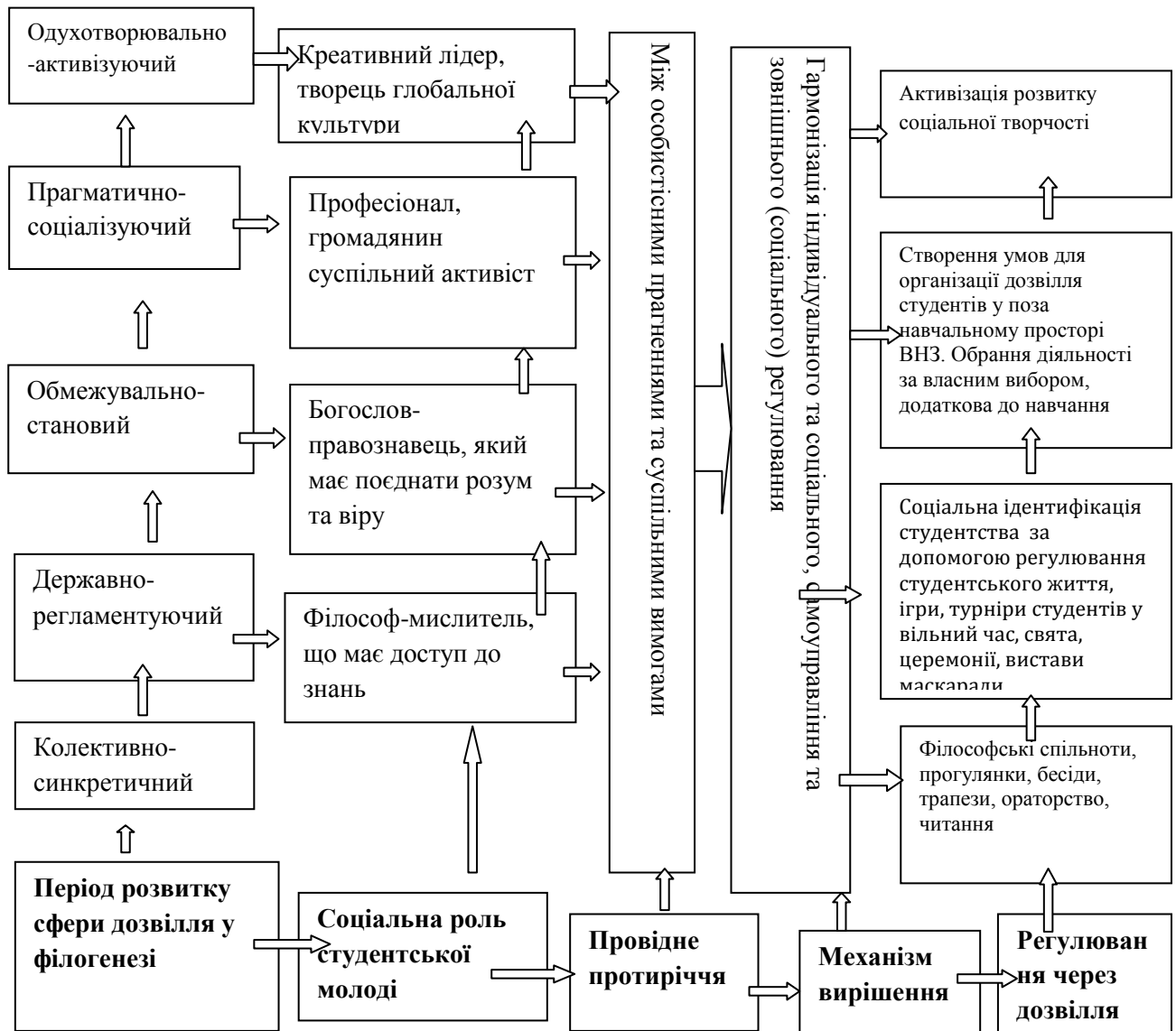

Рисунок 1. Співвідношення розвитку сфери дозвілля у філогенезі із становленням студентського дозвілля

за межі ВНЗ до відкритої сфери дозвілля, виявлення громадянської та соціальної позиції); розбудовується інституціонально-просторове середовище студентського дозвілля (кампуси, стадіони, дозвіллі центри, клуби, мистецькі осередки тощо), де студент формується як професіонал та громадянин, упроваджуються засоби регулювання процесу соціального розвитку особистості (соціальна робота).

Дозвілля студентів, зберігаючи власну специфіку загалом, стало індикатором запровадження соціокультурних змін у соціальному середовищі, до якого належить ВНЗ. Таким чином, разом з динамікою вищої освіти й соціального образу студента змінюються умови, в яких реалізується відповідна роль через сферу дозвілля (від освіти в дозвіллі через дозвілля в освіті до гармонійного поєднання навчальної та позанавчальної діяльності у процесі соціального розвитку студентської молоді), та розбудовується студентське дозвілля як специфічне явище, що ґрунтується на дозвіллевих потребах, діяльності в дозвіллевому середовищі інтелектуальної еліти суспільства, і розглядається як напрям її громадянського та професійного розвитку.

1.3. Специфіка розвитку дозвілля студентської молоді в Україні

Для виявлення специфіки студентського дозвілля в Україні враховуємо особливості розвитку цієї сфери та становлення вітчизняного студентства як соціальної групи, традицій її дозвіллевой діяльності. Становлення системи вищої освіти в Україні почалося пізніше, ніж у Європі, відображало спроби оновлення та вдосконалення соціуму через освіту, що віддзеркалювало зміни в процесі здобуття державності. Відтак провідні завдання освітянських інституцій, механізми формування статусу студентської молоді позначалися на її дозвіллевих потребах, зумовлювали позанавчальну діяльність.

Виникнення перших вищих навчальних закладів на теренах нашої країни, місію студентства, студентське життя в перших вищих навчальних закладах України досліджували А. Алексюк, В. Баранівський, В. Благий, Р. Голик, В. Горський, А. Денисенко, О. Іваненко, Л. Посохова, О. Рубаха, С. Сєряков, С. Сірополко, Д. Сосновська та ін. [15; 48; 71; 130; 139; 165; 227; 476; 477; 505; 527; 534; 546].

Оскільки для виявлення специфіки студентського дозвілля важливим є визначення місії закладу вищої освіти в історії, становлення студентської спільноти і регулювання навчально-виховної та позанавчальної діяльності в установі, необхідно зауважити, що, на відміну від європейських університетів, функціонування вищих навчальних закладів в Україні мало певні особливості (виникнення зумовлене різними чинниками і стимулювалося, зокрема, діяльністю братських шкіл, відмінностями православних (Острозька, Києво-Могилянська академії) та католицьких (Львівський університет) установ, що відрізняло і спосіб організації життєдіяльності студентів, його регламентацію. Загалом виникнення перших ВНЗ на територіях України відбувалося у зв'язку з національно-культурним відродженням та стало його безпосереднім проявом. Усі перші вищі навчальні заклади стали результатом розбудови нової культурно-освітньої ситуації і прагнули до встановлення нових моделей інтелектуалізації загального соціально-культурного простору. Отже,

соціальний образ студентів, окрім богословської, доповнювався національно-культурною та просвітницькою складовими, що робило його „сконцентрованим”, на відміну від поступової зміни соціального образу європейського студента, і ставило дещо інші завдання.

У XVI ст. в несприятливих на перший погляд для цього умовах перебування територій країни під владою різних держав виник перший вищий навчальний заклад (Острозька академія – 1576 р.). Відкриття Костянтином-Василем Острозьким (1526-1608 рр.) першого в Україні навчального закладу вищого гуманітарного типу, слав'яно-греко-латинського колегіуму стало проявом національно-культурного відродження на українських землях, яке засвідчилося освітнім процесом нової якості, а також утвердженням провідного інтелектуального центру з власним способом життєдіяльності, зокрема позанавчальної, тогочасних студентів.

Одним з провідних досягнень Острозької Академії вважається видання літературної продукції, яка була результатом діяльності острозького літературного гуртка (Новий Завіт (1580 р.), Острозька Біблія (1581 р.)). Учені (А. Алексюк, А. Атаманенко) поділяють думку, що зі створенням Острозької академії, формуванням науково-освітнього центру, насамперед у зв'язку з підготовкою до видання Біблії, заснуванням в Острозі літературно-наукового гуртка, почалося відродження української культури наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. [15, с. 22]. „Маючи яскраво виражений національний характер і орієнтуючись на східнохристиянську культурну спадщину, Острозька Академія засвоювала організаційні й освітні зразки Західної Європи” [35, с. 102]. На думку А. Атаманенко, в цьому закладі „сформувалося своєрідне товариство, об'єднання літераторів і вчених, науковців і освітян, вчителів і учнів. Вважають, що у перекладацькій діяльності в Острозі брали участь поряд з викладачами і студенти, а згодом ця традиція була перейнята і братськими школами” [там само].

Науково-дослідна робота в Академії відбиває потреби тодішніх інтелектуалів: „літературно-перекладацька, науково-дослідницька і видавнича

діяльність цього творчого гурту талановитих людей просто не могла існувати осторонь від Острозької академії. Результати праці цього гуртка і друкарні безпосередньо впливали на її навчально-виховний процес” [15, с. 30]. Отже, спудеї не тільки здійснювали діяльність, корисну інтелектуалові тих часів, але й брали участь у розбудові певної позанавчальної спільноти.

У цьому сенсі погоджуємося з висновком А. Денисенко, яка зазначає: „Саме в діяльності Острозької вищої школи вперше було використано елементи науково-дослідної роботи студентів з метою організації професійно спрямованого дозвілля” [165, с. 45]. Однак вона застосовувалася не заради самоцінності цієї діяльності, а для виконання соціально-виховної місії тогочасних спудеїв, що вельми важливим для згуртування навколо ідеї відродження та консолідації української інтелігенції – студентство брало в цьому участь, зокрема й через позанавчальну діяльність. Діяльність гуртка спрямовувалася не тільки на вдосконалення процесу навчання, але мала й культуротворче значення, чим впливала на виконання студентами відповідального соціального завдання – збереження та розбудову мови та національної культури.

Якщо Острозька академія була унікальним явищем для тогочасної історії української освіти, то не викликає сумніву, що плідна діяльність братств стала основою подальшого її розвитку. Як уже зазначалося, ці громадські осередки власним існуванням утверджували ідеї громадянської участі та просвітництва, що створило умови для виникнення закладу освіти, як результату діяльності з культурного відродження української нації: „В умовах конкуренції з католицизмом православні братства вимушені були піклуватися про освіту й організовувати слов’яногрецькі школи. У Києві така школа зусиллями митрополита Петра Могили в 1631 р. була трансформована в колегіум, де, окрім традиційного мінімуму дисциплін (граматика, риторика, діалектика), стали викладати філософію, богослов’я, латину” [568, с. 107].

Утворившись завдяки об’єднанню Київської братської та Лаврської шкіл, цей вищий навчальний заклад зміг „не тільки зберегти національні

культурні і освітні традиції, але й примножити їх” [165]. Це були традиції позанавчальної діяльності (гурток учених, видавництво в академії, бібліотека), впровадження деяких основ самоврядування (студенти мали право суду над професорами і студентами, дозвіл на створення власних корпорацій). Отже, позанавчальна життєдіяльність спудеїв регулювалася почасти залученням до корисного проведення вільного часу, що задовольняло й дозвіллєві потреби інтелектуалів. Таким чином, наступність у походженні перших закладів вищої освіти України, а також подібність у місії (підвищення рівня української освіти, національно-культурне відродження) зумовлювали безпосередню участь студентів у суспільному вдосконаленні, до цього їх зобов’язували соціальний статус та провідна роль інтелектуалів у розбудові громади.

Відразу з виникненням академії проявлялися та регулювалися дозвіллєві потреби студентів: „Академія з особливою урочистістю святкувала, крім свої храмових свят, Водохреща, Лазареву суботу” [534, с. 120]. Окрім свят, намагалися організувати діяльність студентів у вільний від навчання час: „1792 р. з ініціативи Іриней Фальковського утворилося при бібліотеці „Вольне Пиитическое общество”, що поставило своїм завданням – „доставлять всегдашнее чтение самих хороших книг” [534, с. 133].

Різновидом презентації результатів навчання через вільний час та регулюючим чинником виховання були певні види професійно-орієнтованого дозвілля. Наприклад, „Публічна диспута” відбувалася не менше двох разів на рік і була надзвичайним святом [534, с. 129]. Специфічне для студентів поєднання інтелекту і суспільної події відображало формування відповідних потреб, які зокрема реалізовувалися під час дозвіллєвої діяльності.

Виявленням власної дозвіллєвої творчості, що пов’язана з українською мовою, був мистецький вид дозвілля студентів: „З другої половини XVII ст. в Академії все частіше різдвяними та великодніми святами, у весняні рекреаційні дні та в інших випадках ставили її учні драми і комедії, де шкільна поезія найбільше наближалася до життя українського народу та де певне місце посідала й жива українська мова” [534, с. 153]. Відтак, підкреслюється зв’язок

з традиційною народною культурою, що є типовим для української інтелігенції.

У дозвіллевій діяльності студентів виявлялися традиції народної культури: „Розвагою вихованців Академії восени і взимку були театральні та вертепні вистави. Вертеп залишився улюбленою народною розвагою” [534, с. 148]. Ці дозвіллеві потреби реалізовувалися не тільки для самих себе: „Театр поступово виходить на широкий культурний простір, пов’язаний зі світським міським середовищем і побутом. Спудеї Академії були першими авторами і виконавцями вертепних драм” [505, с. 144].

Дозвіллеві потреби студентів стали основою відповідних традицій поза межами академії: „Весною і влітку для всіх вихованців Академії влаштовувалися гулянки (рекреації) на Жулявці, Глубочиці, біля Кирилівського монастиря та в Борщагівці, причому деякі рекреації, звичайно остання в академічному році, відбувалися в присутності митрополита і визначних гостей” [534, с. 134].

Водночас становлення студентства як соціальної групи не було безпроблемним: „Суботники” були для учнів Академії найстрашнішим днем у тижні, бо саме тоді відбувалася розправа з лінивцями та збиточниками. На ґрунті карання в стінах Академії виникали студентські бунти і сутички, перша „філософська сутичка” виникла 1733 р. [534, с. 129].

Учені (В. Баранівський, В. Горський) поділяють думку щодо загальних основи виховання у Києво-Могилянській академії формулюють висновок про превалювання принципів гуманізму та демократизації. Наприклад, В. Баранівський зважає на те, що „головними виховними принципами в Києво-Могилянській академії, започаткованими ще братськими школами, стали всестановість та рівність усіх у навчанні. Це сприяло розвитку демократичних ідеалів, вихованню у студентів почуття гідності та взаємної поваги” [48, с. 50]. Тобто власне з виникненням вищих навчальних закладів як осередків інтелектуалізації та суспільного служіння формувалася нова

соціальна група зі своїми традиціями та стилем життєдіяльності, зокрема у вільний від навчання час.

В. Горський підкреслює: „Києво-Могилянська академія творилася та існувала як осереддя молодості з властивим їй несприйняттям будь-яких форм догматизму, консерватизму, стагнації, сповнена наснаги, готовності до активної творчої діяльності. Усвідомлення того, що навчання спрямоване не так на зростання освіченості, нагромадження знань як самомети, а в ім'я самоздійснення людини – ось головний підсумок, що резюмує спрямованість виховної концепції, яка стверджувалася у Києво-Могилянській академії” [139, с. 84]. Загалом, визнаючи прогресивність перших ВНЗ, зауважимо, що, на нашу думку, в середині XVII ст. говорити про абсолютну відсутність консерватизму та панування демократизації передчасно, оскільки діяльність навчального закладу чітко регламентувалася релігійними та державними цінностями, а творчу діяльність студентів наполегливо обмежували вимогами схвалених її видів.

Окремо слід зазначити, що з моменту заснування Львівського університету (1661 р.) його діяльність здійснювалася під патронатом єзуїтського ордену, що вплинуло на повсякдення студентів і дозвілєву діяльність. Як стверджує дослідниця історії Галичини Д. Сосновська, ускладнює аналіз те, що тривалі періоди з діяльності університету замовчують дослідники, оскільки історія цього закладу відбиває певний конфлікт і протистояння українського та польського етносів. На їх думку, Львівський університет був гордістю і надією польської інтелігенції, об'єктом її сентиментів до 1918 р. Водночас для української інтелігенції він став об'єктом боротьби за культурну й економічну рівність. У польській літературі університет називали „бастіоном”, „твердинею” польськості, „в якій захищались і з якої атакували” – такий статус не відповідає університетові як храму науки: не можна виправдовувати певні історичні реалії створенням штучних „інтелектуальних протезів” для надання усталеності національним цінностям [71; 130; 546].

Зважаючи на це, місію університету та соціальний образ студентства складно оцінити однозначно. Однак можна зауважити, що життєдіяльність студентів відбувалася в доволі закритому просторі, в умовах жорсткої релігійної регламентації. Основою позанавчального життя ставали релігійні церемонії та свята, як продовження традицій єзуїтських шкіл. Іноді, на думку С. Серякова, надмірна набожність студентів часом порушувала хисткий баланс між інтелектуальним розвитком та релігійним вихованням [527, с. 129-134]. Повсякденне схвалюване життя „проходило здебільшого в рамках студентських релігійних конгрегацій (міріанських содаліцій). Студентські релігійні конгрегації створювалися з метою популяризації серед учнів культу Діви Марії і були покликані прищеплювати їм набожність, моральність і засади християнської поведінки. З цією метою содаліси у неділі та свята спільно здійснювали необхідні духовні вправи і богослужіння, брали участь в урочистих релігійних процесіях, а також надавали допомогу хворим і бідним мешканцям міста” [527, с. 130].

Як і в аналізованих вище закладах вищої освіти, в університеті виокремилися подібні види позанавчальної діяльності, які регулювали дозвілєві потреби. Наприклад, „під час важливих свят (Найсвятішої Діви Марії) всі бажаючі могли демонструвати набуті поетичні і риторичні вміння, пропонуючи підготовлені ними промови, вірші та емблеми” [527, с. 130]. Передбачений для таких заходів день вивільняли від навчальних занять (Різдво, Великдень, Зелені Свята).

До таких інтелектуальних розваг згодом додався і вже традиційний для студентів напрям – мистецький. Не зважаючи на те, що „суто побожним мав бути також зміст вистав, які публічно презентувалися студентським шкільним театром”, часто „місцем влаштування публічних актів українських єзуїтських інтелектуальних спільнот могли бути міська ринкова площа, внутрішнє приміщення храму, майдан біля нього, класна аудиторія, двір осередку ордену або його актова зала” [527, с. 129-134], що дозволяло студентам здійснювати дозвілєву діяльність у відносно відкритому просторі.

Таким чином, перші заклади вищої освіти на землях України віддзеркалювали статус установи (ідея культурно-національного відродження та здійснення просвітницької місії через підготовку релігійних діячів та інтелектуалів), соціальний образ студентства (доволі „сконцентрований” у часі, на відміну від поступового розвитку образу студентів європейських університетів, оскільки вони мали об’єднати ролі богослова, інтелектуала та громадянина водночас), виокремлювали види позанавчальної діяльності (зокрема наукова та мистецька виховні сфери), а також вихід за межі ВНЗ із певними моделями дозвілленої діяльності (рекреації, вистави).

Розвиток системи вищої освіти поступово відбувався на територіях України, які перебували в складі Російської Імперії, що вплинуло на розбудову закладів вищої освіти, процес навчання та студентську життєдіяльність [22; 205; 227; 568; 476]. Оскільки цей процес пов’язаний із загальною ситуацією у соціально-культурному просторі цих територій, слід зробити деякі узагальнення з цього приводу.

У Російській Імперії з XVIII ст. актуалізувалася необхідність підготовки освічених людей, без яких не може існувати країна. Цим зумовлені дещо штучні реформи освіти, оскільки орієнтувалися на швидкий результат: „У петровський період учнів набирали не стільки за бажанням, скільки за примусом. Дворянство не розуміло царських забаганок і намагалося уникнути навчання власних дітей” [568, с. 109]. Це призводило до того, що „Петрові довелося виписувати з-за кордону професорів для викладання наук, а разом з ними і студентів – у Росії на той момент навчати було нікого” [568, с. 106].

Водночас, загальна ситуація у сфері підготовки кваліфікованих кадрів зумовила необхідність посилення уваги до регулювання діяльності учнівства, зокрема студентства, у вільний час. Ф. Прокопович у „Духовному регламенті” 1721 р. (статут Духовної колегії, в якому унормовувалося життя семінаристів) запропонував „регули для лікування нудьги в молодих людей”, прогулянки, активні ігри, розважальні поїздки, які вже тоді дістали назву „рекреацій”, що було новацією. Як розваги Ф. Прокопович пропонував у години відпочинку, як

це було прийнято у Києво-Могилянській академії, влаштовувати диспути, комедії та веселі риторські екзерциції (вправи) [481]. Таким чином самим підкреслено наступність між уже існуючими закладами вищої освіти та тими, що не мали такого статусу, оскільки на території Російської Імперії перший університет створено тільки в 1755 р. Не зважаючи на те, що духовний регламент стосувався на цій території не вищих навчальних закладів (наприклад, школа математичних та навигацьких наук (1701 р.), шпитальна школа (1707 р.), інженерні школи (1712 р., 1719 р.), він створювався для здобувачів професійної освіти і в подальшому використовувався для регулювання позанавчального життя спудеїв.

Цей період характеризувався поширенням практик студентського дозвілля на освітні заклади іншого рівня. Це свідчить не тільки про їх доцільність та наступність між рівнями освіти, але й дозволяє стверджувати, що прообрази традицій студентського дозвілля іноді запроваджувалися раніше, ніж виникали власне заклади вищої освіти. Під час дослідження організації позанавчальної діяльності колегіумів Л. Посохова довела, що ці навчальні заклади успадковували традиції перших українських академій, тому для підкреслення тенденцій розбудови дозвілля студентської молоді слід зважати на наукові висновки автора.

Наприкінці означеного періоду (XIV-XVIII ст.) закріплюються практики дозвілленої діяльності студентства, що пов'язано з Київським колегіумом (академією), який успішно поширював свій досвід і традиції, котрі стосувалися не тільки навчання студентів, але й організації їх відпочинку [477, с. 171-172]. Наприклад, про розвиток інтелектуального напрямку дозвілля свідчить те, що згідно з даними документації архіву Харківського колегіуму (заснованого в 1726 р.), читання газет стало звичайним заняттям учителів та учнів у вільний час, що не було характерним для духовних шкіл Російської імперії того часу, оскільки ці заклади не виписували газет [477, с. 176]. Як і в європейських університетах, у середовищі спудеїв переважало святкове й інтелектуальне дозвілля „Академічні свята” – колегіумські акти, філософські та богословські

диспути – відомі з перших десятиліть існування православних колегіумів [476, с. 184-185]. Формувалися студентські дозвіллеві традиції, зокрема „спільні прогулянки студентів та викладачів стали у XVIII ст. звичайним видом відпочинку” [477, с. 175] і складовою повсякденного життя.

Традиційності набула практика рекреацій, за якими закріпилася назва „травневі рекреації”, де студенти створювали своєрідні обряди, розважалися рухливими іграми, грою на музичних інструментах, хоровим співом. Л. Посохова зазначає, що „всі колегіуми розташовувалися в самих центрах своїх міст, тому хода студентів через усе місто на рекреацію, на природу, ставала помітним явищем, новим для місцевого культурного середовища провінційних міст” [477, с. 174]. Дозвілля спудеїв поступово виявлялося як у їх власній активності, так і у створенні умов у закладі освіти для регулювання повсякденного життя.

У Російській Імперії „влада засновувала навчальні заклади, намагаючись лавірувати між прагматичною необхідністю отримати освічені кадри та загальною ідеєю про користь просвіти, при тому, що на практиці ці дві цілі суперечили одна одній” [568, с. 107]. На відміну від класичних університетів Європи, поширення освіти в Росії гальмувала позиція церкви, оскільки вона „ставилася до цього неприязно, вбачаючи загрозу чистоті православ’я” [там само]. На території Росії тільки в 1861 р. було скасовано кріпосне право, а навчати людей, які мали потім повернутися до праці кріпака, вважалося негуманним. Крім того, діти дворян у XVIII ст. неохоче йшли навчатися в університеті. Отже, студентство того часу являло собою неусталену нечисленну групу, яка тільки формувалася.

Подальший виклад результатів дослідження ґрунтуватиметься на тому, що наступний період позначився активним розвитком вищої освіти в порівнянні з попередніми роками (XIX – поч XX ст.). Інтенсифікувався цей процес із заснуванням на українських територіях університетів у Харкові (1805), Києві (1834), Одесі (1865). Узагальнити суспільну місію закладів вищої освіти, соціальних завдань студентів, розвитку дозвіллевих потреб та їх

реалізації допоможуть наукові праці Д. Багалія, В. Благого, В. Бузескула, Р. Голика, О. Іваненко, В. Каразіна, О. Кін, Н. Сумцова [42; 71; 84; 130; 227; 239; 249; 572].

Загалом, згідно з результатами узагальнення досліджень, виявилися провідні тенденції, що характеризують становлення системи вищої освіти в цей період, їх вплив на соціальний розвиток студентства, зокрема через дозвілєву діяльність у позанавчальний час. По-перше, заснування і функціонування перших університетів на територіях лівобережної України сприяло не тільки загальній інтенсифікації культурного розвитку завдяки появі більшої кількості освічених людей, але й уможливило трансформацію міського середовища, впливало на активізацію соціально-культурного життя навчальних округів, які утворювалися разом із заснуванням освітньої установи вищого рівня. По-друге, відбувався процес поєднання студентських дозвілєвих традицій із професійно-орієнтованою діяльністю у вільний час та проявами громадянської активності, утворювалися нові моделі соціальної взаємодії у сфері дозвілля, що відображали суспільну місію студентства. По-третє, посилилася просоціальна та громадська діяльність студентів, самоорганізація у вільний час, виокремилися провідні виховні сфери, що вплинуло на загострення протиріччя між спробами регулювання соціального становлення цієї соціальної групи та реалізації її духовно-соціальних потреб.

У Харківському університеті (1805 р.) розвиток студентської спільноти, як і в інших закладах вищої освіти цього періоду, зумовлювався не тільки інтелектуальними, але й професійними потребами, які впливали на позанавчальну діяльність. Згідно з архівними даними, розвиток університетського середовища безпосередньо пов'язаний з різноманітними освітніми потребами студентів. Не зважаючи на незначну чисельність студентів у перші роки його існування, вже з 1813 р. існували спроби утворення наукової спільноти. До 1859 р. до структури університету входили, окрім провідних навчальних підструктур та лабораторій, ще й музичні, фехтувальні класи, студентська бібліотека, гімнастична школа, типографія. Їх

діяльність спрямовувалася на задоволення навчальних і позанавчальних потреб. „Найпривабливішою ознакою студентства часу, що досліджується, було захоплення літературою та його самостійне вправління з неї” [42, с. 92].

Серед форм дозвілля популярними ставали університетські музичні вечори, де студенти демонстрували власні вміння, на які запрошувалися поважні гості, зокрема після одного такого заходу В. Каразін записав: „Не один раз схвалю вальними оплесками відгукувалася зала піклувальника, всі, зокрема й шанований гість, залишилися задоволені проведеним часом” [239]. Так відбувалася презентація інтелектуалів на високому для того часу рівні через мистецтво, що посилювало значення мистецьких традицій студентського позанавчального життя.

Протягом перших років існування університету створено систему правил, що регулювала студентське життя. У подальшому дух часу відбивався на провідних нормах нагляду за поведінкою студентства. Якщо „в перше десятиліття і власне правила, і їх застосування були достатньо м'якими”, то „поступово система дріб'язкового надзору була доведена до крайнощів” [42, с. 98-100]. Іноді „ставлення до студентів було ворожим: студентів сприймали як ворогів та заколотників” [там само]. Однак суворі правила не гарантували позитивних результатів. Жорсткі вимоги до розпорядку життєдіяльності тогочасного студентства обмежували задоволення дозвіллевих потреб. Наприклад, „у Харківському університеті в лютому 1821 р. куратор З. Кадеєв затвердив правила для студентів: Після закінчення всіх викладів студентам зразкової поведінки та дуже добрих успіхів інспектор дозволяє влітку прогулюватися... Для зміцнення здоров'я студентів можна також у вільний час від занять дозволити їм займатися пристойними гімнастичними іграми... У неділю та у свята повинні ходити до церкви під безпосереднім наглядом інспектора або його помічників і стояти там побожно” [534, с. 242].

Час від часу створювалися студентські організації, які ініціювалися як самими студентами, так і університетом: „Біблійне товариство”, яке розпалося, щойно перестали підтримувати його „згори”; науково-літературні бесіди

професорів зі студентами, запроваджені з ініціативи куратора округи гр. Ю. Головіна тощо. Проте, як зазначає С. Сірополко, „мертвий формалізм того часу вбивав, а не оживлював саме молодих студентів...” [534, с. 243]. Наведені історичні факти свідчать про невиправданість формального підходу до регулювання дозвілєвої діяльності студентства.

Незважаючи на це, дозвілєві традиції студентства розвивалися відповідно до соціально-культурних умов соціальної життєдіяльності. Наприклад, згідно зі свідченням Д. Багалія, на початку XIX ст. студенти Харківського університету „влаштовували аматорські спектаклі у власному приміщенні, куди запрошувалася і стороння публіка” [144]. У 50-60 рр. XIX ст. набула загального поширення студентська самодіяльність. Родинні вистави влаштовували насамперед представники демократичної інтелігенції і прогресивного дворянства. Організаторами-режисерами таких вистав часто були студенти, „за сумісництвом” домашні вчителі та гувернери. Існують документальні свідчення про влаштування в міському театрі з благодійною метою студентських спектаклів, у яких усі ролі, навіть жіночі, виконували студенти-юнаки, а п'єсу супроводжував студентський оркестр [144]. Отже, дозвілля через виявлення благодійності та розвиток соціальних якостей студентів сприяє становленню соціальної самосвідомості, таким чином посилюючи соціальну суб'єктність і поглиблюючи соціально-виховний аспект дозвілєвої діяльності студентської молоді.

Активним періодом розвитку національної свідомості серед українських студентів Харківського університету слід вважати 60-ті р. р. XIX ст. Студенти мали тоді лише легальні організації, так звані земляцтва, що об'єднували студентів окремих місцевостей та мали суто культурно-благодійницьке спрямування.

Водночас у Київському університеті набували поширення власні дозвілєві традиції, ініційовані студентами. Улітку 1885 р. „гурт української молоді зорганізував екскурсію до Галичини під проводом В. Антоновича, щоб зазнайомитись ближче з побутом, національно-культурним розвитком і

політичним життям Галичини” [534, с. 251]. У 1895 р. виник у Києві видавничий гурток серед студентів і гімназійної молоді, що з 1900 р. дістав назву „Вік”, у 1897 р. склався аналогічний гурток у Харкові на чолі з Гнатом Хоткевичем. Їхнє виникнення відповідало потребам студентів, відбивало зв’язок між студентськими спільнотами різних закладів вищої освіти. Видання для народу поширювали в Україні переважно студенти [534, с. 381].

Спроби встановлення „бажаного” спілкування між студентами зі сторони керівників ВНЗ відобразилися в „Тимчасових правилах організації студентських установ” (1901 р.), що надавали можливостей керівництву вищих навчальних закладів міністерства народної освіти дозволяти, на прохання студентів, відкриття студентських гуртків для науково-літературних занять, гуртків для занять мистецтвами, ремеслами та різного роду фізичними вправами. Серед іншого для обговорення та для вибору студентів для участі в комісіях цих установ, а також для вибору курсових старост дозволялися студентські збори з дотриманням чітко визначених правил [84].

Однак такі дії не задовольняли потреб громадянської активності молоді. Попри заборони, в Харківському університеті в 1907 р. засновано університетську громаду, почесними членами якої були професор М. Сумцов, Б. Грінченко, Д. Багалій та ін. Громада мала статут, затверджений університетською радою, й за його межі не виходила, мала позицію надто лояльну. Але урядові органи перешкоджали навіть такій діяльності [534, с. 254]. Зокрема, заперечувалися дозвілєві форми діяльності, в яких убачали певну соціальну загрозу. Так, коли члени „Громади” звернулися до губернатора за дозволом улаштувати „українську вечірку”, губернатор відмовив, мотивуючи тим, що „українців він не знає, а знає лише губернії, населені хохлами” [там само]. Такі дії лише посилювали патріотизм та прагнення студентів до ствердження національної самоідентифікації у вільний від занять час, реалізації свідомих самостійних соціально позитивних дій, зокрема дозвілєвих.

На прикладі Львівського університету цього періоду можна відстежити динаміку громадянської активності студентства, що вже традиційно була складовою задоволення позанавчальних потреб у суспільній активності. Так, у середині XIX ст. „Львівський університет сприймали як один із центрів формування галицької бюрократії та інтелектуальних еліт” [130, с. 78]. Так його трактував, Бенедикт Грегорович, для якого навчання було передумовою успішної службової кар’єри студентські роки та львівське університетське життя початку-середини XIX ст. Львова в уяві мемуариста залишаються часом подорожей та забав: карнавальних балів, редутів, масок, відвідування кав’ярень, літературних та музичних вечорів, гри в лото та зимових розваг (катання на „слизгавках” – ковзанах) [130].

Деяко інакше характеризують студентську позанавчальну діяльність учені (С. Сірополко, В. Благий, Н. Федорак та ін.) Автори більшості досліджень підтверджують факти організації студентських спілок різної спрямованості: „Насамперед повстала організація „Академический кружок”, що об’єднував у собі переважно студентів москвофільського напрямку. У 1871 р. повстала організація „Дружній лихварь” [534, с. 577]. У 1898 р українські студенти Львівської політехніки організували товариство „Основа”, завдання якого описано вище. Таким чином, студентство ставало єдиним цілим з громадянськими активістами, які просували соціально позитивні практики організації просвіти серед різних верств населення.

До громадської діяльності суспільного рівня долучалися й студенти: „Студентство діяло в цій царині через крайові (Професійна організація українського студентства, Союз українських студентських організацій під Польщею) і фахово-професійні об’єднання („Академічна громада”, „Академічна поміч”, „Медична громада”) для своїх членів та через участь у загальнонаціональних благодійницьких акціях” [618, с. 9]. Тобто студенти, як свідома спільнота, поширювали модель самоорганізації, реалізації власних потреб у спільному виявленні прагнень до вдосконалення життєдіяльності. Із цією метою „був збудований у Львові на пожертви українського громадянства

„Академічний Дім” [534, с. 577], де інтелектуальна молодь могла реалізовувати власні вподобання.

Загалом студентські товариства Львівського університету поділялися за політичними та національними принципами, напрямом діяльності (загальностудентські, наукові, культурні, спортивні, гуманітарні, релігійні тощо) [71]. Погоджуємося з висновками В. Благого, що „незаперечним є великий вплив студентських музичних і просвітніх товариств на культурне життя краю. Одночасно просвітницька робота позитивно впливала на культурний рівень та кристалізацію національної свідомості самого студентства” [71, с. 18]. Отже, в контексті вільного часу громадська діяльність як засіб соціального саморозвитку стала традиційною для вітчизняного студентства. Діяльність студентських громадських організацій була пов’язана з активною саморефлексією студентства, прагненням до формування активної громадянської позиції.

Удосконалювалася дозвіллева діяльність у відкритій сфері дозвілля. Студенти не залишалися осторонь підвищення рівня культури народу, в чому виявляється зв’язок між загальною розбудовою сфери дозвілля та студентською активністю в цьому напрямі, виявляли власну соціальну позицію. Наприклад, в процесі будівництва українського Народного будинку в Чернівцях небайдужі студенти під час канікул збирали кошти на його зведення. Свідомі студенти та професори брали участь у просвітництві у вільний від навчального процесу час. Так, згідно зі свідченням І. Гуменної, „у 1908 р. при товаристві „Академічна громада” утворюється „Просвітній кружок”, кількісний склад якого щоразу зростав і вже в 1909 р. становив 63 члени. Його керівники читали лекції у хатах-читальнях, розповсюджували літературу, а також організували курси, на яких навчалася молодь із 24 повітів Львівщини. Не залишалася поза увагою й сільська молодь Львівського повіту. Просвітницька робота проводилася у селах і містах, безпосередньо через відновлення бібліотек та читалень, які були важливим чинником у піднесенні культурного рівня народу” [154, с. 53].

Таким чином, суперечливе становлення соціальної групи студентства, умови регулювання життєдіяльності у ВНЗ спричинили те, що мистецька діяльність, студентське самоврядування та громадська робота студентської молоді стали тими видами активності, які здійснювалися і позанавчальній діяльності і сприяли розбудові виховних сфер ВНЗ для організації змістовного й активного дозвілля студентів. Дозвілля студентської молоді віддзеркалювало загальну соціально-культурну ситуацію на різних територіях нашої країни, соціально-виховне спрямування дозвіллевої діяльності виявлялося у „створенні соціального обличчя” студентів за допомогою спроб регулювання в межах ВНЗ, поступового розгалуження напрямів діяльності у вільний час, надання можливостей самоврядного керування студентами власних дій у вільний час у відкритому соціумі.

Розвиток студентського дозвілля у ХХ ст. узагальнимо, аналізуючи праці сучасних українських істориків, які пов’язані з дослідженням повсякденного життя (О. Бадер [44], О. Лаврут [291], Н. Хоменко [637; 638]) та соціального розвитку радянського студентства (І. Кон [264], В. Лисовський [307] та ін.).

Місія ВНЗ в радянській країні змінилася: відбулося формування прошарку радянської інтелігенції, яка має слугувати потребам держави. Змінився соціальний склад студентів, що зумовлено оголошеним владою доступом до вищої освіти представників різних прошарків відповідно до принципу соціальної справедливості (здібності до інтелектуальної діяльності подекуди відходять на другий план). Дозвіллеві потреби формувалися в тотально контрольованих умовах відповідно до суспільних вимог підготовки радянської інтелігенції, ідеологічного підґрунтя здобуття вищої освіти, що не завжди збігалися з власними інтересами студентів.

Уже з перших років установлення радянської влади в Україні спостерігалася суперечливість соціального становлення цієї соціальної групи. Наприклад, О. Лаврут зазначає, що „дозвілля студентів 20-х рр. ХХ ст. через тяжке матеріальне становище було досить одноманітним. Поширеним явищем студентського життя стало вживання алкоголю, переважно чоловіками.

Непривабливі вчинки студентів обговорювалися на колективних зібраннях із наданням таких характеристик: „хуліган, розтратник, невитриманий”, „пов’язаний з класово чуждим елементом” тощо” [291, с. 12-13]. Це не могли не помічати керівники закладів вищої освіти. З метою регулювання вільного часу студентства „між театралами та окружними бюро ЦБПС укладалися угоди щодо відвідування студентами спектаклів. Проте одноманітність репертуару не сприяла заохоченню студентів до мистецтва” [291, с. 13].

У цей час соціально позитивне дозвілля студентів стимулювалося підвищенням їх громадської активності: „Важливою ланкою виступала громадська діяльність, яка мала такі складові: масова політико-освітня робота, науково-академічна і професійна пропаганда, організація студентської преси та фізичне виховання студентства. Вони реалізовувалися шляхом організації гуртків, вечірок, політико-агітаційних та літературних судів, професійних вечорів” [291, с. 14-15]. Ступінь участі соціально активних студентів у позанавчальній діяльності характеризує те, що „яскравим відображенням студентського життя стала вузівська періодична преса. Основними її формами були друковані, писані, живі журнали й газети. Студенти кожного вузу мали своє періодичне видання: в Києві – „Кніговець” (видання інституту народного господарства), „Червоний медик” (медичного інституту), Харкові – „Червоний технолог” (технологічного інституту) та ін.” [291, с. 16].

Задоволення дозвіллєвих потреб студентської молоді відображало зв’язок між позанавчальною діяльністю й активністю у відкритій сфері дозвілля: „Студенти намагалися підняти загальний рівень населення шляхом читання лекцій, доповідей, проведення бесід, організації бібліотек, гуртків, влаштування свят, екскурсій” [291, с. 16]. Однак зміст цієї діяльності визначався виключно ідеологічними настановами партії.

У подальші періоди існування радянської держави поглиблювалося протиріччя між тим, яких можливостей гадає сфера дозвілля за умови врахування духовних та соціальних потреб суб’єктів соціуму та ціннісними обмеженнями дозвіллєвої діяльності. Н. Хоменко зважає на те, що

студентство, як і інші категорії громадян опинилося під значним ідеологічним тиском, але мало особливості проведення вільного часу. Так, „у 1950-1960-х рр. у ВНЗ функціонувала розгалужена мережа офіційного відпочинку (художня самодіяльність, спортивні секції, бібліотеки та ін.), яка одночасно була своєрідним елементом системи державного контролю за життям студентства” [638, с. 16-18]. Саме тому популярним серед молоді був неофіційний відпочинок: кіно, театр, танці, читання різноманітної літератури, пляж та ін.

Належність майже всіх студентів до однієї організації – ленінського комсомолу – відбивалася на тому, що „традиційні студентські свята мали ідеологічний підтекст і були однією з форм комуністичного виховання, проте в таких заходах основна маса студентства брала участь залюбки, адже в їх процесі відбувалося активне спілкування, весело проводився час” [638, с. 17].

У 1950-1960-х рр. в УРСР існувала розвинена інфраструктура, яка якісно забезпечувала протягом року дозвілля студентів. На творчу і аматорську діяльність чинився постійний вплив, здійснювався контроль з боку держави, яка таким чином вирішувала власні ідеологічні, політичні та моральні проблеми [637, с. 192]. У репертуарі музичних гуртків, хорів та студій художнього слова обов’язково фігурували твори партійно-ідеологічного спрямування („Ленін завжди живий”, „Партія наш керманіч” тощо) [637, с. 191].

Як і в закладах вищої освіти інших країн, для регулювання вільного часу студентів розвивалася дозвіллова сфера як у ВНЗ та гуртожитках (спортивні зали, приміщення для гуртків, театрів, концертів, віталень та ін.), так і поза ними (палаци студентів). Це сприяло урізноманітненню дозвіллової діяльності та соціально позитивному спрямуванню активності студентів у вільний час, але перебувало під впливом провідних ідеологічних настанов.

Студентське дозвілля – невід’ємна складова соціального виховання цієї групи, що базувалася на соціоцентричних цінностях і мала чітко визначену структуру і зміст, що, звісно, не могло збігатися з потребами й прагненнями

такої кількості різноманітних творчих особистостей. Тому особливо віталися соціально схвалювані способи студентського дозвілля (будівельні загони, комсомольські зібрання тощо), які мали як виробничо-матеріальну, так й ідеологічну користь. В результаті від таких „ненав’язливих” форм дозвілля багато студентів набувало корисних навичок, соціальних преференцій, та отримувало задоволення [637, с. 191].

Дослідники історії студентського руху того періоду загалом і будівельних загонів зокрема (К. Астахова, С. Ралко, О. Чиж) стверджують, що „основним чинником виникнення студентських будівельних загонів (СБЗ) були не стільки загальнодержавні економічні причини (освоєння цілинних земель, брак трудових ресурсів) чи адміністративно-наказові рішення партійних і комсомольських органів, як те, що на етапі зародження руху СБЗ вирішальну роль відіграв патріотичний сплеск серед студентської молоді. Високий ступінь ідеологізації в суспільстві, передусім заідеологізованість навчально-виховного процесу, забезпечували те, що студенти не були сторонніми спостерігачами „будівництва нового суспільства”, як зазначалося в компартійних документах. Вони прагнули „на передові рубежі комуністичного будівництва” [654, с. 131–132].

Будівельні загони ставали школою життя для багатьох представників студентства. У червні 1956 р. перший студентський будівельний загін в Україні був сформований зі студентів Харківського університету. Це була актуальна на той час форма соціалізації молоді, по суті, інноваційна, що ґрунтувалася на пріоритеті суспільних інтересів над особистісними. Сутність цієї інновації полягала в самодіяльній реалізації свідомої громадянської позиції тодішнього покоління молоді, зокрема студентів [568, с. 158-159].

Для цього дослідження має значення як сам факт участі студентів у суспільно-корисній справі в позанавчальний час, так і ті форми дозвілля, які сприяли виявленню просоціальної позиції: „Для студентів праця у будзагонах – це яскравий прояв того, що мало назву „студентське життя” [568, с. 162]. А саме: романтична подорож, пісні біля вогнища, фестивалі, КВК, зльоти –

створювали неповторну атмосферу цієї форми соціально корисного дозвілля [там само]. Молодь пізнавала ціну праці, колективу, товариської підтримки, грошей.

З часом провідний принцип дозвілля – добровільна участь – став порушуватися щодо будівельних загонів, що зумовило втрату духу романтики та відчуття причетності до виконання відповідального суспільного завдання [568, с. 163]. Цей приклад свідчить про те, що студентське дозвілля може наповнюватися діяльністю, яка є запорукою активізації їх соціального виховання; водночас порушення провідних організаційних аспектів таких дій, формалізація, ігнорування потреб студентів як соціальних суб'єктів призводять до втрати позитивної спрямованості.

Усвідомлення важливості соціального виховання студентства вможливило створення ідеалу студента як особистості, що було показовим на той час: „Висока соціальна активність студентства полягає в тому, що поряд зі здобуттям наукових знань, воно активно бере участь в трудовому та суспільно-політичному житті країни (літній трудовий семестр, комсомольська робота тощо). Комуністична партія та Радянська держава приділяють велику увагу вдосконаленню системи освіти та ідейно-політичному вихованню студентства, його залученню у самостійну наукову роботу, розширення культурного світогляду” [264]. Таке трактування відображає поширений на той час переважно зовнішній чинник регулювання потреб студентства, зокрема дозвіллєвих, загострює протиріччя між особистісними вподобаннями та соціальними вимогами, однак доволі велика кількість контингенту ВНЗ сприймала це як належне.

Показовою є тогочасна типологія студентства, розроблена В. Лісовським з науково-дослідним колективом, основою якого є такі критерії: ставлення до навчання, наукова та суспільно-політична активність, загальна культура і колективізм [307, с. 171-173]. Згідно із цією типологією, негативними характеристиками студентства є: низька успішність, незацікавленість науковою діяльністю, пасивність у суспільній роботі, відпочинок і розваги –

основна сфера інтересів, пов'язаність з колективом переважно тільки спільним відпочинком. Отже, помітною є тенденція щодо протиставлення характеристик позитивного радянського студента, зокрема через його дозвілєві вподобання, тобто заняття у вільний час засуджувалися, якщо не відповідали загальноприйнятим радянським нормам.

У подальшому студентське дозвілля стає здебільшого показовим для оцінювання процесу соціального розвитку цієї групи молоді. Наприклад, дослідження Ю. Вишневського та Л. Рубіної підтвердило, що студентство залишається однією з найрозвинутіших соціокультурних груп, яка за структурою дозвілєвих інтересів наближається до способу життя соціально-професійних загонів інтелігенції [107, с. 68].

Зі змінами в соціально-культурному просторі України, що пов'язані з крахом радянської ідеології, становленням незалежності, з'явилися складнощі соціальної самоідентифікації різних соціальних суб'єктів. Наприклад, про особливості єдиного соціального портрету студентства кінця ХХ ст. свідчать дослідження (К. Астахова, С. Савченко), які підтверджують дуальність негативних та позитивних ознак цієї соціальної групи: одночасно цій віковій категорії притаманні інтелектуальність і бездуховність, альтруїзм та егоїзм, цілеспрямованість і розбещеність, гуманізм та агресивність, підприємливість і апатичність, прагнення до знань та матеріального статку [568, с. 190]. Ціннісна розбалансованість разом з докорінними змінами державності на зламі тисячоліть зумовлюють нові завдання, пов'язані з євроінтеграційними процесами та специфікою інформаційного суспільства. Це свідчить про необхідність регулювання процесу соціального розвитку студентської молоді, зокрема дозвілєвими засобами.

Отже, розвиток дозвілєвої діяльності студентської молоді відбувався на тлі розбудови сфери дозвілля України, історично зумовлений загальною еволюцією української спільноти. На кожному етапі заклад вищої освіти відображав специфіку культурно-національного вдосконалення через освіту та підготовку провідного інтелектуального прошарку населення (див. рис. 2).

Розвиток сфери дозвілля (врахування святково-обрядових традицій українського народу, які закладали культурні основи існування та виявлялися через дозвілля; вплив християнізації на зміст дозвіллевої діяльності в напрямі допомоги; оздоровчо-виховний вплив козацького дозвілля, яке є взірцем специфікації в дозвіллевій діяльності; розвиток просвітницького напрямку дозвілля, залучення до цього благодійників та громадськості, досвід створення системи дозвіллевої діяльності за радянських часів) створював передумови для виявлення особливостей студентського дозвілля.

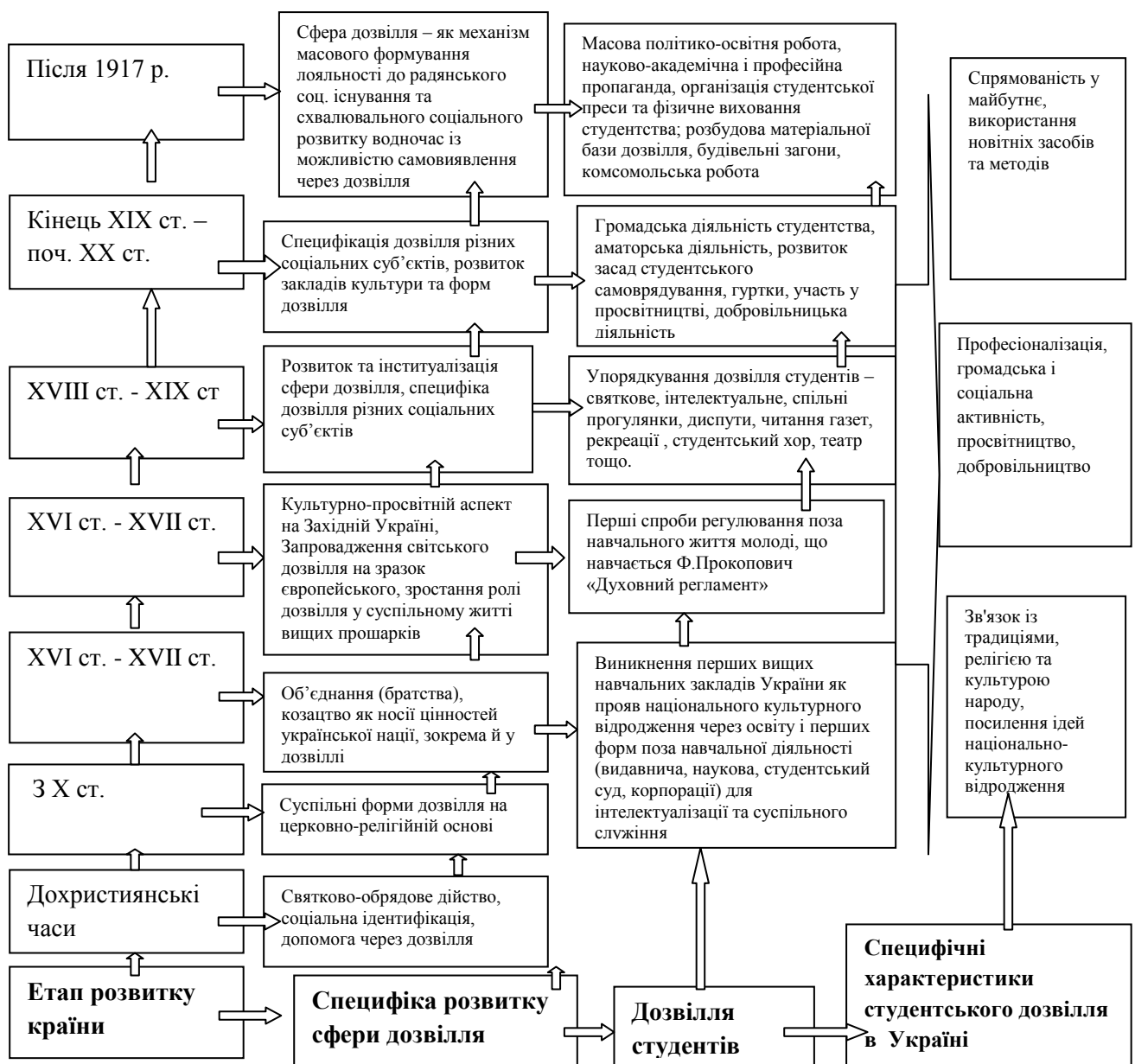

Рисунок 2. Розвиток сфери дозвілля в Україні та його вплив на сферу дозвілля студентської молоді

У період XVI-XVIII ст. перші заклади вищої освіти втілювали ідею культурно-національного відродження та здійснювали просвітницьку місію через підготовку релігійних діячів та інтелектуалів, створювався соціальний образ студентства, який об'єднував ролі богослова, інтелектуала та громадянина, виокремлювалися передусім наукова та мистецька виховні сфери, здійснювалися певні види дозвіллевої діяльності у відкритій сфері дозвілля (рекреації, аматорські театральні вистави); у XIX – на поч. XX ст. суперечливе становлення соціальної групи студентства, умови регулювання життєдіяльності у ВНЗ стали підґрунтям для того, що мистецька діяльність, студентське самоврядування та громадська робота студентської молоді стали тими видами активності, які сприяли розбудові виховних сфер для організації змістовного й активного дозвілля студентів; місія закладів вищої освіти в радянській країні змінилася: відбувається формування прошарку радянської інтелігенції, яка мала слугувати потребам держави, дозвілєві потреби формувалися відповідно до суспільних вимог підготовки радянської інтелігенції, ідеологічного підґрунтя здобуття вищої освіти, що не завжди збігалися з власними інтересами студентів. Однак інтенсивно розбудовується інфраструктура студентського дозвілля (стадіони, клуби, палаци), здійснюється регламентована соціально-корисна діяльність поза межами ВНЗ у позанавчальний час (будівельні та комсомольські загони).

ВИСНОВКИ 1 РОЗДІЛУ

Проведений аналіз становлення сфери дозвілля у філогенезі та розвитку дозвілля студентської молоді показав, що:

1. Результатом вивчення історичних фактів та їх систематизації стало виокремлення періодів становлення сфери дозвілля, які створюють основу для подальшого аналізу та виявлення особливостей дозвіллевої діяльності різних соціальних суб'єктів, а саме: колективно-синкретичний (Первісність); державно-регламентуючий (Архаїка й Античність); обмежувально-становий (Середньовіччя); прагматично-соціалізуючий (Індустріальна доба); одухотворювально-активізуючий (Постіндустріальна доба). На першому і другому етапах сфера дозвілля, трансформувавшись від дозвіллевих потреб та їх задоволення в дозвіллевій діяльності за часів первісної синкретичності до виокремлення інфраструктури у соціально-культурному середовищі, до розгалуження дозвіллевих потреб і відповідної їм діяльності, становлення сфери дозвілля, розбудови її просторово-інституціонального середовища, яке відбивало уявлення про гармонізацію розвитку вільного громадянина, набуття античної соціальності. Третій позначився тим, що зміна системи цінностей, зумовлених ними потреб особистості вплинула на те, що сфера дозвілля розвивалася повільно, однак визначалася специфіка дозвіллевої діяльності різних верств населення (віряни, містяни, студенти). Характерним для закінчення цього періоду є те, що відбулося дещо інше розшарування соціальних суб'єктів за добу Відродження, пріоритетним поволі ставав поділ не за станом-релігійним статусом, а належністю до освіченої еліти чи стану робітників („праця – не праця”), яке, відповідно, уможливлювало дозвіллеві заняття та наявність часу на них. Четвертий етап розвитку сфери дозвілля за індустріальної доби відзначився динамічним розвитком суспільства, що сприяло швидкій зміні соціокультурних умов життєдіяльності людини і соціуму. Це зумовлювало поступову руйнацію обмежень, які були на попередніх етапах розвитку, формувало відчуття свободи, що виявлялося в новому ставленні до дозвілля. Посилення ролі освіти в умовах індустріальної

економіки, прагматизм та раціоналізм у суспільній життєдіяльності створювали передумови для виникнення відповідних дозвіллевих потреб, що відбувається відповідно до розбудови сфери дозвілля. Посилюється тенденція демократизації у сфері дозвілля, відбувається розгалуження середовища міжкультурної комунікації завдяки доступу всіх верств населення, подоланню елітарності у сфері дозвілля, активізації її розвивальної просвітницької спрямованості. Відбувалася інституціоналізація соціально-культурної сфери (заклади культури, освіти), час вищих прошарків населення отримував змістовне навантаження залежно від соціальних цінностей, які слугували основою показової діяльності (благодійність, просвітництво), чіткішим ставав розподіл між робочим та вільним часом для працюючого населення й актуалізувалося питання його заповнення, згодом особлива увага приділялася дозвіллю підростаючого покоління (сетльменти, табори, дитячі організації), вирішувалися і складні соціальні проблеми через сферу дозвілля (адаптація емігрантів до нових умов). У межах цього періоду відбувався поступовий процес розгалуження сфери дозвілля як складової соціокультурного середовища, усвідомлення необхідності організації процесу дозвілля, його значення для соціального вдосконалення, виникнення й розбудова індустрії дозвілля, динаміка задоволення дозвіллевих потреб різних соціальних суб'єктів. сфера дозвілля, пройшовши довгий шлях розбудови, стала невід'ємною складовою соціально-культурного середовища. У філогенезі визначилася її структура (дозвіллеві потреби, які задовольнялися через відповідну діяльність у певному просторово-інституціональному середовищі, особливості регулювання відповідали загальній системі соціальних цінностей певного періоду).

2. Встановлено, що основні етапи розвитку сфери дозвілля в Україні, які відображали загальний соціально-культурний контекст динаміки національної культури, сприяли усталенню специфіки дозвіллевої діяльності різних соціальних суб'єктів, соціальність українців в історичній ретроспективі трансформувалася залежно від збереження основ національної ідеї, мовно-

культурних традицій, релігійної ідентифікації, соціальної єдності, чим зумовлені загальний соціально-культурний розвиток, становлення сфери дозвілля. Поступово виокремлювалася специфіка сфери дозвілля – врахування загальних традицій розвитку українського народу, виявлення національної свідомості, визначення місцевої специфіки й особливостей життєдіяльності конкретного соціального прошарку певного часового проміжку української історії. Розгалуження діяльності братств сприяло утворенню в соціально-культурному середовищі осередків, що генерували ідеї та дії, які сприяли розбудові дозвіллевих потреб, загальній спрямованості на ствердження ідеї національного піднесення. Інституціоналізувалася сфера дозвілля завдяки розгалуженню суспільних об'єднань свідомих громадян, закладів культури та освіти. За радянських часів сфера дозвілля є впливовим засобом ідеологічного впливу, для здійснення якого може бути побудована ціла система закладів, підготовлено відповідних фахівців тощо. Це зумовило просування тих видів дозвілля, які могли сприяти поширенню ідеології, але, водночас, відбувалося обмеження демократичних тенденцій дозвіллевої діяльності.

3. Аналіз термінологічної бази дослідження дозволив обґрунтувати, що поняття „дозвілля”, що є родовим для понять „сфера дозвілля”, „дозвіллева діяльність”, визначається як історичне та соціально-культурне явище, яке ґрунтується на задоволенні дозвіллевих потреб у відповідній діяльності соціальних суб'єктів у вільний час у спеціально створеному просторово-інституціональному середовищі; *сфера дозвілля* – це складова загального соціально-культурного простору, що відображає актуальний стан дозвіллевих потреб, розмаїття видів та змістового наповнення дозвіллевої діяльності щодо їх задоволення у відповідній інфраструктурі; *дозвіллева діяльність* – ціннісно зумовлене вільне обрання та здійснення активних дій соціальними суб'єктами з метою задоволення духовних і соціальних потреб у дозвіллевому просторово-інституціональному середовищі; *просторово-інституціональне середовище сфери дозвілля*: специфічні заклади культури, туризму, мистецтва та безпосередньо не призначені для цього установи, де реалізуються потреби й

здійснюється дозвіллева діяльність (заклади освіти, соціальної сфери, обслуговування, ЗМІ тощо). Сфера дозвілля має різні рівні реалізації (особистість, група, суспільство) й специфіку управління (наукова обґрунтованість, законодавче регулювання, кадровий та ресурсний потенціал, самоуправління), може бути локальною та відкритою, залежно від статусу та належності соціального суб'єкта до певної соціальної інституції.

4. На другому етапі розвитку сфери дозвілля у філогенезі виникли прообрази вищих навчальних закладів як дозвіллевих, оскільки їх виникнення ґрунтувалося на практичному утвердженні ідеї „високого дозвілля», яке інтегрувало задоволення потреб здобуття знань, пізнання культури в усьому її розмаїтті, з розвитком особистості майбутнього філософа через урізноманітнення видів власної активності. У цей період формувалися перші традиції дозвілля студентської молоді, які містили елементи навчання й побуту – філософські трапези, дискусії, змагання в ораторстві, читання, прогулянки, бесіди, мистецька діяльність. Зокрема через дозвілля здійснювалося формування соціального образу філософа, який виконував відповідне соціальне завдання і таким чином демонстрував соціальність того часу. Згодом виникла необхідність регулювання цієї діяльності для більшої кількості населення, що зумовило інституціоналізацію закладів вищої освіти.

5. Виникнення закладів вищої освіти типу університетів було вирішальним щодо підготовки фахівців у „галузі мислення», склалася тенденція поєднання двох регулюючих факторів соціального розвитку студентської молоді: самоуправління та регулювання в закладі відповідно до суспільних цінностей та уявлень про місію студентства в соціумі. Визначилися традиції студентського дозвілля, що залежали від задоволення потреб студентів та регулювання статутом університету життєдіяльності молоді, що навчається в закладі вищої освіти. Зі становленням студентства як соціальної групи виявляється протиріччя, котре полягає в необхідності прояву соціального образу студентства, зокрема в дозвіллі, і обмеженнях, що пов'язані із загально ціннісними основами існування суспільства та релігійною

регламентацією життєдіяльності студентів. Зміни в змісті вищої освіти набували відповідного структурно-організаційного оформлення, зокрема регулювання позанавчальної діяльності як невід'ємного елементу освітньо-виховного процесу, що сприяло подальшому розвитку вищої освіти. Така трансформація вплинула на динаміку дозвіллевих потреб, зокрема, інтелектуального спрямування (наукові гуртки, дослідницькі програми, додаткове самостійне отримання інформації тощо). Відбувалося розширення соціального простору студентства, посилилася ефективність системи наукової та навчальної комунікації європейської університетської спільноти, що зумовлювало усвідомлення організованого дозвілля як ефективного фактора взаємодії в процесі соціалізації студентів. Змінювалися вимоги до соціальності студентів відповідно до соціальної ролі професіонала та громадянина, а також й методи регулювання сфери дозвілля як самими студентами, так і закладами вищої освіти.

6. Виникнення перших ВНЗ на територіях України відбувалася у зв'язку з національно-культурним відродженням та стала його безпосереднім проявом. Розвиток системи вищої освіти в Україні почався пізніше, ніж у Європі, відображав спроби оновлення та вдосконалення соціуму через освіту, що віддзеркалювало зміни в процесі здобуття державності. Перші заклади вищої освіти на землях України віддзеркалювали статус установи (ідея культурно-національного відродження та здійснення просвітницької місії через підготовку релігійних діячів та інтелектуалів), соціальний образ студентства (доволі „сконцентрований” у часі, на відміну від поступового розвитку образу студентів європейських університетів, оскільки вони мали об'єднати ролі богослова, інтелектуала та громадянина водночас), виокремлювали види позанавчальної діяльності (зокрема наукова та мистецька виховні сфери), а також вихід за межі ВНЗ із певними моделями дозвіллевої діяльності (рекреації, вистави). Виявлено провідні тенденції, що характеризують вплив усталення системи вищої освіти на соціальний розвиток студентства через дозвіллеву діяльність у позанавчальний час (заснування і функціонування

перших університетів на територіях лівобережної України сприяло не тільки загальній інтенсифікації культурного розвитку, уможливило трансформацію міського середовища, впливало на активізацію соціально-культурного життя навчальних округів, які утворювалися разом із заснуванням освітньої установи вищого рівня; відбувався процес поєднання студентських дозвіллевих традицій із професійно-орієнтованою діяльністю у вільний час; посилилася просоціальна та громадська діяльність студентів, виокремилися провідні виховні сфери, що вплинуло на загострення протиріччя між спробами регулювання соціального становлення цієї соціальної групи та реалізації її духовно-соціальних потреб. Роль ВНЗ в радянській країні змінилася: відбулося формування прошарку радянської інтелігенції, яка має слугувати потребам держави. Змінився соціальний склад студентів, що зумовлено оголошенням владою доступом до вищої освіти представників різних прошарків відповідно до принципу соціальної справедливості (здібності до інтелектуальної діяльності подекуди відходять на другий план). Дозвіллеві потреби формувалися в тотально контрольованих умовах відповідно до суспільних вимог підготовки радянської інтелігенції, ідеологічного підґрунтя здобуття вищої освіти, що не завжди збігалися з власними інтересами студентів. Зі змінами в соціально-культурному просторі України, що пов'язані з крахом радянської ідеології, становленням незалежності, з'явилися ускладнення соціальної самоідентифікації студентської молоді, що зумовлює необхідність дослідження соціально-педагогічної діяльності з цією соціальною групою.

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: АНІМАЦІЙНИЙ ПІДХІД

2.1. Студентська молодь як суб'єкт дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства

Зважаючи на новітні умови, в яких формується студентська молодь інформаційної доби, трансформацію дозвілля визначимо провідні аспекти психовікових та соціальних характеристик сучасної студентської молоді в соціалізаційному контексті. Концепцію інформаційного суспільства досліджують учені різних наукових галузей із середини ХХ ст. (Д. Белл, Е. Гідденс, М. Кастельс, В. Келле, Е. Тоффлер та ін.) [57; 127; 243; 245; 595]. Особливості глобалізаційних процесів, що супроводжують становлення постіндустріальної епохи в культурі людства, вивчають О. Кравченко, А. Рижанова, В. Шейко [274; 495; 497; 668; 669] та ін. Науковці зазначають, що сучасний соціальний простір стрімко наблизився до нового якісного стану, – цивілізації, основою розвитку й існування якої є особлива нематеріальна субстанція, що називається „інформацією”, яка має властивість взаємодії як з духовним, так і з матеріальним світом людини. Розуміння сутності нового суспільства полягає в тому, що, з одного боку, інформація формує матеріальне середовище життя людини, відіграючи роль інноваційних технологій, комп'ютерних програм, телекомунікаційних систем тощо, а з іншого, – є основним засобом міжособистісних взаємин, постійно виникаючи, видозмінюючись і трансформуючись у процесі переходу від однієї людини до іншої. Зокрема, „інформація є важливим стимулятором зміни якості життя, ... форми праці та відпочинку, система освіти перебуває під значним впливом досягнень у сфері інформації та знань” [416, с. 7]. З одного боку, інтенсифікуються соціальні зв'язки, з іншого – відбуваються опосередкування засобів взаємодії, а також певне протиставлення матеріальної та духовної складових соціального середовища. У такий спосіб інформація одночасно визначає соціокультурне життя людини та її матеріальне буття, що потребує

адекватних механізмів відповідного регулювання й гармонізації соціального розвитку суб'єктів соціуму.

Спираємося на визначення, надане групою авторів (С. Гнатюк, Д. Дубов, О. Ожеван): інформаційне суспільство – це „фаза („хвиля”) у розвитку цивілізації, коли головними продуктами виробництва стають не речі й енергія, а інформація і знання” [229, с. 3]. Надане трактування конкретизується через провідні риси, які є специфічними для інформаційного суспільства і враховуються у подальшому викладенні дослідження дозвілля студентської молоді: „створення глобального інформаційного простору, здатного забезпечити нову якість життя; збільшення питомої ваги інформаційно-комунікативних технологій, продуктів та послуг у валовому внутрішньому продукті країни; поява якісно нових комунікацій та ефективною інформаційної взаємодії людей на засадах зростаючого доступу до національних і світових інформаційних ресурсів, подолання інформаційної нерівності (бідності), прогресуюче задоволення людських потреб в інформаційних продуктах і послугах” [там само].

Стрімкий прогрес інформаційного суспільства спричинив інтенсифікацію процесів глобальної інтеграції в усіх сферах життєдіяльності соціальних суб'єктів, зокрема економічній, політичній, культурній. Усеосяжні глобалізаційні тенденції актуалізують глобальні проблеми (Е. Гідденс, В. Келле, А. Печеї), серед яких найактуальніші: геополітичне розшарування регіонів планети, криза світової економіки, екологічні негаразди, як наслідок – погіршення стану природного людського середовища, хвороби, міграція, тероризм, безробіття, зубожіння тощо. Передбачуваним є негативний соціальний результат цих проблем, який полягає в соціальному нігілізмі, безвідповідальності, знедуховленні, що призводить до порушення процесу позитивного соціального розвитку особистості на різних рівнях соціуму.

Цілком виправдано, що провідною глобальною проблемою визначають насамперед необхідність збереження людських якостей особистості, яка відповідає за суперечливість соціального існування, має розробляти механізми

нівелювання глобальних негараздів сучасності. В. Келле зазначає: „Моральні ідеали, норми, почуття, гуманістичні цінності, ідеї справедливості, свободи та прав людини немовби „олюднують” інтелектуальну культуру, долучають її до світу людини, сфери її цілей, інтересів, переживань. Одна з найважливіших умов існування та подальшого розвитку людства – гуманістична спрямованість процесів глобалізації – передбачає досягнення гармонії у взаємовідносинах інтелектуальної та духовної культури” [245, с. 69]. За будь-яких часів головні досягнення суспільної діяльності визначаються їхнім впливом на формування гармонійно, зокрема соціально, розвинутої особистості, здатної до ефективного функціонування в соціальному просторі, орієнтування в різноманітних соціокультурних умовах, виявлення своїх здібностей у соціальному середовищі. Але нині ця проблема загострюється, оскільки темпи сучасного соціально-культурного розвитку на основі динаміки інформаційного середовища випереджають навіть найсміливіші прогнози щодо можливих перспектив.

Зміни культури зумовлюють трансформацію соціально-культурного середовища, складовою якого є сфера дозвілля, й викликані провідним фактором, який слугує основою розбудови нового суспільства (інформація), його провідною характеристикою (глобалізація соціально-культурних процесів) та тими елементами, що забезпечують існування, переробку, передання інформації на всіх рівнях соціального простору (засоби масової комунікації, віртуальний простір).

Відбувається переструктурування системи соціальних зв'язків, що в загально культурному контексті впливає на моделі соціального становлення соціальних суб'єктів, зокрема у сфері дозвілля інформаційної доби. Справедливим є твердження О. Бойко: „У кожній епохи власні підстави для розширення простору культури. Основними напрямками розвитку культури в епоху глобалізації є інформатизація, віртуалізація, медіаізація, а основними характеристиками стають не „стандартизація” і „уніфікація”, а „розмаїття” і „множинність”. Отже, інформаційно-комунікативний чинник став одним з

центральної у розумінні сутності сучасної культури і культури дозвілля зокрема” [75, с. 145].

Об’єктивні зміни в суспільному житті в умовах інформаційного суспільства визначають Д. Белл [57], М. Кастельс [234], Н. Луман [315], Г. Маклюен [322], А. Рижанова [493; 497], В. Шейко [668; 669]. У дозвіллевій сфері їх досліджують Г. Аванесова [6], В. Березан [61], О. Бойко [75], І. Петрова [448], І. Шульга [686; 689]. У соціальній педагогіці особливості соціального розвитку особистості в постіндустріальному соціумі вивчають Т. Алексеєнко [16], І. Курліщук [287], Г. Лактіонова [295], А. Рижанова [497], А. Тадаєва [577] та ін. Учені одностайні в тому, що інформатизація та глобалізація, як провідні тенденції сучасної соціально-культурної трансформації, відбиваються на сфері дозвілля. Однак нині немає відповідного комплексного дослідження розвитку сфери дозвілля в постіндустріальному суспільстві, зокрема впливу цих процесів на дозвіллеві потреби та діяльність, розгалуження інфраструктури дозвілля. Відтак, означимо певні тенденції, що безпосередньо впливають на реалізацію дозвіллевої діяльності соціальних суб’єктів загалом, зокрема студентської молоді.

По-перше, сфера дозвілля розширюється завдяки оновленню та трансформації такого структурного елемента, як інформаційне середовище, яке стає активно діючим осередком дозвілля (пізнавальна, ігрова, комунікативна діяльність). Хоча за обсягом інформаційне середовище всеосяжне, але в межах сфери дозвілля позначається як відносно відокремлений сегмент (електронні бібліотеки, навчальні портали, ігрові спільноти, соціальні мережі тощо). Отже, сфера дозвілля розширює й водночас стирає межі взаємодії з іншими елементами соціально-культурного простору, наприклад, освітою.

По-друге, віртуальна та реальна можливості вийти за межі звичайного соціального простору і взаємодіяти з однодумцями в глобальному віртуальному просторі створюють умови для долучення до культуротворчих процесів через дозвіллеву діяльність: „Глобалізація збільшує щільність

„інформаційного потоку”, дає шанс різним культурам вийти за межі своєї етнічної або національної обмеженості, знайти динаміку власного розвитку. Глобалізація підсилила інтенсивність культурних обмінів, різко розширила коло тих, хто здійснює безкінечний процес переходу з одного культурного світу в інший. По суті, вона зробила прозорими кордони для талантів, практично зняла обмеження на переміщення...” [75, с. 109]. Швидкість і дистанція передання інформації дозволяє інтенсифікувати культурні зв'язки, зокрема через дозвілля, розширити можливості дозвіллевої діяльності та підвищити її „оперативність” завдяки доступу до віртуальних бібліотек, екскурсій, музеїв тощо.

По-третє, виник новий засіб дозвіллевої діяльності, якого не було на попередніх етапах розвитку сфери дозвілля – Інтернет, який забезпечує потреби пізнання, підвищення обізнаності у сфері вільного часу, оперативного доступу до будь-якої інформації, утворення нових спільнот. Слушним є твердження, що „ЗМІ за всіх часів відігравали значну роль у соціальному становленні людини, але в умовах інформаційного суспільства стають найвпливовішим інститутом соціалізації людини протягом життя, культурного розвитку всіх соціальних груп, соціокультурного вдосконалення соціуму, формування глобальної культури людства” [493, с. 354]. Доступ до різних джерел в одному засобі комунікації надає можливості миттєво отримати інформацію, опинитися в різних точках світу, знайти необхідне у віртуальному просторі. Інтерактивна взаємодія у вільний час через Інтернет і соціальні мережі дозволяє долучитися до віртуальних мандрівок, медіаторчості, додаткового навчання, комп'ютерних ігор та мистецтва. Саме завдяки цьому засобу почасти зникає чіткий розподіл робочого та вільного часу, попередні межі соціально-культурного середовища, актуалізується ціннісне підґрунтя, що є основою вільного вибору дозвіллевої діяльності.

По-четверте, поступово трансформуються види та форми дозвіллевої діяльності, що викликано об'єктивними умовами інформатизації та ціннісної переорієнтації сучасної людини як соціального суб'єкта нової доби: деякі

„види дозвіллевой діяльності стають непопулярними і непоширеними (технічна творчість, художні і народні промисли), інші зазнають істотних змін за своїм змістом (дискотека, читання). Крім того, виникають абсолютно нові види діяльності, які не існували раніше в практиці проведення дозвілля (Інтернет, графіті та інші)” [75, с.122]. Це є наслідком розширення дозвіллевого простору, створення нових стратегій дозвіллевої діяльності, зокрема віртуальної, близької до екстремальної, коли відчуття свободи стає всеосяжним, долаються авторитети та перешкоди, виникає відчуття безмежності власних можливостей.

По-п'яте, нові елементи та характеристики дозвіллевої діяльності соціальних суб'єктів накладаються на ті тенденції, які виникли на попередніх етапах розвитку сфери дозвілля, а саме: масовізація, споживацтво, комерціалізація, й посилюються в умовах інтенсифікації комунікативних процесів. О.Бойко визначає серед інших тенденції „комп'ютеризації та інтернетизації культурного простору, привабливості знаходження в межах кіберпростору, що спричиняють утворення віртуальних стратегій дозвіллевої поведінки, в якій престижним є перебування й отримання інформації у віртуальному середовищі, а також нав'язування споживацьких цінностей через сучасні медіа” [75, с. 167]. Тобто споживається те, що вже створено, можливість творення власними зусиллями знижується, що не може не впливати на зменшення проявів суб'єктності особистості.

По-шосте, поряд з новими можливостями виникають ризики сфери дозвілля та дозвіллевої діяльності в інформаційному суспільстві: інформаційна нерівність, маніпулювання свідомістю, комп'ютерна й ігрова залежності і, як наслідок, споживацтво в соціальній життєдіяльності, знедуховлення, що спричиняють соціальну безвідповідальність, нігілізм, пасивність. Основним чинником ризиків є перевага стихійних ситуативних процесів у віртуальному просторі. Особливо занепокоює те, що в дозвіллі означені ризики є латентними, завуальованими, що тільки актуалізує дослідження цієї сфери в сучасних умовах.

Отже, зміни сфери дозвілля безпосередньо пов'язані із розбудовою інформаційного суспільства. У цих умовах для проведення вільного часу зникають бар'єри і виявлення суб'єктності майже не обмежується, що, з одного боку, розширює можливості дозвіллевой діяльності, з іншого – призводить до нових ризиків, які раніше не спостерігалися. Тому аналізуємо сферу дозвілля в постіндустріальний період її розвитку як окремий п'ятий етап (одухотворювально-активізуючий), назва якого відбиває одночасно провідне завдання (одухотворення, розвиток духовних потреб через дозвілля, що ґрунтується на власній активності соціального суб'єкта) і головний механізм (ініціативізація й активізація до позитивних дій у дозвіллевому просторі).

Студентська молодь в інформаційному суспільстві – провідний соціальний суб'єкт, оскільки має необмежений доступ до інформації і трансформує її залежно від власної соціальної позиції, зумовленої ціннісним підґрунтям. Отже, дозвілля цієї групи молоді стає показовим для визначення провідних моделей її життєдіяльності й формування соціального образу. Ґрунтуючись на дослідженнях учених щодо місії ВНЗ загалом та України зокрема в сучасних умовах [64; 109; 162; 174; 206; 215; 229; 276; 389; 422; 473; 636; 682], формування соціального образу студентської молоді в процесі соціалізації [34; 59; 131; 160; 184; 208; 257; 287; 462; 492; 511; 533], особливостей психовікових ознак цієї соціальної групи [89; 216; 260; 282; 507], організації дозвіллевой діяльності студентів у ВНЗ та поза його межами, впливу умов інформаційного суспільства на реалізацію дозвілля студентів [68; 105; 133; 172; 236; 330; 337; 413; 416; 528; 531; 589], визначимо провідні позиції подальшого дослідження.

Гармонізація дозвілля студентів, реалізація ними соціально позитивних цілей, зокрема для розбудови глобальної культури, має відбуватися з урахуванням того, що в новітніх соціально-культурних умовах особливого значення набуває місія вищих навчальних закладів і студентства як соціального суб'єкта, яке є безпосереднім учасником розбудови нового інформаційного середовища. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. вчені

визначають статус вищих навчальних закладів та студентства в умовах інформаційного суспільства (К. Астахова, Е. Гідденс, Х. Ортега-і-Гассет, С. Савченко, В. Шейко). За результатами наукового зібрання „Форум – 2000”, яке відбулося в Празі й було присвячене питанням освіти, культури, духовних цінностей в умовах глобалізації [162], було підтверджено, що підсистема вищої освіти є провідною в соціальній взаємодії інформаційного глобалізованого соціуму. На думку Е. Гідденса, дедалі актуальнішою стає наднаціональна роль університетів. Сучасні університети формують певну „космополітичну” генерацію, яка відіграє вирішальну роль у майбутньому розвитку Європи, зокрема щодо вивчення культур, вирішення проблем відчуження, оскільки на регіональну та національну культуру здійснюється великий тиск. Під загрозою опинилися моральні та духовні цінності, які традиційно слугували опорою суспільстві [127]. Отже, заклад вищої освіти й суб’єкти, котрі беруть участь у навчально-виховному процесі, стають спільнотою, яка за результатами сумісної діяльності не тільки утримується на тому ціннісному й освітньому рівні, якого потребує нова інформаційна реальність, але й сприяє активізації творчого потенціалу, або не виконує цього завдання. Серед загальних глобальних інтеграційних процесів саме вища освіта має здійснювати відповідальну місію: підготувати фахівців з творчими та нестандартними підходами до вдосконалення соціальної дійсності.

В умовах побудови глобальної культури людства заклад вищої освіти й студентство як соціальний суб’єкт мають виконувати роль авангарду у процесі збереження культурної ідентичності різних народів та просування національних і державних спільнот до безвіктимної глобальної інтеграції на основі загальнолюдських цінностей. Х. Ортега-і-Гассет зважає на те, що „культура – це життєва система ідей кожної епохи. Порівняно із середньовічним, сучасний університет майже повністю відмовився від викладання або передавання культури, чим ускладнює професійну освіту, яка є його зародком, та розширює дослідницьку діяльність” [422, с. 33]. Вочевидь, це породжує жорстокість, наслідки якої нині отримує Європа. Професіоналізм

та спеціалізація, які не врівноважені, позбавили цілісності європейську людину, котрій більше нічого бажати [там само]. Водночас Х. Ортега-і-Гассет застерігає не стати „людиною маси”, тобто не відмовитися від зусиль щодо побудови власного життя та не перетворитися в результаті навчання на „цивілізованого варвара” – вузького спеціаліста, не здатного виконати завдання покоління відповідно до вимоги часу [422, с. 12]. Тобто культура завжди ширша за професійний розвиток, і долучення до загальнокультурних цінностей є контекстом вищої освіти та одним з її провідних завдань. Оскільки культура прагнень, бажань реалізується й у сфері дозвілля, актуалізується процес ціннісного насичення дозвіллевої діяльності студентства як суб’єкта соціальної взаємодії. Відтак, особистість студента інформаційної доби має постійно балансувати на межі творчості і конформності глобального порядку, що уособлює протиріччя соціального розвитку цього соціального суб’єкта.

Необхідність поєднання завдань розвитку вищої освіти інформаційного суспільства з національними культурними й освітніми традиціями простежується в дослідженнях вітчизняних учених (К. Астахова, С. Савченко). Зокрема, К. Астахова стверджує: „Визнаючи за вищою школою ключову роль у формуванні, розвитку, збереженні та трансляції культури й духовних цінностей, необхідно зважати на те, що державна ідеологія у сфері освіти тільки в тому разі може бути „людинозберігаючою” та цивілізаційно ефективною, якщо вона враховує світовий досвід та власну історичну спадщину. Тільки такий інтегративний підхід уможливить вихід з тупикових схем споживацтва, що нав’язуються сучасному студентству” [34, с. 45]. Отже, особливу роль системи вищої освіти відіграє процес соціального становлення та розвитку студентства як майбутнього творця культури, креативного лідера. Розширення інформаційного середовища відбувається динамічно, але здебільшого стихійно, що актуалізує демократичні соціально-виховні механізми регулювання його впливу на різні аспекти життєдіяльності студентства, зокрема дозвіллевої.

В нашій країні ситуація характеризується тим, що вона одночасно виконує три відповідальні завдання – відбудувати національну державу, інтегруватися до євроспільноти, стати суб'єктом розбудови інформаційного суспільства, не втративши при цьому власної самобутності та культури. Отже, сучасний заклад вищої освіти концентрує в собі ці зобов'язання (аналогічно завданням перших вищих закладів освіти на теренах України (див .1.3.), але на вищому рівні розвитку), перебуває в інформаційному середовищі, яке дедалі усталюється, нівелює межі між освітою та соціально-культурним простором (робить його відкритішим, ніж раніше), що потребує відповідного вдосконалення мети, завдань, змісту, методів та форм не тільки навчання, але й позанавчальної діяльності студентської молоді. У зв'язку із цим студентська молодь, яка є рівноправним суб'єктом цієї соціально творчої діяльності, виконує, окрім традиційних завдань, інтеграцію в постіндустріальне суспільство й провідну суспільну роль креативного лідера.

Традиційно, відповідно до історичного аналізу соціально-виховного впливу дозвілля студентів (див. 1.2 та 1.3), існують види активності цієї соціальної групи, які дозволяють, з одного боку, урізноманітнювати дозвіллеву діяльність у соціально-виховному просторі ВНЗ (самоврядування, громадська, просвітницька, волонтерська, спортивно-змагальна, мистецька діяльності та ін.), з іншого – виявити високий рівень соціальної суб'єктності.

Поглибленню змістовності позанавчальної діяльності, що пов'язана зі сферою дозвілля, сприяє студентське самоврядування, – добровільне об'єднання студентів, яке самостійно та відповідально вирішує питання, що стосуються інтересів студентства, зокрема дозвіллевих. Активізація реального студентського самоврядування є об'єктивною соціально-педагогічною потребою організації соціально-виховного середовища ВНЗ, що відбивається в наукових обґрунтуваннях цього процесу (С. Савченко, В. Курило) . Учені одностайні в тому, що „студентське самоврядування – це не стільки організаційна структура, формальна наявність якої ще не означає, що вона реально „працює” й надає педагогічний ефект. Це, радше, особливий стан у

самому студентському колективі, який виникає в тому разі, коли молоді люди вважають себе реальними партнерами адміністрації університету, рівноправними й шанованими, з рівними правами і відповідальністю за все, що відбувається у ВНЗ” [286, с. 10].

Однією з форм добровільної активної соціальної взаємодії студентства є волонтерська діяльність. Дослідниця волонтерської діяльності серед студентської молоді Т. Лях доводить, що студентські волонтерські групи створюються на основі вищого навчального закладу, громадської організації, соціальної служби. Традиційно волонтерська діяльність для студентів є соціально позитивною справою і здебільшого стосується участі в соціальній роботі (допомога дітям-сиротам, людям з особливими потребами, людям похилого віку, наркозалежним та ін.). Загалом напрями соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп такі: профілактичний, інформаційно-просвітницький, рекреативний, реабілітаційний, соціально-рекламний, соціально-побутовий, охоронно-захисний, діагностико-корекційний, фандрейзинговий [320]. Для нашого дослідження особливо важливим є те, що соціальні ініціативи поєднуються з волонтерством, реалізуються у сфері дозвілля. На основі аналізу досліджень можна стверджувати, що волонтерство та дозвілля студентів мають одну темпоральну площину – вільночасову, а наповнення цього часу соціально позитивною добровільною діяльністю залежить зокрема від організації позанавчального процесу у ВНЗ.

Соціально-виховне спрямування позанавчальної діяльності у вільний час мають студентські громадські об'єднання (О. Лісовець, С. Савченко). Вони є активними провідниками розбудови громадянського суспільства. Загалом „діяльність спрямована на захист прав та інтересів студентів, сприяння самореалізації їхнього наукового, творчого, політичного, спортивного, організаційного потенціалу, забезпечення активної участі студентів у докорінному оновленні українського суспільства, створення механізмів соціального захисту студентів, організацію дозвілля, відпочинку та

спілкування молоді” [310, с. 193]. Серед напрямів діяльності передбачається і дозвіллевий, але в широкому розумінні розглядаємо громадську діяльність студентства як соціально активне дозвілля в позанавчальній діяльності.

Отже, окремі види позанавчальної діяльності суттєво впливають на регулювання соціально позитивного спрямування вільного часу студентів і традиційно сприяють соціальному становленню студентства, однак вони сформувалися на попередніх етапах і не охоплюють усіх механізмів соціального розвитку студентів інформаційної доби.

Серед наукових праць є спеціальні дослідження студентського дозвілля (С. Дмитрук [172], С. Пішун [457-460], І. Сидор [529-531], О. Тадля [578], С. Цюлюпа [648] та ін.), яке відбувається в межах позанавчальної діяльності. Типові напрями організації дозвілля, які потребують осучаснення – це участь студентів у студентських клубах, гуртках, товариствах, студіях, спільнотах. Актуальними формами дозвіллевої діяльності студентів в Україні є: спортивно-масовий туризм, художня самодіяльність, аматорські об’єднання, драматичні гуртки, клуби. Організація дозвілля студентів як напрям позанавчальної діяльності традиційно відбувається під час свят, конкурсів, спартакіад, КВК, які передбачені планами виховної роботи ВНЗ, але іноді є другорядними порівняно з іншими видами позанавчальної діяльності.

Отже, студентське дозвілля у ВНЗ відбувається здебільшого традиційними засобами, які сформувалися у процесі розвитку закладів вищої освіти індустріального періоду (спортивна, мистецька, наукова, громадська та ін.), що загалом регламентується провідними виховними сферами, які відбивають конкретні виховні завдання і відповідні напрями: національно-патріотичний, інтелектуально-духовний, громадянсько-правовий, морально-етичний, екологічний, художньо-естетичний, трудовий та фізичний (Концепція національного виховання студентської молоді (2009)). Окремим напрямом соціального виховання, яке безпосередньо впливає на соціальну позицію сучасного студента та виявлення її, зокрема через дозвілля, не передбачається, інформаційно-комунікативна активність не достатньо

охоплена, але має відображати перспективу розвитку студентської молоді в інформаційному суспільстві.

Водночас практика студентського дозвілля, яка в інформаційному суспільстві відбувається і в умовах соціально-виховного середовища, і поза межами ВНЗ, змінюється швидкими темпами, оскільки цей соціальний суб'єкт інтенсивно опановує інформаційний простір, реалізує в ньому дозвіллі потреби. Вплив інформатизації та глобалізації суб'єктивізує студентський дозвіллі простір і, водночас, додає йому соціальних ризиків.

Загалом зміни напрямів дозвілля у віртуальному просторі охарактеризовані вище. Якщо стосовно конкретизації видів і форм дозвілля студентів вчені (О. Бойко, В. Березан) зазначають, що стрімко поширюються комп'ютерні ігри, віртуальний шопінг, відвідування віртуальних семінарів, перегляд фільмів та кліпів, спілкування з „віртуальними” друзями та родичами в соціальних мережах, читання й навчання за допомогою комп'ютера тощо [61, с. 32].

Нині абсолютна першість в проведенні вільного часу студентами належить самим студентам, оскільки молоде покоління активно шукає, запозичує і створює його взірці за допомогою глобальної мережі. Наприклад, студенти легко налагоджують контакти з представниками ВНЗ не тільки в межах країни, але й поза нею, оскільки не тільки опанували технологічні можливості, але й переважно знають іноземні мови.

Студентська молодь власну активність виявляє безпосередньо у віртуальному просторі і транспонує в реальні види дозвілля. Наприклад, couch surfing (у перекладі з англійської „пошук дивана”) – вид відпочинку та туризму, який передбачає ночівлі в незнайомих людей, котрі надали його в обмін на можливість такого самого відпочинку. Такий вид дозвіллі діяльності передбачає ідею безплатних подорожей з метою відпочинку та пізнання. Актуальними у віртуальному просторі є хобі у вільний час, зокрема виставки власних дизайнерських проєктів (веб-дизайн), hand made (англ. ручна робота) – як експозиція, так і можливість заробити додаткові кошти. Набуває

популярності обмін добрими послугами (будь-якого змісту), координація яких відбувається через Інтернет, громадська й політична активність студентської молоді активізується та втілюється через всесвітню мережу.

Серед популярних видів віртуального дозвілля молоді, зокрема студентської, видозмінені різновиди художньої творчості (обробка відео, фото, створення музичних і відеоміксів), „постінг” (поширення та коментування зображень та фото), „блогінг” (обмін думками, дискусії, діалоги в Інтернеті), „влогінг” (публічний відеощоденник).

Актуальною є й ігрова діяльність, зокрема онлайніві комп’ютерні ігри, які розвиваються і надають додаткових можливостей розвитку. Наприклад, жанр ігрового роману створює ілюзію участі в процесі динаміки сюжету. Ігрова комп’ютерна діяльність перетворюється на змагання й активізує субкультуру геймерів, у якій беруть участь і студенти.

Особливу популярність мають соціальні мережі, які дедалі поширюються у віртуальному просторі, і реєстрація та участь у них є певним „престижем” для молоді. Унаслідок доступу до мережі та користування сучасними технічними приладами навіть час, який раніше вважався необхідним для позаробочих витрат (дорога на навчання), перетворюється на віртуально-дозвіллевий.

Однак не тільки позитивними є прояви віртуального дозвілля, насамперед, існує ризик потрапляння до екстремістських спільнот або порнографічних сайтів; трансплантація до реального життя „віртуальних” битв з кримінальними наслідками; втрата реальних соціальних контактів, торгівля людьми тощо.

Це відбувається в умовах особливо небезпечного ризику, який стосується здобуття професії – провідного завдання студентства, зокрема саме існує реальна загроза заміщення того знання, яке має вироблятися власне студентами під час здобуття освіти, на те, що запозичується завдяки полегшенню доступу до інформації (компіляція, плагіат, купівля письмових робіт в інших авторів тощо).

Студенти занурюються в привабливу для них дозвілєву діяльність, стають її суб'єктами, при цьому ціннісна складова дозвілєвих потреб дещо не встигає за дозвілєвими вподобаннями, сфера дозвілля може змінюватися повільно, а інфраструктура – невчасно реагувати на актуальні зміни. Відтак, порушується логічний зв'язок між дозвілєвими потребами, діяльністю й інфраструктурою. Отже, регулювання дозвілєвої діяльності, яка найбільше ціннісно зумовлена та найменше регламентована, може залишитися поза компетенцією ВНЗ, що призведе до втрати наступності між попередніми етапами розвитку сфери дозвілля студентської молоді й нинішнім, вплине на перспективу подальшого соціального розвитку цієї соціальної групи в інформаційному суспільстві.

Таким чином, дозвілля студентів змінюється відповідно до загальних тенденцій, що були означені раніше, але має й певні особливості, які впливають на всі структурні елементи сфери дозвілля студентської молоді (потреби, діяльність, інфраструктура). Це зумовлює врахування таких тенденцій: з активізацією інформаційного простору виникає необхідність його перетворення на позитивний фактор соціалізації поряд з іншими у сфері дозвілля; стає необхідним дослідження використання новітніх засобів дозвілєвої діяльності для соціально позитивних цілей (медіа, Інтернет), що не обґрунтовувалося раніше; актуалізується вивчення новітніх технічних засобів та технологій для урізноманітнення соціально-позитивного дозвілля студентів; потребують удосконалення види і форми дозвілєвої діяльності (від спрощених та розважальних до активних, ініційованих власними зусиллями, змістовних), що викликано об'єктивними умовами інформаційного суспільства; існує необхідність удосконалення культури дозвілєвих потреб, створення умов для подолання тенденцій споживацтва, масовізації та бездуховності у сфері дозвілля; запровадження профілактики нових ризиків у сфері дозвілля (адикції, маніпулювання, заміщення спілкування технічними засобами, кризи ідентичності, розмивання цінностей національної культури тощо).

Відставання від суб'єктної активності студентства у сфері дозвілля, зокрема віртуального, призводить до зменшення впливу ВНЗ як фактора соціального становлення цієї категорії молоді. Відтак порушується традиційний пошук балансу регулювання дозвіллевої діяльності студентської молоді і втрата можливостей закладом освіти продуктивно взаємодіяти зі студентами поза навчанням. У цьому разі нівелювання негативних умов інформаційного суспільства вийде за межі ВНЗ і стане ще стихійнішим, отже, можливість посилення позитивних умов покладається на ВНЗ і потребує новітніх підходів регулювання.

Перш ніж акцентувати на соціальній суб'єктності як провідній якості для формування та реалізації дозвіллевих потреб студентської молоді, зазначимо основні психовікові характеристики представників цієї соціальної групи. Основуємося на наукових позиціях учених, котрі досліджували особливості розвитку особистості у віці від пізньої юності до ранньої зрілості та визначили його провідні тенденції, а також тих, які вивчали безпосередньо студентство як специфічну соціальну групу молоді в контексті особливості організації навчально-виховного процесу у вищій школі (О. Коваленко, А. Кокін, І. Кон, А. Кузьмінський, Л. Подоляк, І. Руснак, С. Савченко, В. Столяренко, Т. Туркот, Д. Чернілевський, В. Шрифурак та ін. [260; 264; 282; 439; 440; 507; 511; 544; 568; 603; 652; 683; 693]).

У подальшому в процесі викладення результатів дослідження зважаємо на те, що студентство є для суспільства „перманентною структурною формою або категорією, яка ніколи не зникає, при цьому її якісні та кількісні характеристики постійно змінюються, зберігаючи наступність та вихідні типові сутнісні ознаки. У зв'язку з цим студентство являє собою соціальний ресурс та соціальний капітал, що зумовлює суспільну перспективу” [568, с. 8].

Відповідно до ст.61 Закону України „Про вищу освіту” (2014), студента відносять до суб'єктів здобуття вищої освіти і визначають як особу, зараховану до вищого навчального закладу з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра [478]. Отже, у нашому

дослідженні студентська молодь – це складова загальної групи молоді, представники якої є здобувачами вищої освіти (вікові межі здебільшого – від 16-17 до 24-25), що переважно навчаються на денній формі, однак це не заперечує застосування запропонованих ідей серед студентства загалом. Зважаємо на те, що в цілому поняття „студентство” не тотожне поняттю „студентська молодь”, яке вужче за змістом, оскільки не всі студенти належать до вікової категорії молоді, але у тексті використовується поняття „студентство” (група з особливими ознаками приналежності до вищої освіти, суб’єкт освітнього процесу у вищій школі) як споріднене поняттю „студентська молодь”, оскільки важливими є насамперед соціально-культурні ознаки цієї спільноти.

Студентство з моменту виникнення не залишалося незмінним, однак згодні із С. Савченком, „зберегло свої базові параметри завдяки тому, що основний вид діяльності – навчально-професійна – залишився домінуючим” [511, с. 68]. На думку вченого, „визначальним чинником тут виступає не суб’єктивне прагнення студентства до стабільності, а об’єктивно зумовлене трансчасове завдання вищої школи – підготовка спеціалістів, необхідних для функціонування суспільного організму й задоволення потреб молоді в освіті, духовному розвитку, професійному становленні” [там само].

Згідно з визначенням, „студентство – окрема соціальна група, один з елементів соціальної структури суспільства, провідним завданням якої є підготовка до високоефективної праці у сфері матеріального та духовного виробництва” [132, с. 221]. Ми ґрунтуємося на змістовному визначенні поняття „студентство”, яке в соціально-культурному контексті надає Л. Сокурянська: студентство – це „соціокультурна спільність, яку складають учні вищих навчальних закладів, що засвоюють та присвоюють соціальну суб’єктність у когнітивній, професійній, громадянсько-політичній, моральній та інших сферах життєдіяльності історично конкретного суспільства, завдяки інтеріоризації ціннісно-нормативної системи певного суспільства загалом, а також такого соціального інституту, як вища школа та продукуванню нових

аксіяфеноменів, що набуває свого відображення і втілюється в їх символічному та предметному світі” [544, с. 65]. Акцентування на соціальній суб’єктності дозволяє характеризувати студентство з позицій активного діяча.

Згідно з більшістю наукових позицій підкреслюється те, що для цього віку характерні: інтенсифікація інтелектуальної діяльності на основі абстрактно-логічного мислення; схильність до узагальнень та критики, усвідомлення можливості реалізації себе в науці або суспільній діяльності; посилення мотиваційної активності, що сприяє самоаналізові, самооцінці, самоусвідомленню та самоорганізації інтенсивного пошуку смислу життя; активізація емоційної сфери через пошук спілкування, формування прив’язаності, співчуття до інших, можливість допомогти іншому [216; 264; 439; 511].

Учені дійшли висновку, що характерною ознакою морального розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки [439, с. 334], інтересу до моральних проблем (сенс життя, любов, відданість), зміцнюються якості – цілеспрямованість, наполегливість, ініціативність, самостійність. Загалом амбітність, спрямованість у майбутнє, висока рефлексивність, емоційні переживання, посилення потреби у співпереживанні, довірливих стосунках створюють підґрунтя для розгляду суб’єктної позиції студента в різних видах діяльності.

Серед провідних психовікових та соціальних особливостей розвитку особистості студента на особливу увагу заслуговують ті, що стосуються „самості”: самосвідомість, саморегуляція, самоорганізація, саморозвиток, самовдосконалення [673], що є ключовими в процесі соціального становлення та розвитку студентської молоді.

Щодо групових ознак студентської молоді, вчені визначають характерні особливості розвитку (К. Астахова, І. Кон, С. Савченко, Л. Сокурянська та ін.). С. Савченко, характеризуючи цю соціальну групу, зважає на те, що „студентство – одна з найбільш проблемних соціальних груп, яка зазнає динамічних внутрішніх змін, супроводжуваних ускладненням взаємозв’язків і

відносин у соціальній структурі українського суспільства” [511, с. 70]. На думку вченого, це викликано тим, що: по-перше, за статевими, соціальними, віковими показниками студентство є наймобільнішою групою, причому кожні п’ять років його склад кардинально змінюється; по-друге, студентство – це відносно автономна соціальна група з підвищеною адаптивністю до різноманітних соціально-економічних та політичних змін у суспільстві, інституціональних та ціннісно-нормативних актів; по-третє, зі студентством у суспільстві традиційно пов’язують конкретні напрями й темпи соціальних змін, у яких воно бере найактивнішу участь; по-четверте, студентство має високий інтелектуальний потенціал й почуття соціального альтруїзму, що робить його своєрідним „соціальним ліфтом” (вислів П.Сорокіна) між різними групами; по-п’яте, в суспільстві студентство відіграє суперечливу роль, оскільки, з одного боку, є суб’єктом нової соціальної діяльності, з іншого – чинником суспільної стабільності, маючи своєрідні привілеї на майбутнє [511, с. 70].

До традиційних ознак студентської групи належать територіальна спільність, єдність діяльності й однорідність віку, які сприяють порозумінню, солідаризації та спільному творчому пошуку. Студентська молодь – найпідготовленіша й найосвіченіша група молоді, найбільше долучена до розвитку інформаційного середовища, у зв’язку з чим є соціально мобільною та соціально престижною [511].

С. Савченко визначає деякі ознаки сучасного українського студентства, які характеризують процес соціалізації: відсутність стійкого прагнення до підвищення культурного рівня, споживацьке ставлення до оточуючих, пасивні форми проведення вільного часу, бідне особистісне спілкування та духовне життя, відчуженість від самоврядування, меркантильність у стосунках з ровесниками тощо [511, с. 92-93]. Отже, на основі зіставлення потенційного та реального можна стверджувати, що студент перебуває в процесі інтенсивного соціального визрівання, яке потребує зусиль як самої особистості, так і

активного соціокультурного середовища, зокрема сфери дозвілля як його складової.

Студентів територіально об'єднує заклад вищої освіти, в якому відбувається систематичне навчання та набуття професійних навичок. Це основна стадія професіоналізації (Б. Ананьєв). Однак ВНЗ є простором для здійснення дозвілля в контексті позанавчальної діяльності, саме через зв'язок ВНЗ із соціокультурним простором задовольняються соціальні й духовні потреби студентів у сфері дозвілля. Отже, через дозвілля вирішується протиріччя соціального розвитку студентства, що полягає в необхідності відповідати певному соціальному запиту, якого вимагає держава, в навчальній діяльності та можливості реалізації вільнообраної діяльності, позитивного соціального потенціалу з перетворення соціокультурного простору через дозвілєву діяльність у вільний час.

Специфічним є й те, що студенти перебувають у межах тимчасової групи. „Тимчасовий” статус зумовлює знаковий для студентства стан постійної спрямованості в майбутнє [568, с. 48]. Суперечливість соціального розвитку цієї соціальної групи полягає в тому, що „корпоративні зв'язки всередині студентства як соціальної групи нині доволі слабкі порівняно з попередніми етапами. Корпоративні зв'язки передусім визначаються сумісною діяльністю всередині спільноти. Раніше це було не тільки навчання, але й будівельні загони, студентські наукові гуртки, турпоходи, зльоти авторської пісні або чергування на поверсі в гуртожитку. Нині цього немає, навіть навчання для сучасного студента – це півділа, тому й соціальні зв'язки стали наполовину слабшими” [568, с. 25].

Водночас, однією з основних характеристик групи є соціальна динамічність. Це виявляється передусім „через соціальні очікування, які проектуються суспільством стосовно студентства як майбутнього певного суспільства. Іншими словами, серед студентства під час навчання актуалізуються суспільні потреби на перспективу, оскільки саме студентство – найчуттєвіше до інновацій – перебуває на піку пошуку засобів задоволення

потреб у здобутті знань, самореалізації, характеризується підвищеним соціальним оптимізмом. Саме студентство відіграє роль своєрідного „культурного та соціального межування”: воно й об’єкт соціальних „експериментів”, і їх ефективний індикатор” [568, с. 48-49].

Таким чином, можна зробити висновок, що психовікові ознаки розвитку особистості студента (ціннісна вмотивованість, інтелектуалізація та критичність, емоційне сприйняття дійсності, самостійність та самоактивність, спрямованість у майбутнє), соціально-психологічні ознаки розвитку студентської групи (згуртованість, консолідація, єдність інтересів) уможливають аналіз соціальної суб’єктності як однієї з провідних характеристик розвитку студентської молоді.

Загальним контекстом аналізу соціальної суб’єктності є те, що ця ознака зумовлює позитивний соціальний розвиток у процесі соціалізації та соціального виховання студентської молоді. Подальше викладення результатів не передбачає детального розгляду цих категорій, однак зазначення позиції щодо них в межах соціально-педагогічного дослідження є принциповим. Соціалізацію загалом, зокрема студентської молоді, в сучасних соціально-культурних умовах досліджують О. Безпалько, І. Зверева, І. Курліщук, Н. Лавриченко, В. Москаленко, А. Мудрик, А. Рижанова, С. Савченко, О. Севастьянова, В. Штифурак та ін. На наш погляд, під час подальшого аналізу слід ґрунтуватися на тому, що: „соціалізація особистості – це засвоєння, відтворення і розвиток соціальним суб’єктом культури соціуму в процесі стихійного та цілеспрямованого залучення до системи нових суспільних зв’язків і залежностей, що сприяє розвитку форм його соціальності” [495, с. 14]. Саме це розуміння процесу долучення до соціуму та функціонування особистості в соціальному просторі зумовлює такі умовиводи, котрі відбивають особливості становлення соціальної суб’єктності студентської молоді у сфері дозвілля.

По-перше, згідно з означеним, актуалізуються не тільки засвоєння та відтворення, але й безпосереднє залучення особистості до процесу розвитку

культури певного соціуму (культуротворчості, яка є одним з надзавдань вищої освіти), що сприятиме посиленню суб'єктності в процесі вдосконалення соціального простору.

По-друге, акцентуючи на таких складових соціалізації як стихійна та цілеспрямована, саме сфера дозвілля є тим простором і ресурсом, у якому вможлиблюється гармонізація стихійних процесів на користь спрямованих, оскільки ця сфера має специфіку регламентації і провідну роль відіграють ціннісні орієнтації соціальних суб'єктів.

По-третє, зазначається можливість участі особистості в різних формах активної взаємодії із середовищем через безпосереднє долучення до просоціальних процесів, яке сприяє дедалі глибшому засвоєнню людиною соціальних цінностей.

По-четверте, процес соціалізації зумовлений встановленням соціальних зв'язків нової якості, ціннісним підґрунтям, що вможлиблює ефективно входження особистості в соціум, яке є механізмом опанування новітніх факторів соціалізації й створення запобіжного важеля для упередження соціальних девіацій.

Поділяємося думку С. Савченка, котрий зазначає: „Студентство не є пасивним об'єктом соціалізації з боку суспільства та його інститутів, останніми роками в цьому процесі дедалі більше проглядається зростання ролі самого студентства” [511, с. 74]. Таким чином, важливими є висновки вченого про посилення уваги у наукових дослідженнях до суб'єктності студента, яка слугує основою її соціального статусу в інформаційному суспільстві.

Розширення меж соціального простору до європейського рівня потребує нових підходів під час аналізу процесу соціалізації студентської молоді. Н. Лавриченко зауважує: „Особистість у відкритому суспільстві, яким є сьогодні європейське, також повинна бути відкритою, мати набір відповідних якостей, ціннісних орієнтацій та установок, дотримуватися такої життєвої позиції та світобачення, які дозволятимуть їй крокувати в ногу з часом, сповна реалізовувати свій творчий потенціал, докладати власних зусиль у розбудову

демократичного суспільства і отримувати задоволення від життя в ньому” [290, с. 123]. Звернення до системи рис, притаманних нинішньому європейському ідеалові особистості, дозволяє акцентувати зокрема на таких індивідуальних якостях: „...відкритість новим знанням і новій практиці як у стосунках з людьми, так і в навчанні, фаховій діяльності; зростання незалежності від таких традиційних чинників соціалізації, як сім’я, релігія; раціоналізація лояльності щодо сучасних політичних, громадських, профспілкових та інших лідерів; віра у власні сили та можливості, неприйняття позиції фаталізму та пасивності при зіткненні з труднощами; прагнення набути якомога вищого освітньо-професійного та соціального статусу; планування власної діяльності та власного життя; зацікавленість суспільно-політичним життям, дедалі активніша участь у ньому; прагнення отримувати якомога більше інформації, бути в курсі справ як регіонального, так і загальнонаціонального та міжнародного значення” [290, с. 123]. Беззаперечно, що такі риси стають орієнтиром сучасного виховання, зокрема у ВНЗ. Однак не тільки раціоналізм та рух уперед за будь-яких умов є основою справжнього людського буття. Болонський процес наближає до європейського простору у сфері освіти, але зовнішні прояви інтеграції мають посилюватися соціально-ціннісною основою, на якій формуються просоціальні якості: солідарність, взаємна підтримка, позитивна взаємодія, толерантність, альтруїзм, уміння діяти в команді, налагоджувати конструктивне спілкування, підтримувати одне одного, виявляти активну життєву позицію, зацікавленість життям інших людей, організувати творче співробітництво тощо.

Актуальність та доцільність досліджень соціалізації студентської молоді в нових умовах засвідчує А. Рижанова, котра зазначає, що у контексті становлення інформаційного глобалізованого суспільства „соціальний розвиток студентства визначатиме майбутнє країни на внутрішньо соціальному та на зовнішньому – регіональному, світовому рівні [492, с. 28]. А це означає, що „озброювати бездуховну людину сучасними знаннями за допомогою інноваційних дидактичних технологій – майже все одно, що

сприяти світовому суїциду” [492, с. 29]. Науковець справедливо стверджує, що „без інтеграції виховних зусиль соціуму в сприянні просоціальному розвитку студентської молоді, без одночасної апробації нею набутих соціальних цінностей, сформованих соціальних якостей та просоціальної поведінки в реальних суспільних умовах позитивна соціалізація, соціальне загартування студентства неможливі” [492, с. 30].

Як уже зазначалося, у зв'язку зі світовою інформатизацією та глобалізацією в сучасній науці тільки розпочинаються дослідження процесу соціалізації різних соціальних суб'єктів в умовах інформаційного соціуму. Однак уже можна сказати, що обґрунтовується науковий базис процесу інтернет-, кібер- та медіасоціалізації як складових соціалізації, зокрема студентів (А. Мудрик, В. Плешаков, А. Рижанова, А. Тадаєва, В. Березан, О. Кудашкіна, І. Курліщук, А. Чистяков та ін.). Зважаємо на те, що як провідна соціалізаційна тенденція визначається надшвидке зростання ролі інформаційного середовища в процесі соціального розвитку, а також перевага у зв'язку із цим стихійних впливів соціалізації.

Таким чином, соціалізація студентської молоді в інформаційному суспільстві зумовлена активізацією інформаційного середовища і засобів, які дозволяють оперативно отримувати та обробляти інформацію, вмінням доцільного використання нових засобів комунікації, легким сприйняттям нової інформації, формуванням нових соціальних норм у віртуальному просторі, постійним доступом до джерел інформації, можливістю збільшити кількість комунікацій, набути популярності завдяки медіазасобам, донести власну ідею до однодумців, розбудовувати міжсуб'єктну взаємодію в соціальному середовищі, що постійно поширюється [279; 287; 462; 577].

Водночас до проблем соціалізації студентської молоді в умовах інформаційного соціуму належать відставання ціннісного аспекту використання засобів масової інформації від технологічного (що може призвести до підміни цінностей, зокрема розмивання ментальних, етнічних основ та традицій), розрив міжпоколінних зв'язків, зумовлений особливостями

соціального та психовікового розвитку людей старших поколінь, переважно опосередковане спілкування, яке підмінює міжособистісне, небезпека маніпулювання свідомістю молоді людини через масове поширення необхідної інформації, небезпека розвитку залежності від засобів отримання інформації тощо [279; 287; 462; 577].

За таких умов особливого значення набуває процес соціального виховання соціальних суб'єктів як регульована складова соціалізації, оскільки умови інформаційного суспільства потребують створення механізмів соціального розвитку, яких досі не було в історії людства. Як предмет соціальної педагогіки соціальне виховання стало об'єктом дослідження О. Безпалько [52-54], І. Липського [305], Л. Мардахаєва [351], А. Мудрика [385], М. Плоткіна [463], А. Рижанової [494-498]. Соціальне виховання студентської молоді вивчають О. Бондаренко [76], О. Василенко [93], М. Петрова [452], А. Рижанова [492], А. Фатов [617] та ін.

Загалом, слушною є думка О. Василенко, що „проблема соціального виховання у вищій школі – це, по суті, проблема саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення особистості студента, яка вирішується, насамперед, завдяки створенню у суспільстві суб'єктивних та об'єктивних умов, що спонукають молоду людину формувати в собі необхідні якості за допомогою вихователя і в процесі самовиховання” [93, с. 54], що посилює значення суб'єктності особистості студента під час навчання у ВНЗ. Водночас, „соціальне виховання студентів не створюється заново, воно вже проявляється, але потребує адекватного регулювання” [93, с. 54], з чим ми погоджуємося, однак, регулювання соціального виховання потребує наукового обґрунтування.

Зважаючи на специфіку соціального виховання, в контексті дослідження доцільним є трактування: соціальне виховання студентської молоді – це процес цілеспрямованого створення умов для розвитку соціальності цієї групи в усіх сферах соціуму (А. Рижанова), зокрема найактуальніших на час студентства середовища ВНЗ та сфери дозвілля.

Соціальне виховання в позанавчальній діяльності та сфері дозвілля студентської молоді розглядають Т. Бондаренко, М. Петрова, А. Фатов переважно з позиції інтеграції виховних впливів. Так, А. Фатов зазначає: „Соціальне виховання відіграє одну з провідних ролей у вирішенні проблем формування особистості та передбачає узгоджену участь у цьому процесі всіх інститутів виховання на основі повноцінного використання потенціалу особистості, виховних засобів та можливостей соціокультурного оточення” [617, с. 8]. М. Петрова акцентує на суб’єктній позиції студента: „Соціальне виховання постає як засіб створення певного простору, що дозволяє реалізувати особистісні потенції, забезпечити включення особистості до проектування власних життєвих планів та перспектив” [452, с. 165], підкреслюючи орієнтування на індивідуальний розвиток особистості. Незважаючи на суперечності, важливою є думка М. Петрової, що інструментом реалізації соціального виховання є просування студента від суб’єкта позааудиторної діяльності до інтегративного суб’єкта соціально-педагогічної діяльності хоча, сутність останньої не розкривається.

Соціальність як результат соціального виховання досліджували соціальні педагоги Н. Лавриченко [290], А. Мардахаєв [351], В. Нікітін [399], О. Рассказова [489], А. Рижанова [498], С. Харченко [630], О. Хендрик [633] та ін. Процес формування соціальності студентської молоді вивчали М. Петрова, О. Хендрик, однак за умов інформаційної доби необхідні подальші наукові дослідження в цьому напрямі. Розглядаємо соціальність як результат соціального виховання студентської молоді, що є ієрархією соціальних цінностей, соціальних якостей, соціальної поведінки і позначає прояв індивідуального позитивно-творчого ставлення до соціального буття, зокрема до сімейного, етнічного, релігійного, регіонального, глобального тощо [495, с. 14].

Поділяємося думку А. Рижанової, що „на кожному віковому етапі людини та на кожному з різновидів соціальності її розвиток може досягати певних якісних рівнів: соціальна грамотність, соціальна компетентність,

соціальна культура. У процесі розвитку соціальності соціальний суб'єкт може водночас перебувати на різних її якісних рівнях стосовно розмаїття її видів” [498, с. 37]. Таким чином, соціальність розвивається на основі соціальної суб'єктності. Студент як соціальний суб'єкт має перебувати на рівні соціальної грамотності та соціальної компетентності в означених сферах соціальної життєдіяльності. Щодо рівня соціальної культури (складовою якого є культура дозвілля), то саме через прояви в позанавчальній діяльності можна спостерігати за її становленням у ВНЗ та створювати умови для розвитку. Оскільки сфера дозвілля – простір для вільного визначення та виявлення соціально ціннісних пріоритетів у самоцінних видах активності, то дозвіллева діяльність студентства, як найбільш ціннісно зумовлена та найменш регламентована, є дійсним показником розвитку соціальності різного рівня. Це твердження слугує основою того, що створення умов для вдосконалення соціальності, зокрема в позанавчальному просторі закладу вищої освіти, є провідним завданням соціальної педагогіки.

Вищезазначене утворює загальний контекст подальшого аналізу студентської молоді як суб'єкта дозвіллевої діяльності. У сучасних наукових працях досліджуються суб'єктність студентів, суб'єктна позиція особистості як базис для розвитку цієї системної характеристики, становлення соціальної суб'єктності студентської молоді в освітньому просторі закладу вищої освіти (А. Белошицький [59], І. Бережна [59], Т. Ольхова [417], Л. Сокурянська [544], М. Царьов [641], С. Шехавцова [673]).

Суб'єктність безпосередньо залежить від трактування поняття „суб'єкт”. Суб'єкт – це індивід (або група), що має здатність до самостійного вибору типу діяльності, тієї чи іншої соціальної ролі для себе й інших суб'єктів, вироблення власних цілей та засобів їх досягнення. Суб'єкт – впливає на інших учасників спільної діяльності [544, с. 155].

Поширеним у педагогіці є визначення: „Суб'єктність – якість особистості, що позначає здатність людини бути стратегом діяльності, ставити цілі, усвідомлювати мотиви, відповідати за свої дії, самостійно вибудовувати й

оцінювати їх відповідність тому, що замислив, корегувати мету, вибудовувати плани життя” [257, с. 329]. Провідними позиціями, з якими погоджуються ці вчені є те, що визначена ознака пов’язана із соціально-культурними реаліями, базується на цінностях, розгортається в цілеспрямованій діяльності, для становлення якої необхідні відповідні сприятливі умови. „Беззаперечно, що суб’єктність – це властивість, яка набувається та розвивається” [544, с. 155].

З процесом соціалізації пов’язане поняття соціальної суб’єктності, що трактується як „соціокультурний феномен, сутнісна якість суб’єкта (індивіда, групи тощо), що виявляється передусім у його ціннісних орієнтаціях, стратегічному життєвому виборі, соціально-творчій самодіяльності, цілеспрямованій активності” [544, с. 155].

А. Рижанова акцентує на тому, що соціальна суб’єктність є основою соціального розвитку особистості і зауважує, що звернення до цього поняття зумовлене піднесенням індивідуальності в культурі інформаційного суспільства, гармонізувати яку можна шляхом цілеспрямованої актуалізації соціальних потреб індивіда, групи, соціуму [496, с. 84]. „Основою становлення соціальної суб’єктності є відчуття власної гідності, яке забезпечується свободою волі” [496, с. 84]. Саме свобода вільного вибору є основою дозвілєвої діяльності, значить дозвілля може бути виміром сформованих просоціальних потреб та культури дозвілєвих бажань.

Т. Ольхова особливо акцентує на становленні суб’єктності студента в освітньому просторі вищого навчального закладу: „Становлення суб’єктності студента – цілісний, процес розширення ставлення до світу, себе й інших, що динамічно розгортається в часі і просторі університетської освіти, передбачає перехід від центрованості на самому собі до ціннісно-конструктивного засвоєння й перетворення себе та всього спектра життєдіяльності студента” [417, с. 39]. Така позиція може бути основою соціальної суб’єктності студента в дозвілєвій діяльності, але не обмежуватися середовищем закладу вищої освіти, оскільки умови інформаційного суспільства дозволяють його розширити.

Основою становлення суб'єктності є ціннісне самовизначення як суб'єкта вільного свідомого вибору, суб'єктність – цілісна аксіологічна характеристика особистості, що розкривається в продуктивності діяльності, ціннісно-смісловій самоорганізації поведінки [417]. Суб'єктна активність проявляється в разі, коли є актуалізований мотив. У студентства інтенсивно розвивається мотиваційна сфера особистості, що базується на потребах, зокрема духовних дозвіллевих. Водночас мотивація важлива як для суб'єктності, так і для дозвілля, отже, взаємне посилення мотивації створює умови для просоціальної мотивації студентства в умовах дозвілля.

Суб'єктність відображає ставлення людини до себе як діяча, інших людей та соціуму загалом, проявляється у вчинках, є характеристикою зрілої особистості. Соціальний суб'єкт вибудовує ціннісне ставлення до важливих аспектів суспільного життя. Соціальна суб'єктність передбачає активну, самодетерміновану поведінку людини в різних соціальних системах, яка виявляється в усвідомленому виборі певного типу соціальної поведінки з урахуванням вимог ситуації, норм та цінностей.

Однак розвиток соціальної суб'єктності студентів у дозвіллевій діяльності детально не вивчався. Нині створено базис для обґрунтованого наукового пояснення розвитку студента як суб'єкта дозвіллевої діяльності. Сучасні соціальні психологи визначають самодетермінацію дозвіллевих вподобань та самоорганізацію як провідні чинники [210; 673; 685]. Отже, суб'єктність – провідна характеристика дозвілля студентів.

Таким чином, соціальна суб'єктність студента – це не тільки його ставлення до навчання, а насамперед інтегрована характеристика ціннісного потенціалу особистості, на основі якої обирається вільна діяльність, що дозволяє самореалізуватися в соціальному просторі. Оскільки дозвілля – найменш регламентована сфера, то вияв соціально позитивного спрямування особистості як носія соціальної суб'єктності саме через дозвілля є індикатором особистісного ставлення до позитивного соціального існування та дієвого її перетворення.

Зважаючи на суб'єктні характеристики студентської молоді, особливості трактування поняття „дозвілля” та „дозвіллева діяльність” (див. 1.1.), виникає необхідність конкретизувати поняття „дозвіллева діяльність студентської молоді”. На основі попередніх узагальнень визначимо його як ціннісно зумовлений вибір і здійснення активних дій з метою задоволення духовних і соціальних потреб та прагнень у позанавчальний час у соціально-виховному середовищі ВНЗ і відкритій сфері дозвілля.

Дозвіллева діяльність студентів в умовах інформаційного суспільства має відбивати аспект усвідомлення можливостей інформаційного простору для дозвіллевої діяльності, критичне осмислення дозвіллевих можливостей Інтернету, використання провідних інформаційних і медіатехнологій для досягнення соціально позитивної мети.

Студент як суб'єкт дозвіллевої діяльності усвідомлює власні духовні та соціальні потреби, транспонує їх через соціально позитивну мету, має намір самореалізуватися через відповідну діяльність у сфері дозвілля, висуває дозвіллеві ініціативи та реалізує їх, застосовуючи при цьому новітні засоби інформаційного суспільства.

За результатами дослідження студентської молоді як суб'єкта дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства виникла необхідність типологізувати це явище. У науці пропонувалися варіанти типологій студентства щодо дозвіллевої діяльності. Наприклад, Е. Якуба, В. Арбенін, А. Андрющенко [121] запропонували типологію, критерієм якої виступає особистісна мотивація у сфері вільного часу. Автори виокремили чотири основні групи. Перша – орієнтація на використання вільного часу для розширення культурного кругозору й професійної ерудиції; друга – розширення культурного кругозору; у третій – переважають інтереси культурного саморозвитку в поєднанні з відпочинком і розвагами; четверті мають на меті переважно відпочинок, розваги, сімейне й позасімейне спілкування. Вочевидь, для вирішення завдань дослідження недостатньо тільки особистісної мотивації.

Б. Трегубов, зважаючи на умовність типологізації особистості у сфері вільного часу, виокремлює культурно-творчий, культурно-споживацький та рекреативний типи вільного часу [596, с. 47]. Оскільки перші два типи характеризують, на думку автора, більш підвищену діяльність, а останній, відповідно, дозвіллеву, то ця типологія відбиває розмежування дозвілля. Отже, загалом прийнятна типологія відповідно до рівнів активності особистості у сфері дозвілля не відбиває специфіки соціальної суб'єктності студентства інформаційної доби.

С. Савченко типологію студентства основує на критерії соціальної позиції, у зв'язку з якою виокремлює такі соціотипи: інтелектуальний, художній, творчий (креативний), виконавський, діловитий, консервативний, авантюрний, споглядальний [511]. На нашу думку, такі типи студентства відбивають радше провідні види активності у позанавчальний час, крім того творчість може виявлятися як в інтелектуальній, так і в художній діяльності. Однак соціальна позиція, як слушно зауважує автор, має віддзеркалювати всі основні параметри доручення людини до соціуму, що не в повному обсязі відображають наведені соціотипи. Радше визначається спрямованість інтересів особистості, що є вельми важливим для класифікації і дозвіллевих вподобань.

Соціальна позиція властива суб'єктові соціальної творчості і має визначати основні параметри включення в соціум, зокрема ставлення до інших людей, соціальних груп, діяльності власної та інших, оточуючого на різних рівнях організації соціального середовища (громадському, етнічному, регіональному, глобальному). Суб'єкт має бути попереду в розбудові соціокультурного середовища, усвідомлювати відповідальність та перспективи власної діяльності, мати певний соціальний досвід, прагнути нового, бути амбітним, готовим до перетворень, виявляти соціальну ініціативу, критично оцінювати соціальну дійсність, не залишатися байдужим, не бути споживачем. На нашу думку, суб'єктність особистості студента ґрунтується на психовікових та соціальних особливостях розвитку цієї соціальної групи і є основою для розвитку соціальної творчості.

Покладаючись на інтегративну сукупність параметрів – суб'єкту позицію студентства в дозвіллі, що базується на психовікових ознаках та особливостях групової належності, статусі цієї соціальної групи в інформаційному соціумі, характеристиках дозвіллевої діяльності – пропонуємо авторську типологію студентської молоді, котра ґрунтується на змінах сфери дозвілля інформаційної доби, просоціальній позиції студентства щодо дозвіллевої діяльності, яка ґрунтується на соціальній суб'єктності.

Соціально-творчий тип характеризується високим рівнем самоусвідомлення водночас із розумінням розмаїття соціальних можливостей та проблем інформаційного суспільства. Свідомо планує власну діяльність, зокрема дозвіллеву, з урахуванням просоціальної ціннісної спрямованості. Викликає зацікавленість однодумців власною соціальною позицією, об'єднує інших за спільними інтересами, критично оцінює ситуацію, пропонує обґрунтовані рішення, конструктивно взаємодіє з різними соціальними групами, продукує соціально позитивні цілі діяльності у сфері дозвілля, активно застосовує ресурси інформаційного середовища, визначає засоби досягнення мети. Установлює новий якісний рівень спілкування та міжгрупової взаємодії. Власні позанавчальні дозвіллеві інтереси реалізує через соціально позитивну діяльність для себе й інших. Висуває дозвіллеві ініціативи і реалізує їх.

Традиційно-виконавський тип загалом бере участь у взаємодії у сфері дозвілля, але не висуває ініціатив, а підтримує ті, які збігаються з його інтересами, схвалює солідарність усередині групи, старанно виконує те, в чому бере участь. Отримує задоволення від зробленого в групі, від можливості продемонструвати власні здібності. Часто використовує інформаційні засоби для спілкування, однак останнє має поверхові характеристики. Не завжди вважає необхідним власне дозвілля використовувати для соціально позитивної діяльності.

Пасивно-нестійкий тип має власний інтерес, але не озвучує його, уникає надмірної уваги, якщо група звертається, може виконувати періодичні

завдання, іноді навіть блискуче, якщо це відповідає здібностям. Не вносить власних пропозицій, може відмовитися від взаємодії у сфері дозвілля. Більшість часу проводить в Інтернеті, схильний до залежності. Скептично сприймає ініціативи інших, не бере участі в їх реалізації, перебуває осторонь від групи.

Споживацько-руйнівний тип має пасивну або екстремальну соціальну позицію, схильність до критиканства, у поведінці переважають розваги та споживацтво у сфері дозвілля; іноді відлюдкуватий, надмірно активний у напрямі руйнування взаємодії, може дотримуватися неконструктивної позиції, не узгоджувати свої дії з діями групи. Власні інтереси не сформовані, піддається негативному впливу. Переважно спілкується за допомогою Інтернету, добирає коло спілкування за ознаками збігу асоціальних інтересів, зацікавлений у поширенні екстремістських ідей. У сфері дозвілля може бути ініціатором антисоціально спрямованих дій.

Для підтвердження теоретичних положень використовувалися результати емпіричних досліджень міжнародного та загальноукраїнського рівнів. Так, міжнародне соціологічне дослідження „Студенти. Образ майбутнього” [721], що проводилося Інститутом Горшеніна з жовтня 2010 по березень 2011 р. (усього згідно з випадковою вибіркою було опитано 5 тис. 155 студентів у 22 вищих навчальних закладах чотирьох країн: України, Росії, Польщі, Казахстану), підтвердило, що студентство віддає перевагу у вільний час товариству друзів, читанню книг або роботі та розвагам за комп'ютером. Так, 79,9 % молоді вважає основною формою дозвілля спілкування з друзями, а з 80,4 % студентів, котрі є постійними користувачами Інтернету (щодня використовують), 60,9 % щодня користуються соціальними мережами. Це свідчить водночас про розвинену потребу взаємодії з однолітками та використання для цього технічних засобів.

Постійна увага соціологів до соціальної життєдіяльності та статусу студентства в інформаційному суспільстві підтверджується дослідженням „Сучасне студентство України” [722], що проводилося з 9 до 20 січня 2012 р.

(опитано 1200 студентів ВНЗ у містах-мільйонниках: Києві, Харкові, Дніпропетровську, Донецьку, Одесі та Львові”. Згідно з результатами, „формула успіху” українського студента виглядає досить прагматично – у першій трійці самореалізація (65,4 %), достаток (50, 3%) та кар’єра (48,9 %). Власне, серед респондентів задоволеність власним відпочинком та дозвіллям складає: повністю задоволені 33,8 %, скоріше задоволені – 45,3 %.

Водночас, за результатами цього ж дослідження, серед відповідей на запитання про проведення вільного часу лідируючі позиції займають зустрічі з друзями 75,6%, водночас читання газет, журналів, книг – 50,3%, час в Інтернеті 48,6%. Це в цілому співпадає з дослідженням молоді України загалом (с 1 по 30 березня 2013 р. всеукраїнське дослідження „Сучасна молодь України: вільний час» (2000 тис.осіб): зустрічі з друзями 70,2 %, час в Інтернеті – 42,6 %, а от з читанням дещо інша ситуація молодь читає у вільний час 18,6%). Показовим результатом дослідження є те, що більшість представників молоді не могли б прожити без мобільного телефону (45,5 %), без Інтернету (39,5 %), без спілкування в соціальних мережах (25,4 %). Отже, за результатами вказаних досліджень підтверджується не тільки тенденція збільшення часу, що студентська молодь проводить у віртуальному просторі, але й зміни в „якості” діяльності, для чого використовуються переважно нові засоби та технології.

З 2008 р. автором проводилося емпіричне дослідження за методикою „Дозвіллевий портрет студента” (див. дод. А). Це опитування дозволяло визначити ціннісне усвідомлення студентами власних дозвіллевих потреб, ставлення до різних видів дозвіллевої діяльності в сучасних умовах. Відповідно до вказаної методики в цілому діагностувалося 1026 осіб студентів.

За результатами аналізу загальним стало те, що протягом усього періоду більшість студентів розглядають вільний час як період відпочинку 32 %, час для розваг 28%, саморозвитку 20 %, спілкування 12 %, додаткового навчання 8 %. Найбільший рейтинг дозвіллевих вподобань мають: зустрічі з друзями 58 %, спілкування в мережі Інтернет 49% , читання 32 % , організація чогось

цікавого з друзями 11%. Більшість респондентів використовує технічні засоби комунікації більше двох годин на добу (68%) , а частина з них (32 %) взагалі майже цілодобово, оптимістичною є тенденція, що переважна більшість студентів не вважає, що духовні потреби та інтереси можна задовольнити за їх допомогою (81 %).

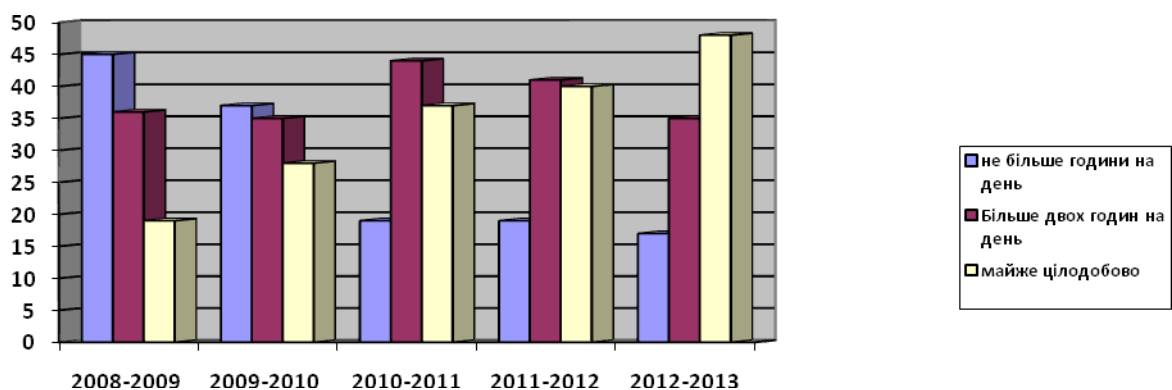
Частіше за все серед закладів культури і дозвілля студентів цікавить діяльність туристичних комплексів (45%) та дозвіллевих центрів (38%). Однак є такі, яких загалом заклади культури і дозвілля не цікавлять (17%). Організація дозвілля у ВНЗ не задовольняє (36%) або не цікавить (29 %) велику кількість респондентів. Тільки (24 %) респондентів вважає, що дозвілля за межами ВНЗ більш цікаве для студентів, що говорить про те, що вони розглядають позанавчальну діяльність як прийнятну для себе. Не велика кількість респондентів відповіли, що їм це не потрібно (18 %) . На питання про необхідність регулювання дозвілля фахівцем або виховною ланкою ВНЗ 41 % студентів відповіли, що мають це робити власними зусиллями. Опитувані студенти вважають, що участь у команді КВК є дозвіллевою діяльністю 61 % , участь у студентському самоврядуванні 16 % , участь у волонтерському загоні 28 %. 27 % вважають дозвілля окремим видом діяльності. Не вважають за необхідне знати про можливості дозвілля міста та регіону проживання 38 % студентів, а доволі велика кількість респондентів (41 %) не знають, але хочуть дізнатися.

Вразило те, що переважна меншість студентів бачить в собі потенціал до виявлення дозвіллевих ініціатив та реалізації її з іншими студентами (18 %). Натомість не вважають це за потрібне 47 % студентів, які були опитані. Якщо хтось пропонує, можуть підтримати дозвіллеві ініціативи 35 % відсотків респондентів. Вважають, що в організації дозвілля студентів не вистачає матеріальної підтримки 63 % , власної активності студентів 37 %. Серед пропозицій щодо вдосконалення дозвілля студентів: створення інформаційно-рекламного центру для популяризації дозвілля в регіоні 38 %, організація

ініціативної групи активних студентів, які залучатимуть інших до корисного дозвілля 23 %.

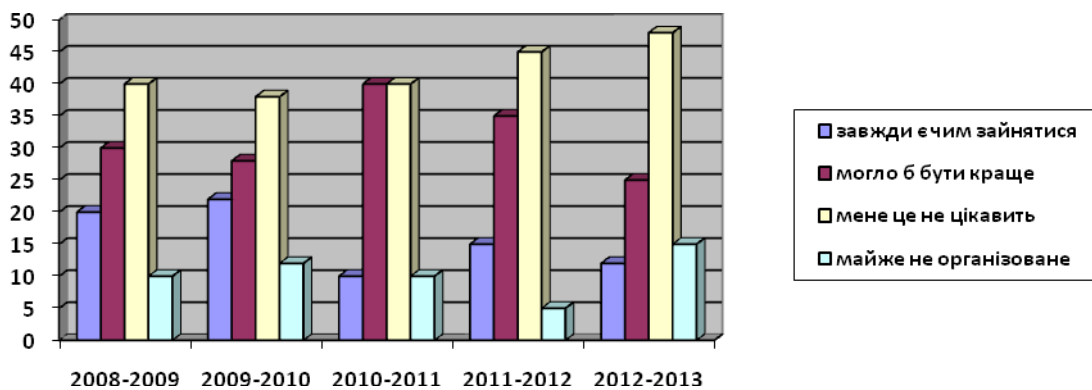
Таким чином, сумарний дозвіллевий портрет сучасного студента складається з наступного: загалом вважає, що вільний час призначений тільки для відпочинку та спілкування, переважно використовується для зустрічей з друзями, читання та спілкування в Інтернеті. Однак, сучасний студент вважає, що духовні потреби не можна задовольнити за допомогою технічних засобів, але майже цілодобово їх використовує. На цьому фоні серед закладів культури студента переважно цікавить діяльність туристичних комплексів та дозвіллевих центрів, іноді бібліотек, зрідка музеїв. Переважно вважають не за потрібне цікавитися позанавчальною діяльністю у вищому навчальному закладі, не висуватимуть ініціатив у цій сфері, власне дозвілля, на їх думку, не має бути організовано кимось.

Результати діагностування дозволили констатувати прагматичну орієнтованість сучасної студентської молоді, спрямованість на споживацьку поведінку, не обізнаність у можливостях сфери дозвілля, бажання спілкування та необмеженого використання технічних засобів для цього. Окремо нас цікавила в динаміці відповідь на запитання „Який час на день ви використовуєте технічні засоби для навчання, розваг та спілкування». Відповідь представлено у вигляді діаграми (див. діаграму 1)

Як свідчить діаграма, протягом п'яти років збільшувалася кількість часу, що присвячується студентами взаємодії за допомогою технічних засобів. Якщо у 2008 році відповідь „Майже цілодобово” складала 28 %, то у 2013 – 48%, що свідчить про неухильне зростання кількості часу, в межах якого студенти знаходяться у віртуальному просторі.

Водночас, відповідь на інше запитання „Яким чином організоване дозвілля у вашому навчальному закладі” дістала відповідей, що вказані на діаграмі (див. діаграму 2)

Як свідчить діаграма, відсоток крайніх позицій („завжди є чим зайнятися” та „майже не організоване”) залишається відносно невеликим та стабільним, але кількість студентів, яких не цікавить організація дозвілля у ВНЗ доволі висока та має тенденцію до зростання.

Таким чином, за результатами аналізу наукових праць і узагальнень, можна дійти висновку, що в новітніх соціально-культурних умовах, викликаних розбудовою інформаційного суспільства, дозвіллева діяльність студентської молоді трансформується згідно зі змінами у сфері дозвілля і є провідною для виявлення соціальної суб'єктності, оскільки сучасне студентство вміло використовує технічні новинки, має постійний доступ до каналів розповсюдження та сприйняття інформації, переважно у віртуальному просторі. Це позначається на процесі соціалізації студентської молоді і зумовлює розробку нових важелів його регулювання. Розвиток рис,

притаманних сучасному європейському ідеалові й учаснику розбудови глобальної культури, потребує посилення як суб'єктної позиції представників цієї соціальної групи, так і соціально-виховного значення сучасної сфери дозвілля. Дозвіллева діяльність студентської молоді визначена як ціннісно зумовлений вибір і здійснення активних дій з метою задоволення духовних і соціальних потреб та прагнень у позанавчальний час у соціально-виховному середовищі ВНЗ і відкритій сфері дозвілля. Дозвіллева діяльність студентів в умовах інформаційного суспільства висвітлює усвідомлення можливостей інформаційного простору для дозвілєвої діяльності, критичне осмислення дозвілєвих можливостей Інтернету, використання провідних інформаційних і медіатехнологій для досягнення соціально позитивної мети. Ці завдання здійснюються з урахуванням психовікових ознак студентської молоді, статусу цієї соціальної групи, особливостей дозвілєвої діяльності як у межах ВНЗ, так і у відкритому просторі дозвілля. Розроблена типологія (соціально-творчий, традиційно-виконавський, пасивно-нестійкий, споживацько-руйнівний типи) студентів оптимізуватиме доцільність наукових висновків та практичної діяльності зі студентами у сфері дозвілля.

2.2. Соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля в інформаційному суспільстві

Створення сприятливих умов для соціального розвитку студентської молоді у сфері дозвілля є сутністю соціально-педагогічної діяльності у цій складовій соціально-культурного простору. Не маючи на меті ґрунтовного аналізу соціально-педагогічної науки, зазначимо провідні положення її теорії, що є основою визначення специфіки СПД у сфері дозвілля.

Методологічним підґрунтям є соціально-педагогічна парадигма („парадигма” – зразок, сукупність теоретичних та методологічних передумов, що визначають конкретне наукове дослідження, яка втілюється в науковій практиці на певному етапі, є основою вибору проблем, а також моделлю, взірцем для вирішення дослідницьких завдань) [623, с. 354], сутність якої визначена та підтверджена вченими (О. Безпалько, І. Зверєва, І. Липський, А. Рижанова та ін. [53; 213; 305; 495]). Зміст соціально-педагогічної парадигми – триєдність соціальних процесів, що відбуваються в різноманітних соціально-педагогічних інститутах соціуму під впливом спеціально організованої діяльності. До них належать процеси соціального розвитку особистості, включення людини в соціум, педагогічного перетворення соціуму [305, с. 117].

Серед учених, котрі розбудовують соціальну педагогіку: А. Арнольдов, О. Безпалько, В. Бочарова, М. Галагузова, І. Зверєва, А. Капська, Г. Лактіонова, І. Липський, Л. Мардахаєв, А. Мудрик, В. Нікітін, Л. Нікітіна, А. Рижанова, С. Савченко, С. Харченко та ін. [33; 53; 78; 547; 214; 237; 294; 305; 351; 385; 399; 400; 495; 511; 631]. Поділяємо думку А. Арнольдова, В. Бочарової та ін., у якій підтримується перспектива розвитку соціальної педагогіки й обґрунтовується її сутність у широкому контексті: „Соціальна педагогіка прагне зіграти на випередження в часі. Завдяки цьому вона починає „обганяти” розвиток загальної системи освіти, пророкувати горизонти вітчизняної просвіти, створює нові ніші педагогічної думки для постанови та вирішення нових теоретичних проблем” [33, с. 14].

У зв'язку з попереднім аналізом нових соціально-культурних умов інформаційного суспільства, змін сфери дозвілля й актуальності сучасного соціально-педагогічного знання ґрунтуємося на науковій позиції А. Рижанової: „Соціальна педагогіка інформаційного суспільства, побудована на соціокультурних теоретичних засадах, є науково-практичною галуззю з дослідження, організації соціального виховання, регулювання ним” [348, с. 204]. Мета соціальної педагогіки інформаційної доби зумовлюється необхідністю формування і реалізації духовної соціальності всіх соціальних суб'єктів [348, с. 205]. Тобто і механізм набуття такої соціальності має відповідати новим умовам, зокрема за допомогою новітніх засобів.

Отже, зважаючи на наукові позиції провідних дослідників соціальної педагогіки, у дослідженні доцільним є трактування об'єкта соціальної педагогіки як процесу соціалізації соціальних суб'єктів. Предмет – соціальне виховання людини, групи, суспільства в усіх сферах соціуму [495, с. 13]. Згідно з таким визначенням наукового апарату соціальної педагогіки, до її наукових інтересів входять різні соціальні суб'єкти, що надає можливості досліджувати особливості соціально-педагогічної діяльності з ними, активізувати соціально позитивний потенціал груп та суспільства загалом; соціальне виховання в контексті соціалізації підкреслює саме „соціально-педагогічність” предмета, на відміну від педагогічного (створення умов для гармонійного та всебічного розвитку особистості), але водночас не звужує до інших видів виховання (трудового, морального, естетичного тощо), а дозволяє розглядати специфіку соціально-виховної системи в широкому та вузькому розумінні; нарешті, поширює сфери застосування соціальної педагогіки як нині, так і в майбутньому з розвитком наукових підвалин.

Щодо практичного втілення сучасної соціальної педагогіки – соціально-педагогічної діяльності – відповідно до цього наукового апарату, її специфічні особливості в різних сферах соціальної життєдіяльності визначали О. Безпалько, В. Бочарова, Р. Вайнола, Ю. Василькова, Т. Василькова, М. Галагузова, Н. Заверико, І. Зверєва, А. Капська, О. Караман, Г. Лактіонова,

І. Липський, Л. Мардахаєв, Ю. Поліщук, А. Рижанова, І. Трубавіна, С. Харченко, М. Шакурова та ін. [52; 53; 54; 78; 92; 94; 207; 213; 214; 237; 240; 294; 305; 351; 470; 472; 495; 547; 599; 631; 658].

Для здійснення в Україні досліджень з соціальної педагогіки, коли її актуальність та теоретичне обґрунтування тільки набували розмаху, значимими були наукові висновки, зокрема І. Зверевої: „Суттєвою характеристикою сучасного етапу її (соціальної роботи – Н.М.) розвитку є актуалізація соціально-педагогічної діяльності, пов’язаної з формуванням у дітей та молоді соціальних навичок, соціальної позиції, стійкого імунітету до негативних явищ і протиправної поведінки, надання кожній особистості допомоги з метою формування у неї навичок самодопомоги і самореалізації” [214, с. 27]. Автор зважає на те, що ідея соціально-педагогічної діяльності має ґрунтуватися на принципі „допомога через самодопомогу”, що є актуальним для розвитку ідеї та універсальних характеристик СПД.

У сучасній фаховій науковій та навчальній літературі існують визначення поняття „соціально-педагогічна діяльність”, які дещо відрізняються від розуміння специфіки цієї сфери практичної діяльності та частково відповідають сучасним потребам. Наприклад, згідно з М. Галагузовою, СПД – „різновид професійної діяльності, що спрямована на надання допомоги дитині у процесі соціалізації, засвоєння нею соціокультурного досвіду та на створення умов для її самореалізації у суспільстві” [547, с. 105]. Наразі складно заперечити, що СПД реалізується протягом життя людини, а не тільки в дитячому та підлітковому віці, тому не слід, на нашу думку, настільки звужувати сферу соціально-педагогічної діяльності щодо роботи з іншими віковими категоріями.

Протиріччя між відокремленням предметів дослідження соціальної педагогіки і соціальної роботи відбивається у визначенні СПД за Ю. та Т. Васильковими, яка цей вид діяльності практично ототожнює із соціальною роботою: „СПД – це соціальна робота, що передбачає і педагогічну діяльність, спрямовану на допомогу дитині (підлітку) в організації себе, свого психічного

стану, на встановлення нормальних стосунків у сім'ї, в школі, в суспільстві” [94, с. 17]. У такому трактуванні, коли акцентується на „допомозі”, дещо втрачається випереджальний педагогічний зміст практичної соціально-педагогічної діяльності, нівелюється значення її організаційно-виховної функції.

Деякі визначення, акцентують на одній зі сфер соціально-виховної системи соціуму. Наприклад, згідно з В. Нікітіним це освіта, а саме: СПД – „забезпечення освітньо-виховними засобами спрямованої соціалізації особистості, передання індивіду та засвоєння ним соціального досвіду людства, набуття або відновлення соціальної орієнтації, соціальної ролі соціального функціонування” [399, с. 35]. Вочевидь, освітньо-виховні засоби мають широке трактування, оскільки від свого початку соціальна педагогіка мала на меті інтеграцію виховних можливостей соціуму, поширення соціального виховання й на ті сфери, для яких виховна функція не є провідною (ЗМІ, трудові колективи тощо).

Доцільним є таке визначення „Соціально-педагогічна діяльність – це вид професійної або волонтерської діяльності, спрямований на створення умов найбільшого сприяння та психологічного комфорту в соціумі для духовного розвитку людини або групи людей, гуманізації їх стосунків, надання людині психологічної, моральної, фізичної, медичної та інших видів допомоги з метою гармонізації її життя” [552, с. 33]. Автори додають, що метою СПД є становлення, розвиток і реалізація духовності людини, гармонізація та демократизація відносин особистості та суспільства. Таке трактування дозволяє розширити предмет СПД від окремої особи до групи людей, не звужує меж соціально-педагогічної діяльності, акцентує на духовно-ціннісному, зокрема соціальному, розвитку, реалізації соціально-творчого потенціалу людини з метою вдосконалення соціального середовища. Однак, якщо йдеться про допомогу, то, наприклад, медична або фізична навряд чи будуть пріоритетними для СПД, оскільки мають здійснюватися

професіоналами. Тобто в межах СПД можлива радше координація дій фахівців, котрих потребує конкретна ситуація.

Те, що СПД – діяльність професіоналів, підкреслюється у визначенні О. Безпалько: „Соціально-педагогічна діяльність – різновид професійної діяльності, яка спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб або відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини” [54, с. 50]. На нашу думку, доцільно було б, обмежитися позицією „створення сприятливих умов соціалізації”, що передбачає задоволення соціокультурних потреб (оскільки суб’єкт-суб’єктний підхід соціалізації має за мету саме таку активну позицію соціального суб’єкта з його потребами та знаходженням соціально прийнятних шляхів їх задоволення) та відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини (ресоціалізація). Погоджуємося, що створення сприятливих (додамо регульованих) умов соціалізації – надзавдання як соціальної педагогіки, так і її практичного втілення в межах СПД. Але загалом регульована соціалізація втілює процес соціального виховання в широкому сенсі (А. Мудрик, А. Рижанова) і така конкретизація не є зайвою, оскільки сприяє усвідомленню сутності та дозволяє конкретизувати мету СПД. Крім того, всебічний розвиток особистості – завдання педагогічної науки загалом, тобто СПД в такому трактуванні розширена, що дещо розмиває її специфіку. Таке визначення СПД містить задалегідь ширше завдання, ніж соціально-педагогічне.

Подальший розвиток соціальної педагогіки загалом та обґрунтування соціально-педагогічної діяльності зокрема базували на тому, що поширеним у вітчизняній науці став підхід, згідно з яким СПД – родове поняття для соціально-педагогічної роботи. Наприклад, О. Караман, котра досліджує теорію і методику соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України, ґрунтується на науковому обґрунтуванні соціально-педагогічної діяльності, яке пропонує О. Безпалько, і приєднується до позиції, що визначення поняття соціально-педагогічної

роботи найчастіше виводять з ланцюжка „діяльність – соціально-педагогічна діяльність – соціально-педагогічна робота” (І. Зверева, О. Безпалько, А. Капська, О. Караман, В. Нікітін, Л. Мардахаєв та ін.). Вказані вчені вважають, що соціально-педагогічна робота характеризує соціально-педагогічну діяльність у площині безпосередньої соціальної практики в чітко визначених умовах [53, с.44].

На нашу думку, усталений у сучасній соціальній педагогіці напрям дослідження соціально-педагогічної діяльності як базового поняття для соціально-педагогічної роботи є продуктивним, але не єдиним для розуміння СПД. Якщо „діяльність” – це родове поняття щодо поняття „робота”, то застосовуючи саме термін „діяльність”, доцільніше характеризувати засади певних науково обґрунтованих дій, однак не можна не зважати на те, що є тісний зв’язок між поняттям соціальна робота та соціально-педагогічна робота. Вважаємо, що соціально-педагогічна діяльність – практичне застосування ідей соціальної педагогіки на практиці, а соціально-педагогічна робота є сферою перетинання й поєднання СПД та соціальної роботи (відтак, позначає можливість застосування соціальної роботи в процесі соціально-педагогічної діяльності). Таке твердження дещо суперечить означеним позиціям, але логічно структурує співвідношення в системі вказаних понять, віддає належне соціально-педагогічній роботі як змістовній складовій соціально-педагогічної діяльності.

У конкретних випадках (у пенітенціарній системі, роботі з неблагополучними родинами, соціальними сиротами, особами із соціальними відхиленнями) обсяг соціально-педагогічної роботи збільшується, оскільки порушені умови соціалізації і необхідна допомога. Саме такий підхід розширення сфер СПД нам імпонує, однак, на наш погляд, складно погодитися, що соціально-педагогічна робота як родове поняття в пенітенціарній системі матиме всі ознаки СПД, оскільки для тих, хто вже перебуває у виправному закладі, не були створені належні умови соціалізації на попередніх етапах і в соціально-педагогічній роботі переважає

допомогаючий зміст, що є ознакою саме соціально-педагогічної роботи, на відміну від випереджального впливу соціально-педагогічної діяльності. Отже, соціально-педагогічна діяльність має включати соціально-педагогічну роботу (супровід, обслуговування, підтримка, надання допомоги, ресоціалізація, корекція) у належному об'ємі, відповідно до проблеми соціального суб'єкта. Але СПД визначально спрямована на випереджальну гармонізацію (створення умов для посилення позитивних соціально-виховних впливів, нівелювання негативних) умов соціалізації, і це визначає основні методологічні підходи її здійснення.

Означені позиції мають на меті конкретизувати СПД через її сутність і специфіку, на відміну від абстрактизації як певного явища, яке можна конкретизувати виключно через соціально-педагогічну роботу, з чим не можна погодитися. Таким чином, перш ніж з'ясувати особливості СПД у сфері дозвілля, необхідно зробити декілька зауважень щодо їх співвідношення та використання в подальшому викладенні власних позицій.

1. Оскільки в соціальній педагогіці досі остаточно не розмежовані поняття соціальна робота та соціально-педагогічна робота, то (вважаючи останню педагогічною діяльністю в контексті соціальної роботи), для уникнення суперечностей не використовуватимемо інших сполучень у подальшому ніж соціально-педагогічна діяльність, адже, як загалом зауважують усі означені вчені, ці поняття не є тотожними.
2. Окреслюючи саме засади СПД у сфері дозвілля як основні базові положення розвитку теорії і практики у цій сфері, в контексті дослідження доцільно застосовувати конструкт „соціально-педагогічна діяльність”, як поняття з більшим ступенем узагальнення та сутнісна характеристика, що дозволить уникнути плутанини та підміни понять.
3. Уважаємо, що в певних умовах може здійснюватися соціально-педагогічна робота як складова (а не лише в конкретних умовах) соціально-педагогічної діяльності, будучи змістовним напрямом здійснення СПД для реалізації завдань соціального виховання. У разі необхідності можна залучати

соціальну роботу як соціальну допомогу, але у сфері дозвілля цей напрям не буде провідним.

Таким чином, зважаючи на завдання дослідження, вищевказані наукові позиції, можливості запровадження її у сфері дозвілля, доцільним, на нашу думку, є визначення А. Рижанової: „СПД – науково обґрунтоване культуровідповідне регулювання соціального виховання в усіх сферах з метою непримусового набуття та розвитку соціальності суб’єктів соціуму” [495, с. 14]. Саме в такому розумінні поняття соціально-педагогічної діяльності містить конкретну мету та забезпечує реалізацію у сфері дозвілля, де непримусовість є провідною характеристикою діяльності соціальних суб’єктів. Відповідно до цього, СПД має наповнити цю діяльність просоціальним змістом і таким чином сприяти розвиткові соціальності.

У такому трактуванні СПД уможлиблюється активізація соціальних суб’єктів протягом життя, не заперечується належність до будь-яких соціальних груп, зокрема дозвіллевих. На цій основі забезпечується попередження соціальних відхилень, а не боротьба з їх наслідками, що є провідним саме для сфери дозвілля. Висвітлюється конкретний результат СПД, акцентується на залученні до активності різноманітних соціальних інститутів. Таким чином, відбувається збудження сутнісних сил людини, яка є членом різних соціальних груп, мешкає в конкретному середовищі, зокрема дозвіллевому. Реалізується розвиток загальнолюдських, зокрема соціальних якостей соціальних суб’єктів, надихання на вдосконалення соціального життя, посилення позитивного виховного спрямування соціуму. Отже, відбувається гармонізація відносин людини і суспільства, позитивне сприйняття суспільних форм буття, прогрес у системі соціальних цінностей. У широкому розумінні сутність СПД полягає в регулюванні (злагоженості) соціально-виховних впливів на всіх рівнях з урахуванням специфіки сфери запровадження.

Процесуальні характеристики СПД ґрунтуються на наукових позиціях провідних фахівців із соціальної педагогіки, які визначають її мету, завдання, зміст, принципи, технології, результат (О. Безпалько, І. Зверева, О. Караман,

Ю. Поліщук, А. Рижанова, С. Харченко та ін.). Поділяємо думку А. Рижанової (А. Малько), що СПД має активний характер, об'єктами її здійснення є люди протягом життя, в процесі її реалізації створюється механізм самовдосконалення соціальних суб'єктів соціуму, застосовується на різних рівнях соціальних спільнот (група, соціум), зорієнтована на роботу з усіма категоріями дітей та дорослих, із сім'ями, різноманітними групами, колективами незалежно від наявності проблем з пріоритетом виховних функцій, ґрунтується на потребах людини і спільнот, реалізується за їх участі, зосереджена на усуненні причин, а не боротьбі з їх наслідками [551, с. 33].

Основою на сутності соціально-педагогічного науково-термінологічного базису, визначимося зі специфікою його застосування у сфері дозвілля. Ідея соціально-педагогічного регулювання соціального розвитку суб'єктів соціуму зумовлена як особливостями становлення сфери дозвілля у філогенезі, так і аналізом наукових праць учених, предметом уваги яких став зарубіжний досвід соціальної роботи як складової соціально-культурної діяльності, розвиток зарубіжної та вітчизняної педагогіки дозвілля (В. Дуліков, Т. Вдовенко, А. Воловик, В. Воловик, І. Ісаєва, Ю. Кротова, І. Новікова). Вони зазначають, що сфера дозвілля, за умови реалізації її виховного спрямування, є невід'ємною складовою і соціальної роботи, і педагогіки водночас. Хоча вчені не вивчали можливості соціально-педагогічної діяльності у сфері дозвілля, напрями їх досліджень перетинаються і здебільшого стосуються активізації соціальних суб'єктів і педагогізації дозвіллевої сфери.

Наприклад, В. Дуліков зазначає, що соціальна робота має допомагати людині не тільки в традиційних сферах, але й культурі, зрозуміло, що тут збігаються інтереси соціальних працівників, соціальних педагогів та організаторів дозвіллево-рекреаційної або культурно-дозвіллевої сфери. Помітно, що напрями їх діяльності збігаються чи перехрещуються [189]. На наш погляд, автор дещо ототожнює соціальну роботу та соціальну педагогіку, однак англійським країнам це притаманне, оскільки рівень соціальності

населення там настільки високий, що реалізується в соціальній роботі, в контексті якої здійснюється, зокрема соціально-педагогічна за змістом діяльність.

З подібних позицій Т. Вдовенко аналізує соціальну роботу у сфері дозвілля в країнах Західної Європи й серед інших формулює висновки, які стають підґрунтям для подальшого дослідження СПД у сфері дозвілля. По-перше, соціальна робота у сфері дозвілля в країнах Західної Європи містить значний педагогічний потенціал, оскільки її визначальна сутність – активізація внутрішніх ресурсів людини та створення оптимальних умов їх реалізації [96]. Для нас цей висновок важливий, оскільки акцентує на необхідності створення умов для задоволення дозвіллевих потреб. По-друге, дозвілля в системі соціального життя розглядається, з одного боку, як середовище для створення нових можливостей особистісної самореалізації, з іншого, як фактор забезпечення саморозвитку культури через зміну норм, систем цінностей, стилів життя та зразків поведінки, що гарантують культурну трансмісію та компенсують негативні наслідки порушень культурного балансу в суспільстві [96]. Така думка вченої, яку ми поділяємо, створює передумови для обґрунтування нових позицій щодо регулювання сфери дозвілля в нових соціально-культурних умовах і посилення її соціально-виховного спрямування.

Під час розгляду сфери дозвілля із соціально-педагогічних позицій, слід зважати на наукове обґрунтування педагогіки дозвілля (А. Воловик, В. Воловик, І. Ісаєва та ін.), яка має за предмет „цілеспрямований, планомірний і систематичний виховний процес організації дозвіллевої діяльності й піднесення її на вищий рівень розвитку” [117, с. 60]. Якісні характеристики дозвілля презентовано в педагогічній моделі А. та В. Воловиків [117]. Автори класифікують дозвіллеву діяльність від пасивного споживацтва через творчість до екстеріоризації. На цих трьох рівнях існують проміжні сходинки, які відбивають розвиток дозвіллевої діяльності. Саме в цьому русі полягає, на думку дослідників, педагогічний потенціал дозвілля.

Можна додати: оскільки педагогіка – це основа для соціальної педагогіки, в цій моделі наявний соціально-педагогічний аспект, тому що на кожному рівні існує спільна просоціальна діяльність (творчість у групі, спорт, туризм), а на рівні екстеріоризації – організація дозвілля інших людей – така діяльність сягає досконалості, коли людина стає суб'єктом дозвілля з високим рівнем відповідної культури.

Зважаючи на безперечні здобутки цього напрямку педагогіки, вважаємо, що на базі педагогіки дозвілля не можна вичерпно обґрунтувати специфіку регулювання сфери дозвілля в соціально-педагогічному аспекті, розкрити особливості соціального виховання, педагогізації дозвіллевого середовища. Відповідно до позицій учених суміжних наукових галузей, зауважимо, що розглядаємо сферу дозвілля та її можливості в аспекті формування соціальності, як уособлення соціально-виховного впливу дозвілля.

Наукові праці, в яких розкрито певні аспекти соціально-педагогічного дослідження сучасної сфери дозвілля (Р. Азарова (соціально-педагогічна організація дозвілля учнівської молоді), В. Суртаєв (молодіжне дозвілля як соціально-педагогічне явище), Б. Титов (дозвіллеве об'єднання як фактор соціалізації), Ю. Клейберг (соціально-педагогічна корекція девіантної поведінки підлітків у сфері дозвілля), Д. Шамсутдінова (дозвіллева діяльність як фактор соціально-культурної інтеграції особистості)) дають підстави для узагальнень. По-перше, визнаються необхідність і можливість соціально-педагогічного регулювання процесів соціалізації, інтеграції, корекції через сферу дозвілля; по-друге, детально аналізуються сутнісні аспекти, пов'язані з дозвіллевими можливостями молодіжної субкультури; по-третє, обстоюються позиції активізації та спрямування культури духовних бажань соціальних суб'єктів; по-четверте, структурується дозвілля учнівської молоді, визначаються її дозвіллеві вподобання.

Згідно з Р. Азаровою, В. Суртаєв вважає соціально-педагогічну концепцію дозвілля важливим фактором соціалізації та реалізації соціально-культурного потенціалу молоді, залучення її до культурно-дозвіллевої

діяльності. Автор обґрунтовує специфіку дозвілля молоді як важливого елементу субкультури, а також пропонує механізм формування культурно-дозвіллевої активності молоді, в основі якої: синергетичне джерело активності, яке базується на задоволенні культурно-дозвіллевих потреб молоді в їх духовному розвитку; підвищення загального рівня культури молодих людей як бази для формування культури дозвілля; створення сприятливих соціально-педагогічних умов реалізації культурно-дозвіллевого потенціалу молоді; пріоритетне долучення до культурно-дозвіллевої діяльності молоді з достатньо вираженим, але не затребуваним соціально-культурним потенціалом; формування в молодих людей навичок самопрограмування змісту та напрямів вільного часу; цілеспрямоване організаційно-методичне забезпечення культурно-дозвіллевої діяльності молоді [12, с. 47-48].

Погоджуємося з Р. Азаровою, що праця В. Суртаєва неповною мірою відповідає назві, оскільки не містить саме „соціально-педагогічних” засад. Однак і сама Р. Азарова не розробляє, на нашу думку, соціально-педагогічної концепції організації дозвілля учнівської молоді. Учена зазначає: „Соціально-педагогічна організація дозвіллевої діяльності молоді, котра навчається, ґрунтується на структурно-функціональному підході, який являє собою багатопланове утворення, що містить змістовно-цільовий, формально-організаційний, управлінський, кадровий аспекти та враховує соціально-вікові, освітньо-статусні особливості учнівської молоді, а також які є значимими та бажаними на перспективу форми дозвілля і співвідносяться з певними періодами її вільного, зокрема канікулярного, часу” [12, с. 15]. Р. Азарова дійшла висновків, які можна використовувати в подальшому, але, на нашу думку, запропонована концепція є загальнопедагогічною і не виокремлює саме соціально-педагогічної специфіки дослідження сфери дозвілля учнівської молоді. Зокрема, не розглядається специфіка соціального виховання в контексті соціалізації учнівської молоді, можливості педагогізації дозвіллевого середовища, що відбивають сутність сучасної соціальної педагогіки, експериментальна складова праці є здебільшого констатуючою.

За результатами аналізу наукових доробок провідних вітчизняних фахівців із соціальної педагогіки в Україні з 1999 р. можна зазначити, що майже в усіх дослідженнях в тому чи іншому значенні використовуються поняття дозвілля, сфера дозвілля, вільний час, культурно-дозвіллева, позашкільна, позанавчальна діяльність: О. Безпалько, І. Зверева, О. Караман, О. Кузьміна, С. Коношенко, Г. Лактіонова, Н. Олексюк, С. Омельченко, Ж. Петрочко, Ю. Поліщук, О. Рассказова, А. Рижанова, І. Рогальська, Л. Романовська, С. Савченко, Н. Сейко, В. Тесленко, І. Трубавіна, Т. Федорченко, Н. Чернуха, В. Штифурак та ін. [53; 214; 240; 281; 266; 294; 412; 418; 453; 472; 489; 495; 499; 504; 511; 520; 585; 599; 620; 653; 682] (Див. дод. Б. Вивчення сфери дозвілля в сучасних соціально-педагогічних дослідженнях).

Відповідно до наведених даних, дозвілля аналізується і як діяльність, і як засіб, і як сфера для вирішення соціально-педагогічних завдань. Якщо ретельно не аналізується дозвілля як соціально-педагогічне явище, то серед методів, форм завжди є ті, які можна назвати дозвіллевыми (свята, конкурси, ігри тощо). Дозвіллева інфраструктура в більшості досліджень є складовою відкритої системи соціально-педагогічної роботи в усіх її проявах. Ці висновки не тільки актуалізують своєчасність дослідження сфери дозвілля в соціально-педагогічному контексті, але й зумовлюють виокремлення певного напрямку в соціальній педагогіці, який стане основою для реалізації соціально-педагогічної діяльності у сфері дозвілля – соціальної педагогіки дозвілля.

На нашу думку, нині для розбудови нового напрямку дослідження (соціальної педагогіки дозвілля) створено належні умови: соціокультурні – зміни у сфері дозвілля в інформаційному суспільстві, яке глобалізується (змінюється „обличчя” соціального простору, зокрема сфера дозвілля, провокуються певні негативні явища (комп’ютеризація дозвілля, масовізація, нехімічна адикція, розмивання національної ідентичності тощо), необхідність новітнього наповнення дозвіллевої діяльності, відповідність оновлення сфери дозвілля, трансформаційні проблеми сфери дозвілля України, яка була частково зруйнована, частково трансформована; зовнішньонаукові – розвиток

суміжних галузей (прикладна культурологія, соціологія дозвілля, педагогіка дозвілля); внутрішньонаукові – інтенсивний розвиток соціальної педагогіки та її наукового апарату, традиційне соціально-виховне значення сфери дозвілля, яке потребує наукової систематизації.

Отже, обґрунтування концептуальної ідеї соціальної педагогіки дозвілля базується на тому, що необхідно створити умови для реалізації соціального виховання у сфері дозвілля в соціалізаційному контексті з урахуванням зміни сучасних соціокультурних умов розвитку соціуму та простору дозвілля як його складової. Обґрунтування соціальної педагогіки дозвілля, як напряму регулювання соціального виховання у сфері дозвілля, створює базис для реалізації соціально-педагогічної діяльності, зумовленої, з одного боку, міждисциплінарною науковою основою (філософія, культурологія, соціологія дозвілля, педагогіка), з іншого – специфічним розвитком на основі соціально-педагогічної парадигми. Тому перш, ніж розкрити сутність СПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля, маємо стисло схарактеризувати соціальну педагогіку дозвілля.

Соціальна педагогіка дозвілля ґрунтується на дослідженнях різних часів: П. Наторп (підвищення рівня культури, інтеграція для цього виховних сил соціуму), С. Шацький (створення дозвіллевої підструктури соціально-виховного середовища, педагогізація середовища), але актуалізується наприкінці ХХ ст. водночас з відродженням соціальної педагогіки.

Згідно з результатами сучасних наукових досліджень, соціальна педагогіка дозвілля стає узагальненням та втіленням того, що зроблено соціальними педагогами, стосується соціально-виховного спрямування сфери дозвілля (як в історії, так і сучасності). Провідні теоретичні позиції, які є методологічним підґрунтям для соціальної педагогіки дозвілля: В. Бочарова (випереджальний вплив, поширення соціальної педагогіки в різних сферах соціального середовища, активна позиція соціальних суб'єктів), А. Мудрик (соціалізаційний контекст), І. Зверева (розбудова сприятливого соціально-виховного середовища, зокрема через його дозвіллеву складову, основи

реалізації соціально-педагогічної діяльності в різних сферах), А. Рижанова (принцип гармонізації складових системи соціального виховання, індивідуального і соціального розвитку соціальних суб'єктів, соціальне виховання як двоспрямований процес активізації взаємодії соціальних суб'єктів та середовища, соціальне виховання як передання цінностей культури, серед них соціальні, ціннісне ставлення до соціального буття на різних рівнях), Р. Азарова (дозвіллієві вподобання сучасної молоді), В. Суртаєв (дозвіллієва субкультура молоді, активізація участі в процесах організації сфери дозвілля), О. Безпалько (створення умов для соціалізації, зокрема у локальному дозвіллієвому середовищі територіальної громади), С. Омельченко, Т. Федорченко, О. Караман (активна взаємодія соціальних суб'єктів із соціокультурним середовищем, складовою якого є сфера дозвілля), Ю. Поліщук, Л. Романовська (реалізація просоціальної діяльності на основі об'єднання соціальних суб'єктів, зокрема для задоволення дозвіллієвих потреб), О. Рассказова (розвиток соціальності соціальних суб'єктів відповідно до соціокультурних умов) та ін.

Актуальність соціальної педагогіки дозвілля ґрунтується на висновках учених, які досліджують сферу дозвілля інформаційної доби (О. Бойко, І. Петрова), особливості процесу соціалізації в новітніх умовах (Н. Лавриченко, О. Кудашкіна, І. Курліщук, В. Плешаков, А. Чистяков).

Соціальна педагогіка дозвілля пов'язана з педагогікою дозвілля: А. Воловик (педагогічна модель організації дозвілля), В. Кірсанов (інтегративна модель дозвілля, педагогічна діагностика у сфері дозвілля), Т. Вдовенко, Ю. Кротова, І. Новікова (світовий досвід педагогічних та соціально-позитивних впливів сфери дозвілля), але спрямовується на особистість протягом життя, різні соціальні групи людей: молодші школярі (Н. Путіловська, М. Татаренко [484; 582]); підлітки (О. Бездверна-Хомерікі, І. Гутник, В. Грановський, Г. Оленіна, Л. Просандеєва, Г. Шипота [51; 414; 482; 675]); особи юнацького віку, молодь (М. Ліберова [303]); студентська молодь (Г. Бреславська, С. Пішун, С. Цюлюпа [82; 459; 648]); люди похилого

віку (Г. Колік [261]); люди з особливими потребами (Т. Зрелова, Ю. Моздокова, О. Молчан, Л. Тарасов, І. Удовенко [218; 373; 377; 581; 607]); сім'я (Н. Бабенко, І. Гультяєв, С. Лаврецова [39; 151; 289;]); українська діаспора (О. Диба [170]) тощо.

Соціальна педагогіка дозвілля досліджує можливості педагогізації дозвіллевого простору як складової загального соціокультурного середовища. Згідно з аналізом досліджень, до цього простору належать: позашкільні заклади (О. Рассказова, С. Сергієнко [488; 525]); дозвілля в сімейному середовищі (І. Гультяєв, С. Лаврецова [151; 289]); територіальна громада як інститут соціального виховання (О. Безпалько [53]); клубні установи, зокрема молодіжні, студентські, сільські та за місцем проживання (Д. Малков, І. Петрова, С. Пішун, Н. Путіловська, Н. Самойленко [347; 448; 459; 484]); притулки (С. Доедаліна [175]); парки культури і відпочинку (О. Дзіов [169]); оздоровчі табори (В. Грановський [142]); школи (Н. Путіловська, С. Сергієнко [484; 525]), зокрема сільські школи (В. Гайдаржі, Н. Путіловська [124; 282]); заклади культури (Т. Дедуріна [164]); сучасне місто (Н. Рибаківа [508]). Перспективним у цьому напрямі є теоретичне обґрунтування розбудови дозвіллевого середовища інформаційної доби, переорієнтація сучасних закладів культури (музеї, бібліотеки тощо) в напрямі осучаснення діяльності, зокрема з організації дозвілля, дослідження нових віртуальних спільнот щодо спрямування дозвіллевої діяльності.

Завдання, які вирішує соціальна педагогіка дозвілля, мають переважно соціально-ціннісні аспекти, що є провідними для реалізації просоціальної поведінки і сприяють залученню соціальних суб'єктів до активної діяльності в дозвіллевому просторі. Зокрема, вчені досліджують: соціальне виховання окремих категорій населення (М. Петрова, А. Фатов [452; 617]); розвиток соціальної активності (Т. Турбіна [601]); здорового способу життя (В. Грановський, О. Шерпаєва [142; 671]); формування комунікативної культури, комунікативних якостей (Т. Гончар, О. Губа [134; 148]); культурно-інформаційних потреб (Г. Шипота [675]); культури дозвілля та вільного часу

(С. Пішун, С. Цюлюпа [459; 648]); креативності (С. Дмитрук [172]); творчої діяльності (О. Рассказова [488]); оптимізації добровільної діяльності студентства (Г. Оленіна [413]). Однак, в сучасній соціально-педагогічній науці ще тільки актуалізується вивчення процесу набуття соціальності в усіх її проявах різними соціальними суб'єктами у сфері дозвілля, можливості соціально-педагогічної діяльності в ній.

Окреслені вченими напрями діяльності у сфері дозвілля створюють підґрунтя для систематизації практичного втілення соціальної педагогіки дозвілля. Серед них: адаптація, соціальна інтеграція людей з особливими потребами (Т. Зрелова, О. Молчан, Ю. Моздокова [218; 377; 373]), формування їхньої життєвої стійкості (Л. Тарасов [581]); професійна адаптація молодих інвалідів (І. Удовенко [607]); профілактики деструктивної поведінки (С. Доедаліна [175]); корекції поведінки, яка не відповідає соціальним нормам (Ю. Клейберг, Л. Сайкіна [253; 513]); подолання асоціальної поведінки, депривації та соціальної апатії (Л. Просандєєва [482]); соціокультурна реабілітація людей з особливими потребами (Т. Зрелова, Ю. Моздокова, О. Молчан [218; 373; 377]) та ін. Але СПД у сфері дозвілля в сучасних соціокультурних умовах потребує узагальнення та систематизації на основі провідних методологічних підходів (соціально-педагогічна парадигма, соціально-культурні основи соціальної педагогіки, принцип гармонізації соціального розвитку).

Позитивним результатом досліджень, що пов'язані із соціальною педагогікою дозвілля, є висвітлення засобів, які можуть впливати на соціальний розвиток соціальних суб'єктів та педагогізацію соціального середовища. Це: педагогічна й соціально-культурна анімація (А. Андрєєва, Т. Дедуріна, С. Сергієнко, Л. Тарасов, І. Шульга [24; 164; 525; 580; 686]); туризм (С. Дмитрук, Л. Устименко [172; 615]); українська народна педагогіка (І. Гутник [158]); масова культура (А. Двуречанська [163]); проектна діяльність (Г. Бреславська [82]); аматорський театр, театральний колектив, дозвіллева театральна діяльність (О. Губа, Г. Єскіна [148; 199]). Однак провідні засоби

перебудови сфери дозвілля в сучасних умовах (ЗМІ, Інтернет) не вивчалися в досліджуваному контексті.

Зважаючи на вищезазначене й опираючись на трактуванні соціально-педагогічної діяльності в структурі загального соціально-педагогічного знання, в нашому дослідженні розуміємо соціально-педагогічну діяльність у сфері дозвілля як культуровідповідне регулювання процесу соціального виховання з метою створення науково обґрунтованих умов для розвитку соціальності соціальних суб'єктів через гармонізацію їх дозвіллевої діяльності.

Обґрунтоване вище трактування поняття „сфера дозвілля” дозволяє конкретизувати СПД у сфері дозвілля як спеціальну цілеспрямовану діяльність зі створення умов для розвитку культури духовно-соціальних та дозвіллевих потреб, мотивованого обрання дій у вільний час, підвищення рівня культури дозвілля, розбудови й активізації інфраструктури дозвіллевого середовища, яке в актуальних соціально-культурних обставинах сприяють позитивному соціальному розвитку соціальних суб'єктів, налагодженню зв'язків та включенню соціального суб'єкта у процес активної взаємодії в дозвіллевому просторі. Мета СПД у сфері дозвілля конкретизується через завдання, які в широкому сенсі відображають процеси виявлення, посилення позитивних та нівелювання негативних соціальних впливів у ній. Ґрунтуючись на трактуванні завдань як: зміцнення й активізації адаптаційного потенціалу особистості; збереження та покращення фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості; створення сприятливих умов у мікросоціумі для розвитку здібностей і самореалізації особистості; надання соціальної, психологічної, педагогічної підтримки та допомоги особистості; попередження та локалізація негативних впливів на особистість факторів соціального середовища) [53], акцентуємо, що у сфері дозвілля вони зумовлені специфікою соціально-педагогічного регулювання саме цієї складової соціально-культурного простору.

Мета і завдання зумовлюють функціональне наповнення СПД, яке визначено соціальними педагогами (53; 54; 214; 305; 348; 551) і в різних

трактуваннях загалом є подібними. Основуємося на діагностико-прогностичній, охоронно-захисній, організаційно-виховній, корекційно-реабілітаційній, інформаційно-методичній функціях СПД [551].

Провідним чинником здійснення цілеспрямованої СПД відповідно до означених вище характеристик є принципи як основні положення, що регламентують її здійснення і загалом визначені вченими (53; 54; 214; 385; 550; 552). Вони поділяються на групи (згідно з О. Безпалько): соціально-політичні (законності та захисту прав людини, державного підходу, зв'язку змісту і форм СПД з конкретними умовами життєдіяльності особистості чи соціальної групи); психолого-педагогічні (сприяння самореалізації в усіх сферах життєдіяльності, диференційованого та індивідуального підходу, цілеспрямованості, системності; організаційні (компетентності кадрів, інтеграції, контролю та перевірки виконання); специфічні (гуманізму, незалежності, клієнт центрizmu, опори на потенційні можливості людини, конфіденційності, толерантності, максимізації соціальних ресурсів) принципи [54, с. 56-61]. На нашу думку, саме такі принципові вимоги сприяють реалізації всіх функцій СПД у будь-якій сфері соціальної життєдіяльності, зокрема дозвіллевій.

Водночас застосування СПД у сфері дозвілля передбачає врахування принципів дозвіллевої діяльності (А. Воловик, В. Воловик, І. Петрова та ін.), а саме: інтересу, вільного вибору діяльності, зміни діяльності, самоцінності діяльності, диференційованості, єдності розвитку, рекреації, пізнання. Якщо об'єднати ці принципи, виявляється нова якість дозвілля відповідна до мети СПД, яка полягає в тому, що відбувається вільне обрання, здійснення, розгалуження дозвіллевої діяльності, яка сприяє удосконаленню соціальності соціальних суб'єктів.

Визначаючи специфіку СПД у сфері дозвілля, зауважимо, що вона залежить від структурних елементів цієї сфери, враховує потреби соціальних суб'єктів та їх соціально-ціннісний потенціал, на основі яких здійснюється дозвіллева діяльність; зумовлена особливостями соціального розвитку та

масштабу соціального простору, який засвоюється через дозвілєву діяльність; ґрунтується на можливостях двосторонньої гармонізації соціально-виховних впливів (особистість-середовище). Загалом особливості СПД у сфері дозвілля визначаються наступними положеннями.

1. Зумовлена сформованими дозвілєвими потребами соціальних суб'єктів, ґрунтована на вільному виборі людини, має найменший ступінь зовнішньої регульованості, водночас із найбільшим рівнем ціннісної зумовленості.
2. Виявляється на основі дозвілєвої діяльності, ґрунтується на розмаїтті виборів, котрі надаються у сфері дозвілля та які соціальний суб'єкт може здійснити на основі власних соціально позитивних потреб, що визначаються та враховуються під час організації СПД у сфері дозвілля.
3. Здійснюється в специфічних умовах у межах різноманітної дозвілєвої інфраструктури, інституції якої мають власну специфіку і засоби створення соціально-виховного середовища (музею, парку, туристичного об'єкта, клубу тощо).
4. Сприяє продуктивним взаємозв'язкам соціальних суб'єктів і закладів сфери дозвілля, в процесі яких відбувається педагогізація середовища.
5. Діяльність соціальних суб'єктів у сфері дозвілля є непримусовою, має потенціал вдосконалення соціального середовища, випереджальний ефект.
6. Сприяє вияву соціальної суб'єктності, чим вдосконалює саморегулювання як власної соціальності, так і інших соціальних суб'єктів, які цього потребують.
7. Регулювання дозвілєвої діяльності здійснюється на специфічних засадах поєднання зовнішнього управління та самоуправління, зумовлених особливостями здійснення вільного вибору та можливостями просторово-інституціонального середовища.

Оскільки провідним соціальним суб'єктом новітньої доби є студентська молодь, а основи соціальної педагогіки дозвілля поширюються на соціальних суб'єктів різного віку, статусу, то викладатимемо результати дослідження,

безпосередньо проктуючи їх на студентів з урахуванням загальних основ соціальної педагогіки дозвілля в умовах інформаційного суспільства.

У теорії та практиці напрацьовано підходи, що можуть сприяти реалізації СПД у ВНЗ і пов'язані з дозвіллевою діяльністю студентів. Ці підходи класифікуємо як педагогічний, соціальної роботи та соціально-педагогічний. Педагогічний підхід загалом зумовлений реалізацією педагогіки вищої школи у ВНЗ [21; 268; 282; 439; 440; 478; 603; 683]. Цей підхід передбачає традиційні для студентів види освітньо-виховної діяльності, що зумовлені її законодавчим регулюванням. Основи педагогіки вищої школи формують загальний контекст реалізації соціального виховання студентів, однак не забезпечують соціально-педагогічної специфіки.

У соціальній педагогіці обґрунтовані наукові праці, які поєднують педагогічний та соціально-педагогічний підходи. Так, В. Штифурак досліджує соціальне становлення студентської молоді в умовах ВНЗ, пропонує концепцію соціально-педагогічних основ виховної роботи зі студентами вищих навчальних закладів у процесі їх соціалізації (попередження дезадаптованості студентів ВНЗ та педагогічної конфліктності на основі удосконалення процесуальних параметрів виховної взаємодії у контексті превентивної стратегії; соціально-педагогічне сприяння особистісно-професійному становленню майбутніх фахівців у процесі виховної роботи в умовах ВНЗ з перспективою подальшого кар'єрного зростання; сприяння адекватній соціально-рольовій ідентифікації в умовах студентської групи з урахуванням гендерних відмінностей; утвердження здорової життєдіяльності студентів як інтегрованого показника ефективної виховної роботи) [682, с. 10-11]. Але, на нашу думку, розроблені автором ідеї здебільшого належать до педагогіки вищої школи, оскільки не підкреслена специфіка соціально-педагогічних основ виховної роботи, що пов'язана із процесом соціального виховання студентів та його результатом. Не акцентується на студентському самоврядуванні, яке в цьому віці є основною ознакою соціального розвитку і сприяє становленню суб'єктності.

Одним з механізмів реалізації соціальної роботи у вітчизняному студентському середовищі є модель студентської соціальної служби (Наказ Про затвердження типового положення про студентську соціальну службу від 17 грудня 2004 р.), яка призначена для „реалізації державної молодіжної політики і надання соціальних послуг та соціальної допомоги студентській молоді в різних сферах життєдіяльності для самовизначення та соціального становлення в процесі навчання у вищому навчальному закладі незалежно від їхньої національності, походження, соціального статусу, місця проживання, політичних поглядів та релігійних переконань” [503, с. 14].

Досвід запровадження студентських соціальних служб та інших видів соціально-педагогічної роботи (А. Денисенко, В. Журавський, Л. Завацька, Н. Романова, В. Тименко, І. Трубавіна) підтверджує необхідність соціальної підтримки студентської молоді, але охоплює не всі ВНЗ. Переважно передбачається реалізація соціальних послуг і соціальної допомоги, що, безумовно, актуально, але не вичерпує завдань соціального виховання студентства. Згідно зі свідченням фахівців, серед напрямів діяльності студентської соціальної служби є дозвілєві види роботи, високий рейтинг популярності мають соціальні програми, які пов’язані з організацією активного дозвілля: „Молодіжні клуби-кафе” (інтерактивна форма надання соціальної допомоги); „Вуличний аматорський театр” та ін. [503, с. 12]. Цей факт свідчить про зацікавленість студентів в урізноманітненні позанавчальної діяльності саме через організацію дозвілля.

В. Журавський також наголошує на необхідності соціальної роботи у ВНЗ, яку, на його думку, слід поєднувати з конкретними формами виховної роботи, зважаючи на інтереси студентів творчо-розвиваючі види діяльності. Автор детально не обґрунтовує особливостей здійснення соціальної роботи в закладі вищої освіти, однак наводить приклади суто дозвілєвих видів діяльності (студентські свята, конкурси, фестивалі, інтелектуальні ігри) [206, с. 190]. На нашу думку, це є проявом неостаточного розмежування соціальної роботи та СПД, використання цих форм без зрозумілої соціально-

виховної мети, яка відбиває не тільки їх розважальність, загрожує втратою інтересу, оскільки штучно наповнює виховний простір „заходами”, які формально організовані та доволі традиційні.

Соціально-педагогічний підхід до регулювання соціального виховання студентської молоді в сучасних умовах ґрунтується на можливостях позанавчальної діяльності, які вивчали С. Савченко, А. Рижанова, С. Шашенко та ін. У вітчизняній соціальній педагогіці досліджував позанавчальну діяльність С. Савченко, який педагогічними умовами регульованої соціалізації студентської молоді визначає: оптимізацію позанавчальної діяльності як провідного механізму соціалізації студентської молоді, особистісно орієнтований підхід у системі вищої освіти, діалогізацію спілкування в освітньому просторі ВНЗ, спроектовані особистісно орієнтовані виховні ситуації як педагогічні аналоги реальних соціальних процесів, самовиховання студентів як важливу складову соціалізації [511]. Зважаючи на наукові позиції вченого, формулюємо власні висновки: позанавчальна діяльність містить елементи та характеристики дозвіллевої, а для студентів у межах ВНЗ, по-суті, саме дозвіллевою і є (в загальному контексті навчально-виховної діяльності ВНЗ), діалогізація вказує на активну зустрічну взаємодію, виховні моделі реальних соціальних процесів дозволяють одразу випробувати себе, що актуально для сучасного студента, самовиховання є запорукою ефективного процесу самоорганізації та самоуправління.

Для реалізації соціального виховання з метою розвитку соціальності в середовищі ВНЗ ґрунтуємося на висновках С. Савченка, котрий визначає „позанавчальну діяльність як специфічний вид діяльності, який є невід’ємною частиною особистісно орієнтованого виховного процесу, здійснюваного в галузі вільного часу, з метою забезпечити формування громадянських, загальнокультурних, морально-етичних, естетичних, творчих якостей особистості студента” [511, с. 197]. Автор, відходячи від традиційних уявлень про позанавчальну діяльність як проекцію напрямів виховання, акцентуючи на тому, що, окрім готових знань у виховному просторі ВНЗ мають бути створені

умови для творчої діяльності й емоційно-ціннісних відносин, розглядає позанавчальну діяльність як умову гармонійного всебічного розвитку особистості студента, який організується у вільний час [511]. У відповідному темпоральному контексті (вільний час), на нашу думку, позанавчальна діяльність може розглядатися не тільки як дозвіллева загалом, але й як така, що за змістом інтегрує різні види студентської активності поза навчальним процесом, оскільки провідним для дозвілля студентства є вільний вибір, добровільна участь та самоцінність діяльності. Погоджуємося з ученим, що гармонійний розвиток студентської молоді є надзавданням виховного процесу у ВНЗ, але зазначимо: соціальна педагогіка дозвілля студентської молоді має за провідну мету позитивний соціальний розвиток особистості. Ознаки соціальності містяться у гармонійному розвитку особистості, однак, С. Савченко окремо не досліджує соціального виховання, соціальності студентства, соціально-педагогічної діяльності у ВНЗ.

Погоджуємося з І. Трубавіною, котра обстоює думку, що доцільним є запровадження соціально-педагогічної роботи у ВНЗ, яка здійснюватиметься професіоналами – соціальними педагогами, з пріоритетом правозахисної функції, на відміну від корекційної чи реабілітаційної, в процесі якої виявляється суб'єктність студентської молоді [598]. Запорукою реалізації СПД у ВНЗ є введення посади соціального педагога, що значно поліпшить якість діяльності зі студентською молоддю в позанавчаний час, дозволить налагоджувати та координувати зв'язки з різними соціальними інститутами, зокрема дозвіллевими.

Загалом розроблені вченими наукові засади соціалізації студентської молоді вможливають продовження дослідження соціального становлення студентської молоді, але не враховують загальних докорінних змін соціально-культурного простору в умовах інформаційного середовища.

Аналіз означених вище наукових досліджень, особливості соціального виховання студентської молоді в умовах інформаційного суспільства й окреслені перспективні соціально-педагогічні завдання дозволяють

стверджувати, що соціальна педагогіка дозвілля студентської молоді – це напрям розвитку сучасної соціальної педагогіки у вищій школі, мета якого – дослідження та розробка соціально-педагогічних умов гармонізації соціально-виховних впливів на дозвілльєву діяльність студентів як соціальних суб'єктів в умовах інформаційного суспільства, підвищення ефективності їх соціалізації та набуття вищого рівня соціальності.

Відповідно до аналізу й узагальнення попередніх доробок науковців, мети дослідження, генеральною цільовою установкою соціальної педагогіки дозвілля студентів є мотивований, непримусовий соціальний розвиток завдяки реалізації вільної активної діяльності на основі соціально-позитивних цінностей із задоволення духовно-соціальних прагнень через сферу дозвілля, підвищення якісного рівня соціальності.

Основні теоретичні положення соціальної педагогіки дозвілля студентської молоді: враховує походження та еволюцію студентського дозвілля у філогенезі; актуалізується в контексті формування інформаційного суспільства під час переходу від техногенної до антропогенної цивілізації, в умовах поширення дії принципів полікультурності, полірелігійності, поліетнічності, створює умови для гармонізації суспільства знань й розвитку духовно-соціальної спрямованості особистості; висвітлює шлях від людини умілої – до людини, котра творить, досліджує можливості дозвілля щодо механізмів соціалізації в інформаційному суспільстві, які ще не були розкриті, оскільки не мали досвіду в культурі людства (медіа та кіберсоціалізація); виявляє найефективніші соціально творчі види позанавчальної та дозвілльєвої діяльності студентів; виробляє механізм розвитку соціальності цих соціальних суб'єктів в оновленій сфері дозвілля інформаційного суспільства.

Провідним принципом соціальної педагогіки дозвілля студентської молоді є гармонізація соціального розвитку соціальних суб'єктів у сфері дозвілля (А. Рижанова). У соціальній педагогіці він стосується, з одного боку, соціального розвитку людини (інших соціальних суб'єктів) – злагодженого набуття різних форм (сімейної, етнічної, професійної, громадянської тощо) та

рівнів (біологічного, фізичного, душевного, духовного) соціальності й узгодження з індивідуальністю протягом життя. З другого боку, створення в соціумі сприятливих для цього умов – координація, регулювання й зміцнення позитивних виховних впливів соціального середовища та нейтралізація негативних через залучення самої особистості, інших соціальних суб'єктів до цього процесу для взаємокорисного соціального розвитку і суб'єкта, і середовища [194, с. 385]. Його дія втілюється в тому, що під час здійснення різних видів дозвіллевої активності і взаємодії, обраних за власним уподобанням, студентська молодь, свідомо задовольняючи дозвіллі потреби, засвоює й реалізує соціальні цінності суспільства (від сімейних, соціальної групи, регіональних до загальнолюдських).

Ареалом поширення та реалізації соціальної педагогіки дозвілля студентської молоді, окрім вищого навчального закладу, є відкрита сфера дозвілля – установи й інституції, які беруть участь у процесі організації дозвіллевої діяльності: заклади культури, дозвілля, оздоровлення, розважально-видовищні, навчальні, паркові, клубні, сімейне середовище, територіальна громада, Інтернет, ЗМІ тощо.

Перш ніж конкретизувати завдання СПД у сфері дозвілля у ВНЗ та відкритій сфері дозвілля поза ВНЗ, зробимо декілька зауважень щодо останньої. Загальні характеристики сфери дозвілля (див.1.1.) дозволяють стверджувати, що студентство має власну місію, яка історично сформувалася (див. 1.2. та 1.3.). Отже, для соціально-педагогічного дослідження, особливо відкритого середовища сфери дозвілля, важливим є те, наскільки студентська молодь має можливості реалізувати власні соціально-позитивні прагнення поза середовищем ВНЗ. Це актуалізується в умовах глобальних інтеграційних процесів, коли соціальне, дозвіллеве середовище втрачає бар'єри і стає єдиним простором самореалізації студентства.

Традиційно найближчим простором для розбудови й інтеграції соціально-виховного середовища ВНЗ є місто, яке як простір соціалізації та соціально-педагогічної роботи розглядали Г. Лактіонова, А. Мудрик

С. Харченко, міський дозвіллевий простір як осередок дозвілля студентської молоді досліджували С. Пішун, Н. Рибаківа. Вчені пропонують розглядати міський простір як суттєвий фактор соціалізації саме студентської молоді. Г. Лактіонова визначила особливості соціального простору великого міста в контексті соціально-педагогічної роботи з жіночою молоддю, які мають значення для характеристики сфери дозвілля. Зокрема це: „ефект скарбнички”, „міська поліфонія”, „ефект калейдоскопа”. Згідно з метою цього дослідження, вказані Г. Лактіоновою особливості характеризують місто як простір, де концентруються різні соціальні групи, матеріальні й духовні цінності, потреби, стилі і моделі життя, які являють собою діалог культур; різноманітні прояви життя великого міста відбуваються одночасно; великий ступінь динамізму міського життя стимулює формування навичок спілкування та взаємообміну, соціальної гнучкості й унормованості поведінки [294]. Схарактеризовані особливості стають підґрунтям для визначення завдань дозвіллевої діяльності студентської молоді у відкритій сфері дозвілля.

Специфіку явища регіоналізації із соціологічних, соціально-педагогічних позицій досліджували А. Мудрик, Н. Цимбалюк. Особливості освітніх, виховних, соціалізаційних процесів, зокрема промислового, східноукраїнського регіону, вивчали М. Дарманський, В. Курило, П. Плотніков, С. Савченко, В. Тесленко, С. Харченко, Л. Цибулько. У сучасній соціально-педагогічній науці досліджується явище регіоналізації освітнього простору (В. Курило, С. Савченко). Врахування позицій учених створює основу для аналізу дозвіллевої діяльності в регіональному просторі. Як зазначає В. Курило, „...практично в кожній державі одна частина території помітно відрізняється від інших частин. Ці відмінності стосуються природно-кліматичних умов життєдіяльності, історії, етнічного складу населення, мови, культури, релігії та інших природних та суспільно-історичних факторів” [285, с. 9]. Загалом вказане зумовлює функціонування ціннісного та інституціонально-просторового структурних елементів сфери дозвілля в загальнонаціональному контексті.

Наближеним до контексту дослідження є наукове обґрунтування регіонального освітнього простору як соціально-педагогічного феномену С. Савченком, котрий детально проаналізував процес соціалізації студентства в цьому середовищі. Вчений визначає „регіональний освітній простір як відносно відокремлену сукупність освітніх, регулюючих, інноваційних та управлінських процесів, здійснюваних освітніми й іншими соціальними інститутами на території великої адміністративно-територіальної одиниці – області, а також усю багатоманітність взаємозв’язків, які виникають у процесі соціальних взаємодій, що стосуються соціально-гуманітарної галузі” [511, с. 58]. Автор виокремлює явище регіоналізації освіти, зумовлене причинами підвищення самостійності регіонів у відтворенні й розвитку освітнього потенціалу та історико-культурних традицій; ускладнення здобуття освіти поза регіоном; необхідність занурити молодь до історії, культури, традицій рідного краю, інтеграція до конкретного соціуму; особливостями регіонального рівня, як найоптимальнішого для аналітичної, управлінської й проектувальної діяльності та ін. [511, с. 52-54]. Однак регіональний дозвіллевий простір дозвілля студентів не досліджувався.

Зважаючи на вищезазначене, зауважимо, що міський дозвіллевий простір загалом, його структури мають активізувати соціально-виховний потенціал для створення можливостей вибору соціально позитивної діяльності студентською молоддю через інфраструктуру дозвілля, створити умови для інформаційного забезпечення цього процесу. Регіональна в межах країни сфера дозвілля постає як ціннісне підґрунтя міжрегіональної взаємодії у соціально-культурному просторі, реалізується соціальна та культурна мобільність студентства, підвищення рівня обізнаності з історико-культурних традицій регіонів, що сприятиме порозумінню та консолідації у межах держави. Міський, регіональний простори перетинаються у межах країни, але водночас соціальна педагогіка дозвілля враховує європейський культурний простір, який сприяє інтеграційним процесам країн цього середовища, зокрема через дозвілля студентів. Провідною особливістю відкритої сфери дозвілля є

те, що в умовах інформаційного суспільства дозвіллевий простір у певному сенсі втрачає територіальні обмеження, постійно поширюється до міжрегіональної в межах світу та міжнародної взаємодії, що утворює глобальний рівень дозвіллевого середовища.

Таким чином, провідною метою соціальної педагогіки дозвілля студентської молоді є розвиток соціальності на основі соціальної суб'єктності в процесі вільно обраної, самоцінної дозвіллевої діяльності в широкому розумінні, яка передбачає соціально-позитивні напрями позанавчальної діяльності у ВНЗ та дозвілля поза межами закладу освіти.

Загальні завдання соціальної педагогіки дозвілля студентської молоді:

- вивчення, прогнозування й наукове обґрунтування сприятливих умов соціального виховання студентської молоді у сфері дозвілля в нових соціально-культурних обставинах з урахуванням та ретельним дослідженням їх специфіки;
- оптимізація напрямів регулювання дозвіллевої діяльності студентської молоді на основі розвитку культури потреб та адекватних засобів їх задоволення через активні соціально-позитивні дії у сфері дозвілля;
- виявлення, активізація та інтеграція позитивного соціально-виховного спрямування внутрішньої сфери дозвілля ВНЗ і відкритого дозвіллевого простору поза ВНЗ.

Завдання соціальної педагогіки дозвілля реалізуються через обґрунтування та здійснення культуровідповідної науково обґрунтованої соціально-педагогічної діяльності у сфері дозвілля студентської молоді. В умовах інформаційного суспільства соціальна педагогіка дозвілля студентської молоді досліджує позитивний та негативний вплив як традиційних, так і нових елементів та засобів дозвіллевої діяльності студентської молоді й обґрунтовує способи вдосконалення дозвілля студентів відповідно до змін у соціально-культурному середовищі. На основі реалізації концепції соціальної педагогіки дозвілля вдосконалюється соціально-виховне середовище ВНЗ через запровадження СПД, що забезпечує процеси соціального виховання загалом,

соціальної адаптації, інтеграції, профілактики, корекції та реабілітації в процесі позанавчальної діяльності зокрема, дозволяє розширити соціальне середовище студентської молоді через застосування соціально-позитивних дозвіллевих практик як на рівні ВНЗ, так і міському, регіональному, національному, міжнародному рівнях.

Отже, через СПД у сфері дозвілля вможлиблюється реалізація соціального виховання студентства інформаційної доби. Характеристиками цієї професійної діяльності стає те, що: обґрунтовується використання новітніх засобів у процесі розвитку соціального виховання (Інтернет, медіа); активізується соціально-виховний потенціал традиційного для студентської молоді інституціонально-просторового середовища сфери дозвілля (у ВНЗ та поза ним); для досягнення мети досліджується набуття соціальності на різних рівнях організації соціально-культурного, зокрема дозвіллевого простору, визначається провідний аспект її прояву для студентської молоді, який є показовим саме для цієї соціальної групи. Таким чином, для визначення провідних завдань СПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля, зауважимо, що: вона відбиває функції СПД загалом, особливості структурування сфери дозвілля (потреби, діяльність, інфраструктура), враховує трансформацію дозвілля в інформаційному суспільстві, специфіку соціально-виховного середовища ВНЗ та відкритої сфери дозвілля (загальносуспільний рівень, регіонально-світовий, глобальний). У напрямках СПД відбиваються провідні позиції щодо соціально-виховного впливу сучасного студентського дозвілля, а саме: соціальна адаптація (неадаптованість провокує порушення процесу соціального розвитку, відповідно до вимог віку і статусу соціальна грамотність має стати підґрунтям подальшого вдосконалення соціальності); соціальна інтеграція (розвиток соціальної компетентності відповідного рівня, переважно професійно-громадянської та інформаційно-комунікативної для сучасного студента); профілактика соціальних відхилень (зокрема здоровий спосіб життя, культура безпеки в інформаційному середовищі, міжкультурна, міжнаціональна взаємодія); корекція і реабілітація негативних проявів, та,

нарешті, соціально-творча діяльність як вищий прояв соціальної культури та показник соціальної зрілості.

Відповідно до вищевказаного, можна сформулювати два напрями завдань СПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля: на рівні внутрішньої сфери дозвілля ВНЗ, та на рівні відкритої сфери дозвілля поза ВНЗ. До першої групи належить:

1. Діагностування процесу соціального виховання студентів і рівня соціальності, можливостей підвищення рівня її громадсько-професійної складової у соціально-виховному середовищі закладу вищої освіти, адаптованості до умов ВНЗ, ризику соціальних відхилень, зокрема пов'язаних із використанням нових засобів інформаційно-віртуальної взаємодії, соціально-негативних проявів; вивчення дозвіллевих потреб студентської молоді.
2. Створення умов для розбудови соціальності студентської молоді на основі розвитку дозвіллевих потреб та оптимізації дозвіллевої діяльності, підвищення рівня культури дозвілля.
3. Посилення адаптаційного потенціалу студентів в умовах ВНЗ через залучення до позанавчальної діяльності загалом та використання для цього можливостей інформаційного простору.
4. Розвиток та популяризація основ здорового способу життя через сферу дозвілля, зокрема новітніми засобами інформаційного суспільства, профілактика соціальних відхилень.
5. Організація процесу активної соціальної життєдіяльності у сфері дозвілля у ВНЗ для розбудови громадянсько-професійної позиції (самоврядування, громадської активності, спортивного, професійно-орієнтованого та мистецького дозвілля) як традиційних видів соціально-позитивного студентського дозвілля з використанням засобів віртуального середовища.
6. Активізація корекційно-реабілітаційного спрямування СПД засобами дозвіллевої діяльності інформаційної доби.

7. Вдосконалення простору дозвілля (гуртожиток, соціально-виховний простір ВНЗ, бібліотека, музей, ландшафт тощо), розбудова соціально позитивного віртуального дозвілльєвого простору ВНЗ.

До другої групи належать:

1. Створення умов для задоволення та розвитку дозвілльєвих потреб студентів у відкритій сфері дозвілля міста, регіону.
2. Реалізація соціально-позитивної дозвілльєвої діяльності відповідно до умов інформаційного суспільства та громадянсько-професійної складової соціальності студентів на рівні країни та у європейському просторі.
3. Активізація та інтеграція соціально-виховного спрямування інституцій сфери дозвілля щодо соціальної самореалізації студентської молоді на міжнародному та глобальному віртуальному рівнях.

Завдання СПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля реалізуються із застосуванням методів, форм, засобів, які добираються відповідно до інтересів, здібностей, уподобань цієї соціальної групи, особливостей організації позанавчальної діяльності у ВНЗ й відкритій сфері дозвілля. У кожному конкретному випадку комплексне використання ефективних методик зумовлюватиме прогнозований результат, про що йтиметься в наступних розділах дослідження.

Таким чином, соціально-педагогічне регулювання дозвілльєвої діяльності студентської молоді ґрунтується на розумінні загального наукового апарату соціальної педагогіки, відповідно до якого її об'єктом є процес соціалізації соціальних суб'єктів, предметом – соціальне виховання людини, групи, суспільства в усіх сферах соціуму. Соціальна педагогіка практично втілюється через соціально-педагогічну діяльність, яка є науково обґрунтованим культуровідповідним регулюванням соціального виховання в усіх сферах з метою непримусового набуття та розвитку соціальності суб'єктів соціуму. Провідні представники цієї галузі педагогічної науки аналізують дозвілля і як діяльність, і як засіб, і як сферу для вирішення соціально-педагогічних завдань, що зумовлює обґрунтування концепції соціальної педагогіки дозвілля.

Її виникнення зумовлене загальними соціокультурними умовами (зміни у сфері дозвілля в інформаційному суспільстві, яке глобалізується), трансформаційними проблемами сфери дозвілля нашої країни, розвитком суміжних наукових дисциплін (прикладна культурологія, соціологія дозвілля, педагогіка дозвілля) та інтенсивним розвитком соціальної педагогіки, її наукового апарату. Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля трактується як культуровідповідне регулювання процесу соціального виховання з метою створення науково-обґрунтованих умов для розвитку соціальності соціальних суб'єктів завдяки гармонізації їх дозвіллевої діяльності, що дозволяє визначити специфіку її запровадження (зумовлена сформованими дозвіллевіми потребами соціальних суб'єктів; виявляється через здійснення дозвіллевої діяльності; здійснюється в специфічних умовах в межах розгалуженої різноманітної дозвіллевої інфраструктури; сприяє встановленню продуктивних взаємозв'язків соціальних суб'єктів і закладів сфери дозвілля, в процесі яких відбувається педагогізація середовища; діяльність соціальних суб'єктів у сфері дозвілля є непримусовою, сприяє вияву соціальної суб'єктності тощо). Відповідно до загальних засад соціально-педагогічної науки, соціальна педагогіка дозвілля студентської молоді – напрям розвитку сучасної соціальної педагогіки у вищій школі, мета якого – дослідження та розробка соціально-педагогічних умов гармонізації соціально-виховних впливів на дозвіллеву діяльність студентів як соціальних суб'єктів в умовах інформаційного суспільства, підвищення ефективності їх соціалізації та набуття вищого рівня соціальності. Провідним завданням є підвищення ефективності їх соціалізації та набуття високого рівня соціальності як динамічної характеристики, що має різні якісні рівні, а також умови, які слід створити. Соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля втілює особливості структурування сфери дозвілля: дозвіллеві потреби, відповідна діяльність і створене для цього просторово-інституціональне середовище; враховує трансформацію дозвілля в інформаційному суспільстві, специфіку основних видів позанавчальної

діяльності у ВНЗ та відкритої сфери дозвілля (загальносуспільний рівень, регіонально-світовий, глобальний). У напрямках СПД переважно реалізуються: соціальна адаптація як основа для розвитку соціальної грамотності, подальшого вдосконалення соціальності; соціальна інтеграція як чинник розвитку соціальної компетентності професійно-громадянського та інформаційно-комунікативного спрямування для сучасного студента; профілактика соціальних відхилень, зокрема культура безпеки в інформаційному середовищі; корекція і реабілітація негативних проявів; соціально-творча діяльність як вищий прояв соціальної культури та показник соціальної зрілості.

2.3. Анімаційний підхід до соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства

Для реалізації поставлених завдань соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля необхідно розглянути механізм мотивування до активної взаємодії в процесі набуття соціальності в позанавчальній діяльності й відкритій сфері дозвілля та реалізації функцій СПД у ВНЗ з урахуванням умов інформаційного суспільства. Оскільки в Україні вирішуються відразу декілька надскладних завдань (захист та розбудова демократичної національної держави, євроінтеграція, входження до глобального інформаційного суспільства), то навіть для доволі нових видів діяльності, якою є соціально-педагогічна, слід застосовувати підходи, що надають СПД спрямованості в майбутнє, роблять її перспективною у різних сферах життєдіяльності та виводять на новий якісний рівень реалізації. Особливості розвитку сфери дозвілля в інформаційному суспільстві, специфіка дозвіллевої діяльності студентської молоді потребують дослідження можливостей новітніх підходів до організації СПД у сфері дозвілля студентської молоді.

На нашу думку, одним з підходів, що надають соціально-педагогічній діяльності нових ознак (соціальна суб'єктивізація (створення умов для розвитку соціальної суб'єктності), соціальна каталізація (прискорення, активізація соціальної взаємодії, інтенсифікація соціально-позитивних дій), умотивована ініціативізація (людина стає активним суб'єктом і вдосконалює соціальний простір)), є анімаційний. Посилює значення те, що анімаційний підхід до СПД має дозвіллеве походження, основане на вільному виборі діяльності та просоціальної активності, що підкреслює важливість цієї сфери для реалізації завдань соціального виховання, зокрема участь суб'єктів у регулюванні соціальної життєдіяльності глобального соціуму. Оскільки актуалізація анімаційної ідеї збігається з початком досліджень суспільних процесів нової якості, акцентуємо увагу на її генезі та провідних ознаках.

У процесі дослідження наукової літератури різного спрямування [24; 26; 62; 74; 83; 111; 112; 113; 114; 118; 123; 125; 164; 250; 300; 301; 350; 374; 388; 408; 444; 452; 485; 513; 525; 526; 579; 580; 581; 639; 651; 698; 701; 704; 705; 709; 713; 714; 715; 720] виявлено, що в сучасній гуманітарній науці активно досліджується явище анімації, мета якого – вдосконалення соціальної життєдіяльності – стосується сфери дозвілля і уможливорює безпосередню участь соціальних суб'єктів у суспільних перетвореннях. На основі аналізу досліджень з вивчення можливостей анімації, анімаційної діяльності в соціально-виховних процесах, з'ясовано, що водночас з першими дослідженнями інформаційного суспільства інтенсифікується ідея анімації, як активізація одухотвореної соціальної життєдіяльності, зокрема у сфері дозвілля.

Анімаційна ідея, на думку вчених (Л. Волик, Є. Мамбеков, Н. Ярошенко [114; 350; 698]), завжди притаманна духовній культурі людства. Це підкреслює, що з первісних джерел людського існування були засоби й методи одухотворення людини, стимулювання її до здійснення певних дій, переходу в інший якісний стан життєдіяльності, коли від активності залежать сутність та якість буття. Переважна більшість дослідників анімації (Ж. Дюмазедьє, Є. Мамбеков, Л. Тарасов, Е. Сантос та ін.) обстоюють думку, що вона активізувалася саме як об'єктивна відповідь на глобальні та бездуховні виклики людству: „В контексті викликів людству у XXI ст. анімація може стати однією з тих відповідей, котра врятує його від катастрофи, втримає на краю загибелі” [579, с. 22]. Відтак, ця позиція збігається із завданням дослідження соціального становлення студентів у сфері дозвілля саме в інформаційному суспільстві.

Термін „анімація” має латинське походження (anima – вітер, повітря, душа, жива істота). У наукових гуманітарних дослідженнях використовують поняття „анімація” (соціальна, соціально-культурна, соціокультурна, педагогічна) та „анімаційна діяльність” (Л. Волик, Т. Лесіна, М. Петрова, Л. Тарасов, І. Шульга, М. Ярошенко та ін.). Вчені, зауважують, що поняття

„анімації» необхідно розглядати в сукупності провідних характеристик, оскільки воно є похідним для розвитку анімаційного напрямку в теорії та практиці різних наукових дисциплін. Наприклад, Л. Тарасов загалом пропонує „не використовувати термін „анімація” для позначення власне явища, а розуміти його як базове поняття родового терміна, етимологія якого розкриває найважливішу сутнісну характеристику явища” [579, с. 30]. Зауважимо, що маючи на меті обґрунтувати анімаційний підхід до СПД, необхідно виокремити ті характерні ознаки, які сприятимуть її вдосконаленню.

У дослідженнях, пов’язаних із застосуванням анімаційного підходу, доволі часто використовується поняття „анімаційна діяльність” (Л. Волик, М. Петрова, Л. Тарасов). Наприклад, Л. Тарасов визначає її як „процес глибинної або смисложиттєвої взаємодії людини з оточуючим світом, під час якої відбувається задоволення і зростання її духовних потреб” [579, с. 30]. Очевидно, що таке визначення потребує конкретизації, але вчений не пов’язує анімацію суто з дозвіллям, а розширює межі соціально-позитивного дозвілля через анімацію до рівня реалізації дозвіллевих ініціатив. Це стане підґрунтям СПД зі студентською молоддю, оскільки результатом виявлення соціально позитивної суб’єктної позиції на основі саморегулювання є розвиток вмотивованої ініціативності.

Використовуватимемо поняття анімації (animation – оживлення, одухотворення) в широкому соціально-гуманітарному смислі, яке позначає процес, пов’язаний з гуманізацією соціального життя, створенням механізму самостимулювання соціальних суб’єктів до активного соціального буття в межах соціокультурного простору. Це надає змоги, дослідивши особливості анімації, її детально охарактеризувати в досліджуваному соціально-педагогічному аспекті.

Про еволюцію анімаційного підходу, який надає специфічних ознак соціально-виховній практиці, зокрема у сфері дозвілля, свідчить інтенсивне просування ідеї анімації в другій половині ХХ ст. в Європі. У зв’язку із цим, доцільно виокремити два етапи в розвитку досліджень анімації. Перший – з

моменту її офіційного визнання як механізму посилення виховного потенціалу соціального середовища у Франції: друга половина ХХ ст. – кінець ХХ ст. (класичний етап). Другий етап (новітній) розпочався у ХХІ ст. з розвитку ідей, пов'язаних з анімаційним підходом, у контексті різних гуманітарних наук в інформаційному суспільстві.

Перший етап характеризується поширенням наукових трактувань анімації, зокрема в контексті „цивілізації дозвілля” (Ж. Дюмазедьє – визвольний та регулюючий аспекти анімації), офіційним визнанням позицій анімаційної діяльності (Ж. Фрідман), виокремленням визначення й ознак анімації (П. Бенар, Ж. Емоф, Р. Лабури, М. Симоно), зверненням до особливостей аніматора як фахівця з новими професійними завданнями (М.-Ф. Ланфан, М. Леве-Готра, М.-Ж. Парізе та ін.) [350; 580]. Результатом розвитку наукових поглядів на анімацію на цьому етапі було введення й трактування поняття „анімація”, усталене розуміння про це явище (від термінології до провідних ознак). Суттєвим є вироблення ґрунтовних наукових позицій щодо сутності, специфіки та принципів анімаційної діяльності.

У процесі аналізу наукових праць цього періоду визначальним для обґрунтування нами анімаційного підходу став власне соціально-виховний підтекст розвитку цього явища в другій половині ХХ ст. у Франції (збігається з виникненням досліджень інформаційного суспільства). Визнання анімації офіційною педагогічною ідеологією вдосконалення виховного середовища у Франції пов'язане з численними соціологічними дослідженнями, які свідчать про мінімальне значення конструктивного наповнення вільного часу, перевагу споживацтва та пасивності. Ж. Фрідман висунув ідею пожвавлення, гармонійної єдності і взаємодії людини та середовища, метою якої є перетворення всієї країни на виховну націю [301; 350; 288]. Отже, ініційовано процес активізації соціального розвитку соціальних суб'єктів через одухотворення всупереч знедуховленню.

Водночас так звана „культурна революція” у Франції 1968 р. – одна з тих подій, яка стимулювала розвиток анімаційної ідеї „знизу”, завдяки виявленню

громадянської ініціативи, зокрема у сфері культури [579, с. 35]. Особливостями цих подій були надзвичайне емоційне піднесення й пожвавлення в народних масах, атмосфера взаємної підтримки та загального залучення [579, с. 37]. Результатом стали не стільки політичні, скільки соціально-культурні наслідки, що особливо вплинуло на перетворення сфери дозвілля через активізацію соціальних суб'єктів під гаслами: „Щастя – це нова ідея! ” або „Творчість. Безпосередність. Життя! ” [579, с. 43]. Звернення до дозвілля під час подій 1968 р. розглядалося в контексті вільної діяльності, творчості: „Дозвілля відкриває людині можливість звернутися до самої себе, щоб зрозуміти власне призначення” [там само]. Відтак, це є ще одним підтвердженням, що анімаційна ідея виникла у сфері дозвілля й мала соціально вдосконалююче спрямування. Саме цей висновок у подальшому став основою невід'ємності виявлення в дозвіллі громадянської позиції, що свідчить про якісний рівень активності соціальних суб'єктів, зокрема в дозвіллі. Крім того, що серед ініціаторів цих подій була студентська молодь.

Деякі вчені (Л. Маренгула, Е. Сантос) стверджують, що є ще один дієвий соціально-виховний фактор появи та розвитку явища анімації – усвідомлення необхідності активних дій щодо упередження маніпулювання зі сторони екстремістів у майбутньому, недопущення повернення до панування фашистської ідеології в Європі через активізацію суб'єктної позиції громадян, критичної думки, основаної на власних цінностях та переконаннях, і можливості їх виявлення через активну діяльність. У другій половині ХХ ст. анімація стала одним з інструментів активізації та подолання соціальної кризи, засобом соціально-виховного регулювання соціальних стосунків, механізмом розвитку соціальної творчості всупереч споживанню, зокрема через активне долучення до здобутків культури [709; 714]. У цій позиції підкреслюється те, що визначальною для анімаційної стала позиція підвищення якості соціальної взаємодії, в якій особистість є активним соціальним суб'єктом, прагне уникнути маніпулювань суспільною свідомістю, спроможна критично

оцінювати дійсність і використовувати ресурси соціально-культурного середовища для регулювання соціальної життєдіяльності.

Таким чином, об'єктивні соціально-культурні передумови, двостороння активність (державна і громадська), практичні кроки назустріч стимулювали й розвиток наукової думки стосовно явища анімації у Франції із середини ХХ ст. Соціально-виховне спрямування анімаційної ідеї у Франції ґрунтувалося на поєднанні державної підтримки та громадської ініціативи, що вможливило розбудову анімації у сфері дозвілля. Відтак, сфера дозвілля стає не тільки простором для реалізації анімаційної ідеї, а й середовищем інтеграції позитивного соціально-виховного впливу різних складових системи соціального виховання (держава, громадянське суспільство, сфера дозвілля, соціально-культурне середовище загалом).

Актуальним, на нашу думку, є узагальнення Є. Мамбековим (дослідив анімаційну модель організації дозвілля, схарактеризував серед інших її соціально-виховні можливості) об'єктивних факторів, що впливали на соціально-культурне середовище та розгалуження анімації у сфері дозвілля, а саме: індустріалізації, урбанізації, демографічного зростання та розвитку великих житлових комплексів, виникнення складних явищ суспільної аномії (аномія – відсутність чіткої системи соціальних норм, руйнування єдності культури, як наслідок – життєвий досвід людей не відповідає суспільним нормам), що призводить до дезадаптації населення; соціального тиску певних категорій населення (молоді, осіб середнього віку, пенсіонерів та інших соціальних груп) на державу та суспільство з вимогами поліпшення якості життя; поширення явищ знеособлення й уніфікації в суспільстві, що викликало невдоволення та стимулювало активну частину населення боротися за духовне оздоровлення; появи більшої кількості вільного часу в результаті зменшення робочого, отже, й необхідності його змістовного наповнення [350, с. 11-12]. Хоча вчений не аналізує умови власне інформаційного суспільства, що глобалізується, однак доводить, що докорінна перебудова підвалин соціального життя зумовлює „інструмент” соціальної гармонізації, який мав

активізувати соціальних суб'єктів докласти самостійних зусиль у наповненні соціального життя духовним змістом.

Означені передумови свідчать про спрямованість соціально-виховного впливу, який мала на меті анімація, перспективу подолання соціальних проблем, а саме: профілактика дезадаптації та негативних соціальних явищ, організація соціального виховання на місцевому рівні, налагодження міжпоколінної взаємодії, стимулювання самоактивності соціальних суб'єктів є основою анімаційної ідеї. Тобто суб'єктна позиція – визначальна і провідна ознака запровадження анімації з моменту її обґрунтування як наукового підходу. Отже, на особливу увагу в контексті застосування анімаційного підходу до СПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля заслуговує те, що в цьому процесі людині відводиться роль не стороннього спостерігача, але активної діяльної особистості, яка сама докладає зусиль до створення якіснішого рівня соціальної взаємодії.

Сутність явища анімації визначило й те, що провідними передумовами її розвитку є одночасна активність офіційної державної ідеології та громадського руху, що дозволяло інтегрувати зусилля з регулювання соціально-виховних впливів як дозвілля, так і громадської діяльності. Отже, для успішного втілення анімаційного підходу до СПД важливим є поєднання самоорганізації як внутрішньої потреби соціальних суб'єктів та регулювання як зовнішньої вимоги соціуму, що посилять дію один одного і стануть запорукою реалізації мети.

Про регулююче спрямування анімації свідчить те, що однією з перших виникла теорія культурної анімації (Ж. Дюмазед'є), яка передбачає водночас визвольну та регулюючу ознаки відповідної діяльності. Увагу привертає „діалектичність анімації, специфічний соціальний контроль за організацією вільного часу, який спрямований на виявлення та вираження творчих здібностей і соціальної активності особистості” [190, с. 39]. Соціально-виховне значення анімації полягає в тому, що під час її здійснення відбувається „профілактика антисупільних протиправних проявів у межах вільного часу.

Культурна анімація не має дидактичного та пропагандистського характеру, вона передбачає просвітню роботу, яка допомагає кожній людині зробити власний вибір” [190]. Ідеї, що належать автору терміна „цивілізація дозвілля” Ж. Дюмазед’є, актуальні й у XXI ст.

Таке двостороннє трактування анімації у визвольному та регулюючому аспектах дозволяє виокремити її ознаку постійного пошуку балансу, „золотої середини” в соціальній життєдіяльності, оскільки поєднання цих характеристик свідчить про гармонізацію внутрішньої потреби та соціальної необхідності, що поступово стає механізмом урівноваження індивідуальної та соціальної складових життєдіяльності соціальних суб’єктів.

Уперше надав визначення анімації Ж. Емоф: „Анімацією називають діяльність у середині або зовні групи, колективу, певного кола людей, що мають на меті розвиток стосунків та регуляцію суспільного життя за допомогою напівдирективних методів; це метод включення й участі” [580, с. 19]. Не зважаючи на те, що анімацію було звужено до певних методик, озвучується сутність цього явища – регулювання соціального життя за допомогою власних ресурсів соціальних суб’єктів. Акцент на непримусовості й залученні особистості та груп до соціально-позитивних процесів тільки поглиблює цю сутнісну ознаку.

Розширити й конкретизувати анімацію через виокремлення провідних ознак пропонували Р. Лабурі та П. Безнар: „Анімація – це сукупність занять, видів діяльності, відносин; заняття стосуються інтересів, що виявляються особистістю в її культурному житті й особливо у вільний час (художні, інтелектуальні, соціальні, практичні, фізичні); заняття відповідають потребам у спілкуванні, освіті, діяльності, які не задовольняються закладами, що існують, та співвідносяться з відновлювальною, розважальною, розвивальною функціями вільного часу; ці заняття добровільні (на відміну від шкільних обов’язків), йдеться або про здійснення будь-якої діяльності або участь в організації (клуб, асоціація); ці заняття не потребують попереднього „рівня”, тобто екзаменів або дипломів; ці заняття безкорисливі, не мають на меті

отримання кваліфікації або диплому; ці заняття здійснюються здебільшого в групах, які організуються в закладах та організаціях (культурних центрах, клубах, центрах літнього відпочинку та ін.); заняття реалізуються за допомогою аніматора, професійного або добровільного, який використовує методи активної педагогіки [580, с. 17-18]. Позиції вчених відображають, по-перше, зв'язок анімації зі сферою походження, а саме дозвілля; по-друге, намагання подолати обмеження цієї сфери через, наприклад, через добровільну участь у діяльності асоціацій не тільки розважального спрямування.

Указані провідні ознаки анімації, які були сформульовані на той час, водночас відбивали можливість поширення її соціально-виховного впливу на сферу вільного часу та закладали необхідність її подальшого розвитку в мінливих соціокультурних умовах інформаційного середовища, коли активність соціальних суб'єктів, основана на власних інтересах та здібностях, буде затребувана для розвитку духовно-соціальних цінностей.

Це дозволило дослідникам (Є. Мамбеков, Л. Тарасов, М. Ярошенко) стверджувати, що анімаційна модель дозвілля є „складовою культурної і виховної системи суспільства й представлена у вигляді моделі організації соціокультурної діяльності як: сукупність елементів (заклади, державні органи, організації, добровільні асоціації, аніматори, аудиторія), які мають постійні стосунки, що характеризують цю модель; сукупність занять, видів діяльності та стосунків, які відповідають інтересам, що проявляє особистість у культурному житті й особливо у вільний час; своєрідна соціально-педагогічна система, в якій провідну роль відіграють аніматори, професіональні чи добровільні, котрі мають відповідну підготовку та використовують методи активної педагогіки” [350; с. 6-7]. Таким чином, у Франції були створені умови для запровадження ідеології анімації, які сприяли розгалуженню соціально-виховного середовища, посиленню виховного спрямування дозвіллевого простору, активізації участі населення в анімаційній діяльності. Звернення до духовної складової соціально-культурного життя стало міцним фактором

профілактики надто негативних для суспільства явищ. Отже, розвиток анімаційної ідеї та практики, її дозвіллеве походження, що зумовлює вільну діяльність соціальних суб'єктів, свідчить про соціально-виховне спрямування і якість організації соціальної взаємодії.

Загальнокультурне та соціально-виховне значення досліджень анімації, визначення її сутності, зокрема в новітніх соціально-культурних умовах, відбулися на наступному етапі (новітньому), який розпочався у XXI ст. з розвитку ідей, що пов'язані з анімаційним підходом у контексті наукових досліджень (Т. Валленіус, Б. Жедлевська, М. Маренгула, К. Овесни, К. Опашовські, Е. Сантос, М. Фот та ін. [720; 709; 713; 714; 704]). Сучасне теоретичне осмислення сутності анімації та практику реалізації відповідної діяльності, які значно поширюють межі її застосування й можуть бути основою концепції анімаційного підходу до соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю, розглядають А. Боаль, П. Палмер, М. Поло, М. Сміт, П. Фрейє та ін. [579; 705; 709; 715]. На цьому етапі науковці на пострадянському просторі обґрунтовують власний внесок у вивчення можливостей анімації в різних галузях гуманітарної науки і практики (А. Андрєєва, Л. Волик, Т. Дедуріна, В. Іщук, Т. Лесіна, Є. Мамбеков, М. Моїсеєва, М. Нікітський, І. Петрова, М. Петрова, О. Ремізова, Л. Сайкіна, С. Сергієнко, Л. Тарасов, Є. Хриков, О. Чернишенко, І. Шульга, М. Ярошенко [24; 113; 164; 226; 301; 350; 374; 402; 444; 452; 490; 513; 525; 579; 639; 651; 687; 698]).

Новітній етап, на нашу думку, характеризується такими процесами: подальше поглиблення специфіки анімаційної ідеї, усвідомлення її змісту в нових соціокультурних умовах, розгалуження суб'єктів анімації, територіальне поширення анімаційного досвіду в інших країнах, розширення напрямів використання анімаційної діяльності, узгодження з новим інформаційним середовищем через використання новітніх технологій, усталення соціально-виховного напрямку на основі інтеграції до соціально-

педагогічної парадигми як підґрунтя розвитку сучасної соціально-педагогічної науки і практики.

Наприклад, запровадження анімації як регулюючого фактора соціальної життєдіяльності різних соціальних суб'єктів підтверджується науковими дослідженнями, що присвячені застосуванню анімації в соціальній роботі з дітьми вулиць [709]; концепцією соціокультурної анімації в андрагогіці як комплексу дій, спрямованих на допомогу індивідам в освіті та вихованні в зрілому віці [713]; формуванню життєстійкості інвалідів засобами анімації в сучасному соціумі [581]. Незалежно від віку і соціальної ситуації розвитку, вчені стверджують, що участь у процесах активної взаємодії є провідною характеристикою анімації.

Вдосконалення змісту анімації відстежується у поглядах сучасних вчених, які вивчають проблему посередництва та втручання в процес розвитку місцевого самоуправління за допомогою соціокультурної анімації [714], можливості нівелювання інформаційної нерівності через просування творчого підходу до існування особистості у світі знань методами соціокультурної анімації із застосуванням комп'ютерних технологій [704]; можливості соціально-культурних технологій анімації для патріотичного виховання, профілактики девіантної поведінки тощо [24; 164; 513; 525]. Розумінню оновленого змісту анімації сприяє позиція А. Фрейє, котрий у контексті неформальної та народної освіти („Педагогіка пригнічених”) зазначає: анімація – не стільки процес навчання учасників, скільки діалогічного спілкування між ними, це практика, яка дозволяє вільним та мислячим людям впливати на суспільство, процес підвищення свідомості учасників з метою перетворення реальності, створення виховних ситуацій на основі життєвого досвіду [705]. На нашу думку, позиція автора підкреслює сутність ідеї анімації, що може надавати принципово нових якісних характеристик різним видам діяльності (соціокультурній, виховній, психологічній, соціально-педагогічній тощо), під час участі в якій активізуються власні зусилля учасників, що сприяє виявленню активності й ініціативи.

Поширення анімації на різні соціальні інститути як дозвіллевої сфери, так і інших складових соціокультурного простору обстоюють учені (Т. Валленіус, Т. Лесіна, Л. Тарасов та ін.). Наприклад, стимулювання соціальної активності молоді засобами анімації через залучення її до волонтерської діяльності Червоного Хреста як міжнародного об'єднання [720] або, як стверджує Т. Лесіна, в Польщі до уваги було прийнято громадський і соціальний контекст, у якому функціонують групи, завдяки чому анімація стала методом впливу на громадян з метою активізації їхньої діяльності на користь місцевої громади, тобто груп людей, котрі мешкають на певній території, між членами якої існує відчуття взаємозв'язку і ототожнення з місцем проживання [300]. Активізація та взаємна співтворчість соціальних суб'єктів стають факторами підвищення якості соціальної взаємодії в процесі анімації, що свідчить про ступінь їх участі в соціально-позитивній діяльності.

Загалом, незважаючи на заклад або територію застосування, наявні універсальні характеристики, які стали результатом пошуку нового рівня соціальної взаємодії через анімацію, і дозволяє створити анімаційне середовище (П. Палмер, Л. Тарасов, М. Ярошенко). На думку Л. Тарасова, „Найповніше специфіку анімаційного простору розкривають шість парадоксів П. Палмера: простір має бути: відкритим і закритим; гостинним та „напруженим”; виразником як індивідуальних, так і групових інтересів; суміщати в собі особисті життєві історії тих, хто залучений до процесу навчання, і широкий контекст історії та традицій; простір має орієнтувати особистість на усамітнення і взаємодію із суспільством; уможливити мовну активність людини та мовчання” [580, с. 20]. У зв'язку з наведеним, зауважимо, що змістовий і просторовий підходи є основою розбудови анімаційного підходу до СПД у сфері дозвілля, зокрема зі студентською молоддю.

Просування анімаційної ідеї та практики відбувається на сучасному етапі через дослідження різних видів, моделей анімації. Наприклад, М. Сміт [715] виокремлює декілька основних моделей анімації: експресивно-творчу,

соціально-культурну, дозвілєву. Але, на нашу думку, в цій класифікації моделі не є однорідними, зокрема, соціально-культурна може містити обидві інші. А дозвілєва, яку автор трактує в контексті організації дозвілля дітей, може поширюватися й на інші категорії соціальних суб'єктів. Експресивно-творча може бути радше характеристикою анімаційного процесу, аніж окремою моделлю. Але автор підкреслює родові для всіх моделей поняття „анімація”, що дозволяє дійти висновку про загальні характеристики цього явища, які можуть впливати на інші види діяльності.

Соціально-виховне спрямування ідеї анімації базується на повазі до прояву плюралізму, сприянні участі в процесі перетворення, постає як альтернатива пасивному споживанню. Сучасна анімація ґрунтується на тезі: „Кожна людина і кожна група – головні дійові особи власного життя” [709]. Повністю заперечується будь-яка експлуатація зі сторони інших людей, тобто розпочинається процес вивільнення через усвідомлення власних можливостей, визначення власної ролі, виокремлення ресурсів, виконання певної соціальної ролі. Головна ідея – об'єднання людей для участі у власному житті з метою профілактики маніпулювання [709]. Ці сутнісні ознаки анімації є основою наукового обґрунтування анімаційного підходу до СПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля.

Анімація в різних аспектах стала об'єктом досліджень українських та російських педагогів – Л. Волик, С. Сергієнко, І. Шульги [111; 112; 113; 114]; соціальних педагогів – О. Безпалько, І. Зверєва, Т. Лесіна, І. Трубавіна [53; 552; 300; 301; 598]; фахівців у галузі технологій соціально-культурної діяльності – А. Андреевої, Т. Дедуріної, М. Моїсеєвої, М. Нікітського, Л. Сайкіної Л. Тарасова, Н. Ярошенка [24; 164; 374; 402; 513; 580; 698] та ін.

Характерним для вітчизняної науки на сучасному етапі дослідження явища анімації є виокремлення соціально-культурної, педагогічної, соціальної і, нарешті, соціально-педагогічної видів та визначення особливостей їх запровадження залежно від специфіки вказаних напрямів. Детально не аналізуючи кожний напрям, оскільки основне завдання – визначення

провідних якісних ознак, які надає анімація СПД, як і іншим видам діяльності, з метою уникнення термінологічної плутанини, вважаємо за необхідне співвіднести ці ракурси анімації, щоб визначити їх можливості в межах анімаційного підходу до СПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля.

Аналіз наукових досліджень анімації свідчить: не зважаючи на напрям її розбудови, анімація існує і розвивається як педагогічне явище у широкому значенні, що для СПД є принциповим, оскільки соціальна педагогіка, практичною реалізацією якої є СПД, це, передусім, педагогічна галузь, де провідним є випереджальний виховний вплив. Не є винятком дослідження культурологічного спрямування, для яких найтипівіше застосування поняття соціально-культурна анімація. Дослідники соціально-культурної анімації (М. Ярошенко, Л. Тарасов, Л. Сайкіна, Т. Дедуріна, В. Кірсанов, М. Петрова, І. Шульга) вважають її педагогічною галуззю.

Визначення соціально-культурної анімації більшість учених трактують згідно з М. Ярошенко: „Соціально-культурна анімація – педагогіка розуміння та посередництва, що покликана стверджувати відносини рівності, долати ієрархічну підпорядкованість, установлювати взаємостосунки на основі більшої свободи та самостійності, надавати індивідуальний вибір у діяльності, творчості та спілкуванні” [698, с. 3]. Водночас, автор зважає на те, що „соціокультурна анімація – особливий різновид соціально-культурної діяльності суспільних груп та окремих індивідів, що ґрунтується на сучасних технологіях (соціальних, педагогічних, психологічних, культурологічних та інших), що забезпечують подолання соціального та культурного відчуження” [438, с. 4]. Таке трактування, з одного боку, розширює можливості анімації завдяки загальній меті (подолання відчуження як профілактика маргіналізації) й акцентуванню на міжгалузевій технологізації, з іншого, звужує, оскільки охоплює лише один напрям соціально-виховного значення анімації (корекційний – подолання, на відміну від створення умов для розвитку та упередження соціальних проблем). Не відстежується позиція соціального суб’єкта під час соціальної взаємодії.

На нашу думку, трактування анімаційної ідеї через завчасну негативізацію процесів, що досліджуються (відчуження, маргіналізація на відміну від інтеграції та власної соціальної активності соціальних суб'єктів) дещо звужує розуміння анімаційного підходу, який не тільки забезпечує певну соціально-культурну технологію, але, у першу чергу, надає спрямованості соціально-позитивним діям із розбудови духовного стрижня соціальних суб'єктів. Отже, процес подолання має бути слідством безрезультативності первинного процесу активізації й інтеграції, а не обмежувати можливостей анімації як характеристики різних видів діяльності. М. Ярошенко основними показниками соціально-культурного відчуження бачить відчуття безсилля та непотрібності власного існування; нездатність самостійно контролювати своє життя; сприйняття навколишньої дійсності як світу, в якому зруйновано систему культурних цінностей; відчуття втрати індивідом свого власного „Я”; руйнування самоаутентичності особи [698, с. 41], що ілюструє певне нівелювання априорі позитивного результату анімації й винесення на перший план важливого, але наступного етапу корекції негативних соціальних впливів.

Поряд з цим дещо суперечить такій позиції визначення Л. Тарасова, який під соціокультурною анімацією розуміє – „гуманістичний суспільно-педагогічний рух, в основі якого лежить самоорганізуюча вільна діяльність людей у сфері дозвілля, що спрямована на самореалізацію особистості й духовне оздоровлення суспільства” [579, с. 30]. Таке трактування імпонує нам у сенсі самоорганізації соціально активних суб'єктів, відбиває соціально-виховне значення у широкому розумінні, але соціокультурний простір включає не тільки сферу дозвілля, й трактування автора звужує значення соціокультурної анімації, тим самим нівелює можливості виходу анімації за межі дозвілля.

Не менш важливий висновок, містить положення про те, що анімація стає підґрунтям виявлення соціальної суб'єктності високого рівня. На наш погляд, методологічно продуктивним є підхід Л. Тарасова до дослідження соціокультурної анімації в контексті розвитку соціально-підтримуючих

громадських ініціатив. Учений розглядає анімаційний процес на трьох рівнях: екзистенційно-мотиваційному (складається з прагнення займати життя як простір, проживати його цілісно, мати право на власне життя, почути світ у відношенні смислу); структурно-діяльнісному (перетворювальна діяльність (особисто значима та суспільно корисна), комунікативна, рефлексивна, пізнавальна); культуротворчому (виявлення соціокультурних лідерів, створення об'єднуючих елементів культури та мистецтва, активізація суспільно-просвітницької діяльності, розвиток суспільно-творчих неформальних об'єднань, що спрямовані на духовне оздоровлення суспільства) [579, с. 70-76]. В цілому погоджуємося з позицією автора, оскільки під час здійснення анімаційного процесу внутрішнє переконання стає мотивом для просоціальної поведінки. Ця концепція сприяє розумінню поступового розгортання активності соціальних суб'єктів, генеруванню ініціатив у сфері громадської діяльності, що в сучасних умовах розбудови інформаційного суспільства є однією з умов активізації участі соціальних суб'єктів у суспільному житті.

Наступний висновок пов'язаний з двома попередніми і свідчить про те, що педагогічна спрямованість анімації та високий рівень соціальної суб'єктності мають результатом розвиток соціально-творчої характеристики соціального суб'єкта. У межах технологізації соціально-культурної анімації, автори (Л. Сайкіна, А. Андрєєва, Т. Дедуріна, І. Петрова) звертаються до аналізу явищ та проблем, що можуть бути вирішені у процесі анімації. З позиції пошуку основ анімаційного підходу, на нашу думку те, що у вказаних дослідженнях акцент переважно робиться на стимулюванні соціальної творчості, яка є певним результатом запровадження анімації, свідчить про якісний рівень соціального розвитку соціальних суб'єктів, що беруть участь, а це, в свою чергу залежить від ознаки діяльності, що організується. Тобто анімація скоріше характеризує рівень участі та її спрямованість і інтенсивність, що дозволяє суб'єктам взяти участь у соціально-творчому процесі.

Наприклад, показовим є висновок Л. Сайкіної, яка, досліджуючи подолання негативних соціальних відхилень, визначає сутність соціокультурної анімації як сукупність процесу виховання (особистості й групи) та процесу соціальної творчості (створення, розвитку та збереження системи продуктивних соціальних зв'язків особистості й групи), що спрямовані на комплексне вирішення різних проблем та й сприяють розвитку внутрішніх ресурсів саморозвитку особистості й групи [513]. Саме ці дослідження та одностайна підтримка вченими соціально-творчого рівня взаємодії дозволяє стверджувати, що через включення до діяльності і підвищення соціальної суб'єктності можна упереджувати та долати різні соціальні проблеми.

За результатами аналізу вітчизняних підходів до аналізу явища анімації, можна зробити висновок про те, що неусталеність у сучасній науці призводить до несистемності та неузгодженості у розумінні анімації на сучасному етапі, що зумовлює науковий інтерес, дозволяє говорити саме про анімаційний підхід як широку методологічну основу до здійснення СПД. На це у своїх працях вказують (Л. Волик, Л. Тарасов, М. Ярошенко) [114; 580; 698].

Аналізуючи соціально-культурну анімацію як вид дозвілля, І. Петрова виокремлює її пріоритетні напрями: анімація у роботі із соціально-незахищеними верствами населення, анімація в закладах культури, зокрема театральна, рекреаційна анімація, шкільна анімація, туристична. Очевидно, що напрями не мають критерію їх виділення, оскільки мають різновидові характеристики. Але ми згодні з твердженням вченої про те, що анімація „є способом ініціації творчих потреб людини та її соціальної активності, оптимізації міжособистісних та між групових відносин, соціально-культурної інтеграції, самосвідомості та самовизначення особи в контексті побудови громадянського суспільства” [444, с. 72-73]. Саме факт ініціювання соціально-позитивних дій є визначальним як для анімації, так і до відповідного підходу до СПД. Це, на наш погляд, надає специфічної якості СПД у сфері дозвілля,

яка підвищує рівень соціальної суб'єктності під час здобуття соціальності і дозволяє зробити висновок про вихід СПД на новий якісний рівень.

Т. Дедуріна серед напрямів анімаційної діяльності закладів культури виокремлює туристичну, готельну, музейну, санаторно-курортну, соціально-педагогічну, шкільну, театральну та інші [164]. На нашу думку, цей ряд також не є однотипним. Всі перераховані напрями пов'язані із конкретним закладом культури та виховання. Не зрозуміло, з яким закладом пов'язана соціально-педагогічна анімаційна діяльність. Оскільки, соціальна педагогіка може залучати всі вказані заклади до вирішення завдань, що на неї покладаються (педагогізація середовища, включення особистості в соціум, соціальний розвиток особистості), то використання соціально-педагогічного підходу до анімації у даному контексті дуже вузьке та обмежене.

Наступний висновок пов'язаний з тим, що явище анімації пов'язане із предметами тих дисциплін, в межах котрих вона реалізується, що є природнім, але, на нашу думку, необґрунтовано обмежує її розуміння та можливості. Серед цих напрямів – педагогічна анімація, яка розглядається в сучасній вітчизняній науці переважно в контексті підготовки фахівців до її реалізації (Л. Волик, Ф. Мустаєва, І. Шульга та ін.). Наприклад, Л. Волик педагогічну анімацію розуміє як „складову частину теорії соціальної педагогіки і дозвілєвої педагогіки, що залишається при цьому цілком самостійною сферою знання [111,с. 9]. Предметом педагогічної анімації, на думку автора, є „теорія і методика роботи педагога в умовах вільного часу з дітьми, які перебувають у проблемній ситуації” [111, с. 9]. З приводу вищевказаного зазначимо, що таке трактування предмету педагогічної анімації суперечить сучасному розумінню як педагогіки, так і соціальної педагогіки. Якщо анімація складова цієї наукової галузі, то за логікою дослідника педагогіка є компонентом соціальної педагогіки в досить вузькому розумінні (об'єктом є дитина, а не людина на протязі життя і тільки у складних життєвих обставинах). Доцільніше, на наш погляд, розглядати педагогічну науку як вихідну, соціальну педагогіку як її галузь, що досліджує процес соціального

виховання, а анімацію – підхід до соціально-педагогічної діяльності, зокрема у сфері дозвілля, який здійснює на більш високий щабель рівень участі соціальних суб'єктів у процесі регулювання набуття соціальності.

Спроба розширити вузько-педагогічне розуміння анімації, на нашу думку, є перспективною. З цього приводу, І. Шульга зазначає, що „Педагогічна анімація визначає статус сфери вільного часу як простору соціального виховання підростаючого покоління, в якому дозволяє використовувати не тільки можливості педагогічної системи суспільства, тобто системи освіти, але також сім'ї, культури, спорту, молодіжних асоціацій, мас-медіа, шоу-бізнесу” [688, с. 154]. На нашу думку, така позиція педагога дійсно уможлиблює поширення явища анімації, а значить і її соціально-виховного аспекту в усіх проявах на різні складові соціокультурного простору, але анімація, вважаємо, не може апіорі визначати статус вільного часу (особливо простору), а може надавати певних якісних характеристик, спрямовувати дозвіллеву діяльність, реалізовувати її соціально-виховне спрямування. Традиційно педагоги розглядають запровадження анімаційної діяльності у дитячому віці, що звужує її розуміння. На нашу думку, застосовування анімації у педагогічному сенсі можливо все ж таки через анімаційний підхід до педагогічної діяльності, а не у якості педагогічної анімації, оскільки (див. вище) анімація розглядається як педагогічне явище не залежно від конкретно-наукової специфікації.

Ще один висновок з аналізу досліджуваного полягає у тому, що з'являються новітні підходи до аналізу анімації в умовах інформаційного суспільства, які покладаються в основу анімаційного підходу до СПД (М. Фот). Зокрема М. Фот, акцентує на тому, що раніше термін „анімація” використовувався для опису акта мотивації, заохочення, зокрема й розширення прав та можливостей реальних людей, отже, його застосування в умовах тотальної інформатизації є доцільним. Оскільки буквально термін означає акт дарування життя та духу, стан бути живим у повному смислі, зокрема духовно, а не тільки фізично [704], то завдяки розповсюдженню ідеї культурної

демократії, яка передбачає, що культура є синонімом руху, й кожна людина має право споживати та створювати культуру, М. Фот, як вчений, що безпосередньо пов'язаний із новітніми інформаційними технологіями, підкреслює: „Анімація робить спільноту активним агентом змін, творчим виробником соціального контенту” [704]. У зв'язку з цим, передбачається подолання інформаційної нерівності, як нерівності в мистецтві через поширення технологій анімації.

Вчений пропонує застосування принципу пошуку власних можливостей, що приведе до зміщення акцентів у розвитку спільноти з „доступу до технологій” на „ефективне використання їх” [704, с. 641]. Результатом стане розробка та реалізація програм використання мистецтва, інформаційно-комп'ютерних технологій, засобів масової інформації для розвитку спільнот. Через методи, що спрямовані на активізацію мобільності групи чи спільноти, а саме спільний аналіз реальності, критична позиція в проблемних питаннях й знаходження відповідальності, аналіз та діалог про подальшу трансформацію спрямованих змін та поліпшення реальності, постійного аналізу, оцінки, корекції результатів [там само] можливе досягнення ефективності у процесах соціальної інтеграції та вдосконалення.

М. Фот підкреслює те, що анімація вже активно використовується в мистецтві, освіті, професійному розвитку, роботі з молоддю, спорті, міському плануванні, підприємництві та туризмі й може застосуватися в інформатизації регіональних спільнот [704, с. 643]. Отже, в умовах інформаційного суспільства є альтернатива: або особистість стає одночасно і джерелом і споживачем інформації, створює власний інформаційний простір, є провідником соціально позитивних цінностей у цьому середовищі, або дозволяє маніпулювати собою, втрачає час та шанси соціальної самореалізації.

Зважаючи на вищезазначені узагальнення, обґрунтуємо саме анімаційний підхід до СПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля. Основою для його розбудови, окрім праць зарубіжних вчених, є наукові праці сучасних вітчизняних соціальних педагогів (І. Зверева, О. Безпалько,

І. Трубавіна), які у власних дослідженнях розглядають можливості анімації в соціально-виховному аспекті. Наприклад, І. Зверева пропонує використовувати анімацію (соціальну) як вид діяльності соціального педагога в межах культурно-дозвіллевого напрямку (в одному переліку з організацією сімейно-сусідських осередків, культурно-освітньої роботи за місцем проживання, фізкультурно-оздоровчого відпочинку) [552, с. 94]. Враховуючи позиції дослідниці, зауважимо, що, на нашу думку, соціальна анімація має значно більші можливості і може поширюватися за межі дозвіллевого простору.

І. Трубавіна, зважаючи на анімацію (соціокультурну) як на зв'язок соціальної педагогіки та культурології, посилається на думку М. Ярошенка й зазначає, що „соціокультурна анімація за посередництва аніматора може виконувати завдання соціалізації сім'ї та її членів через соціальну терапію, корекцію поведінки, соціальний контроль, участь у творчій діяльності (як реабілітації), освіти, виховання і самоосвіту, виявлення і підтримку інтересів, таким чином сприяти розвиткові сім'ї, її окремих членів” [599, с. 110-111]. Помітно, що першочергове значення для вченої мають терапія та корекція в процесі анімації, на відміну від активізації й одухотворення: „Напрямами реалізації соціокультурної анімації в педагогіці є педагогіка дозвілля, а в соціальній роботі – арт-терапія” [599, с. 111]. Вище І. Трубавіна зазначала, що через соціокультурну анімацію соціальна педагогіка пов'язана з культурологією як різновидом соціально-культурної діяльності. Взаємозв'язку із соціально-педагогічною діяльністю дослідниця не розглядала.

О. Безпалько в межах дослідження соціально-педагогічної роботи з дітьми й учнівською молоддю в територіальній громаді визначає соціально-культурну анімацію як напрям соціально-педагогічної діяльності. Вона поділяє думку Є. Мамбекова та І. Шульги про функції соціокультурної анімації (приспосовування й включення, виховну, рекреативну) [53, с. 28-29]. На наш погляд, соціально-культурна анімація є напрямом соціально-культурної діяльності, теоретичне підґрунтя якої – культурологія (зокрема прикладна), а

соціально-педагогічна діяльність здійснюється як практика соціальної педагогіки, яка є галуззю педагогіки. Звісно, вони пов'язані, але не підмінюють одна одну.

Водночас, в дослідженні О.Безпалько застосовується, за суттю, анімаційний підхід до соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді, який полягає у виявленні й активізації ресурсів громади, залученні її членів до ініціації перетворень і задоволення потреб. Така позиція дозволяє подолати межі дозвілля, надати нового якісного рівня соціально-виховній активності, універсальності анімаційному підходу до СПД. Урахування висновків дослідниці вможливує розгляд студентської громади окремого та декількох ВНЗ у сукупності як певної активної спільноти, що через творчу самоорганізацію виявляє власні потреби й долучає ресурси для вирішення соціально-виховних завдань у сфері дозвілля, але не обмежується певною територією, існує й поза межами ВНЗ.

Загалом, згідно з результатами досліджень означених учених, анімація здебільшого визначається як напрям соціально-педагогічної роботи або соціально-педагогічної діяльності з різними соціальним суб'єктами (переважно дітьми й учнівською молоддю) у сфері дозвілля (сім'ї, громади, місця проживання).

Сучасна енциклопедична соціально-педагогічна література містить визначення соціально-педагогічної анімації Т.Лесіної: „Анімація соціально-педагогічна – свідомо діяльність, спрямована на спонукання певного індивіда, групи, громади до усвідомлення прихованого потенціалу, створення умов для повнішої реалізації різнобічних можливостей людини, здійснення соціокультурних та соціоосвітніх програм і проектів. У педагогічному контексті анімація – це вид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на реалізацію певних дій з метою оздоровлення соціального клімату певного середовища, створення атмосфери креативності, допомоги людям адаптуватися до соціальних змін, сприяння їх інтеграції в соціокультурний простір, спонукання до взаємодії та порозуміння людей у групі”[550, с. 12-13].

Зважаючи на переважно соціально-педагогічну сутність наведеного визначення, зазначимо, що не тільки адаптація, інтеграція, порозуміння є кінцевою метою анімаційної діяльності, хоча це, безумовно, важливо. На нашу думку, означена діяльність полягає не стільки в „спонуканні”, скільки в активізації та надиханні на соціальну творчість, залученні до просоціальних дій, що є специфікою анімаційного підходу до СПД і характеризує нову якість цієї діяльності.

Підтримуємо наукову позицію Т. Лесіної, що анімація тісно пов'язана з розвитком соціальної активності людей, соціальної творчості й скерована на подолання споживчої настанови, індиферентності, соціальної пасивності, підвищення творчої активності особистості через залучення її до соціально перетворювальної діяльності, стимулювання до самопізнання і саморозвитку, вдосконалення, перетворення себе і навколишнього світу, що становить найважливіше завдання соціально-педагогічної науки і практики [301, с. 49].

Обстоюючи думку, що анімація – це об'єктивне явище, яке актуалізувалося в сучасних соціально-культурних умовах у контексті різних наукових галузей, акцентуємо на її цілісності й універсальності. На наш погляд, якщо сутність анімації полягає в ініціації соціальної суб'єктності, характеризує якість соціальної взаємодії, то серед напрямів СПД (адаптація, профілактика, корекція, реабілітація та ін.) немає такого, який би не потребував виявлення власної активності соціального суб'єкта. Значить, анімація може характеризувати високий рівень соціальної суб'єктності під час, наприклад, підвищення адаптаційного потенціалу, або високий рівень соціальної взаємодії надає нових якісних характеристик реабілітаційному процесу. Отже, радше анімація – це нова якість діяльності, якісна характеристика СПД.

На нашу думку, незалежно від наукового напрямку аналізу анімації, це явище характеризує високий рівень соціальної суб'єктності та соціальної взаємодії, що є справедливим і для соціально-педагогічної діяльності, яка має

власну мету. Ця мета стає досяжною, якщо застосовується анімація, яка мотивує соціальну суб'єктність.

Немає сенсу аналізувати анімаційний підхід як інтеграцію різноспрямованих наукових позицій, оскільки за сутністю анімаційний рівень може бути притаманним різним видам діяльності. Допоможе вихід за межі конкретних наукових дисциплін та характеристика його саме як підходу до діяльності. Анімаційний підхід дозволяє активізувати ті ознаки, які становлять сутність анімації, застосувати їх у конкретних умовах, вирішуючи завдання конкретного дослідження.

Об'єктивна необхідність обґрунтування анімаційного, як провідного підходу до реалізації соціально-педагогічної діяльності в контексті соціальної педагогіки дозвілля зумовлена тим, що: передбачає усвідомлення соціально-культурних передумов актуалізації активної духовно і соціально спрямованої діяльності, як основної в реалізації механізму соціального виховання у сфері дозвілля; базується на наукових уявленнях про сутність соціально-педагогічної діяльності як механізму реалізації завдань соціальної педагогіки, зокрема у сфері дозвілля; враховує трактування поняття „анімація” не тільки через розшифрування власне дефініції, а й розгляд сутнісних специфічних основ анімації як соціально-виховного явища; передбачає виявлення можливостей анімації в системі соціального виховання соціальних суб'єктів та соціально-педагогічних підсистемах структурних елементів сфери дозвілля з урахуванням соціально-творчого потенціалу на основі соціальної суб'єктності.

Методологічними основами щодо обґрунтування анімаційного підходу до соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля є: висновки досліджень анімації класичного періоду (Ж. Дюмазедьє, П. Безнар, Р. Лабурі, Є. Мамбеков, М. Симоно, Ж. Фрідман та ін.); розгалуження анімаційної ідеї новітнього періоду розвитку (Т. Валленіус, Л. Маренгула, Л. Тарасов, М. Фот, І. Шульга, М. Ярошенко); наукові дослідження вітчизняних соціальних педагогів (О. Безпалько, В. Бочарова,

І. Зверева, А. Рижанова), зокрема стосовно фахової підготовки до анімаційної діяльності (Л. Волик, Т. Лесіна, І. Шульга).

Відтак, з розвитком цього теоретичного базису анімація, яка що походить зі сфери дозвілля, претендує на методологічний підхід до регулювання процесу соціального виховання у сфері дозвілля через науково обгрунтовану СПД, яка є механізмом гармонізації соціального розвитку соціальних суб'єктів в умовах інформаційного соціуму, тобто розвитку їх соціальності.

Провідними позиціями, які актуалізують анімаційний підхід та роблять його реальністю, є: демократизація та виявлення соціальної активності за допомогою прямої участі соціальних суб'єктів у суспільних процесах через різні сфери соціуму; основні ознаки (високий ступінь суб'єктності, невимушеність, творча самореалізація, ціннісна вмотивованість); поширення та поглиблення розуміння анімації в сучасних умовах (різні елементи соціального середовища, різновікові категорії населення, вдосконалення механізмів залучення соціальних суб'єктів до активної життєдіяльності).

Отже, анімаційний підхід до СПД у сфері дозвілля – це гармонізація соціально-виховних впливів дозвілля в сучасному інформаційному суспільстві, що розбудовується на основі посилення суб'єктності як ціннісно-сислової самоорганізації й активізації соціальної життєдіяльності, які спрямовуються на мету СПД. Сфера дозвілля в цьому разі є простором для реалізації соціально позитивних можливостей соціальних суб'єктів, а анімація – сутнісною характеристикою СПД під час організації дозвіллевої діяльності.

Стверджувати, що анімаційний підхід до СПД у сфері дозвілля є науково обгрутованим, дозволяють висновки досліджень учених, праці яких аналізувалися вище. Однак наведене нижче узагальнення інтегрує знання з анімації, можливостей сфери дозвілля, мети та сутності СПД, яка актуалізується в інформаційному соціумі.

1. Передумови анімаційного підходу містяться в самому походженні явища анімації, яке сприятиме здійсненню СПД у сфері дозвілля. Вільне утворення асоціацій за інтересами, що зумовило розвиток самоактивності, вказувало на демократизацію сфери дозвілля й можливість вибору діяльності. Посилення соціально-виховного значення джерел анімації відбулося завдяки обґрунтуванню її як фактора запобігання маніпулюванню та виявлення громадянської відповідальності.

2. Анімаційний підхід до СПД у сфері дозвілля є доцільним з огляду на відповідні способи регулювання, які полягають у пріоритетності демократичних активізуючих самоуправлінських аспектів та відсутності тиску, разом з організованою діяльністю, що спрямовує й не перешкоджає вільному виявленню просоціальних прагнень соціальних суб'єктів.

3. Анімація має особливі характеристики (сприяння налагодженню взаємодії, одухотворення, консолідація, вияв мотивованої соціальної суб'єктності, вивільнення духовного потенціалу, стимулювання ініціативи й активності), які, поєднуючись із завданнями соціального виховання, регламентують здійснення СПД у сфері дозвілля.

4. Анімація є засобом мотивування до просоціальної активності та виявлення соціальної суб'єктності, що забезпечує поживлення соціальної взаємодії на різних рівнях організації соціального простору, зокрема й глобальному.

5. Анімація стає соціальним каталізатором щодо діяльності, в якій застосовується, зокрема дозволяє СПД вийти на новий якісний рівень і сприяти суб'єктивізації просоціальних прагнень соціальних суб'єктів у сфері дозвілля інформаційної доби.

Основною вимогою реалізації анімаційного підходу до СПД є дотримання таких провідних принципів: безпосередня участь соціальних суб'єктів, активна позиція учасників, емоційно-творча спрямованість, повага до кожної особистості, емпатія та прийняття, вивільнення для творчості, позитивний ентузіазм, спрямованість на вдосконалення соціального простору

різних рівнів та ін., які під час реалізації у сфері дозвілля узгоджуються з якісними характеристиками дозвіллевої діяльності (добровільність, самоцінність, інтерес, поєднання розвитку, рекреації, розваг) та відповідають меті СПД.

В анімаційному підході поєднуються ідеї посилення соціально-виховного спрямування сфери дозвілля в умовах демократизації суспільної життєдіяльності, можливості розвитку соціальності непримусовими засобами, ефективне регулювання соціально-виховних впливів через активізацію позитивних умов соціального вдосконалення в процесі соціально-педагогічної діяльності.

Анімаційний підхід транспонується із загальними особливостями соціально-педагогічної діяльності (людина протягом життя, різні сфери соціальної дійсності, випереджальність, сприяння створенню соціально-виховного механізму, що зумовлює соціальний саморозвиток). Він еволюціонував через посилення соціально-виховного значення, поглиблює сутність СПД завдяки зміцненню суб'єктної позиції та інтенсивних соціальних дій, характеризує якісний рівень взаємодії, акцентує на її активності, сприяє прямій участі соціальних суб'єктів у процесі соціального виховання, поширенню СПД за допомогою залучення різних установ соціокультурної сфери (туристичні об'єкти, паркове середовище, музеї, бібліотеки, торговельні центри тощо), сприяє використанню традиційних (гра, народні традиції), сучасних (мистецтво, громадська діяльність), новітніх засобів соціального виховання в постіндустріальному соціумі – медіа, Інтернет, а також активізації різновікових соціальних суб'єктів, груп, суспільства загалом.

Анімація характеризує якість соціальної взаємодії та ступінь суб'єктності її учасників, що в умовах інформаційного суспільства дозволяє людині посідати позицію активного діяча, вможливорює вихід на рівень соціальної творчості, зокрема у сфері дозвілля. Анімація – інструмент забезпечення соціальної творчості як прояву найвищого рівня соціальності

(соціальної культури) через пряму участь у соціальній взаємодії та виявлення соціальної суб'єктності.

Отже, анімаційний підхід надає спеціальних ознак СПД (посилення суб'єктної позиції, інтенсифікація соціальної взаємодії, ініціація перетворень), що посилюють її соціально-виховні можливості у сфері дозвілля, співвідносяться зі структурними елементами СПД (метою, змістом, принципами) й зумовлюють її інноваційне спрямування. Тому надалі аналізуватимемо власне анімаційну соціально-педагогічну діяльність маючи на увазі, що такий конструкт ґрунтується на анімаційному підході до СПД.

У широкому розумінні анімаційна соціально-педагогічна діяльність – процес активізації та надихання соціальних суб'єктів у процесі набуття соціальності на суспільні перетворення (локальні, регіональні), соціальну творчість (різного рівня й інтенсивності), вдосконалення соціокультурних умов існування соціальних суб'єктів (власними можливостями або із використанням різноманітних ресурсів), що ґрунтується на активній просоціальній суб'єктній позиції та інтенсивній соціальній взаємодії. У вузькому смислі анімаційна СПД у сфері дозвілля – процес активізації соціально значущих дій з метою розвитку соціальної творчості як якісного рівня соціальності, створення умов для вільного вибору соціально позитивних та культурних уподобань, одухотворення соціальних суб'єктів у процесі задоволення й розвитку дозвіллевих потреб, здійснення дозвіллевої діяльності, розбудови дозвіллевої інфраструктури.

Здійснення АСПД уможливорює вихід на новий якісний рівень соціальної взаємодії через активізацію соціальної суб'єктності її учасників, мотивовану участь суб'єктів у сфері дозвілля, результатом якої є те, що вільний вибір дозвіллевої діяльності, яка є індивідуально й емоційно привабливою, свідомо стає соціально-позитивним.

Під час запровадження анімаційної СПД у сфері дозвілля інтегруються: специфіка сфери дозвілля (різноманітна дозвіллева інфраструктура, можливість вільного вибору діяльності на основі власних дозвіллевих

уподобань, самоцінність цієї діяльності, не жорстка регламентація, (демократизація, самоуправління)), мета та завдання СПД – регулювання соціальності соціальних суб'єктів в умовах інформаційного соціуму, посилення позитивних соціально-виховних впливів дозвіллевого простору, характеристики та засоби анімації (пряма участь, творча спрямованість, гармонійна взаємодія, активне консолідуюче спрямування, виявлення та вивільнення прихованого потенціалу, мотивування до ініціативи).

Загальною метою її організації є пробудження, одухотворення й активізація (як наслідок – самоактивізація) суто людських сутнісних духовних і соціальних потенцій соціальних суб'єктів засобами дозвілля, результатом яких є натхнення на продуктивні соціальні життя і творчість, гармонізацію соціальних відносин.

Конкретною метою здійснення анімаційної СПД у сфері дозвілля є активізація процесу соціальної творчості в умовах інформаційного суспільства через мотивування просоціальної дозвіллевої діяльності соціальних суб'єктів. Зміст – створення механізмів для ефективного регулювання соціального розвитку соціальних суб'єктів, реалізація обставин, за яких посилюється соціально-виховне спрямування дозвілля, нівелюється негативне.

Анімаційна соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля – процес активізації, надихання студентів на суспільні перетворення та вдосконалення соціально-культурних умов існування в інформаційному суспільстві через активну просоціальну суб'єктну позицію та інтенсивну соціальну взаємодію в позанавчальний час у ВНЗ й відкритій сфері дозвілля, що сприяє соціальному розвитку шляхом реалізації соціальної творчості.

Завдання анімаційної СПД у сфері дозвілля студентської молоді на рівні ВНЗ такі:

- 1) діагностування рівня соціальної творчості студентської молоді та прогнозування перспектив її розвитку в умовах інформаційного суспільства;
- 2) забезпечення реалізації соціальної суб'єктності та соціально-творчого спрямування особистості і груп у позанавчальній діяльності та створення умов для посилення соціально-дозвіллевих потреб і соціального інтересу студентів;
- 3) забезпечення активної участі в позанавчальній діяльності з першого курсу з метою активної адаптації та засвоєння традицій ВНЗ, формування й виявлення професійно-громадської соціальної позиції, зокрема через інформаційний простір;
- 4) активізація співробітництва та самоорганізації студентів у позанавчальній діяльності, зокрема в інформаційно-комунікативній сфері, на основі участі у студентському самоврядуванні, виявленні громадянської активності та розгалуження соціальної життєдіяльності студентської молоді;
- 5) сприяння виявленню ініціативи студентів у розробці та втіленні нових методів профілактики соціальних відхилень у позанавчальній діяльності з використанням ресурсів інформаційного простору;
- 6) здійснення креативних умотивованих дій із самоорганізації на основі принципу самопомоги для вирішення соціальних проблем студентів, зокрема в інформаційному середовищі;
- 7) забезпечення участі студентів у вдосконаленні простору дозвілля ВНЗ на основі ціннісно-сміслової самоорганізації з використанням ресурсів віртуального простору.

У відкритій сфері дозвілля:

- 1) реалізація дозвіллєвих ініціатив студентів у соціальному просторі через активізацію діяльності закладів та спільнот у сфері дозвілля міста, регіону;
- 2) посилення консолідації студентів в процесі безпосередньої участі у втіленні позитивних соціальних перетворень в громадсько-професійній сфері

у відкритому просторі дозвілля країни, європейського простору із застосуванням новітніх засобів інформаційної доби;

3) сприяння інтеграції об'єднань дозвіллевого спрямування студентської молоді в інформаційно-дозвіллевому міжнародному та глобальному віртуальному середовищі зусиллями представників цієї соціальної групи.

Змістом АСПД у сфері дозвілля студентської молоді є: активізація суб'єктної позиції для виявлення дозвіллевої ініціативи; формування духовного стрижня, який є основою соціальності та підґрунтям соціальної творчості; об'єднання зусиль і консолідація соціальних суб'єктів під час дозвіллевої діяльності; розбудова одухотвореного дозвіллевого середовища; розвиток громадянської активності в соціальному, зокрема дозвіллевому, середовищі; налагодження ефективної комунікації на різних рівнях дозвіллевого простору; встановлення міжгрупових та міжнаціональних гармонійних взаємин засобами дозвілля; урізноманітнення сімейного дозвілля, поліпшення міжпоколінних стосунків; соціально-педагогічна підтримка людей з особливими потребами; підвищення адаптаційного потенціалу соціальних суб'єктів різного віку в нових умовах середовища; ефективна соціальна інтеграція в середовище; профілактика соціальних відхилень різних верств населення у сфері дозвілля; корекція та реабілітація соціальних проблем; підвищення соціально-педагогічного потенціалу освітніх, громадських, культурних, дозвіллевих, туристичних закладів та організацій.

Анімаційний підхід до СПД зі студентською молоддю необхідний для: створення проблемного соціально-виховного простору ВНЗ і гарантованої участі студентів у соціально позитивних процесах; посилення ініціативності водночас із відповідальністю; створення власного інформаційного простору й критичного аналізу існуючого; популяризації соціально позитивної інформації та перетворення на цій основі сфери дозвілля; емоційного сприйняття й інтелектуального усвідомлення дійсності; розкриття власних можливостей та їх доцільної реалізації в процесі СПД у позанавчальній діяльності; висунення ініціатив і доведення їх до результату; підтримання високої якості соціальної

життєдіяльності студентства у сфері дозвілля та суб'єктивізації просоціальної життєдіяльності; реалізації дозвіллевих ініціатив у сфері дозвілля інформаційного суспільства.

Ґрунтуючись на висновках щодо можливостей соціальної педагогіки дозвілля студентської молоді та СПД у сфері дозвілля (див.2.2.), зважаючи на соціальну суб'єктність студентської молоді в дозвіллевій діяльності, провідні ознаки анімаційного підходу, зокрема до СПД у сфері дозвілля, сформулюємо висновки щодо розвитку соціальності студентства та виконання функцій СПД у позанавчальній діяльності на основі ціннісно-сислової самоорганізації й активної просоціальної взаємодії, яка є сутнісною ознакою ініціювання використання анімаційного підходу.

Оскільки анімаційна СПД характеризує якість соціальної взаємодії в соціально-виховному середовищі ВНЗ та ступінь соціальної суб'єктності студентської молоді як її учасників, що в умовах інформаційного простору дозволяє посідати позицію активного діяча, то необхідно активізувати те, що раніше сприяло соціально-виховному спрямуванню дозвілля студентів у позанавчальній діяльності, а також запровадити те, що надає інформаційне суспільство (доступ до інформації, її перетворення, поширення).

В інформаційному суспільстві важливо зважати на зміни у сфері дозвілля загалом і студентської молоді зокрема – дозвілля в інформаційному середовищі (ВНЗ та розширеному), засіб дозвілля Інтернет та інші, нові форми дозвілля, профілактика ризиків, одухотворення через суб'єктність на противагу знедуховленню та споживацтву. Завданнями АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля інформаційного суспільства є мотивування до активної участі у створенні позитивного інформаційного середовища засобами анімації, залучення до власної медіа активності, участь у розгалуженні медіа культури.

Таким чином, у новітніх соціально-культурних умовах соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю потребує новітніх підходів: студентство є провідним соціальним суб'єктом нової доби, від соціального

розвитку котрого залежить прогрес глобальної культури людства. Провідним підходом є анімаційний, оскільки за походженням, розвитком, розгалуженням, специфікою дозволяє створювати підґрунтя для посилення соціальної суб'єктності студентів, уможлиблює участь у процесах активної соціальної взаємодії. Походження анімаційного підходу зумовлене розвитком явища анімації, зокрема вільне створення асоціацій за інтересами, що сприяло активізації самоактивності, свідчило про демократизацію сфери дозвілля й можливість вільного вибору діяльності. Посилення соціально-виховного значення анімації зумовлене обґрунтуванням її як фактора запобігання маніпулюванню та виявлення громадянської відповідальності. Анімаційний підхід до СПД у сфері дозвілля – це гармонізація соціально-виховних впливів дозвілля в сучасному інформаційному суспільстві, що розбудовується на основі посилення суб'єктності як ціннісно-сміслової самоорганізації й активізації соціальної життєдіяльності. Дозвілля в цьому разі є простором для реалізації соціально позитивних можливостей соціальних суб'єктів, а анімація – сутнісною характеристикою СПД під час організації дозвіллевої діяльності. Анімаційна соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля – процес активізації, надихання студентів на суспільні перетворення та вдосконалення соціально-культурних умов існування в інформаційному суспільстві через активну просоціальну суб'єктну позицію та інтенсивну соціальну взаємодію в позанавчальний час у ВНЗ й відкритій сфері дозвілля, що сприяє соціальному розвитку шляхом реалізації соціальної творчості.

ВИСНОВКИ 2 РОЗДІЛУ

Проведений аналіз анімаційного підходу до соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства дозволяє стверджувати, що:

1. Зміни культури зумовлюють трансформацію соціально-культурного середовища, складовою якого є сфера дозвілля, й викликані провідним фактором, який слугує основою розбудови нового суспільства (інформація), його провідною характеристикою (глобалізація соціально-культурних процесів) та тими елементами, що забезпечують існування, переробку, передання інформації на всіх рівнях соціального простору (засоби масової комунікації, віртуальний простір). В умовах становлення інформаційного суспільства актуалізується протиріччя соціального розвитку студентської молоді: між соціальними вимогами та власними потребами особистості, що зумовлене змінами місії закладу вищої освіти, необхідністю застосування нових підходів до гармонізації соціального розвитку майбутніх соціальних лідерів як у соціально-виховному просторі ВНЗ, так і соціальному середовищі, що розширюється та глобалізується.

2. Студентська молодь в інформаційному суспільстві – провідний соціальний суб'єкт, оскільки має необмежений доступ до інформації і трансформує її залежно від власної соціальної позиції, зумовленої ціннісним підґрунтям. Дозвілля студентів змінюється відповідно до того, що: з активізацією інформаційного простору виникає необхідність його перетворення на позитивний фактор соціалізації поряд з іншими у сфері дозвілля; стає необхідним дослідження використання новітніх засобів дозвіллевої діяльності для соціально позитивних цілей (медіа, Інтернет), що не обґрунтовувалося раніше; актуалізується вивчення новітніх технічних засобів та технологій для урізноманітнення соціально-позитивного дозвілля студентів; потребують удосконалення види і форми дозвіллевої діяльності (від спрощених та розважальних до активних, ініційованих власними зусиллями, змістовних), що викликано об'єктивними умовами інформаційного

суспільства; існує необхідність удосконалення культури дозвіллевих потреб, створення умов для подолання тенденцій споживацтва, масовізації та бездуховності у сфері дозвілля; запровадження профілактики нових ризиків у сфері дозвілля (адикції, маніпулювання, заміщення спілкування технічними засобами, кризи ідентичності, розмивання цінностей національної культури тощо).

3. Покладаючись на інтегративну сукупність параметрів – суб'єктну позицію студентства в дозвіллі, що базується на психовікових ознаках та особливостях групової належності, статусі цієї соціальної групи в інформаційному соціумі, характеристиках дозвіллевої діяльності – пропонуємо авторську типологію студентської молоді, котра ґрунтується на змінах сфери дозвілля інформаційної доби, просоціальній позиції студентства щодо дозвіллевої діяльності, яка ґрунтується на соціальній суб'єктності. Соціально-творчий тип характеризується високим рівнем самоусвідомлення водночас із розумінням розмаїття соціальних можливостей та проблем інформаційного суспільства. Свідомо планує власну діяльність, зокрема дозвіллеву, з урахуванням просоціальної ціннісної спрямованості. Викликає зацікавленість однодумців власною соціальною позицією, об'єднує інших за спільними інтересами, критично оцінює ситуацію, пропонує обґрунтовані рішення. Традиційно-виконавський тип загалом бере участь у взаємодії у сфері дозвілля, але не висуває ініціатив, а підтримує ті, які збігаються з його інтересами, схвалює солідарність усередині групи, старанно виконує те, в чому бере участь. Пасивно-нестійкий тип має власний інтерес, але не озвучує його, уникає надмірної уваги, якщо група звертається, може виконувати періодичні завдання, іноді навіть блискуче, якщо це відповідає здібностям. Не вносить власних пропозицій, може відмовитися від взаємодії у сфері дозвілля. Споживацько-руйнівний тип має пасивну або екстремальну соціальну позицію, схильність до критиканства, у поведінці переважають розваги та споживацтво у сфері дозвілля; іноді відлюдкуватий, надмірно активний у

напрямі руйнування взаємодії, може дотримуватися неконструктивної позиції, не узгоджувати свої дії з діями групи.

4. Регулювання процесу соціалізації та соціального виховання студентської молоді відбувається під час соціально-педагогічної діяльності у ВНЗ та відкритій сфері дозвілля. Здійснення зумовлено змістом соціально-педагогічної парадигми – триєдністю соціальних процесів соціального розвитку особистості, включення людини в соціум, педагогічного перетворення соціуму, ґрунтується на провідних засадах культурологічного підходу до соціальної педагогіки, предметом якої є соціальне виховання людини, групи, суспільства в усіх сферах соціуму, соціально-педагогічна діяльність – науково обґрунтоване культуровідповідне регулювання соціального виховання в усіх сферах з метою непримусового набуття та розвитку соціальності суб'єктів соціуму. Теоретичною основою здійснення СПД у сфері дозвілля є наукова ідея соціальної педагогіки дозвілля, яка зумовлена змінами у сфері дозвілля в інформаційному суспільстві, яке глобалізується (змінюється „обличчя” соціального простору, зокрема сфера дозвілля, провокуються певні негативні явища (комп'ютеризація дозвілля, масовізація, нехімічна адикція, розмивання національної ідентичності тощо), необхідністю новітнього наповнення дозвіллевої діяльності, розвитком суміжних галузей (прикладна культурологія, соціологія дозвілля, педагогіка дозвілля), інтенсивним розвитком соціальної педагогіки та її наукового апарату, традиційним соціально-виховним значенням сфери дозвілля, яке потребує наукової систематизації. Обґрунтовано, що соціальна педагогіка дозвілля студентської молоді – це напрям розвитку сучасної соціальної педагогіки у вищій школі, мета якого – дослідження та розробка соціально-педагогічних умов гармонізації соціально-виховних впливів дозвіллевої діяльності студентів як соціальних суб'єктів в умовах інформаційного суспільства, підвищення ефективності їх соціалізації та набуття вищого рівня соціальності.

5. Спираючись на обґрунтоване трактування поняття „сфера дозвілля” конкретизовано СПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля як спеціальну цілеспрямовану діяльність зі створення умов для розвитку культури духовно-соціальних та дозвіллевих потреб, мотивованого обрання дій у вільний час, підвищення рівня культури дозвілля студентів, розбудови й активізації інфраструктури дозвіллевого середовища, яке в актуальних соціально-культурних обставинах сприяють позитивному соціальному, налагодженню зв’язків та включенню соціального суб’єкта у процес активної взаємодії в дозвіллевому просторі. Ареалом поширення та реалізації соціальної педагогіки дозвілля студентської молоді, окрім вищого навчального закладу, є відкрита сфера дозвілля – установи й інституції, які беруть участь у процесі організації дозвіллевої діяльності: заклади культури, дозвілля, оздоровлення, розважально-видовищні, навчальні, паркові, клубні, сімейне середовище, територіальна громада, Інтернет, ЗМІ тощо.

6. Одним з підходів, що надають соціально-педагогічній діяльності нових ознак (соціальна суб’єктивізація (створення умов для розвитку соціальної суб’єктності), соціальна каталізація (прискорення, активізація соціальної взаємодії, інтенсифікація соціально-позитивних дій), умотивована ініціативізація (людина стає активним суб’єктом і вдосконалює соціальний простір)), є анімаційний, який має дозвіллеве походження і розвивався протягом другої половини ХХ ст.-поч. ХХІ як відповідь на виклик глобалізаційних ризиків у соціально-культурному просторі. Анімаційний підхід до СПД у сфері дозвілля – це гармонізація соціально-виховних впливів дозвілля в сучасному інформаційному суспільстві, що розбудовується на основі посилення суб’єктності як ціннісно-сміслової самоорганізації й активізації соціальної життєдіяльності. Дозвілля в цьому разі є простором для реалізації соціально позитивних можливостей соціальних суб’єктів, а анімація – сутнісною характеристикою СПД під час організації дозвіллевої діяльності. Анімаційна соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля – процес активізації, надихання студентів на суспільні перетворення

та вдосконалення соціально-культурних умов існування в інформаційному суспільстві через активну просоціальну суб'єктну позицію та інтенсивну соціальну взаємодію в позанавчальний час у ВНЗ й відкритій сфері дозволя, що сприяє соціальному розвитку шляхом реалізації соціальної творчості.

РОЗДІЛ 3 СИСТЕМА АНІМАЦІЙНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Систематизація АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля відбувається з урахуванням того, що на різних рівнях та підрівнях змінюються провідні елементи сфери дозвілля. Якщо на рівні закладу освіти це переважно виховні сфери ВНЗ, об'єднані позанавчальним простором соціально-виховного середовища закладу вищої освіти, то за його межами, трансформуються згідно з головною метою діяльності й активізуються ті складові відкритої сфери дозвілля, які мають найбільший потенціал та прогнозовану ефективність. Відповідно змінюються методи, засоби, форми АСПД. Таким чином, завданням цього підрозділу дослідження буде характеристика елементів системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля: на внутрішньому рівні сфери дозвілля ВНЗ; на рівні відкритої сфери дозвілля; організаційно-управлінський компонент системи АСПД, який забезпечує її функціонування, гнучкість, динамічність та урегульованість. Обґрунтуємо систему АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля як самокеровану сукупність структурно-функціональних компонентів, що цілеспрямовано забезпечує розвиток соціальної творчості як єдиного результату.

3.1. Анімаційна соціально-педагогічна діяльність в умовах сфери дозвілля ВНЗ з розвитку готовності студентської молоді до соціальної творчості.

Задоволення дозвіллевих потреб студентства відбувається насамперед у найближчому інституціонально-просторовому середовищі, яке пов'язане із провідним видом діяльності (навчання), статусом студента, зумовленим його соціальною місією, передбачає підготовку до виконання провідних професійних і соціальних завдань в умовах інформаційного середовища, що надає нових можливостей. Середовище ВНЗ, зокрема дозвіллеве його

складова, для студентської молоді є провідним простором професійного становлення, особистісного та соціального розвитку. Функціонування цього простору як дієвого чинника соціального виховання визначає особливості вдосконалення соціальної суб'єктності цієї соціально-вікової групи. Враховуючи завдання АСПД на рівні сфери дозвілля ВНЗ (див. 2.3.), обґрунтуємо основні підходи до її запровадження.

Під час визначення стратегічних пріоритетів, які стають підґрунтям означеної діяльності, враховується те, що студентське дозвілля має традиції, сформовані у філогенезі і виявлені шляхом історико-теоретичного аналізу, спирається на передумови соціального розвитку студентства в умовах інформаційного суспільства, а саме: наявність сформованих виховних сфер ВНЗ, які є для студентів основними в процесі соціального становлення у межах закладу вищої освіти; актуалізація позитивної інформаційно-комунікативної діяльності студентської молоді в умовах інформаційного суспільства, що розширює простір її соціалізації через сферу дозвілля, сприяє розвитку інформаційної культури; ресурсно-кадрове забезпечення АСПД, яке залежить від готовності викладацького складу та середовища ВНЗ до співробітництва.

Для найповнішого охоплення анімаційною соціально-педагогічною діяльністю всіх складових соціально-виховного середовища ВНЗ, першочерговим є вдосконалення традиційних виховних сфер ВНЗ для забезпечення розвитку готовності студентської молоді до соціальної творчості через сферу дозвілля. Така провідна ідея уможлиблює актуалізацію вже перевічених часом складових дозвіллево-виховного простору та орієнтація їх щодо сучасних завдань соціального виховання студентської молоді. Реалізація вказаного пріоритету забезпечить активізацію соціальної суб'єктності особистості і студентських груп у позанавчальній діяльності та посилення соціально-дозвіллевих потреб і соціального інтересу студентів. Саме через активну участь у дозвіллевій діяльності, яка здійснюється шляхом задоволення

дозвіллевих потреб у розмаїтті виховних сфер, кожен студент матиме можливість знайти спосіб самореалізації.

АСПД спрямована на розвиток соціальності через різні аспекти соціального досвіду студентства, має активний характер, відбувається переважно в контексті позанавчальної діяльності, розширюючи її можливості активними формами і методами роботи для сприяння соціальному розвитку студентства та одухотворенню виховного середовища ВНЗ. Відтак, відбувається пряме включення до різних видів спільної взаємодії у студентському середовищі, зокрема тих, що склалися історично і розвивалися з плином часу.

Водночас, пов'язаним з попереднім стратегічним пріоритетом та відбиваючим актуальні соціально-культурні умови інформаційної доби є такий: розбудова соціально-позитивного інформаційно-дозвіллевого середовища у позанавчальній діяльності для виявлення соціальної суб'єктності студентської молоді. Ця позиція слугує підґрунтям для задоволення не тільки традиційних дозвіллевих потреб студентської молоді, але й тих, що формуються відповідно до сучасних вимог. Через інформаційний простір уможлиблюється активна адаптація та засвоєння традицій ВНЗ, формування та виявлення професійно-громадської соціальної позиції.

Два зазначених стратегічних пріоритети продовжуються в тому, що дозволяє ефективно проявити соціальність студентській молоді, реалізувати навички соціально-позитивної дозвіллевої діяльності, а саме: спрямування соціально-позитивної ініціативи на вдосконалення соціально-виховного простору ВНЗ. Це враховує необхідність реалізувати студентам власну суб'єктну позицію у сфері дозвілля у межах освітнього закладу. Через цей пріоритет втілюються завдання АСПД: активізація співробітництва та самоорганізації студентів у позанавчальній діяльності, зокрема в інформативно-комунікативній сфері, на основі участі у студентському самоврядуванні, виявленні громадянської активності, сприяння ініціативам студентів у розробці та втіленні нових методів профілактики соціальних

відхилень, самопомоги для вирішення соціальних проблем, зокрема й з використанням ресурсів віртуального простору.

Для результативного розвитку соціальності, зокрема соціальної творчості, відповідно до вказаних пріоритетів доцільно здійснювати АСПД на підрівнях, що поглибить її зміст та дозволить гнучко підходити до реалізації дозвіллевих потреб студентської молоді, а саме: студент, група (спеціальність), студентство ВНЗ. Таке структурування дозволяє сконцентруватися на індивідуальному, груповому та макрогруповому аспектах. Саме це зумовлює: застосування особистісно-орієнтованого підходу до соціального виховання у ВНЗ, визначення дозвіллевих потреб кожного студента; врахування дозвіллевих інтересів певних груп студентів, що формуються не за традиційним академічним принципом, а за дозвіллевими вподобаннями, водночас із професійно-орієнтованим дозвіллям; сприяння консолідації студентів окремого ВНЗ як представників професійної освіти через дозвіллеву діяльність.

На кожному з підрівнів відповідно до стратегічних пріоритетів визначені провідні напрями АСПД, які узгоджуються із завданнями теоретичного визначення її сутності зі студентською молоддю у сфері дозвілля, але сформульовані за підрівнями. Перший напрям визначаємо як актуалізація соціально-ціннісного компоненту мотиваційної структури особистості студента, розвиток культури дозвілля студента як складової соціальної культури. Саме це зосереджує на сутнісній ознаці АСПД – мотивуванні до участі на індивідуальному та соціальному рівнях. Оскільки регулювання діяльності особистості у сфері дозвілля відбувається шляхом виключно непримусових засобів, то основним важелем на індивідуальному рівні стає мотивація до здійснення активності на основі ціннісних орієнтацій. Анімаційна СПД надає активного мотивуючого характеру, що зумовлює посилення суб'єктності студента, зокрема засобами, які підвищують рівень інтелектуального усвідомлення дійсності, емоційного впливу мистецтва, спільної творчої активності.

На груповому підрівні доцільним є забезпечення включення студентської молоді до соціально-позитивної активності. Отже, другим напрямом є інтенсифікація дій, що сприяють прямій участі студентів у соціально-культурних процесах на підґрунті провідних видів позанавчальної діяльності, самоорганізація дозвілля студентської молоді. Виконання цього напрямку сприяє поживленню соціальної життєдіяльності у ВНЗ, уможливорює виявлення громадянської позиції (самоврядування, волонтерство, громадська діяльність, сумісна творчість), що зумовить прояв соціальної суб'єктності у груповій взаємодії у сфері дозвілля ВНЗ. Забезпечується шляхом виявлення дозвіллевих вподобань студентів й сприяння реалізації інтересів і здібностей у позанавчальній діяльності; об'єднання студентів у групи за інтересами і вироблення ними стратегії й тактики здійснення їх у соціально-позитивному напрямі.

Третім напрямом є активізація анімаційного дозвіллевого середовища як складової сфери дозвілля ВНЗ для розвитку готовності до соціальної творчості. Відбувається через поступове долучення до співпраці структурних компонентів освітньо-виховного середовища ВНЗ на внутрішньому рівні (бібліотека, музей, лабораторії, студії, медіа центр тощо). Цей напрям передбачає виявлення можливостей ВНЗ для запровадження АСПД (прихованого потенціалу соціальних суб'єктів на внутрішньому рівні виховного простору; перетворення на єдину команду активних, заповзятливих ентузіастів, позитивно налаштованих, оптимістично сприймаючих дійсність; використання ресурсів навчання та виховання закладу (мистецтво, науково-інтелектуальні можливості, медіа простір, соціально-культурні комунікації); набуття власного соціально-творчого „обличчя”, яке буде упізнаватися серед інших; консолідація зусиль та трансляція соціально-культурного досвіду на зовнішній рівень.

Для виконання першого стратегічного пріоритету існує необхідність вдосконалення традиційних виховних сфер ВНЗ, який є освітнім закладом і апоріорі організує процес виховання. Зазвичай, виховні сфери мають бути

здіяні у навчально-виховному процесі та позанавчальній діяльності, кристалізувалися протягом розвитку вищої школи і доводили ефективність щодо гармонізації виховання студентської молоді. В сучасних умовах, позанавчальна складова виховного процесу у ВНЗ має вдосконалюватися відповідно до вимог сьогодення. Одним із шляхів вдосконалення є запровадження АСПД, оскільки тим самим набувається нова якість соціально позитивної активності у закладі вищої освіти та уможлиблюється участь в ній студентської молоді у позанавчальний час.

Запровадження АСПД уможлиблює створення умов для самостійного, вмотивованого творчого пошуку, що надає йому інтенсивності, цілеспрямованості (не захід „для галочки”, який пропонується планом виховної роботи ВНЗ, а поступове здійснення плану дій, спрямованих на вирішення конкретного завдання, усвідомленого та виробленого власне студентами за безпосередньої активності), ступінь регламентації – меншим, тому що відбувається виключно за ініціативи студентства, а ступінь участі більшим, оскільки підкріплюється ціннісними пріоритетами.

Позанавчальна діяльність, хоча й вільно обирається студентом, більше регламентована ніж дозвіллева, оскільки перебуває в законопросторі сфери освіти й може використовуватися студентами з прагматичною метою, не всі студенти задовольняють власні дозвіллі потреби виключно в соціально-виховному просторі ВНЗ. Створення атмосфери креативності та творчого пошуку серед студентів як суб'єктів дозвіллевої діяльності є провідним завданням позанавчальної діяльності, зважаючи на специфіку сучасних соціокультурних умов.

АСПД переважно реалізується в традиційних виховних сферах, однак їх пріоритетність може змінюватися. Наприклад, у нових умовах інформаційно-комунікативна виховна сфера потребує водночас удосконалення на рівні з іншими та визначення як певного стратегічного пріоритету. Відтак, інформаційно-дозвіллі простір як культурно-комунікаційний осередок у соціально-виховному середовищі ВНЗ відіграє роль новітнього актуального

для студентства простору, в якому вдало поєднуються традиції та новації, саме тому він є основним для вияву соціальної суб'єктності. Діяльність у вказаній виховній сфері відбувається за допомогою провідного засобу (інформація та комунікація), однак, у сукупності з іншими виховними сферами збагачує їх функціонування, що не виключає застосування різних засобів в комплексі.

В інформаційному суспільстві у закладі вищої освіти як осередку підготовки фахівців вищого ґатунку, які професійно реалізовуватимуть сучасні знання в різних галузях суспільно-економічної діяльності, особливого значення набуває сучасне інформаційне середовище ВНЗ з усіма його атрибутами, такими як: бібліотека ВНЗ як осередок накопичення та надання інформації, студентський музей як форма соціальної та культурної комунікації, власна медіа-продукція (газета закладу, сайт установи, сторінки кафедр в Інтернет-мережі, рекламні ролики тощо), відкритий Інтернет-простір.

З метою створення позитивного інформаційно-дозвілєвого середовища для розвитку соціальності студентської молоді в інформаційному суспільстві передбачені завдання, що дозволяють не тільки механічно використовувати можливості цієї сфери, але й творчо підходити до переробки та продукування інформації: сприяння суб'єктивізації інформаційної діяльності студента у сфері дозвілля; створення власними зусиллями студентів безпечного інформаційного середовища, активізація культурно-комунікаційного осередку музею, бібліотеки.

Традиційно бібліотека ВНЗ не тільки забезпечує навчально-виховний процес, але й дозвілєву діяльність студентів, виконуючи функції: комунікативну, творчу, пізнавальну, виховну. Форми такої діяльності: диспути, вечори, конференції, круглі столи, літературні читання, дні видатних особистостей, театралізовані вистави, виставки тощо. В умовах інформаційного суспільства функціонування бібліотек змінюється, зокрема вони мають „провокувати виникнення усвідомлених інформаційних потреб, інтересів” [93, с. 40], адекватне і негайне забезпечення їх задоволення, але поєднання з дозвіллям не втрачається, а надає йому актуального та глибшого

змісту.

Інформаційне забезпечення соціального виховання студентської молоді відбувається в осучасненій бібліотеці завдяки сприянню інформаційному розвитку як складової загального процесу соціалізації, участі у інформаційній та медіа діяльності, створенню умов для інформаційної безпеки. Отже, актуалізується взаємозумовлений процес: створення новітніх умов для організації інтелектуального дозвілля на базі бібліотеки, посилення конкурентоздатності бібліотеки ВНЗ за сприяння активній діяльності студентів через власні пропозиції й ініціативи (бук-кросинг, електронна студентська бібліотека у ВНЗ та ін.)

Як складова інформаційно-комунікаційної виховної сфери студентський музей у ВНЗ пов'язаний з традиціями позанавчальної діяльності, зокрема є перехідною ланкою між минулим закладу освіти і майбутнім, провідним для виконання завдання студентської молоді – збереження традицій та введення новацій. Водночас, цей сегмент відповідної виховної сфери набуває перспективного значення з огляду на причетність студентів до розбудови музейної експозиції й осучаснення способу експонування та участі глядачів і відвідувачів (віртуальна екскурсія, експозиція, експонат тощо). Студентська молодь бере участь у пошуку інформації, створенні та збереженні експозицій, посвяті в традиції закладу освіти, заснуванні власних традицій, що відбувається зокрема за допомогою новітніх методів комунікації.

Водночас АСПД на базі музею ВНЗ вможливує застосування реальної та віртуальної музейної анімації (театралізовані вистави, екскурсії для першокурсників, квести, історичні реконструкції, віртуальні екскурсійні маршрути), систематизації й розширення культурно-освітнього простору ВНЗ, динаміки його розвитку.

Медіа як засіб АСПД використовуватиметься узагальнено для позначення різноманітних способів комунікації в інформаційному суспільстві. Водночас медіа (технічне поняття) охоплює всі людські артефакти та технічне устаткування, якими послуговуються для збереження та транспортування

людської знакової системи (комунікативні канали). Медіа (семіотичне поняття) означає передання або маніфестацію інтелектуальної праці, а матеріалізується або виражається через одну або декілька знакових систем. Медіа (соціально-інституціональне поняття) як соціальні організації, що засновуються за допомогою специфічних навичок, форм роботи й економічних умов виробництва. Ці організації здійснюють для суспільства специфічні комунікативні послуги та обов'язково мають бути соціально інституціалізовані та врегульовані [416, с.95].

Доцільно використовувати типологію медіа, яку для сучасної молоді емпірично розробили Г. Марсі-Бенке і М. Рат: наративні медіа (фільм, книга, комікс, мультфільм, комп'ютерна гра та журнал, умовно – музика), комунікативні медіа (телефон, Інтернет), активні медіа (телефон, Інтернет, комп'ютерна гра), медіа, що містять музику (фільм, серіал, мультфільм, власне музика), медіа, що містять екшн-формати (гостросюжетні) (фільми, книги, комікси, мультфільми, комп'ютерні ігри), комунікативні формати (серіали, книги, журнали, Інтернет з його додатками та функціями) [416].

Означена діяльність має здійснюватися у відповідних оновлених та новітніх інтерактивних новітніх формах: студентський медіа-центр, Інтернет-клуб, студентський кібер-простір, віртуальна музейна експозиція, конкурс на кращу Інтернет сторінку, акція „Медіа-варта”, квест „Інформаційна безпека” тощо.

Отже, крім надання необхідної інформації в процесі навчання, цей компонент ВНЗ (інформативно-комунікативний) забезпечує продуктивну позанавчальну діяльність у сучасному інформаційному просторі. Інформаційна складова соціально-виховного середовища ВНЗ віддзеркалює сучасність і перспективу участі студентів у новітніх просоціальних процесах. Це виявляється в розбудові власними зусиллями соціально-позитивного інформаційного медіа-середовища, сприяє розвиткові медіа культури у позанавчальній діяльності та сфері дозвілля, стимулює власну медіа активність в умовах ВНЗ (газета, сайт, телебачення).

Під час АСПД, окрім інформаційного середовища, особливого значення набуває мистецько-естетична складова соціально-виховного середовища ВНЗ. У процесі долучення до мистецтва, студентська молодь опановує духовний світ людства і на його основі створює власний духовний світ. Завдяки формуванню творчої особистості з розвинутим естетично-художнім сприйняттям дійсності вможливується творче ставлення до соціального світу. На цьому базується система ціннісних орієнтацій студентства, яка спрямовує її соціальну поведінку, ставлення до світу, інших людей. Тобто через залучення до мистецтва особистість набуває можливості оволодіти духовністю людства та на цій основі створити власну духовність.

Мистецтво підносить особистість над власними потребами, одночасно впливає на почуття, розум та волю людини, пробуджує художньо-естетичне, тобто творче, ставлення до світу. Чуттєвий світ мистецтва вможливує краще розуміння людиною самої себе, суспільства, нації, всесвіту, дозволяє сформувати власне ставлення до них. У процесі залучення до багатонаціонального мистецтва людина набуває можливості розширити межі власної свідомості через сімейне, національне до глобального. Спілкування з мистецтвом розвиває творчі здібності особистості, стає каталізатором формування соціальних цінностей та якостей. Відбувається розбудова сфери пізнання, засвоєння соціального досвіду людства в найсприятливішій та найдоступнішій формі, збагачення індивідуальної та суспільної свідомості.

Комплексне мистецьке дійство може позитивно впливати на соціальний розвиток особистості. Наприклад, об'єднання літератури й музики дозволяє посилити естетичний та соціально-виховний вплив, а літературно-музичні вечори в супроводі хореографічних та театралізованих міні-вистав роблять мистецький вплив комплексним, підвищують емоційне сприйняття, викликають бажання взяти участь.

Серед видів мистецтва є такі, соціально-виховний вплив яких беззаперечний. Наприклад, специфіка театрального мистецтва у вихованні полягає в тому, що театр як жоден інший вид мистецтва має найбільшу

„ємність”, поєднує здатність літератури словом відтворити життя в усіх його зовнішніх і внутрішніх проявах, але слово звучить живо, безпосередньо діє, відображає картини світу. Театр відтворює дійсність не в свідомості читача, а як те, що об’єктивно існує, у цьому сенсі наближуючись до живопису. Але театральне дійство перебуває в безперервному русі, розвивається в часі, – і цим наближається до музики [14; 397]. Серед форм використання театрального мистецтва в процесі АСПД ефективними є аматорські вистави із залученням глядачів, театралізація різних соціальних ситуацій з подальшим обговоренням, форум-театр тощо.

Танцювальна хореографічна анімація через рух, пластику, музичне супроводження, декорації передає ідею, настрій, емоційне навантаження хореографічного дійства. Формами використання хореографічного мистецтва можуть бути виступи колективів у закладах для дітей та дорослих, що перебувають у скрутних життєвих обставинах (центри реабілітації, будинки дитини, медичні заклади для людей, що мають різні проблеми зі здоров’ям), а також активні форми хореографії із залученням глядачів (виступи у відкритому соціальному просторі, флеш-моби, майстер-класи для бажаючих долучитися до мистецтва тощо).

Кіно, телемистецтво є самодостатнім видом мистецької діяльності. Водночас, сучасне телебачення бере активну участь в соціальному житті, реагує на різноманітні прояви суспільного розвитку. Соціальна реклама, міні-ролики на проблемні теми сучасного соціального життя, інтерактивне обговорення на ток-шоу проблемних питань не тільки привертають увагу глядачів, але й дозволяють стати активними учасниками позитивних перетворень у соціальному просторі.

Отже, відбувається спрямування соціально-виховного впливу мистецтва на емоційно-мотиваційну сферу студентства, його залучення до різних видів аматорського мистецтва. Провідними організаційними формами стають, наприклад, мистецький осередок, студентський театр, майстер-класи з народного прикладного мистецтва, тематичні концерти, КВК тощо.

Особливу роль для розвитку соціальної творчості студентства мають традиції ВНЗ як одна з виховних сфер, що забезпечує дотримання певних моделей студентської життєдіяльності та вироблення нових, розробка яких є умовою безпосередньої участі студентів у позанавчальному житті. Традиції становлять окрему складову соціально-виховного простору закладу вищої освіти, дозволяють ідентифікувати себе зі студентським товариством, професійною спільнотою, підкреслити самобутність і унікальність ВНЗ, залучити студентів до створення власних традицій на факультеті, спеціальності, в групі.

Рівень формування суб'єктності студентської молоді залежить від проходження певних етапів, під час яких засвоюється та розвивається соціальна роль студента в процесах життєдіяльності у закладі вищої освіти. Першим етапом, на якому відбувається адаптація, студент засвоює саме традиції ВНЗ, через які здійснюється ідентифікація із соціальною роллю студента, представника певного ВНЗ, певної професії, певного муніципально-регіонального середовища. На другому етапі студент є носієм цих традицій і долучає інших студентів до їх виконання. На третьому (зв'язок традицій і новацій) студент стає ініціатором нових традицій через запровадження новацій у ВНЗ.

Таким чином, відбуваються самоусвідомлення та самоідентифікація із студентством як соціальною групою, підтримка традицій студентських та ВНЗ, створення нових традицій, зокрема завдяки реалізації таких форм: посвята в першокурсники, вступ до професії, віртуальна вікторина „Кращий студент”, театралізація власної традиції, історичні реконструкції з минулого ВНЗ тощо.

Провідною сферою для застосування АСПД у дозвіллі є реальне студентське самоврядування, участь у якому вможливує набуття навичок організаційної й управлінської діяльності, а також стає підґрунтям як формування соціальної активності та відповідальності, так і подальшого професійного зростання. Сутність самоврядування полягає у свідомій самоактивності студентів як соціальних суб'єктів, прийнятті та реалізації

управлінських рішень у межах визначених повноважень та відповідальності, що узгоджується з метою діяльності, координується спільно зі структурою, яка управляє (Статут ВНЗ), та стосується оптимізації життєдіяльності соціально-виховного середовища ВНЗ.

Активізація самоврядування впливає на усвідомлення власної „самості” як активного соціального суб’єкта, самоорганізації позанавчальної діяльності на основі принципу субсидарності, виявленню дозвіллевих і соціальних потреб та визначенню способів їх забезпечення (тренінг з проблем соціального виховання, центр дозвіллевої активності, мозковий штурм та ін.).

Пов’язана з попередньою сферою і громадська діяльність, яка посилює відповідальність за існування студентської громади, уможлиблює прояви активності у виробленні певних пропозицій щодо плідного соціального існування її членів, професійно-соціального зростання. Навички подібної діяльності, що набуті в студентському віці, сприяють її результативності в подальшому. Створення студентських спілок, взаємодія з громадськими організаціями поза межами ВНЗ, професійними спільнотами є важливими чинниками розвитку громадянського суспільства й участі студентів у його розбудові. АСПД організується зокрема з урахуванням суспільної громадянсько-професійної активності студентської молоді. На рівні ВНЗ відбувається забезпечення участі студентської молоді в громадській діяльності, соціальних рухах та об’єднаннях, висунення ініціатив у ВНЗ, виявлення громадянської позиції, підтримка студентських ініціатив „Студентська громада”, проектна діяльність, благодійні дозвіллеві заходи.

Для повної реалізації задач АСПД у сфері дозвілля ВНЗ, необхідним є долучення студентської молоді до соціальної роботи й волонтерства, які є складовими практичної соціально-педагогічної діяльності щодо допомоги у подоланні соціальних проблем. Ініціювання та здійснення студентською молоддю цієї діяльності довершує реалізацію принципу самопомоги, сприяє набуттю навичок суспільної та громадської підтримки. Це важливо ще й тому, що студентам створювати провідні ціннісні орієнтири динамічного

соціального життя, відтак, вже під час професійного становлення необхідно виявляти сформовані просоціальні якості в певній діяльності.

Для активізації цієї виховної сфери ставляться завдання самоорганізації волонтерства студентів, самопомоги у вирішенні соціальних проблем (форми: благодійні акції, мобільні волонтерські групи, суботники в гуртожитку, студентський центр психолого-педагогічної підтримки тощо).

Важливу роль у виховних сферах запровадження АСПД у ВНЗ відіграють ландшафтно-просторові характеристики, а саме: місце розташування, архітектурні особливості, пам'ятники, сквери, пам'ятні знаки й таблички, які тісно пов'язані з туристичною діяльністю. Одухотворення цієї виховної сфери сприяє просторово-середовищній ідентифікації студентської молоді, долучення архітектурно-ландшафтного простору ВНЗ до позанавчального процесу.

Не зважаючи на те, що туризм є специфічною діяльністю, яка здійснюється поза межами ВНЗ, основи формування потреб у цій діяльності закладаються в позанавчальний час у ВНЗ. Туризм (пізнавальний, рекреаційний, спортивний, зелений, естетичний та ін.) пов'язаний з ландшафтно-просторовою виховною сферою ВНЗ. Наприклад, подієва екскурсія або квест у значимих місцях закладу вищої освіти для першокурсників або гостей ВНЗ, що розробляється та здійснюється студентами. Формами активізації є флеш-моби, прогулянки з наставниками, висадка пам'ятних дерев, екскурсії територією ВНЗ, студентський парк тощо.

Загалом у зв'язку з активізацією виховних сфер ВНЗ на нових засадах здійснюється АСПД на рівні особистості, групи, спеціальності, факультету, середовища ВНЗ; запровадження новітніх методів та форм активного соціального виховання серед студентства; використання засобів мистецтва, гри, туризму, музейної та бібліотечної справи, комунікативної діяльності, що притаманні зокрема професійній підготовці; налагодження зв'язків зі сферою дозвілля та місцями працевлаштування майбутніх фахівців, демонстрація досягнень та перспектив соціальної творчості.

Третім напрямом реалізації стратегічних пріоритетів є активізація анімаційного соціально-виховного середовища ВНЗ для розвитку соціальної творчості, підготовка кураторів (керівників, наставників) до організації позанавчальної діяльності. Для забезпечення цього напрямку особливої уваги заслуговує надання динамічності всьому соціально-виховному середовищу ВНЗ, який об'єднаний однією ідеєю. Необхідним є застосування тих ресурсів, які зможуть вплинути на ефективне соціальне виховання студентської молоді. Першочерговим є організація ініціативно-координаційної групи співробітників ВНЗ та підвищення рівня професійної культури кураторів академічних груп до організації позанавчальної діяльності у нових соціально-культурних умовах інформаційного суспільства.

Згідно зі структурою виховної вертикалі у сучасному ВНЗ, куратор безпосередньо взаємодіє з представниками групи. Відповідно до завдань АСПД, цей фахівець не тільки створюватиме умови для ефективного навчання, але й для виховання, зокрема соціального, майбутніх суспільних лідерів. Для цього куратор має водночас володіти соціально-виховними методиками та постійно вдосконалювати їх відповідно до потреб сьогодення. Досягти цієї мети можна через запровадження сукупності періодично функціонуючих заходів, які вдосконалюватимуть педагогічну майстерність актуальними вміннями та навичками, які на часі для виховання сучасних студентів інформаційної доби.

У викладених вище позиціях висвітлено не тільки провідні напрями та завдання діяльності, але й методи їх здійснення. Велика кількість та розмаїття методів та форм, які мають бути запроваджені, спричинили необхідність їх систематизації. Грунтуючись на позиціях провідних соціально-педагогічних джерел [54; 94; 207; 256; 550; 552] під час обґрунтування АСПД методи застосовуються комбіновано, використовується традиційний для соціальної педагогіки підхід використання методів різних наукових галузей. У нашому випадку окрім педагогічних, психологічних, методів соціальної роботи застосовувалися методи арт педагогіки, педагогіки дозвілля, анімаційної

діяльності. Вказане уможливило типологізацію методів, необхідних для реалізації АСПД за такими позиціями: методи мотивування та залучення до діяльності, організації інтерактивної взаємодії, активізації та генерації настрою, самовиховання та самоорганізації та ін

Обґрунтовані вище пріоритети, напрями та завдання на кожному підрівні мають відповідний результат, який у сукупності стає загальним результатом АСПД. Згідно з соціальною роллю сучасної студентської молоді в інформаційному суспільстві, проявів її суб'єктності у сфері дозвілля, на підрівні студента результатом є високий рівень соціальної суб'єктності та культури дозвілля. Культура дозвілля як складова соціальної культури студентської молоді є результатом АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля, оскільки втілює рівень розвитку соціальних суб'єктів у відповідній складовій соціального простору. Це відображає якість провідних моделей соціально позитивної дозвіллевої активності студентства, яка сприяє зміцненню соціальної життєдіяльності через цю сферу. Тобто соціальна культура у сфері дозвілля проявляється через культуру дозвілля, що ґрунтується на високому рівні соціальної суб'єктності. Такий результат дозволяє схарактеризувати ефективність процесу анімаційної соціально-педагогічної діяльності у внутрішній сфері дозвілля ВНЗ (див.рис.3).

На підрівні студентської групи (спеціальності) результатом АСПД є соціальна активність та відповідальність у позанавчальній діяльності. Ці соціальні якості втілюються через провідну для студентської молоді складову соціальності – професійно-громадянську. Зважаючи на втілення соціального образу креативного соціального лідера, для студентів, характерні цілком конкретні прояви позитивного соціального розвитку, які стосуються його професійно-громадських аспектів в структурі соціальності. Поряд з іншими соціальними цінностями, професійно-громадянські стануть визначальними і соціальна творчість зокрема при визначенні показників останньої пов'язуватиметься з ними.

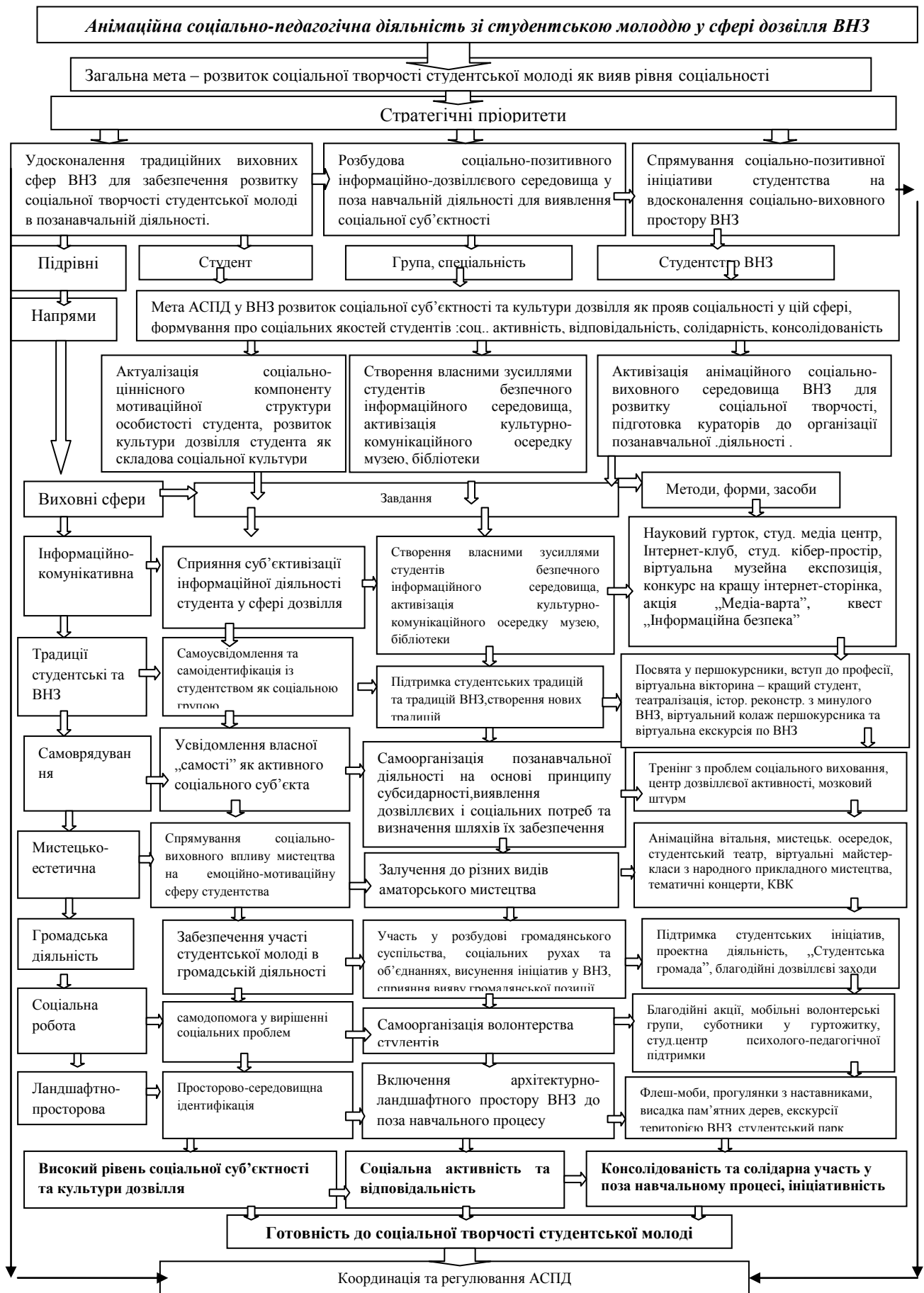

Рисунок 3. Структура та зміст анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля ВНЗ

На підрівні студентства ВНЗ загалом виявленням специфіки соціального розвитку є консолідованість та солідарна участь у позанавчальному процесі, ініціативність у вдосконаленні виховної сфери ВНЗ. Ці ознаки характеризують здатність студентської молоді ставати одним цілим у здійсненні соціально важливих завдань, виявляти через дозвілєву діяльність певні моделі злагодженої соціально-позитивної активності у відкритому соціально-дозвілєвому просторі.

Оскільки АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля – цілісна специфічна діяльність, то вказані результати підрівнів інтегруються в один відповідно до того, що: готовність до соціальної творчості є найвищим проявом соціальної культури особистості у відповідній соціальній сфері; обґрунтування АСПД (див. 2.3) дозволяє стверджувати, що власне творча активність є і процесом, і результатом запровадження анімації в будь-якому виді діяльності; для студентів творчість є характерним проявом, що ґрунтується на особливостях психовікового розвитку, дозволяє виявити соціальну суб'єктність. Отже, вказані складові узагальнені у сукупному результаті АСПД – готовності до соціальної творчості студентської молоді, який обґрунтовуватиметься нижче, з урахуванням складових підрівнів.

З часів філософського осмислення сутності людини як творця вчені намагаються усвідомити та запропонувати певні концептуальні підходи до творчості, зокрема соціальної. Різні аспекти соціальної творчості аналізуються серед дослідників філософії (М. Абовський [2], Г. Альтшуллер [19], М. Бердяєв [60], С. Дербичева [167], Т. Лазутіна [293], Н. Мельникова [363], Е. Фромм [629], А. Шумілін [690] та ін.), соціально-культурної діяльності (А. Андрєєва [24], М. Петрова [452], Л. Сайкіна [513], Л. Тарасов [579]), психології (Є. Ільїн [221], Я. Пономарьов [474], В. Рибалко [491]), педагогіки (О. Белінська [56], М. Белобородов [58], В. Докучаєва [182], С. Єрмаков [195], Т. Козирева [258], С. Кумірова [284] та ін.), соціальної педагогіки (Р. Вайнола [92], А. Рижанова [498] та ін.), безпосередньо стосуються психовікових ознак, соціального статусу та типології студентської молоді (див 2.1.).

Власне творчість (англ. – creativity) – категорія, яка виражає найважливіший сенс людської діяльності, що виявляється в примноженні багатоманітності людського світу в процесі культурної міграції. Це вища форма креативності, що є універсальною й притаманною всім рівням ієрархії буття. Творчість людини зумовлена природним відбором життєздатного нового – переглядом численних проміжних варіантів. Людська творчість – інтегральна сукупність фантазії, передбачення й інтуїції [405, с. 1019].

Творчість – це соціально обумовлена цілеспрямована діяльність, у якій найповніше представлені продуктивні компоненти, що властиві людській праці; ця діяльність спрямована на створення принципово якісно нових, морально виправданих та естетично досконалих культурних цінностей. Це процес, завдяки якому відбувається сходження людини до вищих щаблів духовності, моральності та свободи, розвиток особистості і культури. Рушійними силами творчості є активність суб'єкта, що долає встановлені межі діяльності, та евристичне стимулювання творчого процесу.

З вищесказаного вирізняються положення, які безпосередньо стосуються розвитку соціальної творчості студентської молоді в процесі АСПД: по-перше, піднесення духовності та свободи на основі власних потреб, по-друге, активність особистості, що дозволяє стати дієвим суб'єктом, по-третє, стимулювання творчості як створення умов для непримусового її регулювання.

Творчість розуміється у вузькому сенсі як людська діяльність, яка продукує щось якісно нове, те, що раніше не існувало й має суспільно-історичну цінність, чи в широкому сенсі – будь-яка практична або теоретична діяльність людини, в якій виникають нові (хоча б для суб'єкта діяльності) результати (знання, рішення, способи дії, матеріальні речі). Тобто творчість – перманентний процес, коли на основі власного уявлення людина зівстає, оцінює, комбінує, аналізує явище, змінює його і створює щось оновлене, не зважаючи на масштабність власного творення порівняно із творіннями геніїв.

Соціальна природа творчості простежується в працях М. Бердяєва, котрий зазначає, що у дійсній творчості ніщо не втрачається, лише набувається. У власній творчості людина пов'язана з іншими людьми та з усім світом істот, вона не всесильна. З необхідності народжується еволюція, творчість народжується зі свободи. Вільний вольовий акт повинен мати зміст, предмет, мету – він не може бути порожнім, безпредметним, безцільним. Індивідуалізм за суттю своєю нетворчій, негативний та порожній, оскільки позбавляє людину того вселенського смислу, на який тільки й має спрямовитися творчість. У творчому досвіді людина не має обмежень [60].

Е. Фромм у творі „Душа людини” висловлює позиції, які стають провідними для розвитку соціальної творчості студентської молоді. Квінтесенція розуміння соціальної творчої висловлена таким чином: „Людина, яка не може творити, хоче руйнувати” [629, с. 26]. Отже, якщо не докладати зусиль для підвищення творчого спрямування людини, почнеться знищення того, що вже створено. Тобто, якщо соціальний простір не вдосконалюватиметься через соціальну творчість соціальних суб'єктів, рано чи пізно зруйнуються основи соціального існування. На думку Е. Фромма, єдиний вихід – „звеличення творчого потенціалу, розвиток здатності людини продуктивно використовувати власні сили” [629, с. 27]. Насправді, найбільша втрата для соціального існування людини – це обмеження її можливості створювати, взаємодіяти, творити. Е. Фромм зважав на те, що запобігання руйнуванню – це профілактика соціальної некрофілії, єдиний шлях до цього – творчість.

Творчий імпульс притаманний людині протягом всього існування, будь-який творчий імпульс потребує виходу й реалізації, що можливе тільки в соціумі, опосередковано через соціально-культурне середовище; сутність людини полягає у спроможності до активно-творчого перетворення соціального світу, здатність до творчості – специфічний додатковий (до біологічного) людський ресурс. Сенс людського життя – у творчій діяльності, творенні як способі індивідуальної самореалізації, що спрямоване на благо

всього людства. Немає неталановитих людей, є люди з нерозкритими талантами та схильністю до них [167].

Дослідники соціальної творчості (С. Дербичева, Н. Мельникова, О. Шумілін) не відокремлюють процес творення від суспільної життєдіяльності людства, оскільки „історія суспільного життя – це послідовність творчих актів творення нових форм суспільного життя. Саме у творчості розкривається сутність людини як перетворювача світу, творця нових стосунків та самої себе” [690, с. 4-5].

У контексті аналізу нового як фактора суспільного життя підкреслюється, що „найважливішою рисою нового є його безпосередній зв'язок з розвитком” [363, с. 7]. Отже, в процесі соціальної творчості відбувається соціальний розвиток як власне соціальних суб'єктів, так і того, на що спрямована їх активність. Глибинна природа соціальної творчості ґрунтується на тому, що творчий акт є „діалектичною єдністю репродуктивної і продуктивної діяльності, де провідну роль відіграє остання” [363, с.17], тобто продуктивна просоціальна діяльність інтенсифікує творчий, оновлений соціальний розвиток, що спрямований на вдосконалення.

Таким чином, провідною ідеєю соціальної творчості є необхідність і можливість впливу на перебіг соціальних процесів. Особливо актуальним є те, що „соціальна творчість спрямована на задоволення не особистих, а суспільних потреб та інтересів. Соціальна творчість є специфічною формою вирішення суспільних суперечностей. Лише той вид творчості, що породжує нове, яке має суспільне значення, можна вважати дійсно соціальною творчістю” [363, с. 17-18].

Для формування нового особливо важливе значення має наступність у сфері культури: „Дослідники культури – цієї справжньої скарбниці соціального досвіду творення нового – одностайно відзначають, що однією з найважливіших соціальних функцій культури є функція формування й розвитку людини як суб'єкта творчої діяльності” [363, с. 50]. Отже, провідним

результатом високого рівня соціального розвитку особистості та результатом АСПД є соціальна творчість як креативний підхід до соціального життя.

Близькою до цього розуміння є позиція, згідно з якою соціальна творчість – це „діяльність, результатом якої є нові соціальні ситуації, нові форми взаємодії між людьми” [195, с. 24]. Автор розрізняє рівні соціальної творчості: спонтанний (ситуація зникає разом з дією та не має продовження); продуктивний (ситуація створюється саме для продовження, завдяки чому вирішується проблема, яка раніше не вирішувалася); рефлексивний (разом із ситуацією виникає спосіб, який дозволяє створити ситуацію знову в разі необхідності); символічний (образ ситуації та образ нового засобу перетворюється на форму культурного образу, віддзеркалює можливість кожного взяти власну участь у дії) [195].

Акт творчої дії відбувається на тлі психологічного підґрунтя розвитку творчої особистості, яке висвітлено у дослідженнях Є. Ільїна, Я. Пономарьова, В. Рибалко та ін. Так, до сфери творчого потенціалу особистості належать: задатки, нахили, що виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, у динамічності психічних процесів; інтереси, їх спрямованість, частоту й систематичність виявів домінування пізнавальних інтересів; допитливість, потяг до створення нового, схильність до пошуку та вирішення проблем; оперативність засвоєння нової інформації, утворенні асоціативних масивів; нахили до постійних порівнянь, зіставлень, вироблення еталонів для наступного вибору; виявлення загального інтелекту, швидке оцінювання та вибір способу розв’язання, адекватність дій; емоційне ставлення, вплив почуттів на суб’єктивні оцінювання, вибір, надання переваг; наполегливість, цілеспрямованість, переконаність, працелюбність, систематичність у роботі, ухвалення сміливих рішень; творчі тенденції в роботі – уміння комбінувати, шукати аналоги, реконструювати; схильності до зміни варіантів, економне використання часу, матеріальних засобів щодо; інтуїцію – здатність до оцінок, прогнозів; опанування техніки праці, майстерність; здатність виробляти особистісні стратегії і тактики під час вирішення загальних і спеціальних

нових проблем, завдань, а також пошуку шляхів виходу зі складних, нестандартних ситуацій [221; 491; 474].

Тісно пов'язані з філософськими, психологічними основами соціальної творчості педагогічні надбання в цьому напрямі, узагальнюючи які окреслюється філософсько-педагогічний погляд, що стане основою розуміння соціально-педагогічного значення соціальної творчості. Узагальнення досліджень учених (О. Белінська, М. Белобородов, С. Дербичева, Т. Козирева, С. Кумірова, Т. Лазутіна, Ю. Чижова та ін.) дозволяє дійти певних висновків. По-перше, загалом соціальна творчість – вищий ступінь активності як людини, так і суспільства, що спрямована на засвоєння та перетворення форм суспільного буття та суспільної свідомості, яка здійснюється в процесі міжсуб'єктної взаємодії. Отже, ступінь соціальної суб'єктності є показовим для соціальної творчості, здатність суспільства як складної системи творити себе виникає завдяки активності елементів системи (конкретних індивідів або груп), що зумовлює утворення нового в системі.

По-друге, соціальна творчість є вищою формою прояву суб'єктності, в якому особистісне самоуправління – спосіб актуалізації творчих здібностей особистості та їх капіталізації, тобто практичного використання та діяльності з метою отримання результату у вигляді створення і примноження людського багатства. Тобто соціальна творчість є ефективним засобом самокерування особистості, груп, суспільства, вищою формою прояву суб'єктних характеристик, способом соціального самовиховання особистості та груп.

По-третє, основою соціальної творчості є духовність, але тільки в тому разі, коли вона актуалізована у творчій діяльності – універсальному способі здійснення соціальної творчості особистості. Саме духовність історично визначає антропологічну цілісність та сутність людини, детермінує вищі прояви її соціальності, а саме: добропорядність, відповідальність, свобода, солідарність, толерантність та ін. Отже, має бути активізований механізм, який сприяє проявам означених якостей, уможливорює їх актуалізацію та поширення на основі соціальної взаємодії високого рівня.

По-четверте, соціальна творчість – вищий ступінь творчої активності суб'єктів – визначається тим, що вона є одним з видів інноваційної діяльності, яка характеризує спрямованість суб'єкта на перетворення соціальних зв'язків та стосунків, способів діяльності й індивіда. Різні прояви соціальної творчості (когнітивна, прогностична, соціально-перетворююча та ін.) постають в активному та креативному підході до усвідомлення і виробництва соціальними суб'єктами реальності та власної суб'єктності.

По-п'яте, самореалізація особистості в соціальній творчості може бути успішною якщо існує вибір, забезпечений простір для здійснення самостійного вибору форм і видів діяльності. Серед основних видів соціокультурного досвіду, що розвиваються в процесі соціальної творчості такі: прийняття власних рішень у ситуації морального вибору; успішна самореалізація у різних галузях соціальної творчості; реалізація соціально-моральної позиції в спільній діяльності (активний учасник, генератор ідей, майстер, знавець та інше); використання здобутих знань, набутих умінь і навичок у процесі безпосередньої взаємодії; співпраця з людьми, котрі поділяють спільні інтереси та прагнення (однолітки, інші вікові групи); інтенсивне спілкування й рольова взаємодія; самооцінка та самоорганізація власної діяльності [58].

Для соціальної педагогіки характерне твердження, що „творчість – показник продуктивної діяльності людини. При цьому творчість розглядається як один з видів людської діяльності, спрямованої на вирішення суперечності (розв'язуючого творчого завдання), і для якої необхідні об'єктивні (соціальні, матеріальні) і суб'єктивні особистісні умови (знання, вміння, творчі здібності), а результат має новизну й оригінальність, особисту та соціальну значимість, а також прогресивність” [92]. У зв'язку з цим, „життєтворчість – духовно-практична діяльність особистості, що спрямована на проектування, планування, програмування та творче здійснення нею свого індивідуального життя, особистість в цьому процесі виступає як розвинена індивідуальність, суб'єкт свого індивідуального життя, а об'єктом творчих дій особистості є її власне життя” [92, с. 57]. Крім того, соціально-творчу особистість цікавить не

тільки власна індивідуальна життєдіяльність, але й соціальна, оскільки на високому щаблі розвитку дійсно індивідуалізована особистість має відповідати за те, що відбувається у суспільному бутті. Саме в аспекті гармонійного поєднання індивідуального й соціального полягає квінтесенція розвитку соціальної творчості особистості.

Провідною є наукова позиція А. Рижанової, котра розглядає соціальну творчість як один з найсуттєвіших виявів соціальної культури особистості, групи, суспільства, а останню, в свою чергу, – вищим рівнем якості соціальності. Саме це є квінтесенцією розуміння соціальної творчості в цьому дослідженні, оскільки вона формується завдяки соціальному вихованню. „Соціальна культура – показник соціальної зрілості соціального суб’єкта, того, що він здатний не лише засвоювати новий, відтворювати існуючий соціальний досвід, але й удосконалювати в цьому процесі і навколишній соціум, і свою соціальну суб’єктність” [498, с. 37]. Отже, характеризуючи рівні соціальності – соціальну грамотність, соціальну компетентність, соціальну культуру, – отримуємо інструмент поглиблення соціально-виховного значення дослідження соціальної суб’єктності студентської молоді, яка є основою соціальної творчості.

Під час АСПД це становитиме вмотивовану усвідомлену соціальну творчість, оскільки „сенса соціально нового – у його власне людському вимірі..., все, що створюється в суспільному житті, має зважати на його позитивне сприйняття людини як цінності, не руйнувати умови соціального буття, а вдосконалювати й будувати соціально нове, позитивне для людей та різних соціальних груп, загалом – для соціуму” [363, с. 19].

Зважаємо на те, що творити може тільки вільна, не пригнічена людина, яка прагне вивільнення власних можливостей та розкриття здібностей, що матиме позитивний соціальний вплив. Творчість залежить від ступеня свободи й самостійності особистості в прийнятті рішень. За таких обставин має відбуватися непримусове мотивування до соціальної суб’єктності. Отже, потрібен каталізатор суспільної дії, який сприятиме активізації творчого

імпульсу. До соціально-творчої самореалізації молода людина має бути підготовленою, тобто засвоїти певний рівень соціальних цінностей, набути соціального досвіду, бути позитивно соціально спрямованою, розуміти, як забезпечити втілення суспільно корисної ідеї.

Означені наукові підходи є підґрунтям, яке дозволяє аналізувати соціальну творчість студентської молоді. Зокрема соціальна творчість студентства в позааудиторній роботі виявляється в специфічному способі життєдіяльності ВНЗ, діяльності з перетворення навколишнього соціального середовища, в процесі якого відбуваються інтеріоризація й екстеріоризація студентами ціннісних орієнтацій та відповідних соціальних настанов [258]. Компонентами соціальної творчості в позааудиторній діяльності студентів є: аксіологічний (ціннісне творче ставлення до соціальної дійсності, креативність, ефективна організація діяльності, самореалізація в соціальній групі та організації, цінність „Іншого” як рівноправного партнера); орієнтаційний (уточнення уявлень про себе як про суб’єкт перетворення дійсності, про себе як про учасника актуалізуючої взаємодії, рівень розвитку власних організаторських здібностей, наявний лідерський потенціал); інтелектуально-критичний (набуття й узагальнення знань про актуальні соціальні процеси, формування навичок аргументованої позиції щодо різноманітних тенденцій та явищ у соціальному середовищі); операційний (засвоєння й інтеріоризація соціальних настанов на суб’єктну позицію, відповідальну та довірливу поведінку, взаємовигідне співробітництво, реалізацію власного лідерського потенціалу; набуття та інтеріоризацію вмінь організації спільної діяльності); рефлексивний (самооцінка власної діяльності, внесення коректив та перспектив майбутньої діяльності).

Сутність соціальної творчості студентської молоді у сфері дозвілля розуміється як активне ставлення молодих людей до світу і місця соціально позитивного дозвілля в ньому, здатність здійснювати суспільно значущі перетворення матеріального й духовного середовища на основі засвоєння суспільно-історичного досвіду людства з урахуванням вікових і особистісних

прагнень студентства до креативу й інновацій [56]. Виявляється в соціально-творчій діяльності, що характеризується у сфері дозвілля свободою її вибору, позитивною суспільною спрямованістю, духовно мотивованою особистісною ініціативою, інтересом і достатньо високою якістю інноваційних, самостійних організаційних дій, спрямованих на проектування та реалізацію дозвіллевої ініціативи у формі соціально значущих акцій, заходів, об'єднань, організацій, рухів тощо.

Згідно з характеристиками студентської молоді як суб'єкта дозвіллевої діяльності інформаційної доби, соціальна творчість цієї групи як соціального суб'єкта характеризується стійкими інформаційно-комунікативними, соціальними інтересами та потребами, особистісною ініціативою, переважанням альтруїстичної мотивації, готовністю брати відповідальність за соціально значимі акції, що ініціюються, домінуючою схильністю до соціальних інновацій у віртуальному просторі, високим рівнем професійно та громадянсько-орієнтованих проектних, організаційних і комунікативних знань та вмінь, соціально позитивним стилем організаційної роботи. Соціальна творчість – це прояв соціальної культури студентської молоді, яка ґрунтується на соціальній суб'єктності і виявляється активною участю в позитивних соціальних перетвореннях в інформаційному суспільстві.

Розвиток соціальної творчості у вільний час зумовлений здійсненням вільно обраної діяльності, котра є природною для творчої самореалізації, зокрема нової генерації, яку уособлює студентство. Це не тільки сприяє інтенсифікації пошуку соціальним суб'єктом вирішення суперечностей, але й дозволяє діяти за власними потребами, знаходити однодумців у сфері дозвілля.

Відповідно до обґрунтованих вище стратегічних пріоритетів, напрямів, завдань АСПД у сфері дозвілля ВНЗ, уможлиблюється розвиток саме соціальної творчості студентської молоді. Отже, соціальна творчість студентської молоді у сфері дозвілля – вищий прояв соціальності, що реалізується в означеній складовій соціально-культурного простору. Виявляється в продуктивній соціально позитивній дозвіллевій діяльності, має

певну структуру (цінності, мотивація, знання, якості, поведінка) й мету – створення нових моделей соціальної взаємодії, нового для суб'єктів цієї діяльності.

Вище студентська молодь характеризувалася як соціальна група, що спрямована на майбутнє, отже, у нашому дослідженні доцільно розглядати власне готовність до соціальної творчості на рівні сфери дозвілля ВНЗ, оскільки студентство набуває соціально-професійної зрілості і має бути успішною у соціально-позитивній діяльності. Готовність безпосередньо пов'язана з результатом діяльності та її організацією. Поняття „готовність” висвітлюється в педагогіці й психології (В Жукова, І. Зимня, О. Леонтьєв та ін. [204; 216; 299]).

Загалом „готовність” – стан або здатність людини, яка бажає та може щось виконати; складається із зовнішнього подразника (спостереження, мотивації, цікавості, здатностей тощо), виконання передумов діяльності, яка зумовлює її успішному виконанню (тренування), готовність до самостійного виконання; здатність виконувати діяльність, ступінь підготовленості та настрою духовних сил людини; особливий стан особистості, який активізує її діяльність і надає можливості приймати самостійні рішення; характеризується стійкістю та соціально значимою спрямованістю.

В. Жукова визначає поняття „готовність” з філософської позиції як цілісне утворення, що характеризується психологічною, емоційно-вольовою, когнітивною мобілізацією особистості в момент її долучення до діяльності певної спрямованості (готовність має отримати підкріплення через дію, що має відбуватися періодично). В. Жукова акцентує на двобічності поняття „готовність” – як якості та як психічного стану, що складається з ідейної, моральної, психологічної, ділової та фізичної готовності [204, с. 119].

У психології розглядається здебільшого внутрішня складова готовності, в педагогіці – поєднання внутрішньої та зовнішньої (науково зумовленої та регульованої складових здатності до виконання певних дій). Зауважимо, що застосування поняття „готовність” – принципове для нашого дослідження,

оскільки може оцінюватися як здатність до соціальних перетворень, потенційні можливості, які в певних умовах стають творчою діяльністю й сягають результатів. Готовність формується через мотивацію, участь в діяльності, її доцільне виконання. Готовність є передумовою діяльності з позитивними результатами.

На основі загальних характеристик готовності до соціальної творчості як мети АСПД у сфері дозвілля ВНЗ визначаються критерії та показники її розвитку у студентів. Розроблені інтегровані критерії враховують: ознаки суб'єктності студентської молоді в інформаційному суспільстві; типологію студентської молоді (див. 2.1); особливості дозвілдової діяльності сучасного студентства; прояви соціальності у професійно-громадянській сфері; результати підрівнів АСПД у сфері дозвілля на рівні ВНЗ (рівень соціальної суб'єктності та культури дозвілля як основи соціальної творчості у цій сфері, соціальна активність та відповідальність у позанавчальній діяльності, консолідованість та солідарна участь у позанавчальному процесі, ініціативність у вдосконаленні дозвілдової сфери ВНЗ).

Таким чином, готовність до соціальної творчості студентської молоді визначаємо за критеріями, показниками, рівнями (високий, середній, низький). Критерії відповідають структурі соціальності та соціальної творчості як її прояву – мотиваційно-ціннісний, когнітивний та якостей особистості, діяльнісно-поведінковий. Така критеріальна послідовність дозволяє визначити цінності та мотивацію студентської молоді у сфері дозвілля, зазначити формування соціальних якостей та знань, відстежити просоціальну поведінку через дозвіллову діяльність.

Особлива увага в дослідженні надається показникам розвитку готовності до соціальної творчості, які відображають рівень соціальної суб'єктності, її прояви шляхом задоволення дозвіллових потреб у відповідній діяльності, виявлення активності та відповідальності у професійно-громадянському спрямуванні соціального розвитку, можливості застосування засобів

інформаційно-комунікативного простору у реалізації соціально-позитивної діяльності у сфері дозвілля.

Показники мотиваційно-ціннісного критерію: інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя; просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві; сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля.

Показники когнітивного та якостей особистості критерію: схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері, пошуковість та організаційність в інформаційному суспільстві, соціальна креативність у дозвіллевій діяльності.

Показники діяльнісно-поведінкового критерію: співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів, створення нових моделей дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства, активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві.

Критерії та показники пов'язані з типологією (див. 2.1.), структурою соціальності (див. 2.2.) та її вищим рівнем – соціальною творчістю таким чином: соціально-творчий тип знаходиться на високому рівні соціальної культури та готовий до соціальної творчості; традиційно-виконавський – на середньому і має йти шляхом вдосконалення від соціальної компетентності до соціальної творчості; пасивно-нестійкий та споживацько-руйнівний знаходяться на низькому рівні соціальної творчості (перший може бути соціально адаптований й має йти на наступний рівень соціальної компетентності, другий потребує корекції, подолання дезадаптації). Характеристики рівнів сформованості готовності до соціальної творчості наведені у таблиці.

Таким чином, обґрунтування АСПД у сфері дозвілля ВНЗ дозволяє зазначити, що цей рівень є визначальним для розвитку готовності до соціальної творчості студентської молоді.

Таблиця 1

Критерії, показники, рівні готовності до соціальної творчості студентської молоді як результату анімаційної соціально-педагогічної діяльності у сфері дозвілля

Критерії	рівні	Показники та характеристики рівнів
1	2	3
Мотиваційно-Ціннісний	Високий	<p>Інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя Стійкий соціальний інтерес, висока цінність соціального життя в різних його проявах (сімейного, етнічного, громадського, регіонального, глобального), відповідальне ціннісне ставлення до майбутньої професії, інтерес до життя студентської громади та прагнення її вдосконалення. Повага до самоцінності кожної особистості, широкий світогляд, людиноцентричні настанови та інтерес до інших людей, постійне подальше ціннісне опанування соціальної дійсності.</p> <p>Просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві Усвідомлення особливостей соціального середовища інформаційної доби, сформована просоціальна мотивація, високий рівень самовмотивованості до реалізації соціально позитивних потреб у сфері дозвілля, критична оцінка дійсності.</p> <p>Сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля Сформовані на високому рівні позитивні соціальні емоції та потреби, що відбиваються на дозвіллевій діяльності, позитивне емоційне сприйняття соціально позитивних дій.</p>
	Середній	<p>Інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя Цінності соціального життя різного рівня в процесі формування, соціальний інтерес обмежений мікросоціумом, просоціальна мотивація в стані вдосконалення, але в межах власних інтересів може орієнтуватися в соціальній дійсності. Не завжди відповідальне ставлення до майбутньої професії, що відбивається на навчальній діяльності.</p> <p>Просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві Часткове усвідомлення специфіки соціального середовища інформаційної доби, нестійка вмотивованість та емоційне сприйняття дозвіллевої діяльності, переважне задоволення індивідуальних інтересів в інформаційному просторі.</p> <p>Сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля Соціальні емоції та потреби загалом сформовані, але цінності соціальних груп сприймаються залежно від індивідуальних потреб, стримане ставлення до соціальних потреб інших людей, триває ціннісне опанування соціальної дійсності.</p>
	Низький	<p>Інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя Низький рівень засвоєння цінностей соціального життя, соціальний інтерес не виявляється, цінності провідних соціальних груп не досягнуто, світ сконцентровано навколо себе, безвідповідальне ставлення до майбутньої професії.</p> <p>Просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві Просоціальна мотивація не сформована, споживацтво в соціальному житті, інформаційний простір є засобом занурення в себе та відходу від реальності.</p> <p>Сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля Негативізація соціальних емоцій, потреби у сфері дозвілля обмежені й знедуховлені. Вільний час не розглядається як соціальна цінність, негативне та некритичне сприйняття дозвіллевої діяльності з іншими.</p>
Когнітивний та. якостей особистості	Високий	<p>Схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері Високий рівень знань, що зумовлюють нові пропозиції професійно-громадянського вдосконалення. Майбутню професію розглядає як засіб соціального саморозвитку та вдосконалення соціальної дійсності. Постійний пошук засобів реалізації просоціальної діяльності, можливість передати іншим ці знання, сформовані лідерські якості, соціальна активність та відповідальність за себе й групу, інших, пошук засобів удосконалення соціальної дійсності.</p> <p>Пошуковість та організаційність в інформаційному суспільстві Активна позиція в удосконаленні громадянсько-професійної сфери, соціальна ініціативність. Ґрунтовні знання про можливості й напрями соціального вдосконалення на різних рівнях соціального середовища, зокрема у сфері дозвілля, з використанням новітніх засобів інформаційного суспільства.</p> <p>Соціальна креативність у дозвіллевій діяльності Активне ставлення до соціального оточення, позитивний ентузіазм у реалізації запланованого, солідарність, толерантність, взаємопідтримка, здатність до взаємодії, вміння запропонувати нестандартні рішення засобами дозвіллевої діяльності.</p>

		Продовження таблиці 1
2		3
Діяльнісно-поведінковий	Середній	<p>Схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері Задовільний рівень знань, що зумовлює участь у запропонованих іншими заходах професійно-громадянського вдосконалення. Професію не вважає засобом соціальної самореалізації, але налаштований на виконання професійних обов'язків. Лідерські якості не сформовані, не бере відповідальності на себе за групу, але виконує доручені завдання.</p> <p>Пошуковість та організаційність в інформаційному суспільстві Усвідомлення вдосконалення соціального буття пов'язане з особистісними потребами та зовнішніми стимулами, може оперувати тими засобами, які засвоєні, не завжди прагне знайти нові засоби та методи дії в інформаційному середовищі.</p> <p>Соціальна креативність у дозвілєвій діяльності У певних умовах може ініціювати соціально позитивну дію, але це не є систематичним, здатний до взаємодії, але в межах власних дозвілєвих потреб.</p>
	Низький	<p>Схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері Не має достатніх знань, що не дає можливості побачити своє місце в процесі соціального вдосконалення, вважає, що це має робити хтось інший, не розуміє важливості зміцнення спільної з іншими діяльності, не активний та не бере відповідальності за дії - свої та інших. Не має наміру здобувати знання для вдалого професійного зростання, не бачить можливості участі в житті студентської громади.</p> <p>Пошуковість та організаційність в інформаційному суспільстві Дотримує позицію негативізації, відсторонення, пасивності у перетвореннях інформаційного суспільства.</p> <p>Соціальна креативність у дозвілєвій діяльності Не спроможний до нестандартної діяльності у сфері дозвілля, не висуває власних пропозицій.</p>
Діяльнісно-поведінковий	Високий	<p>Співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвілєвих інтересів Самостійний вибір та самоорганізованість, самостійне ініціювання та вироблення стратегій діяльності в громадсько-професійній сфері, створення нових моделей дозвілєвої діяльності для досягнення соціально-позитивних перетворень, вироблення відповідних цілей діяльності в професійно-громадській сфері, застосування ресурсів дозвілєвого простору інформаційного середовища, соціально-позитивний стиль організаційної роботи, створення умов для соціальної взаємодії, залучення інших до співтворчості у сфері професійно-громадських інтересів.</p> <p>Створення нових моделей дозвілєвої діяльності в умовах інформаційного суспільства Уміння втілювати бажане, знаходити соціально позитивні способи для цього, й виробляти власну позицію. Активне використання ресурсів інформаційного середовища для реалізації проектних, організаційних, комунікативних умінь, здатність обґрунтувати, популяризувати дозвілєву ініціативу, дослухатися до кожного, довести її до логічного завершення із соціально позитивним результатом.</p> <p>Активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві Здібності реалізує як для професійно-громадського вдосконалення, так і для суспільної мети, визначає просоціальні засоби реалізації її досягнення, ефективно взаємодіє з іншими групами, контактує з потрібними для реалізації мети соціальними інститутами, залучає інших до спільної діяльності, популяризує власні цінності в соціальному житті, зокрема в інформаційному просторі, має позицію „якщо не я, то хто”.</p>
	Середній	<p>Співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвілєвих інтересів Здебільшого адекватно поводить з іншими соціальними групами й у власній спільноті, не прагне вдосконалити, але підтримуватиме стабільність існування, братиме участь у діяльності, успішно виконуватиме надані доручення.</p> <p>Створення нових моделей дозвілєвої діяльності в умовах інформаційного суспільства Сумлінно виконує поставлені завдання. Задовольнятиметься вже відомими способами професійного та громадського самовиявлення. Підтримує лідера, згоден з думкою спільноти.</p> <p>Активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві Не завжди бере участь у спільних просоціальних перетвореннях, але іноді підтримує продуктивні види діяльності в інформаційному середовищі. Не виявлятиме активної позиції щодо взаємодії із соціальними інститутами. Провідна позиція: „тихіше їдеш, далі будеш”.</p>

		Продовження таблиці 1
2		3
Низький		<p>Співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів Пасивна, споживацька поведінка, схильність до асоціальної позиції. Демонстративна негативна поведінка щодо виявлення професійних здібностей.</p> <p>Створення нових моделей дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства Не бере участі в соціально позитивних видах дозвіллевої діяльності, може долучитися до антисоціальних спільнот у віртуальному просторі, схильний до адиктивної поведінки.</p> <p>Активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві Не бере участі у громадській діяльності, професійним самовдосконаленням не цікавиться. Провідна позиція – „моя хата скраю”.</p>

На його основі відбувається реалізація основних стратегічних пріоритетів АСПД: вдосконалення традиційних виховних сфер ВНЗ для забезпечення розвитку соціальної творчості студентської молоді через сферу дозвілля; розбудова соціально-позитивного інформаційно-дозвіллевого середовища у позанавчальній діяльності для виявлення соціальної суб'єктності; спрямування соціально-позитивної ініціативи на вдосконалення соціально-виховного простору ВНЗ. АСПД відбувається на підрівнях (студент, група (спеціальність), студентство ВНЗ), що поглибить її зміст та дозволить гнучко підходити до реалізації дозвіллевих потреб студентської молоді. Особливу увагу привертає інформаційно-дозвіллевий простір як культурно-комунікаційний осередок у соціально-виховному середовищі ВНЗ, який грає роль новітнього актуального для студентства простору, що вдало поєднує традиції та новації, саме тому він є основним для вияву соціальної суб'єктності. Окрім забезпечення необхідною інформацією у процесі навчання, цей компонент ВНЗ (інформативно-комунікативний) забезпечує продуктивну позанавчальну діяльність у сучасному інформаційному просторі. Інформаційна складова соціально-виховного середовища ВНЗ віддзеркалює сучасність та перспективу участі студентів у новітніх просоціальних процесах. Це виявляється у розбудові власними зусиллями соціально-позитивного інформаційного медіа середовища, сприяє розвитку медіа культури у позанавчальній діяльності та сфері дозвілля, стимулює власну медіа активність

в умовах ВНЗ. На кожному підрівні досягається результат (рівень соціальної суб'єктності та культури дозвілля, соціальна активність та відповідальність у позанавчальній діяльності, консолідованість та солідарна участь у позанавчальному процесі, ініціативність у вдосконаленні сфери дозвілля ВНЗ), який стає складовою загального результату – готовності до соціальної творчості студентської молоді. Соціальна творчість студентської молоді характеризується стійкими соціальними інтересами та потребами, особистісною ініціативою, переважанням альтруїстичної мотивації, готовністю нести відповідальність за соціально значимі акції, що ініціюються, домінуючою схильністю до соціальних інновацій, високим рівнем проектних, організаційних та комунікативних знань та умінь, соціально-позитивним стилем організаційної роботи. Здійснення АСПД у сфері дозвілля ВНЗ зумовлює реалізацію дозвіллевої діяльності студентською молоддю у відкритій сфері дозвілля, що буде обґрунтовано у наступному підрозділі.

3.2. Анімаційна соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у відкритій сфері дозвілля

Кожен заклад вищої освіти є соціально-виховним середовищем, котре відповідає, окрім професійної підготовки, за не менш важливе завдання розвитку соціально зрілої особистості, яка підносить рівень соціальності відповідно до ціннісних основ суспільного простору, що трансформується в умовах інформаційної доби. Розвиток соціальної творчості студентської молоді не обмежується простором ВНЗ, дозвіллева діяльність цієї соціальної групи є показовою для ціннісного вибору в умовах відсутності зовнішнього тиску, що може бути реалізовано в соціально-культурному середовищі. Тому вихід за межі ВНЗ у загальний міський, регіональний, загальнодержавний, міжнародний простір передбачає насамперед зміцнення позитивних та мінімізацію негативних впливів відкритої сфери дозвілля в процесі активної дозвіллевої життєдіяльності студентської молоді.

Традиційно заклади вищої освіти створювалися в центрах соціально-культурного розвитку суспільства і, в свою чергу, були значимими для функціонування того територіального простору, в якому існували (див. 1.2.), а студентська молодь становила значний прошарок населення. Нині цей простір розширюється відповідно до умов загального соціального середовища, зокрема дозвіллевого, водночас посилюється значення студентства як суб'єкта просоціальної дозвіллевої діяльності. Як обґрунтовувалося вище, в умовах інформаційного суспільства обмежень для цього простору не існує, тобто слід зважати не тільки на локальний територіальний, але й міжнародний та віртуальний простір, у якому здійснюється дозвіллева діяльність студентської молоді (в сукупності – відкрита сфера дозвілля).

Студентське дозвілля – особливе явище, яке відображає зв'язок між позанавчальною діяльністю як уособленням дій студентів у вільний час у сфері дозвілля ВНЗ та дозвіллевою діяльністю у відкритій сфері дозвілля: участь студентів у роботі громадських організацій, волонтерська діяльність, відвідування клубів, спортивна діяльність, Інтернет-спільноти тощо.

Наступність і зв'язок рівнів АСПД (внутрішній – позанавчальна діяльність, зовнішній – відкрита сфера дозвілля) втілюється в процесі забезпечення механізму участі в соціально позитивній діяльності у сфері дозвілля, а також в спорідненості результатів. Готовність до соціальної творчості студентської молоді зміцнюється, апробується у відкритій сфері дозвілля через набуття досвіду соціальної творчості, а саме: висунення та здійснення дозвіллевих ініціатив. Сформована на рівні сфери дозвілля ВНЗ готовність до соціальної творчості реалізується у відкритій сфері дозвілля поза ВНЗ і загалом становить сукупний результат АСПД.

Характеризуючи результат АСПД на рівні відкритої сфери дозвілля, зауважимо, що він втілює реальні можливості, набуті навички соціально-творчої дозвіллевої діяльності, які виявляються у реалізації дозвіллевих ініціатив у відкритому соціально-культурному просторі. Оскільки це є проявом високого рівня соціальної активності через дозвіллеву діяльність, слід використовувати поняття „дозвіллева ініціатива”, яке походить від ключового слова „ініціатива” в цьому словосполученні й означає здійснення активності суб'єкта в означеній сфері життєдіяльності. Загалом „ініціатива” – це почин, спонука до початку будь-якої справи, перший крок у справі, керівна роль у діях, здатність до самостійних активних дій, реалізації нових ідей та пропозицій, уміння розпочати якусь справу, заповзятливість [592; 593].

Оскільки „ініціатива – внутрішнє спонукання до нових форм діяльності, вид соціальної активності, пов'язаний із генерацією нових ідей чи форм діяльності” [194, с. 145], то зв'язок з результатом попереднього рівня реалізації АСПД (соціальна творчість) відстежується в тому, що „про результативність ініціативи свідчать позитивні зміни, нестандартний підхід до вирішення проблем, вибору шляхів і засобів їх реалізації, поява нових ініціатив» [194, с. 145]. У такому разі дозвіллева ініціатива виявляється не просто в діяльності, а діяльності добровільній, свідомій, що відповідає інтересам та вподобанням студентської молоді, є результатом здійснення

відповідної діяльності на високому рівні позитивної соціальної активності соціального суб'єкта.

Дозвіллева ініціатива в контексті дослідження є різновидом соціальної ініціативи (О. Безпалько, С. Гіль, А. Данілова, Г. Оленіна, С. Тетерський). Ініціатива може бути „представлена як: особистісна характеристика людини; форма вияву актуальних потреб; спосіб взаємодії із соціальним середовищем; спосіб самовираження особистості” [53, с. 131]. Але додамо, що у випадку АСПД, яка спрямована на продукування високого ступеня соціальної суб'єктності, ініціатива може стосуватися групи та є виявленням дозвіллевих потреб як окремого студента, так і студентів спеціальності, факультету, ВНЗ.

Соціальна ініціатива виникає в людей та груп, котрі мають високий ступінь соціальної суб'єктності, соціальної ініціативності як особистісної характеристики. Загалом, соціальна ініціативність – інтегративна якість конкурентоспроможної особистості, що забезпечує життєздатність, динамічність та мобільність особистісного розвитку в інтересах суспільства і держави. Потреба та вміння реалізовувати соціальну ініціативу, приносячи користь собі й іншим людям, визначають значення і цінність людини як громадянина, патріота, суспільного діяча, дозволяють у процесі реальної соціально значущої діяльності формувати товариські стосунки, колективізм, взаємну вимогливість, моральне ставлення до людей, сприймати загальногромадянські та державні цінності [586; 587].

Змістовною основою дозвіллевої ініціативи є не тільки новизна, тобто творча діяльність, але й соціально-позитивна ціннісна орієнтованість, що доводить зв'язок результатів АСПД на обох рівнях: „Ініціатива – сукупність самостійних активних дій суб'єкта, що характеризується відносною новизною, здійснюється з метою вирішення суспільно значущої проблеми та реалізації власного інтересу” [413, с. 30].

Отже, дозвіллева ініціатива – це сукупність дій, основою яких є внутрішнє спонукання, котра має соціально позитивну мету, являє собою спосіб активної взаємодії зі сферою дозвілля студентської молоді через

виявлення власної просоціальної позиції, що ґрунтується на високому рівні соціальної суб'єктності та сформованій готовності до соціальної творчості на основі усвідомлених потреб та прагнень самореалізації.

За характеристиками дозвіллева ініціатива є дискретною (нелінійною, переривчастою), ґрунтується на внутрішньому спонуканні до дії (відсутність зовнішнього тиску), є самостійно організованою і відбувається на основі енергетичного й емоційного піднесення. Квітнесенцією будь-якої дозвіллевої ініціативи є сформульована мета дій. Цільова ідея в ініціативі – це ціннісно зумовлене знання дійсності, що є об'єктом перевтілення. Ініціатива студентської молоді вирізняється динамізмом, гостротою (сприйняття нового позитивного, нетерпимість до застарілого, спрямованість на конкретні дії) [413].

Провідним фактором стимулювання до виявлення дозвіллевих ініціатив як різновиду соціальних студентської молоді є самоврядування високого рівня, оскільки основою соціальних ініціатив за суб'єктом здійснення (група) та суспільною значущістю (соціально позитивна) є найвищий рівень проявлення „самості” у сфері дозвілля – самоуправління активністю у вільний час. Саме ці принципи вільного вибору та самоцінності діяльності є провідними у сфері дозвілля, що пов'язує основи діяльності у ВНЗ з діями у сфері дозвілля і споріднює їх.

Згідно з метою АСПД зі студентською молоддю у відкритій сфері дозвілля, результатом зовнішнього рівня є безпосередня реалізація готовності до соціальної творчості через утілення дозвіллевих ініціатив соціально позитивного спрямування у відкритому соціально-культурному просторі. Вихід студентів за межі соціально-виховного середовища ВНЗ у відкриту сферу дозвілля відбувається шляхом забезпечення участі у соціально-культурних процесах, соціального партнерства, міжінституціональної взаємодії, безпосередньої й опосередкованої соціальної комунікації, розроблення соціальних проектів, створення студентських мобільних груп за інтересами для реалізації в закладах сфери дозвілля соціально позитивної

діяльності, постійного відстеження позитивних результатів і планування подальшої діяльності.

Досягнення загальної мети АСПД (розвиток соціальної творчості студентської молоді) на цьому рівні полягає у дотриманні трьох стратегічних пріоритетів. Для безпосереднього виявлення готовності до соціальної творчості необхідним є висунення та реалізація студентською молоддю соціально-позитивних дозвіллевих ініціатив у відкритому соціально-культурному просторі, це є першим пріоритетом.

Врівноваження соціальних впливів у відкритій сфері дозвілля досягається завдяки принципу гармонізації, отже, другий стратегічний пріоритет на цьому рівні АСПД – урізноманітнення просоціального дозвілля студентської молоді водночас із нейтралізацією асоціального, що дозволяє за безпосередньої участі студентів як суб'єктів дозвіллевої діяльності посилювати її соціально-позитивну спрямованість.

По-третє, участь студентів у вдосконаленні сфери дозвілля та розбудові глобальної культури в інформаційному суспільстві. Цей пріоритет забезпечить активне застосування новітніх інформаційних та медіа технологій, ресурсів Інтернет простору для створення нових моделей соціально-позитивної дозвіллевої діяльності.

Як і у внутрішній сфері дозвілля ВНЗ, АСПД запроваджується за підрівнями відкритої сфери дозвілля (міський дозвіллевий простір, регіональний, в межах країни, міжнародний), що дозволяє визначати провідні специфічні завдання кожного рівня, змістовно наповнювати дозвіллеву діяльність, поглиблювати ефективність та результативність АСПД.

Визначені пріоритети здійснюються за основним напрямом діяльності, загальними для всіх зовнішніх підрівнів:

- налагодження соціального партнерства ВНЗ та закладів сфери дозвілля для реалізації дозвіллевих ініціатив;
- установа регіональних та міжрегіональних культурних і дозвіллевих зв'язків як основи прояву соціальної творчості;

- участь у діяльності регіональних, загальнодержавних, міжнародних асоціацій та об'єднань дозвіллевого спрямування.

Механізмами реалізації АСПД у цих напрямках є:

- взаємодія та партнерство з установами сфери дозвілля;
- задоволення студентською молоддю дозвіллевих потреб на основі соціально позитивної діяльності поза межами ВНЗ;
- активна участь у вдосконаленні соціально-виховного спрямування діяльності різних соціальних суб'єктів та інституцій у сфері дозвілля.

Забезпечення дозвіллевих ініціатив студентства відбувається за умови співпраці та партнерських відносин між ВНЗ і закладами культури та дозвілля, місцевими органами влади, громадськими організаціями, приватними установами, взаємодії студентського та місцевого самоврядування.

Зважаючи на цілісність відкритої сфери дозвілля, для реалізації завдань АСПД у ній будуть визначені пріоритетні компоненти, ті, які певним чином транспонуються із виховними сферами соціально-виховного середовища ВНЗ (самоврядування, мистецько-естетична, традиції ВНЗ, громадська діяльність, волонтерство, інформаційно-комунікативний простір, соціальна робота, ландшафтно-парковий компонент), однак це не заперечуватиме застосування АСПД в інших складових дозвіллевого простору, оскільки можливості відкритої сфери дозвілля ширші, ніж соціально-виховне середовище ВНЗ, а також не всі ВНЗ активізують виховні сфери однаковою мірою.

Іншим вектором викладення результатів буде також просторово-інституціональний, оскільки в інформаційному суспільстві сфера дозвілля як складова соціального простору постійно розширюється й набуває відповідних характеристик. Участь студентської молоді в соціальних перетвореннях через дозвіллеву діяльність на основі соціальної суб'єктності з метою реалізації соціальної творчості зосереджується поза межами ВНЗ у відкритій сфері дозвілля, яка має розгалужену інфраструктуру й поширюється на установи культури, туризму, оздоровлення, парки, віртуальний простір, а також заклади

освіти та соціальної сфери, які також різною мірою мають дозвілське навантаження.

Якщо на внутрішньому рівні здійснення АСПД пріоритетними були виховні сфери в межах позанавчального часу, то у відкритій сфері дозвілля відбувається перетворення активності відповідно до виховних сфер ВНЗ на єдину соціально позитивно спрямовану дію. На відміну від одного з провідних видів діяльності (позанавчальної поряд з навчальною) для студентів у єдиному соціально-виховному просторі ВНЗ, на зовнішньому рівні розбудовуються види активності відповідно до потреб студентів, але в єдиній сфері дозвілля. Тобто загалом сфера одна (дозвілська), але зміст діяльності в ній може відповідати основним видам позанавчальної діяльності як її продовження або доповнювати їх тими, що зумовлені дозвілськими потребами студентської молоді. Саме тому на кожному з підрівнів складові загальної сфери дозвілля можуть відрізнятися.

Наприклад, на міжнародному рівні це переважно інформаційно-комунікативна сфера, коли ймовірною є взаємодія через Інтернет у віртуальній складовій загального дозвілського простору, що вможлиблює безпосередню взаємодію в процесі здійснення дозвілської діяльності. На рівні країни відбуватиметься переважно туристична та культурознавча діяльність, отже, актуалізовуватимуться просторові переміщення та пізнавальний туризм. На рівні регіону провідні позиції займатимуть фольклорні, мистецькі та комунікативні види дозвілської активності. На рівні міста як центру регіонального територіального утворення основною буде діяльність з реалізації локальних дозвілських ініціатив у міському середовищі та різноманітних соціальних інституціях, де студентство реалізовуватиме власну активність.

На кожному підрівні є власні завдання, що конкретизують загальні мету та завдання АСПД у відкритій сфері дозвілля, виконуються різними способами, специфічними засобами, методами, формами. Незалежно від рівня організації відкритого дозвілського середовища, основою АСПД на

зовнішньому рівні буде: усвідомлення необхідності змін (що слід змінювати), вибір подальшої стратегії діяльності (як це зробити), взаємодія із закладом або установою у сфері дозвілля (згода на співпрацю), оформлення дозвілєвої ініціативи, пошук ресурсів, реалізація, рефлексія.

Усвідомлення відбувається через здобуття та аналіз інформації щодо можливостей і проблем сфери дозвілля міста, регіону, міжнародного рівня. Переважно це пошукова й аналітична діяльність. Методами АСПД на цьому етапі є конференція, обмін думками, наради, семінари, аналіз фактичного матеріалу, сайтів дозвілєвих установ, закладів соціально-культурного середовища певного підрівня, взаємодія з керівництвом, аналіз документів тощо.

Вибір подальшої стратегії залежить від результатів попереднього етапу, зацікавленості й умотивованості студентів брати участь у дозвілєвій ініціативі. Пошук способів участі та реалізації партнерства відбувається переважно через евристичну діяльність. Методами на цьому етапі є: дискусії, мозковий штурм, проблемний діалог, аналіз передового досвіду, банк пропозицій, консолідований вибір пріоритетних напрямів діяльності, програмна та проектна діяльність.

Взаємодія із закладом або установою здійснюється за допомогою налагодження постійних комунікацій і отримання конкретного результату. Це відбувається в процесі ділового спілкування, встановлення партнерства, складання плану співробітництва, підтримки муніципальної чи регіональної або місцевої влади.

Оформлення дозвілєвої ініціативи (укладання угоди, плану дій, договору про співпрацю) відбувається за згодою сторін і відбиває всі організаційні компоненти та відповідальність за здійснення діяльності.

Пошук ресурсів АСПД, зокрема для стимулювання дозвілєвих ініціатив студентів, здійснюється завдяки підтримці адміністрації ВНЗ, громадськості, приватних установ, самоврядних органів громад різного рівня.

Безпосередня реалізація власної участі студентів у соціально-позитивній дозвіллевій діяльності здійснюється за допомогою різноманітних комплексних методів (свят, виступів, інтелектуальних вікторин, інтерактивних екскурсій, вироблення медіа-продукції та ін.), форм та засобів.

Рефлексія відбуватиметься через моніторинг діяльності експертами, оцінку кінцевих результатів співробітниками закладів, самооцінку студентів власної участі в процесі взаємодії з установами сфери дозвілля (методи: підсумкова конференція, брифінг, групова робота з усвідомлення проблем та перспектив подальшої участі).

Принциповим на всіх підрівнях зовнішнього рівня АСПД у відкритій сфері дозвілля є те, що активізуються мобільні ініціативні групи, які формуються у межах ВНЗ. В цьому безпосередню роль відіграє соціальний педагог, як організатор та координатор АСПД. Саме він оцінює можливості студентів, створює умови для вироблення ініціатив та сприяє їх підтримці. Фахівець пропонує студентам, які мають високий рівень соціальної творчості у сфері дозвілля ВНЗ, стати авангардом здійснення пошукової, прогностичної, організаційної діяльності, що уможлиблює самостійне здійснення дозвіллевих активних дій студентів у відкритій сфері дозвілля. Групи можуть бути створені зі студентів різних ВНЗ, дозвіллеві потреби яких збігаються. У будь-якому разі пропозиції інтегруються, обговорюються, аналізуються, приймається спільне рішення, відбувається інформування про наміри діяльності.

Пріоритетними є завдання забезпечення виявлення та реалізації ініціатив на рівні відкритої сфери дозвілля, створення програм підтримки розвитку діяльності дозвіллевих установ, що відповідають інтересам і потребам студентів, їх активність у європейському і світовому соціально-культурному просторі – участь у системі проектів, співпраця суб'єктів дозвіллевої діяльності з органами студентського самоврядування, об'єднаннями та клубами ВНЗ.

Перш ніж схарактеризувати АСПД у відкритій сфері дозвілля на різних підрівнях, наведемо основні механізми участі студентської молоді, на основі

яких здійснюється взаємодія, взаємозв'язки, що забезпечують ефективність діяльності. Важливо зважати на результати досліджень учених, які аналізували відповідні процеси у власних наукових працях: О. Безпалько (механізми участі соціальних суб'єктів у життєдіяльності територіальної громади), С. Гіль (підтримка молодіжних ініціатив на муніципальному рівні), А. Данілова, Г. Оленіна (участь студентів у проектній, волонтерській діяльності, зокрема у сфері дозвілля).

Серед якісних рівнів участі студентської молоді як соціальних суб'єктів у соціальних процесах під час анімаційної соціально-педагогічної діяльності зазначимо такі: залучення до надання інформації (пасивна участь), пошукова діяльність, визначення потреб і ресурсів сфери дозвілля (активно-пошукова участь), продукування, відбір та реалізація ініціатив (активно-дієва участь).

Використовуються відомі способи налагодження міжінституціональних зв'язків: договір про співробітництво, соціальне партнерство, складання плану спільних дій тощо. Просування від пошуку ідеї до дії втілюється в етапах реалізації діяльності, що відображається в планах змін, програмах та проектах.

Зважаючи на підрівні (міський, регіональний, міжнародний) рівня відкритої сфери дозвілля, схарактеризуємо АСПД з урахуванням специфіки дозвіллевої діяльності студентської молоді на рівнях великого міста, регіону, країни, міжнародного простору, оскільки дозвіллі вподобання сучасної молоді, зокрема студентської, не мають територіальних обмежень. У цьому разі сфера дозвілля є специфічним простором, де відбувається самоорганізація студентства на основі задоволення соціально позитивних потреб суспільного рівня.

Традиційно для студентів розширення меж сфери дозвілля відбувається в міському просторі. ВНЗ розташоване у великому місті, яке є територіальною громадою з власною системою самоврядування, дозвіллевою інфраструктурою, що може відрізнитися в кожному конкретному випадку. Відтак, подальше обґрунтування можливостей здійснення анімаційної

соціально-педагогічної діяльності у сфері дозвілля студентів ґрунтується на узагальненні та виявленні особливостей дозвіллевого середовища міста.

Конфігурація дозвіллевого простору сучасного міста є унікальною та загалом рівнозначною поряд з іншими (наприклад, освітньою або сферою обслуговування) для його життєдіяльності. Чисельність студентів у великому місті в навчальний час настільки збільшується, що дозволяє говорити про його суттєвий вплив на дозвіллеву життєдіяльність міста та його соціально-культурного простору. Фактор дозвіллевих ініціатив у цьому разі має важливе значення не тільки для студентів, але й для міського середовища й управління. Тобто прийняття рішень щодо удосконалення сфери дозвілля зусиллями самоврядування студентської молоді мають загально соціальне значення та масштабні соціально-виховні наслідки.

Для АСПД на рівні сфери дозвілля міста важливе те, що вона складається з двох базових елементів – інституціонального та ціннісно-зумовленого, перший з яких є сукупністю соціальних та дозвіллевих інституцій, відповідальних за реалізацію дозвіллевої діяльності студентської молоді, другий – сприяє ідентифікації особистості та групи завдяки вибору певної ціннісної стратегії задоволення дозвіллевих потреб.

Виявлені вченими (Г. Лактіонова, С. Харченко [294; 631]) особливості соціалізації та соціально-педагогічної роботи у великому місті певним чином регламентують і спрямовують АСПД у сфері дозвілля. Для реалізації завдань дослідження суттєвим є таке: міський дозвіллевий простір після соціально-виховного середовища ВНЗ визначальний для прояву соціальної творчості студентської молоді; у місті як соціокультурному осередку перетинаються та взаємодіють усі складові сфери дозвілля, актуалізується її соціально-ціннісне наповнення, що дозволяє студентам утворювати нові моделі дозвіллевої діяльності; як активні соціальні суб'єкти студенти висувають дозвіллеві ініціативи в просторі сучасного міста, розширюючи та поглиблюючи його соціально-виховні можливості у взаємодії з іншими верствами населення; велике місто, в якому сконцентровані ВНЗ, є простором для налагодження

взаємозв'язків, вироблення спільних ініціативних рішень студентства через заклади сфери дозвілля, вихід на міжрегіональний та міжнародний рівень.

Дозвіллевий простір міста складається з численних елементів, однак для реалізації АСПД з метою активізації соціально-виховного потенціалу суттєве значення мають центри дозвілля, клуби, музеї, бібліотеки, туристичні об'єкти, паркові комплекси, заклади культурно-мистецької спрямованості (театри, кінотеатри, філармонії, хореографічні студії) та ін. Під час реалізації дозвіллевих ініціатив сфера дозвілля розширюється за участі місцевого самоврядування, громадських організацій, закладів соціального захисту, територіальних центрів, центрів соціальних служб.

Таким чином, на цьому рівні організації соціального простору для студентської молоді ставиться провідне завдання – вияв соціальної суб'єктності в процесі співпраці із закладами сфери дозвілля та реалізації соціально спрямованої дозвіллевої діяльності в закладах культури, туризму та вуличному просторі, центрах дозвілля, освіти, соціальної сфери та захисту, медіа та віртуальному просторі.

Наприклад, до закладів культури належить музей – соціокультурний інститут, діяльність якого висвітлює різні аспекти суспільного життя та супроводжує особистість протягом життя з метою надання вичерпної інформації про історію та сучасність, а також активного залучення особистості до спеціальної діяльності музею. Студентська молодь через активне співробітництво з музеями висуває ініціативи дослідження та популяризації його діяльності, залучення й проведення волонтерами акцій та екскурсій, участі в дослідницькій діяльності, виготовленні соціальної реклами музею тощо. Водночас під час реалізації АСПД відбувається музейна анімація за допомогою впровадження технологій театралізації, квестів, інтелектуальної дозвіллевої діяльності, волонтерської роботи „друзів музею”, інтерактивної форми взаємодії „Ніч в музеї” тощо.

Сучасні міські бібліотеки активно вдосконалюють і перетворюють діяльність в умовах інформаційного суспільства для задоволення відповідних

потреб нової генерації. Іноді бібліотеки програють у нерівній конкуренції з віртуальними бібліотеками. Тому існує позитивний досвід урізноманітнення діяльності сучасних бібліотек. Наприклад, Харківська обласна бібліотека для юнацтва ініціює проведення виставок дитячих малюнків, присвячених боротьбі з тютюнопалінням та вживанням алкоголю, бере участь у реалізації соціально-культурного проекту „Театральна вітальня” для популяризації театрів м. Харків, створила літературну вітальню з метою підтримання інтересу до рідної мови та літератури. Однак ці традиційні форми роботи не посилюють актуальності бібліотек в умовах інформаційного суспільства.

Дозвіллеві ініціативи студентської молоді стосуються залучення різних верств населення до бібліотек, користування книгами, використання інтерактивних ресурсів цього закладу для профілактики соціальних відхилень, популяризація різних форм інформаційно-дозвіллевої діяльності в бібліотеці, зокрема: виїзна бібліотека, допоможи другу в бібліотеці (в межах супроводу студентів з обмеженими можливостями), вільний бук-кроссинг у метро та інших видах транспорту тощо.

Прикладом інноваційного підходу до бібліотечної діяльності є студентська ініціатива в Харкові, яка підтримується містом, полягає у створенні віртуальної бібліотеки у метро (21 листопада 2014 р. (телеканал „Симон”) віртуальна бібліотека в метро станція „Пушкінська”). Встановлені великі тубуси із зображенням книг та коду кожної книги, що сканується за допомогою смартфона. Це дозволяє швидко отримати електронну копію видання, що зацікавило читача, за допомогою Інтернету. Такі і подібні види активності мають здійснюватися за безпосередньої участі студентів, які можуть добирати літературу за напрямками та рубриками, популяризувати такі види дозвілля. Студентська ініціатива поширюватиметься за допомогою такого позитивного дозвіллевого досвіду не тільки в метро, але й в інших місцях, як серед студентства, так і серед інших категорій громадян, що дозволить у новітніх соціокультурних умовах сприяти через дозвіллеву діяльність просвіті та долученню до новинок літератури.

Особливе місце в умовах інформаційного середовища посідає медіа діяльність студентської молоді на міському рівні, зокрема участь студентів у створенні та поширенні позитивної соціальної інформації. Це ініціативи з розробки соціальної реклами, документальних роликів, інформаційних кліпів тощо, участь у діяльності місцевих телевізійних та Інтернет-каналів.

Серед активних дій студентської молоді в місті є співпраця із центрами соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, в межах якої висувуються ініціативи, що стосуються студентського самоврядування та волонтерства, участь у громадській діяльності через дозвілля. Наприклад, студентські вистави для людей, які перебувають у скрутних життєвих обставинах (пенітенціарний заклад, геріатричний центр, центр реабілітації для людей з обмеженими можливостями тощо), де акторами є студенти та залучені фахівці за безпосередньої участі тих, для кого ця діяльність проводиться.

Дозвілєві ініціативи стосуються організації змістовного дозвілля дітей, зокрема автобусної інтелектуальної вікторини для дітей молодшого шкільного віку з багатодітних родин під час подорожі до зоопарку, ініціатива для дітей з особливими потребами „Покажи себе”, акції, флеш-моби, квести, свята і конкурси в закладах соціального спрямування, профілактичні заходи в гральних клубах, мобільні волонтерські групи, подієві екскурсії містом, допомога підшефним інтернатам та соціальним установам в організації дозвілля.

Важливим для міського простору є розвиток соціально-виховного спрямування парково-вуличного середовища, перетворення його на активні дозвілєві осередки. Зокрема, тематичні виставки фото та малюнків з актуальної проблематики в несподіваних місцях або ігрові майданчики студентів, студентський парк – паркові розваги, спектаклі під відкритим небом, філософські прогулянки зі студентами в парку, вуличне мистецтво (вуличний перформанс, привернення уваги до нагальних проблем, наприклад, вуличні вистави за участі аудиторії (Арт-театр)).

Загалом, перспективною організаційною формою для інтеграції студентських ініціатив є створення єдиного соціально-дозвіллевого кампусу „Місто-ВНЗ”, де акумулюються ідеї вдосконалення сфери дозвілля міста та реалізуються позитивні соціально-дозвіллеві дії. Отже, міське дозвіллеве середовище стає простором для реалізації дозвіллевих ініціатив студентської молоді, які є певною моделлю соціально-творчої дозвіллевої діяльності. Таким чином, підтверджується зв'язок рівнів під час реалізації АСПД зі студентством.

Наступним підрівнем реалізації АСПД зі студентською молоддю у відкритій сфері дозвілля є регіональний та загальнодержавний. Відповідно стан дозвіллевого простору доцільно аналізувати із застосуванням регіонального підходу, оскільки історичні, культурні, соціальні особливості суттєво впливають на сферу дозвілля. Її формування та розвиток залежать від демографічних характеристик регіону (загальна кількість мешканців, зайнятість на виробництві, чисельність жителів міста й села, вікові характеристики та багато інших), потреб соціальних суб'єктів, традиційних культурних ознак, ступеня розвитку системи місцевого самоврядування, інфраструктури дозвіллевої сфери, її кадрового та методичного забезпечення.

Зважаючи на те, що „регіональність як об'єктивна даність притаманна практично всім країнам світу”, а „регіональне в наш час є умовою і фактором реалізації загальних принципів функціонування та розвитку всіх сфер суспільного життя, в тому числі освіти” [285, с. 10], додамо, що сфера дозвілля регіону є міцним дієвим фактором соціального розвитку соціальних суб'єктів.

На відміну від освітнього простору регіону, який забезпечує необхідний кадровий потенціал у зв'язку з регіональними потребами в економіці та невиробничій сфері, дозвіллевий простір має серед інших виконувати основні функції дозвілля (рекреаційну, компенсаторну, розважальну, розвиваючу, оздоровчу та інші). Тобто враховувати все те, що може бути затребуваним соціальними суб'єктами в час, вільний від основних занять, хоча в умовах інформаційного суспільства ця межа поступово розмивається.

Сфера дозвілля менше регламентована для соціальних суб'єктів, тому є показником реальної ідентифікації їх із регіональним простором, а також міжрегіональної культурної взаємодії, яка є основою соціального порозуміння та стабільності завдяки активізації інтересу та дослідження особливостей інших регіонів під час дозвіллевої діяльності. Отже, через сферу дозвілля можливе духовне єднання регіонів, оскільки межі духовності ще ніким не визначені.

Зважаючи на те, що для сфери дозвілля суттєвими є міжрегіональні зв'язки, а у ВНЗ навчаються студенти з інших регіонів, саме сфера дозвілля стає засобом непримусової адаптації студентів інших регіонів, взаємообміну культурно-духовними цінностями, через демократичне студентське середовище можуть встановлюватися не тільки міжрегіональні зв'язки, але навіть міжнародні.

Якщо заклад вищої освіти (університет) історично був системоутворювальним для розвитку освіти регіону й інших рівнів, а нині розгалуженість освітньої системи сприяє розвитку цієї галузі, то для сфери дозвілля можна виокремили специфічні регіональні напрями, на відміну від провідного закладу, а зміст закладається у зв'язку із загальною метою діяльності. Таким чином, забезпечення духовних потреб представників певного регіону відбиває ціннісний аспект регіонального соціального виховання, в якому студентству належить роль лідера. Реалізація АСПД на цьому рівні полягає в тому, що створюються умови для активізації студентської молоді з метою просування та реалізації дозвіллевих ініціатив регіонального значення, що сприяє оволодіння культурою регіону, де знаходиться ВНЗ, вдосконалення культури дозвілля студентів інших регіонів.

Особливості сфери дозвілля регіону зумовлені тим, що, на відміну від освітнього простору, дозвіллевий не складається з уніфікованих закладів (заклади освіти), які мають конкретну освітню мету, а містить різні за призначенням та регулюванням заклади й установи, які можуть бути „активними” та „пасивними” щодо соціально-виховного впливу, але успішно

виконувати провідні завдання (наприклад, заклади культури призначені насамперед не для дозвілля, але здійснюють цю роль). Водночас, відстежується тенденція до створення в деяких регіонах багатофункціональних закладів, котрі реалізують функції центрів дозвілля, виконують роль провідних у регіоні (наприклад, Центр дозвілля молоді). Для розвитку сфери дозвілля регіону важливим є розвиток та виокремлення провідних закладів, які являють собою центри регулювання й активізації.

Відповідно до особливостей явища регіоналізації у сфері дозвілля, зауважимо, що під час запровадження АСПД необхідно зважати на таке: це об'єктивно існуюча територія, життєдіяльність якої історично зумовлена й базується на власних культурних і соціальних традиціях, які є підґрунтям перспективного розвитку; за деякими ознаками регіон вирізняється чи подібний до інших, але в межах держави є одним цілим із загальним простором країни; регіональний простір розглядається у взаємозалежності політичних, економічних, освітніх, культурних та інших ознак, оскільки необхідно зважати на взаємовплив регіональних зв'язків; активізація духовного й соціального життя регіону уможливорюється засобами різноманітних гуманітарних досліджень, однак саме в межах соціально-педагогічного, є можливість дослідити просоціальну суб'єктність і сприяти соціальному саморозвиткові регіону через соціальний саморозвиток особистостей та груп; регіон має суттєві просторові й ментальні характеристики, які зумовлюють специфіку змісту його розвитку в різних напрямках, зокрема з метою активізації соціально-виховного потенціалу у сфері дозвілля, це дозволяє розбудовувати міжрегіональні та міжкультурні зв'язки.

Сфера дозвілля регіону – це своєрідна система, яка поєднує все, що певним чином стосується функціонування дозвіллевого простору: починаючи із системи управління в структурі різних відомств, закладів інфраструктури дозвілля, змістовного наповнення діяльності, кадрового та ресурсного потенціалу до конкретної практичної реалізації, акцентуємо, насамперед, на

культурно-духовній та соціальній єдності представників історико-культурного середовища.

АСПД зі студентською молоддю на цьому підрівні здійснюється завдяки активній взаємодії ВНЗ, студентських дозвіллевих осередків та сфери дозвілля регіону. Основним чинником налагодження взаємодії із закладами сфери дозвілля є власна ініціатива студентів, які свідомо обирають дозвіллеву активність і спрямовують її на соціально позитивну діяльність. Відповідно, середовище ВНЗ має розширюватися й ставати простором активної соціальної взаємодії, одним з провідних завдань якого, зокрема, є культуротворення сучасного закладу вищої освіти та запобіжний захід від споживання та духовної руйнації студентської молоді. Регіональне середовище, як локальне для ВНЗ, має стати логічним продовженням виявлення студентської активності.

В Україні є регіони, де скупченість закладів вищої освіти на одній площі достатньо значна – це області великих міст із власними освітніми традиціями та культурними і дозвіллевими особливостями. На цій території необхідними та можливими є поєднання зусиль освітньої та дозвіллевої складових системи соціального виховання на основі АСПД, що значно посилить її ефективність і гармонізує взаємодію ВНЗ та різноманітних закладів соціокультурного простору, які не тільки територіально, але й на основі взаємозв'язків стануть активним дієвим фактором розвитку студентської молоді як суб'єкта дозвілля. Це також надає додаткових можливостей у напрямі поступової активізації культуротворчого потенціалу більшості ВНЗ території регіону.

Зважаючи на зазначене, для розвитку та реалізації соціальної творчості студентської молоді на цьому рівні соціального простору провідними завданнями є: активізація регіональних та міжрегіональних культурних та дозвіллевих зв'язків, утворення єдиного студентського дозвіллевого простору, в якому реалізуються соціально-позитивні ініціативи, обмін досвідом та спільна активність студентів різних ВНЗ.

Таким чином, регіональний дозвіллевий простір є поряд з містом тим середовищем, де здійснюватиметься АСПД зі студентською молоддю на зовнішньому рівні соціально-виховного середовища ВНЗ, ефективність означеної діяльності безпосередньо залежить від інфраструктури дозвіллевої сфери регіону, її управління, наявності взаємозв'язків між елементами, створених для студентства можливостей для самоуправління у сфері дозвілля, вироблення дозвіллевих ініціатив та їх реалізації.

Важливими для реалізації АСПД на рівні регіону є сільські громади, обласні територіальні утворення, загальноукраїнський рівень сфери дозвілля. Зважаючи на те, що заклади вищої освіти здебільшого сконцентровані в межах великого міста, підкреслимо нерозривний зв'язок усього регіонального простору і структуруємо його всередині на міський та позаміський. Водночас, контингент студентів, котрі навчаються у ВНЗ, складається з мешканців як великого урбанізованого простору, так і малих міст і невеликих селищ не завжди одного регіону країни, що, у свою чергу, зумовлює необхідність дослідження й цих аспектів анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля.

Серед студентів сучасного ВНЗ багато мешканців сіл та маленьких міст і для них, які вирости в іншому соціокультурному середовищі, найскладніше адаптуватися в дозвіллевому середовищі міста й уникнути соціальних негараздів. Повага до способу життя студентів, які пов'язані зі своєю „малою батьківщиною” і є носіями її культури та дозвіллевих традицій є однією з особливостей АСПД. Це може бути здобутком для сучасних студентів за умови створення ситуацій, в яких студенти зможуть популяризувати ці види традиційного дозвілля в регіональному просторі. Студенти, незалежно від місця народження та проживання, стають волонтерами в справі вдосконалення дозвілля з підтримкою і збереженням традицій села, що виявить їх соціальну суб'єктність через сферу дозвілля. Усі інші студенти можуть вносити дозвіллеві ініціативи назустріч селу, якщо сприяти актуалізації відповідної інформації й необхідності такої діяльності (виїзні дозвіллеві заходи,

волонтерська підтримка сільського клубу, пересувні бібліотеки та майстер-класи студентів тощо).

Для реалізації навичок соціальної творчості на цьому рівні в процесі АСПД здійснюється активізація діяльності, що сприяє створенню об'єднань студентів регіону. Наприклад участь у розробці та втіленні ідеї „Дозвілля студентів Харківщини”, яка передбачає пошукову роботу в регіоні з метою виявлення ресурсів та напрямів вдосконалення регіональної сфери дозвілля, інформаційну компанію з метою популяризації духовних і соціальних цінностей цього територіального утворення через дозвілєву діяльність, реалізацію регіональних дозвілєвих ініціатив представниками різних ВНЗ регіону.

Інноваційним та найдоступнішим для студентської молоді засобом популяризації дозвілля в регіональному просторі є створення сторінок та груп у соціальних Інтернет мережах, функціонування яких спрямовано на пошук та популяризацію певних видів дозвілля, оцінка їх якості, пропозиції щодо вдосконалення, долучення різних верств населення до студентських ініціатив.

Для вирішення завдань цього рівня доцільне використання таких методів та форм АСПД: виїзна студентська бібліотека (Інтернет-тека, бібліобус), експозиція студентського музею (популяризація власного ВНЗ серед сільської молоді та населення), студентські вистави в сільській школі, віртуальна екскурсія, Інтернет-клуб у селі, міжрегіональні ініціативи („Моя мала Батьківщина”). Ефективними будуть обмін студентами різних регіонів, майстер-класи з регіональних мистецтв, етноанімація, свято регіональних костюма та кухні, історичні реконструкції регіональних і державних подій, виїзна музейна експозиція ВНЗ („Обмін музеями”).

Таким чином, регіональний дозвілєвий простір віддзеркалює взаємозв'язок цінностей історичного, культурного, ментального зв'язку соціальних суб'єктів (різні суб'єкти соціальної взаємодії – село, традиції регіону, обличчя регіону, сільська громада тощо). Дозвілєві ініціативи стосуються долучення молоді до історії, культури, традицій регіону, інтеграція

до регіонального середовища за допомогою активної участі в дозвіллевій діяльності. Дозвіллеві ініціативи такого рівня мають стосуватися як удосконалення соціально-виховного спрямування сфери дозвілля регіону, так і встановлення зв'язків між регіонами, що зміцнюватиме не тільки студентські спільноти, але завдяки активній участі студентів сприятиме усталенню ментальних зв'язків між регіонами, що надто важливо в сучасних умовах для збереження єдності країни.

В процесі АСПД, реалізуючи напрям на інтеграцію соціально-позитивних впливів сфери дозвілля країни, заклад вищої освіти делегує найактивніших представників для участі у національних проектах. Це сприяє згуртуванню соціально-творчих представників різних ВНЗ, об'єднанню спільноти студентства. Саме дозвіллева діяльність загальнодержавного рівня є показовою для виявлення специфіки АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля. Здійснення соціально-творчого дозвілля має сприяти єднанню студентства в межах країни, що в цілому зміцнюватиме соціально-інтеграційні процеси в Україні.

Наприклад, організації всередині країни, які сприяють обміну досвідом, додатковому навчанню та дозвіллю студентів й мають вихід на європейський та міжнародний рівні: Фундація регіональних ініціатив (ФРІ) (розвиток молодіжних та студентських ініціатив, збільшення чисельності молодих активістів громадського життя для реалізації позитивних змін у суспільстві; Міжнародний студентський центр рекреації та туризму „Шлях до здорової нації” (ISCRT) (фінансується Європейською Комісією), Всеукраїнська асоціація молодіжного співробітництва „Альтернатива-В” (розвиток молодіжного волонтерського руху в Україні та його інтеграція в міжнародний волонтерський рух; залучення молоді України до участі в міжнародних та національних волонтерських проектах і програмах культурного обміну у сферах екології, освіти, мистецтва, захисту історичної та культурної спадщини тощо), інші студентські всеукраїнські організації.

В умовах розбудови інформаційного суспільства дозвілля студентів у відкритому дозвіллевому просторі розширюється завдяки міжнародному рівню, взаємодія в якому є і фактором, і результатом, і проявом досягнення мети АСПД – соціальної творчості на глобальному рівні. Більше того, іноді саме цей рівень стає найдоступнішим, оскільки участь забезпечується для сучасної студентської молоді через Інтернет. Отже, в сучасних умовах, коли віртуальна альтернатива надає можливості розширити соціально-творчу активність, вона може перетворитися на провідний рівень організації дозвіллевої діяльності студентства, оскільки саме на цьому рівні спостерігаються оперативність, новації, можливість адаптації до нових умов розбудови суспільства інформації. З одного боку, студентів простіше через Інтернет узяти участь у віртуальній дії, з іншого – це гальмує безпосередню активність у позанавчальній діяльності. Отже, гармонізація дозвіллевої діяльності студентів на цьому підрівні є знаковою для дослідження.

Провідним завданням АСПД на цьому рівні є інтеграція у світовий соціальний і дозвіллевий простір як основа реалізації глобальної соціальності в соціокультурному просторі для здійснення соціальної творчості на міжнародному рівні. Це завдання виконуватиметься завдяки участі в уже існуючих організаціях та віртуальних спільнотах, популяризації власних соціальних цінностей (які стосуються етносу, традицій, країни, громадської позиції, глобальних проблем та пропозицій їх подолання тощо) та створення власних спільнот з міжнародною участю з виробленням та залученням до соціально позитивних реальних і віртуальних дозвіллевих дій.

До провідних спільнот та об'єднань, участь у яких забезпечується через сферу дозвілля, належать студентські дозвіллеві та громадські організації відповідного спрямування, дозвіллеві організації міжнародного рівня, віртуальні дозвіллеві спільноти. Принциповим є сприяння суб'єктами реалізації АСПД (соціальний педагог, представники ВНЗ) в підготовці студентів до взаємодії на цьому рівні, участь разом зі студентами у пошуку необхідних організацій та проектів, виявленні можливих учасників дозвіллевої

діяльності міжнародного рівня. Щодо останнього, то в сучасних умовах актуалізації міжнародної взаємодії студентів різних країн, необхідними для них є навички комунікативної діяльності у віртуальному просторі, знання на достатньому рівні іноземних мов, вміння орієнтуватися у пропозиціях Інтернет-мережі. Брати участь у цій діяльності можуть студенти, які досягли певного рівня соціальної творчості, спрямовані на позитивні соціальні перетворення.

В процесі АСПД ці завдання вирішуються через мотивацію студентів до поєднання віртуальної і реальної дозвілєвої діяльності, досягнення не віртуального, а реального результату шляхом власної участі студентства й утворення власного інформаційного простору. АСПД на міжнародному рівні відкритої сфери дозвілля здійснюється через долучення студентів до діяльності міжнародних студентських, громадських, дозвілєвих організацій. На міжнародному рівні встановлюється зв'язок з міжнародними організаціями, Інтернет-спільнотами, участь у всесвітніх програмах та проектах.

Формами реалізації АСПД на цьому рівні є такі: віртуальна просвіта (курси, популярні лекції, тренінгові онлайн програми тощо), міжнародні табори, систем дозвілєвих заходів „Європейські тижні у ВНЗ”, програма „Студентство як творець глобальної культури”, яка складається з циклу спільних творчих дій, що підвищують інформаційно-комунікативну компетентність та сприяють її ціннісному забарвленню, популяризація ВНЗ в Інтернеті та соціальних мережах.

До дозвілєвих ініціатив міжнародного рівня належать: створення власне студентами банку сайтів та електронних посилань, де можна задовольнити соціально позитивні дозвілєві потреби; пропонування та розповсюдження на міжнародному рівні інформації різними мовами та невербальними засобами про країну, регіон, ВНЗ; створення власної (можливо, віртуальної) організації з метою добору та реалізації студентських дозвілєвих ініціатив у різних країнах.

Прикладом діяльності є організації, що мають позитивний досвід дотичні до активного дозвілля студентів. На Європейському рівні – Європейська асоціація аніматорів (ENOA), яка здійснює практичну анімаційну діяльність на міжнародному рівні. Переважна більшість проектів асоціації є просвітніми та мотивуючими. Застосування цього позитивного досвіду наближає до європейського освітнього та культурного середовища.

Серед відомих міжнародних молодіжних організацій у Європі Асоціація студентів Європи (Association des Etats Generaux des Etudiants de l'Europe (AEGEE)) – неприбуткова, неполітична організація, діяльність якої спрямована на європейську інтеграцію, культурний обмін та просування неформальної освіти. Ця студентська організація сприяє розвитку співпраці, комунікації й інтеграції серед молоді в Європі. Провідною метою її діяльності є сприяння формуванню єдиної Європи без упереджень; прагнення до створення відкритого і толерантного суспільства та ін. Серед форм діяльності – просвітницькі тренінги, проекти культурної й освітньої спрямованості, свята, подорожі.

Відомою організацією з неперервної неформальної освіти у вільний час є Центр долучення до методів активного виховання (Centre d'entraînement aux méthodes d'éducation active (CEMEA)). Окрім додаткової освіти, сферами інтересів організації є рекреація, оздоровлення, соціальна робота. Участь у її діяльності забезпечує доступ у вільний час до освіти незалежно від статі, віку, соціального статусу; акцентується на цінностях культури та взаємодії із соціальним середовищем. Принципи діяльності: довіра, автономія, самовираження, розвиток критичного погляду на суспільство. Мета – підвищення рівня соціальних навичок, удосконалення здатності до дій, залучення до інтерактивної взаємодії, зокрема у сфері дозвілля.

До всесвітніх організацій належить Міжнародний центр передового досвіду з розвитку стабільного дозвілля (Foundation Wageningen International Centre of Excellence on Development of Sustainable Leisure (WICE-DSL)). У сучасному світі дозвілля глобалізується в усіх його проявах, є полем інтересу

до життєдіяльності соціальних суб'єктів. Завдання установи – зробити внесок у якість дозвілля на основі стабільного інтересу до соціальних, культурних, екологічних, економічних процесів за допомогою застосування туризму, спорту, відпочинку на природі, мистецтва та культури, використання засобів масової інформації як у певному територіальному просторі, так і в домашніх умовах (популяризація завдяки наданню інформації, презентаціям, освіті, консультаціям у відповідних питаннях, курси, семінари, дискусії).

Відомою міжнародною молодіжною організацією „Айсек” (AIESEC), яка розвиває професійні й особистісні якості, допомагає набувати нового досвіду в різних сферах соціально-культурної дійсності. Вона об'єднує студентів та випускників ВНЗ для участі у міжнародних програмах обміну й організації проектів. Організація створена в 1948 р. в Стокгольмі студентами із 7 країн: Бельгії, Данії, Фінляндії, Франції, Голландії, Норвегії та Швеції з метою розвитку дружніх відносин між країнами та народами після II Світової війни.

Структура та зміст АСПД у відкритій сфері дозвілля надано в рис 4.

Підсумовуючи, зазначимо, що АСПД у відкритій сфері дозвілля відбувається відповідно до загальної мети, ґрунтується на високому рівні соціальної суб'єктності студентської молоді для досягнення результату (дозвіллєві ініціативи). Зовнішній рівень поділяється на міський, регіональний, національний, міжнародний, але етапи діяльності на цих рівнях однотипні, залежать від активності студентів. Розгляд АСПД зі студентською молоддю у відкритій сфері дозвілля обґрунтований необхідністю прояву готовності до соціальної творчості через набуття такого досвіду в дозвіллєвих ініціативах.

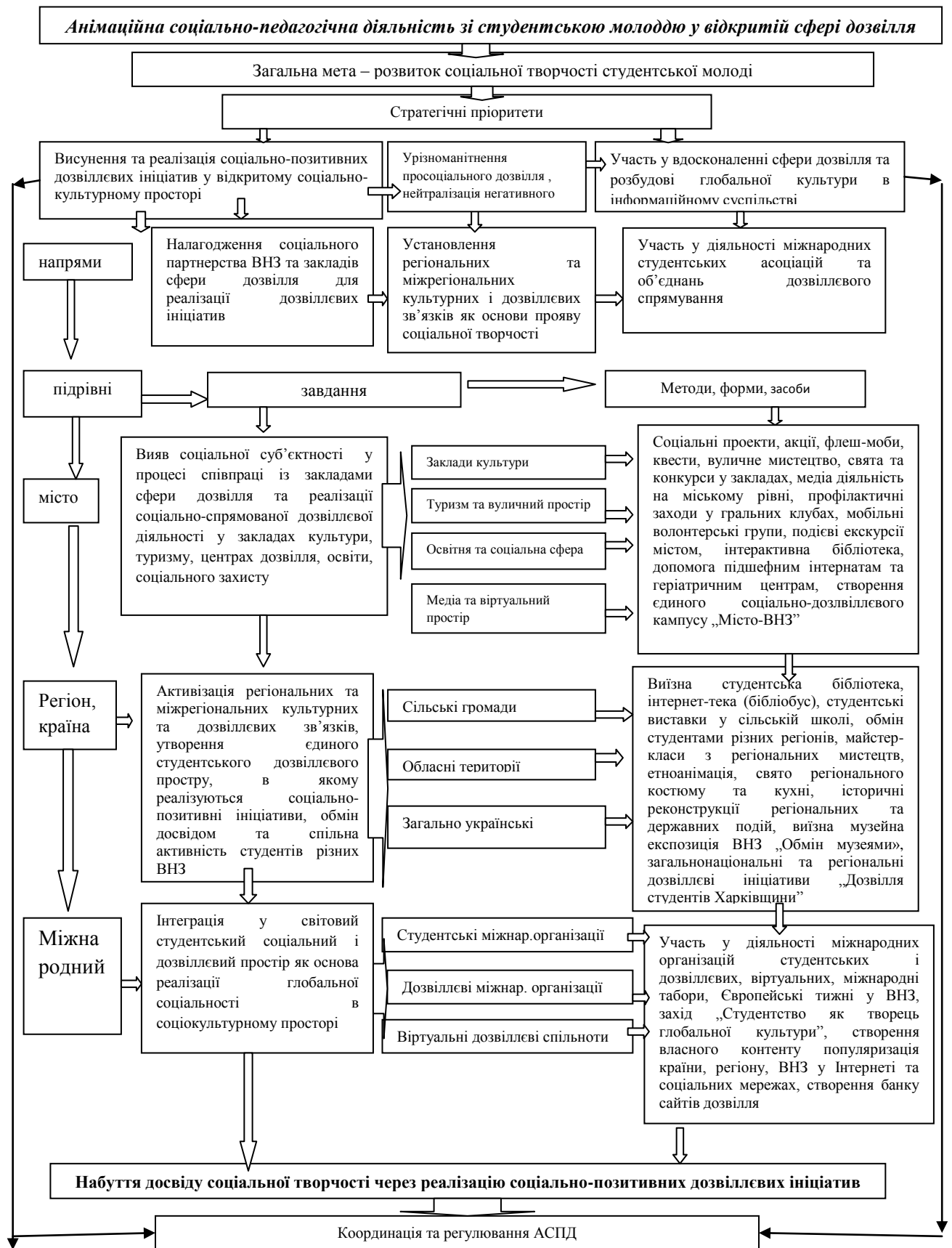

Рисунок 4. Структура та зміст анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у відкритій сфері дозвілля.

У відкритій сфері дозвілля анімаційна соціально-педагогічна діяльність здійснюється за стратегічними пріоритетами (висунення та реалізація соціально-позитивних дозвіллевих ініціатив у відкритому соціально-культурному просторі, урізноманітнення просоціального дозвілля, нейтралізація асоціального, участь у вдосконаленні сфери дозвілля та розбудові глобальної культури в інформаційному суспільстві) та напрямками: налагодження соціального партнерства ВНЗ із закладами сфери дозвілля для реалізації дозвіллевих ініціатив; встановлення регіональних та міжрегіональних культурних та дозвіллевих зв'язків; участь у діяльності міжнародних асоціацій та об'єднань дозвіллевого спрямування. На кожному з підрівнів відкритої сфери дозвілля пріоритетним стає певний аспект реалізації дозвіллевої діяльності (міжнародний – переважно інформаційно-комунікативна сфера, рівень країни – туристична та культурознавча діяльність, на рівні регіону основні позиції займатимуть фольклорні, мистецькі та комунікативні види дозвіллевої активності, на рівні міста провідною буде діяльність з реалізації локальних дозвіллевих ініціатив у міському середовищі та різноманітних соціальних інституціях, де студентство реалізуватиме власні дозвіллеві потреби). Зв'язок між внутрішнім та зовнішнім рівнями та підрівнями відбувається, окрім загальної мети – соціальної творчості – за допомогою здійснення дозвіллевої діяльності студентською молоддю, що є об'єднувальним чинником, але організація та управління системою АСПД потребує обґрунтування.

3.3. Організація та управління системою анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля.

Для обґрунтування системи в цілому, організаційно-управлінського елементу зокрема, необхідно розглянути спільне для складних соціальних систем загалом, зіставити із системами, які вже побудовані в соціальній педагогіці, виявити особливості власне пропонованої системи, охарактеризувати зв'язки й умови функціонування, які надають системі усталеності.

Системний підхід визнано провідним як під час дослідження сучасних гуманітарних процесів загалом [7; 72; 234; 512; 623 та ін.], так і різних видів професійної педагогічної, зокрема довів ефективність організації науково-обґрунтованої соціально-педагогічної діяльності з різними соціальними суб'єктами в сучасній соціальній педагогіці [53; 240; 266; 280; 367; 418; 472; 599; 653].

Для розробки системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля, як і для будь-якого дослідження, що передбачає реалізацію спеціальної перетворювальної діяльності, необхідно визначити провідне поняття „система”. Не аналізуючи різні підходи до його визначення, основуватимемося на усталеному трактуванні, яке дозволить охарактеризувати структуру, зв'язки, умови функціонування системи. Отже, „система (від грецької *systema* – складене з частин, об'єднане) – це сукупність елементів, що знаходяться у відносинах та зв'язках між собою та утворюють певну цілісність, єдність” [623, с. 427].

Дослідження системних об'єктів наукового пізнання, особливо соціальних систем, ускладнюється у зв'язку з тим, що такі об'єкти знаходяться у постійному русі, під впливом різних соціальних факторів. Однак наявність системних ознак дозволяє застосовувати специфіку системного аналізу навіть до нестійких соціальних утворень. У будь-якій соціальній системі відображається зв'язок і взаємозумовленість явищ та процесів оточуючої дійсності. Тому слід зважати, що „сутнісною особливістю системного підходу

є те, що відносно самостійні компоненти розглядаються не ізольовано, а у взаємозв'язку, розвитку та русі, тобто динамічно, що дозволяє виявити інтегративні системні властивості та якісні характеристики, котрі відсутні у елементів, що складають систему” [367, с. 27].

У зв'язку із загальним уявленням про системні об'єкти соціальної дійсності в соціальній педагогіці обґрунтовано ознаки та характеристики, що дозволяють систематизувати соціально-педагогічну діяльність (О. Безпалько, О. Караман, С. Коношенко, С. Омельченко, Н. Чернуха та ін.). У випадку із системою АСПД врахування цих ознак дозволяє зафіксувати статичний стан досліджуваного об'єкта (структуру) та спрогнозувати динаміку його розвитку відповідно до можливостей (функцію).

До загальновизнаних характеристик соціально-педагогічної роботи як системного об'єкта (мета, ієрархічність, можливість елемента системи входити до системи вищого рівня, специфічний зміст кожної з підсистем, прямі та зворотні зв'язки між підсистемами, зумовленість функціонування системи шляхом функціонування її окремих елементів та структури, доцільність взаємодії системи із середовищем, у стосунках з яким виявляє свою цілісність) [53, с. 122], О. Безпалько додає ті, що застосовуватимуться у характеристиці АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля: відкритість системи, що передбачає включення до неї нових компонентів у разі необхідності; універсальність зв'язків між компонентами системи; дотримання балансу прав, можливостей та відповідальності між суб'єктами системи й органами управління для забезпечення ефективної організації в межах системи, яка проектується [53, с. 122-123].

Незважаючи на розмаїття створених ученими систем у процесі соціально-педагогічних досліджень, вони, з одного боку, доводять доцільність систематизації СПД у різних за рівнями та спрямуванням соціальних підсистемах, з іншого, підкреслюють необхідність виявлення специфічних ознак кожної такої системи. Вважаємо доцільним виходити з вже обґрунтованих у соціально-педагогічних дослідженнях структурних елементів

систем соціально-педагогічної діяльності. Наприклад, О. Безпалько (члени громади, заклади соціальної інфраструктури для дітей та молоді, органи місцевого самоврядування та місцевої виконавчої влади), І. Трубавіна (цільовий компонент, компоненти, що відбивають структуру та методіку роботи, компоненти, які розкривають умови роботи), С. Коношенко (мотиваційно-цільовий блок, координаційно-управлінський, змістовно-організаційний, контрольний-аналітичний), О. Караман (цільовий, об'єкт-суб'єктний, середовищний, змістовний, технологічний) [53; 240; 266; 599].

На нашу думку, характеризуючи систему АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля, до загальних ознак, що зумовлені системним підходом, доцільно додати ті характеристики, які забезпечують проектування та реалізацію системи соціально-педагогічної діяльності загалом, з урахуванням її особливостей.

Узагальнюючи позиції системного підходу, підґрунтям системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля є загальні основи та принципи його застосування, відповідно до мети дослідження:

1. Під час обґрунтування АСПД у сфері дозвілля як системи, опис конкретних структурних елементів здійснюється з урахуванням їх місця в цілому.
2. В системі АСПД зі студентською молоддю одним з проявів ієрархічності є те, що її елементи мають одночасно різні характеристики, параметри, функції та навіть різні принципи побудови, отже, особливої уваги потребує управління рівнями цього системного об'єкта.
3. Стійкість системи АСПД є невід'ємною від дотримання умов її існування.
4. Специфічною для системи АСПД, є проблема виникнення якостей цілого з якостей елементів та навпаки, породження властивостей елементів з характеристик цілого.
5. Для системи АСПД характерна доцільність функціонування як невід'ємна риса, що не завжди вкладається у межі причинно-наслідкової схеми.
6. Джерело перетворень полягає в самій системі, тобто вона є самокерованою системою.

7. Ієрархічність рівнів системи та рядоположеність структурних елементів системи АСПД на кожному рівні забезпечують її рівновагу та стійкість.
8. У системі АСПД у сфері дозвілля наявні специфічні характеристики та ступені свободи [72; 234; 512].

Науково-теоретична концептуальна зумовленість дозволяє стверджувати, що система АСПД має внутрішній стрижень, який полягає у застосуванні структурно-процесуальних характеристик СПД на новому якісному рівні та в новій сфері у повному обсязі.

Для втілення концептуальних ідей дослідження необхідним є застосування методу моделювання в науковому дослідженні, як етапу, в процесі якого розробляється модель АСПД – інструменту, що дозволить перейти в практичну площину. У процесі розробки моделі визначені базові умови створення і функціонування системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля.

Побудова моделі системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля враховує те, що ВНЗ є автономним освітнім закладом, що входить до системи вищого рівня – системи вищої освіти держави, в якому здійснюється навчально-виховний процес, тобто система АСПД має „вбудовуватися” в уже існуючий соціально-виховний простір закладу вищої освіти і надавати нових характеристик, зокрема новий якісний рівень взаємодії на основі соціальної суб’єктності студентської молоді. Підґрунтям якісних змін стає цілеспрямована ціннісно-сміслова орієнтація студентів у системі соціальних цінностей, спрямування дозвіллевої діяльності на реалізацію сформованої аксіологічної основи в процесі самоорганізації. Оскільки АСПД має надавати нової якості соціально-педагогічній діяльності загалом у ВНЗ, яка також потребує актуалізації та систематизації, то під час виявлення основних елементів і їх наповнення враховувалося функціональне навантаження СПД в закладі вищої освіти.

Отже, система АСПД – складна змішана соціальна система переважно перетворювальної спрямованості, яка передбачає зв’язки процесуальних

елементів, що уможлиблює функціонування системи як у ВНЗ, так і сфері дозвілля загалом. Особливостями системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля є такі: високий ступінь відкритості; самовідновлювальність на основі соціальної творчості; вмотивована участь соціальних суб'єктів у вдосконаленні функціонування системи; наявність великої кількості різнорідних елементів, що зумовлює розширення організаційно-управлінського елемента системи; рядоположеність структурних елементів системи АСПД на кожному рівні забезпечує стійкість зв'язків у середині системи.

Необхідною умовою реалізації АСПД як системи є виведення СПД на новий якісний рівень функціонування завдяки анімаційному підходу, що забезпечує безпосередню участь студентів у розбудові соціально-виховного середовища ВНЗ. У ВНЗ не відбувається СПД у повному обсязі, що гальмує процес розбудови АСПД, отже, попереднім завданням є організація провідних базових засад СПД на основі ресурсів закладу вищої освіти, а саме, спільними зусиллями викладацького складу, співробітників, залучених фахівців (соціального педагога) та студентського самоврядування. Алгоритмом СПД у ВНЗ є така послідовність:

По-перше, зважаючи на провідну мету її здійснення (розвиток соціальності соціальних суб'єктів), необхідно конкретизувати цілі діяльності в окремому автономному ВНЗ, оскільки загальний позитивний соціальний розвиток може передбачати різноманітні прояви, що зумовлює виокремлення пріоритетів. Визначення провідної мети впорядкування соціального виховання в конкретному ВНЗ відбувається з урахуванням специфіки закладу вищої освіти, його можливостей, усвідомлення необхідності вдосконалення навчально-виховного процесу в соціально-виховному аспекті (наприклад, культуротворча соціально-виховна місія академії культури в умовах інформаційного суспільства – провідні засоби реалізації відповідають специфіці ВНЗ, а саме: мистецтво, медіа, туризм та ін.). Отже, відповідно до єдиної мети соціального виховання, акцент може бути зроблено переважно на одному з провідних її елементів, але передбачає створення власного соціально-

виховного „обличчя” кожного ВНЗ (залежно від майбутньої професійної специфіки студентів, виховні погляди фахівців конкретного закладу, наприклад, виховуюча сила мистецтва (для закладів культури та мистецтва), безпечний та безбар’єрний соціально-архітектурний простір (для будівельних), соціально-виховна місія університету в культурі Слобожанщини (історичні факультети університетів), подолання інформаційної нерівності або безпечний інформаційний простір засобами соціального виховання (технічні ВНЗ), розвиток громадянської самосвідомості, сприяння європейській інтеграції, чи регіональна волонтерська активність тощо). Це надає можливостей врахувати специфіку ВНЗ, майбутнього фаху студентів, гнучко реагувати на запити динамічного соціуму.

По-друге, створення команди однодумців, які братимуть участь у запровадженні СПД у ВНЗ, а саме: підготовка кураторів відповідно до концепції СПД у конкретному ВНЗ, залучення професорсько-викладацького складу та співробітників ВНЗ до діяльності, пошук однодумців у різноманітних соціальних інститутах, котрі можуть бути залучені згідно з конкретизованою соціально-виховною місією.

По-третє, активізація студентського самоврядування, яке визначає напрями діяльності в позанавчальному просторі відповідно до загальної соціально-виховної мети (наприклад, ініціювання виборів до органів самоврядування та тренінг для його активу з проблем соціального виховання), визначення можливостей самоврядування в реалізації провідних функцій СПД разом із виховною структурою ВНЗ (заступники деканів, проректор з виховної роботи, куратори).

По-четверте, активізація традиційних виховних сфер ВНЗ і напрямів позанавчальної діяльності для реалізації провідної мети та завдань СПД, осучаснення виховних сфер відповідно до вимог інформаційної доби.

По-п’яте, створення та реалізація програми дій щодо СПД у ВНЗ на внутрішньому рівні, аналіз їх ефективності.

Оскільки в процесі організації дозвіллевої діяльності студентської молоді відбувається взаємодія виховного простору (здебільшого позанавчального) ВНЗ і сфери дозвілля, що поширюється та змінюється в умовах інформаційного суспільства, система має власні рівні, найвищий ступінь відкритості й найменший ступінь обмеженості, що характеризує вихід за межі ВНЗ і наступність дозвіллевої діяльності студентів у сфері дозвілля.

Розробка системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля зумовлена системними ознаками соціально-педагогічної діяльності, її процесуальними характеристиками; належністю вищого навчального закладу до системи освіти країни, що активно взаємодіє з іншими структурами соціуму і вже має такий потужний змістовий елемент як навчально-виховна система, де АСПД слід знайти своє місце; долучення сфери дозвілля і ВНЗ до загальної системи соціального виховання суспільства, яка обумовлена історичними соціально-культурними умовами та необхідністю багаторівневого регулювання.

Якщо система вищої освіти змістовно реалізує власну місію в чітко визначених законодавчих, статутних межах і передбачає тривалий проміжок часу, присвячений обов'язковій діяльності (навчання, відвідання лекцій, семінарських та практичних занять тощо), то в цих умовах дозвілля є додатковим до основного завдання ВНЗ. Водночас, позанавчальна діяльність – невід'ємна складова життєдіяльності студента в соціально-виховному просторі закладу вищої освіти – посилює дозвіллевий напрям соціально-позитивної діяльності студентства й у відкритій сфері дозвілля є додатковою.

Система АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля має найвищий ступінь відкритості і свободи (в порівнянні, наприклад, із системою соціально-педагогічної роботи в пенітенціарних закладах), оскільки дозвілля – це сфера вільної діяльності у вільний час, а позанавчальна діяльність ВНЗ має подібні властивості в межах системи вищої освіти. Сфера дозвілля принципово по-іншому розглядається як простір для вільної діяльності та надання

можливостей її здійснення з найменшим ступенем регламентації іззовні, акцентується на вільному виборі людини, що ґрунтується на ціннісно-потребових мотиваціях соціальних суб'єктів.

Ефективність цього системного утворення буде високою за умови тісної взаємодії рівнів (закладу вищої освіти, відкритої сфери дозвілля) та підрівнів, урахування специфіки та призначення підсистем, які, у свою чергу, є складними елементами активізації внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, доцільної координації та регулювання. Тобто її можна розглядати як систему з усіма ознаками: генезою, структурою, функціями.

На рівні ВНЗ (підсистема) АСПД безпосередньо пов'язана з позанавчальним процесом, але тісно взаємодіє з навчальним. Отже, її функціонування залежить від системи управління ВНЗ та законодавства на цьому рівні, що зумовлює регламентацію сфери дозвілля в контексті позанавчальної діяльності студентів. Завдяки її сучасним науковим характеристикам (діалогічність, індивідуальний підхід, просторова соціалізація) та євроінтеграції системи вищої освіти вона демократизується та осучаснюється, поєднує ті види, які сприяють розвитку соціальності в інформаційному суспільстві.

На рівні сфери дозвілля ступінь суб'єктивізації взаємодії в системі АСПД та відкритості системи стає більшим, оскільки передбачає найменший рівень регламентації. Отже, ініціатива та відповідальність за функціонування є основою самокерованості системи, зокрема самоорганізації суб'єктів та надійності механізмів АСПД. Саме це відбиває розширення керованих соціально-виховних впливів через сферу дозвілля й опосередковує дозвілльєву діяльність студентів як показник соціального розвитку.

Через дозвілльєву діяльність студентів у межах системи АСПД завдяки підвищенню рівня соціальної суб'єктності й інтенсифікації соціальної взаємодії різних соціальних інститутів сфери дозвілля в соціокультурному просторі відбувається інтеграція виховних впливів різних за метою та функціями закладів, що надає інноваційності та регулюється на основі

самоврядування, сприяючи перетворенню дозвіллевого простору зусиллями соціальних суб'єктів (студентів).

В умовах інформаційної доби зростає ступінь розширення соціального середовища, оскільки до засобів здійснення дозвілєвої діяльності долучаються віртуальний простір та Інтернет, що забезпечує міжкультурну комунікацію, відтак, сфера дозвілля стає необмеженою, надає нових можливостей і відповідальності. Система АСПД набуває нових характеристик та ризиків, на які слід зважати під час її створення. Водночас поєднує внутрішні та зовнішні елементи системи.

Функціонування системи АСПД забезпечується через регулюючі механізми, а саме: наукову обґрунтованість, методичну виваженість, доцільну ланку керування та координації. Динамізм і рівновага системи АСПД забезпечуються розгалуженням та перспективою розбудови розширеної сфери дозвілля в інформаційному суспільстві, а також постійним пошуком і реалізацією умов, що гарантуватимуть надійність системних якостей. Система, що обґрунтовується, ґрунтується на інтеграції виховних впливів, взаємодії соціальних інститутів, але, на відміну від попередніх, має найвищий ступінь свободи, оскільки запроваджується у сфері дозвілля інформаційного суспільства, що постійно розвивається.

Система АСПД має більший потенціал творчого саморозвитку, оскільки регламентується переважно вільним вибором діяльності на підґрунті ціннісних орієнтацій соціального суб'єкта. Саме тому важливими є аспекти її регулювання та координації.

У попередніх підрозділах дисертаційного дослідження обґрунтовано елементи системи АСПД відповідно до змісту діяльності на різних рівнях її організації (3.1 та 3.2). Згідно з метою параграфа, провідним фактором забезпечення дієвості системи є цілепокладання та визначення системоутворювального фактора її створення. Для реалізації завдань дослідження доцільно поєднати ці найсуттєвіші регламентуючі елементи, що зумовлюють функціонування інших. Незалежно від рівня організації системи

АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля, системоутворювальним фактором є мета її функціонування – розвиток соціальної творчості завдяки гармонізації соціально-виховного спрямування дозвіллевої діяльності студентської молоді в умовах інформаційного суспільства, що сприяє вдосконаленню їх соціальності на основі безпосередньої участі в інтенсивній соціальній взаємодії та підвищення рівня соціальної суб'єктності.

Отже, системоутворювальним фактором системи АСПД зі студентською молоддю є мета її здійснення: соціальна творчість студентської молоді. Ця мета конкретизується на різних рівнях і підрівнях (високий рівень соціальної суб'єктності та культури дозвілля, соціальна активність і відповідальність у позанавчальній діяльності, консолідованість та солідарна участь у позанавчальному процесі, реалізація соціально-позитивних дозвіллевих ініціатив).

Окрім указанного елемента системи АСПД, увага до її організації та управління зумовлені високим ступенем суб'єктної участі учасників процесу, особливостями саморегулювання дозвіллевої діяльності студентської молоді, а також особливими правилами організації діяльності в позанавчальний час. Суб'єктами АСПД є куратори, викладачі, керівний склад ВНЗ, заступники деканів, проректор з науково-методичної та виховної роботи, співробітники ВНЗ. У відкритій сфері дозвілля: працівники закладів соціокультурного простору, громадських організацій, місцевого самоврядування, співробітники закладів дозвілля, члени дозвіллевих спільнот, зокрема віртуальних. Суб'єкт-суб'єктний елемент системи АСПД доволі різноплановий, його функціонування має постійно вдосконалюватися й забезпечуватися методично. Особливо це стосується кураторів як безпосередніх представників виховної вертикалі у студентській групі. Інститут кураторства (наставництва) та самоврядування студентів у ВНЗ є провідною ланкою для здійснення позанавчальної діяльності.

Куратором має бути педагогічний працівник високої кваліфікації, однак його компетентність у певній галузі знань не гарантує успішності виховної

роботи серед студентської молоді, а тим більше – соціально-педагогічної, до якої фахівців потрібно спеціально готувати. Отже, в межах обґрунтування системи АСПД враховується необхідність підвищення соціально-педагогічної компетентності наставників з організації діяльності студентів у вільний час в сучасних умовах інформаційного суспільства.

Водночас до суб'єктів взаємодії у системі АСПД відносяться студенти, студентські групи, представники самоврядування, дозвіллевих осередків та об'єднань. Оскільки соціальна творчість передбачає безпосередню участь студентів у вдосконаленні дозвіллевого простору, то саме здатність до ефективної самоорганізації студентів є запорукою їх суб'єктності та позитивної спрямованості у дозвіллевій діяльності.

Для ефективного регулювання системи АСПД передбачається застосування комплексу механізмів, які забезпечуватимуть зв'язки всередині системи, зумовлюватимуть взаємини іззовні. До цього елемента належать законодавче регулювання, принципи здійснення діяльності й умови збалансованості системи.

Комплексне законодавче підґрунтя поєднує законодавче забезпечення системи вищої освіти, сфери дозвілля, молодіжне та соціальне законодавство, що посилює ефективність діяльності системи. Основою організації виховного і позанавчального процесів стають спеціальні декларації, закони, що регламентують організацію навчально-виховного процесу у вищій школі: Болонська декларація, Закон „Про вищу освіту” (2014 р.)

Серед міжнародних документів – Резюме Всесвітньої декларації про вищу освіту, яка засвідчує необхідність забезпечення „такої освіти, яка виховує в них добре поінформованих та мотивованих громадян, котрі здатні до критичного мислення, аналізу суспільної проблематики, пошуку вирішень проблем, що стоять перед суспільством, а також здатні брати на себе соціальну відповідальність” [636, с. 207]. Ці настанови мають забезпечувати провідні орієнтири на майбутнє, але їх реалізація є невідкладною, що відбито в законодавстві України.

Інтеграція системи вищої освіти України в європейський простір накладає додаткові зобов'язання як на кожен ВНЗ, так і на освітню сферу країни. В умовах застосування Болонської декларації вивільняється час для самостійної роботи студентів, збільшується можливість демократизації та підвищення ступеня свободи студентської молоді в межах ВНЗ. Однак можливість такої вільної діяльності провокує її використання не на навчальні потреби, тобто додатковий час може використовуватися не за призначенням. Отже, самостійна робота студентів має сприйматися ними як навчальна, наповнюватиметься діяльністю з професійного становлення, що реалізовуватиметься у вивільнений час. Якість його використання у процесі самостійної діяльності залежить від відповідальності та творчої спрямованості особистості й цей час може бути використаний зокрема у сфері дозвілля (професійно-орієнтована дозвіллева діяльність) як з метою додаткового отримання знань, навичок, цінностей майбутньої професії, так і їх трансформації через дозвілля у соціальній життєдіяльності.

У законі „Про вищу освіту” (2014) вища освіта визначається „як сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у ВНЗ (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищим, ніж рівень повної загальної середньої освіти, наголошується на комплексному підході до розвитку особистості студента” [478].

Серед забезпечення механізмів реалізації, нажаль, не акцентовано на можливостях позанавчальної діяльності (окрім громадської та наукової). Увагу зосереджено на навчальному процесові. Утім, студентське самоврядування серед іншого, може організувати дозвілля (ст.40) [478]. Отже, закон не заперечує і не регламентує позанавчальної діяльності як однієї з провідних в умовах ВНЗ, що зумовлює необхідність її додаткового наукового

обґрунтування та реалізації. Для цього створюється підґрунтя в межах інших законодавчих актів, які стосуються студентської молоді.

До законодавчих актів, які створюють базис для реалізації процесу виховання у вітчизняній вищій школі, належать загальні регламентуючі документи, що стосуються системи освіти загалом: Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. (2002), Концепція національного виховання (1995), Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти (1996), Концепція національного виховання студентської молоді (2009), Указ Президента України від 25 червня 2013 р. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. Згідно з останньою, одним з пріоритетів державної гуманітарної політики є забезпечення формування особистості, яка усвідомлює свою належність до Українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя в постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі. Для цього серед інших якостей сучасної особистості необхідно формувати соціальну активність, відповідальність і толерантність.

Провідним завданням Концепції національного виховання студентської молоді є гармонійний розвиток особистості студента: головна мета національного виховання студентської молоді – формування свідомого громадянина – патріота Української держави, активного провідника національної ідеї, представника української національної еліти через набуття молодим поколінням національної свідомості, активної громадянської позиції, високий моральних якостей та духовних запитів. Основні напрями національно-виховної діяльності такі: національно-патріотичне (серед інших завдань – виховання бережливого ставлення до національного багатства країни, мови, культури, традицій), інтелектуально-духовне (виховання здатності формувати та відстоювати власну позицію), громадянсько-правове (серед іншого – залучення студентської молоді до участі в добродійних акціях і розвитку волонтерського руху), моральне (становлення етики міжетнічних відносин та культури міжнародних стосунків), екологічне (формування

основ глобального екологічного мислення й екологічної культури), естетичне (вироблення умінь примножувати культурно-мистецькі надбання народу, відчувати і відтворювати прекрасне в повсякденному житті), трудове, фізичне виховання й утвердження здорового способу життя (серед іншого – створення умов для активного відпочинку студентства) [268].

І хоча окремо напрям соціального виховання не окреслюється, очевидно, що завдання соціального виховання передбачені в концепції. Особливо важливим є визначення однієї з основних ролей у реалізації основних положень концепції органів студентського самоврядування, що базується на співпраці з місцевим самоврядуванням, громадськими організаціями.

Утім, законодавство України обґрунтовує і процеси соціального розвитку молоді. Закон „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (1993) гарантує молодим громадянам рівне з іншими право на освіту, культурний розвиток, дозвілля і відпочинок [480].

Закон „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” (2001), Указ президента України „Про соціально-економічну підтримку становлення та розвитку студентської сім’ї” (2000), Закон України „Про волонтерську діяльність” (2011), Закон України „Про громадські об’єднання” (2013) створюють доцільне підґрунтя для регулювання АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля.

До створення умов з реалізації дозвіллевих уподобань студентства долучається загальне законодавство про культуру. У законі „Про культуру” в статті 18 серед іншого гарантується сприяння мистецькому аматорству й організації дозвілля громадян [479]. Зокрема, з метою задоволення потреби громадян у мистецькому аматорстві, створення умов для їх дозвілля органи виконавчої влади та місцевого самоврядування формують базову мережу закладів культури (клубних закладів, культурних центрів, парків культури та відпочинку, центрів народної творчості тощо), засобів масової інформації і надають їм фінансову підтримку, а також сприяють створенню недержавних закладів культури, клубів, мистецьких аматорських об’єднань, гуртків, студій

за інтересами та здійсненню ними діяльності [479]. Врахування можливостей цієї законодавчої бази вможливує участь студентської молоді в уже існуючих установах та спільнотах, створення студентських аматорських об'єднань.

Окрім законодавчого базису, стійкість та рівновага системи АСПД забезпечується застосуванням сукупності принципів як керівних положень, що регламентують СПД, а саме: інтегруються принципи власне соціально-педагогічної діяльності, анімаційного підходу, сфери дозвілля. Їх, на нашу думку, доцільно поділити на: загальні соціально-педагогічні (гуманізму, гармонізації соціального та індивідуального, інтеграції, опори на потенційні можливості); спеціальні (сфера дозвілля та система вищої освіти): вільної діяльності, добровільної участі, наближеності до суб'єкта, інформативності, різноманітності та змінюваності діяльності, інтересу, єдності розвитку, рекреації, розваг; єдності навчально-виховного процесу у ВНЗ, особистісного підходу, діалогічного спілкування, демократизації позанавчальної діяльності; специфічні (анімаційний підхід) – наданої можливості, прямої участі, вмотивованості, толерантності й емпатії, вивільнення для творчості, активної позиції, конструктивної взаємодії, емоційної позитивності, субсидіарності, ініціативності.

Охарактеризуємо ці принципи в системі АСПД. Безперечно, найважливішим серед загальних є принцип гуманізму, який відбиває ставлення до людини як до найвищої цінності. У дослідженні ця позиція підкреслюється, з одного боку, наданням можливості здійснення діяльності на основі вільного вибору студентської молоді, який є пріоритетним для участі в діяльності (дозволено все те, що не заборонено), з урахуванням потреб та цінностей особистості, з іншого – не дозволяє перейти межу людяності навіть тоді, коли вибір може бути ціннісно неоднозначним. Отже, дотримання цього принципу в системі АСПД є обмежувальним чинником, що не дозволяє нашкодити цінностям та діям інших людей у процесі взаємодії у сфері дозвілля.

Як зазначалося вище, провідним принципом запровадження АСПД з соціально-педагогічних позицій є принцип гармонізації. Завдяки його реалізації відбувається посилення й урівноваження позитивних соціальних впливів дозвіллевого середовища та соціально-виховного простору ВНЗ, міжгрупової й внутрішньогрупової взаємодії в студентській спільноті; нівелювання негативних і руйнівних впливів споживацького дозвілля в умовах інформаційного суспільства. Застосування цього принципу дозволяє зрівноважити взаємодію всередині системи АСПД, оскільки вможливується збалансування зв'язків між підсистемами та рівнями.

Принцип інтеграції передбачає долучення необхідних ресурсів, установ і організацій для вирішення завдань соціального виховання у сфері дозвілля і зумовлює поєднання виховного впливу різних за призначенням інституцій, що являють дозвіллевий простір. В системі АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля інтеграційні процеси є провідними для забезпечення зв'язків на основі певного ціннісного соціально позитивного підґрунтя, яке дозволяє студентам реалізовувати дозвіллеві потреби, а суб'єктам АСПД – регулювати діяльність відповідно до основ соціально-педагогічної теорії і практики з урахування специфіки інституцій сфери дозвілля.

Принцип опори на потенційні можливості та здібності соціальних суб'єктів сприяє виявленню у сфері дозвілля прихованих або не розвинутих потреб, прагнень людини і групи, спрямовувати їх на соціально-позитивні дії у соціальному середовищі. Це узгоджується зі специфікою АСПД, яка має активізувати, мотивувати, надихнути студентську молодь непримусовими засобами на позитивні перетворення, тим самим вивільнивши для творчості. Зазначено основні принципи, що є найважливішими для системи АСПД, але враховуються й інші принципи СПД (за О.Безпалько)

До спеціальних принципів належать ті, що зумовлені функціонуванням підсистем сфери дозвілля та вищої освіти. Принцип вільної діяльності забезпечує здійснення сутнісних характеристик активності особистості у вільний час. Діяльність, вільна від обов'язків виконання провідної діяльності

(для студента – навчальної), забезпечує вибір дозвілля на основі власних потреб особистості, сформованої культури дозвілля, відбиває волю до активних спільних дій у сфері дозвілля, що дозволить реалізувати мету АСПД.

Принцип добровільної участі не підміняє попереднього принципу вільної діяльності, оскільки забезпечує реалізацію вже здійсненого вибору у вільний час. Виявлення бажання брати участь і його реалізація є головними елементами дозвіллевої діяльності студентської молоді, оскільки непримусовість – провідна ознака поступового розвитку соціальності. В системі АСПД у сфері дозвілля це забезпечує не тільки декларування про наміри, але дозволяє ставати безпосереднім учасником подій, що пришвидшує набуття досвіду соціальної творчості.

Принцип наближеності до суб'єкта дозвілля означає найефективніше використання локальних та глобальних можливостей сфери дозвілля, наприклад, місто та регіон, у якому розташований ВНЗ, інфраструктура, за допомогою якої забезпечується задоволення потреб духовно-соціального розвитку через дозвілля, врахування конкретних потреб соціальних суб'єктів певного соціального середовища. Оскільки АСПД здійснюється у загальнодержавній та міжнародній складових сфері дозвілля інформаційної доби, то цей принцип трансформується від виключно територіальної наближеності до близькості інтересів, цінностей, віртуального середовища, що скорочує відстані між соціальними суб'єктами на рівні відкритої сфери дозвілля.

Принцип інформативності є актуальним у сучасних соціокультурних умовах, оскільки дозволяє поінформувати соціальних суб'єктів щодо можливостей сфери дозвілля, а також створити та поширити інформаційний продукт (соціальну рекламу, сайт у Інтернет-мережі тощо) власними зусиллями, затребуваний нині. Для системи АСПД інформативність відіграє роль каталізатора, який робить здійснення дозвіллевої діяльності студентами оперативнішим, додає зв'язкам в середині системи гнучкості та стабільності.

Принцип різноманітності та змінюваності діяльності, з одного боку, відбиває можливості сфери дозвілля задовольняти потреби соціальних суб'єктів з урахуванням їх розмаїття, з іншого – надає шансу спробувати себе в багатьох видах діяльності, щоб обрати те, що найбільше цікавить чи вдається краще. Завдяки цьому принципу урізноманітнюється дозвіллева діяльність студентської молоді, а також надається можливість реалізовувати дозвіллеві ініціативи різними способами, виявляти творчу активність, якщо традиційний алгоритм дій не працює і необхідно використати новітні ресурси.

Провідний принцип сфери дозвілля – принцип інтересу – відбиває рівень зацікавленості в соціальній взаємодії у сфері дозвілля, а також дозволяє розвивати її залежно від умотивованості соціальних суб'єктів. На основі інтересу здійснюються власне вільна активність, творчість у соціальному середовищі. В системі АСПД цей принцип зумовлює дії, що сприяють мотивуванню студентської молоді до участі, дозволяють формувати культуру дозвіллевих потреб соціально-виховного спрямування: через актуалізацію та інтелектуальне усвідомлення до реалізації та активізації нових інтересів.

Принцип єдності розвитку, рекреації, розваг – один з найважливіших, оскільки дозвілля докорінно відрізняється від інших видів діяльності власною емоційною спрямованістю та насиченістю, можливостями відновлення фізичних і психічних сил особистості, а також створення умов для того, щоб соціальний суб'єкт отримав насолоду від участі в різних видах дозвілля. В системі АСПД така інтеграція функціонального навантаження вможливує передавання сутності дозвілля як соціокультурного явища, уможливує емоційне сприйняття дійсності, що є рушійною силою дозвіллевих інтересів та потреб.

Реалізація АСПД зі студентською молоддю потребує врахування провідних принципів організації цього процесу у ВНЗ, який існує за власними правилами, але є відкритим середовищем, що дозволяє усталити систему та відбити основні її характерні особливості.

Принцип єдності навчально-виховного процесу у ВНЗ забезпечує неподільність професійного та соціального розвитку студентської особистості, створює умови для взаємного посилення цих складових через засвоєння й реалізацію знань і цінностей, умінь та якостей, навичок і поведінки, уможлиблює водночас інтелектуалізацію процесу соціального виховання й одухотворення навчального процесу. В системі АСПД цей принцип забезпечує гармонійну взаємодію студентів та викладачів на основі спільних інтересів, зумовлених духовними та соціальними потребами, що здійснюється у позанавчальному процесі.

Принцип особистісного підходу забезпечує врахування індивідуальних потреб особистості в навчально-виховній взаємодії, що впливає на дозвілєві потреби, сприяє посиленню особистісного значення проявів соціального для розвитку студента, є підґрунтям для індивідуально-творчого прояву соціальних цінностей як основи соціального існування. В системі АСПД це зумовлює гармонізацію індивідуальних та соціальних дозвілєвих потреб студентів, спрямування їх задоволення у соціально позитивній особистісно вмотивованій діяльності у сфері дозвілля.

Принцип діалогічного спілкування дозволяє розширити та нівелювати бар'єри взаємодії як між наставниками-викладачами, так і між студентами різних груп, соціального походження, національної та релігійної належності. В системі АСПД діалог у студентсько-викладацькому середовищі – це крок назустріч один одному, який робиться як у самому соціально-виховному просторі ВНЗ, так і у відкритій сфері дозвілля. Спільнота однодумців, що формується завдяки реалізації принципу діалогічного спілкування, збагачується досвідом наставників та інноваційними прагненнями студентів.

Принцип демократизації навчально-виховної, зокрема позанавчальної, діяльності в сучасних умовах функціонування вищої школи, яка залежить від загальної демократизації суспільних процесів країни, реалізує ідеї європейської вищої освіти, загалом може сприйматися як зайвий, але саме він становить внутрішнє підґрунтя для декларованих тенденцій. Якщо кожен ВНЗ

не просуватиметься з середини соціально-виховного середовища, то про зовнішній „вплив” демократичних цінностей не йтиметься. Саме АСПД у ВНЗ є важливим фактором демократизації позанавчальної діяльності.

До специфічних принципів АСПД (відбивають сутність анімаційного підходу) належить провідний принцип анімації – принцип прямої участі, який забезпечує інтенсифікацію соціального розвитку через дію та реалізацію соціальної творчості на основі безпосередньої взаємодії між соціальними суб'єктами відповідно до мети соціально позитивної діяльності. Здійснення цього керівного положення вможливує регулювання позанавчальної та дозвілєвої діяльності самими студентами, сприяє їх самоорганізації, що є гармонізуючим чинником системи АСПД, виявленню соціальної активності та творчої самореалізації у сфері дозвілля.

Принцип наданої можливості забезпечує якнайширше врахування можливих потреб студентської молоді у сфері дозвілля та створення умов, для їх виявлення та актуалізації. В системі АСПД це зумовлює врівноваження можливостей всіх учасників дозвілєвої діяльності, надає шансів кожному внести різноплановий посильний внесок у реалізацію спільних дій, дозволяє реалізувати духовні і соціальні потреби.

Принцип умотивованості відбиває безпосереднє посилення соціальної суб'єктності, зумовлює самостійне та групове виявлення ціннісних орієнтацій особистості завдяки соціально позитивній діяльності у вільний час у соціально-виховному середовищі ВНЗ та відкритій сфері дозвілля. Для АСПД це становить принциповий зв'язок, який укріплює систему саме через ціннісну обумовленість та провідні мотиви дозвілєвої діяльності.

Принцип толерантності й емпатії загалом є соціально-педагогічним, але, щоб підкреслити сутність АСПД, вважаємо його специфічним, оскільки він відбиває сутнісні характеристики анімації та посилює її соціально-виховне значення. Позитивне сприйняття емоцій та дій іншої людини, повага до унікальності її вибору є основою реалізації цього керівного положення.

Принцип вивільнення для творчості відображає здатність через дозвіллеву вільно обрану діяльність сприяти усвідомленню власних можливостей соціальними суб'єктами, позбавлення стереотипів, подолання обмежень, вироблення ідей для запровадження новітніх підходів до перетворення соціальної дійсності через сферу дозвілля, нестандартних рішень. В системі АСПД він забезпечує інноваційність та саморозвиток через стимулювання створення нового, його реалізацію та вироблення нових пропозицій.

Принцип активної позиції відбиває дієве та відкрите ставлення соціального суб'єкта до дійсності на різних рівнях соціального середовища. Це положення в системі АСПД є основою соціальної настанови на взаємодію, перетворення, участь у суспільних процесах, зокрема через дозвіллеву діяльність. Створення умов для реалізації принципу активної позиції сприяє виявленню пошукової та організаційної діяльності студентської молоді.

Принцип конструктивної взаємодії передбачає реалізацію можливостей та вмінь побудови й налагодження міжособистісних, внутрішньогрупових і міжгрупових взаємин, які сприяють творчому саморозкриттю студентської молоді. В системі АСПД ця продуктивна позиція дозволяє налагоджувати взаємодію як на рівні сфери дозвілля ВНЗ, так і у відкритому дозвіллевому просторі, сприяє встановленню інституціональних контактів у сфері дозвілля.

Принцип емоційної позитивності є уособленням забарвленості АСПД і водночас слугує засобом активізації соціально позитивних дій у сфері дозвілля, посилює соціальний інтерес. Емоційне сприйняття дійсності студентами як соціальними суб'єктами дозволяє бути співучасниками процесів удосконалення і спонукає до дії.

Субсидіарності – базується на тому, що просуває особистість уперед лише власний досвід, отже, самостійне доведення до завершення запланованих дій є основним положенням реалізації дозвіллевої діяльності студентства. Згідно із цим принципом, в системі АСПД завдання вирішуються переважно зусиллями студентства, відповідальність за виконане покладається на них.

Отже, це сприяє самоорганізації, активізації самоврядування з метою організації соціально позитивної дозвіллевої діяльності.

Принцип ініціативності оснований на внутрішніх переконаннях і цінностях соціального суб'єкта є уособленням обґрунтованої соціальної активності, яка здійснюється на основі актуалізованих цінностей та знань студентів про соціальну дійсність та можливості її перетворення. Це керівне положення в системі АСПД є основою вироблення цілей дозвіллевої діяльності соціальними суб'єктами та знаходження способів її досягнення.

Необхідним для ефективного функціонування системи є створення спеціальних умов, які є ключовими для реалізації АСПД у дослідженні. Зважаючи на те, що сфера дозвілля певним чином представлена в соціально-виховному середовищі закладу вищої освіти (здебільшого в межах позанавчальної діяльності) й поєднується із соціально-творчою активністю студентства, до умов функціонування та розгалуження відкритої системи АСПД належать обставини, без здійснення яких система не буде дієвою.

Перша умова: підтримка студентського самоврядування й ініціатив у позанавчальному процесі. Ця обставина віддзеркалює сутність основних пріоритетів розвитку студентської молоді, зумовлених її психологічними характеристиками. Акцентується на тому, що для студентства самостійна діяльність є знаковою у соціальному розвитку, дозволяє виявити соціальну суб'єктність і завдяки участі у позитивній діяльності підвищувати рівень соціально ціннісного усвідомлення дійсності. Створення умов для розвитку реального студентського самоврядування, інтеграція та реалізація на його підґрунті дозвіллевих соціальних ініціатив студентської молоді є обставинами за яких АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля буде дієвою.

Друга умова: супровід дозвілля студентів в умовах інформаційного суспільства. Зміна соціально-культурних основ існування є основною детермінантою розгляду студентської дозвіллевої діяльності нині та на перспективу. Зважаючи на те, що докорінно трансформуються всі сфери життя, зокрема дозвіллева, мають відповідно змінюватися умови регулювання

процесу організації дозвілля студентської молоді на підґрунті врівноваження соціального впливу засобів масової комунікації, нових медіа та їх суб'єктивізації студентською молоддю з метою власної участі у створенні позитивного інформаційного середовища.

Третя умова: забезпечення інтеграції виховних впливів відкритої сфери дозвілля та соціально-виховного середовища ВНЗ. Відбуваються активізація та поєднання соціально-виховного впливу значущих закладів та установ дозвіллевого простору для соціального розвитку й соціальної творчості студентської молоді. Ця важлива умова діє з урахуванням попередніх, уможлиблює змістовне поглиблення та просторове поширення позитивних дозвіллевих практик студентства, створення новітніх моделей просоціальної дозвіллевої діяльності. Організаційно-управлінський елемент системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля надана на рис.5.

Виконуючи мету цього параграфа, зокрема обґрунтувати організацію та управління системою АСПД, завдяки якій вона стає єдиним цілим, звернемося до загальних структурно-функціональних елементів, які об'єднуються і створюють стрижень систематизації АСПД. Система АСПД ґрунтується на єдності структурно-функціональних компонентів (рівні: сфера дозвілля ВНЗ, відкрита сфера дозвілля; процесуальні елементи – цільовий, суб'єкт-суб'єктний, організаційно-управлінський, змістовий, операційний, результативний), які є на всіх рівнях; функціональні забезпечують зв'язки та взаємодію на рівні ВНЗ та сфери дозвілля, інтеграцію різних напрямів позанавчальної діяльності).

Надійність і усталеність системи забезпечують горизонтальні та вертикальні зв'язки (горизонтальні – рівні студента, студентської групи, ВНЗ, відкритої сфери дозвілля; вертикальні – структурні елементи системи діяльності). Збалансованість системи гарантують обґрунтовані елементи АСПД, ієрархічна послідовність та доцільність яких забезпечує зв'язок у системі.

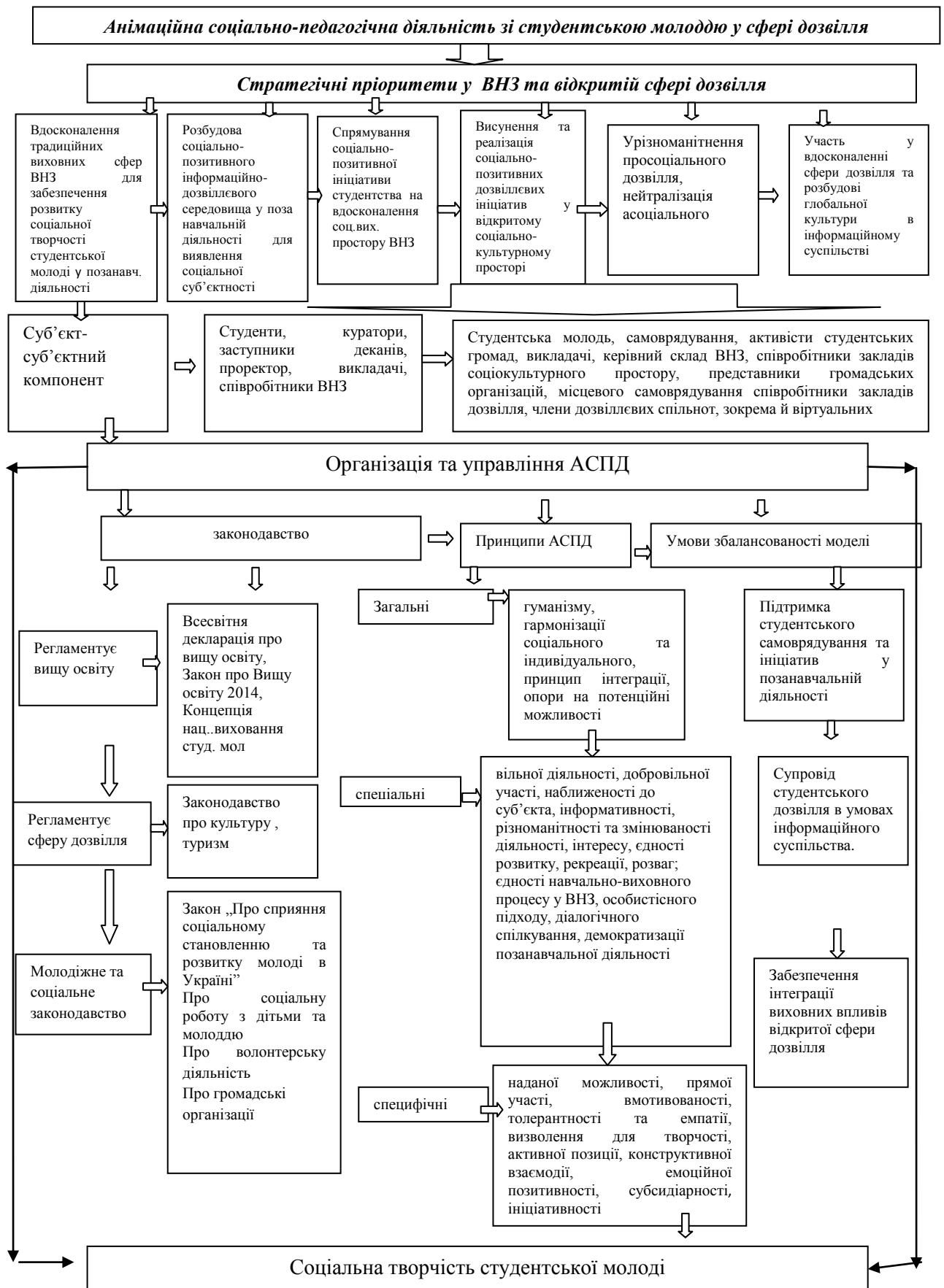

Рисунок 5. Організаційно-управлінський елемент моделі системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля

Вище охарактеризовано особливості АСПД на рівні ВНЗ та відкритої сфери дозвілля, які становлять вертикаль регулювання дозвіллевої діяльності студентської молоді. Ідентичними є елементи системи АСПД на рівні ВНЗ та відкритої сфери дозвілля: цільовий, суб'єктний, організаційно-управлінський, змістовий, операційний, результативний.

Відповідно, ці структурні елементи системи АСПД конкретизуються: на цільовому (мета, завдання), на суб'єктному (суб'єкти, які взаємодіятимуть), організаційно-управлінському (законодавче регламентування, принципи, умови ефективності діяльності), змістовому (стратегічні пріоритети, напрями та зміст АСПД), операційному (методи, форми, засоби, прийоми), результативному, які становлять єдність (див. рис. 6). Загальну модель системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля представлено у додатку В.

Таким чином, система АСПД, як усталене структуроване цілісне утворення, має певні підрівні на основних рівнях (ВНЗ – відкрита сфера дозвілля). На рівні закладу вищої освіти цими підрівнями є: особистість студента, студентська група, спеціальність, студентство ВНЗ загалом. На рівні відкритої сфери дозвілля: студенти міста, регіону, країни, міжнародного дозвіллевого простору. Система АСПД – складна змішана соціальна система переважно перетворювальної спрямованості, яка передбачає єдність процесуальних елементів, що відбивається на динаміці існування системи як у ВНЗ, так і у сфері дозвілля загалом. Принциповою є побудова системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля на основі системних ознак соціально-педагогічної діяльності, процесуальних характеристик, з урахуванням високого ступеню її відкритості та ціннісної зумовленості функціонування.

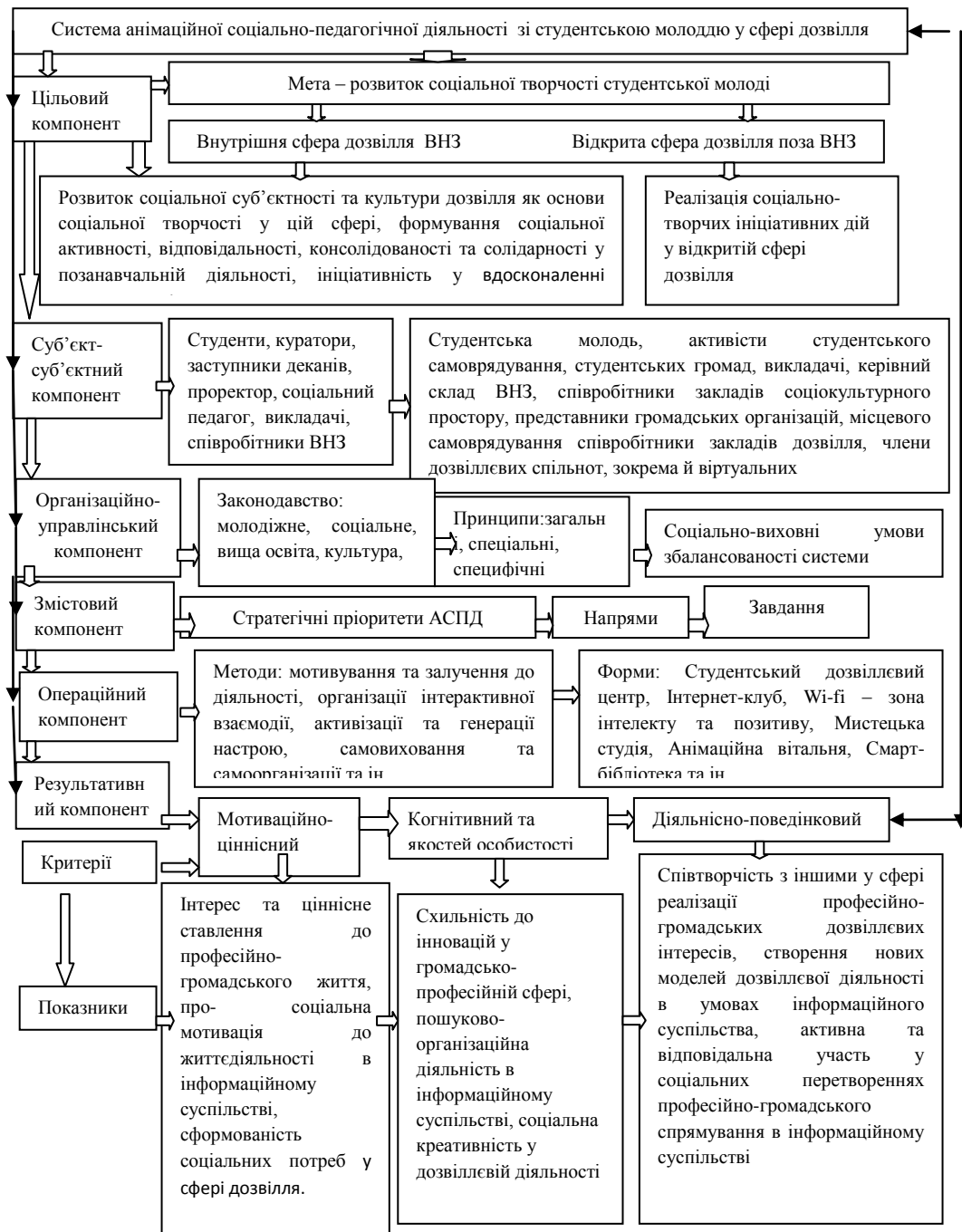

Рисунок 6. Структурно-функціональні компоненти системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля

Особливостями системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля є наступні: високий ступінь відкритості; самовідновлювальність на основі соціальної суб'єктності; наявність різнорідних елементів, що зумовлює розширення організаційно-управлінського елементу системи; рядоположеність структурних елементів системи АСПД на кожному рівні забезпечують стійкість зв'язків у середині системи.

Самовідновлювальність та самокерованість системи реалізується, окрім системних якостей АСПД, через суб'єктність і самоактивізацію соціальних суб'єктів на основі вільного мотивованого вибору та самоорганізації. Системоутворювальним фактором є мета – розвиток соціальної творчості студентської молоді у сфері дозвілля. Стійкість та рівновагу системи забезпечують механізми регулювання: саморегулювання студентської молоді у поєднанні із виваженими елементами (законодавче підґрунтя, сукупність груп принципів, дотримання визначених умов) науково-обґрунтованої гармонізації дозвіллевої діяльності цієї соціальної групи.

ВИСНОВКИ З РОЗДІЛУ

Обґрунтування системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства базується на тому, що:

1. Теоретичними підвалинами системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля є: загальна теорія систем, науково обґрунтовані позиції функціонування сфери дозвілля інформаційної доби, концепції сучасної соціальної педагогіки, специфіка анімаційного підходу до соціально-педагогічної діяльності, провідні положення систем соціально-педагогічної роботи, особливості соціалізації та соціального виховання студентської молоді, зокрема у поза навчальній діяльності.

2. Наукове обґрунтування та розробка системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля відбувається на основі її визначення як складної змішаної соціальної системи переважно перетворювальної спрямованості, яка передбачає єдність процесуальних елементів. Характерними ознаками системи, що створюється є: найвищий ступінь відкритості, високий рівень суб'єктивізації, різнотиповість провідних елементів, самокерованість та самовідновлювальність.

3. Визначені її структурно-функціональні компоненти: внутрішня сфера дозвілля ВНЗ та відкрита сфера дозвілля, що складається з міського, регіонального, загальноукраїнського, міжнародного підрівнів, а також визначення та наповнення змістом процесуальних елементів анімаційної соціально-педагогічної діяльності: *цільовий* (розвиток соціальної суб'єктності та культури дозвілля, формування соціальної активності, відповідальності, консолідованості та солідарності у позанавчальній діяльності, реалізація соціально-творчих ініціативних дій у відкритій сфері дозвілля), *суб'єкт-суб'єктний* (студентська молодь, виховна ланка закладу вищої освіти, представники закладів сфери дозвілля, дозвіллевих спільнот), *організаційно-управлінський* (законодавство, принципи, умови), *змістовий* (стратегічні пріоритети та напрями на рівні ВНЗ (вдосконалення традиційних виховних

сфер ВНЗ для забезпечення розвитку соціальної творчості студентської молоді через сферу дозвілля; розбудова соціально-позитивного інформаційно-дозвілльового середовища у позанавчальній діяльності для виявлення соціальної суб'єктності; спрямування соціально-позитивної ініціативи на вдосконалення соціально-виховного простору ВНЗ) та у відкритій сфері дозвілля (висунення та реалізація соціально-позитивних дозвілльових ініціатив у відкритому соціально-культурному просторі, урізноманітнення просоціального дозвілля, нейтралізація асоціального, участь у вдосконаленні сфери дозвілля та розбудові глобальної культури в інформаційному суспільстві)), *операційний* (методи, форми, засоби), *результативний* (розвиток соціальної творчості).

4. Соціальна творчість студентської молоді у сфері дозвілля – вищий прояв соціальності, що реалізується в означеній складовій соціально-культурного простору, є результатом та індикатором запровадження АСПД. Виявляється в продуктивній соціально позитивній дозвілльовій діяльності, має структуру (цінності, мотивація, знання, якості, поведінка) й мету – створення нових моделей соціальної взаємодії, нового для суб'єктів цієї діяльності.

5. На основі загальних характеристик соціальної творчості як мети АСПД у сфері дозвілля ВНЗ визначаються критерії та показники її розвитку у студентів. Розроблені інтегровані критерії враховують: ознаки суб'єктності студентської молоді в інформаційному суспільстві; типологію студентської молоді; особливості дозвілльової діяльності сучасного студентства; прояви соціальності у професійно-громадянській сфері; результати підрівнів АСПД у сфері дозвілля на рівні ВНЗ (рівень соціальної суб'єктності та культури дозвілля, соціальна активність та відповідальність у позанавчальній діяльності, консолідованість та солідарна участь у позанавчальному процесі). Критерії відповідають структурі соціальності та соціальної творчості як її прояву – мотиваційно-ціннісний, когнітивно-якісний, діяльнісно-поведінковий. Показники розвитку готовності до соціальної творчості відображають рівень соціальної суб'єктності, її прояви шляхом задоволення дозвілльових потреб у

відповідній діяльності, виявлення активності та відповідальності у професійно-громадянському спрямуванні соціального розвитку, можливості застосування засобів інформаційно-комунікативного простору у реалізації соціально-позитивної діяльності у сфері дозвілля. Показники мотиваційно-ціннісного критерію: інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя; про соціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві; сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля. Показники когнітивного та якостей особистості критерію: схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері, пошуковість та організаційність в інформаційному суспільстві, соціальна креативність у дозвіллевій діяльності. Показники діяльнісно-поведінкового критерію: співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів, створення нових моделей дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства, активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві.

6. Обґрунтування системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля відбувається з урахуванням того, що на різних рівнях та підрівнях змінюються провідні елементи сфери дозвілля. Якщо на рівні закладу освіти це переважно виховні сфери ВНЗ, об'єднані позанавчальним простором соціально-виховного середовища закладу вищої освіти, то за його межами, трансформуються згідно з головною метою діяльності й активізуються ті складові відкритої сфери дозвілля, які мають найбільший потенціал та прогнозовану ефективність. Відповідно змінюються методи, засоби, форми АСПД.

7. Відмінностями системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля є наступні: високий ступінь відкритості; самовідновлювальність на основі соціальної суб'єктності; наявність різнорідних елементів, що зумовлює розширення організаційно-управлінського елементу системи; рядоположеність структурних елементів системи АСПД на кожному рівні забезпечують стійкість зв'язків у середині системи. Динамізм і рівновага системи АСПД

забезпечується застосуванням сукупності принципів як керівних положень, що регламентують СПД, а саме: інтегруються принципи власне соціально-педагогічної діяльності, анімаційного підходу, сфери дозвілля. Поділяємо їх на: загальні соціально-педагогічні (гуманізму, гармонізації соціального та індивідуального, інтеграції, опори на потенційні можливості); спеціальні (сфера дозвілля та система вищої освіти): вільної діяльності, добровільної участі, наближеності до суб'єкта, інформативності, різноманітності та змінюваності діяльності, інтересу, єдності розвитку, рекреації, розваг; єдності навчально-виховного процесу у ВНЗ, особистісного підходу, діалогічного спілкування, демократизації позанавчальної діяльності; специфічні (анімаційний підхід) – наданої можливості, прямої участі, вмотивованості, толерантності й емпатії, вивільнення для творчості, активної позиції, конструктивної взаємодії, емоційної позитивності, субсидіарності, ініціативності. Необхідним для ефективного функціонування системи є створення спеціальних умов: підтримка студентського самоврядування й ініціатив у позанавчальному процесі; супровід дозвілля студентів в умовах інформаційного суспільства; забезпечення інтеграції виховних впливів відкритої сфери дозвілля та соціально-виховного середовища ВНЗ.

8. Наступність і зв'язок рівнів АСПД (внутрішній – позанавчальна діяльність, зовнішній – відкрита сфера дозвілля) втілюється в процесі забезпечення механізму участі в соціально позитивній діяльності у сфері дозвілля, а також в спорідненості результатів. Готовність до соціальної творчості студентської молоді зміцнюється, апробується у відкритій сфері дозвілля через набуття досвіду соціальної творчості. Сформована на рівні сфери дозвілля ВНЗ готовність до соціальної творчості реалізується у відкритій сфері дозвілля поза ВНЗ і загалом становить сукупний результат АСПД. Функціонування системи АСПД забезпечується через регулюючі механізми, а саме: наукову обґрунтованість, методичну виваженість, доцільну ланку керування та координації.

РОЗДІЛ 4. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СИСТЕМИ АНІМАЦІЙНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ

4.1. Сутність та особливості організації експериментальної роботи з перевірки системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля

Емпіричною основою дисертаційного дослідження стала дослідна соціально-педагогічна діяльність, запровадження якої було викликано не тільки проведенням даного дисертаційного дослідження, а також об'єктивними обставинами: визначенням особливостей дозвіллевої діяльності у позанавчальний час студентської молоді у нових соціально-культурних умовах, необхідністю реалізації соціально-педагогічної діяльності у ВНЗ, подоланням труднощів, що викликані відсутністю посади соціального педагога у закладі вищої освіти.

Під час планування та реалізації експериментальної роботи враховувалася специфіка дослідно-педагогічної роботи у соціально-педагогічних дослідженнях, що була обґрунтована та підтверджена О. Безпалько, С. Савченко [53; 511]. Сутність дослідно-педагогічної роботи в соціально-педагогічних дослідженнях зумовлює перебіг експериментально-практичного етапу нашого дослідження, зокрема: вивчення об'єктів дослідження в усьому розмаїтті соціальних зв'язків і взаємодій, які об'єктивно не можуть бути зафіксовані за допомогою традиційних методів; об'єктивна неможливість виділення експериментальних і контрольних груп, а також непостійна кількість учасників дослідно-педагогічної роботи; ступінь втручання педагога в задані соціально-педагогічні умови; дослідно-педагогічна робота в соціально-педагогічному дослідженні не передбачає досягнення математично підтвердженої точності, яку має педагогічний експеримент у загальнопедагогічних чи дидактичних дослідженнях та ін. [511, с. 308-310].

Дослідна робота із запровадження системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля обумовлюється організацією виховного, зокрема позанавчального, процесу у конкретному ВНЗ, ступенем суб'єктивізації дозвіллевої діяльності студентської молоді, готовністю соціально-виховного середовища ВНЗ та відкритої сфери дозвілля до сумісної діяльності. Виходячи з цих позицій, особливості організації експериментальної роботи з перевірки системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля залежать від:

1. Створення передумов запровадження АСПД, підготовка ініціативної групи до участі у діяльності.
2. Добору й активізації діяльності складових системи та її функціонального навантаження.
3. Забезпечення дії принципів, умов та зв'язків, які роблять систему стійкою.
4. Оптимізації регулювання та координації діяльності у відкритій сфері дозвілля, визначення особливостей дозвіллевих закладів та осередків як складових загального простору реалізації.
5. Дотримання специфіки анімаційного підходу, який забезпечує суб'єктивізацію, пряму участь та емоційне сприйняття діяльності, ініціативізацію дій.

Впровадження системи АСПД вирізнялося різним ступенем інтенсивності та наповненням. Загалом експериментальна робота вибудовувалася з урахуванням провідної мети – перевірки системи АСПД зі студентською молоддю, а саме обґрунтованість системотворювального фактору (мета АСПД – розвиток готовності до соціальної творчості студентської молоді), доцільність добору змістовних елементів, функціональне навантаження та усталеність зв'язків. Тривалість, послідовність та поетапність дослідно-педагогічної роботи дала змогу запровадити змістовні компоненти системи АСПД, а також отримати значимі результати для оцінки її функціонування. Відповідно до завдань дослідження, по-перше, добиралися й використовувалися стандартизовані і модифіковані діагностичні методики,

комплексне застосування яких у повному обсязі відображає сутність показників та узгоджується з обґрунтованими критеріями розвитку соціальної творчості, відповідає психовіковим характеристикам студентської молоді, по-друге, програмування й реалізація діяльності відповідно до отриманих результатів та стратегічних пріоритетів функціонування системи АСПД зі студентами у сфері дозвілля, забезпечення дієвості організаційно-управлінських умов її стійкості; якісна та кількісна оцінка запровадження системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля.

Для достовірності та обґрунтованості результатів дослідження було прийнято рішення підготувати експериментальні майданчики, для обрання яких принциповим було наступне:

1. ВНЗ переважно однієї спрямованості (гуманітарні, мистецькі), оскільки в технічних, багатoproфільних, спеціалізованих закладах вищої освіти діяльність потребує додаткового визначення специфіки та особливостей дозвілля і позанавчальної діяльності.
2. Увага приділялася не великим за кількістю спеціальностей та, відповідно, студентів університетам, а компактним ВНЗ академічного типу, де з більшим ступенем достовірності можна виміряти кількість і якість результатів.
3. Всі заклади вищої освіти мали належати до одного регіону, оскільки є специфіка запровадження дозвілєвої діяльності на цьому рівні організації соціального простору.
4. До кола ВНЗ, які були обрані для науково-педагогічної дослідної роботи включені ті, в яких ведеться підготовка соціальних педагогів, оскільки випускові кафедри мають ресурси (кадрові, методичні) і додають більше можливостей для запровадження АСПД у ВНЗ, а студенти за бажанням можуть взяти участь у її здійсненні.

Для реалізації соціально-педагогічного дослідження та запровадження системи АСПД, що мало в динаміці надавати конкретні емпіричні дані, які використовувалися під час виховної роботи як в освітніх установах, так і в

гуртожитках та загальному соціально-культурному просторі, була отримана підтримка ректоратів. Було розроблено стратегію, яка дозволяла створити передумови для розбудови анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю. Стратегія базувалася на провідних засадах, а саме: активізація реального студентського самоврядування, підготовка кураторів до участі у соціально-педагогічній діяльності, розбудова соціально-виховного середовища ВНЗ.

Загалом у експерименті брало участь п'ять ВНЗ четвертого рівня акредитації (Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (КЗ ХГПА ХОР), Харківська державна академія дизайну і мистецтв (ХДАДМ), Українська інженерно-педагогічна академія м. Харків (УІПА), Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди (ХНПУ), Харківська державна академія культури (ХДАК)).

До експериментальної роботи долучалися студенти, викладацький склад, інфраструктура ВНЗ, заклади відкритої сфери дозвілля (Харківський центр дозвілля молоді, Парк культури та відпочинку м. Харкова, кінотеатр „Бомер” та ін.), їх співробітники. Зі зміною етапів мінялася кількість учасників, що викликано врахуванням ступені участі студентів відповідно до дозвіллевих вподобань та інтересів. В цілому протягом практичної експериментальної діяльності у ній взяло участь 2800 студентів різних курсів, 150 викладачів та співробітників ВНЗ, 70 співробітників закладів сфери дозвілля, соціальної сфери (Територіальні центри обслуговування громадян, Центр соціального захисту тощо), громадських та волонтерських організацій (Соціальний всесвіт, АММА та ін.).

Загальна вибірка студентської молоді складалася з низки окремих вибірок, при доборі яких акцент робився не на академічні групи студентів (хоча враховувався курс навчання, оскільки, наприклад, студентські традиції передаються зі старших курсів молодшим), а на таких ознаках: групи за соціальною активністю (самоуправління, волонтерські групи, громадські

активісти), інтереси у вільний час (аматорські мистецькі студентські осередки, наукові та спортивні гуртки, творчі лабораторії тощо), студенти, що майже не беруть участі у позанавчальній діяльності у ВНЗ, а здебільшого задовольняють дозвіллі потреби поза його межами.

У кожному з ВНЗ було створено аналітико-консультативні групи, які взаємодіяли між собою. Завданням стало запровадження АСПД з її функціональними характеристиками, до якої увійшли провідні фахівці з соціальної педагогіки, психології, педагогіки вищої школи. Колегіально було вирішено, що базовий координаційний центр реалізації діяльності розташовувався на базі Харківської державної академії культури, де на базі Методичної ради відбувалася інтеграція отримуваної інформації та загальне планування подальших дій. Створені сприятливі умови у ХДАК дозволили йому стати центром дослідно-експериментальної роботи, а автору дисертаційного дослідження у якості голови Методичної ради цього ВНЗ розпочати та проводити науково-дослідну роботу із запровадження та перевірки системи АСПД. Отже, можна говорити, що теоретичне обґрунтування, розробка та практична перевірка системи АСПД почалася і здійснювалася під час впровадження соціально-педагогічної діяльності у кожному конкретному ВНЗ, що зумовило особливості цього етапу дослідження.

Відповідно до мети науково-дослідної роботи із перевірки системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля неодноразово аналізувалося соціально-виховне середовище обраних закладів вищої освіти. Провідним чинником, який зумовлював діагностичну діяльність у кожному ВНЗ була можливість створення умов для реалізації СПД, яка стане підґрунтям розбудови АСПД. До складових такої можливості відносимо певну структуру (центр, служба тощо), на базі якого реалізуються елементи та функції АСПД, наявність фахівців, що здійснюють цю діяльність, можливість створення умов для реалізації системи з використанням наявних ресурсів ВНЗ.

Для діагностування соціально-виховних середовищ ВНЗ, що стали експериментальними майданчиками, розроблено попередній план практичної реалізації результатів наукового дослідження, який був єдиним для всіх закладів вищої освіти і складався з наступної послідовності:

1. Вивчення особливостей позанавчальної діяльності у конкретному ВНЗ та можливостей соціально-виховного середовища закладу вищої освіти з метою оптимізації процесу соціального розвитку студентства.
2. Взаємодія з викладачами, кураторами, заступниками деканів у процесі методичної роботи щодо поліпшення стану участі студентської молоді у позанавчальній діяльності.
3. Взаємодія із студентським самоврядуванням і представниками студентської громадськості з метою виявлення рівня готовності до соціальної творчості у позанавчальній діяльності.
4. Залучення студентів до участі у соціально-позитивній дозвілльєвій діяльності
5. Розробка методичних матеріалів за результатами експериментальної роботи.

Згідно з цим було встановлено, що у КЗ „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” має у штаті соціального педагога та психолога, які здійснюють фахову діяльність зі студентами. У ХНПУ ім. Г. С. Сковороди функціонує Психологічна служба, діяльність якої спрямована на подолання психологічних проблем студентів та співробітників, для чого практикуються індивідуальні консультації та робота в групах. До роботи психологічної служби під час діагностичної практики долучаються студенти, що відбиває специфіку навчального процесу. Головна ідеологія діяльності психологічної служби – це супровід студента у навчально-виховному процесі. У інших ВНЗ, в яких створювалися експериментальні майданчики соціального педагога чи психологічної служби не було.

Важливим фактором діагностики стало визначення можливостей виховних сфер конкретного ВНЗ, які мають бути активізовані під час

реалізації АСПД. Методом аналізу документації, а саме концепцій виховної роботи, планів виховної роботи, звітів про її виконання, визначалися провідні пріоритети виховання студентської молоді у конкретному ВНЗ.

За результатами аналізу цих документів було встановлено їх деяку однорідність, що зумовлена відповідністю загальним законодавчим основам організації навчально-виховного процесу у ВНЗ (зокрема Закон про вищу освіту, Концепція національного виховання студентської молоді), сучасним вимогам інтеграції системи вищої освіти у європейську спільноту (Болонський процес).

У планах виховної роботи відповідно до напрямів виховання є: розвиток національної свідомості, соціально-правових знань і професійної гідності; моральне виховання; політичне виховання; естетико-художнє виховання; економічне виховання; фізичне виховання та виховання здорового способу життя. Однак, окремо соціальне виховання та СПД не прописані у планах виховної роботи жодного з обраних ВНЗ. Окремо можна виділити плани виховної роботи у ХДАК, оскільки в ній передбачено розбудова соціально-виховного середовища ВНЗ на основі активізації студентського самоврядування.

В сучасних умовах інформаційного суспільства інформацію, яка покладається в основу діагностування та планування подальшої діяльності, надають сайти ВНЗ, які долучилися до експериментальної діяльності. З аналізу наданої на сайтах інформації можна зробити деякі висновки [725-729]. Кожен ВНЗ має власну специфіку організації життя студентів поза навчанням та спільні риси. Спільним є наявність творчих колективів різного спрямування у кожному ВНЗ, однак у закладах мистецької спрямованості вони складаються з майбутніх фахівців цього виду мистецтва і до певної міри можуть вважатися професійно-дозвілєвими. Майже в усіх ВНЗ наявний певний осередок студентського життя (культурний центр, прес-центр, спілка студентів та ін.), який має власну специфіку, але межах експериментальної роботи поліпшує процес налагодження взаємодії зі студентами. Традиційно в кожному ВНЗ є

план виховних заходів, яків реалізуються щорічно, їх запровадження відбувається з року в рік, робляться фото-звіти цих подій. Майже всі ВНЗ приділяють увагу спортивному та оздоровчому дозвіллю (спартакиади, спортивні змагання, гуртки тощо). Однак, не вказується кількісне охоплення такою діяльністю студентської молоді.

За результатами моніторингу сайтів ВНЗ встановлено, що кожен заклад вищої освіти має власну позанавчальну специфіку та особливості організації сфери дозвілля у межах установи. Наприклад, наявність кафедри соціальної педагогіки у КЗ ХГПА, сприяє проявам активного соціально спрямованого дозвілля студентів: гуртки „Школа волонтерів”, „Професійне здоров'я”, „Форум-театр”, „Підтримка”. Це сприяє формуванню стійкої просоціальної позиції майбутніх професіоналів.

ХНПУ ім. Г. С. Сковороди базує соціально-виховну роботу на основі спілки студентів, провідними завданнями якої є захист прав студентів, сприяння творчій діяльності, розвиток громадянської активності, організація культурно-масової роботи, змістовного дозвілля та відпочинку студентів. За сприяння спілки організуються та проводяться традиційні позанавчальні заходи: „Університет – моя батьківщина”, „Школа лідерів”, ділові та інтерактивні ігри, конкурси „Міс та Містер університету”, святкові концерти.

Цікавим є досвід співробітництва УПА з Харківським історичним музеєм, який сприяє організації пересувних виставок, лекцій для першокурсників на власній базі. У цьому ж закладі існує культурний центр академії, який є осередком художньої самодіяльності ВНЗ, проведення професійних свят, КВК та інших заходів.

У ХДАДМ функціонує власний музей як осередок художньої творчості видатних художників, так і студентів, однак специфіка ВНЗ зумовлена таким видом діяльності і вважати її суто позанавчальною не можна.

Не менш важливим під час діагностування було також визначення ступені участі студентської молоді у розбудові позитивного інформаційного простору у позанавчальній діяльності. У ВНЗ, що обрані для реалізації, було

прописано необхідність вдосконалення комунікативно-інформаційної підготовки студентів для поліпшення результатів навчання, але використання медіа- та інформаційного простору з метою виховання й розвитку соціальності студентів не було.

Передбачення ролі студентського самоврядування у розбудові соціально-виховного середовища ВНЗ у позанавчальний час зумовлювало необхідність детального вивчення позиції його представників (110 осіб) у вказаних ВНЗ під час бліц-опитування (див. дод. Г). Мотивація участі активу у самоврядуванні була наступною: отримання авторитету 31 %, додаткових преференцій під час навчання 28%, підвищити власну самооцінку 21 %, зробити життя студентів активнішим 21 %. Таким чином, активна діяльність самого студентства, студентського самоврядування залишається радше на рівні виконання, аніж ініціювання. Ставлення до студентського дозвілля представників самоврядування визначилося такими даними: лише 22 % відповіли, що дозвілля студента залежить від його організації у ВНЗ, більшість (34 %) вважає, що дозвілля студента – його власна справа, 18 % відзначили, що дозвілля студентів має організовуватися студентським самоврядуванням, 26 % пристали на думку, що у дозвіллі виявляється взаємодія всіх представників студентської молоді.

Також для виявлення можливостей розбудови СПД у ВНЗ проводилися діагностичні бесіди, під час яких з'ясувалася соціально-виховна компетентність кураторів (120 осіб) та періодичне анкетування кураторів з метою виявлення їх ставлення до виконання цієї функції та організаційних можливостей кожного ВНЗ для здійснення виховної роботи (див. дод. Д, Є, Е).

За результатами вказаного діагностування виявлено, що, на думку респондентів, місія кураторів полягає у: контролі успішності студентів (34 %), дотриманні студентами правил поведінки у ВНЗ (28 %), сприянні гармонійному розвитку (26 %), створенні умов для розкриття здібностей (12 %).

На питання про обов'язок куратора отримані такі відповіді: куратор має нести відповідальність за розвиток студентської групи (38%), іноді втручатися у взаємини студентів (26 %), організувати позанавчальну діяльність (23 %), стимулювати студентів до участі у соціально активній діяльності (13 %). Це свідчить про досить неусталені уявлення про обов'язки кураторів, перевагу контролюючої функції та обмежених уявленнях про соціально-виховний аспект діяльності.

Для достовірної інформації проводилася зустрічна діагностика з метою виявлення ставлення студентів (230 осіб) до кураторів (див. дод. Ж). За результатами цієї діагностики було виявлено, що 40 % студентів вважають, що куратор обов'язково потрібен для студентської групи, 30 % не бачить в цьому сенсу, 12 %, що вони не виконують ніякої ролі у процесі консолідації студентської групи, потрібен тільки у складних ситуаціях 18 %. Крім того, з цією метою застосовувався метод епістолярного жанру (есе) зі студентами для виявлення їхнього ставлення до виховної та дозвіллевої роботи закладу вищої освіти. За допомогою вказаних методів виявлялося усвідомлення студентами можливостей позанавчальної діяльності у ВНЗ, її відповідність сучасним вимогам соціокультурного розвитку, ступінь участі та зацікавленість студентської молоді у вдосконаленні обраних видів активності поза навчанням.

Пропонувалися есе наступної тематики: „Homo student – яким я його бачу”, „Ідеальний студент XXI ст. ”, „Мої потреби і можливості – шлях до гармонії”, „Дозвілля студентів – задоволення чи самовдосконалення”, „Сучасний ВНЗ – який він? ”, „Шлях до суспільства знань тернистий та цікавий” та ін. У цій діяльності брало участь 347 студентів, які обирали тему за власним бажанням. Головним завданням було не тільки висловити власну позицію щодо означеної теми, але й зазначити пропозиції щодо поліпшення ситуації.

За сукупним аналізом творів було визначено, що більшість студентів усвідомлюють власну роль у вдосконаленні суспільства, зокрема через

здійснення професійної діяльності, в перспективі заклад вищої освіти бачать оновленим, інноваційним, гнучко реагуючим на запити інформаційної доби, в якій студент є соціальним лідером. Водночас, простежуються тенденції до того, що забезпечити умови для здійснення місії студента нової доби мають фахівці у цій галузі через створення сприятливих для студентів умов, однак, на власних зусиллях студентів у цьому процесі переважно не акцентується.

Під час діагностування соціально-виховного середовища ВНЗ було встановлено, що в усіх ВНЗ ректор, проректор з науково-педагогічної та виховної роботи, декани факультетів, заступники деканів, куратори-наставники академічних груп, курсів, спеціальностей становлять у сукупності міцну виховну ланку, проте бракує обізнаності з соціально-педагогічною діяльністю, що актуалізує роботу соціального педагога у ВНЗ.

В цілому, можна констатувати, що на момент початку другого етапу дослідно-педагогічної роботи на експериментальних майданчиках бракувало єдиної соціально-виховної концепції та алгоритму її реалізації, яка має бути здійснена під час запровадження системи АСПД, участь студентської молоді у позанавчальній діяльності вкладається в пропоновані планами традиційні рамки, що не сприяє прояву соціальної суб'єктності у повному обсязі, відсутність посади соціального педагога у ВНЗ призводить до фрагментарних проявів застосування фахової соціально-педагогічної діяльності.

Таким чином, за результатами комплексної діагностики на першому етапі дослідно-педагогічної роботи була доведена актуальність практичного запровадження системи АСПД у ВНЗ, що зумовлено необхідністю вдосконалення традиційних виховних сфер у закладі вищої освіти, залучення кураторів і наставників до цього процесу, участі студентів в активній розбудові позанавчального інформаційно-комунікативного та реалізації ініціатив у відкритій сфері дозвілля з метою виявлення соціальної творчості. Було прийнято рішення на всіх експериментальних майданчиках під час запровадження системи АСПД акцентувати на суттєвих елементах системи

(стратегічні пріоритети), у відповідності до чого розробити план дій щодо їх забезпечення.

У кожному ВНЗ формувалися експериментальні групи (за сукупністю відносно „гірших” результатів діагностування за усіма показниками) та контрольні групи, що, з одного боку, відбивало специфіку експериментальної роботи і дозволяло зафіксувати кількість учасників, з іншого – ускладнювало оцінку результатів, адже заперечення участі будь-яких студентів у роботі не могло сприти реалізації принципу вільного вибору дозвілля та добровільної участі. Контрольні та експериментальні групи локалізувалися переважно в різних навчальних корпусах, що певним чином сприяло їх розмежуванню та удостоверяло результати.

Створені загальні контрольна та експериментальна групи склалися з підгруп на кожному експериментальному майданчику. Загалом кількість студентів, що склали досліджувані групи: 602 експериментальна та 580 контрольна на всіх експериментальних майданчиках. Окрім такого розподілу, вони підрозділялися на три експериментальні і три контрольні підгрупи: представники самоуправління, волонтерських груп, громадські активісти (Е 1 та К 1), представники аматорських творчих та мистецьких осередків, наукових і спортивних гуртків, творчі лабораторії тощо (Е 2 та К 2), представники студентства, які задовольняють дозвілєві потреби переважно поза межами ВНЗ (Е 3 та К 3).

Рівень соціальної творчості досліджувався за допомогою систематичного спостереження, стандартизованих та модифікованих діагностичних методик. Повний обсяг діагностичних методик надано у додатку (див. дод. З), зміст методик наведено у додатках (див. дод. И, І, Ї, К, Л, М, Н).

Застосовуємо вже відому в соціально-педагогічних дослідженнях стандартизовану схему для визначення рівнів сформованості показників з метою забезпечення максимальної об'єктивності оцінювання отриманих результатів [73, с. 312]. Для цього інтервали визначення рівня ознаки за кожним показником переведено у бали низький (від 1-9 балів), середній (від

10-18 балів), високий (19-27 балів). Для зручності математичних розрахунків показники в балах переводилися у відсотки.

Мотиваційно-ціннісний критерій оцінювався за показниками: інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя, просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві, сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля.

Для дослідження показника „Інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя” використовувалася методика „Шкала психологічного благополуччя Рифф” (The scales of psychological well-being) [723]. Ця неодноразово апробована та валідизована методика визначає стан психологічного благополуччя як суб’єктивне самовідчуття цілісності та свідомості індивідом власного буття. Психологічне благополуччя розглядається як ступінь самореалізації людини в конкретних життєвих умовах та обставинах, знаходження творчого синтезу між відповідністю запиту соціального оточення з розвитком власної індивідуальності, що важливе саме для студентської молоді. Для нашого дослідження в межах діагностування мотиваційно-ціннісного критерію розвитку соціальної творчості студентської молоді особливо доцільним є те, що підґрунтям мотивації та цінностей є суб’єктивне відчуття цілісності та змістовності власного буття особистістю, що ґрунтується на глибинних аксіологічних конструктах. Розповсюдженою є версія з 84 пунктів, в якій на кожен з шести шкал припадає 14 тверджень. Методику розроблено переважно для респондентів юнацького та молодого віку.

Для оцінки мотиваційно-ціннісного критерію соціальної творчості особливо важлива шкала „Позитивні стосунки з іншими”. Ця складова методики надає інформацію про те, чи має респондент задовільні стосунки з оточенням, здатний опікуватись про інших, співчувати, розуміє, що близькі стосунки ґрунтуються на взаємних поступках. В межах соціальної творчості отримана інформація дозволяє відстежити рівень соціального інтересу до життя студентської громади, прагнення її вдосконалення.

Для діагностування показника просоціальної мотивації до життєдіяльності в інформаційному суспільстві застосовувалася методика „Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості” (С. Бубнова). Вона спрямована на вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності. В узагальненому вигляді цінності сформульовані таким чином: приємне проведення часу, відпочинок; високі матеріальні статки; пошук та насолода прекрасним; допомога та милосердя до інших людей; любов; пізнання нового у світі, людині; високий соціальний статус та керування людьми; визнання та повага людей та вплив на оточуючих; соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві; спілкування; здоров’я.

У процесі діагностування соціальної творчості високий рівень оцінки наступних цінностей – допомога та милосердя до інших людей, соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві, спілкування, пізнання нового у світі – свідчить про прояви зацікавленої активної участі у соціальній взаємодії, що ґрунтується на засвоєних соціальних цінностях. Отже, оцінюється переважно ціннісне підґрунтя виявлення соціальних потреб через обрання пріоритетів.

Сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля діагностувалася за допомогою методики „Діагностика емоційно-потребової спрямованості особистості”. Відповідно до її результатів, визначається альтруїстична, комунікативна, гностична, накопичувальна, гедоністична, естетична, романтична, прогностична, акхизитивна (накоплення), пугностична (задоволення від подолання небезпеки) спрямованість потреб особистості, що спрямована на пошук можливостей їх задоволення.

Під час діагностування соціальної творчості емоційне підґрунтя соціально-творчої взаємодії як вияв актуальних потреб особистості є запорукою здійснення соціально-позитивної дозвіллевої діяльності. Отже, високий рівень альтруїстичної, комунікативної, естетичної емоційної спрямованості особистості може свідчити про рівень розвитку погребової

сфери особистості і загалом її соціальної творчості.

Когнітивний та якостей особистості критерій визначався з показниками: схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері, пошуковість та організаційність в інформаційному суспільстві, соціальна креативність у дозвіллевій діяльності.

Схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері оцінювалася за допомогою шкали психологічного благополуччя Рифф (шкали автономія та особистісний ріст). Шкала „Автономія” характеризує респондента як самостійного та незалежного, здатного протистояти спробам суспільства думати та діяти певним чином, самостійно регулює власну поведінку, оцінює себе відповідно до особистих критеріїв.

Шкала „Особистісний ріст” характеризує відчуття розвитку, що не припиняється, студент сприймає себе „зростаючим» та таким, що самореалізується, відкритий новому досвіду, має відчуття реалізації власного потенціалу, спостерігає покращення в собі та власних діях з плином часу, змінюється у відповідності до власного пізнання та досягнень. Для готовності до соціальної творчості ці результати важливі, оскільки вказують на здатність особистості до постійного пошуку засобів реалізації соціально-позитивної мети, можливість ставати лідером у соціальній взаємодії.

Пошуковість та організаційність в інформаційному суспільстві діагностувалася за допомогою методики „Діагностування особистісної креативності Е. Туніка”, яка дозволяє визначити творчий потенціал особистості за факторами : допитливість, уявлення, складність, схильність до ризику. Найвищий сирий сумарний бал складає 100. Кінцева сумарна кількісна вираженість є показником того, що опитувані вважають себе здатними на ризик, допитливими, маючими уявлення, обирають складні ідеї, що важливо до вияву готовності до соціальної творчості.

Соціальна креативність у дозвіллевій діяльності визначалася шляхом застосування методики „Визначення соціальної креативності особистості”, яка дозволяє за допомогою самооцінки поведінки в нестандартних ситуаціях

життєдіяльності оцінити здатність до самостійного прийняття рішень, що поліпшують ситуацію, забезпечують застосування нових підходів до вирішення різних нетипових обставин.

Діяльнісно-поведінковий критерій визначався за показниками: співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів, створення нових моделей дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства, активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві

Співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів визначалася під час застосування методики „Опитувальник міжособистісних стосунків” [724], яка дозволяє визначити потребу включення (це потреба створювати та підтримувати задовільні відносини з іншими людьми, на основі яких виникають взаємодія та співробітництво), потребу контролю (потреба створення та збереження задовільних відносин з людьми, спираючись на контроль та силу), міжособистісну потребу в афекті (що визначається як потреба створювати та утримувати задовільні відносини з іншими людьми на основі емоційних стосунків та любові). Нами оцінювалася переважно потреба включення, що є змістовим елементом соціальної творчості студентської молоді.

Створення нових моделей дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства діагностувалося за допомогою методики „Інтерактивної спрямованості особистості” (Н. Щуркової в модифікації М. Фетискіна), що дозволяє оцінити здатність до конструктивної взаємодії. Оцінюється орієнтація на особистісні інтереси (егоїстичні інтереси – переважають мотиви власного благополуччя, у взаємодії з людьми переслідується мета задоволення особистісних потреб, інтереси інших людей ігноруються, що обумовлює конфліктність), спрямованість на взаємодію та співробітництво (обумовлена потребами у дотриманні конструктивної взаємодії у групі, емпатії та інтересу до спільної діяльності), маргінальна

орієнтація (схильність підкорятися обставинам, імпульсивна поведінка, прояви інфантилізму).

Активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві діагностувалася із застосуванням шкали психологічного благополуччя Рифф, зокрема шкала „Управління оточенням”, відповідно до якої оцінюється ефективне використання можливостей, що надаються, здатність створювати умови та обставини, що є необхідними для досягнення мети, солідарно реалізовувати спільну діяльність.

Узагальнені результати отриманих діагностичних даних наведені у таблиці 4.1. Як свідчать цифри, за мотиваційно-ціннісним критерієм найбільша кількість респондентів Е 1 та К 1 знаходяться відповідно на високому 44,77% і 41,67 % та середньому 40,85 % і 43, 75 % рівнях розвитку готовності до соціальної творчості, серед представників Е 2 та К 2 переважає середній рівень відповідно 55, 76 % і 57,74 %, серед Е 3 та К 3 також переважає середній рівень (43, 01 % і 47,17 %), але є суттєва відмінність, яка полягає у великій кількості даних низького рівня серед представників Е 3 та К 3 (37,63 % і 35,31 %), малій кількості даних високого рівня (19, 36 % і 17, 52 %).

За когнітивним та якостей особистості критерієм загалом ситуація подібна: представники Е 1 та К 1 знаходяться переважно на середньому (45,10 % і 45,83 % відповідно) та високому (41,18 % і 39,93 % відповідно) рівнях розвитку готовності до соціальної творчості. Групи Е 2 та Е 3 мають такі значення – середній рівень (53,19 % і 54,01 %), високий рівень (27,13 % і 29,33 %). За Е 3 та К 3 відстежується така ж тенденція, що і за мотиваційно-ціннісним критерієм: майже однакова кількість середнього (40,59 % і 41,81 %) та низького рівнів (41,67 % і 42,37 %).

За діяльнісно-поведінковим критерієм було отримано такі результати. У Е 1 та К 1 вже традиційно переважали середній (51,96 % і 48,96 %) та високий (34,97 % і 37,85 %) рівні. У Е 2 та К 2 ці дані були такими: середній

рівень 53,37 % і 52,91 %, що навіть переважає групи Е 1 та К 1, що може вказувати на виконання діяльності у сфері дозвілля, яка є схвалювальною ззовні. У Е 2 та К 2 за цим критерієм майже рівні результати за високим (25,80 % і 23,32 % відповідно) та низьким (20,84 % і 23,37 %) рівнями.

Таблиця 4.1

Результати констатувального етапу експерименту, %

Критерій	Мотиваційно-ціннісний					
Показник	Інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя			Просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві		
Рівні	високий	середній	низький	високий	середній	низький
ЕГ 1	36.27	50.98	12.75	44.12	41.18	14.70
КГ 1	31.25	58.33	10.42	43.75	37.50	18.75
ЕГ 2	31.38	50.80	17.82	24.20	57.98	17.82
КГ 2	31.15	48.91	19.94	21.31	61.48	17.21
ЕГ 3	14.52	44.35	41.13	20.16	38.71	41.13
КГ 3	17.80	49.15	33.05	14.41	40.68	44.91
Критерій	Мотиваційно-ціннісний					
Показник	Сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля			Диференційовані показники мотиваційно-ціннісного критерію		
Рівні	високий	середній	низький	високий	середній	низький
ЕГ 1	53.92	30.39	15.69	44.77	40.85	14.38
КГ 1	50.00	38.54	11.46	41.67	43.75	14.58
ЕГ 2	24.73	58.51	16.76	26.77	55.76	17.47
КГ 2	23.22	63.39	13.39	24.95	57.74	17.30
ЕГ 3	23.39	45.97	30.64	19.36	43.01	37.63
КГ 3	20.34	51.69	27.97	17.52	47.17	35.31

продовження табл. 4.1

Критерій	Когнитивний та якостей особистості					
Показник	Схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері			Пошуковість та організаційність в інформативному суспільстві		
Рівні	високий	середній	низький	високий	середній	низький
ЕГ 1	44.12	41.18	14.70	39.22	46.08	14.70
КГ 1	42.71	39.58	17.71	39.58	43.75	16.67
ЕГ 2	32.18	54.79	13.03	24.47	50.27	25.26
КГ 2	34.15	55.74	10.11	26.78	51.09	22.13
ЕГ 3	18.55	39.52	41.93	16.94	46.77	36.29
КГ 3	16.10	41.53	42.37	13.56	50.85	35.59
Критерій	Когнитивно-якісний					
Показник	Соціальна креативність у дозвіллевій діяльності			Диференційовані показники когнитивно-якісного критерію		
Рівні	високий	середній	низький	високий	середній	низький
ЕГ 1	40.20	48.04	11.76	41.18	45.10	13.72
КГ 1	37.50	54.17	8.33	39.93	45.83	14.24
ЕГ 2	24.73	54.52	20.75	27.13	53.19	19.68
КГ 2	27.05	55.19	17.76	29.33	54.01	16.67
ЕГ 3	17.74	35.48	46.78	17.74	40.59	41.67
КГ 3	17.80	33.05	49.15	15.82	41.81	42.37
Критерій	Діяльнісно-поведінковий					
Показник	Співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів			Створення нових моделей дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства		
Рівні	високий	середній	низький	високий	середній	низький
ЕГ 1	29.41	56.86	13.73	38.24	50.00	11.76
КГ 1	32.29	54.17	13.54	38.54	50.00	11.46
ЕГ 2	21.54	52.66	25.80	26.33	53.72	19.95
КГ 2	19.40	51.64	28.96	23.77	52.46	23.77
ЕГ 3	18.55	48.39	33.06	21.77	41.13	37.10
КГ 3	18.64	45.76	35.60	21.19	45.76	33.05

продовження табл. 4.1

Критерій	Діяльнісно-поведінковий					
Показник	Активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві			Диференційовані показники діяльнісно-поведінкового критерію		
Рівні	високий	середній	низький	високий	середній	низький
ЕГ 1	37.25	49.02	13.73	34.97	51.96	13.07
КГ 1	42.71	42.71	14.58	37.85	48.96	13.19
ЕГ 2	29.52	53.72	16.76	25.80	53.37	20.84
КГ 2	26.78	54.64	18.58	23.32	52.91	23.77
ЕГ 3	14.52	39.52	45.96	18.28	43.01	38.71
КГ 3	13.56	42.37	44.07	17.80	44.63	37.57

Групи Е 3 та К 3 мають такі діагностичні результати: середній (43, 01 % і 44, 63 %), низький (38,71 % і 37,57 %) переважають і майже рівні, високий (18,28 % і 17,80 % відповідно) дуже малий.

Порівняємо показники експериментальних груп (ЕГ) та контрольних груп (КГ) до початку експерименту, для оцінки коректності сформованих груп. Результати порівняння наведено в таблиці 4.1. У відповідних графах таблиць зазначено кількість респондентів за рівнями (високий, середній, низький) у відсотковому відношенні.

На основі узагальнення отриманих результатів діагностики було констатовано, що студентська молодь загалом є перспективною щодо соціальної творчості групою, але знаходиться переважно на середньому рівні її розвитку. Диференційовано мають застосовуватися відповідні форми роботи з експериментальними групами різного спрямування, оскільки вони знаходяться на різних рівнях соціальної творчості. Наприклад, представники студентського самоврядування можуть ставати ініціаторами та повноцінними учасниками організації АСПД. Для студентів, які беруть участь у гуртках та дозвіллевих осередках у позанавчальній діяльності має активізуватися соціально-позитивне дозвілля як засіб соціальної самореалізації. Представники студентства, які

задовольняють дозвіллі потреби лише поза межами ВНЗ мають залучатися до позанавчальної діяльності у відповідності до власних інтересів.

Для виявлення особливостей соціальної творчості студентства в умовах сфери дозвілля інформаційної доби застосовувалася методика з виявлення „Рівня готовності до соціальної творчості” (див. дод. О). Вона була розроблена за причини відсутності стандартизованих методик, які б виявляли специфіку прояву показників у визначеному ракурсі (інформаційна доба, громадсько-професійне спрямування соціального розвитку, сфера дозвілля) з урахуванням критеріїв та показників соціальної творчості студентської молоді, запитання переважно сконцентровані навколо провідних показників для їх уточнення після стандартних діагностичних процедур. Діагностування проводилося шляхом заповнення бланків відповідей після попереднього інструктажу, який передбачав коротке повідомлення про мету дослідження, його значення для самих респондентів та застосування оброблених результатів.

За отриманими даними на запитання „Чи вважаєте Ви, що об’єктивні зміни умов соціального життя в глобальному світі мають наслідком нові моделі соціальної взаємодії” 29 % опитуваних студентів відповіли: так, але вплинути на цей процес не можливо; 27 % так, у нових умовах мають бути нові моделі соціальної взаємодії, 21 % так, і студенти мають брати участь у створенні нових моделей соціальної взаємодії, 23 % дали відповідь, що їх це не цікавить.

Під час відповідні на запитання про розуміння сучасного інформаційного суспільства, 15 % відповіли, що це простір для самореалізації особистості, 22 % вважають його об’єктивною тенденцією розвитку людської цивілізації, 36 % зважають на можливість знайти будь-яку інформацію за невеликий час, 27 % відповіли, що це засіб для поліпшення навчання.

Відповідаючи на запитання „Чи вважаєте, що соціальні ризики в умовах глобалізації спричиняють”, відповіді розподілилися наступним чином: 18 % соціальну пасивність, 32 % маніпулювання свідомістю, 15 % соціальні відхилення, 35 % залежність від Інтернету.

На запитання „Чи можна реалізувати корисне дозвілля у соціальних мережах? ” переважала відповідь: „Так, для цього є безліч можливостей» (48 %), „Скоріше просто цікаве спілкування” (21 %), „У мережі немає дійсних однодумців” (12 %), „Ні, тільки згаяти час” (19 %).

Узагальнюючи результати застосування вказаної методики, з'ясовано, що в умовах інформаційного суспільства переважає тенденція зростання використання засобів Інтернет та комп'ютерних технологій для проведення дозвілля студентською молоддю. Водночас ця соціальна група усвідомлює певні негативні наслідки зловживання цією діяльністю та бачить можливість здійснення соціально-корисних дій за допомогою новітніх засобів.

Окрім анкетування та тестування використовувалися на цьому етапі також інші види діагностичних методик. В соціально-педагогічному дослідженні пріоритет зміщується в бік „включеного спостереження», яке являє собою реальну участь дослідника в спостережуваному процесі при збереженні природного ходу розвитку подій. Дослідник при цьому отримує можливість глибше проникнути в сутність явищ, що вивчаються, їх соціокультурні й психолого-педагогічні аспекти. Це дозволяє в режимі реального часу побачити всі плюси й мінуси досліджуваного процесу [511]. За результатами включено спостереження велось фіксування результатів у щоденниках кураторів, які узагальнювали та надавали оцінку цій інформації.

Допоміжним засобом діагностики стало інтерв'ювання студентами-старшокурсниками студентів молодших курсів, яке відбувалося за допомогою фіксування технічними засобами і створення кліпів та з метою використання під час позанавчальної діяльності. Особливості отримання інформації полягали в тому, що використання медіа та інформаційних технологій запроваджувалося під час відео інтерв'ю та його результатів використання для створення роликів та кліпів на конкурс. Така діагностика є одночасно засобом здійснення АСПД в деяких випадках, зокрема соціально-педагогічні ситуації створювалися не тільки з метою діагностування, але й як метод здійснення діяльності. Це були ситуації, що стосувалися взаємин студентів в академічних групах, виконання

доручень у процесі позанавчальної діяльності, здійснення дозвілєвої діяльності для досягнення соціально-позитивних цілей. Зокрема під час цих методів роботи відбувалося систематичне спостереження. Кураторами, які брали участь у діагностуванні застосовувалися якісні методики „Характеристика” [555]. За їх результатами визначалися особливості сформованості студентських мікрогруп, спрямованість ціннісних орієнтацій в середині групи, згуртованість та солідарність учасників дозвілєвих осередків ВНЗ. Таким чином, було встановлено, що існує потреба у запровадженні АСПД у сфері дозвілля зі студентською молоддю для сприяння розвитку їх соціальної творчості.

Для підтвердження якісного аналізу використовувався кількісний аналіз – математична статистика. Для порівняння рівня сформованості соціальної творчості студентської молоді в експериментальних і контрольних групах, використано статистичний критерій Пірсона (критерій χ^2). Була висунута нульова гіпотеза про тотожність двох сукупностей, наведених у таблиці 4.1. Статистичне значення критерію χ^2 було обчислено за формулою 1:

$$T_{\text{екс}} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^2 \frac{(n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2}{(p_{1i} + p_{2i})}, \quad (1)$$

де n_1, n_2 – об’єми двох вибірок із двох сукупностей;

p_{1i} – кількість об’єктів першої вибірки i -ої категорії;

p_{2i} – кількість об’єктів другої вибірки i -ої категорії.

При повному співпадінні емпіричних та критичних частот $\sum(n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2 = 0$. При не співпадінні необхідно провести порівняння емпіричного значення χ^2 з його критичним значенням, яке визначається за таблицею [586] з урахуванням ступенів свободи n . У даному випадку для рівня значущості $\alpha = 0,05$ (тобто надійності 95 %, що є загальноприйнятим для педагогічних досліджень) і кількості ступенів свободи $k = n - 1 = 3 - 1 = 2$ (n – кількість рівнів: високий, середній, низький за кожним показником) критичне значення критерію $T_{\text{табл}} = 5,99$.

Нульова гіпотеза, яка передбачає, що різниця між обчисленими емпіричними частотами та математичним очікуванням має випадковий характер і між ними немає різниці, відхиляється, якщо $T_{\text{емп}} > T_{\text{табл}}$, для прийнятого рівня значущості α . У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза, тобто розподіл об'єкта на n категорій за станом досліджуваної якості є відмінним в двох розглянутих сукупностях. Для того, щоб співставити експериментальні та контрольні групи між собою і визначити, чи всі групи є приблизно рівними за всіма показниками, за формулою (1) було визначено значення критерію $T_{\text{емп}}$ для всіх комбінацій експериментальних та контрольних груп між собою. Отримані результати наведено в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2

**Дослідження експериментальних і контрольних груп за
критерієм Пірсона**

Критерій	Показник	T емп			T табл
		ЕГ 1 - КГ 1	ЕГ 2 - КГ 2	ЕГ 3 - КГ 3	
Мотиваційно-ціннісний	Інтерес та цінісне ставлення до професійно-громадського життя	1.09	0.58	1.76	5.99
	Просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві	0.66	1.10	1.41	
	Сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля	0.57	1.47	0.81	
	Диференційовані показники мотиваційно-ціннісного критерію	0.24	0.40	0.54	

продовження табл. 4.2

Критерій	Показник	Т емп			Т табл
		ЕГ 1 - КГ 1	ЕГ 2 - КГ 2	ЕГ 3 - КГ 3	
Когнитивний та якостей особистості	Схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері	0.33	1.61	0.27	5.99
	Пошуковість та організаційність в інформативному суспільстві	0.18	1.18	0.66	
	Соціальна креативність у дозвіллевій діяльності	1.03	1.26	0.18	
	Диференційовані показники когнитивно-якісного критерію	0.06	1.25	0.12	
Діяльнісно-поведінковий	Співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів	0.20	1.13	0.20	
	Створення нових моделей дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства	0.01	1.78	0.59	
	Активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві	0.82	0.87	0.21	
	Диференційовані показники діяльнісно-поведінкового критерію	0.18	1.27	0.12	

Аналіз даних таблиці 4.2 показав, що експериментальні та контрольні групи задовольняють умові невідмінності двох сукупностей $T_{\text{емп}} < T_{\text{табл}}$. Таким чином, за допомогою критерію Пірсона (критерію χ^2) було виявлено, що всі групи мають близькі вихідні дані. Результати розрахунків наведені у

таблиці 4.2 свідчать про несуттєві статистичні відмінності між контрольними та експериментальними групами на початку експерименту.

Величини χ^2 не перевищують значення 1,78, тобто усі наведені результати менші за критичне значення Пірсона (критичне значення χ^2 при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$ $T_{\text{табл}} = 5,99$), що означає приблизно однаковий рівень сформованих експериментальних та контрольних груп на початку проведення експерименту.

Базуючись на науково обґрунтованій та розробленій моделі системи АСПД, враховуючи результати комплексної діагностики, яка дозволяє застосувати основні принципів елементи системи у єдності і наповнити їх відповідним змістом, було визначено програмні засади подальшої науково-дослідної діяльності в межах другого її етапу. Провідними програмними засадами, що покладено у практичну площину, на всіх експериментальних майданчиках стали:

1. Визначення конкретної соціально-виховної ідеї у ВНЗ, урахування новітніх соціально-культурних умов інформаційного суспільства під час реалізації програми.
2. Створення центру активних дій та ініціативної групи, розроблення на кожному експериментальному майданчику у відповідності до загальних програмних засад власного плану дій щодо реалізації АСПД.
3. Врахування провідних стратегічних пріоритетів, що забезпечують здійснення і дозволяють дійти мети діяльності.
4. Активізація студентського самоврядування з метою генерування соціально-позитивних ідей та безпосередньої участі у реалізації програми.
5. Здійснення АСПД на основі дозвілєвих потреб студентів як у позанавчальній діяльності ВНЗ, так і відкритій сфері дозвілля.
6. Забезпечення контактів з відкритою сферою дозвілля на основі реалізації ініціатив студентів.

Це дозволяє розглядати не окремі експериментальні майданчики, а запроваджувати базові елементи системи із застосуванням творчого підходу у кожному ВНЗ. Програма реалізації системи АСПД наведена у додатку (див дод. П).

У процесі здійснення програми реалізації системи АСПД мають додержуватися її провідні принципи (див. 3.3.). Не змінюючи провідні стратегічні пріоритети, допускається добір власних методів та засобів досягнення як загальної мети, так і провідної цілі на рівні експериментального майданчика.

Таким чином, продовженням соціально-педагогічного дослідження став етап експериментальної перевірки системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля. Він передбачав підготовку експериментальних майданчиків для проведення вказаної діяльності, комплексну діагностику соціальної творчості студентської молоді, соціально-виховного середовища ВНЗ, визначення можливостей запровадження системи АСПД відповідно до виявлених особливостей кожного закладу вищої освіти. Було створено три експериментальні і три контрольні групи, за результатами діагностування яких було виявлено, що студентська молодь знаходиться переважно на середньому рівні розвитку соціальної творчості. Після застосування статистичного критерію Пірсона, встановлено, що величини χ^2 не перевищують значення 1,78, тобто усі наведені результати менші за критичне значення Пірсона (критичне значення χ^2 при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$ $T_{\text{табл}} = 5,99$), що означає приблизно однаковий рівень сформованих експериментальних та контрольних груп на початку проведення експериментальної роботи. Методи і форми роботи з експериментальними групами різного спрямування мають застосовуватися диференційовано, оскільки їх представники мають різний ступінь розвитку соціальної творчості.

4.2. Впровадження та експериментальна перевірка системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля.

Викладення матеріалу цього підрозділу дисертаційного дослідження базуватиметься за наступною логікою: значна увага приділятиметься тим організаційним формам та методам, які дозволятимуть реалізувати завдання в комплексі та об'єднати в собі стратегічні пріоритети, не залежно від конкретної виховної сфери, тим самим сприяючи її активізації разом з іншими, акцент робитиметься на тих діях, які дозволяли реалізувати мету, завдання, умови стійкості системи АСПД, а також ті, які були ініційовані власне студентами, оскільки базувалися на їх соціальній суб'єктності та ініціативності, дозвіллевих вподобаннях.

В межах науково-дослідної роботи з перевірки системи АСПД найінтенсивнішим був етап запровадження відповідної комплексної програми. У процесі реалізації системи АСПД добиралися як традиційні, так і інноваційні методи і форми. В цілому додержувалися розуміння пропонуваного С. Савченко, що виховний чи дозвіллевий захід як провідне явище практики, розглядається з позицій організації спів-буття, спів-творчості, спів-переживання, тобто сходження студента до суб'єктності, завдяки чому він набуває особистісно-значимого орієнтування в мікросоціумі, оволодіває прийомами регуляції своєї поведінки [511].

На підготовчому етапі реалізації програми провідними видами діяльності стали: на рівні сфери дозвілля ВНЗ – підготовка кураторів до участі у діяльності, активізація студентського самоврядування, розбудова анімаційно-дозвіллевого простору ВНЗ; на рівні відкритої сфери дозвілля – пошук, виявлення соціально-виховних можливостей закладів, в яких реалізовуватимуться студентські дозвіллеві ініціативи та встановлення взаємодії для подальшої сумісної діяльності.

На внутрішньому рівні здійснювалася різнопланова діяльність, яка дозволила впровадити програму реалізації системи АСПД. Оскільки в процесі діагностики було доведено, що існує потреба соціально-педагогічного

просвітництва кураторів академічних груп, підвищення їх обізнаності з проблем соціального виховання в сучасних умовах та можливостей організації дозвіллевої діяльності студентів, то окремо проводилася робота відповідного змісту.

Робота з кураторами академічних груп, як із представниками виховної ланки ВНЗ та фахівцями, що мають професійно здійснювати зобов'язання, відбувалася поступово протягом всієї науково-дослідної роботи, у межах реалізації системи акцент було зроблено на соціально-виховній компетентності та специфіці позанавчальної і дозвіллевої діяльності студентської молоді, а також на сучасних соціальних проблемах цієї соціальної групи, участь у вирішенні яких має безпосередньо брати участь куратор.

Для виконання цих завдань використовувалися такі форми роботи як Школа педагогічної майстерності, регіональні Інтернет-збори кураторів, а також науково-практичні конференції та методичні семінари для кураторів тренінги, наради, методичні збори, обмін досвідом за допомогою ресурсів інформаційного середовища. Організація цього напрямку роботи переважно ґрунтувалася на традиційних для кураторів документах (план роботи куратора, методичні посібники, положення про куратора академічної групи, щоденник куратора), але ставилося завдання зробити крок до майбутніх перспективних рішень проблем соціального виховання студентів у вищій школі. Це здійснювалося під час просвітницько-інтерактивної взаємодії. Залучалися фахівці до проведення тренінгів з підвищення соціально-педагогічної компетентності кураторів. Наприклад, під час тренінгу „Соціальне виховання студентської молоді в умовах інформаційного суспільства” акцентовано на тому, які провідні пріоритети соціального розвитку студентства мають бути врівноважені зі змінами соціально-культурних умов. Зокрема вплив глобалізації на виховання соціальної активності та відповідальності студентів у загальному соціальному просторі. Тема „Використання новітніх методів

інформаційної доби у процесі роботи куратора” користувалася інтересом та мала практичне продовження.

Тренінг „Соціально-педагогічна діяльність у ВНЗ” сприяв: виробленню навичок участі у програмній діяльності; просвітництву щодо можливостей СПД, пошуку ресурсів застосування цього виду фахової діяльності у закладі вищої освіти. Особливу зацікавленість викликали теми, що присвячені загрозам Інтернет-простору для безпеки нової генерації, профілактиці нехімічної адикції серед студентської молоді.

Використовувалися форми сумісного навчання студентів та кураторів, які проводилися студентами, що знаються на Інтернет та комп’ютерних технологіях і пропонували власний досвід для інших. Наприклад, реальним результатом такої роботи стало ведення документації кураторів у електронній формі, участь у студентських форумах в Інтернеті. В цілому використання сучасних медіа та віртуального простору у кураторській діяльності, взаємне навчання та просвітництво студентів і кураторів викликало зацікавленість, оскільки студенти мають змогу навчити чомусь викладачів у позанавчальному процесі і це є ознакою демократизації процесу взаємодії між викладацькою та студентською ланками у процесі соціально-виховної роботи.

Регулярно проводилися заняття в Школі педагогічної майстерності. Це є типовою діяльністю у ВНЗ, але у випадку запровадження АСПД вони мали таку тематику: „Інтерактивні методики виховання у вищій школі”, „Сучасні вимоги до дистанційного навчання”, „Використання віртуального простору у процесі роботи куратора”, „Використання сучасних соціально-педагогічних ігор у позанавчальному процесі”, „Анімація як засіб активізації навчально-виховного процесу”, „Профілактика професійного вигорання у різних сферах професійно-соціальної взаємодії” та ін.

Заняття добиралися залежно від того, що у різних ВНЗ соціально-педагогічна компетентність кураторів різна, оскільки не всі мають педагогічну освіту, можуть бути кандидатами та докторами технічних наук, соціального управління, мистецтвознавства. Ця діяльність була гнучкою. Куратори

педагогічних закладів вищої освіти мають вищий рівень соціально-виховної компетентності, оскільки здебільшого там працюють педагогічні фахівці. Але й серед них є викладачі математики, фізики, історії та ін., отже, знання з педагогіки та психології вищої школи, які набуваються під час навчання в магістратурі та аспірантурі, мають доповнюватися вдосконаленими соціально-виховними методиками кураторської діяльності. До того ж педагогічні ВНЗ мають потенціал підготовки фахівців з соціальної педагогіки, на всіх факультетах викладається ця дисципліна. В інших ВНЗ це відсутнє.

Куратори були ознайомлені під час наради із особливостями та специфікою запровадження програми АСПД, поставлені конкретні завдання щодо організації кураторської діяльності у позанавчальному процесі з урахуванням того, що дії відбуватимуться переважно поза межами академічної групи, але у межах дозвілєвих спільнот студентської молоді.

Наступним напрямом підготовчого етапу стала розбудова реального студентського самоврядування, яке стало одним з суб'єктів реалізації програми та ініціаторів різних за змістом форм та методів позанавчальної та дозвілєвої діяльності. Це було складним завданням, оскільки активним студентам ставилося завдання залучити інших студентів до діяльності, але відразу подолати пасивність, безініціативність, безвідповідальність великої групи студентів важко без серйозних мотивуючих дій.

Забезпечення студентського самоврядування провідне завдання для самовідновлюваності та стійкості системи реалізовувалося через виявлення лідерів, розкриття можливостей запровадження СПД у ВНЗ, роз'яснення специфіки сучасного дозвілля та анімаційного підходу. Провідним завданням у цьому напрямі було усвідомлення студентами власної „самості” як активного соціального суб'єкта, самоорганізація позанавчальної діяльності на основі принципу субсидіарності, виявлення дозвілєвих і соціальних потреб та визначення шляхів їх забезпечення.

Організаційно це відбувалося під час нарад, зборів та дискусій. Однак, для активізації реального самоврядування в сучасних умовах замало

традиційних методів. З цією метою використовувалися методи активної педагогіки. Це були акції „Спробуй себе у дії” (КЗ „ХГПА”), під час яких студентам надавалася можливість реалізувати себе у різних видах діяльності, спробувати здійснити власними зусиллями організацію співробітництва в межах академічної групи, факультету. Така діяльність дозволяла визначати мету взаємодії, шляхи реалізації задуму, оцінити його ефективність. Захід „Я знаю, що можу....” (ХДАК) – активна робота, спрямована на самоусвідомлення та самоактивізацію всередині студентських груп, виявлення прихованого потенціалу до організаційної та комунікативної діяльності. Під час такої форми використовувалася театралізація та оцінювалися можливості позитивного спілкування на міжособистісному, між груповому рівнях. Серед вказаного циклу активних методів позитивно сприймався такий: „Усвідом свою мрію” (УПА) – вироблення соціально-позитивних ідей під час мозкового штурму, який мав за мету утворення креативної атмосфери спілкування та нестандартного вирішення проблемних ситуацій. Під час його проведення студенти усвідомлювали та презентували власні мрії, доводили можливість їх здійснення. Це сприяло розвитку уяви, творчого підходу до власної життєдіяльності й можливостей участі у вдосконаленні соціуму.

Відбувалися акції креативної самопрезентації у групах та на факультетах, що супроводжувалися створенням роликів, кліпів, фото-колажів тощо. Це дозволяло не тільки активізувати студентську молодь, але й привернути увагу до реалізації можливостей студентського самоврядування.

Застосовувалися нетрадиційні просвітницькі методи серед студентства, які полягали у неупередженому впливі під час навчальної роботи, для чого за попередньою домовленістю з викладачами гуманітарних дисциплін (історія, література, філософія, соціологія, педагогіка), змін в робочих програмах дисциплін, складалися творчі завдання (банк цікавих ідей) і розроблялися дидактично-виховні ситуації, що дозволяли виявляти активних студентів і знаходити шляхи конструктивної взаємодії через вироблення мети, завдань, засобів вирішення.

Для активізації самоврядування застосовувалося також інтерактивне спілкування у вигляді невербальної Інтернет-дискусії на студентському форумі. Загалом під час її здійснення виявлялися проблеми навчальної та позанавчальної діяльності, зокрема взаємодія спеціальностей в межах факультету та закладу вищої освіти, запровадження активних форм студентського дозвілля, активізація активності студентства під час соціально значущих акцій тощо. Оцінювалися перспективи, висувалися пропозиції щодо виявлення найцікавіших ідей, активізації взаємодії у сфері дозвілля в новітніх інформаційних умовах.

Запровадження театралізованого заходу „Поясни іншому власну позицію без слів” (пантоміма, візуалізація, пісочна анімація, колективний малюнок, фото презентація) дозволяло студентам знаходити однодумців, розбудовувати та реалізовувати власні ідеї за допомогою створеної команди, доводити правоту серед інших. Цей вид діяльності став особливо популярним у ХДАДМ, оскільки втілення художніх образів для соціально-позитивної мети узгоджувалося з їх професійно-орієнтованим дозвіллям. Змагання з риторичної майстерності „Вербалізація” (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди) віддзеркалювало традиційні для студентства способи самореалізації, в чому вбачається наступність, але в сучасних умовах соціальний лідер-майбутній педагог має переконати у власній позиції і словом, і ділом. Для чого студенти вправлялися у побудові фраз, що можуть переконувати інших, відпрацьовували власні здібності у процесі залучення студентів до самоврядування, волонтерства, громадської діяльності.

Під час формування студентського активу для солідарного вироблення плану подальших дій застосовувався мозковий штурм „Яким має бути реальне самоврядування?”, під час якого студенти-представники всіх ВНЗ, де були експериментальні майданчики, висували та презентували конкретний план дій, що колегіально обговорювався та затверджувався. Під час дискусій „Чи потрібен студенту вихователь?”, „Студент – це лідер, чи...”, театралізації „Сам собі керівник” обстоювалися позиції суспільного лідерства, розглядалися

ситуації, що виникають під час взаємодії студентів між собою та з викладачами і кураторами. Здійснення таких інтерактивних дій дозволяло брати участь у неформальному спілкуванні, визначатися з власним ставленням до ситуації, пропонувати шляхи вирішення.

Найактивніші студенти з самоврядування ініціювали промо-акції для потенційних учасників реального самоврядування. Наприклад, акція „Самоврядування – шлях до успіху” (ХДАК) проводилася поетапно. Спочатку флеш-моби у різних корпусах академії для привернення уваги, потім розроблення колажів „Що таке самоврядування”, згодом узагальнення у вигляді презентацій та власних студентських проектів щодо розбудови самоврядування. Наприклад, серед проектів, що перемогли на конкурсі був проект „Інтерактивне самоврядування”, що передбачав постійну творчу взаємодію представників самоврядування та мистецьких і туристичних осередків ВНЗ. Такі проекти поклалися в основу функціонування самоврядування загалом, та зокрема під час реалізації програми.

Ця діяльність не закінчувалася на підготовчому етапі, стала постійною, оновлювалася періодично із застосуванням нових форм і методів активної роботи. Було отримано практичний реальний результат – створене самоврядування, здатне працювати за принципом субсидіарності та серед іншого вирішувати завдання організації дозвілєвої діяльності студентів в сучасних умовах. Були обрані лідери, для яких цінність соціального життя є провідною, лідерські якості відбивають не тільки індивідуалістичні потреби, але й соціальні.

Результатом активізації студентського самоврядування на підготовчому етапі в межах програми АСПД стало створення Центру студентського дозвілля „ANIMA@stud.ua”, який став довготривалою організаційною формою реалізації. Центр студентського дозвілля (далі ЦСД) – це студентська спільнота, що створюється в межах діяльності студентських рад ВНЗ, що залучалися до реалізації програми, на засадах самоврядування, спільності інтересів, добровільності, творчої активності, за підтримки адміністрації ВНЗ.

Метою його функціонування на рівні ВНЗ є просоціальна творча самореалізація студентів у сфері дозвілля, активізація соціально-виховного простору, актуалізація просоціальної позанавчальної діяльності, формування активу, створення студентських груп за інтересами, які мають усталені дозвіллі в подоби, розвиток умов для соціальної творчості, стимулювання новітніх ідей соціально-позитивного спрямування і соціально-виховного характеру через сферу дозвілля (див дод. Р).

У межах діяльності ЦСД для реалізації АСПД та розбудови відповідного середовища у ВНЗ створюються організаційні підгрупи, що відповідають за різні сфери дозвілльової діяльності на основі власних інтересів, рішення виробляються сумісно, шляхом інтерактивних форм взаємодії. На початку роботи ці підгрупи виконують функції: діагностичну (вивчення дозвілльових потреб студентів, можливостей середовища ВНЗ та міського, регіонального, міжнародного), інтелектуально-мотивуючу (відповідає за стимулювання усвідомлення провідних соціально-позитивних завдань у сфері дозвілля серед студентства); інформаційну (збір інформації та її поширення для інформування за допомогою сучасних медіа засобів, залучення нових членів творчої спільноти); креативну (збір та розгляд ідей, що висуваються студентами); управлінсько-режисерську (обґрунтування подальших кроків діяльності, вироблення конкретного плану дій, розробка програми та залучення ресурсів); реалізаційну (здійснення дозвілльової ініціативи).

Таким чином, створюється нова спільнота у середині студентського середовища, встановлюються нові форми взаємодії, новий рівень спілкування та діяльності (на принципах наданої можливості, спробуй тут і зараз, активної позиції, конструктивної взаємодії (спілкування для співпраці), шаг назустріч, добровільна участь, зміна ролей, різноманітність діяльності, знайди свій інтерес), оновлені дозвіллі та нові методи інформаційного суспільства. Все це у сукупності дозволяє говорити про інноваційність АСПД у соціально-виховному середовищі ВНЗ.

На підготовчому етапі у відкритій сфері дозвілля відбувався моніторинг її соціально-виховних можливостей через реалізацію практичних форм АСПД, що відразу сприяло участі у ній студентів (наприклад, пошукова діяльність „Знайди цікавий музей” (УПА), „Що може сучасна бібліотека” (ХДАК), „Туристичний простір студента” (ХДАК), „Де потрібен волонтер” (КЗ ХГПА), „Наше креативне дозвілля” (ХДАДМ), „Моя професія – моя творчість” (ХНПУ ім. Г. С. Сковороди) та ін.). Отже, поступово створювався дозвіллевий простір з метою активізації його соціально-виховних можливостей та участі студентів у його вдосконаленні за допомогою реалізації ініціатив.

Експертна оцінка таких можливостей відбувалася за допомогою фахівців закладів культури та дозвілля (музеї, бібліотеки, театри, кінотеатри, дозвіллеві центри, туристичні об'єкти, спортивні та паркові споруди тощо), освіти, соціального захисту. Під час експертизи виявлялися можливості цих установ у процесі створення умов для актуалізації соціальних цінностей, надання можливостей для виявлення соціальних якостей, реалізації просоціальної поведінки. У подальшому інформація аналізувалася студентами та керівниками програми і виявлялися практичні шляхи вдосконалення сфери дозвілля. Провідними пріоритетами діяльності стали висунення та реалізація соціально-позитивних дозвіллевих ініціатив у відкритому соціально-культурному просторі та розбудові глобальної культури в інформаційному суспільстві.

Для вирішення вказаних завдань створювалися умови для налагодження соціального партнерства ВНЗ та закладів сфери дозвілля. Укладалися договори із закладами, які включалися до програмної діяльності. Складався план дій, в якому відбивалися дозвіллеві ініціативи, які мають бути запроваджені. Наприклад, у ХДАК специфіка підготовки студентів сприяє діагностуванню відкритої сфери дозвілля. Туристичні можливості міста, регіону досліджують майбутні туристи, бібліотекарі – бібліотечну галузь, музеєзнавці – музеї, музиканти, хореографи, театralи – мистецькі можливості дозвілля, медівники – дозвіллеві можливості медіа сфери та віртуального простору, соціальні

педагоги – загалом сферу дозвілля, її соціально-виховні можливості. У КЗ „ХГПА” пошук подальшої діяльності сконцентрувався у напрямі волонтерської допомоги у сфері дозвілля. Зокрема акцентувалося на дозвіллевих можливостях сфери соціального захисту. В УПА акцентувалося на виявленні професійно-громадянської позиції студентів у сфері дозвілля, у ХНПУ ім. Г. С. Сковороди – соціально-педагогічні можливості дозвілля закладів освіти, у ХДАДМ пошукова діяльність велася у мистецькому напрямі, виявленні можливостей реалізації художньо-образного засобу для дозвіллевих ініціатив (стріт-арт, флеш-моб скульптур, графіки, плакатів соціально-виховної тематики тощо). Отже, було створено спеціальні компетентні команди (фахівці та студенти з кафедр ВНЗ), які проводили розвідку та професійний моніторинг, залучали інших студентів до цього.

Загалом під час реалізації програми основним результатом підготовчого етапу діяльності як на рівні сфери дозвілля ВНЗ, так і у відкритій сфері дозвілля стало визначення провідної соціально-виховної ідеї кожного ВНЗ, яка реалізовуватиметься як під час реалізації програми, так і після її завершення.

У ХДАК ідеєю соціально-виховної розбудови освітньо-дозвіллевого простору стала така: розвиток соціальності та культуротворча місія представників культурологічно-мистецької еліти в добу глобалізації; у ХДАДМ – миротворча сила художнього мистецтва; у ХДПУ – моя професія – мій громадський обов’язок та суспільне призначення; в УПА – розвиток громадянської свідомості в інформаційному суспільстві; у ХГПА – добровільна підтримка та суспільне служіння в соціально-дозвіллевому просторі.

Таким чином, для реалізації системи АСПД у кожному ВНЗ (експериментальні майданчики) було створено команду власну, яка генерувала ідеї та сприяла залученню студентів до діяльності. Відбувалася постійна взаємодія між ВНЗ та координація дій. Незмінним було те, що АСПД будувалася згідно встановленої мети, напрямів системи АСПД, але наповнення змістом та методи, що його відбивали добиралися гнучко та

творчо, відповідно до кваліфікації фахівців кураторів та дозвіллевих потреб і ініціатив студентів.

Із визначенням провідної концепції розбудови соціально-педагогічної діяльності у ВНЗ, створенням студентського дозвіллевого центру як організаційної структури, почався *етап реалізації програми* запровадження системи АСПД, розгалужувалася діяльність ЦСД та інших осередків дозвіллевої діяльності за участі студентів, кураторів, автора програми. На цьому етапі вдалося поєднати у методах, формах, засобах ті стратегічні пріоритети, які були визначені для запровадження системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля: вдосконалення традиційних виховних сфер ВНЗ для забезпечення розвитку соціальної творчості студентської молоді у позанавчальній діяльності; розбудова соціально-позитивного інформаційно-дозвіллевого середовища у поза навчальній діяльності для виявлення соціальної суб'єктності; спрямування соціально-позитивної ініціативи студентства на вдосконалення соціально-виховного простору ВНЗ.

Інтенсифікація дій, що сприяють прямій участі студентів у соціально-культурних процесах на підґрунті провідних видів позанавчальної діяльності, самоорганізація дозвілля студентів відбувалася на базі ЦСД як осередку студентського дозвілля, що став середовищем генерації ідей та їх реалізації.

Для актуалізації соціально-ціннісного компоненту мотиваційної структури особистості студента, розвитку культури дозвілля студента як складової соціальної культури застосовувалися тривалі та нетривалі форми роботи, що було викликано необхідністю наступності та послідовності заходів, які передбачалися програмою. Ключовими формами стали ті, що ініціювалися й схвалювалися студентами та викликали найбільший ступінь їх суб'єктної зацікавленості та інтересам у сфері дозвілля.

Становлення суб'єктності студента відбувається за допомогою методів, які базуються на створенні ситуації проблемності, проєктивності, евристичності, рефлексивності, емоційної забарвленості. Механізмом

становлення суб'єктності є ціннісно-сміслова взаємодія та рефлексія у створених суб'єктно-орієнтованих ситуаціях. Використовуються методи, що спрямовані на активізацію мобільності студентської спільноти, а саме спільний аналіз реальності, критична позиція в проблемних питаннях й знаходження відповідальності, аналіз та діалог про майбутнє перетворення, спрямовані зміни та поліпшення реальності, постійний аналіз, оцінка, корекція результатів.

Детальніше схарактеризуємо ті форми, методи, засоби, які відбивають новітні перетворення у сфері дозвілля студентської молоді в умовах інформаційного суспільства, а саме пов'язані з медіа-активністю, діяльністю у віртуальному середовищі, застосуванням комп'ютерних та Інтернет технологій для позитивного суб'єктивізованого дозвілля.

Для реалізації цього стратегічного пріоритету та дій, що забезпечують відповідність змінам у сучасній сфері дозвілля працював „Студентський медіа центр”, який став не тільки засобом введення новацій та вдосконалення традицій, але й одним з осередків реалізації програми АСПД у сфері дозвілля, оскільки саме на його підґрунті кристалізувалися ідеї, відбувався аналіз та реалізація дій, схвалених колегіально та солідаризовано. Протягом перебігу програми на базі Студентського медіа центру відбувалося медійне забезпечення, популяризація та супровід усієї діяльності.

Для розбудови цього напряму діяльності методично виваженим та обґрунтованим було поєднання цієї організаційної структури у позанавчальному просторі з діяльністю студентського наукового гуртка, члени якого в межах програми проводили власні дослідження проблем дозвіллевої діяльності студентства в сучасних умовах і мали змогу презентувати їх результати на традиційних конференціях молодих учених ХДАК („Культура та інформаційне суспільство” (секція – освітньо-виховна місія культури; соціально-педагогічні технології)) та конференціях кафедри соціальної педагогіки „Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми і перспективи”.

Студентів найбільше цікавила проблематика мотивації молоді до участі у позитивному дозвіллі, вплив на нього комп'ютерних ігор та спілкування в Інтернет-мережі, дозвіллева діяльність у віртуальному просторі, кіберзалежність тощо. Як свідчить досвід впровадження АСПД, суб'єктам програми, керівникам наукових студентських гуртків та кураторам студентських груп було доцільно у науковій співпраці зі студентами здійснювати включене спостереження та ненав'язливу активізацію та стимулювання вироблення власних студентських ініціатив.

Сприяння суб'єктивізації інформаційної діяльності студента у сфері дозвілля відбувалося шляхом створення власними зусиллями студентів безпечного інформаційного середовища, участь у створенні соціально-позитивної інформації, яка має значення для студентської молоді, активізація культурно-комунікаційного осередку музею та бібліотеки ВНЗ. Традиційно студенти здійснюють певну медіа активність, беруть участь у підготовці періодичних видань ВНЗ. Наприклад, у ХДАК це підтверджується виданням за участі студентів газети „Бурсацький узвіз”. Власне студенти описують у ній проведені заходи, зокрема театралізована екскурсія-вистава в історико-археологічному музеї-заповіднику „Верхній Салтів” імені В. О. Бабенка для дітей з обмеженими фізичними можливостями була презентована у цьому виданні самими студентами кафедри музеєзнавства та пам'яткознавства. Щорічний захід „Посвячення в соціальні педагоги” традиційно описують студенти у статті до газети. Це забезпечує рефлексію та розширення інформаційного середовища, залучення до цього новітніх засобів комунікації за допомогою студентських ініціативних дій.

На експериментальних майданчиках у ВНЗ функціонувала візуалізована Інтернет-газета студентів, публікації в якій створювалася відповідно до актуальної проблематики, яка хвилює представників цієї соціальної групи, стосується студентського дозвілля. До участі залучалися викладачі, котрі володіють актуальною інформацією і можуть сприяти самовираженню шляхом художніх та вербальних образів. Доступ до публікації у цьому медіа проекті

отримували всі бажаючі, які довели актуальність публікації та пройшли відбір редакційної колегії. Специфічним стало не тільки розміщення статей та фото у цьому виданні, але й можливості коментувати матеріал. Наприклад, цикл статей „Слобожанщина туристична” спрямовувався на виявлення та популяризацію провідних туристичних об’єктів, можливостей студентів популяризувати культурні цінності регіону.

Особливо слід відмітити ті ініціативи студентів, які мають безпосереднє соціально-виховне значення. Зокрема безпечне інформаційне середовище створювалося через „Інтернет-клуб” та „Студентський кібер-простір”. Інтернет-клуб ставив пріоритетним завданням відстеження інформації в соціальних мережах, популярних серед студентів, зміст діяльності, який пропонується у віртуальних групах, пошук соціально-негативної інформації для її розвінчання та попередження. Це дозволяло нівелювати негативний вплив Інтернет-спілкування на студентів їх власними зусиллями. Наприклад, акція „Стоп-тролінг” спрямовувалася на попередження маніпулювання ціннісними орієнтаціями.

Водночас, пропонувалися інші соціально-позитивні види активності у віртуальному просторі. Форма роботи „Студентський кібер-простір” організована на базі Інтернет-клубу, який як модернізоване клубне утворення ставив за мету надання Інтернет-активності позитивного спрямування, задоволення потреб студентської молоді в ігровій активності. Для цього проводилися змагання з комп’ютерних ігор. Добиралися ігри, які є не тільки популярним серед студентів, але й мають певне змістовне навантаження, наприклад, популяризують різні культури та історичні події („Civilization”), формують спільне стратегічне бачення („World of Tanks”). Така діяльність розвивала навички командної взаємодії, що мотивувалася спільними дозвіллевими інтересами.

Окрім ігрової діяльності проводився конкурс краща Інтернет-сторінка. Квест „Медіа варта”, що розроблявся з метою відстеження шкідливої

інформації та попередження користувачів, квест „Інформаційна безпека”, активізувалися „Добрі послуги” через Інтернет між студентами.

Популярністю серед студентства користувалася форма роботи „Wi-fi – зона інтелекту та позитиву” як акція обміну корисними сторінками в Інтернеті та позитивною соціальною інформацією, участь у її створенні. Водночас відбувалися Флеш-моби з попередження маніпулювання через ЗМІ („Той хто читає книги, переможе того, хто дивиться телевизор” (ХНПУ), „Читай та думай” (ХДАК), „Ні віртуальним зомбі” (УІПА) та інші), загрози негативного психологічного впливу провокуючої та зомбуючої інформації („Ти не лузер, а крійтер” (ХДАДМ)).

Створення соціально-позитивного контенту для студентської молоді відбувалося шляхом Інтернет-обговорення соціальних проблем (наприклад, популярністю користувалися питання працевлаштування студентів, досвіду подорожей, цікавих міст для розваг), конкурсу на кращу веб-сторінку з соціальною рекламою, оперативний обмін інформацією. Створення та ведення власного сайту з корисною інформацією для соціально активних студентів. Для цього відкрита група у мережі Facebook, здійснювався соціально-виховний постерінг, який сприяв усвідомленню соціальних проблем та відхилень. Реклама ВНЗ через Інтернет власне студентами у оточенні однодумців та однолітків

Наприклад, інтернет-спільнота „Типовий студент ХДАК” у соціальній мережі vkontaktei забезпечує популяризацію навчання у закладі культури та традиції студентів, яка розташована у Інтернет середовищі, тим самим водночас сприяє позитивній медіа-активності та вдосконаленню традицій студентської молоді цього ВНЗ. Таким чином, комплексні форми сприяли системній реалізації запланованих та ініційованих дій.

Через цей вид активності уможлиблювалася профілактика залежності (викладення в мережу посту – як правильно вести себе в Інтернеті (КЗ ХГПА)) як від комп’ютерної, так і інших видів залежностей (хімічної, наприклад). Тобто соціально-виховні завдання сучасності вирішуються власне студентами.

Природнім чином сталося так, що саме через медіа- та Інтернет-діяльність студентів реалізовувалися інші напрями реалізації АСПД, що підкреслювало актуальність саме цих засобів. У роботі медіа центру, Інтернет-клубу брали участь студенти за власним бажанням, оскільки дозвіллева діяльність характеризується вільним вибором та змінюваністю, але основою стали студенти-активісти самоврядування та громадської діяльності.

Як складова соціально-позитивного інформаційно-дозвіллевого культурного простору, розбудова музейної віртуальної експозиції була започаткована за ініціативи студентів (музезознавці) і стала тривалою формою діяльності у межах програми АСПД, яка продовжується. Пошуково-історична робота студентів була результативною. Новим стало те, що створювалися віртуальні екскурсії та експозиції. Це надавало можливості розповсюджувати інформацію, надавати мобільності музейно-інформаційній та краєзнавчій діяльності, що задовольняла дозвіллеві потреби студентів.

Бібліотеки ВНЗ, де здійснювалася АСПД стали простором для інтенсифікації інформаційної діяльності, осередками дозвілля та навчання, здійснення соціальних акцій. Наприклад, на базі бібліотек проводилися акції „Бук-кроссинг” (ХДАК), що передбачає обмін літературою, „Моя смарт-бібліотека” (УІПА), яка стимулює студентів добирали та розповсюджували цікаву та корисну продукцію для електронних книг та смартфонів. Отже, розбудова інформаційно-дозвіллевого простору власними зусиллями студентів забезпечувала їх пряму участь у процесах оцінки, створення та переробки, надання інформації.

Інформаційно-комунікативна та мистецька виховні сфери тісно пов'язані, студенти брали участь у різних комплексних видах діяльності. Поступово виокремилися підрозділи окремих дозвіллевих вподобань. Стосовно ще одного організаційного осередку у межах реалізації програми „Анімаційна вітальня” – це модернізована форма організації дозвіллевої діяльності студентів, яка базується на клубних засадах, але акцент зроблено на активні форми роботи та консолідацію учасників, що об'єднувала студентів,

котрі беруть участь у різних за інтересами видах діяльності, здебільшого у мистецькій. На початку роботи встановлені правила її функціонування, серед яких: пряма участь та активна дія кожного в спільноті (ініціативна команда різних курсів та напрямів підготовки); вироблення ідей шляхом обговорення та конструктивної аргументації (під час попередніх заходів – дискусій, ток-шоу, мозкових штурмів); ротація зон відповідальності під час різних заходів (по черзі кожен має виконати обов'язки сценариста, режисера, декоратора, актора, організатора, координатора, звукорежисера тощо); обов'язкова посильна участь кожного; ретельна підготовка та вдала імпровізація – складові успіху.

„Анімаційна вітальня” – інтерактивне середовище вибору цілей майбутньої діяльності, реалізації комплексних заходів, свят для себе та інших категорій громадян (люди похилого віку, діти)), тижнів анімації у ВНЗ (популяризація, соціально-педагогічна просвіта). Структурними підрозділами цієї форми АСПД стали: „Народна етноанімація” (майстерня, майстер-класи народної творчості, етно-свята та обряди), народні пісня, танок, костюм, вишивка, ремесла, прикладна творчість (ляльки-мотанки, писанки, витинанки тощо); „Мистецька студія” (мистецька лабораторія, аматорські кіно, хореографія, театралізація, художня творчість, вистави, стріт-арт), організація виставки малюнків дітей з делінквентною поведінкою, театралізоване свято для дітей у лікарні, ляльковий театр для малюків у відкритому середовищі, соціальна педагогіка в малюнках; „Студентська громада” (соціальна відповідальність, волонтерство, квести, флеш-моби, акції, благодійність) анімаційні проекти, мобільні волонтерські групи, анімаційна розвідка; „Інтелект і культура” (вікторини інтелектуальні, віртуальні пізнавальні екскурсії, подієва анімація в музеї, інтерактивна бібліотека, культура різних народів – це моя культура), міжнаціональний ярмарок, бібліобус; „Спортивно-туристична анімація” (спартіанські ігри, подієвий туризм, паркур, скеледром), історична реконструкція, парк відкритих можливостей, автобусний анімаційний туризм.

Особливим напрямом, який зокрема здійснювався студентами за власної ініціативи стала етноанімація, яка дозволяє виявляти, досліджувати та реконструювати особливості національної культури, поглибити розуміння джерел розвитку сучасного буття, яке має бути пов'язане з минулим та націленим на майбутнє. Було здійснено майстер-класи з традиційного народного мистецтва (ляльки-мотанки, витинання, писанки, українська вишивка тощо), які закінчувалися тимчасовими виставками у приміщеннях ВНЗ. У позанавчальній діяльності реконструйовано народні традиції (вечорниці, вертепи), які стали продовженням циклу просвітницьких лекцій з народної художньої культури.

Для ініціювання активних дій студентів працювала „Анімаційна агітбригада”, завданням якої було привернення уваги студентства та залучення їх до співпраці. Представники ініціативної групи з метою зацікавлення та мотивування проводили інтерв'ювання, анонсування, розповсюдження власних рекламних листівок тощо. Застосовувався прийом інтригування для зацікавлення студентів. Наприклад, під час квесту „Мистецтво врятує світ” ставилися завдання, що стимулювали вироблення власних ідей, які мали реалізовуватися за допомогою різних видів мистецтва. Зокрема, допоможи провести групу через перешкоди за допомогою малюнків або заспівай конкретну пісню та знайди підказку. Результатом квесту ставала театралізована публічна імпровізація, що привертала увагу до студентської життєдіяльності.

Інша акція ініціативної групи мала назву „Приводь однодумця”, під час якої зацікавлені студенти мали змогу долучити представників інших курсів та напрямів підготовки, інших навчальних закладів до діяльності спочатку у якості гостей, а потім учасників. Шляхом сумісного обговорення та проблемного аргументування було вироблено напрями реалізації подальшої діяльності „Чужого навчайся – свого не цурайся” (минуле і сучасність України: персоналії, явища, архітектура, література), „Безмежний культурний всесвіт” (ознайомлення з культурною різниці народів, зокрема європейського

простору), „Джерела народної культури” (пізнання культури українського народу, вивчення традицій, костюму, фольклору), „Мистецтво врятує життя”.

Загалом студентами було організовано та проведено різноманітні заходи – вечір-портрет Л. Глібова, Т. Шевченка, Андріївські вечорниці, веснянки, ярмарок на масляну, свято Великодня, привітання до Дня перемоги, розважальні ігрові та конкурсні програми для дорослих та дітей, культурно-освітня програма для людей похилого віку з метою набуття ними навичок володіння комп’ютером тощо.

„Анімаційний калейдоскоп” – форма роботи, яка надає можливості кожному виявити власний талант. Під час реалізації основна увага приділяється різнобічним вподобанням студентів, об’єднаним єдиною ідеєю. У цій формі роботи в межах програми активно брали участь студенти, які переважно задовольняли дозвілєві потреби поза межами ВНЗ і спочатку приєднувалися до одноразових акцій.

Соціально-педагогічний квест з елементами анімації на тему „Тасмниці академії» дозволяє зацікавити, сприяти виявленню логічного мислення, швидко приймати рішення, діяти в команді. Наприклад, знайти скарб у академії досліджуючи її історію. Завдання для квесту були замасковані у різних корпусах та мали історичну спрямованість.

Флеш-моб (соціо-моб) з метою привернення уваги до проблем окремих груп студентів, з наступним пропонуванням їх вирішення власними зусиллями. Це яскрава форма роботи, яка з певною долею несподіваності не залишає поза увагою глядачів, залучає їх до безпосередньої участі. Скажімо, для порушників чистоти у гуртожитках, або для тих, хто заважає відвідувати читальний зал у бібліотеці (розмовляє мобільним тощо). Діяльність розгорталася від меншого – до більшого: нарешті відбувався загально-вузівський флеш-моб з метою заявити про себе та активізувати інтерес до активної студентської життєдіяльності. Актуальним стали патріотичні флеш-моби, наприклад, сумісне виконання гімну України у вишиванках (ХДАК) та ін.

Популярною формою роботи стали анімаційні екскурсія з елементами подієвого туризму у ВНЗ для студентів 1 курсу та абітурієнтів. Це дозволило сприяти адаптації першокурсників і налагодити контакт зі старшими студентами, які у подальшому будуть взаємодіяти між собою і розвивати власні традиції на підґрунті традицій інших випускників різних років. Під час екскурсій демонструвалися аматорські фільми та кліпи, в сценаріях яких закладено висвітлення буття студентів та їх інтереси. Сценарії розроблялися та реалізовувалися студентами.

Одним з напрямів, який під час запровадження системи АСПД сприяв інтеграції іноземних студентів у середовище ВНЗ, стало поширення уявлень про інші культури світу, зокрема тих іноземних студентів, що навчаються у ВНЗ (Китай, Туреччина, Азербайджан, Сирія тощо). У безпосередній взаємодії із студентами-іноземцями з метою їх адаптації до культури нашої країни та ознайомлення з традиціями власних країн, у процесі сумісної діяльності відбувалася розробка спільних заходів: „Китайська кухня”, „Церемонія чаювання”, ток-шоу „Традиційні костюми країн світу”, „Козацькі розваги” та ін.

Цьому сприяла тривала наукова та практична діяльність із створення сприятливих умов для соціалізації студентів-іноземців (О.Білик). Взаємодія з науковим керівником цієї роботи у процесі реалізації програми АСПД стала плідною і результативною. Новим було використання медіа засобів під час реалізації дозвіллевих ініціатив студентів, зокрема створення віртуальної екскурсії в іншу країну через використання медіа технологій та інше.

Під час здійснення вказаних методів, форм різноманітне мистецтво стало засобом участі та надихання, спрямування соціально-виховного впливу на емоційно-мотиваційну сферу студентства. Це відбувалося шляхом залучення до різних видів аматорського мистецтва. Наприклад, літературний вечір „Кохання в українській поезії” (ХДАК), присвячений поняттю кохання у творах українських поетів, було організовано за переважної участі студентів бібліотечного факультету, які театралізували уривки творів, грали різноманітні

ролі. До цього процесу долучалися хореографи, які ілюстрували поезію за допомогою мистецтва танку. Студенти музичного факультету супроводжували виступи живою народною музикою та співами, майбутні телерепортери та оператори готували репортаж для сайту академії з висвітлення цієї події. Специфікою цього аспекту реалізації АСПД стало утворення мистецьких студентських осередків, зокрема театральних студій, проведення майстер-класів з різних видів мистецтва. Це здійснювалося безпосередньо за ініціативи студентів різних мистецьких (хореографи, музиканти, кіномистецтво, телемистецтво, театральне мистецтво) та культурологічно-творчих спеціальностей (бібліотекознавці, музеєзнавці, туризм, культурологія, менеджмент).

Таким чином, мистецька виховна сфера стала поряд з інформаційно-комунікативною розглядаються як провідні для реалізації АСПД з метою участі та демонстрації власної позиції, залучення до діяльності інших, розкриття їх потенційних можливостей.

Окремої уваги заслуговують заходи, що сприяли підтриманню студентських традицій та вироблення нових традиційних видів діяльності. Це дозволяє сприяти самоусвідомленню та самоідентифікації із студентством як соціальною групою. Особливої уваги потребують студенти першого курсу, які під час адаптації мають активно пристосовуватися і презентувати себе у студентській спільноті. Для цього окрім Дня знань, Посвяти у студенти, проводилися посвяти за спеціальністю. Особливості такої діяльності визначалися власне студентами під час планування заходу, студенти-першокурсники не були пасивними спостерігачами, вони само презентували себе та долучалися до спільноти.

У цьому напрямі також застосовувалися новітні методи роботи, а саме віртуальна вікторина – „Кращий студент”, гумористична Інтернет сторінка – поради першокурснику та ін. Не залишилися поза увагою заходи, які користуються популярністю студентів і мають підтримувати традиції, а саме історичні реконструкції подій з минулого ВНЗ, театралізації на історичні теми.

За допомогою студентів, представників наукових гуртків, знавців туризму відбувалося включення архітектурно-ландшафтного простору ВНЗ до позанавчального процесу, під час чого здійснювалася просторово-середовищна ідентифікація. Для реалізації АСПД було створено студентський парк, на базі якого проводилися патріотичні флеш-моби, прогулянки з наставниками, висадка пам'ятних дерев, екскурсії територіями ВНЗ та ін.

Поступово під час реалізації програми АСПД виокремився громадський актив студентської молоді, котрий став основою для подальшої діяльності у відкритій сфері дозвілля, який є провідною групою для консолідації студентської громади та створив громадський осередок для реалізації просоціальних студентських ініціатив з метою розвитку та виявлення громадянської позиції. Ця виховна сфера активізувалася з метою забезпечення участі студентської молоді у громадській діяльності.

Участь у розбудові громадянського суспільства, соціальних рухах та об'єднаннях, висунення ініціатив у ВНЗ, сприяння вияву громадянської позиції під час соціально-позитивних акцій у сфері дозвілля. Підтримка студентських ініціатив, проектна діяльність стала основою методики „Студентська громада” – це вид діяльності, який відображує участь студентів у локальних соціальних перетвореннях, благодійні дозвіллієві заходи.

Продовженням діяльності у соціально-позитивному перетворенні стала соціальна робота у ВНЗ, яка є складовою виховною сферою під час реалізації АСПД. Були створені мобільні волонтерські групи, які здійснювали допомогу студентам з особливими потребами, ініціювали телефон довіри та залучали фахівців для консультацій з різноманітних соціальних проблем студентства. Самоорганізація волонтерства студентів базується на засадах самопомоги у вирішенні соціальних проблем. Волонтери ВНЗ, які брали участь у реалізації системи АСПД, збирали речі для дитячих будинків, інтернатних закладів, вимушених переселенців, влаштовували Благодійні акції, що були спрямовані на надання допомоги тим, хто цього потребує. За ініціативи О. Рассказової та Ю. Ібрагім (КЗ „ХГПА”) було ініційовано Перший обласний зліт студентських

волонтерських загонів, який відбувся 23 травня 2015 р., що мав на меті об'єднати волонтерів Харківщини. Студенти брали участь у квесті, вправлялися в наданні першої медичної допомоги, записали відео-звернення для бійців із зони АТО. Також студенти та викладачі долучилися до Всеукраїнської акції „День Добра”, приуроченої до Дня Європи 16 травня 2015 року.

Ще одним результатом студентських ініціатив у сфері соціальної роботи стало створення студентського центру психолого-педагогічної підтримки, у керівництві якого взяли участь на волонтерських засадах викладачі кафедр психології, соціальної педагогіки. Здійснювалося консультування, групова робота. Наприклад, під час консультування часто виникало питання самотності студентів, невпевненості у власних можливостях.

Отже, на внутрішньому рівні соціально-виховного середовища ВНЗ під час реалізації системи АСПД отримувалися принципи її функціонування, на практиці впроваджувалися провідні стратегічні пріоритети, розгалужувалися напрями, що їх відображають, добиралися та застосовувалися відповідні форми, методи, засоби. Все це відбувається спочатку у середовищі ВНЗ із залученням необхідних ресурсів (інформаційних, людських, технологічних тощо), а потім дозвіллева ініціатива реалізується у відкритій сфері дозвілля за участі активних і підготовлених студентів. Відтак, продовженням діяльності стала взаємодія студентів у відкритій сфері дозвілля з метою висунення та реалізації дозвіллевих ініціатив.

Для полегшення сприйняття матеріалу реалізації системи АСПД на цьому рівні надамо його за наступною логікою: здійснення дозвіллевих ініціатив міста, регіону, міжнародному. Але для студентів ця діяльність була єдиною і дозволяла виявити соціальну творчість. Надання результатів перевірки системи АСПД за рівням потрібне скоріше для структурування матеріалу та підтвердження результативності розробленої моделі, аніж для реального розмежування, оскільки для студентів ця діяльність є цілковито об'єднаною і як дозвіллева продовжується природнім чином.

Наприклад, якщо самоактивність студентів привела до постанови конкретного соціально-виховного завдання у межах позанавчальної діяльності – докласти зусиль до організації дозвіллевих ініціатив у територіальній громаді, то до вирішення цього завдання застосовуються, по-перше, інтелектуально-активізуючі методи як на рівні ВНЗ, так і територіальної громади (мозковий штурм та регіональна студентська конференція, як представляють науково-дослідний напрям поза навчальної діяльності), культурно-етнографічні (відновлення традицій конкретної громади, вивчення музейних експозицій, поїздки певними краєзнавчими туристичними маршрутами), громадсько-волонтерські (об'єднання зусиль небайдужих студентів за спільним інтересом та безкорисливою участю у різних видах діяльності), художньо-естетичні (виявлення здібностей з різних видів мистецтва та декоративно-прикладної творчості у формі майстер-класів для подальшого застосування у дозвіллевій ініціативі), спортивно-фізкультурні (традиційні для територіальної громади змагання та флеш-моби з метою привернення уваги до діяльності), організаційно-управлінські (планування, підготовка, реалізація, моніторинг діяльності під час реалізації запланованого), популяризація зробленого через ЗМІ.

Участь студентів мала як характер організації повноцінного заходу, так і допоміжної діяльності під час реалізації комплексних дозвіллевих програм на рівні відкритої сфери дозвілля. На рівні міста, де розташовувалися всі експериментальні майданчики, створювалися умови для вияву соціальної суб'єктності студентської молоді у процесі співпраці із закладами сфери дозвілля та реалізації соціально-спрямованої дозвіллевої діяльності у закладах культури, туризму, центрах дозвілля, освіти, соціального захисту.

Взаємодія з органами місцевої влади та самоуправління в територіальній громаді міста відбувалася через участь студентської молоді у діяльності „Харківського міського центру дозвілля молоді” та „Обласного організаційно-методичного центру культури та мистецтва”. У грудні 2003 року рішенням Харківської міської ради був створений Харківський міський центр молоді для

роботи в сферах інформаційної підтримки та культурного дозвілля, підтримки ділової активності та науково-просвітницьких ініціатив молоді. Сьогодні функціонують три відділи центру: відділ інформаційної підтримки; відділ молодіжних ініціатив; культурно-масовий відділ. Серед сфер діяльності відділу інформаційної підтримки: взаємодія з обласним центром зайнятості, підприємствами, заводами, різного роду комерційними структурами з метою зайнятості молоді; сприяння працевлаштуванню випускників шкіл, технікумів, вузів, незайнятої молоді; постійний взаємозв'язок зі ЗМІ міста.

Сфери діяльності відділу молодіжних ініціатив: навчання „молодих лідерів”, що проводиться кілька разів на рік у формах шкіл, тематичних тренінгів, виїзних семінарів, ділових ігор; проведення „круглих столів”, слухань для молоді, громадських організацій; проведення міських змагань „Що? Де? Коли? ”; проведення рольових стратегічних ігор.

Сфери діяльності культурно-масового відділу: фестиваль студентської художньо-самодіяльної творчості „Студентська весна”; міський конкурс „Молода родина року”; Харківська відкрита міська ліга КВН; Харківська міська шкільна ліга КВН; свята до дня матері, дня сім'ї, дня захисту дітей, дня студентів, присвята в студенти, день молоді, день міста, „Студентська зима”, „Міс Юність”, лицарські турніри, проводи в армію; фестиваль молодих інвалідів „Натхнення”. Увагу привертають „Наукові пікніки” у м.Харків, II українсько-польський соціальний захід з популяризації науки для дітей та молоді.

Як свідчить наведений приклад, органи місцевого самоврядування територіальної громади м.Харкова зацікавлені у розвитку молодіжного дозвілля. Навіть назва одного з напрямів діяльності (підтримка молодіжних ініціатив) підкреслює необхідність активізації молоді щодо власного соціального буття. Однак, на наш погляд, необхідно вдосконалювати соціально-виховний компонент дозвілля молоді, для того, щоб вони ставали реальними суб'єктами просоціальної діяльності, удосконалювали через дозвілля.

Для цього в межах програми запровадження системи АСПД відбулося створення єдиного соціально-дозвілєвого кампусу „Місто-ВНЗ” – це дозвілєвий проект, який було запроваджено за ініціативи студентського самоврядування тих ВНЗ, які брали участь у програмі АСПД. Метою його діяльності було визнано сприяння активізації студентства міста, популяризація власної діяльності, залучення до активних дій студентської молоді. Відбувалося це через встановлення контактів, запровадження активних форм спілкування та взаємодії між студентами різних ВНЗ, участь у дозвілєвих ініціативах. І хоча рівень соціальної творчості студентів поза експериментальними майданчиками не оцінювався, все ж студенти виявляли зацікавленість та активність. Зокрема було проведено міську соціально-дозвілєву акцію „Зробимо місто креативним”. В процесі запровадження такої форми діяльності у парках та площах водночас студенти одягнені в однакові кольори одягу, виконували музичні твори, запроваджували театралізацію у вуличному середовищі, хореографічні композиції. Нетривала акція дозволяла привернути увагу до діяльності, знайти підтримку для подальшого розвитку.

Для розвитку культури дозвілля студентів було власними зусиллями розроблено інформаційний віртуальний буклет „Харків дозвілєвий”. Таким чином почалося створення проекту „Місто, дружнє для студента”, метою якого було ознайомлення студентської молоді з можливостями сфери дозвілля міста та залучення їх до вдосконалення міського простору як центру одухотворення.

Найактивніше здійснювалася студентами просоціальна діяльність дозвілєвого спрямування у територіальних центрах, геріатричних установах, інтернатних закладах, центрах соціального захисту, що дозволяло виявити соціальний інтерес, проявити активність та здатність до створення нових моделей соціальної взаємодії.

За період реалізації програми АСПД у Територіальних центрах соціального обслуговування людей похилого віку, геріатричних інтернатах організовувалися комплексні заходи „Зроби свій оберіг” (В.Маштакова), свята День Перемоги, 8 березня. Відбувалися інші заходи, які ініціювалися

студентами під керівництвом кураторів (О.Новікова, Ю.Лисенко). Зокрема сумісний концерт студентів та людей похилого віку „Мистецтво як засіб довголіття”, екскурсія „Мій завжди сучасний Харків”, бібліотерапія, арттерапія та ін. Окремо можна зазначити шефську волонтерську діяльність студентів ХДАК у Інтернаті для дітей, хворих на цукровий діабет (День знань, День вчителя, ігрові програми, новорічні театралізовані вистави).

Доволі плідною була тривала взаємодія із спеціальними медичними, освітніми, соціальними закладами, громадськими організаціями на території міста. Наприклад, відбувалася співпраця з Інститутом протезування та відновлення працездатності, де є дитяче відділення. Для дітей була створена власна невелика програма дій, що включала розробку колажів, казко-терапію, ігри, які відповідають віку та стану здоров'я, театралізації на Новий рік (Ю. Клочан), дитячі хореографічні постанови (О. Хендрик). Студенти – хореографи забезпечували вистави для дітей у різних закладах соціального захисту під керівництвом фахівця тим самим вдосконалюючи власну соціальність.

Така діяльність активно ведеться на інших експериментальних майданчиках за допомогою студентів-соціальних педагогів, які ініціюють і залучають до діяльності інших студентів. Зокрема у КЗ „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” працюють волонтерські загони у центрах соціальної реабілітації, інклюзивних закладах освіти (О. Рассказова). ХНПУ ім. Г. С. Сковороди має на кафедрі соціальної педагогіки мобільний волонтерський осередок, який зокрема бере участь в організації дозвілля дітей та учнівської молоді (О. Василенко, І. Шеплякова).

Серед інших установ, які стали об'єктом уваги студентських ініціатив: дошкільні навчальні заклади, де відбувалися театралізовані вистави, ігрові програми, інсценування казок тощо. Благодійна організація при Церкві Святого Вікентія де Поля м. Харків, серед напрямів діяльності якої є зокрема розвиток творчої активності та художніх здібностей дітей, а також організація їх дозвілля. Відбувалися художні конкурси малюнків та виставки, ігротеки на

свіжому повітрі, які організовувалися студентами-волонтерами, гуртки хорового співу, народної творчості. У співробітництві з громадськими організаціями підтримувалося вуличне мистецтво, яке мало соціально-педагогічний контекст, зокрема фотовиставка портретів дітей-сиріт у відкритому міському просторі.

Бібліотека юнацька Харків на власній базі проводила тренінг „Лікарняна клоунада”, у якій взяли участь студенти, що входили до експериментальної групи. За ініціативи співробітників бібліотеки було проведено виставку малюнків серед школярів Московського району м. Харкова за участі студентів на тему: „Ні палінню та алкоголю”, зокрема студенти ініціювали та розробили квест для старшокласників, спрямований на здобуття навичок безпечної поведінки у соціумі.

Захід „Інтерактивна бібліотека” відбувався з метою посилення уваги до можливостей сучасних бібліотек, здійснювався шляхом популяризації різних форм діяльності: літературних вечорів, театралізованих заходів, клуб в бібліотеці, ніч в бібліотеці (майстер-класи, квести). Студенти, що брали участь у реалізації програми були залучені до участі у роботі місцевих ЗМІ, відбувалися зйомки у соціальних та рекламних роликах. Профілактичні заходи у гральних клубах здійснювали мобільні волонтерські групи, зокрема соціальні акції „Стоп залежність”, „Не грай з власним життям”, „Життя не гра” та інші.

Подієві екскурсії містом стали напрямом роботи, в межах якого студенти реалізували власну соціальну суб'єктність і ставали розробниками екскурсійних програм з інтерактивними іграми та театралізаціями, гідами, дослідниками визначних історичних місць міста. Історичний музей у співпраці з експериментальними майданчиками та студентами проводив ознайомчі екскурсії та просвітницькі заходи: лекція „Слобожанщина: історичне минуле” (УІПА), „Досліджуючи історію – пізнаєш сучасність” (ХДАДМ). Інтелектуальний кінотеатр „Бомер” проводив показ фільмів гендерної проблематики, до дискусії залучалися студенти різних ВНЗ (ХДАК, ХНПУ

ім. Г. С. Сковороди). Студентами розроблялися та проводилися анімаційні ігри під час екскурсії дітей з інтернату до Екопарку, зокрема вікторини „Чи добре я знаю рідний край” (КЗ ХГПА), „Світ братів наших менших” (ХДАК), інтелектуальні конкурси „Мій Харків” тощо.

Логічним продовженням діяльності в межах програми реалізації системи АСПД стала діяльність у регіональному дозвіллевому просторі. Студенти презентували проект „Моя мала батьківщина”, збирали інформацію (зокрема й у віртуальному просторі) про ті куточки Слобожанщини та України, у яких вони народилися та жили до навчання у ВНЗ. Презентації, розроблені студентами, стали підґрунтям для проведення комплексного заходу, що мав за мету глибоке дослідження традицій рідного краю, ознайомлення з ними та з соціально-культурними особливостями інших студентів. З цього заходу почалася реалізація студентських ініціатив з активізації регіональних та міжрегіональних культурних та дозвіллевих зв'язків як основи прояву соціальної творчості, утворення єдиного студентського дозвіллевого простру, в якому відбувається обмін досвідом та спільна діяльність студентів різних ВНЗ.

Розгалужувалася робота у напрямках: анімація зеленого туризму (акція „Залиш ліс чистим”), Туристична Слобожанщина (пошук цікавих туристичних об'єктів та їх популяризація), Музейна Слобожанщина (регіональні музеї та їх особливості, студенти – друзі музеїв). Студенти брали участь у традиційних для області святах Слобожанщини (Печенізьке поле, Слобожанський ярмарок).

За участі студентів у діяльності Всеукраїнської молодіжної громадської організації Фондація регіональних ініціатив „ФРІ” Харків відбувалися різноманітні дозвіллеві заходи. Наприклад, Клуб української книги, ініціював зустріч тих, то захоплюється українською мовою, культурою. У книжковій лавці „Книгарня Є” відбувся захід книгообміну, розповіді про маловідомі факти з життя авторів, історії написання творів, читання улюблених уривків з книги, передання книгу іншому учаснику, якого вона зацікавила. Неодноразово проводився за участі студентів вечір українського кіно з

ініціативи ФРІ – Харків (фільм „Тіні забутих предків” та ін.) на базі медіа-центру „Время” АВЕК. На цій же базі відбувався благодійний арт-проект „Фото патріота” фото в обмін на пожертву, виготовлення власноруч патріотичних браслетів-фенечек, подарунків.

За ініціативи студентів загалом у регіональному просторі запроваджувалися такі форми роботи: студентські вистави у сільській школі, обмін студентами різних регіонів, майстер-класи з регіональних мистецтв, свято регіонального костюму та кухні, історичні реконструкції регіональних та державних подій, мобільна музейна експозиція ВНЗ „Обмін музеями», цикл заходів „Перлини моєї малої батьківщини”, „Народні умільці мого села” тощо. У харківському обласному центрі соціально-психологічної реабілітації дітей „Гармонія” за ініціативи студентів проводилися ігрові заняття, свята, арттерапія.

Участь у діяльності міжнародних асоціацій та об'єднань дозвіллевого спрямування відбувалася з метою інтеграції у світовий соціальний і дозвіллевий простір як основа реалізації глобальної соціальності у соціокультурному просторі. З цією метою відбувався комплексний захід „Європейські тижні у ВНЗ”, який мав ціллю підвищення компетентності студентів у пізнанні традицій та новітніх проявів європейської культури. Під час підготовки до заходу студенти досліджували особливості різних країн нашого континенту, створювали презентації для популяризації дозвілля у різних країнах. Відбувався показ кінофільмів (наприклад, „Європа. Історія континенту”), їх обговорення. Така інтелектуально-інформаційна дозвіллева діяльність завершилася комплексним заходом „Студентство як творець глобальної культури”, метою якого стало дискусування з проблем розвитку сучасного світу та вплив глобалізаційних процесів на розвиток культури. Студенти намагалися визначитися з власною місією у таких умовах, усвідомити роль дозвілля в інформаційному суспільстві, що глобалізується. Активність студентів виявилася під час реалізації дозвіллевих ініціатив, зокрема створення власного соціального контенту з популяризації культури

країни, регіону, ВНЗ у Інтернеті та соціальних мережах, створення віртуального банку сайтів з корисною інформацією для проведення дозвілля.

Студенти активно взаємодіяли з представниками міжнародних організацій і оцінювали можливості власної участі. За результатами такого співробітництва було обрано види діяльності у межах організації AEGEE – однієї з найбільших міжнародних молодіжних організацій в Європі, представники якої проводили зустрічі зі студентами з метою залучення до діяльності у вільний час. Зокрема Конференція прогресивних ідей, посткросінг, „Місяці Європи” та ін.

Таким чином, впровадження системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля відбувалося під час практичної дослідної діяльності, яка передбачала етап підготовки (активізація реального студентського самоврядування, підготовка виховної вертикалі ВНЗ до взаємодії, вдосконалення соціально-виховного середовища закладу вищої освіти) та власне реалізації діяльності (на внутрішньому рівні ВНЗ реалізація провідних стратегічних пріоритетів: вдосконалення виховних сфер, розвиток інформаційно-комунікативного середовища, перетворення соціально-виховного середовища ВНЗ; на рівні відкритої сфери дозвілля: висунення і реалізація дозвіллевих ініціатив, урізноманітнення просоціального дозвілля, нейтралізація асоціального, участь у розбудові сфери дозвілля та глобальної культури інформаційного суспільства). Найефективнішими виявилися методи і форми роботи, які дозволяли студентам виявити творчі здібності, застосувати ресурси віртуального простору, доторкнутися до мистецтва та національних традицій. Активні студенти з успіхом запроваджували дозвіллеві ініціативи у відкритій сфері дозвілля, що уможливлювало набуття досвіду соціально-творчої діяльності.

4.3. Аналіз результатів експериментального етапу дослідження.

Для підтвердження ефективності реалізації системи АСПД запроваджувалися різноманітні діагностичні методики, які дозволяли виявити ефективність системи АСПД, коректувати методику її подальшої реалізації. На цьому етапі відбувалася експертна оцінка та спостереження з боку кураторів та викладачів, з боку студентів – самооцінка та визначення найефективніших форм роботи. В цілому ефективність науково-дослідної роботи відстежувалася за провідними завданнями, які ставилися на кожному етапі. Для перевірки ефективності здебільшого використовувалися ті ж методики, що на попередньому етапі.

Для якісної оцінки діяльності важливою була експертна оцінка фахівцями проведеної роботи. За результатами спостереження, опитування та анкетування куратори студентських груп визначили, що значно підвищилася активність студентського самоврядування, представники якого проявили високий рівень соціальної суб'єктності у позанавчальній діяльності. Представники виховної ланки ВНЗ акцентували на тому, що виявилися неформальні лідери, які відповідно до дозвіллевих потреб і інтересів згуртовували студентів для реалізації спільної діяльності у сфері дозвілля. Дещо змінилося ставлення представників студентського самоврядування до місії цього керівного органу: значно збільшилася кількість представників, які вважають, що самоврядування потрібне для того, щоб зробити студентське життя активнішим (38 %). У бік збільшення змінилася кількість осіб, які вважають, що у дозвіллі виявляється взаємодія всіх представників студентської молоді (41 %).

Соціально-виховна компетентність кураторів якісно змінилася, під час опитувань виявилось, що 34 % стверджують про необхідність організації поза навчального життя студентів, а 29 % зважають на те, що куратор має брати активну участь у створенні умов для розкриття творчих здібностей студентів.

Підвищилася інформаційно-комунікативна активність кураторів, які розглядають новітні Інтернет та комп'ютерні технології засобами вдосконалення соціально-виховної роботи представників виховної ланки у ВНЗ. 51 % кураторів, що було опитано, вважають соціальне виховання процесом створення умов для соціального визрівання студентської молоді. Зокрема 48 % визнають, що саме позитивним результатом соціального виховання є здатність самостійного регулювання соціальної життєдіяльності студентами поза ВНЗ. За результатами запровадження системи, було зафіксовано, що серед студентів користувалися найбільшою популярністю ті форми і методи роботи, які мали продемонструвати їх участь у розбудові інформаційно-дозвілєвого середовища, потребували самостійного визначення мети, засобів діяльності, мали продовження у відкритій сфері дозвілля у вигляді дозвілєвих ініціатив студентів.

Окрім вказаного, завданням дослідно-педагогічної роботи була перевірка досягнення мети (рівень готовності до соціальної творчості), перевірки доцільності визначення напрямів та завдань досягнення результату, перевірки ефективності добору процесуальних елементів системи (методи, форми, засоби). Зміни, що відбулися у процесі впровадження програми зі студентською молоддю окрім якісних результатів трансформувалися у кількісний вимір соціальної творчості. Оскільки у попередніх підрозділах (див. 4.1) доведена однорідність створених експериментальних та контрольних груп, порівняємо результати дослідження отримані до та після експерименту за кожним критерієм і показником за допомогою методів математичної статистики. Зокрема за мотиваційно-ціннісним критерієм оцінювався „Інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя”.

Таблиця 4.3

Динаміка за показником „інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя” (мотиваційно-ціннісний критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	36.27	31.25	31.38	31.15	14.52	17.80
середній	50.98	58.33	50.80	48.91	44.35	49.15
низький	12.75	10.42	17.82	19.94	41.13	33.05
Рівні	після експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	46.08	31.25	41.18	31.42	35.48	17.80
середній	52.94	61.46	56.86	49.45	45.97	41.53
низький	0.98	7.29	1.96	19.13	18.55	40.67

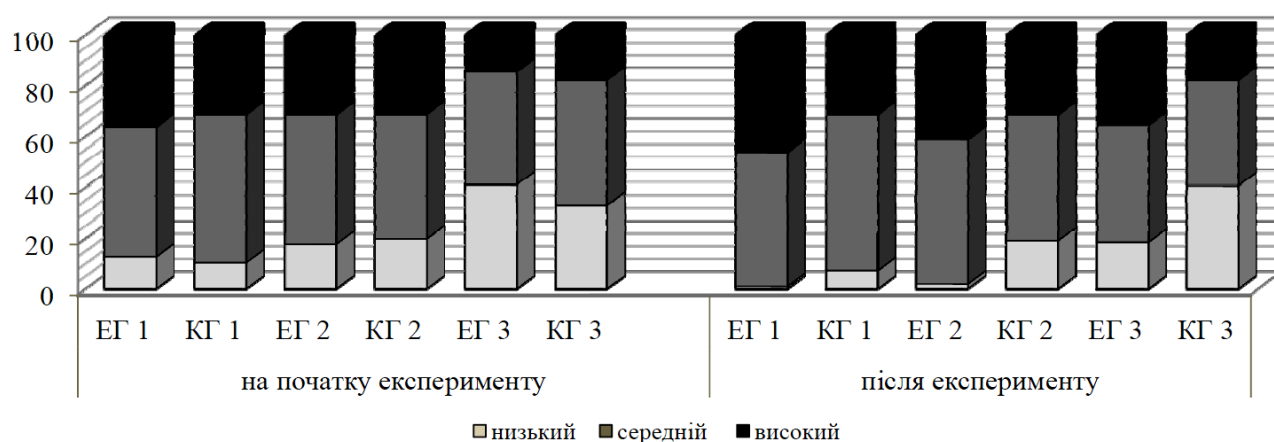

Рисунок 4.1 – Динаміка за показником „інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя” (мотиваційно-ціннісний критерій) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3) групах

За результатами поданими в таблиці 4.3 можемо констатувати, що кількість студентів з низьким рівнем за показником „інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя” зменшилась:

– у групі ЕГ 1 $\Delta = 11,77\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 1,96\%$ та високим рівнем $\Delta = 9,81\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 3,13\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,13\%$);

– у групі ЕГ 2 $\Delta = 6,92\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,99\%$ та високим рівнем $\Delta = 2,93\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 0,81\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,54\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,27\%$);

– у групі ЕГ 3 $\Delta = 23,39\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 14,52\%$ та високим рівнем $\Delta = 8,87\%$);

– у групі КГ 3 $\Delta = 1,69\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,85\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,84\%$).

Таблиця 4.4

Динаміка за показником „просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві” (мотиваційно-ціннісний критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	44.12	31.25	24.20	21.31	20.16	14.41
середній	41.18	58.33	57.98	61.48	38.71	40.68
низький	14.70	10.42	17.82	17.21	41.13	44.91
Рівні	після експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	46.08	31.25	26.86	21.86	29.84	16.10
середній	52.94	61.46	63.03	61.48	45.97	42.37
низький	0.98	7.29	10.11	16.66	24.19	41.53

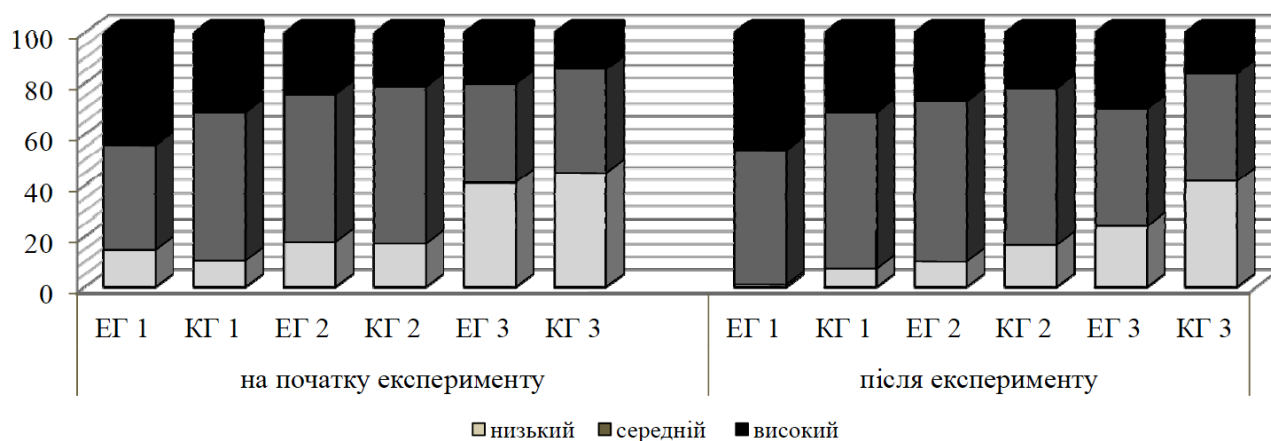

Рисунок 4.2 – Динаміка за показником „просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві” (мотиваційно-ціннісний критерій) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3) групах

За результатами поданими в таблиці 4.4 можемо констатувати, що кількість студентів з низьким рівнем за показником „просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві” зменшилась:

– у групі ЕГ 1 $\Delta = 13,72\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 7,84\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,88\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 5,21\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,13\%$ та високим рівнем $\Delta = 2,08\%$);

– у групі ЕГ 2 $\Delta = 7,71\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 5,05\%$ та високим рівнем $\Delta = 2,66\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 0,55\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 0,55\%$);

– у групі ЕГ 3 $\Delta = 16,94\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 7,26\%$ та високим рівнем $\Delta = 9,68\%$);

– у групі КГ 3 $\Delta = 3,38\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 1,69\%$ та високим рівнем $\Delta = 1,69\%$).

Таблиця 4.5

Динаміка за показником „сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля” (мотиваційно-ціннісний критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	53.92	50.00	24.73	22.40	23.39	20.34
середній	30.39	35.42	58.51	62.84	45.97	51.69
низький	15.69	14.58	16.76	14.76	30.64	27.97
Рівні	після експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	60.78	50.00	29.52	23.22	33.06	20.34
середній	37.25	38.54	61.97	63.39	54.84	52.54
низький	1.97	11.46	8.51	13.39	12.10	27.12

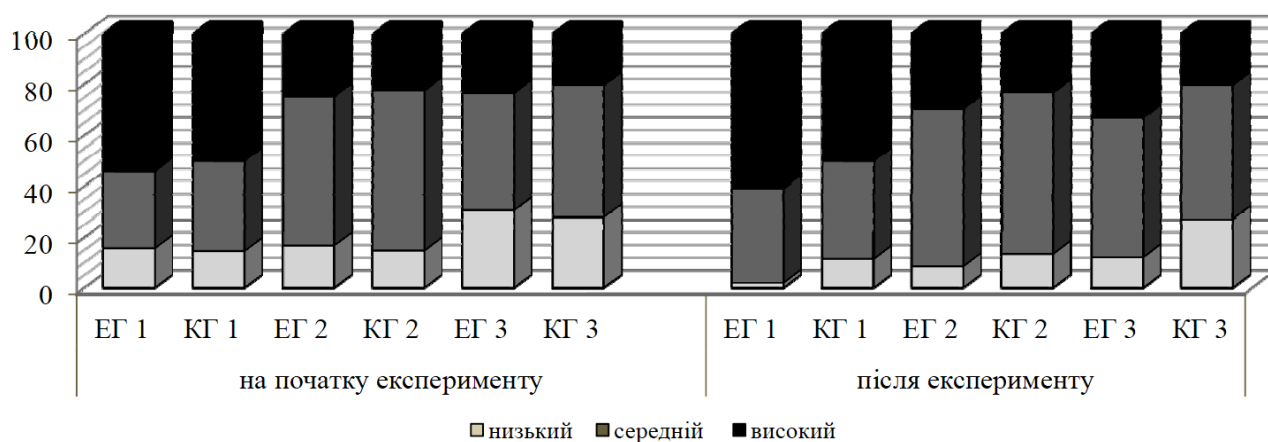

Рисунок 4.3 – Динаміка за показником „сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля” (мотиваційно-ціннісний критерій) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3) групах

За результатами поданими в таблиці 4.5 можемо констатувати, що кількість студентів з низьким рівнем за показником „сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля” зменшилась:

– у групі ЕГ 1 $\Delta = 13,72\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 6,86\%$ та високим рівнем $\Delta = 6,86\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 3,12\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,12\%$);

– у групі ЕГ 2 $\Delta = 8,25\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,46\%$ та високим рівнем $\Delta = 4,79\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 1,37\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,55\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,82\%$);

– у групі ЕГ 3 $\Delta = 18,54\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 8,87\%$ та високим рівнем $\Delta = 9,67\%$);

– у групі КГ 3 $\Delta = 0,85\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,85\%$).

Таблиця 4.6

Динаміка за показником „схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері” (когнітивний та якостей особистості критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	44.12	42.71	32.18	34.15	18.55	16.10
середній	41.18	39.58	54.79	55.74	39.52	41.53
низький	14.70	17.71	13.03	10.11	41.93	42.37
Рівні	після експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	51.96	42.71	36.97	34.15	35.48	17.80
середній	45.10	41.67	59.31	56.01	45.97	41.53
низький	2.94	15.62	3.72	9.84	18.55	40.67

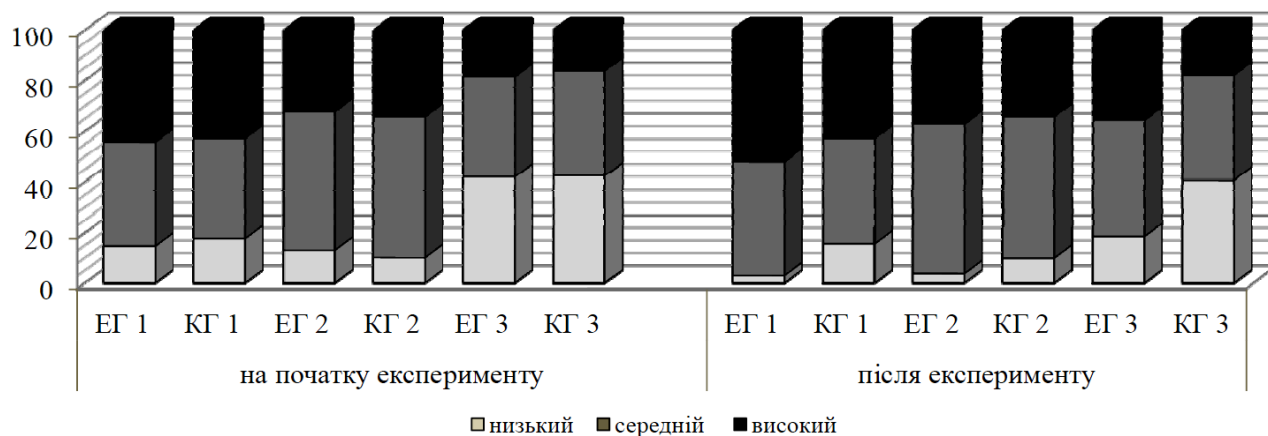

Рисунок 4.4 – Динаміка за показником „схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері” (когнітивний та якостей особистості критерій) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3) групах

За результатами поданими в таблиці 4.6 можемо констатувати, що кількість студентів з низьким рівнем за показником „схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері” зменшилась:

– у групі ЕГ 1 $\Delta = 11,76\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,92\%$ та високим рівнем $\Delta = 7,84\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 2,09\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 2,09\%$);

– у групі ЕГ 2 $\Delta = 9,31\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 4,52\%$ та високим рівнем $\Delta = 4,79\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 0,27\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,27\%$);

– у групі ЕГ 3 $\Delta = 23,38\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 6,45\%$ та високим рівнем $\Delta = 16,93\%$);

– у групі КГ 3 $\Delta = 1,70\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 1,70\%$).

Таблиця 4.7

Динаміка за показником „пошуковість та організаційність в інформативному суспільстві” (когнітивний та якостей особистості критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	39.22	39.58	24.47	26.78	16.94	13.56
середній	46.08	43.75	50.27	51.09	46.77	50.85
низький	14.70	16.67	25.26	22.13	36.29	35.59
Рівні	після експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	47.06	39.58	28.99	27.05	37.10	13.56
середній	51.96	44.79	57.71	51.37	46.77	51.69
низький	0.98	15.63	13.30	21.58	16.13	34.75

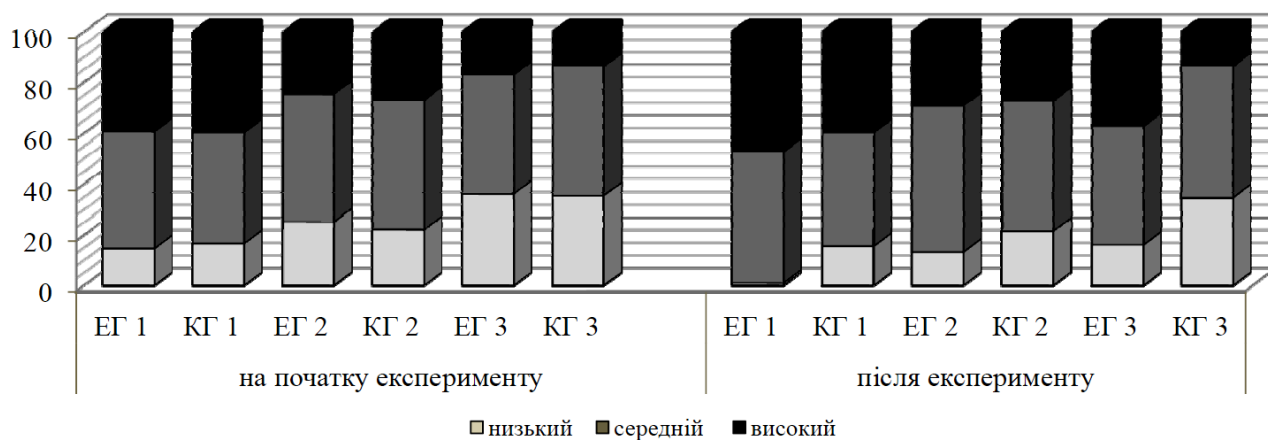

Рисунок 4..5 – Динаміка за показником „пошуковість та організаційність в інформативному суспільстві” (когнітивний та якостей особистості критерій) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3) групах

За результатами поданими в таблиці 4.7 можемо констатувати, що кількість студентів з низьким рівнем за показником „пошуковість та організаційність в інформативному суспільстві” зменшилась:

– у групі ЕГ 1 $\Delta = 13,72\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 5,88\%$ та високим рівнем $\Delta = 7,84\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 1,04\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 1,04\%$);

– у групі ЕГ 2 $\Delta = 11,96\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 7,44\%$ та високим рівнем $\Delta = 4,52\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 0,55\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,28\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,27\%$);

– у групі ЕГ 3 $\Delta = 20,16\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 20,16\%$);

– у групі КГ 3 $\Delta = 0,84\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,84\%$).

Таблиця 4.8

Динаміка за показником „соціальна креативність у дозвіллевій діяльності” (когнітивний та якостей особистості критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	40.20	37.50	24.73	27.05	17.74	17.80
середній	48.04	54.17	54.52	55.19	35.48	33.05
низький	11.76	8.33	20.75	17.76	46.78	49.15
Рівні	після експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	48.04	37.50	28.46	27.05	35.48	17.80
середній	50.98	55.21	61.44	55.46	36.29	33.90
низький	0.98	7.29	10.10	17.49	28.23	48.30

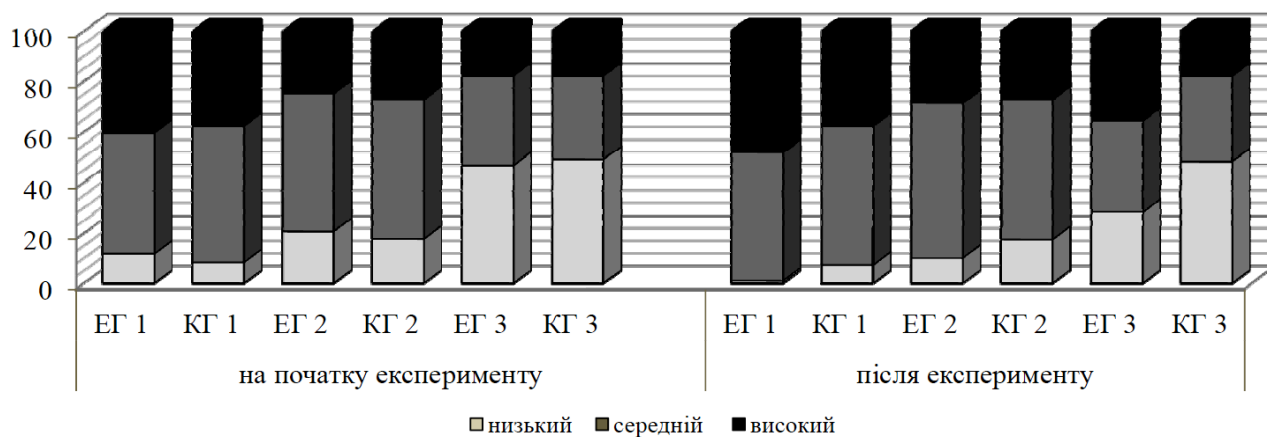

Рисунок 4.6 – Динаміка за показником „соціальна креативність у дозвіллевій діяльності” (когнітивний та якостей особистості критерій) в експериментальних (EG 1, EG 2, EG 3) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3) групах

За результатами поданими в таблиці 4.8 можемо констатувати, що кількість студентів з низьким рівнем за показником „соціальна креативність у дозвіллевій діяльності” зменшилась:

– у групі EG 1 $\Delta = 10,78\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 2,94\%$ та високим рівнем $\Delta = 7,84\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 1,04\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 1,04\%$);

– у групі EG 2 $\Delta = 10,65\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 6,92\%$ та високим рівнем $\Delta = 3,73\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 0,27\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,27\%$);

– у групі EG 3 $\Delta = 18,55\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,81\%$ та високим рівнем $\Delta = 17,74\%$);

– у групі КГ 3 $\Delta = 0,85\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,85\%$).

Таблиця 4.9

Динаміка за показником „співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів” (діяльнісно-поведінковий критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	29.41	32.29	21.54	19.40	18.55	18.64
середній	56.86	54.17	52.66	51.64	48.39	45.76
низький	13.73	13.54	25.80	28.96	33.06	35.60
Рівні	після експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	41.18	32.29	26.33	19.95	26.61	20.34
середній	56.86	56.25	55.85	51.91	60.48	46.61
низький	1.96	11.46	17.82	28.14	12.91	33.05

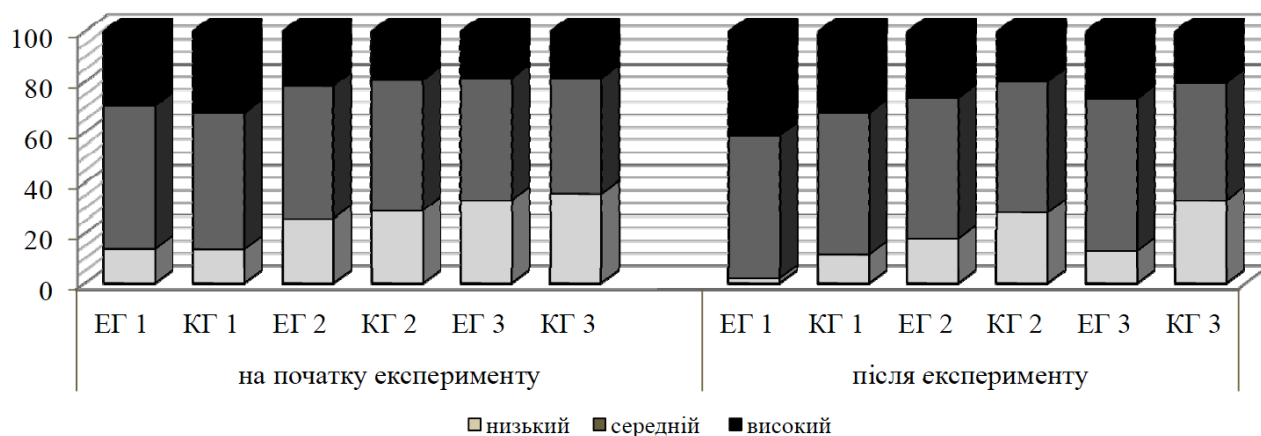

Рисунок 4.7 – Динаміка за показником „співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів” (діяльнісно-поведінковий критерій) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3) групах

За результатами поданими в таблиці 4.9 можемо констатувати, що кількість студентів з низьким рівнем за показником „співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів” зменшилась:

– у групі ЕГ 1 $\Delta = 11,77\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 11,77\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 2,08\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 2,08\%$);

– у групі ЕГ 2 $\Delta = 7,98\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,19\%$ та високим рівнем $\Delta = 4,79\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 0,82\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,27\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,55\%$);

– у групі ЕГ 3 $\Delta = 20,15\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 12,09\%$ та високим рівнем $\Delta = 8,06\%$);

– у групі КГ 3 $\Delta = 2,55\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,85\%$ та високим рівнем $\Delta = 1,70\%$).

Таблиця 4.10

Динаміка за показником „створення нових моделей дозвілєвої діяльності в умовах інформаційного суспільства” (діяльнісно-поведінковий критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	38.24	38.54	26.33	23.77	21.77	21.19
середній	50.00	50.00	53.72	52.46	41.13	45.76
низький	11.76	11.46	19.95	23.77	37.10	33.05
Рівні	після експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	50.98	38.54	30.59	24.32	31.45	21.19
середній	46.08	51.04	57.71	52.46	51.61	46.61
низький	2.94	10.42	11.70	23.22	16.94	32.20

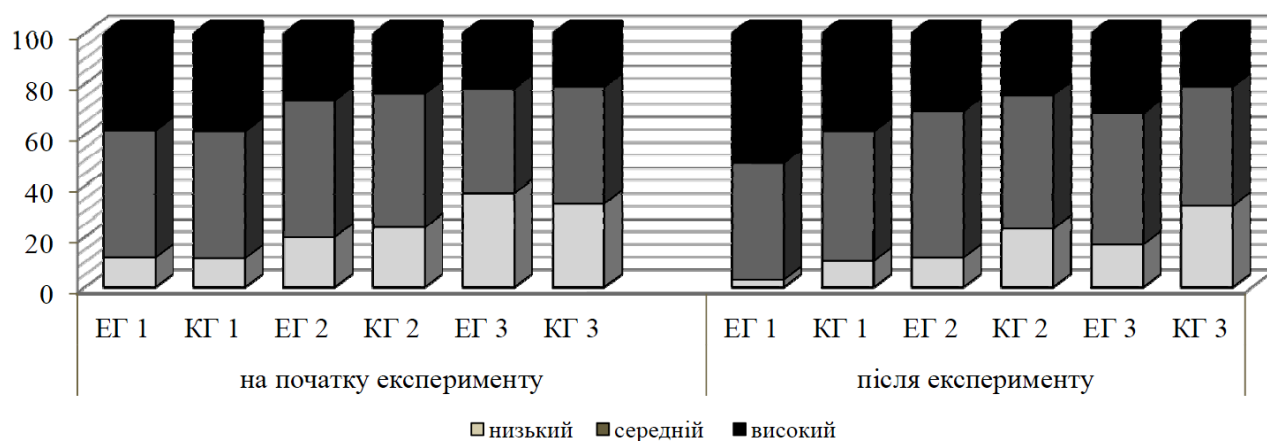

Рисунок 4.8 – Динаміка за показником „створення нових моделей дозвілєвої діяльності в умовах інформаційного суспільства” (діяльнісно-поведінковий критерій) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3) групах

За результатами поданими в таблиці 4.10 можемо констатувати, що кількість студентів з низьким рівнем за показником „створення нових моделей дозвілєвої діяльності в умовах інформаційного суспільства» зменшилась:

– у групі ЕГ 1 $\Delta = 8,82\%$ (зменшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,92\%$ та збільшення з високим рівнем $\Delta = 12,74\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 1,04\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 1,04\%$);

– у групі ЕГ 2 $\Delta = 8,25\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,99\%$ та високим рівнем $\Delta = 4,26\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 0,55\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 0,55\%$);

– у групі ЕГ 3 $\Delta = 20,16\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 10,48\%$ та високим рівнем $\Delta = 9,68\%$);

– у групі КГ 3 $\Delta = 0,85\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,85\%$).

Таблиця 4.11

Динаміка за показником „активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві” (діяльнісно-поведінковий критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту, %

Рівні	на початку експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	37.25	42.71	29.52	26.78	14.52	13.56
середній	49.02	42.71	53.72	54.64	39.52	42.37
низький	13.73	14.58	16.76	18.58	45.96	44.07
Рівні	після експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	43.14	42.71	32.98	27.05	29.03	15.25
середній	53.92	43.75	57.98	56.56	41.94	43.22
низький	2.94	13.54	9.04	16.39	29.03	41.53

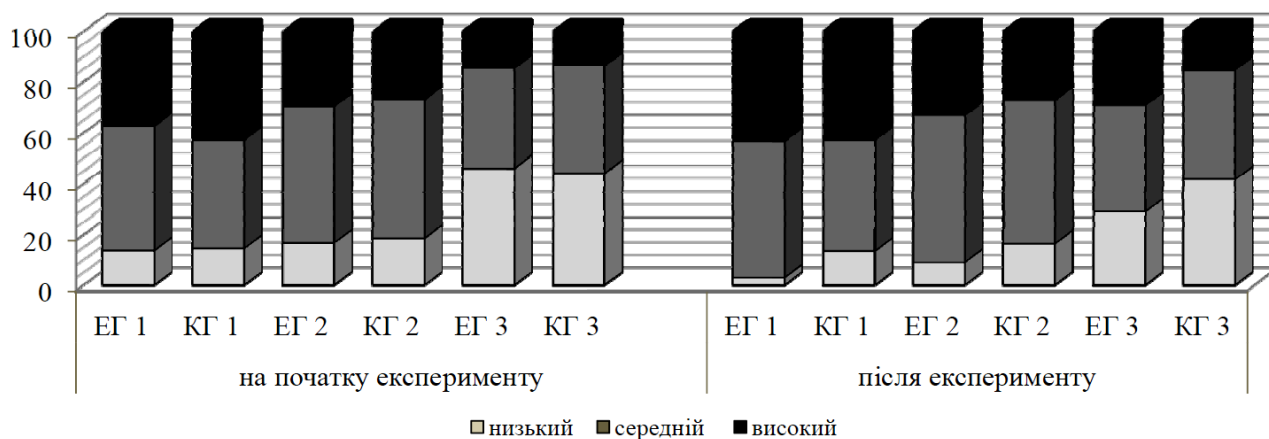

Рисунок 4.9 – Динаміка за показником „активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві” (діяльнісно-поведінковий критерій) в експериментальних (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3) та контрольних (КГ 1, КГ 2, КГ 3) групах

За результатами поданими в таблиці 4.11 можемо констатувати, що кількість студентів з низьким рівнем за показником „активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві” зменшилась:

– у групі ЕГ 1 $\Delta = 10,79\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 4,90\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,89\%$);

– у групі КГ 1 $\Delta = 1,04\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 1,04\%$);

– у групі ЕГ 2 $\Delta = 7,72\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 4,26\%$ та високим рівнем $\Delta = 3,46\%$);

– у групі КГ 2 $\Delta = 2,19\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 1,92\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,27\%$);

– у групі ЕГ 3 $\Delta = 16,93\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 2,42\%$ та високим рівнем $\Delta = 14,51\%$);

– у групі КГ 3 $\Delta = 2,54\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,85\%$ та високим рівнем $\Delta = 1,69\%$).

Для перевірки ефективності експерименту була застосована методика порівняння середніх величин \bar{x}_1 та \bar{x}_2 за критерієм Стьюдента. Коефіцієнт Стьюдента для двох сукупностей (початкової та кінцевої) з різними дисперсіями S_1^2 та S_2^2 підраховується за формулою [586]:

$$t_{\text{емп}} = \frac{\bar{x}_2 - \bar{x}_1}{\sqrt{S_1^2/n_1 + S_2^2/n_2}} \quad (2)$$

де n_1 та n_2 – обсяг сукупностей.

Вибираючи довірчу імовірність недопущення помилки α , отриманий коефіцієнт порівнюється з критичним (табличним) значенням коефіцієнта Стьюдента t_α для даного числа ступенів свободи k ($k = n - 1$). Статистична

вірогідність гіпотези підтверджується з даною імовірністю, якщо отриманий коефіцієнт Стюдента не менше, ніж табличний.

Нульова гіпотеза, яка передбачає, що середні у двох сукупностях рівні, відхиляється, якщо $t_{\text{емп}} > t_{\alpha}$, для рівня значущості $\alpha = 0,05$. У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза про достовірну відмінність середніх у двох розглянутих сукупностях, тобто робиться висновок щодо ефективності експериментального впливу.

Вірогідність змін за всіма показниками для експериментальних груп підтверджена з досить високою імовірністю: не нижче 95%. І навпаки, для контрольних груп зміни за всіма показниками є незначними.

Для наочності ступеню вірогідності змін, як приклад, дані таблиці 4.12 для диференційованих показників критеріїв наведено на рис. 4.10-4.12. Як бачимо з рисунка, усі значення $T_{\text{емп}}$ для контрольних груп, знаходяться у зоні незначущості ($T_{\text{емп}} < 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$). І навпаки, усі значення $T_{\text{емп}}$ для експериментальних груп, знаходяться у зоні значущості ($T_{\text{емп}} > 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$).

Таблиця 4.12

Дослідження динаміки показників експериментальних і контрольних груп за критерієм Стюдента

Критерій	Показник	$T_{\text{емп}}$						t_{α}
		ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	
Мотиваційно-ціннісний	Інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя	5.27	1.75	6.40	2.01	7.65	1.75	4.3
	Просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві	4.96	2.73	6.59	2.01	6.68	2.50	

продовження табл. 4.12

Критерій	Показник	T _{емп}						t _α
		ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	
Мотиваційно-ціннісний	Сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля	5.12	1.75	7.50	2.86	6.95	1.00	4.3
	Диференційовані показники мотиваційно-ціннісного критерію	4.81	2.28	6.77	2.47	7.23	1.75	
Когнітивний та якостей особистості	Схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері	4.96	1.42	7.84	1.00	9.12	2.03	
	Пошуковість та організаційність в інформативному суспільстві	5.27	1.00	8.60	1.74	9.12	1.00	
	Соціальна креативність у дозвіллевій діяльності	4.81	1.00	7.93	1.00	8.37	1.00	
	Диференційовані показники когнітивно-якісного критерію	4.96	1.00	8.10	1.74	8.96	1.00	
Діяльнісно-поведінковий	Співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів	5.57	1.42	7.41	2.25	6.95	2.28	
	Створення нових моделей дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства	5.27	1.00	7.32	2.01	7.23	1.00	
	Активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві	4.49	1.00	6.87	3.03	7.51	2.28	

продовження табл. 4.12

Критерій	Показник	T _{емп}						t _α
		ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3	
Діяльнісно-поведінковий	Диференційовані показники діяльнісно-поведінкового критерію	4.96	1.00	7.23	2.47	7.23	1.75	4.3

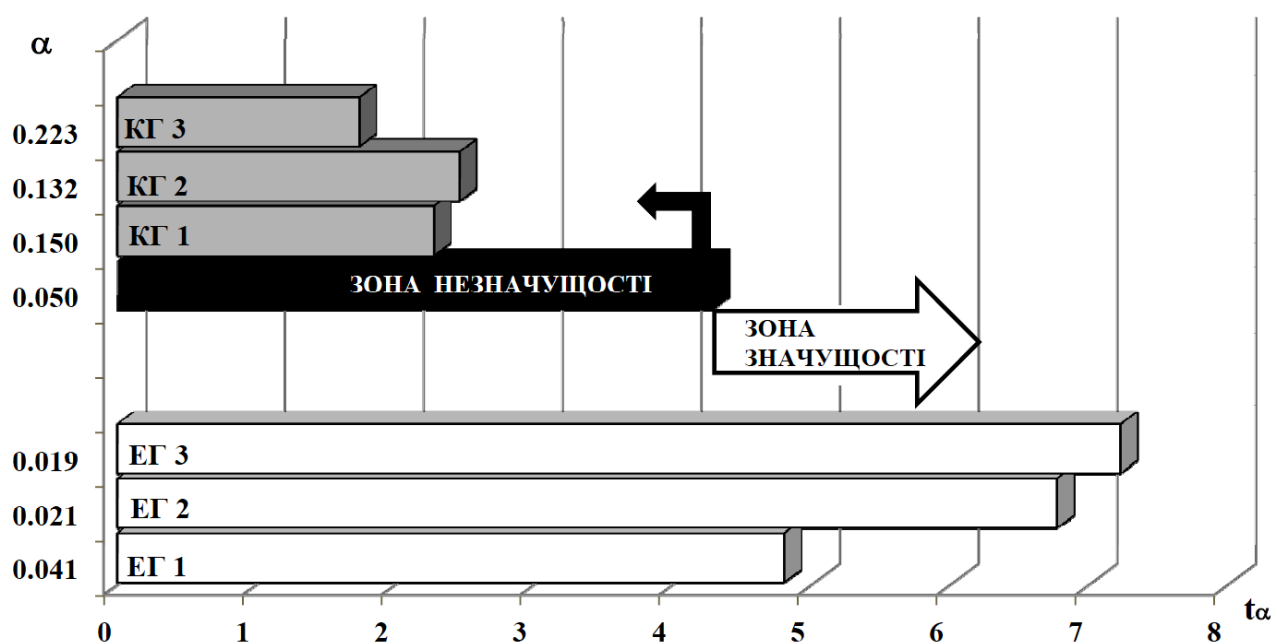

Рисунок 4.10 – „Вісь значущості” зміни диференційованих показників мотиваційно-ціннісного критерію

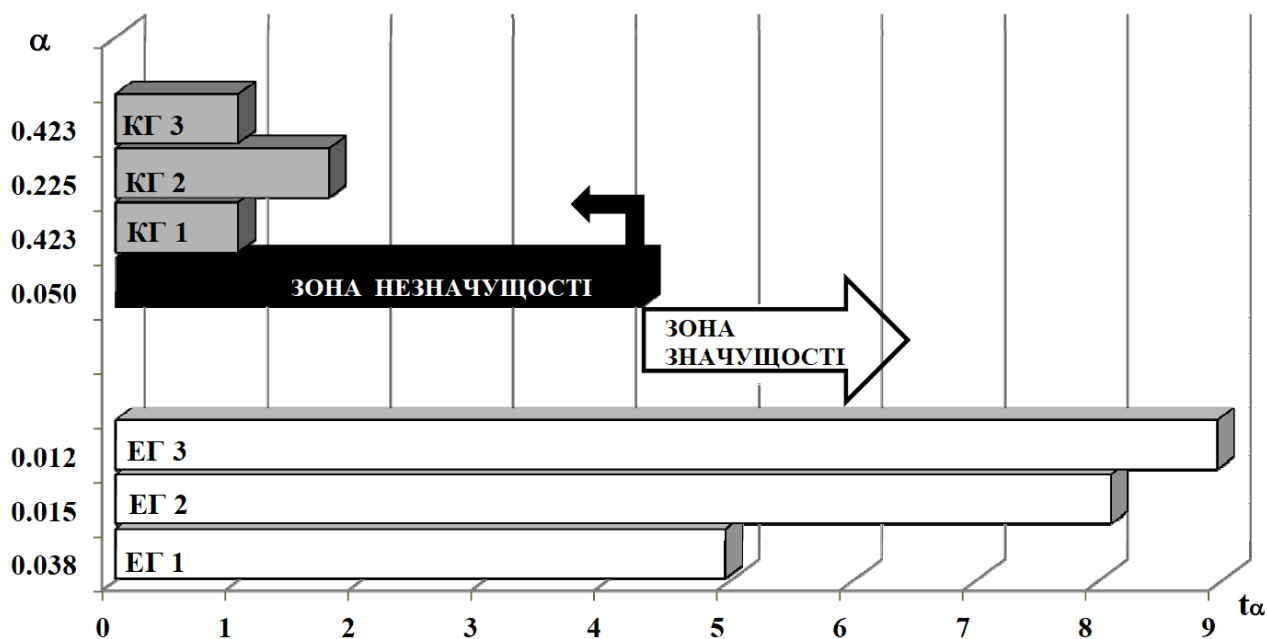

Рисунок 4.11 – „Вісь значущості” зміни диференційованих показників когнітивно-якісного критерію

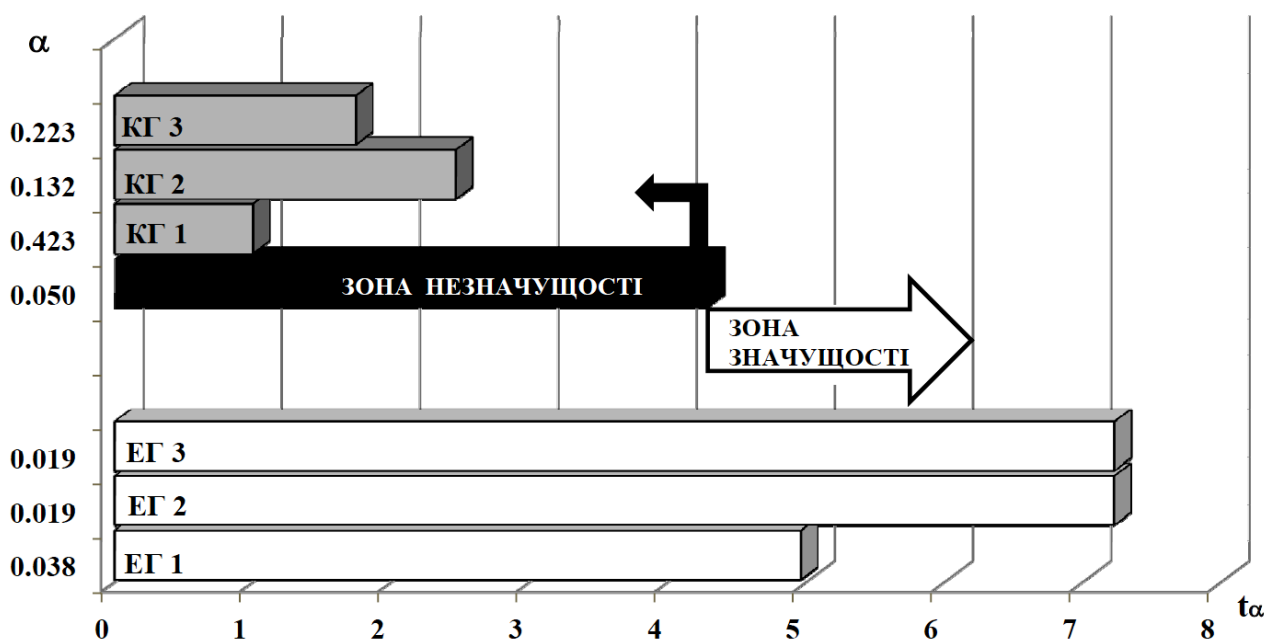

Рисунок 4.12 – „Вісь значущості” зміни диференційованих показників діяльнісно-поведінкового критерію

Отже результати дослідження дають змогу констатувати, що статистична суттєвість відмінностей між контрольними та експериментальними групами спостерігається після експерименту. Контрольні

групи зазнали незначних змін після експерименту, експериментальні групи наприкінці експериментальної роботи продемонстрували значні зміни.

Отже, результати експерименту свідчать про позитивні здобутки, що підтверджено динамікою змін у показниках, а здійснений аналіз цих результатів дає підстави стверджувати про ефективність комплексної програми АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля.

Розглянемо додатково найбільш значущі зміни, які відбулися в експериментальних групах. Задамося імовірністю змін не нижче 98% (тобто $k = 2$, $\alpha = 0,02$). Для вказаних умов емпіричне значення критерію Стьюдента має бути не менш ніж $T_{\text{емп}} > 6,96$.

Для кожної групи випишемо показники, для яких значення критерію Стьюдента перевищує $T_{\text{емп}} > 6,96$. Результати заносимо в таблицю 4.13.

Таблиця 4.13

Показники, які зазнали найбільш суттєвих змін в експериментальних групах

Групи	Показники	
ЕГ 2	Схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері; Пошуковість та організаційність в інформативному суспільстві;	Сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля; Співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів
ЕГ 3	Соціальна креативність у дозвіллевій діяльності; Створення нових моделей дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства	Інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя; Активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві

Аналізуючи результати наведені у таблиці 4.13, можна зробити наступні висновки:

– найбільш суттєві зміни відбулися у третій та другій експериментальних групах;

– найбільш комплексні зміни відбулися за когнитивно-якісним критерієм, а також за діяльнісно-поведінковим критерієм.

Після того, як ми переконалися у достовірності змін в експериментальних групах після експерименту, проведемо кореляційний аналіз позитивних змін за всіма критеріями між усіма групами. Для оцінки ступеню залежності двох величин між собою (у нашому випадку, позитивних змін, що відбулися в групах за різними критеріями) необхідно визначити коефіцієнти кореляції між цими змінами. Оцінка взаємовпливу критеріїв між собою може бути проведена за величиною відхилення отриманих значень от їх середніх величин.

$$(x_{1i} - \bar{x}_1), (x_{2i} - \bar{x}_2) \quad (i = 1, 2, \dots, n). \quad (3)$$

Однак, співставлення цих величин за усіма значеннями масивів X_1 и X_2 буде коректним тільки у відносних одиницях. Для перетворення вихідних даних до такого виду необхідно провести нормування значень, поділяючи їх на середньоквадратичні відхилення:

$$\tilde{x}_1 = \frac{x_{1i} - \bar{x}_1}{\sigma_{x1}}, \quad \tilde{x}_2 = \frac{x_{2i} - \bar{x}_2}{\sigma_{x2}}, \quad (4)$$

де

$$\sigma_{x1} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{1i} - \bar{x}_1)^2}{n}}; \quad \sigma_{x2} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{2i} - \bar{x}_2)^2}{n}}; \quad (5)$$

Коефіцієнт кореляції – це середня величина добутку нормованих відхилень:

$$r = (\tilde{x}_{1i} \cdot \tilde{x}_{2i}) = \frac{\sum_{i=1}^n \tilde{x}_{1i} \cdot \tilde{x}_{2i}}{n} = \sum_{i=1}^n \frac{(x_{1i} - \bar{x}_1)^2}{\sigma_{x1}} \cdot \frac{(x_{2i} - \bar{x}_2)^2}{\sigma_{x2}} \cdot \frac{1}{n}. \quad (6)$$

Якщо в цій формулі провести деякі зміни, то буде отримана залежність, що більше прийнятна для розрахунків:

$$r = \frac{n \cdot \sum_{i=1}^n x_{1i} \cdot x_{2i} - \sum_{i=1}^n x_{1i} \cdot \sum_{i=1}^n x_{2i}}{\sqrt{n \cdot \sum_{i=1}^n x_{2i}^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_{2i}\right)^2} \cdot \sqrt{n \cdot \sum_{i=1}^n x_{1i}^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_{1i}\right)^2}}. \quad (7)$$

Якщо зв'язок між ознаками близький до лінійного функціонального, то коефіцієнт кореляції дорівнює одиниці ($r = \pm 1$). Якщо зв'язок взагалі відсутній, то $r = 0$. Вважається, що за $r \leq 0,6$ – зв'язок слабкий, за $0,6 < r < 0,9$ – зв'язок сильний, а за $r \geq 0,9$ – дуже сильний.

Обчислені коефіцієнти кореляції зведемо до таблиці 4.14.

Таблиця 4.14

Коефіцієнти кореляції позитивних змін в експериментальних та контрольних групах

Групи	ЕГ 1	ЕГ 2	ЕГ 3	КГ _i
ЕГ1		0,97	0,79	0,17
ЕГ 2	0,97		0,91	0,56
ЕГ 3	0,79	0,91		0,56

Для наочності ступеню зв'язку, данні таблиці 4.14 наведемо на рис. 4.13.

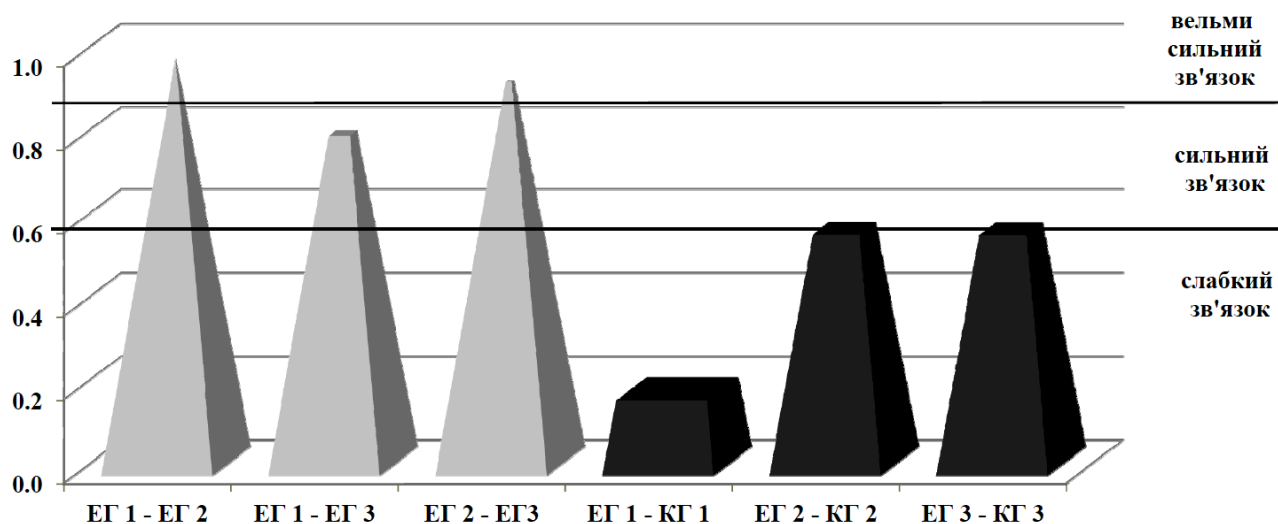

Рисунок 4.13 – Значення коефіцієнтів кореляції позитивних змін в експериментальних та контрольних групах

Аналізуючи отримані результати у таблиці 4.14, можна зробити наступні висновки:

– зв'язок між позитивними змінами в експериментальних та контрольних групах слабкий. У той же час, зв'язок між позитивними змінами в експериментальних групах сильний та вельми сильний. Цей висновок ще раз підтверджує позитивний вплив та ефективність розробленої програми АСПД у сфері дозвілля саме для експериментальних груп;

– окремо слід відзначити вельми сильний зв'язок змін у другій експериментальній групі зі змінами в інших експериментальних групах, що свідчить про найбільш комплексні зміни саме в другій експериментальній групі за усіма критеріями.

Загальний порівняльний аналіз результатів початкової та підсумкової діагностики розвитку соціальної творчості загалом у контрольних та експериментальних групах дозволив визначити результативність системи АСПД (табл. 4. 15)

Таблиця 4.15

Зведені дані про рівні розвитку соціальної творчості студентської молоді у контрольних та експериментальних групах на початку та після проведення експерименту, %

Рівні соціальної творчості	на початку експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	40,2	39,3	26,5	25,8	18,4	17,1
середній	46,5	48,5	54,9	54,7	42,3	44,5
низький	13,3	12,2	18,6	19,5	39,3	38,4
Рівні	після експерименту					
	ЕГ 1	КГ 1	ЕГ 2	КГ 2	ЕГ 3	КГ 3
високий	48,3	38,3	31,3	26,2	32,6	17,8
середній	49,5	50,5	59,1	55,3	47,8	44,4
низький	2,2	11,2	9,6	18,5	19,6	37,8

Таким чином, результати науково дослідної роботи в цілому, зокрема аналіз ефективності програми АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля дозволяють зробити наступні висновки:

1. Загалом відбулися якісні зміни у експериментальних та контрольних групах, але суттєвими є зміни у всіх ЕГ, на відміну від КГ, де зміни йшли природним чином.
2. Зміни, що відбулися серед представників ЕГ 1 у найбільшому ступені свідчать про високий рівень соціальної суб'єктності студентської молоді, що входить до самоврядування, бере участь у волонтерській та громадській діяльності. У цій групі після експерименту низький рівень соціальної творчості майже не спостерігається, а високий – суттєво збільшився.

3. Найбільші позитивні зміни після реалізації програми відбулися у ЕГ 2 та ЕГ 3, особливо за когнітивно-якісним та діяльнісно-поведінковим критеріями, що свідчить про те, що мотиваційно-ціннісна сфера змінюється повільніше, але після здійснення АСПД студенти, що були вельми не активними, включилися до соціально-позитивної діяльності, а студенти, що взагалі не брали участь у позанавчальній діяльності у ВНЗ здебільшого до неї долучилися.
4. Оцінка взаємовпливу критеріїв між собою доводить, що вони є обґрунтованими, відповідають психологічним ознакам студентського віку та завданням перспективного позитивного соціального розвитку до рівня соціальної творчості.

Ефективність науково-дослідної роботи в цілому включала як перевірку ефективності системи АСПД шляхом запровадження відповідної комплексної програми, вимір її результативності, так і оцінку умов стійкості системи. Зокрема, під час практичного запровадження АСПД вдалося активізувати реальне студентське самоврядування, підвищити соціально-виховну компетентність кураторів, інтегрувати позитивний виховний потенціал складових відкритої сфери дозвілля, зорієнтувати участь студентів у інформаційно-дозвілєвій діяльності у віртуальному просторі на позитивні перетворення соціальної життєдіяльності.

ВИСНОВКИ ДО 4 РОЗДІЛУ.

1. Перевірка на практиці системи АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля відбувалася під час науково-дослідної роботи. Пріоритетними завданнями цього етапу дослідження стали: створення передумов запровадження АСПД, зокрема забезпечення запровадження СПД у ВНЗ, підготовка ініціативної групи до участі у діяльності; добір й активізація діяльності складових системи та її функціонального навантаження; забезпечення дії принципів, умов та зв'язків, які роблять систему стійкою; оптимізації регулювання та координації діяльності у відкритій сфері дозвілля, визначення особливостей дозвіллевих закладів та осередків як складових загального простору реалізації; дотримання специфіки анімаційного підходу, який забезпечує суб'єктивізацію, пряму участь та емоційне сприйняття діяльності, ініціативізацію дій.

2. Готовність до соціальної творчості студентської молоді діагностувалася у відповідності до визначених критеріїв, показників та рівнів за допомогою систематичного спостереження, стандартизованих та модифікованих діагностичних методик. Методики добиралися відповідно віку та специфіки соціального розвитку студентської молоді і сутності соціальної творчості.

3. За результатами діагностики встановлено, що за мотиваційно-ціннісним критерієм найбільша кількість респондентів Е 1 та К 1 знаходяться відповідно на високому 44,77% і 41,67 % та середньому 40,85 % і 43, 75 % рівнях розвитку готовності до соціальної творчості, серед представників Е 2 та К 2 переважає середній рівень відповідно 55, 76 % і 57,74 %, серед Е 3 та К 3 також переважає середній рівень (43, 01 % і 47,17 %), але є суттєва відмінність, яка полягає у великій кількості даних низького рівня серед представників Е 3 та К 3 (37,63 % і 35,31 %), малій кількості даних високого рівня (19, 36 % і 17, 52 %). За когнітивним та якостей особистості критерієм загалом ситуація подібна: представники Е 1 та К 1 знаходяться переважно на середньому (45,10 % і 45,83 % відповідно) та високому (41,18 % і 39,93 % відповідно) рівнях розвитку готовності до соціальної творчості. Групи Е 2 та Е

3 мають такі значення – середній рівень (53,19 % і 54,01 %), високий рівень (27,13 % і 29,33 %). За Е 3 та К 3 відстежується така ж тенденція, що і за мотиваційно-ціннісним критерієм: майже однакова кількість середнього (40,59 % і 41,81 %) та низького рівнів (41,67 % і 42,37 %). За діяльнісно-поведінковим критерієм було отримано такі результати. У Е 1 та К 1 вже традиційно переважали середній (51,96 % і 48,96 %) та високий (34,97 % і 37,85 %) рівні. У Е 2 та К 2 ці дані були такими: середній рівень 53,37 % і 52,91 %, що навіть переважає групи Е 1 та К 1, що може вказувати на виконання діяльності у сфері дозвілля, яка є схвалювальною ззовні. У Е 2 та К 2 за цим критерієм майже рівні результати за високим (25,80 % і 23,32 % відповідно) та низьким (20, 84 % і 23,37 %) рівнями. Групи Е 3 та К 3 мають такі діагностичні результати: середній (43, 01 % і 44, 63 %), низький (38,71 % і 37,57 %) переважають і майже рівні, високий (18,28 % і 17,80 % відповідно) дуже малий.

4. Аналізувалося соціально-виховне середовище обраних закладів вищої освіти. Провідним чинником, який зумовлював діагностичну діяльність у кожному ВНЗ була можливість створення умов для реалізації СПД, яка стане підґрунтям розбудови АСПД. Констатовано, що на момент початку другого етапу дослідно-педагогічної роботи на експериментальних майданчиках бракувало єдиної соціально-виховної концепції та алгоритму її реалізації, яка має бути здійснена під час запровадження АСПД, участь студентської молоді у позанавчальній діяльності вкладається в пропоновані планами традиційні рамки, що не сприяє прояву соціальної суб'єктності у повному обсязі, відсутність посади соціального педагога у ВНЗ призводить до фрагментарних проявів застосування фахової соціально-педагогічної діяльності.

5. У відповідності до розробленої моделі системи АСПД та результатів діагностування було розроблено програму, провідними засадами реалізації якої стали: визначення конкретної соціально-виховної ідеї у ВНЗ, урахування новітніх соціально-культурних умов інформаційного суспільства під час реалізації програми; створення центру активних дій та ініціативної групи,

розроблення на кожному експериментальному майданчику у відповідності до загальних програмних засад власного плану дій щодо реалізації АСПД; врахування провідних стратегічних пріоритетів, що забезпечують здійснення і дозволяють дійти мети діяльності; активізація студентського самоврядування з метою генерування соціально-позитивних ідей та безпосередньої участі у реалізації програми; здійснення АСПД на основі дозвіллевих потреб студентів як у позанавчальній діяльності ВНЗ, так і відкритій сфері дозвілля.

6. За результатами запровадження програми, було зафіксовано, що серед студентів користувалися найбільшою популярністю ті форми і методи роботи, які мали продемонструвати їх участь у розбудові інформаційно-дозвіллевого середовища, потребували самостійного визначення мети, засобів діяльності, мали продовження у відкритій сфері дозвілля у вигляді дозвіллевих ініціатив студентів. А саме: „Студентський медіа центр”, „Інтернет-клуб”, „Wi-fi – зона інтелекту та позитиву”. Ефективністю відзначилися „Мистецька студія” (мистецька лабораторія, аматорські кіно, хореографія, театралізація, художня творчість, вистави, стріт-арт) та „Спортивно-туристична анімація” (подієвий туризм, історична реконструкція, парк відкритих можливостей).

7. Загалом відбулися якісні зміни у експериментальних та контрольних групах, але суттєвими є зміни у всіх ЕГ, на відміну від КГ, де зміни йшли природним чином. Динаміка за показником „інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя” (мотиваційно-ціннісний критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту: – у групі ЕГ 1 $\Delta = 11,77\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 1,96\%$ та високим рівнем $\Delta = 9,81\%$), а у групі КГ 1 $\Delta = 3,13\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,13\%$). Динаміка за показником „просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві” (мотиваційно-ціннісний критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту: – у групі ЕГ 1 $\Delta = 13,72\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем

$\Delta = 7,84\%$ та високим рівнем $\Delta = 5,88\%$), а у групі КГ 1 $\Delta = 5,21\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,13\%$ та високим рівнем $\Delta = 2,08\%$). Динаміка за показником „сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля” (мотиваційно-ціннісний критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту: – у групі ЕГ 2 $\Delta = 8,25\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,46\%$ та високим рівнем $\Delta = 4,79\%$), а у групі КГ 2 $\Delta = 1,37\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,55\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,82\%$). Динаміка за показником „схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері” (когнітивний та якостей особистості критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту: – у групі ЕГ 3 $\Delta = 23,38\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 6,45\%$ та високим рівнем $\Delta = 16,93\%$), а у групі КГ 3 $\Delta = 1,70\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 1,70\%$). Динаміка за показником „пошуково-організаційна позиція в інформативному суспільстві” (когнітивний та якостей особистості критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту: – у групі ЕГ 1 $\Delta = 13,72\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 5,88\%$ та високим рівнем $\Delta = 7,84\%$), а у групі КГ 1 $\Delta = 1,04\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 1,04\%$). Динаміка за показником „соціальна креативність у дозвіллевій діяльності” (когнітивний та якостей особистості критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту: – у групі ЕГ 3 $\Delta = 18,55\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,81\%$ та високим рівнем $\Delta = 17,74\%$), а у групі КГ 3 $\Delta = 0,85\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,85\%$). Динаміка за показником „співтворчість з іншими у сфері професійно-громадських інтересів” (діяльнісно-поведінковий критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після

проведення експерименту: – у групі ЕГ 2 $\Delta = 7,98\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,19\%$ та високим рівнем $\Delta = 4,79\%$), а у групі КГ 2 $\Delta = 0,82\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,27\%$ та високим рівнем $\Delta = 0,55\%$). Динаміка за показником „створення нових моделей дозвілєвої діяльності в умовах інформаційного суспільства” (діяльнісно-поведінковий критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту: – у групі ЕГ 2 $\Delta = 8,25\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 3,99\%$ та високим рівнем $\Delta = 4,26\%$), а у групі КГ 2 $\Delta = 0,55\%$ (збільшення кількості студентів з високим рівнем $\Delta = 0,55\%$). Динаміка за показником „участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві” (діяльнісно-поведінковий критерій) контрольних та експериментальних груп на початку та після проведення експерименту: – у групі ЕГ 3 $\Delta = 16,93\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 2,42\%$ та високим рівнем $\Delta = 14,51\%$), а у групі КГ 3 $\Delta = 2,54\%$ (збільшення кількості студентів з середнім рівнем $\Delta = 0,85\%$ та високим рівнем $\Delta = 1,69\%$).

7. Зміни, що відбулися серед представників ЕГ 1 у найбільшому ступені свідчать про високий рівень соціальної суб'єктності студентської молоді, що входить до самоврядування, бере участь у волонтерській та громадській діяльності. Найбільші позитивні зміни після реалізації програми відбулися у ЕГ 2 та ЕГ 3, особливо за когнітивно-якісним та діяльнісно-поведінковим критеріями, що свідчить про те, що мотиваційно-ціннісна сфера змінюється повільніше, але після здійснення АСПД студенти, що були вельми не активними, включилися до соціально-позитивної діяльності, а студенти, що взагалі не брали участь у позанавчальній діяльності у ВНЗ здебільшого до неї долучилися. Таким чином, під час практичного запровадження АСПД вдалося підвищити рівень готовності до соціальної творчості, активізувати реальне студентське самоврядування, підвищити соціально-виховну компетентність

кураторів, інтегрувати позитивний виховний потенціал складових відкритої сфери дозвілля, зорієнтувати участь студентів у інформаційно-дозвіллевій діяльності у віртуальному просторі на позитивні перетворення соціальної життєдіяльності.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля дає підстави для таких висновків.

1. На підставі історичного аналізу з'ясовані особливості становлення сфери дозвілля у філогенезі та її вплив на розвиток людини, який відбувався за етапами: колективно-синкретичний у Первісні часи (соціальне походження дозвілля, метод соціального наслідування для всіх членів племені); державно-регламентувальний за доби Архаїки (чинник регулювання загальнодержавного життя) та Античності (дозвілля як продуктивний стан вільної людини, механізм гармонізації духовного та фізичного розвитку громадян; створення інфраструктури сфери дозвілля); обмежувально-становий у Середньовіччі (жорстка релігійно-християнська зумовленість і станова детермінація); прагматично-соціалізувальний за Індустріальну добу (дозвілля як можливість вільнообраної самореалізації та суспільної життєдіяльності; урізноманітнення інфраструктури). Відбувалася диференціація проведення вільного часу різних соціальних груп (віряни, воїни, городяни, робітники, селяни, студенти та ін.), яка впливала на їх соціальне становлення.

Розвиток сфери дозвілля України історично зумовлений загальною еволюцією української спільноти, національно-культурним рухом, становленням державності. Факторами розвитку дозвілля були: святково-обрядові традиції українського народу, які слугували культурними основами існування та виявлялися через дозвілля; вплив християнізації на зміст дозвіллевої діяльності; виховний вплив козацького дозвілля, яке демонструє взірць специфікації в дозвіллевій діяльності; розвиток просвітницького напрямку дозвілля, залучення до цього благодійників та громадськості; досвід створення системи дозвілля за радянських часів.

Дозвілля визначається як історичне та соціально-культурне явище, яке ґрунтується на задоволенні дозвіллевих потреб у відповідній діяльності соціальних суб'єктів у вільний час в спеціально створеному просторово-

інституціональному середовищі; сфера дозвілля – це складова загального соціально-культурного простору, що відображає актуальний стан дозвіллевих потреб, розмаїття видів та змістового наповнення дозвіллевої діяльності щодо їх задоволення у відповідній інфраструктурі; дозвіллева діяльність – ціннісно зумовлене вільне обрання та здійснення активних дій соціальними суб'єктами з метою задоволення духовних і соціальних потреб у дозвіллевому просторово-інституціональному середовищі; просторово-інституціональне середовище сфери дозвілля: специфічні заклади культури, туризму, мистецтва та безпосередньо не призначені для цього установи, де реалізуються потреби й здійснюється дозвіллева діяльність (заклади освіти, соціальної сфери, обслуговування, ЗМІ тощо). Сфера дозвілля має різні рівні реалізації (особистість, група, суспільство) й специфіку управління (наукова обґрунтованість, законодавче регулювання, кадровий та ресурсний потенціал, самоуправління).

2. Студентське дозвілля віддзеркалює особливості взаєморозвитку сфери дозвілля і системи вищої освіти, які виявляються в трансформації потреб, діяльності, простору дозвілля студентства: від дозвіллево-інтелектуальних філософських спільнот в Античності, де освітній процес був особливим різновидом дозвілля, через становлення в Середньовіччі університетів як самостійного соціального інституту, що спричинило формування специфічного виду дозвілля (в межах вищого навчального закладу) студентів, вихідців з клірикально-містянського стану, при цьому негативні прояви їх дозвілля в соціальному середовищі середньовічного міста викликали потребу в педагогічному урегулюванні цього процесу, до формування національного університету Індустріальної доби, що поглибило професіоналізацію вищої освіти, вплинуло на розбудову інституціонально-просторового середовища студентського дозвілля, врівноваження його інтелектуального, мистецького, фізичного змісту, із зародженням громадсько-професійної ініціативи цієї соціальної групи.

3. Специфіка дозвіллевої діяльності українського студентства зумовлена особливістю соціального становлення цієї соціальної групи в Україні, можливістю безпосередньої участі студентів у процесах суспільної розбудови. Створення перших вищих навчальних закладів в Україні (XVII ст.) відбувалося завдяки особистій ініціативі або діяльності самоврядних об'єднань містян, що зумовило розширення станової приналежності студентської спільноти, при чому участь спудеїв у справі збереження національно-культурної ідеї під час дозвілля через розбудову позанавчальної спільноти вважалася природною. З інтенсифікацією побудови системи вищої освіти на українських теренах та виникненням університетів (XIX ст.) усвідомлюється значення дозвілля студентської молоді: відбувалося одночасне регулювання дозвілля в межах ВНЗ, поступове розгалуження напрямів діяльності та виховних сфер у вільний час, що задовольняли дозвіллеві потреби студентів у межах вишу, водночас через дозвілля студенти засвоювали соціальний простір та формували відповідну громадянську позицію поза межами закладу. Розвиток студентського дозвілля у XX ст. позначився зміною ролі ВНЗ, формуванням прошарку радянської інтелігенції, яка мала слугувати потребам держави, зокрема особливо віталися соціально схвалювані способи студентського дозвілля, які мали як виробничо-матеріальну, так й ідеологічну користь, задоволення дозвіллевих потреб студентської молоді відображало зв'язок між позанавчальною діяльністю й активністю у відкритій сфері, проте ці дії були почасти надмірно заідеологізованими та авторитарними.

4. Визначено психовікову специфіку студентської молоді: інтелектуальність та критичність, становлення соціальних ціннісних орієнтацій, юнацький максималізм, активно-дієвий інтерес до нового, емоційне сприйняття дійсності, ціннісна вмотивованість на самоактуалізацію та самореалізацію, прагнення самостійності та незалежності, спрямованість у майбутнє; соціально-психологічні ознаки розвитку студентської групи: розвиток професійно-громадянської свідомості, згуртованість, єдність інте-

ресів, соціальна мобільність, які уможлиблюють аналіз соціальної суб'єктності як однієї з провідних характеристик розвитку студентської молоді.

В умовах інформаційної доби на реалізацію дозвіллевих потреб та діяльності студентської молоді впливає те, що сфера дозвілля розширюється завдяки оновленню інформаційного середовища, яке стає активно діючою складовою дозвілля; віртуальний вихід за межі звичайного соціального простору, взаємодія з однодумцями в глобальному середовищі уможлиблюють долучення до культуротворчих процесів через дозвіллеву діяльність; новий засіб дозвіллевої діяльності – Інтернет – забезпечує потреби пізнання, підвищення обізнаності у сфері вільного часу; поряд з новими можливостями виникають ризики сфери дозвілля та дозвіллевої діяльності в інформаційному суспільстві (інформаційна агресія, Інтернет та комп'ютерна залежність, інформаційне маніпулювання свідомістю тощо). Студент як суб'єкт дозвіллевої діяльності усвідомлює власні духовні та соціальні потреби, транспонує їх крізь соціально позитивну мету, самоактуалізується у відповідній діяльності, продукує дозвіллеві ініціативи та здійснює їх, застосовуючи при цьому новітні засоби інформаційного суспільства. Це сприяє як професійній, так і громадянській самореалізації студентства через соціальну творчість у сфері дозвілля.

5. Теоретичним підґрунтям для СПД у сфері дозвілля є соціальна педагогіка дозвілля студентської молоді як напрям розвитку сучасної соціальної педагогіки у вищій школі, мета якого – дослідження та розробка соціально-педагогічних умов гармонізації соціально-виховних впливів дозвіллевої діяльності студентів як соціальних суб'єктів в умовах інформаційного суспільства, підвищення ефективності їх соціалізації та набуття вищого рівня соціальності як динамічної характеристики, що має різні якісні рівні. Соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля – культуровідповідне регулювання процесу соціального виховання з метою створення науково обґрунтованих умов для підвищення ефективності розвитку соціальності цих соціальних суб'єктів через

гармонізацію їх дозвіллевої діяльності. Специфіка СПД у цій складовій соціокультурного простору залежить від дозвіллевих потреб студентів (актуалізація інформаційних), їх соціально-ціннісного потенціалу, зокрема у віртуальному середовищі; зумовлена особливостями соціального розвитку та масштабу соціального простору (місто, регіон, країна), який засвоюється через дозвіллеву діяльність; ґрунтується на можливостях двосторонньої гармонізації соціально-виховних впливів (особистість-середовище) в умовах інформаційного суспільства.

6. Провідним підходом до СПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля за інформаційної доби є анімаційний, оскільки за специфікою дозволяє створювати підґрунтя для посилення соціальної суб'єктності студентів, забезпечує участь у процесах активної позитивної соціальної взаємодії. Анімаційний підхід до СПД у сфері дозвілля – це гармонізація соціально-виховних впливів дозвілля в сучасному інформаційному суспільстві, що розбудовується на основі посилення суб'єктності як ціннісно-сміслової самоорганізації й активізації соціальної життєдіяльності. Сфера дозвілля в цьому разі є простором для реалізації соціально позитивних цінностей соціальних суб'єктів, а анімація – сутнісною характеристикою СПД під час організації дозвіллевої діяльності. Анімаційна соціально-педагогічна діяльність зі студентською молоддю у сфері дозвілля – процес активізації, надихання студентів на суспільні перетворення та вдосконалення соціально-культурних умов існування в інформаційному суспільстві через активну просоціальну суб'єктну позицію та інтенсивну соціальну взаємодію в позанавчальний час у ВНЗ й відкритій сфері дозвілля, що сприяє соціальному розвитку шляхом реалізації соціальної творчості.

7. В основу системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля ВНЗ покладається визначення її системоутворювального фактору (мета – соціальна творчість студентської молоді), функціонально-структурних елементів (рівні: сфери дозвілля ВНЗ, відкритої сфери дозвілля; процесуальні складові – цільовий, суб'єкт-

суб'єктний, організаційно-управлінський, змістовий, операційний, результативний), особливостей функціонування: високий ступінь відкритості; самовідновлювальність на основі соціальної творчості; вмотивована участь соціальних суб'єктів у вдосконаленні функціонування системи; наявність великої кількості різнорідних елементів, що зумовлює розширення організаційно-управлінського елементу системи; рядоположеність структурних елементів системи АСПД на кожному рівні забезпечують стійкість зв'язків у середині системи. Готовність до соціальної творчості студентської молоді визначається за критеріями, показниками, рівнями (високий, середній, низький). Критерії відповідають структурі соціальної творчості – мотиваційно-ціннісний (показники: інтерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя; просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві; сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля), когнітивний та якостей особистості (схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері, вияв пошуковості та організаційності в інформаційному суспільстві, соціальна креативність у дозвіллевій діяльності), діяльнісно-поведінковий (співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів, створення нових моделей дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства, активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві).

8. Для запровадження системи АСПД було створено програму, яка передбачала: визначення конкретної соціально-виховної ідеї; створення центру активних дій та ініціативної групи; врахування провідних стратегічних пріоритетів, що забезпечують здійснення і дозволяють дійти мети діяльності; активізація студентського самоврядування; залучення кураторів до співпраці; забезпечення контактів з відкритою сферою дозвілля на основі реалізації ініціатив студентів; розроблення на кожному експериментальному майданчику у відповідності до загальних програмних засад власного плану дій щодо реалізації АСПД.

9. Оцінювання результатів експериментального дослідження відбувалося за визначеними критеріями з використанням методів якісного (спостереження, бесіди, експертного оцінювання, самооцінки) та кількісного (математичної статистики) аналізу. Загалом відбулися якісні зміни у експериментальних та контрольних групах, але суттєвими є зміни у всіх ЕГ, на відміну від КГ, де зміни йшли природним чином; зміни, що відбулися серед представників ЕГ₁ у найбільшому ступені свідчать про високий рівень соціальної творчості студентської молоді, що входить до самоврядування, бере участь у волонтерській та громадській діяльності. У цій групі після експерименту низький рівень соціальної творчості майже не спостерігається, а високий – суттєво збільшився; найбільші позитивні зміни після реалізації системи відбулися у ЕГ₂ та ЕГ₃, особливо за когнітивним та якостей особистості й діяльнісно-поведінковим критеріями, що свідчить про повільніші зміни мотиваційно-ціннісної сфери, але після здійснення АСПД студенти, котрі були вельми не активними, включилися до соціально-позитивної діяльності, а студенти, які взагалі не брали участь у позанавчальній діяльності у ВНЗ здебільшого до неї долучилися; оцінка взаємовпливу критеріїв між собою доводить, що вони є обґрунтованими, відповідають психологічним ознакам студентського віку та завданням перспективного позитивного соціального розвитку до рівня соціальної творчості. Проведений кількісний та якісний аналіз в цілому підтверджують результативність та доцільність розробленої системи АСПД.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля. Подальшого наукового аналізу та обґрунтування потребує розвиток соціальної культури цієї соціальної групи у віртуальному середовищі, медіасоціалізація студентів у дозвіллевому просторі інформаційного суспільства, розвиток соціальності засобами мистецтва у сфері дозвілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абанкина Т. Экономика желаний в современной „цивилизации досуга” [Электронный ресурс] / Татьяна Абанкина // Отечеств. записки. — 2005. — № 4. — Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/2005/4/ekonomika-zhelaniy-v-sovremennoy-civilizacii-dosuga>. — Загл. с экрана.
2. Абовский Н. П. Сюрпризы творчества. Диалоги и монологи о творчестве, его природе и принципах обучения творчеству / Н. П. Абовский. — Красноярск : КрасГАСА, 2004. — 353 с.
3. Абрамов Л. К. Центр місцевої активності на базі будинку культури : методологія та технологія розвитку територіальної громади / Л. К. Абрамов, Т. В. Азарова. — Кіровоград : ІСКМ, 2010. — 116 с.
4. Абрамовских Н. В. Сущность и особенности социально-педагогической деятельности / Н. В. Абрамовских // Известия Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена. — 2009. — № 102. — С. 9–15.
5. Абрамян О. О некоторых особенностях первобытного праздника [Электронный ресурс] / О. Абрамян. — Режим доступа: http://journal.iea.ras.ru/archive/1970s/1977/1977_1_Abramyan.pdf. — Загл. с экрана.
6. Аванесова Г. А. Культурно-досуговая деятельность: теория и практика организации : учеб. пособие для студентов вузов / Г. А. Аванесова. — М. : Аспект Пресс, 2006. — 236 с.
7. Аверьянов А. Н. Системное познание мира : методол. проблемы / А. Н. Аверьянов. — М. : Политиздат, 1985. — 263 с.
8. Агитационно-пропагандистская работа клубов / сост. В. Я. Суртаев. — М. : Просвещение, 1983. — 112 с.
9. Адаменко Е. В. Математические методы в педагогике и психологии : учеб. пособие / Е. В. Адаменко. — Луганск : Альма-матер, 2008. — 94 с.
10. Аза Л. А. Формирование духовной культуры студенческой молодежи / Л. А. Аза [и др.]. — Киев : Вища шк., 1990. — 110 с.

11. Азарова Р. Н. Педагогическая модель организации досуга обучающейся молодежи / Р. Н. Азарова // Педагогика. — 2005. — № 1. — С. 27–32.
12. Азарова Р. Н. Социально-педагогическая организация досуга учащейся молодежи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Р. Н. Азарова. — М., 2005. — 373 с.
13. Акимова Л. А. Социология досуга : учеб. пособие / Л. А. Акимова. — М. : МГУКИ, 2003. — 124 с.
14. Алексеева Л. Л. О теоретических предпосылках педагогики искусства [Электронный ресурс] / Л. Л. Алексеева // Педагогика искусства. — 2008. — № 1. — Режим доступа: <http://www.art-education.ru/AE-magazine>. — Загл. с экрана.
15. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія / А. М. Алексюк. — Київ : Либідь, 1998. — 560 с.
16. Алексеєнко Т. Ф. Виклики глобалізації у сучасних соціально-педагогічних тенденціях і проблемах / Т. Ф. Алексеєнко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т проблем виховання. — Київ, 2006. — Вип. 9. — С. 7–15.
17. Альков В. А. Харків наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. : дозвілля міських мешканців в умовах модернізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст наук : 07.00.01 / Альков Володимир Андрійович ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Харків, 2013. — 20 с.
18. Альтернативные социальные сообщества в античном мире / Э. Д. Фролов, Е. В. Никитюк, А. В. Петров, А. Б. Шарнина. — СПб., 2002.
19. Альтшуллер Г. С. Поиск новых идей: от озарения к технологии (теория и практика изобретательских задач) / Г. С. Альтшуллер [и др.]. — Кишинев : Картя Молдовеняскэ, 1989. — 381 с.
20. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. — 3-е изд., испр. и доп. — СПб. : Питер, 2001. — 282 с.

21. Андреев А. А. Педагогика высшей школы (новый курс) / Андреев А. А. — М. : Моск. междунар. ин-т эконометрики, информатики, финансов и права, 2002. — 264 с.
22. Андреев А. Ю. Российские университеты XVIII — первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы / А. Ю. Андреев. — М. : Знак, 2009. — 640 с.
23. Андреев Ю. В. Цена свободы и гармонии : несколько штрихов к портрету греческой цивилизации / Ю. В. Андреев. — СПб. : Гос. Эрмитаж : Алетейя, 1998. — 399 с.
24. Андреева А. Ю. Технологии социально-культурной анимации как средство патриотического воспитания молодежи : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Андреева Анжелика Юрьевна ; Тамбов. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. — Тамбов, 2009. — 22 с.
25. Андреева О. В. Технологія розробки рекреаційно-оздоровчих програм у літньому оздоровчому таборі / О. В. Андреева, А. В. Гакман // Слобожанський науково-спортив. вісн. — 2011. — № 4. — С. 216–220.
26. Анімація громадського життя [Електронний ресурс] // Історії успіху діяльності НДО в соціокультурній сфері. — Режим доступу: <http://www.lac.org.ua/animatsiya-hromadskoho-zhyttya/>. — Назва з екрана.
27. Античный мир. Византия : к 70-летию проф. В. И. Кадеева : сб. науч. тр. / В. И. Кадеев. — Харьков: Бизнес Информ, 1997. — 332 с.
28. Антология средневековой мысли. В 2 т. Т. 1. Теология и философия европейского Средневековья. — СПб. : Изд-во Рус. христиан. гуманитар. ин-та, 2001. — 537 с.
29. Аргайл М. Психология счастья : пер. с англ. / Майкл Аргайл. — СПб. : Питер, 2003. — 271 с.
30. Ариарский М. А. Прикладная культурология : [монография] / М. А. Ариарский ; С.-Петербург. гос. ун-т культуры и искусств. — СПб. : Эго, 2001. — 561 с.
31. Аристотель. Метафизика / Аристотель. — М. : Мысль, 1962. — 186 с.

32. Аристотель. Сочинения. В 4 т. Т. 1. О душе / Аристотель. — М. : Мысль, 1983. — 740 с. — (Серия «Философское наследие»).
33. Арнольдов А. И. Живой мир социальной педагогики (в поддержку актуальной науки) / А. И. Арнольдов ; Ин-т педагогики социал. работы, Науч.-исслед. центр МГУ культуры. — М., 1999. — 136 с.
34. Астахова Е. В. Трансформация социальных функций высшего образования в современных условиях / Е. В. Астахова. — Харьков : ХГИ „НУА», 1999. — 75 с.
35. Атаманенко А. Духовна спадщина Острозької Академії / Алла Атаманенко, Віктор Отаманенко // Етнічна історія народів Європи. — Київ : УНІСЕРВ, 2002. — Т. 11. — С. 100–104.
36. Атаянц Ж. Г. Клубные объединения высшей школы как фактор социализации студентов (на опыте университетов США) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Атаянц Жанна Григорьевна ; Моск. гос. ун-т культуры. — М., 1995. — 18 с.
37. Атений // Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Эфрона : в 86 т. с ил. и доп. материалами. — СПб., 1890–1907. — Т. 3. — С. 421–422.
38. Бабаев Ю. Основы философии : учеб. пособие для студентов нефилос. спец. / Ю. Бабаев. — Ростов н/Д : Фенікс, 2004. — 535 с.
39. Бабенко Н. Б. Дозвілля сім'ї. Теоретичні та емпіричні аспекти : монографія / Н. Б. Бабенко. — Київ : ДАКККіМ, 2001. — 157 с.
40. Бабенко Н. Б. Соціологія вільного часу і дозвілля : навч. посіб. / Н. Б. Бабенко. — Київ : ДАКККіМ, 2006. — 196 с.
41. Баб'як Ж. В. Діагностика соціально-виховного процесу як умова соціалізації студента вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Баб'як Жанна Володимирівна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2004. — 20 с.

42. Багале́й Д. И. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) / Багале́й Дмитрик Иванович, Сумцов Николай Федорович, Бузескул Владислав Петрович. — Харьков : Тип. Адольфа Дарре, 1906. — XIV, 329 с.
43. Багали́й Д. І. Історія Слобідської України / Д. І. Багали́й. — Харків : Основа, 1990. — 256 с. — (Пам'ятки історичної думки України).
44. Бадер А. В. Громадсько-політична активність студентів Донбасу (1956–1985) / А. В. Бадер // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. — 2009. — № 21. — С. 8–15.
45. Байлик С. І. Організація анімаційних послуг в туризмі : навч. посіб. / Байлик С. І., Кравець О. М. — Харків : ХНАМГ, 2008. — 197 с.
46. Байша К. М. Соціально-педагогічні умови морального виховання студентів у позанавчальній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія і методика виховання” / Байша Кіра Миколаївна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — Київ, 2000. — 20 с.
47. Балахтар В. В. Педагогічні засади організації дозвілля дітей та підлітків у системі позашкільної освіти в Україні (1960–1991 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Балахтар Валентина Візіторівна ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2010. — 20 с.
48. Баранівський В. Ф. Гуманістичні засади внутрішнього життя Києво-Могилянської академії / В. Ф. Баранівський // Наук. зап. Нац. ун-ту «Києво-Могилян. акад.». — Київ, 2000. — Том 18 : Ювілейний випуск, присвячений 385-річчю КМА. — С. 49–50.
49. Баткин Л. М. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности / Л. М. Баткин. — М. : Наука, 1989. — 272 с.
50. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса : монография / М. М. Бахтин. — 2-е изд. — М. : Худож. лит., 1990. — 543 с.

51. Безведерна-Хомерікі О. А. Педагогічні умови гуманістичного виховання підлітків у сфері культурно-дозвіллевої діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Безведерна-Хомерікі Олена Андріївна ; Київ. держ. ін-т культури. — Київ, 1997. — 20 с.
52. Безпалько О. В. Вектори розвитку соціальної педагогіки в Україні / О. В. Безпалько // Соціальна педагогіка: теорія та практика. — 2012. — № 3. — С. 14–21.
53. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія / О. В. Безпалько. — Київ : Наук. світ, 2006. — 363 с.
54. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. / О. В. Безпалько. — Київ : Центр учб. літ., 2009. — 208 с.
55. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. — М. : Прогресс-Традиция, 2000. — 384 с.
56. Белинская О. Н. Развитие социального творчества студенческой молодежи в сфере досуга на основе проектных технологий : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Белинская О. Н. ; Тамбов. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. — Тамбов, 2009. — 201 с.
57. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл. — М. : Прогресс, 1986. — 286 с.
58. Белобородов Н. В. Социальное творчество учащихся как фактор успешной самореализации личности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Белобородов Н. В. — М., 2004. — 156 с.
59. Белошицкий А. В. Становление субъектности студентов в образовательном процессе вуза / А. В. Белошицкий, И. Ф. Бережная // Педагогика. — 2006. — № 5. — С. 60–66.
60. Бердяев Н. Смысл творчества : сб. науч. тр. / Н. Бердяев. — Харьков : Фолио ; М. : АСТ, 2002. — 679 с.
61. Березан В. Підготовка майбутнього соціального педагога для організації дозвілля у віртуальному просторі / В. Березан // Соціально-

педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми і перспективи : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річчю ХДАК, 6 листоп. 2014 р. / Харків. держ. акад. культури. — Харків, 2014. — С. 31–33.

62. Березовська Л. І. Соціальна анімація як перспективна технологія групової роботи з дітьми та підлітками / Л. І. Березовська // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 11, Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. пр. — Київ ; Івано-Франківськ, 2013. — Вип. 17, ч. 1. — С. 92–96.

63. Берест І. Р. Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки Першої світової війни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Берест Ігор Романович ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів, 2009. — 20 с.

64. Бех В. Філософський аналіз походження соціальних проблем вищої школи / В. Бех // Вища освіта України. — 2005. — № 3. — С. 13–20.

65. Бех І. Законопростір сучасного виховного процесу / І. Бех // Вища освіта України. — 2004. — № 1. — С. 10–13.

66. Бех І. Д. Виховання особистості. У 2 кн. Кн. 1. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. — Київ : Либідь, 2003. — 280 с.

67. Белецька І. Вплив організованого вільного часу на становлення особистості учня / Белецька І., Гаміна Т. // Соц. педагогіка: теорія і практика. — 2007. — № 3. — С. 30–33.

68. Белецька І. В. Сучасна соціокультурна ситуація у сфері дозвілля молоді / І. В. Белецька // Вісн. Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — 2010. — № 9. — С. 71–76.

69. Бим-Бад Б. М. Педагогический энциклопедический словарь / Б. М. Бим-Бад. — М. : Большая Рос. Энцикл., 2008. — 528 с.

70. Білик О. М. Соціалізація іноземних студентів як педагогічна проблема / О. М. Білик // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Харків, 2014. — Вип. 43. — С. 281–289.

71. Благий В. Б. Студентство Львівського університету в 1900–1914 роках: історико-соціологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 „Історія України” / Благий Василь Богданович ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів, 2003. — 20 с.
72. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. — М. : Наука, 1973. — 270 с.
73. Богинская Ю. В. Теория и практика социально-педагогической поддержки студентов с ограниченными возможностями жизнедеятельности в высших учебных заведениях : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 „Соц. педагогика” / Ю. В. Богинская ; Крым. гуманитар. ун-т. — Ялта, 2012. — 532 с.
74. Божук Т. І. Інноваційні підходи до організації анімації в рекреаційно-туристичній діяльності / Т. І. Божук // Вісн. Нац. ун-ту „Львів. політехніка”. — 2008. — № 628. — С. 406–410.
75. Бойко О. П. Культура дозвілля в суспільстві ризику : монографія / О. П. Бойко. — Суми : УАБС НБУ, 2011. — 285 с.
76. Бондаренко О. О. Організаційно-педагогічні засади діяльності університетських осередків культури в Польщі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Бондаренко Ольга Олександрівна ; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. — Суми, 2012. — 20 с.
77. Боришанская М. М. Педагогические идеи в культуре Западной Европы XIII–XIV вв. / М. М. Боришанская // Гуманистическая мысль, школа и педагогика эпохи Средневековья и начала Нового времени. — М., 1990. — С. 5–21.
78. Бочарова В. Г. Социальная педагогика: диалог науки и практики / В. Г. Бочарова // Соц. педагогика. — 2003. — № 1. — С. 28–33.
79. Бочарова Н. И. Организация досуга детей в семье : учеб. пособие для студентов пед. училищ / Н. И. Бочарова, О. Г. Тихонова. — М. : Академия, 2001. — 208 с.
80. Бочелюк В. Й. Дозвіллєзнавство : навч. посіб. / В. Й. Бочелюк,

В. В. Бочелюк. — Київ : Центр навч. літ., 2006. — 208 с.

81. Братчини // Знаки української етнокультури : слов.-довід. / В. В. Жайворонок. — Київ : Довіра, 2006. — С. 55.

82. Бреславська Г. Б. Формування культури дозвілля студентів вищих педагогічних навчальних закладів засобами проектів у позааудиторній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Бреславська Ганна Богданівна ; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. — Умань, 2013. — 20 с.

83. Буднік І. О. Роль анімації у виховному процесі освітнього закладу / І. О. Буднік // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 11, Соц. робота. Соц. педагогіка : зб. наук. пр. — Київ ; Івано-Франківськ, 2013. — Вип. 17, ч. 2. — С. 18–23.

84. Бузескул В. П. История Харьковского университета при действии устава 1884 г. (с 1884 до 1905 г.) / Бузескул Владислав Петрович. — Харьков : Тип. Адольфа Дарре, 1905. — 89 с.

85. Бурдые П. Университетская докса и творчество: против схоластических делений / П. Бурдые // Альманах Российско-французского центра социологических исследований Института социологии Российской Академии наук. — М. : Socio-Logos, 1996. — С. 8–31.)

86. Буркхардт Я. Культура Италии в эпоху Возрождения : опыт : пер. с нем. / Якоб Буркхардт. — М. : ИНТРАДА, 1996. — 591 с.

87. Бурова И. Информационная деятельность студентов вуза как педагогический фактор социализации : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Бурова Ирина Владимировна ; Нижегород. гос. архитектур.-строит. ун-т. — Н. Новгород, 2006. — 20 с.

88. Бутенко Л. Л. Виховання загальної культури старшокласників засобами мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 „Теорія та історія педагогіки” / Бутенко Л. Л. ; Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 1994. — 24 с.

89. Бутиліна О. В. Студентська молодь у суспільстві, що

- трансформується / О. В. Бутиліна // Укр. соціум. — 2007. — № 4. — С. 20–26.
90. Быт и история в античности : [сб. ст.] / АН СССР, Науч. совет по истории мировой культуры ; отв. ред. Г. С. Кнабе. — М. : Наука, 1988. — 272 с.
91. Быт украинских казаков [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ukraine.ui.ua/ua/traditsii-obryady/byt-ukrainskih-kazakov/byt-ukrainskih-kazakov>. — Загл. с экрана.
92. Вайнола Р. Х. Технології соціально-педагогічної роботи : курс лекцій / Вайнола Р. Х. — Київ : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. — 152 с.
93. Василенко О. М. Соціально-педагогічна діяльність у закладах освіти / О. М. Василенко, А. О. Малько. — Харків : Крок, 2003. — 83 с.
94. Василькова Ю. В. Социальная педагогика : курс лекций / Ю. В. Василькова, Т. А. Василькова. — М. : Академия, 2000. — 439 с.
95. Ваховський Л. Ц. Філософія виховання західної цивілізації в епоху Просвітництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Ваховський Леонід Цезаревич ; Харків. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2002. — 40 с.
96. Вдовенко Т. В. Теория и методика социальной работы в сфере досуга в странах Западной Европы : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Т. В. Вдовенко. — М., 1999. — 279 с .
97. Веблен Т. Теория праздного класса / Торстейн Верлен ; пер. с англ., вступ. ст. С. Г. Сорокиной ; общ. ред. В. В. Мотылева. — М. : Прогресс, 1984. — 367 с.
98. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — Київ : Ірпінь : Перун, 2009. — 1736 с.
99. Величие здравого смысла. Человек эпохи Просвещения / сост. С. Я. Карп. — М. : Просвещение, 1992. — 287 с.
100. Венгер Ю. И. История отечественной и зарубежной социальной работы : учеб.-метод. комплекс / Ю. И. Венгер. — Витебск : Изд-во ВГУ им. П. М. Машерова. — 195 с.

101. Вербець В. В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Вербець Владислав Володимирович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — Київ, 2005. — 40 с.

102. Византийский словарь. В 2 т. Т. 1 / [С. Ю. Акишин и др. ; сост. и общ. ред. К. А. Филатова]. — СПб. : Амфора [и др.], 2011. — 572 с.

103. Викторинский Г. Семь книг назидательного обучения, или Дидаскалион [Электронный ресурс] / Г. Викторинский // Антология средневековой мысли. — СПб. : Изд-во Рус. христиан. гуманитар. ин-та, 2001. — Режим доступа: krotov.info/acts/05/3/2001anto.htm. — Загл. с экрана.

104. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима / Л. Винничук ; пер. с пол. В. К. Ронина. — М. : Высш. шк., 1988. — 496 с.

105. Виховна робота зі студентською молоддю : навч. посіб. / [за заг. ред. Т. Ю. Осипової]. — Одеса : Фенікс, 2006. — 288 с.

106. Вишленкова Е. А. Русские профессора: университетская корпоративность или профессиональная солидарность : [монография] / Е. А. Вишленкова, Р. Х. Галиуллина, К. А. Ильина. — М. : Новое лит. обозрение, 2012. — 650 с. : ил.

107. Вишневский Ю. Р. Социальный облик студенчества 90-х годов / Ю. Р. Вишневский, Л. Я. Рубина // Социол. исслед. — 2002. — № 7. — С. 56–69.

108. Вишняк А. И. Культура молодежного досуга / А. И. Вишняк, В. И. Тарасенко. — Киев : Вища шк., 1988. — 72 с.

109. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 1991–2006 рр. : наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: Л. О. Пономаренко [та ін.] ; наук. ред. П. І. Рогова. — Київ, 2008. — 487 с.

110. Возрождение Олимпийских игр [Электронный ресурс] // Олимпийские игры : сайт. — Режим доступа: <http://all-olimpic.narod.ru/Oreburth.html>. — Загл. с экрана.
111. Волик Л. Анімація як нове явище вітчизняної педагогічної науки / Л. Волик // Шлях освіти. — 2009. — № 1. — С. 6–9.
112. Волик Л. Модель підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів до анімаційної діяльності / Л. Волик // Шлях освіти. — 2009. — № 3. — С. 10–14.
113. Волик Л. В. Освітньо-виховний феномен анімаційної діяльності майбутніх педагогів : монографія / Л. В. Волик. — Полтава : Полтав. літератор, 2010. — 324 с.
114. Волик Л. В. Підготовка майбутніх педагогів до анімаційної діяльності : монографія / Л. В. Волик. — Полтава : ПНПУ, 2011. — 276 с.
115. Волков Ю. Г. Социология молодежи : учеб. пособие / Ю. Г. Волков [и др.] ; под ред. Ю. Г. Волкова. — Ростов н/Д, 2001. — 576 с.
116. Волобуева Л. Н. Досуг в структуре образа жизни (философско-культурологические аспекты) : дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01 / Волобуева Л. Н. — М., 2004. — 152 с.
117. Воловик А. Ф. Педагогіка дозвілля / Воловик А., Воловик В. — Харків, 1999. — 332 с.
118. Воронина А. Б. Анимация в туризме : учеб. пособие / А. Б. Воронина. — Симферополь ; Севастополь : Феникс, 2008. — 196 с.
119. Воропай О. Звичаї нашого народу : етногр. нарис / О. Воропай. — Харків : Фоліо, 2007. — 507 с. — (Перлини української культури).
120. Воспитание увлечением: формирование и деятельность клубных объединений / сост. В. Е. Триедин. — М. : Профиздат, 1987. — 144 с.
121. Воспитательный процесс в высшей школе: его эффективность. Социологический аспект / Е. А. Якуба [и др.]. — Киев : Вища школа, 1988. — 275 с.
122. Габора Л. І. Дозвілля як чинник профілактики бездоглядності неповнолітніх / Л. І. Габора // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей

та учнівської молоді : зб. наук. пр. — Київ, 2009. — Кн. 2. — С. 45–53.

123. Гавриленко М. О. Соціокультурна анімація як інноваційна технологія підвищення рівня соціального виховання студентської молоді в культурно-дозвіллевій діяльності [Електронний ресурс] / М. О. Гавриленко // Наук. вісн. Донбасу. — 2011. — № 1. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?. — Назва з екрана.

124. Гайдаржі В. Ф. Педагогічні умови удосконалення діяльності клубних установ з професійної орієнтації старшокласників сільських шкіл : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Гайдаржі Василь Федорович ; Київ. ін-т культури. — Київ, 1995. — 24 с.

125. Гаранин Н. И. Менеджмент туристской и гостиничной анимации / Н. И. Гаранин, И. И. Булыгина. — М. : Совет. спорт, 2004. — 127 с.

126. Генкина Е. В. Ценности античного досуга как социально-культурная система : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Генкина Е. В. — СПб., 1998. — 216 с.

127. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь : [пер. с англ.] / Э. Гидденс. — М. : Весь Мир, 2004. — 116 с.

128. Гиль С. С. Муниципальная система социально-педагогической поддержки молодежных инициатив : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / Гиль Сергей Сергеевич. ; Оренбург. гос. пед. ун-т. — Оренбург, 2011. — 44 с.

129. Глузман А. В. Тенденции развития университетского педагогического образования в Украине : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / А. В. Глузман ; Ин-т педагогики и психологии проф. образования АПН Украины. — Киев, 1997. — 479 с.

130. Голик Р. Львівський університет в уявленнях галицької інтелігенції ХІХ–ХХ ст. / Р. Голик // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. історична. — Львів, 2013. — Вип. 49. — С. 78–92.

131. Голованова Т. П. Актуальні завдання і критерії соціалізації

студентської молоді в контексті міжнародних документів щодо формування гендерної рівності / Т. П. Голованова // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту. Сер. Педагогічні науки : зб. наук. ст. — Запоріжжя, 2006. — № 1. — С. 46–52.

132. Головатый Н. Ф. Социология молодежи : курс лекций / Н. Ф. Головатый. — Киев : МАУП, 1999. — 224 с.

133. Голошівець С. Виховання сучасної студентської молоді — фундамент майбутнього / С. Голошівець // Вища освіта України. — 2002. — № 4. — С. 114–116.

134. Гончар Т. І. Формування комунікативної культури молодших школярів в умовах дозвілля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 / Гончар Тетяна Іванівна ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ, 2003. — 21 с.

135. Гончаренко О. Повсякдення життя українського населення крізь призму документів судочинства органів цивільної адміністрації Райхскомісаріату „Україна” (1941–1944 рр.) / Олексій Гончаренко // Історія повсякденності: теорія та практика : матеріали Всеукр. наук. конф., 14–15 трав. 2010 р. / М-во освіти і науки України, Ін-т історії України НАН України, Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. — Переяслав-Хмельницький, 2010. — С. 151–153.

136. Гончарова О. М. Організація дозвілля людей похилого віку: вітчизняний та зарубіжний досвід / О. М. Гончарова // Вісн. Київ. нац. ун-ту культури і мистецтв. [Сер.] Педагогіка. — Київ, 2005. — Вип. 12 : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля”, м. Київ, 4–6 черв. 2004 р. — С. 114–121.

137. Гончарова Ю. А. Социально-педагогическая диагностика : учеб.-метод. пособие для вузов / Ю. А. Гончарова. — Воронеж : Изд.-полиграф. центр Воронеж. гос. ун-та, 2011. — 90 с.

138. Горбань О. М. Основи теорії систем і системного аналізу : навч. посіб. / О. М. Горбань, В. Є. Бахрушин. — Запоріжжя : ЗІДМУ, 2004. — 204 с.

139. Горський В. С. Alma mater вищої освіти в Україні / В. С. Горський // Наук. зап. Нац. ун-ту „Києво-Могилян. акад.”. — Київ, 2000. — Том 18 : Ювілейний випуск, присвячений 385-річчю КМА. — С. 81–87.
140. Гофф Ж. Интеллектуалы в Средние века / Жак Ле Гофф ; пер. с фр. А. М. Руткевича. — 2-е изд. — СПб : ИД СПбГУ, 2003. — 154 с.
141. Гофф Ж. Средневековый мир воображаемого / Жак Ле Гофф ; пер. с фр., общ. ред. С. К. Цатуровой. — М. : Прогресс, 2001. — 440 с.
142. Грановський В. Г. Формування здорового способу життя підлітків в умовах оздоровчого табору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія і методика виховання” / Грановський Василь Григорович ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. — Тернопіль, 2011. — 20 с.
143. Грей Д. Г. История Древнего Китая / Джон Генри Грей ; пер. А. Вальдман. — М. : Центрполиграф, 2006. — 608 с.
144. Григор’єва М. В. Студентське дозвілля: погляд у минуле [Електронний ресурс] / М. В. Григор’єва. — Режим доступу: http://ru.nuph.edu.ua/?page_id=7973. — Назва з екрана.
145. Григорьев Д. Н. Востребованные временем. Династия Харитоненко / Д. Н. Григорьев. — Сумы : АС-Медиа, 2003. — 72 с.
146. Грушевський М. Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн. Т. 4. XVI–XVII віки / М. С. Грушевський ; редкол.: П. С. Сохань (голова) [та ін.] ; Акад. наук України, Ін-т історії України. — Репр. вид. — Київ : Наук. думка, 1993. — 535 с.
147. Губ’як В. Д. Просвітницький рух у Західному Поділлі в контексті українського національно-культурного відродження (60-ті роки XIX ст. — 30-ті роки XX ст.) / В. Д. Губ’як. — Київ : АН ВШ України, 2006. — 236 с.
148. Губа О. А. Соціально-педагогічні умови формування комунікативних якостей молодших школярів в аматорському театральному колективі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.

13.00.05 „Соц. педагогіка” / Губа Оксана Аркадіївна ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ, 2008. — 19 с.

149. Гуз А. М. Культурно-освітня діяльність земських установ в Україні (1864–1914 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 „Історія України” / Гуз Анатолій Михайлович ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ, 1997. — 24 с.

150. Гузій Р. З народної танатології: карпатознавчі розсліди / Р. Гузій. — Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2007. — 352 с.

151. Гультьяев И. И. Социально-культурные условия развития досуговых интересов современной семьи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Гультьяев И. И. — М., 2005. — 176 с.

152. Гуманистическая мысль, школа и педагогика эпохи позднего средневековья и начала нового времени (исследования и материалы) : сб. науч. тр. / под ред. К. И. Салимовой, В. Г. Безрогова. — М. : Изд-во АПН СССР, 1990. — 200 с.

153. Гумбольдт В. Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні / Вільгельм фон Гумбольдт // Ідея університету : антологія / Центр гуманітар. дослідж. Львів. нац. ун-ту / упоряд.: М. Зубрицька [та ін.] ; відп. ред. М. Зубрицька. — Львів : Литопис, 2002. — С. 25–33.

154. Гуменна І. Українські студентські товариства у розвитку освіти і науки у Східній Галичині першої третини ХХ ст. [Електронний ресурс] / І. Гуменна. — Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Humenna_Iryna/Ukrainski_studentski_tovarystva_u_rozvytku_osvity_i_nauky_u_Skhidnii_Halychyni_pershoi_tretyny_XX_st.pdf. — Назва з екрана.

155. Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолствующего большинства / А. Я. Гуревич. — М. : Искусство, 1990. — 396 с.

156. Гурьянова М. П. Созидательная миссия социальной педагогики в современном обществе / М. П. Гурьянова // Педагогика. — 2011. — № 9. — С. 36–44.

157. Гусак П. М. Відповідальне ставлення до здоров'я: теорія та технології : монографія / П. М. Гусак, Н. В. Зимивець, В. С. Петрович ; [за ред. П. М. Гусака]. — Луцьк : Волин. обл. друк., 2003. — 219 с.

158. Гутник І. М. Педагогічні засади організації дозвілля підлітків засобами української народної педагогіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 / Гутник Ірина Миколаївна ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ, 2006. — 19 с.

159. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: современное написание. В 4 т. Т. 1 / В. И. Даль. — М. : АСТ : Астрель, 2003. — XXVI, 1158 с.

160. Данілова А. П. Педагогічна підтримка соціальної ініціативи студентської молоді у проектній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Данілова Альона Петрівна ; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. — Київ, 2013. — 20 с.

161. Дарманський М. М. Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні / М. М. Дарманський. — Хмельницький : Поділля, 1997. — 384 с.

162. Дворжак В. Роль образования и науки в процессе мировой глобализации / В. Дворжак // Проблемы теории и практики управления. — 2002. — № 2. — С. 123–127.

163. Девтеров І. В. Людина і суспільство у кіберпросторі : автореф. дис. д-ра філос. наук : 09.00.03 / Ілля Володимирович Девтеров ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Київ, 2012. — 35 с.

164. Дедурина Т. В. Функциональный подход к развитию анимационной деятельности учреждений культуры: социально-культурный аспект : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Теория, методика и орг. соц.-культур. деятельности” / Дедурина Татьяна Владимировна ; Моск. гос. ун-т культуры и искусств. — М., 2009. — 20 с.

165. Денисенко А. Науково-дослідна робота як форма організації професійно-спрямованого дозвілля студентів (історичний аспект)

/ А. Денисенко // Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Педагогічні науки. — Херсон, 2013. — Вип. 63. — С. 42–48.

166. Денисенко А. О. Принципові положення організації дозвілля студентів ВНЗ [Електронний ресурс] / А. О. Денисенко. — Режим доступу: http://asconf.com/rus/archive_view/24. — Назва з екрана.

167. Дербичева С. А. Природа социального творчества и его нормативная регуляция : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филос. наук : спец. 09.00.11 / Дербичева Светлана Александровна ; Рос. акад. гос. службы при Президенте Рос. Федерации. — М., 2000. — 56 с.

168. Джуринский А. Н. История зарубежной педагогики : учеб. пособие для вузов / А. Н. Джуринский. — М. : ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. — 272 с.

169. Дзиов А. Х. Социально-педагогические аспекты организации деятельности парка культуры и отдыха : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Дзиов А. Х. ; Моск. гос. ун-т культуры. — М., 1997. — 20 с.

170. Диба О. П. Педагогічні засади організації дозвілля дітей та молоді української діаспори : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 / Диба Олена Петрівна ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ, 2005. — 21 с.

171. Дмитренко Т. О. Методологічні основи соціальної педагогіки / Т. О. Дмитренко, К. В. Ярецько. — Харків : Крок, 2003. — 32 с.

172. Дмитрук С. В. Розвиток креативності студентів в умовах дозвілля засобами туристських ігор : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06. „Теорія, методика і орг. культ.-просвіт. діяльності” / Дмитрук Світлана Вікторівна ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ, 2007. — 20 с.

173. Добржанський С. Культурно-просвітницька діяльність «Руської Бесіди» на Буковині в другій половині ХІХ — початку ХХ ст. / С. Добржанський // На перехрестях світової науки. — Чернівці, 2006. — С. 247–248.

174. Довженко Г. А. Университетское образование как средство

социализации современной молодежи : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.01 / Довженко Григорий Андреевич ; Моск. гос. техн. ун-т им. Н. Э. Баумана. — М., 2008. — 27 с.

175. Доедалина С. В. Профилактика деструктивного поведения подростков в условиях приюта средствами культурно-досуговой деятельности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Доедалина Светлана Вячеславовна ; Тамбов. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. — Тамбов, 2006. — 27 с.

176. Дозвілля // Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко ; наук. ред. Л. І. Андрієвський. — Київ : Аконіт, 1999. — Т. 1. — С. 798–799.

177. Дозвілля // Словник української мови : в 2 т. / Борис Дмитрович Гринченко (упоряд. з дод. власного матеріалу). — Київ : Довіра : Рідна мова, 1997. — Т. 1. — С. 410–411.

178. Дозвілля // Тлумачний словник української мови : понад 12500 ст. (близько 40000 слів) / за ред. В. С. Калашника. — 2-е вид., випр. і допов. — Харків : Прапор, 2005. — С. 248.

179. Дозвілля молоді належить Інтернету [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://speka.org.ua/content/view/79/1/>. — Назва з екрана.

180. Дозвілля школярів : ігрові програми / упоряд. Л. Шелестова. — Київ : Ред. загальнопед. газ., 2004. — 128 с.

181. Документы по истории университетов Европы XII–XV вв. : учеб. пособие / вступ. ст., пер. и примеч. Г. И. Липатниковой ; под ред. А. Е. Москаленко. — Воронеж : Изд-во ВГПИ, 1973. — С. 148–150.

182. Докучаєва В. В. Соціально-педагогічне проектування як різновид соціальної творчості / В. В. Докучаєва // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. — 2011. — № 4. — С. 5–13.

183. Донік О. М. Станові та представницькі об'єднання купецтва України наприкінці XIX — на початку XX ст. / О. М. Донік // Проблеми історії України XIX–XX ст. : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України НАН

України. — Вип. 16. — С. 159–172.

184. Дорошенко К. Соціальні проблеми самореалізації студентської молоді / К. Дорошенко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. — Київ ; Житомир, 2004. — Кн. 2. — С. 233–239.

185. Досуг // Російсько-український словник / С. Іваницький, Ф. Шумлянський. — Київ : Обереги, 2006. — С. 141.

186. Досуг // Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. — М., 1984. — Т. 1. — С. 481.

187. Дрогобицька О. Роль галицької сільської інтелігенції в розбудові місцевої системи охорони здоров'я (кінець XIX — 20-ті рр. XX ст.) / Оксана Дрогобицька // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Історія / Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. — Івано-Франківськ, 2013. — Вип. 23/24. — С. 64–71.

188. Дрогобицький І. І. Культурно-освітня діяльність Василіянського Чину в Галичині (друга половина XIX — початок XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Дрогобицький Ігор Іванович ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2006. — 20 с.

189. Дуликов В. З. Социально-культурная работа за рубежом [Электронный ресурс] : учеб. пособие / В. З. Дуликов. — М. : МГУКИ, 2003. — Режим доступа: http://www.pedlib.ru/Books/3/0197/3_0197-1.shtml. — Загл. с экрана.

190. Дюмазедье Ж. Культурная революция в организации досуга / Ж. Дюмазедье // Культурно-просветительская работа. Любительская деятельность в сфере досуга. — 1989. — № 12. — С. 31–40.

191. Евтеева Г. А. Психолого-педагогические основы использования свободного времени : дис. ... д-ра пед. наук / Евтеева Г. А. — Л., 1980. — 350 с.

192. Евтушенко С. В. Народное художественное творчество / С. В. Евтушенко. — Харьков : ХГИК, 1997. — 131 с.

193. Елизаров Е. Античный город / Е. Елизаров. — М. : Олма-пресс,

2003. — 88 с.

194. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. — Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. — 536 с.

195. Ермаков С. Социальное творчество: к определению понятия [Электронный ресурс] / С. Ермаков // 60 параллель. — 2011. — № 2 (41). — С. 24–27. — Режим доступа: http://www.intelros.ru/pdf/60_paralel/41/05.pdf. — Загл. с экрана.

196. Ерошенков И. Н. Культурно-досуговая деятельность в современных условиях / И. Н. Ерошенков. — М. : МГИК, 1994. — 32 с.

197. Ершов Д. А. Информационная безопасность личности как цель социально-педагогической деятельности / Д. А. Ершов // Социальная педагогика. — 2009. — № 2. — С. 123–128.

198. Ефименко А. Я. История украинского народа / А. Я. Ефименко. — Киев : Лыбидь, 1992. — 253 с.

199. Єскіна Г. О. Формування ціннісних орієнтацій молоді засобами аматорського театру : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Єскіна Г. О. ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ, 2001. — 194 с.

200. Жарков А. Д. Технология культурно-досуговой деятельности : учеб. пособие для студентов вузов культуры и искусств / А. Д. Жарков. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Изд-во МГУК : Профиздат, 2002. — 208 с.

201. Жданович Ю. Особливості соціалізації підлітка у дозвільній діяльності / Ю. Жданович // Соц. педагог. — 2009. — № 9. — С. 46–50.

202. Житницький А. З. Драматургія масових театралізованих заходів : навч. посіб. / А. З. Житницький. — Харків : ХДАК, 2004. — 128 с.

203. Жогленко А. І. Культура сіл Харківщини : конкретне соціокультур. дослідж. / А. І. Жогленко, З. І. Алфьорова, Ю. М. Нагорний. — Харків : Регіон-Інформ, 2002. — 180 с.

204. Жукова В. Ф. Психолого-педагогический анализ категории „психологическая готовность» / В. Ф. Жукова // Известия Томского политехн. ун-та. — 2012. — Т. 320, № 6. — С. 117–121.

205. Жуковская Т. Н. Университеты и университетские традиции в России / Т. Н. Жуковская. — Петрозаводск : Изд-во ПетрГУ, 2011. — 140 с.
206. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення культури в Україні : [монографія] / В. С. Журавський. — Київ : ІнЮре, 2003. — 415 с.
207. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / Н. В. Заверико. — Київ : Слово, 2011. — 240 с.
208. Загородній Ю. І. Педагогічні умови політичної соціалізації студентської молоді в умовах великого промислового міста : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Загородній Юрій Іванович ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2004. — 20 с.
209. Запесоцкий А. С. Образование и средства массовой информации как фактор социализации современной молодежи / А. С. Запесоцкий. — СПб., 2008. — 464 с.
210. Захарко О. О. Соціально-психологічні детермінанти дозвіллевих уподобань студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 „Соц. психологія, психологія соц. роботи” / Захарко Оксана Оленівна ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. — Київ, 2013. — 15 с.
211. Зборовский Г. Е. Досуг: действительность и иллюзии. Проблемы свободного времени в марксистской и буржуазной социологии / Г. Е. Зборовский, Г. П. Орлов. — Свердловск : Средне-Урал. кн. изд-во, 1970. — 232 с.
212. Зборовский Г. Е. Социология досуга и социология культуры: поиск взаимодействия / Г. Е. Зборовский // Социол. исслед. — 2006. — № 12. — С. 54–59.
213. Зверева И. Д. Стратегия развития социальной педагогики в Украине / И. Д. Зверева // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту. Педагогічні науки. — 2011. — № 3. — С. 18–21.

214. Зверева І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Зверева Ірина Дмитрівна ; Ін-т педагогіки АПН України. — Київ, 1999. — 38 с.
215. Зеленов Є. А. Виховання студентської молоді в умовах глобалізації : монографія / Є. А. Зеленов, О. Г. Стьопіна. — Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. — 288 с.
216. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. для вузов / И. А. Зимняя. — Изд. 2-е, доп., испр. и перераб. / И. А. Зимняя. — М. : Логос, 2000. — 384 с.
217. Зоценко О. В. Інформаційне суспільство: ознаки і динаміка // Інтелект. Особистість. Цивілізація : темат. зб. наук. пр. із соц.-філос. проблем / О. В. Зоценко. — Донецьк : ДонДУЕТ, 2004. — № 3. — С. 27–32.
218. Зрелова Т. А. Культурно-досуговая деятельность как средство социальной интеграции детей-инвалидов : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Зрелова Татьяна Александровна ; С.анкт-Петербур. гос. ун-т культуры и искусств. — СПб., 2000. — 20 с.
219. Зязюн І. Естетична регуляція ціннісної свідомості / І. Зязюн // Вища освіта України. — 2005. — № 3. — С. 5–11.
220. Иванов А. Е. Высшая школа России в конце XIX — начале XX века / А. Е. Иванов. — М., 1991. — 392 с.
221. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. — СПб. : Питер, 2009. — 434 с.
222. Исаева И. Ю. Досуговая педагогика : учеб. пособие / И. Ю. Исаева. — М. : Флинта : МПСИ, 2010. — 200 с.
223. Искусство в системе культуры / ред. и сост. М. С. Каган. — Л. : Наука, 1987. — 272 с.
224. История социальной педагогики : Становление и развитие зарубежной социальной педагогики / [под ред. Беляева В. И.]. — М. : Гардарики, 2003. — 255 с.

225. История социальной педагогики : хрестоматия-учеб. / [под ред. М. А. Галагузовой]. — М. : ВЛАДОС, 2000. — 544 с.
226. Ищук В. В. Анимация как средство решения педагогических задач [Электронный ресурс] / В. В. Ищук, М. И. Нагибина. — Режим доступа: http://vestnik.yspu.org/releases/uchenuie_praktikam/1_1/. — Загл. с экрана.
227. Іваненко О. А. Університети України в міжнародних наукових зв'язках Російської імперії (друга половина XIX — початок XX ст.) / О. А. Іваненко. — Київ : Ін-т історії України, 2013. — 375 с.
228. Идея университета : антология / Центр гуманитар. дослідж. Львів. нац. ун-ту / упоряд.: М. Зубрицька [та ін.] ; відп. ред. М. Зубрицька. — Львів : Литопис, 2002. — 303 с.
229. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. — Київ. : НІСД. — 2010. — 64 с.
230. Історія української культури : навч. посіб. / під ред. О. Ю. Павлової. — Київ : Центр учб. літ., 2012. — 368 с.
231. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / упоряд.: С. Я. Харченко [та ін.]. — Луганськ : Альма-матер, 2005. — 408 с.
232. Йегер В. Пайдейя воспитание античного грека (эпоха великих воспитателей и воспитательных систем) / В. Йегер. / пер. с нем. М. Н. Ботвинника. — М. : „Греко-латин. каб. ” Ю. А. Шичалина. — 335 с.
233. Йордан Б. „Когда братья пьют вместе...” : положения о цеховых праздниках в средневековых уставах датских ремесленников / Б. Йордан // Город в средневековой цивилизации Западной Европы. — М. : Наука, 1999. — Т. 2 : Жизнь города и деятельность горожан. — С. 183.
234. Каган М. С. Системный подход и гуманитарное знание : избр. ст. / М. С. Каган. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1991. — 383 с.
235. Каліна К. Є. Моральне виховання студентської молоді на Слобожанщині (кінець XIX — початок XX ст.) : автореф. дис. на здобуття

наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Каліна Катерина Євгеніївна ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків, 2008. — 17 с.

236. Калініченко А. І. Педагогічні умови організації самовиховання студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика проф. освіти” / Калініченко Анжеліка Іванівна ; Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. — Тернопіль, 2002. — 16 с.

237. Капська А. Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) : навч. посіб. / А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола. — Київ : Наук. світ, 2001. — 129 с.

238. Карабин Т. В. Вплив особливостей спілкування в мережі „Інтернет” на процес соціалізації студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 „Соц. психологія, психологія соціальної роботи” / Карабин Тарас Васильович ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — Київ, 2005. — 20 с.

239. Каразин В. Н. О университетском музыкальном вечере / Василий Назарович Каразин // Сочинения, письма и бумаги В. Н. Каразина, собранные и отредактированные Д. И. Багалеєм / Каразин Василий Назарович, Багалеѣ Дмитрий Иванович. — Харьков : Харьк. ун-т, 1910. — С. 595.

240. Караман О. Л. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України : монографія / Олена Леонідівна Караман ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. — Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. — 448 с.

241. Карпова Л. О. Просвітництво на теренах України ХІХ ст. : історіографічний досвід / Л. О. Карпова // Актуальні питання культурології : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. — Рівне, 2012. — Вип. 12. — С. 51–55.

242. Карстен Б. Благотворительные учреждения в европейских странах: исторический контекст [Электронный ресурс] / Боргман Карстен, Ален Смит Джеймс. — Режим доступа: <http://polit.ru/article/2006/11/26/philanthropia/>. —

Загл. с экрана.

243. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. — М. : ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.

244. Кваша С. С. Педагогічна система Луцької братської школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Кваша Сергій Сергійович ; Укр. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — Київ, 1997. — 24 с.

245. Келле В. Ж. Процессы глобализации и динамика культуры / В. Ж. Келле // Знание. Понимание. Умение. — 2005. — № 1. — С. 69–70.

246. Кецик У. В. Громадянське виховання учнів українських професійних шкіл Галичини (перша третина ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Кецик У. В. ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2005. — 20 с.

247. Києво-Могилянська академія кін. XVII — поч. XIX ст. : повсякденна історія : зб. док. / упоряд. О. Ф. Задорожна. — Київ : Києво-Могилян. акад., 2005. — 530 с.

248. Киселева Т. Г. Основы социально-культурной деятельности / Т. Г. Киселева, Ю. Д. Красильников. — М. : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры, 1995. — 136 с.

249. Кін О. М. Передумови розвитку ідей студентського самоврядування в історії вітчизняної освіти / О. М. Кін // Вісн. СевНТУ. Сер. Педагогіка : зб. наук. пр. — Севастополь, 2011. — Вип 124. — С. 192–197.

250. Кірсанов В. В. Класифікація функцій і підготовка кадрів соціокультурних аніматорів у французькій культурології дозвілля (60–90-ті роки) // Вісн. Кн. палати. — 2000. — № 5. — С. 41–45.

251. Кірсанов В. В. Теоретико-методологічні та методичні засади педагогічної діагностики організації дозвілля : монографія / В. В. Кірсанов. — Київ : Альтпрес, 2006. — 352 с.

252. Кірсанов В. В. Шляхи вдосконалення підготовки фахівців для

сфери дозвілля / В. В. Кірсанов // Вища освіта України. — 2006. — № 1. — С. 37–42.

253. Клейберг Ю. А. Социально-педагогическая коррекция девиантного поведения подростков в сфере досуга : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 „Теория, методика и организация культурно-просветительной деятельности” / Клейберг Ю. А. — СПб., 1995. — 430 с.

254. Книш У. Нев’янучий цвіт українства : до 140-річчя від дня заснування „Просвіти” [Електронний ресурс] / У. Книш. — Режим доступу: [//http://kosivlibrary.if.ua](http://kosivlibrary.if.ua). — Назва з екрана.

255. Князьков С. Очерки из истории Петра Великого и его времени / С. Князьков. — М. : Культура, 1990. — 672 с.

256. Коваль Л. Г. Соціальна педагогіка/Соціальна робота / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлебик. — Київ, 1997. — 345 с.

257. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, Коджаспиров Ю. А. — Москва, Ростов н/Д : Издательский центр „МарТ”, 2005. — 448 с.

258. Козырева Т. В. Педагогические условия организации социального творчества студентов вуза во внеаудиторной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Козырева Т. В. — Кострома, 2006. — 241 с.

259. Козьякова М. И. Западная Европа: от Античности до XX века : учеб. пособие по культурологии для высших учеб. заведений / М. И. Козьякова. — М. : Весь мир, 2002. — 360 с.

260. Кокин А. Б. Студенчество как социальная группа, современные социально-психологические представления о студенчестве / А. Б. Кокин // Интегративный подход к психологии человека и социальному взаимодействию людей : материалы II Всерос. науч.-практ. (заоч.) конф., 2–4 апр. 2012 г. — СПб., 2012. — С. 115–121.

261. Колик Г. Реализация развивающего потенциала досуга людей пожилого возраста : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. пед. наук :

спец. 13.00.05 „Теорія, методика и орг. соц.-культур. діяльності» / Колик Г. ; С.-Петербур. гос. ун-т культури и искусств. — СПб., 2007. — 30 с.

262. Колодюк А. В. Теоретичне обґрунтування поняття та виникнення інформаційного суспільства / А. В.Колодюк // Борисфен. — 2004. — № 11. — С. 18–19.

263. Коляда І. Студентські будівельні загони: до історії патріотичного руху студентської молоді в УРСР (1962–1989 рр.) / І. Коляда, Р. Ралко // Краєзнавство. — 2012. — № 2. — С. 141–149.

264. Кон И. Студенчество [Электронный ресурс] / И. Кон. — Режим доступа: <http://bse.sci-lib.com/article107140.html>. — Загл. с экрана.

265. Кон И. С. Студенчество на Западе как социальная группа / И. С. Кон // Вопр. философии. — 1971. — № 9. — С. 67–77.

266. Коношенко С. В. Реабілітаційна робота з соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустріального регіону : монографія / С. В. Коношенко. — Луганськ : Слов'янськ : Печатный двор, 2009. — 251 с.

267. Коношенко С. В. Теоретико-методичні основи реабілітаційної роботи з соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустріального регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Коношенко Сергій Володимирович ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2010. — 44 с.

268. Концепція національного виховання студентської молоді [Електронний ресурс] : дод. до рішення колегії М-ва освіти і науки України від 25 черв. 2009 р. № 7/2 // Вища освіта : сайт. — Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4310/. — Назва з екрана.

269. Королюк Ю. Г. Механізми управління розвитком регіональних систем : монографія / Ю. Г. Королюк. — Київ : Терно-граф, 2011. — 344 с.

270. Короткий термінологічний словник із соціальної педагогіки, соціальної роботи / уклад.: Л. В. Лохвицька, І. І. Доброскок. — Переяслав-Хмельницький, 2007. — 144 с.

271. Корякова В. В. Четыре времени года: методика составления и проведения анимационных игровых программ / В. В. Корякова // Праздник. — 2009. — № 12. — С. 17–24.

272. Кравцова О. О. Рекреаційні технології у структурі соціально-гуманітарних технологій / О. О. Кравцова // Вісн. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — 2012. — № 3. — С. 88–93.

273. Кравченко О. В. Креативний потенціал рекреативної діяльності [Електронний ресурс] / О. В. Кравченко // Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 4–6 черв. 2004 р. — Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kravchenko17.htm. — Назва з екрана.

274. Кравченко О. В. Культурна політика України в парадигмах сучасності: теоретико-методологічні аспекти культурологічної інтерпретації : монографія / О. В. Кравченко. — Харків : ХДАК, 2011. — 288 с.

275. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые столет его существования (1805–1905) / Багалея Дмитрий Иванович, Сумцов Николай Федорович, Бузескул Владислав Петрович. — Харьков : Тип. Адольфа Дарре, 1906. — XIV, 329 с.

276. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні — інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. — Київ : Грамота, 2005. — 447 с.

277. Кривошеєва Г. Л. Формування культури здоров'я студентів університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Кривошеєва Галина Леонідівна ; Луган. держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2001. — 20 с.

278. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові : [книжка-путівник] / І. Крип'якевич ; упоряд. тексту, прим. Б. Якимович. — Львів : Апріорі, 2007. — 216 с.

279. Кудашкіна О. З. Кіберсоціалізація як новий вид соціалізації у віртуальному середовищі / О. Кудашкіна // Соц. педагогіка: теорія та практика. — 2011. — № 1. — С. 12–18.

280. Кузьменко О. А. Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теорія та історія педагогіки,“ / Кузьменко Олександр Анатолійович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — Київ, 1998. — 18 с.

281. Кузьміна О. В. Теоретичні аспекти формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів : монографія / Кузьміна Олена Володимирівна. — Слов'янськ : Підприємець Маторін Б. І., 2011. — 311 с.

282. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. — Київ : Знання, 2005. — 486 с.

283. Культура и культурология : словарь / сост. и ред. А. И. Кравченко. — М. : Акад. проект ; Екатеринбург : Деловая кн., 2003. — 928 с.

284. Кумирова С. С. Педагогические условия развития социального творчества учащихся сельской школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кумирова С. С. — Иваново, 2010. — 278 с.

285. Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті / В. С. Курило. — Луганськ : ЛДПУ, 2000. — 460 с.

286. Курило В. С. Проблеми студентського самоврядування у вимірі соціальної педагогіки / В. С. Курило, С. В. Савченко // Соц. педагогіка: теорія і практика. — 2005. — № 4. — С. 4–10.

287. Курліщук І. І. Педагогічні засади соціалізації студентської молоді засобами масової комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка» / Курліщук Інна Іванівна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2008. — 20 с.

288. Кэндо Т. Досуг и популярная культура в динамике и развитии / Т. Кэндо // Личность. Культура. Общество. — 2000. — Т. 2, вып. 1. — С. 283–

308.

289. Лаврецова С. В. Социально-культурная деятельность как средство оптимизации семейного досуга : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Теория, методика и орг. соц.-культур. деятельности” / Лаврецова Светлана Васильевна ; С.-Петербур. гуманитар. ун-т профсоюзов. — СПб., 2007. — 19 с.

290. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н. М. Лавриченко. — Київ : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. — 444 с.

291. Лаврут О. О. Студенти Радянської України в 20-ті роки ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 „Історія України» / Лаврут Ольга Олександрівна ; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2004. — 20 с.

292. Лазарович М. В. Історія України : навч. посіб. / М. В. Лазарович. — 2-е вид., допов. і перероб. / М. В. Лазарович. — Тернопіль, 1999. — 147 с.

293. Лазутина Т. В. Духовная основа социального творчества личности : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Лазутина Т. В. — Красноярск, 2010. — 190 с.

294. Лактионова Г. М. Теоретико-методические основы социально-педагогической работы с женской молодежью в условиях крупного города : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Лактионова Г. М. — Киев, 1999. — 419 с.

295. Лактіонова Г. Виховання в епоху глобалізації: нові можливості, нові ризики / Г. Лактіонова // Шлях освіти. — 2005. — № 4. — С. 2–6.

296. Лаптева Г. Народные дома: из истории вопроса [Электронный ресурс] / Г. Лаптева. — Режим доступа: // <http://www.culture29.ru/upload/medialibrary/08b/08b68f0d63764c5581bc285240ff975.pdf>. — Загл. с экрана.

297. Левикова С. И. Молодежная субкультура : учеб. пособие / С. И. Левикова. — М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. — 608 с.

298. Левківський М. В. Історія педагогіки : навч.-метод. посіб.

/ М. В. Левківський. — 4-е вид. — Київ : Центр учб. літ., 2011. — 190 с.

299. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. — М. : Наука, 1975. — 304 с.

300. Лесіна Т. М. Анімація як інноваційний напрям соціально-педагогічної роботи в Польщі / Т. М. Лесіна // Соц. педагогіка: теорія та практика. — 2012. — № 2. — С. 101–106.

301. Лесіна Т. М. Соціально-педагогічні умови стимулювання майбутніх соціальних педагогів до анімаційної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Лесіна Т. М. — Херсон, 2009. — 253 с.

302. Либера А. Средневековое мышление / Ален де Либера ; пер. с фр. А. М. Руткевича, О. В. Головой. — М. : Праксис, 2004. — 359 с.

303. Либерова М. С. Изменение форм досуга молодежи российской провинции: социологический анализ : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. социол. наук : спец. 22.00.04 „Соц. структура, соц. ин-ты и процессы” / Либерова Марина Сергеевна ; Рос. гос. ун-т туризма и сервиса. — М., 2009. — 23 с.

304. Липс Ю. Происхождение вещей : из истории культуры человечества : [пер. с нем.] / Юлиус Липс. — Смоленск : Русич, 2011. — 507 с.

305. Липский И. А. Социальная педагогика : методол. анализ : учеб. пособие / И. А. Липский. — М. : ТЦ Сфера, 2004. — 320 с.

306. Лисенко Ю. О. Соціально-педагогічна програма просоціального розвитку старших підлітків як представників молодіжної субкультури засобами сучасної естрадної музики / Ю. О. Лисенко // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Харків, 2009. — Вип. 27. — С. 242–250.

307. Лисовский В. Т. Личность студента / В. Т. Лисовский, А. В. Дмитриев. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1974. — 184 с.

308. Лисовый И. А. Античный мир в терминах, именах и названиях : слов.-справ. по истории и культуре Древней Греции и Рима / И. А. Лисовый ; науч. ред. А. И. Немировский. — 3-е изд. — Минск : Беларусь, 2001. — 253 с.

309. Литошенко Д. Эволюция университетского образования в Европе

XVI — конца XVIII веков / Литошенко Денис Александрович ; Дальневост. гос. ун-т. — Владивосток, 2004. — 378 с.

310. Лісовець О. Студентські громадські організації: досвід і перспективи розвитку / О. Лісовець // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. педагогічна. — 2006. — Вип. 21, ч. 1. — С. 190–194.

311. Лосев А. Ф. Двенадцать тезисов об античной культуре [Электронный ресурс] / А. Ф. Лосев. — Режим доступа: http://psylib.org.ua/books/_losew02.htm. — Загл. с экрана.

312. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения / А. Ф. Лосев. — М. : Мысль, 1980. — 623 с.

313. Лукашів В. Я. Діяльність «Товариства ім. М. Качковського» в Східній Галичині (друга половина XIX — початок XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Лукашів Володимир Ярославович ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. — Тернопіль, 2014. — 16 с.

314. Луков В. А. Воспитание как ответ на вызовы глобализации / В. А. Луков // Знание. Понимание. Умение. — 2006. — № 1. — С. 101–109.

315. Луман Н. Реальность массмедиа / Никлас Луман ; пер. с нем. А. Ю. Антоновского. — М. : Праксис, 2005. — 256 с.

316. Лупаренко С. Є. Позашкільна освітньо-виховна діяльність Харківського товариства поширення в народі грамотності (1869–1920 рр.) / С. Є. Лупаренко // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. — Харків, 2014. — Вип. 46. — С. 204–213.

317. Лурье С. Я. Архимед / С. Я. Лурье. — М. ; Л., 1945. — 268 с.

318. Луцький Я. В. Український туристично-краєзнавчий рух у Галичині (30-ті рр. XIX ст. — 30-ті рр. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Луцький Ярослав Васильович ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2010. — 20 с.

319. Любченко О. М. Парк в контексті дозвіллево-розважальних парадигм європейської культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. культурології : спец. 26.00.01 „Теорія та історія культури” / Любченко Оксана

Миколаївна ; Київ. нац. ун-т культури та мистецтв. — Київ, 2011. — 21 с.

320. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Лях Тетяна Леонідівна ; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2009. — 22 с.

321. Мазаев А. И. Праздник как социально-художественное явление. Опыт теоретического исследования / А. И. Мазаев. — М. : Наука, 1978. — 392 с.

322. Маклюэн Г. М. Понимание медиа. Внешние расширения человека / Г. М. Маклюэн ; пер. с англ. В. Николаева. — М. ; Жуковский : КАНОН-пресс-Ц : Кучково поле, 2003. — 464 с.

323. Максименко А. П. Становлення і розвиток системи університетської освіти Франції (XIX–XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Максименко Анатолій Петрович ; Ін-т вищої освіти АПН України. — Київ, 2008. — 59 с.

324. Максимовская Н. А. Анимация в сфере досуга как механизм социального воспитания / Н. А. Максимовская // European Applied Sciences (Stuttgart). — 2013. — № 2. — P. 94–97.

325. Максимовська Н. О. Активізація соціально-виховного потенціалу регіонального соціокультурного простору в процесі анімаційної діяльності / Н. О. Максимовська // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків, 2012. — Вип. 37. — С. 249–260.

326. Максимовська Н. О. Актуалізація соціального виховання у навчально-виховному процесі ВНЗ / Н. О. Максимовська // Вища освіта України. — 2008. — № 3. — С. 93–100.

327. Максимовська Н. О. Анімаційна діяльність як соціально-педагогічна інновація / Н. О. Максимовська // Zamojske Studia I Materialy. Ser. Pedagogika. — 2013. — Т. 15, zeszyt 1. — P. 157–164.

328. Максимовська Н. О. Анімаційна стратегія вдосконалення соціально-виховного середовища закладу вищої освіти культурно-мистецького профілю в контексті Болонської системи / Н. О. Максимовська // Вісн. Харків.

держ. акад. культури : зб. наук. пр. / відп. ред. В. М. Шейко. — Харків, 2013. — Вип 40 : (спецвип.). — С. 189–199.

329. Максимовська Н. О. Анімаційне соціально-виховне середовище ВНЗ як простір соціального розвитку студентської молоді / Н. О. Максимовська // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2013. — Вип. 33. — С. 606–611.

330. Максимовська Н. О. Анімаційний підхід до соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у позанавчальний час / Н. О. Максимовська // Наук. зап. Сер. Психолого-педагогічні науки / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. — Ніжин, 2014. — № 3. — С. 96–100.

331. Максимовська Н. О. Анімація в сучасних зарубіжних дослідженнях: соціально-виховний аспект / Н. О. Максимовська // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків, 2013. — Вип. 41. — С. 261–269.

332. Максимовська Н. О. Анімація в сфері дозвілля як напрям соціально-педагогічної діяльності / Н. О. Максимовська // Соц. педагогіка: теорія і практика. — 2011. — № 1. — С. 19–26.

333. Максимовська Н. О. Анімація дозвілля як засіб соціального розвитку особистості в соціумі, що глобалізується / Н. О. Максимовська // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків, 2011. — Вип. 35. — С. 268–278.

334. Максимовська Н. О. Інтеграція фізичної і духовної рекреації молоді в процесі соціально-педагогічної анімації / Н. О. Максимовська // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту / Харків. обл. від-ня Нац. олімп. ком. України, ХДАДМ. — Харків, 2013. — № 4. — С. 41–46.

335. Максимовська Н. О. Історія студентського дозвілля: соціально-виховний аспект / Н. О. Максимовська // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2014. — № 5, ч. 1. — С. 6–16.

336. Максимовська Н. О. Наукові засади розвитку соціальної педагогіки дозвілля / Н. О. Максимовська // Освіта та педагогічні науки. — 2012. — № 5/6. — С. 37–42.

337. Максимовська Н. О. Розвиток соціальної творчості студентської молоді у сфері дозвілля: анімаційний підхід / Н. О. Максимовська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання. — Кіровоград, 2013. — Вип. 17, кн. 1. — С. 436–447.

338. Максимовська Н. О. Соціальне виховання студентської молоді засобами анімаційної діяльності в умовах євроінтеграції / Н. О. Максимовська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання. — Кам'янець-Подільський, 2012. — Вип. 16, кн. 2. — С. 249–259.

339. Максимовська Н. О. Соціальне виховання студентської молоді у соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу / Н. О. Максимовська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання. — Київ, 2008. — Вип. 12, кн. 2. — С. 281–287.

340. Максимовська Н. О. Соціально-педагогічна експлікація поняття „сфера дозвілля” / Н. О. Максимовська // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків, 2012. — Вип. 38. — С. 268–276.

341. Максимовська Н. О. Соціально-педагогічна підтримка особистості в інформаційному соціумі / Н. О. Максимовська // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків, 2009. — Вип. 28. — С. 175–182.

342. Максимовська Н. О. Соціально-педагогічна сутність дозвілля: методологічний аналіз / Н. О. Максимовська // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків, 2010. — Вип. 32. — С. 263–270.

343. Максимовська Н. О. Специфіка анімації дозвілля молоді:

соціально-педагогічний аспект / Н. О. Максимовська // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання. — Кам'янець-Подільський, 2011. — Вип. 15, кн 2. — С. 316–324.

344. Максимовська Н. О. Сучасний стан дозвіллевої сфери в Україні: соціально-педагогічний аспект / Н. О. Максимовська // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Шейка. — Харків, 2010. — Вип. 33. — С. 264–272.

345. Максимчук Ю. В. Естетичне виховання студентської молоді у процесі клубної роботи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія та методика виховання” / Максимчук Юлія Володимирівна ; Херсон. держ. ун-т.— Херсон, 2004. — 20 с.

346. Малинкович В. Д. Очерки истории европейской культуры Нового времени / В. Д. Малинкович. — Харьков : Фолио, 2011. — 252 с.

347. Малков Д. Ю. Соціалізація підлітків у клубних об'єднаннях за місцем проживання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Малков Дмитро Юрійович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — Київ, 2005. — 20 с.

348. Малько А. О. Теоретико-методологічні основи розвитку соціальної педагогіки : монографія / А. О. Малько ; Харків. держ. акад. культури. — Харків : ХДАК, 2004. — 285 с.

349. Мальковская И. А. Эволюция зрелищ в человеческом измерении / И. А. Мальковская // Социол. исслед. — 2008 — № 2. — С. 26–36.

350. Мамбеков Е. Б. Организация досуга во Франции: анимационная модель : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук / Мамбеков Евфрат Багдатович ; Гос. ин-т культуры. — СПб., 1992. — 19 с.

351. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика : учебник / Л. В. Мардахаев. — М. : Гардарики, 2005. — 269 с.

352. Маркс К. Капитал / К. Маркс // Сочинения : [в 30 т.] / К. Маркс, Ф. Энгельс. — Изд. 2-е. — М. : Политиздат, 1960. — Т. 23. — С. 274.

353. Маркс К. Капитал. Т. 4. Теория прибавочной стоимости / К. Маркс

// Сочинения : [в 30 т.] / К. Маркс, Ф. Энгельс. — Изд. 2-е. — М. : Политиздат, 1964. — Т. 26, ч. 3. — С. 245–266.

354. Мартем'янова Н. С. Музейна педагогіка в організації культурно-освітньої діяльності музею / Н. С. Мартем'янова // Вісн. Харків. держ. акад. культури : зб. наук. пр. — Харків, 2013. — Вип. 39. — С. 257–264.

355. Масюк С. О. Культурно-освітня діяльність «Просвіти» (березень 1917–1920 рік) / С. О. Масюк // Вісн. Київ. ун-ту. Сер. Історія. — Київ, 1996. — Вип. 34. — С. 87–95.

356. Матковська О. В. Львівське братство: культура і традиції. Кінець XVI — перша половина XVII ст. / О. В. Матковська. — Львів : Каменяр, 1996. — 71 с.

357. Маштакова В. О. Розвиток соціального виховання на Слобожанщині (XIX — поч. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Маштакова Вікторія Олександрівна ; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2011. — 22 с.

358. Маяков Н. Н. Человеческое богатство в контексте социального творчества : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Маяков Н. Н. — Челябинск, 2006. — 201 с.

359. Медвідь Л. А. Українська козацька педагогіка / Л. А. Медвідь // Початкова школа. — 1996. — № 10. — С. 58–60.

360. Медіакомунікації та соціальні проблеми. В 3 ч. Ч. 1 : зб. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. / упоряд., ред. К. С. Шендеровського ; Київ. нац. ун-т, Ін-т журналістики. — Київ, 2012. — 288 с.

361. Мельник А. В. Становление основных направлений сферы досуга в Англии в раннее новое время (XVI — нач. XVIII ст.) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.03 „Всеобщая история” / Мельник Александр Витальевич ; Иванов. гос. ун-т. — Иваново, 2004. — 20 с.

362. Мельников В. П. История социальной работы в России : учеб. пособие / В. П. Мельников, Е. И. Холостова. — 2-е изд. — М. : Маркетинг,

2002. — 344 с.

363. Мельникова Н. І. Нове як фактор суспільного життя / Н. І. Мельникова. — Київ : Політвидав України, 1985. — 128 с.

364. Менеджмент волонтерських груп від А до Я : навч.-метод. посіб. / авт. кол.: З. П. Бондаренко [та ін.] ; за ред. Т. Л. Лях — Київ : Версо-04, 2012. — 288 с.

365. Методичний посібник з надання дружніх послуг для молоді / [за ред. Пінчук І. М., Сановської В. А.]. — Київ, 2003. — 160 с.

366. Методологические основы социальной педагогики // Актуальные проблемы теории и практики социальной педагогики : материалы 9-х науч.-пед. чтений фак. соц. педагогики РГСУ, 25 марта 2006 г. — М. : Перспектива, 2006. — Ч. 1. — С. 15–27.

367. Методология и методы социально-педагогических исследований : науч., учеб.-метод. пособие для студентов, магистрантов, аспирантов и специалистов в области воспитания и образования, соц. педагогов и соц. работников / С. Я. Харченко [и др.] ; Луган. гос. пед. ун-т им. Тараса Шевченко. — Луганск : Альма-матер, 2001. — 216 с.

368. Мистерии // Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Эфрона : в 86 т. с ил. и доп. материалами. — СПб., 1890–1907. — Т. 23. — С. 452-454.

369. Михайлева Е. Г. Интеллектуальная элита в матрице современных цивилизационных изменений : монография / Е. Г. Михайлева. — Харьков : Изд-во НУА, 2007. — 576 с.

370. Міщик Л. І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога : монографія / Л. І. Міщик. — Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка. — 2011. — 116 с.

371. Могилка О. П. Соціально-педагогічна діяльність у позашкільній сфері [Електронний ресурс] / Могилка О. П., Рассказова О. І. — Режим доступу до ресурсу:

http://miarud.at.ua/load/socialno_pedagogichna_dijalnost_u_pozashkilnij_sf_eri/1-1-0-7. — Назва з екрана.

372. Модзалевский Л. Н. Очерк истории воспитания и обучения с древнейших до наших времен : для педагогов и родителей / Л. Н. Модзалевский. — СПб., 1882. — 436 с.

373. Моздокова Ю. С. Социально-культурная реабилитация инвалидов и их семей в процессе досуговой деятельности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Теория, методика и орг. культур.-просвет. деятельности” / Моздокова Юлия Степановна ; Моск. ун-т культуры. — М., 1996. — 18 с.

374. Моисеева М. Г. Сущность социокультурной анимации в процессе профилактики девиантного поведения детей-сирот [Электронный ресурс] // Актуальные инновационные исследования: наука и практика : электрон. науч. изд. / Тамбов. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. — Тамбов, 2011. — № 1. — Режим доступа: http://www.actualresearch.ru/nn/2011_1/Article/pedagogy/moiseeva20111.htm. — Загл. с экрана.

375. Молодежь: тенденции социальных изменений : сб. ст. / под ред. В. Т. Лисовского. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2000. — 420 с.

376. Молодь і дозвілля (теорія, методика і практика роботи з підлітками та молоддю за місцем проживання). Вип. 2. — Київ : А.Л.Д., 1996. — 208 с.

377. Молчан О. І. Соціально-культурна реабілітація інвалідів юнацького віку в умовах дозвілля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 / Молчан Олена Іллівна ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Киев, 2003. — 20 с.

378. Монастырская М. В. Влияние инновационных технологий культурно-досуговой деятельности в условиях торгово-развлекательных центров комплексного типа на досуг населения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Монастырская Марина Васильевна ; Моск. гос. ун-т культуры и искусств. — М., 2007. — 216 с.

379. Монро П. История педагогики. В 2 ч. Древность и средние века / П. Монро. — М., 1923. — 286 с.
380. Морган Л. Г. Древнее общество, или Исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации / Л. Г. Морган. — Л., 1934. — 352 с.
381. Мосалев Б. Управление культурой села / Б. Мосалев. — М. : Совет. Россия, 1983. — 127 с.
382. Мосалев Б. Г. Досуг: методология и методика социологических исследований : учеб. пособие / Б. Г. Мосалев. — М. : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры, 1995. — 96 с.
383. Москаленко В. В. Социализация личности : (филос. аспект). — Киев : Вища шк., 1986. — 199 с.
384. Мосолкина Т. В. От средневековых паломничеств к современному туризму [Электронный ресурс] / Мосолкина Т. В. // Туризм и культурное наследие : межвуз. сб. науч. тр. — Вып. 1. — Режим доступа: http://tourlib.net/statti_tourism/mosolkina.htm. — Загл. с экрана.
385. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учебник / А. В. Мудрик. — М. : Академия, 2000. — 200 с.
386. Мудрик С. Б. Рухливі ігри за народним календарем : метод. рек. / С. Б. Мудрик. — Луцьк, 2005. — 40 с.
387. Музейная педагогика в действии / [авт. кол. : В. И. Астахова и др.]; Нар. укр. акад., Асоц. вуз. музеєв Харькова. — Харьков : Изд-во НУА, 2012. — Кн. 2 : Роль вузовских музеев в формировании и развитии культурно-образовательной среды. — 80 с.
388. Мустаева Ф. А. Основы социальной педагогики : учеб. для студентов педвузов, обучающихся по спец. „Соц. педагогика» / Ф. А. Мустаева. — М. : Акад. проект, 2002. — 416 с.
389. Мясникова Т. И. Развитие медиакомпетентности студентов университета : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования»

- / Мясникова Татьяна Ивановна ; Оренбург. гос. ун-т. — Оренбург, 2011. — 20 с.
390. Навчання у Польщі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://studyinpoland.com.ua/>. — Назва з екрана.
391. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Л. П. Нагорна. — Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. — 405 с.
392. Нагорский Н. В. Музей как открытая социально-педагогическая система : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Нагорский Н. В. — СПб., 2005. — 40 с.
393. Нариси української популярної культури / за ред. О. Гриценка. — Київ, 1998. — 760 с.
394. Наторп П. Культура народа и культура личности : шесть лекций П. Наторпа, проф. Марбургского университета / П. Наторп ; пер. с нем. М. М. Рубинштейна. — СПб. : Изд. О. Богдановой, 1912. — 189 с.
395. Наторп П. Социальная педагогика : Теория воспитания воли на основе общности / П. Наторп ; пер. А. А. Громбаха с 3-го доп. нем. изд. — СПб. : О. Богданова, 1911. — 360 с.
396. Невмержицький О. Стан розвитку виховання молоді в сучасних наукових дослідженнях / О. Невмержицький // Вища освіта України. — 2004. — № 4. — С. 114–117.
397. Некрасова Л. М. Театр как вид искусства и его возможности в воспитании школьников [Электронный ресурс] / Л. М. Некрасова // Педагогика искусства : электрон. науч. журн. — 2008. — № 1. — Режим доступа: <http://www.art-education.ru/AE-magazine>. — Загл. с экрана.
398. Нехаева С. В. Студенчество итальянских университетов в XIII–XVI вв. : опыт анализа материалов условий повседневной жизни : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.03 „Всеобщая история (соответствующего периода) ” / Нехаева Светлана Валентиновна ; Саратов. гос. ун-т. — Саратов, 1994. — 20 с.
399. Никитин В. А. Начала социальной педагогики : учеб. пособие / В. А. Никитин. — М. : Моск. психол.-соц. ин-т : Флинта, 1999. — 72 с.
400. Никитина Л. Е. Социальная педагогика в системе гуманитарного

знания: структура и связи [Электронный ресурс] / Л. Е. Никитина, И. А. Липский. — Режим доступа: <http://www.lespegiko.ru/page/Statii/Soc-Ped-1.htm>. — Загл. с экрана.

401. Никитина Н. И. Методика и технология работы социального педагога : учеб. пособие / Н. И. Никитина, М. Ф. Глухова. — М. : ВЛАДОС, 2007. — 399 с.

402. Никитский М. В. Теоретические и исторические аспекты современной социокультурной анимационной деятельности / М. В. Никитский // Вестн. Православного Свято-Тихоновского гуманитар. ун-та. Педагогика и психология. — 2008. — Вып. 3 (10). — С. 28–36.

403. Новаторов В. Е. Современные технологии культурно-досуговой деятельности: состояние, проблемы, перспективы развития / В. Е. Новаторов // Вестн. Омского гос. ун-та. — 1999. — Вып. 3. — С. 109–114.

404. Новейший словарь иностранных слов и выражений. — М. : Современ. литератор, 2003. — 976 с.

405. Новейший философский словарь. — 3-е изд., испр. — Минск : Кн. дом, 2003. — 1280 с.

406. Новий словник іншомовних слів: близько 40000 слів і словосполучень / Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом'як, А. А. Дем'янюк ; за заг. ред. Л. І. Шевченко. — Київ : АРІЙ, 2008. — 672 с.

407. Новикова И. А. Организация досуга подрастающего поколения в США: традиция и современность : учеб. пособие / И. А. Новикова. — СПб., 1991. — 80 с.

408. Новотворцева Н. В. Анимационная деятельность в коррекционно-развивающей работе с учащимися, имеющими нарушения интеллектуального развития / Н. В. Новотворцева // Ярослав. пед. вестник. — 2010. — № 2. — С. 34–37.

409. Ньюмен Дж. Идея Университету / Джон Генрі Ньюмен // Идея университета : антологія / Центр гуманітар. дослідж. Львів. нац. ун-ту ; упоряд.: М. Зубрицька [та ін.] ; відп. ред. М. Зубрицька. — Львів : Литопис, 2002. — С. 37–64.

410. Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV–XVII вв.) / сост., вступ. ст. и коммент. Н. В. Ревякиной, О. Ф. Кудрявцева. — М. : Изд-во УРАО, 1999. — 400 с.

411. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова / Рос. акад. наук., Ин-т рус. языка им. В. В. Виноградова. — 4-е изд., доп. — М. : Азбуковник, 1999. — 944 с.

412. Олексюк Н. С. Система соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах реформування збройних сил України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Наталія Степанівна Олексюк ; ДЗ „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. — Луганськ, 2012. — 46 с.

413. Оленина Г. В. Педагогика социально-культурного проектирования и продвижения гражданских инициатив молодежи : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 / Оленина Галина Владимировна ; Алтайс. гос. акад. культуры и искусств. — Барнаул, 2011. — 47 с.

414. Оленіна Г. О. Соціально-педагогічні засади формування інтересу підлітків до зарубіжної літератури в умовах дозвілля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Оленіна Ганна Олегівна ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ, 2008. — 19 с.

415. Олійник Г. М. Функції соціального педагога у сфері освітньо-дозвілєвої діяльності / Г. М. Олійник // Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 11, Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. пр. — Вип. 17, ч. 2. — Київ ; Івано-Франківськ, 2013. — С. 90–96.

416. Ольховая Т. А. Развитие медиакомпетентности студентов университета / Т. А. Ольховая, Т. И. Мясникова. — М. : Дом педагогики, ИПК ГОУ, 2011. — 126 с.

417. Ольховая Т. А. Становление субъектности студентов университета

: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Ольховая Татьяна Александровна ; Оренбург. гос. ун-т. — Оренбург, 2007. — 45 с.

418. Омельченко С. О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків : монографія / С. О. Омельченко. — Луганськ : Альма-матер, 2007. — 379 с.

419. Організація відпочинку та оздоровлення дітей в Україні : зб. норматив. док. та інформ.-метод. матеріалів / упоряд.: З. П. Кияниця [та ін.]. — Київ : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. — 170 с.

420. Організація вільного часу школярів / С. Я. Харченко, І. В. Бєлецька, Т. С. Гаміна. — Луганськ : Альма-матер, 2006. — 230 с.

421. Орлов Г. П. Свободное время: условие развития человека и мера общественного богатства / Г. П. Орлов. — Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. — 176 с.

422. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета / Х. Ортега-и-Гассет ; пер. с исп. М. Н. Голубевой ; ред. перевода А. М. Корбут ; под общ. ред. М. А. Гусаковского. — Минск : БГУ, 2005. — 104 с.

423. Основные направления исследований в клубоведении / сост. В. Е. Триодин. — М., 1981. — 36 с. — (Культура. Искусство : обзор. инф. ; вып. 1).

424. Основы теории культурно-досуговой деятельности : метод. материалы к изучению раздела „Социал.-психол. и пед. основы культурно-досуговой деятельности” / сост. Курячий П. М. — Харьков, 1992. — 150 с.

425. Острозька Академія XVI–XVII ст. : енцикл. вид. — Острог, 1997. — 228 с.

426. Пангелов С. Б. Організаційно-методичні передумови виникнення і розвитку фізичної рекреації як форми активного дозвілля людини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 „Фіз. культура, фіз. виховання різних груп населення” / Пангелов Степан Борисович ; Дніпропетр. держ. ін-т фіз. культури і спорту. — Дніпропетровськ, 2012. — 22 с.

427. Паніна Н. Українське суспільство 1992–2006 : соціол. моніторинг / Н. Паніна. — Київ : Ін-т соціології НАН України, 2006. — 94 с.
428. Панорама середньовіччя / [под ред. Р. Бартлетта]. — М. : Интербук Бізнес, 2002. — 336 с.
429. Пантелеєва І. Антична людина в контексті культури дозвілля [Електронний ресурс] / Ірина Пантелеєва. — Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11861.html>. — Назва з екрана.
430. Панченко Т. В. Принцип субсидіарності у сучасному демократичному розвитку : монографія / Т. В. Панченко. — Харків : Майдан, 2011. — 368 с.
431. Патрушев В. Изменения в использовании бюджета времени рабочих Москвы за 1923–1991 гг. / В. Патрушев ; РАН, Ин-т социологии. — М., 1994. — 61 с.
432. Паульсен Ф. Германские университеты / Ф. Паульсен ; пер. с нем. Г. Гроссмана. — СПб. : Ред. журн. „Образование”, 1904. — 425 с.
433. Паульсен Ф. Исторический очерк развития образования в Германии / Ф. Паульсен ; пер. под ред. Н. В. Сперанского. — М. : Т-во И. Д. Сытина, 1908. — 364 с.
434. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / Святослав Пахолків. — Львів : Піраміда, 2014. — 610 с.
435. Пашов Р. І. Роль соціальної творчості в подоланні феномену бюрократії / Р. І. Пашов // Вісн. Нац. техн. ун-ту України „КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. — 2011. — № 2. — С. 114–118.
436. Пащенко С. В. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти» / Пащенко Світлана Юріївна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — Київ, 2000. — 19 с.

437. Педагогика : большая современная энциклопедия. / [сост. Е. С. Рапацевич]. — Минск : Современное слово, 2005. — 720 с.
438. Педагогика досуга : терминологический словарь / сост. О. Н. Хахлова. — Уфа : Изд-во БГПУ, 2007. — 50 с.
439. Педагогика и психология высшей школы / [под ред. В. Е. Столяренко]. — Ростов н/Д : Феникс, 2002. — 543 с.
440. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / І. О. Бартенева [та ін.] ; Південно-укр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. — Одеса : ОдПУ, 2002. — 343 с.
441. Петришин Л.Й. Теоретико-методичні основи формування креативності майбутніх соціальних педагогів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соціальна педагогіка” / Петришин Людмила Йосипівна ; Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. — Луганськ, 2015. — 36 с.
442. Петрова З. А. Методология и методика социологических исследований культурно-досуговой деятельности / З. А. Петрова. — М. : МГИК, 1990. — 158 с.
443. Петрова І. В. Особливості функціонування сфери дозвілля як соціально-культурного явища у другій половині ХХ ст. / І. В. Петрова // Вісн. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — 2011. — № 2. — С. 51–55.
444. Петрова І. В. Соціально-культурна анімація як вид дозвілля / І. В. Петрова // Вісн. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — 2011. — № 3. — С. 71–74.
445. Петрова І. В. Становлення та розвиток дозвілля як соціально-культурного явища в Україні: 20-ті роки ХХ ст. / І. В. Петрова // Вісн. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — 2009. — № 2. — С. 34–38.
446. Петрова І. Семантико-етимологічний аналіз дозвілля: культурологічний аспект [Електронний ресурс] / І. В. Петрова. — Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pki/2009_25/Petrova_I.V.pdf. — Назва з екрана.

447. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах : підручник / І. В. Петрова. — Київ : Кондор, 2005. — 408 с.
448. Петрова І. В. Дозвілля у теоретичних рефлексіях : монографія / Ірина Владиславівна Петрова. — Київ : НАКККіМ, 2012. — 296 с.
449. Петрова І. В. Історія дозвілля: проблеми періодизації / І. В. Петрова // Вісн. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — 2009. — № 4. — С. 39–43.
450. Петрова І. В. Розвиток дозвілля як соціально-культурного явища у ХІХ ст. / І. В. Петрова // Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку : наук. зап. Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту : зб. наук. пр. — Рівне, 2011. — Вип. 17, т. 2.
451. Петрова І. В. Становлення та розвиток дозвілля як соціально-культурного явища в Античному Римі / І. В. Петрова // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. / Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ, 2009. — Вип. 23. — С. 139–147.
452. Петрова М. С. Анимационная деятельность как средство социального воспитания студентов вуза : дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Петрова Мария Сергеевна ; Костром. гос. ун-т им. Н. А. Некрасова. — Кострома, 2007. — 170 с.
453. Петрочко Ж. В. Дитина в складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія / Ж. В. Петрочко. — Рівне : Видавець О. Зень, 2010. — 368 с.
454. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. — М. : Прогресс, 1985. — 312 с.
455. Пича В. М. Культура досуга / В. М. Пича [и др.] ; ред. В. И. Григорьев]. — Киев : Изд-во при Киев. гос. ун-те, 1990. — 237 с.
456. Пича В. М. Культура вільного часу : (філос.-соціол. аналіз) / В. М. Пича. — Львів : Світ, 1990. — 152 с.
457. Пішун С. Г. Дозвіллевий простір студентської молоді як

рекреаційний ресурс у міському середовищі / С. Г. Пішун // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — 2012. — № 8. — С. 402–407.

458. Пішун С. Г. Сутність категорії дозвілля в теоретичних дослідженнях / С. Г. Пішун // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2009. — Вип. 4. — С. 419–425.

459. Пішун С. Г. Формування культури дозвілля студентів вищих навчальних закладів в умовах роботи студентського клубу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія і методика виховання” / Пішун Сергій Григорович ; Ін-т проблем виховання АПН України. — Київ, 2005. — 19 с.

460. Пішун С. Г. Характеристика специфіки дозвілля молоді / С. Г. Пішун // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. — Київ ; Житомир, 2004. — Кн. 1. — С. 319–323.

461. Платон. Государство / Платон. — М., 1966. — 504 с.

462. Плешаков В. А. Интеграция, киберсоциализация и социальное воспитание: студент и преподаватель в информационном пространстве / В. А. Плешаков // Педагогическое образование и наука. — 2010. — № 1. — С. 27–31.

463. Плоткин М. Социальное воспитание школьников в условиях модернизации российского образования / М. Плоткин // Соц. педагогика. — 2003. — № 4. — С. 23–29.

464. Плотніков П. В. Основи соціалізації молоді промислового регіону (соціально-педагогічний аналіз) : монографія / П. В. Плотніков. — Донецьк : ДонНУ, 2004. — 558 с.

465. Побережна Г. Педагогічний потенціал музикотерапії / Г. Побережна // Мистецтво та освіта. — 2008. — № 2. — С. 9–12.

466. Повсякдення ранньомодерної України. В 2 т. Т. 1. Практики, казуси та девіації повсякдення : історичні студії / відп. ред. В. Горобець. — Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012. — 328 с. — (З історії

повсякденного життя в Україні : сер. моногр. видань).

467. Погрешаева Т. А. Свободное время и личность: социально-философский аспект : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филос. наук : спец. 09.00.11 / Погрешаева Татьяна Анатольевна ; Саратов. гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского. — Саратов, 1989. — 17 с.

468. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. — Київ : Каравела, 2008. — 352 с.

469. Політична участь молоді сучасної України: психологічні чинники активізації : монографія / за ред. Л. О. Кияшко. — Київ : Міленіум, 2013. — 216 с.

470. Поліщук В. А. Історія соціальної педагогіки та соціальної роботи : курс лекцій / В. А. Поліщук, О. І. Янкович ; Терноп. держ. пед. ун-т, Тернопіль, 2009. — 256 с.

471. Поліщук Л. О. Специфіка формування радянської моделі клубу / Л. О. Поліщук // Питання культурології : зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв.— Київ, 2011. — Вип. 27. — С. 153–159.

472. Поліщук Ю. Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні : [монографія] / Ю. Й. Поліщук ; за ред. Н. Г. Ничкала. — Тернопіль : ТИПУ, 2005. — 432 с.

473. Поляков Н. В. Классический университет: от идей античности к идеям Болонского процесса / Н. В. Поляков, В. С. Савчук. — Днепропетровск : Изд-во Днепропетр. Нац. ун-та, 2007. — 596 с.

474. Пономарьов Я. А. Психология творчества / Я. А. Пономарев. — М. : Наука, 1976. — 304 с.

475. Поплавский М. М. ПТУ: время перемен: культурно-воспитательная работа / М. М. Поплавский. — Киев : Вища шк., 1990. — 151 с.

476. Посохова Л. Ю. „Академічне повсякдення” викладачів та учнів православних колегіумів України XVIII ст. [Електронний ресурс] / Л. Ю. Посохова. — Режим доступу:

http://shron.chtyvo.org.ua/Posokhova_Liudmyla/Akademichna_povsiakdennist_vyk

[ladachiv ta uchniv pravoslavnykh kolehiumiv Ukrainy XVIII st.pdf](#). — Назва з екрана.

477. Посохова Л. Ю. „Рекреація”: культура відпочинку учнів та викладачів православних колегіумів України XVIII ст. / Л. Ю. Посохова // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Історія. — Харків, 2008. — Вип. 40. — С. 169–180.

478. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556 // Відом. Верховної Ради України. — 2014. — № 37/38. — Ст. 2004.

479. Про культуру [Електронний ресурс] : Закон України від 14 груд. 2010 р. № 2778 : станом на 28.12.2014 р. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>. — Назва з екрана.

480. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 23 берез. 2000 р. № 1613 : станом на 28.12.2015 р. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>. — Назва з екрана.

481. Прокопович Ф. „Духовний регламент” [Електронний ресурс] / Ф. Прокопович — Режим доступу: <http://www.krotov.info/acts/18/1/1721regl.html>. — Назва з екрана.

482. Просандеєва Л. Є. Подолання депривації підлітків у процесі культурно-дозвілєвої діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія та методика виховання” / Просандеєва Людмила Євгенівна ; Ін-т проблем виховання АПН України. — Київ, 2001. — 18 с.

483. Пустовіт Г. Концептуальні засади модернізації змісту сучасної позашкільної освіти і виховання учнів / Г. Пустовіт // Рідна шк. — 2010. — № 10. — С. 19–23.

484. Путіловська Н. Б. Педагогічні умови удосконалення організації вільного часу сільських молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Путіловська Наталія Борисівна ; Київ. ін-т культури. — Київ, 1994. — 22 с.

485. Пядушкина И. И. Анимация в социально-культурном сервисе и туризме : учеб. пособие / И. И. Пядушкина. — Иркутск : Изд-во Иркут. гос. ун-та, 2011. — 192 с.
486. Развлекательные формы досуга и театр / сост. Н. А. Хренов. — М., 1979. — 46 с. — (Театр : обзор. инф. ; вып. 1).
487. Райківський І. Я. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини ХІХ століття : монографія / Ігор Райківський ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, Ін-т історії і політології. — Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т, 2012. — 931 с.
488. Рассказова О. І. Організація творчої діяльності учнів у позашкільному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Рассказова Ольга Ігорівна ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Харків, 2003. — 20 с.
489. Рассказова О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія : монографія / О. І. Рассказова. — Харків : ФОП Шейніна О. В., 2012. — 468 с.
490. Ремізова О. Деякі аспекти розвитку творчого потенціалу молоді засобами соціально-педагогічної анімації [Електронний ресурс] / Оксана Ремізова. — Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/769>. — Назва з екрана.
491. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посіб. / В. В. Рибалка. — Київ : ІЗМН, 1996. — 236 с.
492. Рижанова А. О. Сучасна соціалізація молоді в позанавчальній діяльності / Рижанова А. О. // Соц. педагогіка: теорія та практика. — 2009. — № 4. — С. 27–34.
493. Рижанова А. О. Засоби масової інформації та актуальні соціально-педагогічні проблеми сучасності / А. О. Рижанова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2013. — Вип. 33. — С. 353–357.
494. Рижанова А. О. Особливості соціально-виховних комунікацій в

умовах інформаційного суспільства / А. О. Рижанова // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : у 2 ч. : матеріали міжнар. наук. конф., Харків, 26—27 лют. 2009 р. / Харків. держ. акад. культури. — Харків, 2009. — Ч. 1. — С. 34–36.

495. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Рижанова Алла Олександрівна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2005. — 44 с.

496. Рижанова А. О. Розвиток соціальної суб'єктності та принцип субсидіарності соціально-педагогічної діяльності / А. О. Рижанова // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. ; за заг. ред. І. Ф. Прокопенка ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків : Вид-во „Щедра садиба плюс», 2015. — Вип. 48. — С. 130–141.

497. Рижанова А. О. Соціальне виховання як питання національної та глобальної безпеки в умовах інформаційного суспільства / А. О. Рижанова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т проблем виховання. — Київ, 2006. — С. 16–22.

498. Рижанова А. О. Якісні рівні соціальності / А. О. Рижанова // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 24–25 квіт. 2014 р. / Харків. держ. акад. культури, Нац. акад. мистецтв України, Ін-т культурології. — Харків, 2014. — С. 37–38.

499. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід : монографія / І. П. Рогальська. — Київ : Міленіум, 2008. — 400 с.

500. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Рогальська Інна Петрівна ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2009. — 43 с.

501. Розанов В. В. Сумерки просвещения / В. В. Розанов ; сост.

В. Н. Щербаков. — М. : Педагогика, 1990. — 624 с.

502. Роль соціального педагога в організації молодіжного дозвілля // Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської. — 4-те вид., випр. та допов. — Київ : Центр учб. літ., 2009. — С. 465–471.

503. Романова Н. Ф. Методичні рекомендації щодо створення та розвитку студентських соціальних служб / Н. Ф. Романова. — Київ : ДСССДМ, 2005. — 116 с.

504. Романовська Л. І. Соціально-педагогічна підтримка діяльності дитячих громадських об'єднань України : історія і сучасність : монографія / Людмила Іванівна Романовська. — Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2012. — 420 с.

505. Рубаха О. О. Спадкоємні зв'язки шкільного театру Києво-Могилянської академії та українського професійного світського музично-драматичного театру кінця XVIII — першої половини XIX ст. / О. О. Рубаха // Наук. зап. Нац. ун-ту „Києво-Могилян. акад. ”. — Київ, 2000. — Т. 18 : Ювілейний випуск, присвячений 385-річчю КМА. — С. 143–145.

506. Рудницька О. Світоглядна функція мистецтва / О. Рудницька // Мистецтво та освіта. — 2001. — № 3. — С. 10–13.

507. Руснак І. С. Педагогіка і психологія вищої школи : навч.-метод. посіб. / І. С. Руснак, М. Г. Іванчук. — Чернівці : Рута, 2008. — 176 с.

508. Рыбакова Н. В. Досуг молодежи в культурном пространстве современного города : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.13 „Религиоведение, филос. антропология, философия культуры” / Рыбакова Наталья Владимировна ; Волгогр. гос. ун-т. — Саратов, 2008. — 22 с.

509. Рябков В. М. Советская историография культурно-просветительской работы в СССР (1961–1985) / В. М. Рябков. — Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1991. — 200 с.

510. Савотина Н. А. Понятие „парадигма” и его статус в педагогике / Н. А. Савотина // Педагогика. — 2012. — № 10. — С. 3–10.

511. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Савченко С. В. — Луганськ, 2004. — 455 с.

512. Сагатовский В. Н. Основы систематизации всеобщих категорий / В. Н. Сагатовский. — Томск : Изд-во Том. ун-та, 1973. — 431 с.

513. Сайкина Л. В. Технологии социально-культурной анимации в процессе коррекции девиантного поведения подростков : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Сайкина Л. В. — Тамбов, 2007. — 243 с.

514. Саламаха Н. П. Михайло Погодін і громадсько-культурний рух у Галичині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 / Саламаха Наталія Петрівна ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів, 2010. — 16 с.

515. Сапіга В. К. Українські народні свята та звичаї / В. К. Сапіга. — Київ : Знання України, 1993. — 112 с.

516. Саргсян А. Реформування системи вищої освіти Великобританії в кінці ХХ — поч. ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Саргсян Асмик Людвигівна ; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2009. — 20 с.

517. Світлик Н. М. Особисті та інституційні взаємини інтелігенції Галичини і Закарпаття (1848–1918 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Світлик Неля Михайлівна ; Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород, 2010. — 24 с.

518. Свободное время подростков: социализация или девиация : учеб.-метод. материалы / ред. Е. Н. Ряшенцева. — Новосибирск, 2004.

519. Седова Н. Н. Досуговая активность граждан / Н. Н. Седова // Социол. исслед. — 2009. — № 11. — С. 56–69.

520. Сейко Н. А. Добročинність у сфері освіти України (XIX — початок ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук :

спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Сейко Наталія Андріївна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2009. — 44 с.

521. Сейко Н.А. Добродійність у сфері освіти України (XIX — початок XX століття). Київський учбовий округ : монографія / Н. А. Сейко. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. — 448 с.

522. Селивоненко О. Г. Ценностные ориентации социально-педагогической деятельности на современном этапе / Селивоненко О. Г., Евтихова И. А. // Образование и общество. — 2001. — № 5. — С. 224–231.

523. Сенека А. Л. Нравственные письма к Луцилию / Луций Анней Сенека Сенека ; пер., примеч. С. А. Ошерова. — Кемерово : Кн. изд-во, 1986. — 462 с.

524. Сергеев Б. Ф. Парадоксы мозга / Б. Ф. Сергеев. — Изд. 2-е, испр. — М. : ЛКИ, 2008. — 238 с.

525. Сергієнко С. М. Виховання культури дозвілля підлітків у позаурочній та позашкільній діяльності засобами педагогічної анімації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія і методика виховання” / Сергієнко Світлана Михайлівна ; Ін-т проблем виховання НАПН України. — Київ, 2013. — 19 с.

526. Сергієнко С. М. Педагогічна анімація як предмет наукового дослідження / С. М. Сергієнко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т проблем виховання. — Київ, 2008. — Вип. 12, кн.1. — С. 468–474.

527. Серяков С. Повсякденне життя єзуїтських шкіл України / С. Серяков // Повсякдення ранньомодерної України : іст. студії : в 2 т. / відп. ред. В. Горобець. — Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012. — Т. 1 : Практики, казуси та девіації повсякдення. — С. 99–140.

528. Севаст'янова О. А. Соціально-педагогічні умови соціалізації студентської молоді у виховному процесі вищого навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц.

педагогіка” / Севаст’янова Олена Анатоліївна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2007. — 20 с.

529. Сидор І. П. Організаційно-педагогічні умови дозвіллевої діяльності студентів у педагогічних коледжах Великої Британії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Сидор Ірина Петрівна ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. — Тернопіль, 2010. — 20 с.

530. Сидор І. П. Соціокультурні технології в організації дозвілля / Сидор І. П. // Вісник Черкського університету імені Богдана Хмельницького. Серія : Педагогічні науки. — Черкаси, 2009. — Вип. 144. — С. 146–149.

531. Сидор І. П. Упровадження нових технологій в організацію дозвіллевої діяльності студентів вищих навчальних закладів України / І. Сидор // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер. Педагогіка. Соціальна робота. — 2009. — № 16/17. — С. 174–176.

532. Сидорчук Н. Італійські університети в XI–XIII століттях / Н. Сидорчук // Актуальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії розвитку : зб. наук. пр. / Житомир. держ. ун-т. — Житомир : Вид-во ЖДУ, 2006. — С. 173–176.

533. Сикорская Л. Е. Педагогический потенциал добровольческой деятельности в социализации студенческой молодежи : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / Сикорская Лариса Евгеньевна ; Елец. гос. ун-т. — Елец, 2011. — 40 с.

534. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. — Київ : Наук. думка, 2001. — 912 с.

535. Скляр С. Ю. Соціокультурні засади організації дозвілля молоді: регіональний аспект [Електронний ресурс] / С. Ю. Скляр. — Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/sociology/2008/84-90-14.pdf>. — Назва з екрана.

536. Скляр С. Ю. Соціокультурні трансформації дозвіллевого простору молоді в умовах суспільних перетворень в Україні / С. Ю. Скляр // Соціальні технології. — 2010. — № 10. — С. 206–214.

537. Скляров О. П. Поняття „соціально-педагогічне” в категоріальному апараті соціологічного пізнання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 „Соц. філософія” / Скляров О. П. ; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. — Київ, 2000. — 23 с.

538. Скрипник Л. В. Фізична рекреація у сфері дозвілля української молоді / Л. В. Скрипник, Г. М. Чепурда // Природа Західного Полісся та прилеглих територій. — 2012. — № 9. — С. 370–374.

539. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособие : [для студентов высш. учеб. заведений] / авт.-сост. Л. В. Мардахаев. — М. : Академия, 2002. — 368 с.

540. Словопедія. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/36/53397/239272.html>. — Назва з екрана.

541. Современная энциклопедия [Электронный ресурс]. — Режим доступа: dic.academic.ru/contents.nsf/enc1p/. — Загл. с экрана.

542. Соколов А. В. Феномен социально-культурной деятельности / А. В. Соколов. — СПб. : СПбГУП, 2003. — 204 с.

543. Соколов Э. В. Свободное время и культура досуга / Э. В. Соколов. — Л. : Лениздат, 1977. — 207 с.

544. Сокурская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л. Г. Сокурская. — Харьков : Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина, 2006. — 576 с.

545. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество : пер. с англ. / П. Сорокин ; общ. ред., сост. и предисл. Ю. А. Согомонов : пер. с англ. — М. : Политиздат, 1992. — 543 с.

546. Сосновська Д. Університет на роздоріжжі історій / Д. Сосновська ; пер. з пол. З. Рибчинська. — Львів : Центр гуманітар. студій ; Київ : Смолоскип, 2011. — 64 с. — (Університетські діалоги ; № 13).
547. Социальная педагогика : курс лекций : учеб. пособие : [для студентов высш. учеб. заведений] / под общ. ред. М. А. Галагузовой. — М. : ВЛАДОС, 2003. — 416 с.
548. Социальная психология в современном мире : учеб. пособие / ред. Г. М. Андреева, А. И. Донцов. — М. : Аспект-Пресс, 2002. — 335 с.
549. Социология молодежи : учебник / [под ред. В. Т. Лисовского]. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1996. — 460 с.
550. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за ред. І. Д. Звереві. — Київ : Центр учб. літ., 2008. — 336 с.
551. Соціальна педагогіка. Ч. 1. Основи соціальної педагогіки : конспект лекцій / [уклад. А. О. Малько]. — Харків : ХДАК, 1998. — 59 с.
552. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підручник / [за заг. ред. І. Д. Звереві]. — Київ : Центр навч. літ., 2006. — 316 с.
553. Соціальна робота : короткий енциклопед. словник. — Київ : ДЦССМ, 2002. — 536 с.
554. Соціально незахищена категорія студентів: проблеми формування особистості / за ред. Скиба М. Є. — Хмельницький, 2009. — 115 с.
555. Соціально-педагогічна діагностика : наук.-метод. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Н. П. Краснова, Л. П. Харченко, Я. І. Юрків, І. С. Сьомкіна ; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ : Вид-во ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. — 429 с.
556. Соціально-педагогічна діяльність вищих навчальних закладів щодо формування сімейних цінностей у студентської молоді / уклад. О. А. Удод. — Суми : Сум. держ. ун-т, 2014. — 197 с.
557. Соціально-педагогічна діяльність у дитячих оздоровчих таборах : навч.-метод. посіб. для фахівців та студентів — організаторів літнього

відпочинку дітей і молоді / за заг. ред. С. Я. Харченка. — Луганськ : Альма-матер, 2008. — 285 с.

558. Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми і перспективи : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річчю ХДАК, 6 листоп. 2014 р. — Харків : ХДАК, 2014. — 120 с.

559. Соціологія культури : навч. посіб. / О. М. Семашко ; ред.: О. М. Семашко, В. М. Піча. — Київ : Каравела ; Львів : Новий світ-2000, 2002. — 334 с.

560. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. — Київ : Ексоб, 2004. — 304 с.

561. Средневековая Европа глазами современников и историков. Ч. 5. Человек в меняющемся мире : кн. для чтения.— М. : Интерпракс, 1995. — 152 с. — (Серия „Всемирная история и культура глазами современников и историков”).

562. Стасюлевич М. История средних веков в ее писателях и исследованиях новейших ученых. [В 2 т. Т. 2] / М. Стасюлевич. — СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1887. — 910 с.

563. Стеббинс Р. А. Свободное время: к оптимальному стилю досуга (взгляд из Канады) / Р. А. Стеббинс // Социол. исслед. — 2002. — № 11. — С. 92–99.

564. Стрельцов Ю. А. Культурология досуга / Ю. А. Стрельцов. — М. : МГУКИ, 2003. — 413 с.

565. Стрельцов Ю. А. Общение в сфере свободного времени / Ю. А. Стрельцов. — М. : МГИК, 1991. — 116 с.

566. Студент і закон : зб. законодав.-правових док. — Київ : Четверта хвиля, 1997. — 240 с.

567. Студент на пороге XXI века : монография / отв. ред. Н. И. Рейнвальд. — М. : Изд-во УДН, 1990. — 152 с.

568. Студент XXI века: социальный портрет на фоне общественных трансформаций : монография / Нар. укр. акад. ; под общ. ред. В. И. Астаховой. — Харьков : Изд-во НУА, 2010. — 408 с.

569. Стьопіна О. Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія і методика виховання” / Стьопіна Олена Геннадіївна. — Луганськ, 2007. — 20 с.

570. Суворов Н. С. Средневековые университеты / Н. С. Суворов. — 2-е изд. — М. : URSS, 2011. — 245 с. — (Академия фундаментальных исследований: история).

571. Судакова О. М. Святкове і повсякденне дозвілля купецтва та фабрично-заводських робітників : монографія / О. М. Судакова, М. Є. Вільчинська-Бутенко. — Суми : Сум. держ. ун-т, 2012. — 119 с.

572. Сумцов Н. Ф. Новая страница из истории Харьковского университета (по архивным документам и личным воспоминаниям) / Сумцов Николай Федорович. — Харьков : Б. и., 1906. — 12 стб. — Из газеты «Южный край», 1906, № 8674.

573. Суртаев В. Я. Молодежный досуг как социально-педагогическое явление : дис. ... д-ра пед. наук / Суртаев В. Я. — СПб., 1995. — 332 с.

574. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека / В. А. Сухомлинский. — Киев : Радян. шк., 1975. — 286 с.

575. Сущенко Т. І. Позашкільна педагогіка: теорія, історія, практика : наук.-метод. посіб. / Т. І. Сущенко. — Київ : Праймдрук, 2011. — 299 с.

576. Східін О. Л. Основи використання соціальних технологій в управлінні вищими закладами освіти : навч. посіб. / О. Л. Східін. — Запоріжжя : ЗДУ, 2003. — 276 с.

577. Тадаева А. В. Социализация молодежи в условиях современного информационного общества [Электронный ресурс] / А. В. Тадаева. — Режим доступа: http://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/250/1/dncpc_2013_38.pdf. — Загл. с экрана.

578. Тадля О. М. Організація дозвілля студентської молоді в умовах діяльності клубних об'єднань / О. М. Тадля // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ, 2010. — Вип. 24. — С. 222–227.

579. Тарасов Л. В. Социокультурная анимация в XXI веке: концепция развития социально-поддерживающих гражданских инициатив в России : монография / Л. В. Тарасов. — М. : Русаки, 2012. — 223 с.

580. Тарасов Л. В. Социокультурная анимация: истоки, традиции, современность / Тарасов Л. В. — М. : Одухотворение, 2008. — 132 с.

581. Тарасов Л. В. Формирование жизненной стойкости инвалидов в процессе социокультурной анимации в учреждениях культуры : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Тарасов Л. В. — М., 2005. — 192 с.

582. Татаренко М. Г. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами театрального мистецтва в умовах дозвілля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 / Татаренко Марина Геннадіївна ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ, 2006. — 20 с.

583. Тахтарев К. М. Очерки по истории первобытной культуры. Первобытное общество / К. М. Тахтарев. — 4-е изд. — Л. : Гос. изд., 1924. — 189 с.

584. Тейлор Э. Б. Первобытная культура : пер. с англ. / Э. Б. Тейлор. — М. : Политиздат, 1989. — 573 с.

585. Тесленко В. В. Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в промисловому регіоні : монографія / В. В. Тесленко. — Луганськ : Альма-матер, 2007. — 368 с.

586. Теория вероятностей и математическая статистика: Учеб. пособие для вузов / В.Е. Гмурман. — 9-е изд., стер. — М.: Высш. шк., 2003. — 479 с.

587. Тетерский С. В. Воспитание социальной инициативности детей и молодежи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Тетерский С. В. — Тамбов, 2004. — 337 с.

588. Тименко В. М. Педагогічні засади соціальної роботи зі

студентською молоддю у вищих навчальних закладах США : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Тименко В. М. ; Ін-т проблем виховання АПН України. — Київ, 2005. — 19 с.

589. Титаренко І. О. Соціальна робота з молоддю в умовах поширення соціальних інтернет-мереж / О. І. Титаренко, Є. Шилова // Вісн. Нац. техн. ун-ту України „КПІ”. Політологія. Соціологія. Право. — 2012. — Вип. 2. — С. 127–131.

590. Титов Б. А. Досуговое объединение как фактор социализации детей, подростков и юношества : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра пед наук : спец. 13.00.05 / Титов Б. А. ; С.-Петербур. гос. акад. культуры. — СПб., 1994. — 40 с.

591. Тихолоз В. В. Історія соціальної педагогіки : навч.-метод. посіб. для студентів спец. „Соц. педагогіка» / авт.-уклад. В. В. Тихолоз. — Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2013. — 272 с.

592. Тлумачний словник української мови: понад 12500 ст. (близько 40000 слів) / [за ред. В. С. Калашника]. — 2-ге вид., випр. і допов. — Харків : Прапор, 2006. — 992 с.

593. Толковый словарь русского языка. В 4 т. Т 1 / под ред. Д. Ушакова. — М. : ТЕРРА, 1996. — 824 с.

594. Торохтий В. С. Психология социально-педагогической деятельности [Электронный ресурс] / В. С. Торохтий // Психологическая наука и образование : элетрон. журн. — 2010. — № 5. — С. 56–71. — Режим доступа: http://psyedu.ru/files/articles/psyedu_ru_2010_5_1955.pdf. — Загл. с экрана.

595. Тоффлер Э. Третья волна : пер. с англ. / Элвин Тоффлер. — М. : АСТ, 1999. — 781 с.

596. Трегубов Б. А. Свободное время молодежи : сущность, технология, управление / Б. А. Трегубов. — СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1991. — 152 с.

597. Трегубова Т. М. Теория и практика социальной работы с учащейся молодежью в профессиональных учебных заведениях США : автореф. дис. на

соискание учен. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / Трегубова Татьяна Моисеевна ; Ин-т сред. проф. образования Рос. акад. образования. — Казань, 2001. — 40 с.

598. Трубавина И. Н. Сущность и необходимость социально-педагогической работы со студентами в ВНЗ / И. Н. Трубавина // Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми і перспективи : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 85-річчю ХДАК, 6 листоп. 2014 р. / Харків. держ. акад. культури. — Харків, 2014. — С. 14–15.

599. Трубавина І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і практика : монографія / І. М. Трубавина. — Харків : Нове слово, 2007. — 395 с.

600. Туев В. В. Социально-культурная деятельность как понятие (включение в дискуссию) / В. В. Туев // Учен. зап. / Моск. гос. ун-т культуры и искусств. — М., 2001. — Вып. 23. — С. 25–39.

601. Турбина Т. А. Культурно-досуговая деятельность как средство развития социальной активности современных подростков : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Теория, методика и орг. соц.-культур. деятельности” / Турбина Татьяна Алексеевна ; С.-Петербур. гос. ун-т культуры и искусств. — СПб., 2007. — 19 с.

602. Тургенєва О. Ю. Нонконформізм як форма соціальної творчості / О. Ю. Тургенєва // Вісн. Нац. техн. ун-ту України „КПІ». — 2006. — № 2. — http://novyn.kpi.ua/2006-2/09_Turgeneva.pdf. — Назва з екрана.

603. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / Т. І. Туркот. — Київ : Кондор, 2011. — 628 с.

604. Уваров П. Ю. Интеллектуалы и интеллектуальный труд в средневековом городе / П. Ю. Уваров // Город в средневековой цивилизации Западной Европы. — М., 1999. — Т. 2 : Жизнь города и деятельность горожан. — С. 228.

605. Уваров П. Ю. Средневековый университет [Электронный ресурс] / П. Ю. Уваров // Постнаука. — Режим доступа: <http://postnauka.ru/video/11353>. — Загл. с экрана.

606. Уваров П. Ю. Университеты и идея европейской общности / П. Ю. Уваров // Европейский альманах. История. Традиции. Культура. 1993. — М., 1993. — С. 115.

607. Удовенко И. П. Культурный досуг в системе профессиональной адаптации молодых инвалидов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Удовенко И. П. — М., 2005. — 173 с.

608. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем / А. И. Уемов. — М. : Мысль, 1978. — 272 с.

609. Українська культура в європейському контексті / Ю. П. Богуцький [та ін.] ; за ред. Ю. П. Богуцького. — Київ : Знання, 2007. — 679 с.

610. Українська минувшина : іл. етногр. довід. — Київ : Либідь, 1993. — 254 с.

611. Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія / За ред. В. Л. Арбеніної, Л. Г. Сокурянської. — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. — 520 с.

612. Университет // Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Эфрона : в 86 т. с ил. и доп. материалами. — СПб., 1890–1907. — Т. 34-а. — С. 751–803.

613. Униформа и традиции студенческих братств Германии [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://antique-photos.com/ru/unidatabase/weimar-republic/160-students.html>. — Загл. с экрана.

614. Устав Львовской братской школы 1586 г. Порядок школьный // Антология педагогической мысли Украинской ССР / Акад. пед. наук СССР ; [сост. Н. П. Калениченко]. — М., 1988. — С. 79–84.

615. Устименко Л. М. Реалізація культурно-просвітнього потенціалу туризму в організації дозвілля молоді : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / Устименко Л. М. — Київ, 2001. — 205 с.

616. Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри : щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2011 року) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Держ. служба молоді та спорту України. — Київ, 2012. — 222 с.

617. Фатов А. В. Социальное воспитание студенческой молодежи в культурно-досуговой деятельности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Теория, методика и орг. соц.-культур. деятельности” / Фатов Андрей Васильевич ; Моск. гос. гуманитар. ун-т им. М. А. Шолохова. — М., 2007. — 23 с.

618. Федорак Н. Д. Діяльність українських громадських об'єднань Галичини із соціального захисту населення (20–30-ті роки ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Федорак Нестор Дмитрович ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2012. — 18 с.

619. Федорець М. А. Медіасередовище та виховання дітей за умов інформаційного суспільства / М. А. Федорець, О. В. Лисенко // Управління школою. — 2013. — № 13/15. — С. 39–45.

620. Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія / Тетяна Євгенівна Федорченко. — Черкаси : ФОП Чабаненко Ю. А., 2011. — 492 с.

621. Федорченко Т. Є. Соціально-педагогічні засади профілактики девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Федорченко Тетяна Євгенівна ; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2003. — 44 с.

622. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. — М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2005. — 490 с.

623. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. — 5-е изд. — М. : Политиздат, 1986. — 590 с.
624. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / М. М. Фіцула. — Вид. друге, випр., допов. — Київ : Академвидав, 2007. — 560 с.
625. Фонд времени и мероприятия в социальной сфере / под ред. В. Д. Патрушева. — М. : Наука, 1989. — 175 с.
626. Формирование личности студентов в США посредством участия в волонтерской деятельности [Электронный ресурс] // Русская Америка. — Режим доступа: <http://ruamerica.net/articles-about-united-states/education-in-the-us/716-formirovanie-lichnosti-studentov-v-ssha-posredstvom-uchastiya-v-volonterskoy-deyatelnosti.html>. — Загл. с экрана.
627. Франкл В. Человек в поисках смысла : [сборник] : пер. с англ. и нем. / В. Франкл ; общ. ред. Л. Я. Гозмана, Д. А. Леонтьева. — М. : Прогресс, 1990. — 366 с. — (Библиотека зарубежной психологии).
628. Фролов Э. Д. Парадоксы истории — парадоксы античности / Э. Д. Фролов. — СПб. : Изд. дом СПбГУ, 2004. — 420 с.
629. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. — М. : Педагогика, 1990. — 157 с.
630. Харченко С. Я. Значення категорії „соціальність” у пошуках методологічної основи розвитку сучасної соціально-педагогічної науки / С.Я.Харченко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. — 2012. — № 3. — С. 4-13.
631. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика : монографія / С. Я. Харченко. — Луганськ : Альма-матер, 2006. — 319 с.
632. Хейзинга Й. Сочинения. В 3 т. Т. 1. Осень средневековья / Й. Хейзинга ; пер. с нидерл. Уколова В. И. — М. : Прогресс-Культура, 1995. — 416 с.
633. Хендрик О. Ю. Развитие социальности личности информационного общества средствами хореографии / О. Ю. Хендрик // Педагогіка, психологія та

медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. — Харків, 2008. — № 10. — С. 131–135.

634. Хлебик С. Р. Соціально-культурна анімація в професійній діяльності соціального педагога / С. Р. Хлебик // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 11, Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. пр. — Київ ; Івано-Франківськ, 2013. — Вип. 17, ч. 3. — С. 113–117.

635. Хмурина Т. О. Визначення специфіки соціально-педагогічної діяльності / Т. О. Хмурина // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. Педагогіка. Соціальна робота : зб. наук. пр. — Ужгород, 2011. — Вип. 20. — С. 168–171.

636. Ходаков В. Е. Высшее образование: взгляд со стороны и изнутри / В. Е. Ходаков. — Херсон : Олдиплюс, 2001. — 213 с.

637. Хоменко Н. Колективне дозвілля як спосіб контролю за студентською повсякденністю / Н. Хоменко // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. Філологія. Соціальні комунікації : зб. наук. ст. — Ужгород : Говерла, 2011. — Вип. 26. — С. 191–193.

638. Хоменко Н. М. Повсякденне життя студентської молоді України (1950–1960-ті рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 „Історія” / Хоменко Наталія Михайлівна ; Ін-т історії України НАН України. — Київ, 2008. — 20 с.

639. Хриков Є. М. Педагогічна анімація як форма виховання студентської молоді [Електронний ресурс] / Є. М. Хриков // Наук. вісн. Донбасу. — 2011. — № 3. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2011_3_16.pdf. — Назва з екрана.

640. Хухолева О. В. Психология развития: молодость, зрелость, старость / О. В. Хухолева. — М. : Академия, 2002. — 208 с.

641. Царев М. А. Коммуникативная деятельность как фактор формирования субъектности студентов : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Царев Марат Александрович. — Оренбург, 2004. — 20 с.

642. Центры культуры и досуга: формирование и организация работы центров (объединений) культуры и досуга в условиях эксперимента. Вып. 1. — М. : БНМ, НТ и КПР МК СССР, 1989. — 88 с.

643. Цибулько Л. Г. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах регіонального освітньо-виховного простору: теорія і практика : монографія / Л. Г. Цибулько. — Слов'янськ : Друкар. двір, 2012. — 344 с.

644. Цимбал О. Ю. Психолого-педагогічні умови формування суб'єктної позиції студента в процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика проф. освіти” / Цимбал Оксана Юріївна ; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. — Черкаси, 2011. — 23 с.

645. Цимбалюк Н. М. Дозвілля в Україні: теоретичні та емпіричні аспекти : монографія / Н. М. Цимбалюк. — Київ : ДАКККіМ, 2003. — 224 с.

646. Цимбалюк Н. М. Інституціональна модернізація культурно-дозвіллевої сфери в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра соціол. наук : спец. 22.00.04 / Цимбалюк Наталія Миколаївна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Київ, 2005. — 40 с.

647. Цимбалюк Н. М. Цивілізація дозвілля як глобальний проект розвитку світового суспільства [Електронний ресурс] / Н. М. Цимбалюк. — Режим доступу: www.culturalstudies.in.ua. — Назва з екрана.

648. Цюлюпа С. Д. Педагогічні умови формування культури вільного часу студентів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія, методика і орг. культ.-просвіт. діяльності” / Цюлюпа Степан Данилович ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ, 2004. — 20 с.

649. Час приймати рішення : посіб. для молоді / упоряд. О. Жукова. — Херсон : Нова генерація, 2010. — 92 с.

650. Чемберлин Э. Эпоха Возрождения : быт, религия, культура / Эрик Чемберлин ; пер. с англ. Е. Ф. Левиной. — М. : Центрполиграф, 2006. — 237 с.

651. Чернишенко О. І. Соціокультурна анімація: міжнародний досвід,

перспективи впровадження в Україні / О. І. Чернищенко // Вісн. Черкас. ун-ту. Педагогічні науки. — 2008. — № 123. — С. 136–143.

652. Чернілевський Д. В. Педагогіка та психологія вищої школи : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Д. В. Чернілевський, М. І. Томчук. — Вінниця : Вінниц. соц.-екон. ін-т ун-ту „Україна”, 2006. — 402 с.

653. Чернуха Н. М. Інтеграція виховних соціальних впливів суспільства у формуванні громадянськості учнівської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Надія Миколаївна Чернуха ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2005. — 45 с.

654. Чиж А. Н. Формирование личности учителя во внеучебной деятельности (1960–1980 гг.) / А. Н. Чиж. — Луганск : Світлиця, 1998. — 256 с.

655. Чижова Ю. А. Социальное творчество как фактор политической трансформации российского общества : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / Чижова Ю. А. — Орел, 2001. — 154 с

656. Чистилин А. Н. Личностная обусловленность содержания свободного времени : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 „Общая психология, психология личности и история психологии” / Чистилин Андрей Николаевич ; Кубан. гос. ун-т. — Краснодар, 2004. — 22 с.

657. Чистяков А. В. Социализация личности в обществе Интернет-коммуникаций (социокультурный анализ) : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра социол. наук : спец. 22.00.06 / Чистяков Анатолий Васильевич ; Ростов. гос. пед. ун-т. — Ростов н/Д, 2006. — 58 с.

658. Шакурова М. В. Методика и технология работы социального педагога : учеб. пособие : [для студентов высш. пед. учеб. заведений] / М. В. Шакурова. — М. : Академия, 2002. — 272 с.

659. Шамсутдинова Д. В. Досуговая деятельность как фактор социально-культурной интеграции личности : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 / Шамсутдинова Д. В. — Казань, 2002. — 497 с

660. Шарова А. Ф. Перестройка управления сферой культуры и досуга территории: основные направления и организационные механизмы / А. Ф. Шарова // Культурно-досуговая деятельность : перспективы развития и проблемы регулирования : сб. науч. тр. — Свердловск, 1991. — С. 62–76.

661. Шацкий С. Т. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / С. Т. Шацкий. — М. : Педагогика, 1980. — 2 т.

662. Шацкий С. Т. Избранные педагогические сочинения / С. Т. Шацкий. — М. : Учпедгиз, 1958. — 430 с.

663. Шашенко С. Ю. Соціальне становлення студентської молоді у позааудиторний час у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соц. педагогіка” / Шашенко Світлана Юріївна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — Київ, 2004. — 20 с.

664. Шведова Я. В. Социально-педагогические аспекты телевидения и тележурналистики : монография / Я. В. Шведова. — Харьков, 2007. — 190 с.

665. Шевченко Г. П. Образне мислення і процес його формування у студентської молоді засобами мистецтва / Шевченко Г. П., Фунтікова Н. В. — Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. — 188 с.

666. Шевченко С. А. Формирование культурно-досуговой компетентности старшеклассников в учреждении дополнительного образования детей : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Общая педагогика, история педагогики и образования” / Шевченко Светлана Алексеевна ; Волгоград. гос. пед. ун-т. — Волгоград, 2008. — 24 с.

667. Шейко В. М. Історія культури Слобідської України : навч. посіб. / В. М. Шейко, Л. Г. Тишевська. — Харків : ХДАК, 2012. — 224 с.

668. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX–XXI ст.). В 2 т. Т. 1 : монографія. — Харків : Основа, 2001. — 520 с.

669. Шейко В. М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX–XXI ст.). У 2 т. Т. 2 : монографія / В. М. Шейко. — Харків : Основа, 2001. — 400 с.

670. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. — 4-те вид., випр. і допов. — Київ : Знання, 2004. — 307 с.

671. Шерпаєва А. Ю. Технология культурно-досуговой деятельности в здоровьесбережении детей : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Теория, методика и орг. соц.-культур. деятельности” / Шерпаєва Александра Юрьевна ; Алтайская гос. акад. культуры и искусств. — Барнаул, 2009. — 23 с.

672. Шершун Т. М. Благодійна та культурно-освітня діяльність представників купецького стану південної України першої половини ХІХ ст. [Електронний ресурс] / Т. М. Шершун // Інтелігенція і влада. — 2006. — Вип. 8. — С. 87–92. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/iiv_2006_8_11.pdf. — Назва з екрана.

673. Шехавцова С. А. Субъектная активность как детерминант формирования субъектности студента университета / С. П. Шехавцова // Теория и практика образования в современном мире : материалы междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, 2012 г.). — СПб. : Реноме, 2012. — С. 386–388.

674. Шеховцова Е. Ю. Досуг учащейся молодежи: состояние и перспективы развития (на материалах г. Орла) : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.06 / Шеховцова Е. Ю. — Тамбов, 2006. — 217 с.

675. Шипота Г. Є. Формування культурно-інформаційних потреб підлітків в умовах дозвілля : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 „Теорія, методика та орг. культ.-просвіт. діяльності” / Шипота Галина Євгенівна ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Київ, 2005. — 20 с.

676. Шмидт К. История педагогики, изложенная во всемирно-историческом развитии в органической связи с культурной жизнью народов. [В 4 т. Т. 1]. История воспитания до Христа / К. Шмидт. — М., 1879. — 754 с.

677. Шмидт К. История педагогики, изложенная во всемирно-историческом развитии в органичной связи с культурной жизнью народов. [В 4 т. Т. 2]. После Христа. Педагогика Нового Завета / К. Шмидт. — М., 1880. — 731 с.

678. Шмидт К. История педагогики, изложенная во всемирно-историческом развитии в органичной связи с культурной жизнью народов. [В 4 т. Т. 3]. От Лютера до Песталоцци / К. Шмидт. — М., 1880. — 759 с.

679. Шмидт К. История педагогики, изложенная во всемирно-историческом развитии в органичной связи с культурной жизнью народов. [В 4 т. Т. 4. Ч. 1]. От Песталоцци / К. Шмидт. — М., 1880. — 760 с.

680. Шостак С. Л. Дозвілля як фактор соціальної ідентичності [Електронний ресурс] / С. Л. Шостак. — Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/shostak.htm. — Назва з екрана.

681. Штефан Л. В. Аналіз зв'язків системи формування інноваційної культури майбутніх інженерів-педагогів [Електронний ресурс] / Л. В. Штефан // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. — 2011. — № 30/31. — С. 115–120. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pipo_2011_30-31_19.pdf. — Назва з екрана.

682. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 / Штифурак Віра Євгенівна ; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Луганськ, 2011. — 44 с.

683. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю / В. Є. Штифурак. — Вінниця : Діло : СПД Данилюк В. Г., 2007. — 568 с.

684. Шубина И. Б. Организация досуга и шоу-программ. Творческая лаборатория сценариста / И. Б. Шубина. — Ростов н/Д : Феникс, 2004. — 352 с.

685. Шугурова Т. Л. Культурно-дозвіллева діяльність як чинник соціалізації студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. психол. наук : спец. 19.00.05 / Шугурова Тетяна Леонтіївна ; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. — Луганськ, 2014. — 20 с.

686. Шульга И. И. К вопросу о социально-педагогическом явлении современности — педагогической анимации [Электронный ресурс] / И. И. Шульга. — Режим доступа: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/pedagogy-psychology-and-sociology-311/corrective-and-social-pedagogy-311/7423-on-sotsialnopedagogicheskomi-phenomena-of-the-modern-teaching-animation>. — Загл. с экрана.

687. Шульга И. Опыт педагогической анимации в практике социального воспитания за рубежом / И. Шульга // Соц. педагогика. — 2008. — № 4. — С. 90–93.

688. Шульга И. И. Педагогическая анимация — новая профессия организатора досуга / И. И. Шульга // Вестн. Сочин. гос. ун-та туризма и курорт. дела. — 2011. — № 3. — С. 154–158.

689. Шульга И. И. Педагогическая анимация: развитие профессионального образования организаторов досуга : монография / И. И. Шульга. — Новосибирск : Новосиб. гос. пед. ун-т, 2008. — 187 с.

690. Шумилин А. Т. Проблемы теории творчества : монография / А. Т. Шумилин. — М. : Высш. шк., 1989. — 143 с.

691. Шюре Э. Великие посвященные : очерк эзотеризма религий / Эдуард Шюре ; пер. с фр. Е. Писаревой. — Изд. 2-е, испр. — Калуга : Лотос, 1914. — 419 с.

692. Щербина-Яковлева О. Ю. Інтегрований соціально-педагогічний процес як рушійна сила соціокультурного розвитку (проблема поглиблення категоріальної бази соціально-педагогічної теорії) / О. Ю. Щербина-Яковлева // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — 2010. — № 8. — С. 90–95.

693. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис : [пер. с англ.] / Э. Эриксон. — М. : Прогресс, 1996. — 342 с.

694. Эрман А. Жизнь в Древнем Египте / Адольф Эрман. — М. :

Центрполиграф, 2012. — 394 с.

695. Южаков С. Н. Жан-Жак Руссо : его жизнь и литературная деятельность : биогр. очерк / С. Н. Южаков. — СПб. : Тип. т-ва „Обществ. польза”, 1894. — 79 с. — (Жизнь замечательных людей. Биографическая библиотека Ф. Павленкова).

696. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків / Д. І. Яворницький. — Львів : Світ, 1992. — 456 с.

697. Яременко Н. В. Підготовка майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів в основній школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Яременко Ніна Володимирівна ; Вінниц. держ. ун-т ім. М. Коцюбинського. — Вінниця, 2006. — 20 с.

698. Ярошенко Н. Н. Социально-культурная анимация : учеб. пособие / Н. Н. Ярошенко. — Изд. 2-е, испр. и доп. / Н. Н. Ярошенко. — М. : МГУКИ, 2005. — 126 с.

699. Ярошенко Н. Н. Социально-культурная деятельность: парадигмы, методология, теория / Н. Н. Ярошенко. — М. : МГУКИ, 2000. — 204 с.

700. Ясінський М. М. Українські етнічно-культурні клуби Галичини кінця XIX — початку XX ст. як вияв національної самоідентифікації : монографія / Михайло Ясінський. — Рівне : Зламан, 2013. — 151 с.

701. Яценко Е. Проблема вовлечения населения в культурно-досуговую деятельность: анимация как социокультурный феномен французского общества / Е. Яценко // Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения. — М., 1993. — Вып. 2. — С. 38–41.

702. Яцула Т. В. Підготовка майбутніх учителів до організації дозвілля школярів : монографія / Т. В. Яцула. — Херсон : Айлант, 2010. — 404 с.

703. Dumazedier J. Vers une civilization du loisir? / J. Dumazedier. — Paris : Ed. Du Seuil, 1962. — 319 p.

704. Foth M. Sociocultural Animation [Электронный ресурс] / Msrcus Foth. — Режим доступа: <http://www.irma-international.org/viewtitle/11456/>. — Назва з екрана.
705. Freire P. Pedagogy of the oppressed / Paulo Freire. — New York ; London : Continuum, 2005. — 181 p.
706. Hardman K. The Situation of Physical Education in Schools : A European Perspective / Ken Hardman // Human movement. — 2008. — Vol. 9. — P. 5–18.
707. Humboldt-Universität zu Berlin [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.hu-berlin.de. — Назва з екрана.
708. International Prague University [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.interpragueuniver.cz. — Назва з екрана.
709. Marrengula L. M. Addressing Socio-cultural Animations as Community Based Social Work with Street Children in Maputo, Mozambique : academic dissertation [Электронный ресурс] / L. M. Marrengula. — Режим доступа: <http://acta.uta.fi/pdf/978-951-44-8269-4.pdf>. — Назва з екрана.
710. Mavrovouniotis F. Inactivity in Childhood and Adolescence : A Modern Lifestyle Associated with Adverse Health Consequences / F. Mavrovouniotis // Sport Science Review. — 2012. — Vol. 3/ 4. — P. 75–99.
711. Merwe J. H. Locating opportunities for outdoor action and adventure recreation and tourism in the Western Cape / J. H. Merwe // South African Journal for Research in Sport, Physical Education and Recreation. — 2012. — Vol. 34. — P. 197–214.
712. Overman S. J. Sporting and recreation activities of students in the medieval universities / Stevrn J. Overman // Physical Education. — 1999. — N 6. — P. 25–33.
713. Ovesni K. The Koncept socio-kultural animation in andragogy / Kristinka Ovesni // Andragogical studies. — 1996. — Vol. 3, No 2. — P. 171–186.
714. Santos E. Sociocultural animator as mediator in a social change and local development processes [Электронный ресурс] / E. Santos. — Режим

доступу: <http://www.udg.edu/Portals/3/JoventutSocietat/pdfs/oci/santos.pdf>. —

Назва з екрана.

715. Smit K. M. *Animateurs, animation, learning and change — the encyclopedia of informal education* [Електронний ресурс] / К. Mark Smit. — Режим доступу: www.infed.org/animate/b-animat.htm. — Назва з екрана.

716. The University of Edinburgh [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ed.ac.uk/. — Назва з екрана.

717. Università di Bologna [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.unibo.it/it. — Назва з екрана.

718. University of Oxford [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ox.ac.uk. — Назва з екрана.

719. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.uj.edu.pl. — Назва з екрана.

720. Wallenius T. *Survey of sociocultural animation in the work of the youth coordinators in districts of Finnish Red Cross* [Електронний ресурс] / Т. Wallenius. — Режим доступу: <https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/>. — Назва з екрана.

721. http://institute.gorshenin.ua/annuals/5_studentsi_obraz_budushchego.html

722. http://institute.gorshenin.ua/researches/104_sovremennoe_studenchestvo_ukra.html

723. http://psylab.info/%D0%A8%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%83%D1%87%D0%B8%D1%8F_%D0%A0%D0%B8%D1%84%D1%84#.D0.9E.D0.BF.D0.B8.D1.81.D0.B0.D0.BD.D0.B8.D0.B5_.D0.BC.D0.B5.D1.82.D0.BE.D0.B4.D0.B8.D0.BA.D0.B8

724. http://psylab.info/%D0%9E%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B%D0%B8%D0%BA_%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BD%D1%8B%D1%85_%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9

- 725. www.hnpu.edu.ua
- 726. www.ksada.org
- 727. www.uipa.edu.ua
- 728. www.hdpa.kharkov.com
- 729. www.ic.ac.kharkov.ua

Додаток А

Опитувальник «Дозвіллевий портрет студентської молоді»

Шановний друже! Пропонуємо Вам відповісти на декілька запитань, відповіді на які допоможуть усвідомити власні прагнення та можливості, а сучасним вченим зробити пропозиції щодо вдосконалення сфери дозвілля студентської молоді. Анкета є анонімною, результати використовуватимуться виключно на користь наукового дослідження.

1. На Вашу думку вільний час призначений

для:

- А. Відпочинку
- Б. Розваг
- В. Саморозвитку
- Г. Спілкування
- Д. Додаткового навчання

2. Що переважно Ви обираєте у вільний від навчання час (обрати значимі)

- А. Зустрічі з друзями
- Б. Читання
- В. Спілкування в мережі Інтернет
- Г. Комп'ютерні ігри
- Д. Заняття мистецтвом
- Е. Допомога іншим
- Ж. Організую щось цікаве з друзями
- З. Заняття спортом
- І. Туристичні подорожі
- К. Додатково навчаюся на курсах
- Л. Працюю
- М. Відвідую нічні клуби
- Н. Нічого не роблю
- О. Ваш варіант _____

3. Чи можна задовольнити духовні потреби та інтереси тільки за допомогою технічних засобів (комп'ютерів, планшетів, телефонів)

- А. Так
- Б. Ні
- В. Не всі
- Г. Тільки отримати інформацію
- Д. Тільки оперативно спілкуватися

4. Який час на день ви використовуєте технічні засоби для навчання, розваг та спілкування

- А. Не більше години на день
- Б. Більше двох годин на день
- В. Майже цілодобово

5. Чи цікавить Вас діяльність закладів культури та дозвілля (якщо так – підкреслити)

- А. філармоній
- Б. бібліотек
- В. музеїв
- Г. туристичних комплексів
- Д. дозвіллевих центрів

6. Яким чином організоване дозвілля у Вашому навчальному закладі

- А. Завжди є чим зайнятися
- Б. Могло б бути краще
- В. Мене це не цікавить
- Г. Майже не організоване

7. Чи можете Ви власне дозвілля реалізувати поза межами ВНЗ

- А. Мені це не потрібно
- Б. Звичайно, там стільки цікавого для студентів
- В. Не можу відповісти

8. Чи потрібно регулювати Ваше дозвілля за допомогою фахівця?

- А. Було б корисно
- Б. Ні, тоді це не дозвілля
- В. Це потрібно робити власними зусиллями

9. Чи вважаєте дозвіллям наступні види діяльності

- А. Участь у волонтерському загоні
- Б. Участь у студентському самоврядуванні
- В. Участь у команді КВК
- Г. Ні, дозвілля це окремий вид діяльності

10. Чи знайомі Вам можливості дозвілля міста і регіону, де знаходиться ВНЗ

- А. Так, я саме там і реалізую дозвіллеві потреби
- Б. Ні, але хочу довідатися
- В. Мені це не потрібно

11. Чи можете висунути якусь дозвіллеву ініціативу та реалізувати її разом з іншими студентами?

- А. Не думаю, що мені це по силах
- Б. Завжди так і роблю
- В. Не вважаю, що це необхідно
- Г. Якщо хтось запропонує, можу підтримати

12. Чого бракує в організації дозвілля студентської молоді?

- А. Матеріальної підтримки
- Б. Власної активності студентів
- В. Все організовано добре
- Г. Ваш варіант _____

13. Що б Ви запропонували для урізноманітнення дозвілля студентів?

- А. Створити інформаційно-рекламний центр для популяризації дозвілля в регіоні
- Б. Організувати ініціативну групу активних студентів, які залучатимуть інших до корисного дозвілля
- В. Виявляти духовні проблеми студентів і вирішувати їх у дозвіллевій сфері
- Г. Інший варіант _____

14. Будь ласка, вкажіть дещо про себе (необхідне підкреслити)

- А. ваш вік від 17 до 19 _____, або від 20 і вище
- Б. ви народилися у великому місті _____ малому місті _____ селі чи селищі _____
- В. Ваша стаття _____ жіноча _____ чоловіча _____

Дякуємо за участь!

Додаток Б

Вивчення сфери дозвілля в сучасних соціально-педагогічних дослідженнях

1	Лактіонова Г.М	Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з жіночою молоддю в умовах великого міста (1999)	Досліджуючи особливості соціально-педагогічної роботи з жіночою молоддю у великому місті, в контексті соціальної профілактики щодо жіночої молоді, зауважує, що «зростає значення використання ефективних соціальних технологій організації змістовного дозвілля, що сприяють усвідомленню цінності жінки як особистості й є своєрідними альтернативами «конкурсів краси» (зокрема конкурсні програми «Розумниця», «Доньки-матері», святкування «Дня сім'ї», «Дня матері», «Свята Віри, Надії, Любові», Тетяниного дня та ін.) [294].
2	Зверєва І. Д.	Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні (2000)	Служби соціально-педагогічної допомоги дітям мають зважати на сфері життєдіяльності дітей, підлітків, молоді (навчальний заклад, місце проживання, місце роботи, дозвілля. Соціально-педагогічний захист реалізується серед інших у напрямі виховно-профілактичному, й зокрема передбачає застосування організаційно-педагогічних заходів щодо створення виховуючого середовища за місцем проживання дітей, долучення різних соціальних інституцій до процесу виховання, надання соціально-педагогічної допомоги дітям із сімей групи ризику; вирішення проблем зайнятості та працевлаштування неповнолітніх завдяки створенню робочих місць для молоді й неповнолітніх в умовах ринкової економіки; підтримки діяльності різних розних установ спорту, культури, організації дозвілля [214].
3	Савченко С. В.	Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору (2004)	У контексті позанавчальної діяльності студентської молоді як провідного механізму соціалізації студентства, розглядає серед напрямів у межах художньо-естетичної діяльності (участь у художній самодіяльності, КВК, робота в різних творчих гуртках і об'єднаннях, літературна, художня творчість); історико-культурної (членство в національно-культурних гуртках і об'єднаннях, фольклорні, історико-культурні експедиції тощо); фізкультурно-спортивна діяльність (відвідування спортивних гуртків, секцій, участь у спортивному історико-культурному туризмі тощо). У напрямі культурно-дозвілєвого життя студентів акцентує на «вираженому особистісному аспекті» й аналізує КВК-івський стиль дозвілля студентів [511].
4	Рижанова А. О.	Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному аспекті (2005)	Досліджує соціально-виховний вплив сфери дозвілля в історичному ракурсі й на перспективу, розглядає дозвілєвий простір як осередок реалізації соціального виховання, ресурс педагогізації соціального середовища, актуалізує необхідність набуття соціальності в інформаційному суспільстві, зокрема й через дозвілєву діяльність [495].
5	Поліщук Ю. Й.	Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні (2006)	Соціальне виховання членів сучасних громадських молодіжних об'єднань як складова частина соціалізації являє собою процес громадянського формування особистості на підставі її долучення до різних видів діяльності, міжособистісних відносин, спілкування і впливів, які функціонують у спільці молоді, а також між: спільною молоді (як об'єктом виховного і соціалізуючого впливу) зовнішнім середовищем (як суб'єктом виховного і соціалізуючого впливу). Отже, набуває актуальності необхідність спрямування процесу стихійної соціалізації молоді в позасімейному і позашкільному середовищі в певні педагогічні рамки, а для цього найприйнятнішим вбачається виховуюче середовище громадських молодіжних організацій [472].
6	Безпалько О. В.	Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді (2007)	Поряд із соціальною профілактикою, соціальною реабілітацією, соціальним обслуговуванням вважає соціально-культурну анімацію одним з напрямів соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді. Передусім соціально-культурна анімація спрямована на вирішення питань дозвілля різних груп населення та створення умов для самореалізації особистості в різних сферах творчої діяльності [53].

7	Тесленко В. В.	Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в промисловому регіоні 2007	Практика надання підтримки дітям з обмеженими можливостями реалізується на державному, регіональному, міському (районному) рівнях, конкретного навчального закладу. Відповідно, головними секторами соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями мають бути ті, що стосуються взагалі молодіжної політики, а саме: діяльність щодо здобуття дітьми з обмеженими можливостями освіти відповідно до стану їхнього здоров'я; сприяння забезпеченню здоров'я та реабілітації недоліків (дефектів) психофізичного розвитку; реалізація страхування, економічних інтересів дітей з обмеженнями психофізичного розвитку; реалізація духовних інтересів дітей цієї категорії; забезпечення культурних потреб та змістовного дозвілля; сприяння участі дітей та молоді з обмеженими можливостями в громадській та політичній діяльності [585].
8	Чернуха Н. М.	Інтеграція виховних впливів суспільства у формуванні громадянськості учнівської молоді (2007)	Соціально-педагогічне забезпечення формування громадянськості учнівської молоді шляхом інтеграції виховних соціальних впливів у дисертаційному дослідженні представлено через науково-теоретичну розробку та запровадження в педагогічну практику експериментальних регіональних програм, науково-теоретичне обґрунтування інтеграційної особистісно зорієнтованої моделі формування громадянськості учнівської молоді, зокрема і через сферу дозвілля [653]..
9	Омельченко С. О.	Теоретичні та методичні основи взаємодії соціальних інститутів в формуванні здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів (2008)	Один з найважливіших чинників соціалізації – це правильно організоване дозвілля, тобто раціональне використання вільного часу, оптимальне поєднання в ньому основних функцій: відновлення фізичних та психічних сил людини як запорука фізичного й психічного здоров'я. Правильна організація вільного часу дитини — це умова для розвитку, самореалізації, розкриття закладених природою нахилів і здібностей, залучення школярів до різних видів діяльності. Позитивно впливають на учнів заняття в клубі «Здоровий спосіб життя». Найважливіша роль у збереженні здоров'я дітей належить сім'ї. І тому батьківський лекторій значну увагу приділяє таким темам: «Як запобігти деяким захворюванням дітей», «Гігієна розумової та фізичної праці підлітків у сім'ї», «Режим дня молодшого школяра», «Психологічні особливості молодших школярів», «Правильна організація дозвілля в сім'ї» та ін. Засоби збагачення соціально-педагогічного середовища: мікросоціум, батьки, педагоги, фахівці різного лікарняно-педагогічного та фізкультурно-оздоровчого профілю; дозвілля, засоби масової інформації, ініціативна діяльність вихованців, культурно-спортивні та реабілітаційні установи [418].
10	Трубавіна І. М.	Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з сім'єю (2009)	У контексті профілактики як одного з напрямів соціально-педагогічної роботи із сім'єю за принципом «допомоги для самопомоги» зважає на організацію сімейного дозвілля та відпочинку. Акцентує на зв'язку соціальної педагогіки з культурологією через поняття «соціально-культурна анімація». Соціокультурна анімація при посередництві аніматора може виконувати завдання соціалізації сім'ї та її членів у процесі соціальної терапії, корекції поведінки, соціального контролю, участі у творчій діяльності, освіті, вихованні і самоосвіті, виявленні і підтримці інтересів і таким чином сприяти розвитку сім'ї, її окремих членів. Напрямами реалізації соціокультурної анімації у педагогіці є педагогіка дозвілля, а в соціальній роботі – арт-терапія [599].
11	Рогальська І. П.	Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві (2009)	На етапі соціально-зорієнтованого компонента процесу супроводу соціалізації (процес поступального і неперервного соціального розвитку особистості дитини-дошкільника, формування її здатності до соціального функціонування в змінному світі) визначає серед завдань створення культурно-освітнього середовища дошкільного закладу, залучення дітей у широке соціальне довкілля, організацію суспільно-корисної діяльності, а серед змісту – проведення народних свят, спільні для дітей і дорослих свята і розваги, творчі, соціально зорієнтовані акції тощо. Сучасний дошкільний навчальний заклад повинен функціонувати як заклад, відкритий соціуму, заклад соціальної дії, культурний, інформаційний, дозвілєвий центр, суб'єкт соціального партнерства, що передбачає наявність творчих ініціатив, значущих не тільки для дошкільного закладу, але й для жителів мікрорайону, міста (села) [499].
12	Коношенко С. В.	Теоретико-методичні основи реабілітаційної роботи з соціально дезадаптованими	У процесі реабілітаційної роботи з дезадаптованими підлітками до реабілітаційного центру «Комплекс» входить Центр організації дозвілля, додаткової освіти і розвитку (музична, художня, технічна, спортивна та ін.), що виконує функцію додаткової освіти, компенсуючого розвитку та

		підлітками в умовах індустріального регіону (2010)	виховання. Вирішуються комплексні завдання реабілітації, зокрема організація дитячого дозвілля та їх додаткова освіта і розвиток в процесі трудової, спортивної, художньої, інтелектуальної та ін. діяльності. Розроблена за участі автора концепція «Смарагдового міста» складалася із шести творчих інноваційних програм, об'єднаних одним словом-символом «радість»: радість здоров'я, радість спілкування, радість творчості, радість праці, радість пізнання, радість дозвілля. Серед основних положень реабілітаційної педагогіки автор називає: організація веселих ігор і розваг (створення гарного настрою завдяки проведенню численних розважальних заходів), розвиток навичок спілкування, максимальне насичення життєдіяльності (занять за інтересами, вільний вибір позашкільної освіти, участь у вікторинах, конкурсах) тощо [266].
13	Штифурак В. Є.	Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю у вищих навчальних закладах (2011)	Створена модель превентивної виховної роботи зі студентською молоддю, критеріями ефективної діяльності Центрів соціально-педагогічної допомоги студентській молоді є зокрема соціально схвалюване дозвілля, а також волонтерська діяльність, соціальна активність, позитивна мотивація, психологічна стійкість, фізична працездатність. Серед методів роботи: театралізовані форми виховної роботи літературно-музичні композиції, концерти, публіцистичні вистави, змагання команд КВК, театралізовані, пластично-хореографічні вистави тощо. До інтерактивних форм роботи належать ігрова програма, інтерактивна акція, ток-шоу, гра «Рух за певним маршрутом» [683].
14	Петрочко Ж. В.	Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах (2011)	Метою виконання соціальним педагогом ролі «організатор змістовного дозвілля» є реалізація і розвиток потенціалу особистості вихованців щодо реалізації їхніх прав на відпочинок, дозвілля, право брати участь в іграх та розважальних заходах. Зміст виконання ролі – допомога у створенні та проведенні культурно-дозвіллевих програм, навчання дітей практичних навичок дозвілля або їх удосконалення. З метою подолання ізоляваності вихованців закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з ініціативи соціального педагога проводяться спільні свята із дітьми дошкільних чи загальноосвітніх навчальних закладів, екскурсії, туристичні походи, організуються зміни в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку тощо. Для реалізації права на збереження індивідуальності, прав брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом на базі закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, створюються гуртки, клуби, інші творчі об'єднання дітей, керівництво одним із яких за бажанням може взяти на себе соціальний педагог [453].
15	Олексюк Н. С.	Система соціально-педагогічної роботи із сім'ями військовослужбовців в умовах реформування Збройних сил України 2012	Визначено основні напрями соціально-педагогічної роботи з сім'ями військовослужбовців ЗСУ: соціальна допомога, соціальний захист, соціальне забезпечення, надання соціальних послуг, соціальне посередництво, соціальна адаптація, соціальна діагностика, соціальна профілактика, соціальна корекція, соціальна реабілітація, підготовка до цивільного життя та організація культурно-дозвіллевої діяльності [412].
16	Кузьміна О. В.	Теоретико-методичні засади формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів (2012)	Серед форм: клуб вихідного дня «Зазираю у майбутнє» Вибір клубу як форми роботи з формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів зумовлених перевагами позашкільних форм роботи: можливістю розширення соціального досвіду вихованців інтернатних закладів, їх залучення до суспільно-корисної діяльності в умовах територіальної громади, виявлення й подальшого формування показників інформаційної, економічної та побутової компетентності. Основні форми соціально-педагогічної роботи клубу вихідного: за напрямом формування інформаційної компетентності – гуртки спортивно-технічного моделювання; судномодельовання та судномодельного спорту; інтелектуальної творчості (клуб знавців, брейнінг); радіоелектроніки і зв'язку; офісних, мультимедійних та інтернет-технологій; за напрямом формування економічної компетентності – гурток «Світ економіки» та «Бізнес-центр»; за напрямом формування побутової компетентності – гуртки «Сам собі видавець», «Господарочка». Підготовка та проведення таких свят: Свято професій, Свято закоханих, Новорічне свято, Свято спорту (Малі олімпійські ігри), Літературний маскарад, Свято зустрічі з випускниками, Свято сміху, Пісенний вернісаж, Свято весни тощо [281].
17	Романовська Л. І.	Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки діяльності	Дитячо-молодіжне громадське об'єднання – це та частина життєвого простору підрастаючого покоління, яка пов'язана із задоволенням його життєвих потреб (у статусній належності, визнанні, досягненні; спілкуванні і розумінні; турботі і захисті; різноманітній пізнавальній

		дитячих громадських об'єднань України (2013)	діяльності), з формуванням життєвих планів (особистісного зростання, розвитку, соціального і професійного самовизначення), з вирішенням життєво важливих проблем (організації вільного часу, взаємин з однолітками і дорослими). Соціально-педагогічний процес у дитячому об'єднанні можна розглядати як послідовність здійснення різноманітних справ творчого, соціально значущого, суспільно-корисного і дозвільного характеру, що реалізуються на підставі розроблених перспективного і поточного планів роботи об'єднань, які загалом сприяють створенню в дитячих громадських об'єднаннях оптимальних умов життєдіяльності і соціалізації кожного члена об'єднання [504].
18	Федорченко Т. Є.	Соціально-педагогічні засади профілактики девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища (2013)	Соціально-культурне середовище загалом є простором для профілактики негативних девіацій, серед закладів – дозвіллі, які активно беруть участь у соціально-позитивному спрямуванні дозвільної діяльності підлітків [621].
19	Караман О. Л.	Теорія і методика соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України (2013)	До середовищного компонента системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації неповнолітніх засуджених входять культурно-спортивні заклади. Серед форм – гурток, конкурс, концерт, виставка, художня самодіяльність. Утворення ресоціалізуючого середовища в регіоні та громаді на основі розбудови закритої педагогічної системи пенітенціарного закладу у відносно відкрити соціально-педагогічну систему включено різних суб'єктів – окремих індивідів, групи, соціальні інститути (владні, освітні, виховні, психологічні, медичні, спортивні, мистецькі, промислові, соціально-захисні, релігійні, громадські та ін.). Щодо іншої форми самодіяльних організацій засуджених – гуртків та секцій, то вони створювалися за інтересами відповідно до природних обдарувань та творчих нахилів і потреб засуджених, виявлених під час діагностики. Серед них гуртки технічної творчості, народного ремесла, декоративно-прикладного мистецтва, музичні, хореографічні, театральні, бібліотечні спортивні. Крім занять за інтересами у вільний час, обов'язковим було проведення виховних заходів з усіма засудженими згідно з напрямками виховної роботи та програмами диференційованого виховного впливу [240].
20	Богінська Ю. В.	Теорія та практика соціально-педагогічної підтримки студентів з обмеженими можливостями життєдіяльності у вищих навчальних закладах (2014)	Соціально-культурний супровід спрямований на подолання соціальної ізоляції інвалідів, розвиток соціальної автономності, залучення до всіх сфер суспільного життя. Зокрема, це адресна соціальна допомога, розвиток студентського самоврядування, організація дозвілля, походів, екскурсій, виставок, спортивних заходів та активного відпочинку студентів з інвалідністю. Використання в роботі зі студентами з обмеженими можливостями соціокультурних реабілітаційних технологій, які передбачають: арттерапію, танцтерапію, музикотерапію, ігротерапію тощо. Участь у творчих фестивалях, конкурсах талантів, клубів за інтересами [73].
21	Рассказова О. І.	Теорія і практика розвитку соціальності школярів в умовах інклюзивної освіти (2014)	Під час розробки концептуального рівня технології розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти особливе місце посідають форми позакласної та позаурочної діяльності дитини. Цей вид діяльності через різноманіття форм організації дозвілля учнів (масових – свята, акції флеш-моби, форум-театр; групових – заняття гуртків, секцій, клубів; індивідуальних – консультування та індивідуальні заняття з обдарованими учнями) поєднує внутрішньо- та зовнішньо шкільну соціально-педагогічну діяльність в інклюзивному освітньому середовищі [489].

Система анімаційної соціально-педагогічної діяльності (АСПД) зі студентською молоддю у сфері дозвілля

Мета – розвиток соціальної творчості студентської молоді

Лопаток В.

Цільовий компонент

Внутрішня сфера дозвілля ВНЗ

Відкрита сфера дозвілля поза ВНЗ

Мета: розвиток соціальної суб'єктності та культури дозвілля як прояв соціальної творчості у цій сфері, формування соціальної активності, відповідальності, консолідованості та солідарності у позанавчальній діяльності

Мета: реалізація соціально-творчих ініціативних дій у відкритій сфері дозвілля

Суб'єкт-суб'єктний компонент

Студенти, куратори, заступники деканів, проректор, соціальний педагог, викладачі, співробітники ВНЗ

Студентська молодь, самоврядування, активісти студентських громад, викладачі, керівний склад ВНЗ, співробітники закладів соціокультурного простору, представники громадських організацій, місцевого самоврядування співробітники закладів дозвілля, члени дозвіллевих спільнот, зокрема й віртуальних

Підрівні АСПД

Студент

Група, спеціальність

Студентство ВНЗ

Студенти міста

Студенти регіону, країни

Студентство на міжнародному рівні

Організаційно-управлінський компонент

Законодавство

Принципи АСПД

Соціально-виховні умови збалансованості системи

Регламентує вищу освіту

Всесвітня декларація про вищу освіту, Закон Про вищу освіту, концепція національного виховання студентської молоді

Загальні

гуманізму, гармонізації соціального та індивідуального, принцип інтеграції, опори на потенційні можливості

Регламентує сферу дозвілля

Спеціальні

вільної діяльності, добровільної участі, наближеності до суб'єкта, інформативності, різноманітності та змінюваності діяльності, інтересу, єдності розвитку, рекреації, розваг; єдності навчально-виховного процесу у ВНЗ, особистісного підходу, діалогічного спілкування, демократизації позанавчальної діяльності

Молодіжне та соціальне законодавство

Закон про культуру, туризм

Специфічні

наданої можливості, прямої участі, вмотивованості, толерантності та емпатії, визволення для творчості, активної позиції, конструктивної взаємодії, емоційної позитивності, субсидіарності, ініціативності

Підтримка студентського самоврядування та ініціатив у позанавчальній діяльності

Супровід студентського дозвілля в умовах інформаційного суспільства

Забезпечення інтеграції виховних впливів відкритої сфери дозвілля

Закон Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні, Про соціальну роботу з дітьми та молоддю, Про волонтерську діяльність, Про Громадські організації

Змістовий компонент

Стратегічні пріоритети АСПД

Студент

Група, спеціальність

Студентство ВНЗ

Студенти міста

Студенти регіону, країни

Студентство на міжнародному рівні

Удосконалення традиційних виховних сфер ВНЗ для забезпечення розвитку соціальної суб'єктності студентської молоді в поза навчальній діяльності

Розбудова соціально позитивного інформаційно-дозвіллевого середовища в позанавчальній діяльності для виявлення соціальної творчості

Спрямування соціально позитивної ініціативи студентства на вдосконалення соціально-виховного простору ВНЗ

Висунення та реалізація соціально-позитивних дозвіллевих ініціатив у відкритому соціально-культурному просторі міста

Урізноманітнення про соціального дозвілля, нейтралізація асоціального в сфері дозвілля регіону, країни

Участь у вдосконаленні сфери дозвілля та розбудові глобальної культури в інформаційному суспільстві

Напрями

Актуалізація соціально-ціннісного мотиваційної структури особистості студента, розвиток культури дозвілля студента як складова соціальної культури

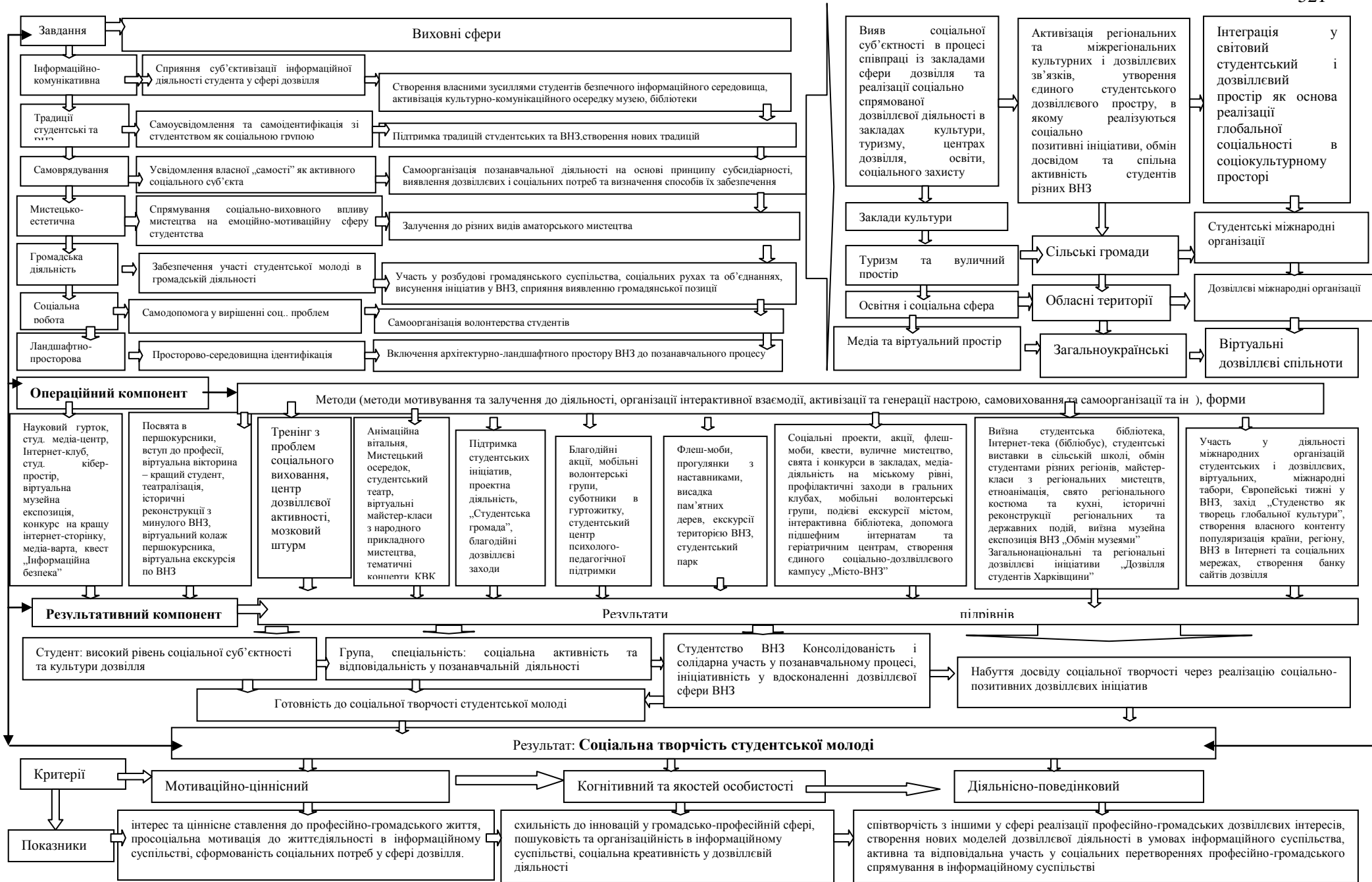
Інтенсифікація дій, що сприяють прямій участі студентів у соціально-культурних процесах на підґрунті провідних видів позанавчальної діяльності, самоорганізація дозвілля студентів

Активізація анімаційного соціально-виховного середовища ВНЗ для розвитку соціальної творчості, підготовка кураторів до організації позанавчальної діяльності

Налагодження соціального партнерства ВНЗ та закладів сфери дозвілля для реалізації дозвіллевих ініціатив

Установлення регіональних та міжрегіональних культурних і дозвіллевих зв'язків як основи прояву соціальної творчості

Участь у діяльності міжнародних студентських асоціацій та об'єднань дозвіллевого спрямування

Додаток В. Модель системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства

Бліц-опитування

представників студентського самоврядування з метою виявлення мотивації до участі у самоврядуванні та визначення ставлення до студентського дозвілля

Запитання 1. Для чого Ви берете участь у самоврядуванні

Для отримання поваги та авторитету серед студентів і викладачів

Для додаткових преференцій під час навчання

Для самореалізації та підвищення самооцінки

Для того, щоб зробити студентське життя цікавішим та активнішим

Запитання 2. Чи вважаєте, що самоврядування у ВНЗ має організовувати дозвілля студентів

Дозвілля студента залежить від його організації у ВНЗ

Дозвілля студента – його власна справа

Дозвілля студентів організується студентським самоврядуванням

У дозвіллі виявляється взаємодія всіх представників студентської молоді

Анкета куратора

Шановний куратор! Для отримання зворотної інформації від безпосередніх учасників виховного процесу в ХДАК методична рада проводить звіт кураторів та приймає побажання щодо вдосконалення й оптимізації освітнього процесу. Повні та ґрунтовні відповіді дозволять зрозуміти Ваше ставлення до даної проблеми, визначити характер виховної роботи, з'ясувати, що необхідно для її зміни і поліпшення.

1. Чи достатню кількість годин було заплановано для ефективної роботи куратора?
Так
Треба додати (скільки, чому) _____
Треба зменшити (на скільки, чому) _____
2. Чи все можливо було виконати, що заплановано?
Так
Ні
Що зробити неможливо _____
3. Чи доводилося вносити у план роботи куратора незаплановані корективи?
Ні
Так
Які саме _____
4. Що ще Ви бажали б додати до плану роботи куратора?

5. Які труднощі виникли під час кураторської діяльності?
Не виникало
Які саме _____
6. Чи проводилася деканатами робота з кураторами?
Ні
Так
Яка саме _____
7. Якої допомоги потребує куратор?

8. Ваші побажання до адміністрації ВНЗ.

9. Як Ви ставитеся до зустрічного опитування студентів щодо оцінки роботи куратора в групі?
Позитивно
Не вважаю, що це потрібно

Анкета педагога

ХДАК проводить дослідження щодо вивчення стану виховної роботи у ВНЗ. Необхідно обвести номер одного із запропонованих варіантів. Анкета є анонімною.

1. Як Ви оцінюєте стан кураторської роботи у вузі?
 - 001 – благополучний
 - 002 – нормальний
 - 003 – тривожний
 - 004 – незадовільний
 - 005 – Ваш варіант
2. У чому Ви вбачаєте причини наявних проблем?
 - 006 – загальна криза
 - 007 – відсутність концепції соціального виховання
 - 008 – недостатньо сформовані психологічні ціннісні орієнтації самої молоді
 - 009 – слабка взаємодія між самими структурами і соціальними інститутами
 - 010 – відсутність новітніх технологій соціально-виховної роботи
3. Чи відчуваєте Ви труднощі при виборі найбільш ефективних форм виховної діяльності?
 - 011 – систематично
 - 012 – ніколи
 - 013 – не відчуваю
 - 014 – не можу відповісти
 - 015 – інші
4. Як, на Вашу думку, які найбільші “вузькі” місця в діючій системі виховної роботи?
 - 016 – інформаційне забезпечення
 - 017 – кадрове забезпечення
 - 018 – матеріальне забезпечення
 - 019 – організаційне забезпечення
 - 020 – технологічне забезпечення
 - 021 – нормативне забезпечення
5. Якої думки Ви дотримуетесь щодо значення виховної роботи у вищій школі?
 - 022 – Вона необхідна
 - 023 – Повинна бути тематичною
 - 024 – Не замислювався
 - 025 – Завдання ВНЗ – лише навчати
6. Чи вважаєте Ви за необхідне організувати моніторинг громадської думки студентів щодо навчальної, виховної роботи?
 - 026 – Так
 - 027 – Ні
 - 028 – Важко відповісти
 - 029 – Інше.
7. Чи є необхідність чергування у гуртожитках?
 - 030 - Так
 - 031 – Ні

Дякуємо за допомогу й участь

Додаток Є

Опитувальник

Соціально-виховна компетентність кураторів

1. Чи вважаєте, що :
Студент вже сформована особистість
Студент ще дитина, яку треба виховати
Студент – це особистість, що розвивається і для цього мають бути створені сприятливі умови

2. Місія куратора полягає у:
Контролі успішності студентів
Дотриманні правил поведінки у ВНЗ
Сприянні гармонійному розвитку
Створенні умов для розкриття здібностей

3. Куратор має
Нести відповідальність за розвиток студентської групи
Іноді втручатися у взаємини студентів
Організувати позанавчальну діяльність
Стимулювати студентів до участі у соціально активній діяльності

4. Куратор не має
Принажувати гідність студента
Втручатися в особисте життя студента
Виконувати більше, ніж заплановано
Дозволяти прогулів та негативних звичок

5. Студент як майбутній суспільний лідер
Має виявляти власні ціннісні орієнтації під час навчання та соціального виховання у ВНЗ
Має брати участь у діяльності студентських спільнот
Буде виявляти себе після закінчення ВНЗ через професію

6. Соціальне виховання студента
Це процес його соціального визрівання
Це формування правил поведінки у соціумі
Це дотримання вимог закладу вищої освіти
Це творчій процес соціального саморозвитку студента

7. Чи можливе соціальне виховання студентів поза ВНЗ
Так, але під контролем ВНЗ
Так, тут виявляється здатність самостійного регулювання соціальної життєдіяльності
Ні, поза ВНЗ – це стихійний процес
Ні, це не можливо контролювати

Опитувальник
Ставлення студентів до кураторів

1. Чи потрібен куратор для студентської групи

Обов'язково потрібен

Не бачу в цьому сенсу

Не виконують ролі у консолідації студентської групи

Потрібен у складних випадках

2. Хто такий куратор у ВНЗ

Наставник, який супроводжуватиме протягом навчання

Дисциплінактор, який застерігатиме від порушень

Старший товариш, який буде поруч у будь-яких обставинах

Компетентна особа, яка може сприяти взаємодії у групі

3. Що має робити куратор у взаємодії зі студентами

Допомагати в навчанні

Давати слушні поради

Контролювати поведінку

Спілкуватися та організовувати дозвілля

4. Чого не має робити

Не має втручатися в особисте життя

Не має давати зайві поради

Не має ставати контролером кожного кроку студента

Не має відсторонюватися від життя групи

5. На якому етапі навчання потрібен куратор

На першому курсі

На першому і другому курсах

На всьому протязі навчання

Додаток 3

Критерії, показники, методики оцінки рівня соціальної творчості студентської молоді та готовності соціально-виховного середовища ВНЗ до взаємодії

№ п/п	Критерій	Показники оцінки готовності до соціальної творчості особистості	Методика оцінки	Соціально-виховне середовище ВНЗ	Методика оцінки
1	Мотиваційно-ціннісний	Интерес та ціннісне ставлення до професійно-громадського життя	Шкала психологічного благополуччя К.Рифф (позитивні стосунки з іншими)	Готовність кураторів та співробітників ВНЗ до діяльності	Бесіда Интерв'ю Експертна оцінка «Методика характеристика» Анкетування за методикою «Визначення соціально-виховної компетентності куратора»
		Просоціальна мотивація до життєдіяльності в інформаційному суспільстві	Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості (С.С.Бубнова)		
		Сформованість соціальних потреб у сфері дозвілля	Потреби та емоційна спрямованість особистості		
2	Когнітивний та якостей особистості	Схильність до інновацій у громадсько-професійній сфері	Шкала психологічного благополуччя К.Рифф (автономія та особистісне зростання)	Рівень розвитку студентського самоврядування	Включене спостереження Интерв'ю Опитування Створення виховних ситуацій Вправи на активізацію
		Пошуковість та організаційність в інформаційному суспільстві	Діагностика особистісної креативності Е.Е.Тунік		
		Соціальна креативність у дозвіллевій діяльності	Методика визначення соціальної креативності особистості		
3	Діяльнісно поведінковий	Співтворчість з іншими у сфері реалізації професійно-громадських дозвіллевих інтересів	Діагностика міжособистісних стосунків (О.Рукавішников)	Ступінь участі підструктур ВНЗ у процесі АСПД, оцінка позанавчальної діяльності	Моніторинг Контент-аналіз документів Аналіз сайтів ВНЗ Бесіди зі студентами есе
		Створення нових моделей дозвіллевої діяльності в умовах інформаційного суспільства	Інтерактивна спрямованість особистості (Н.Е.Щуркова у модифікації Н.П.Фетискіна)		
		Активна та відповідальна участь у соціальних перетвореннях професійно-громадського спрямування в інформаційному суспільстві	Шкала психологічного благополуччя К.Рифф (управління оточенням)		

Додаток И

Диагностика реальной структуры ценностных ориентаций личности**(С.С. Бубнова)**

Назначение. Методика направлена на изучение реализации ценностных ориентаций личности в реальных условиях жизнедеятельности.

Инструкция. Данный опросник направлен на исследование вашей личности и ваших отношений. Отвечайте по возможности быстро, долго не раздумывая над каждым вопросом. Помните, что плохих или хороших ответов нет, есть только ваше собственное мнение. Отвечать нужно «да» или «нет». В бланке ответов это соответственно «+» или «-», которые нужно проставить рядом с номером вопроса.

Бланк ответов

Номера вопросов										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44
45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55
56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66
Σ										
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI

Опросник

- Любите ли вы лежать на диване и ничего не делать?
- Любители вы сами зарабатывать деньги и получать от этого удовольствие?
- Часто ли вас посещает мысль, что хочется сходить в театр или на выставку?
- Часто ли вы помогаете близким по хозяйству?
- Считаете ли вы, что любовь — определяющее чувство в жизни?
- Любите ли вы читать книги о чем-то новом, еще неизвестном вам?
- Хотите ли вы стать боссом (начальником какой-нибудь компании)?
- Хотите ли вы, чтобы вас уважали друзья за ваши личностные качества?
- Хотите ли вы сами принимать участие в каких-либо общественных мероприятиях (митингах, забастовках) в пользу близкого вам слоя населения?
- Считаете ли вы, что без общения с друзьями ваша жизнь будет тусклой и безрадостной?
- Считаете ли вы, что было бы здоровье, а все остальное приложится?
- Часто ли вам хочется расслабиться (послушать легкую музыку, например)?
- Вы избрали свою профессию в основном потому, что она может вам приносить большой материальный достаток?
- Считаете ли вы, что в жизни важно уметь играть на музыкальных инструментах, рисовать и т. п.?
- Если кто-то из ваших знакомых заболел, выберете ли вы время, чтобы его навестить?
- Ваш брак заключен (будет заключен) по любви?
- Любите ли вы читать научно-популярные книги?
- Хотели вы в школе стать каким-либо организатором?
- Если вы совершили неблагоприятный поступок по отношению к друзьям или сотрудникам, будете ли вы переживать по этому поводу?
- Считаете ли вы, что путем общественных действий (митингов, собраний) можно что-либо изменить в общественной жизни?
- Можете ли вы спокойно обойтись без частого общения со своими знакомыми?
- Считаете ли вы, что необходимо каким-либо образом укреплять свое здоровье (плавать, бегать, играть в теннис и т. д.)?
- Главное для вас — ваше настроение в данный момент, а что будет потом — не так важно?
- Считаете ли вы, что главное — это приобрести дом (квартиру), машину и другие материальные блага?
- Любите ли вы гулять по лесу, парку?
- Как вы считаете, нужно ли помогать материально тем, кто просит милостыню, или нет?
- Любовь — это чувство, которое рождается и умирает?
- Хотели бы вы стать ученым или научным сотрудником?
- Власть — это почетно и значимо или от нее больше хлопот и всяких неприятностей?
- Хотели бы вы, чтобы у вас было больше друзей?

31. Приходило ли вам в голову заняться переустройством какой-либо общественной организации (клуба, консультационного пункта, института)?
32. Много ли своего свободного времени вы хотели бы уделять общению?
33. Часто ли вы задумываетесь о своем здоровье?
34. Считаете ли вы, что очень важно уметь доставлять себе удовольствие?
35. Если все начать сначала, выбрали бы вы сейчас более высокооплачиваемую работу, чем настоящая?
36. Хотели бы вы заняться фотографией?
37. Считаете ли вы, что нужно обязательно помочь упавшему человеку?
38. Чувство любви для вас — это первооснова жизни или нет?
39. Часто ли вы задаете себе вопрос: «А почему именно так?»
40. Хотели бы вы «делать» политику?
41. Часто ли ваш внутренний голос задает вам вопрос: «А уважают ли меня окружающие?»
42. Являются ли для вас общественные явления предметом обсуждения дома или на работе?
43. Если вы три дня проведете на необитаемом острове, умрете ли вы от одиночества?
44. Катаетесь ли вы на лыжах, чтобы укрепить свое здоровье?
45. Часто ли вы подолгу мечтаете, лежа с закрытыми глазами?
46. Главное в жизни — это делать деньги и создавать собственный бизнес?
47. Часто ли вы покупаете картины и другие художественные изделия или хотели бы их купить?
48. Если кто-то из близких довольно долго болеет, будете ли вы за него выполнять его обязанности по хозяйству смиренно и безропотно?
49. Любите ли вы маленьких детей?
50. Хотели бы вы создать какую-нибудь свою «теорию» (относительности, таблицу» и т. п.)?
51. Хотите ли вы быть похожим на какого-либо известного человека (актера, политика, бизнесмена)?
52. Важно ли вам, чтобы вас уважали сослуживцы за ваши профессиональные знания?
53. Хотели бы вы в настоящее время что-либо сами предпринять в политике?
54. Вы человек решительный?
55. Ходите ли вы в сауну, бассейн, баню, занимаетесь ли аэробикой для поддержания хорошего физического состояния?
56. Нормальный отдых — это чрезвычайно важно, не так ли?
57. В жизни чрезвычайно важно накопить материальные средства и передать их детям?
58. Хотелось ли вам когда-нибудь самому нарисовать картину или сочинить музыку?
59. Когда маленький ребенок плачет — это «крик о помощи»?
60. Для вас важнее любить самому, чем быть любимым?
61. «Во всем хочется дойти до самой сути» — это про вас?
62. Вы хотели бы, чтобы ваши дети стали знаменитыми людьми?
63. Хотели бы вы, чтобы сослуживцы обращались к вам за помощью в личном плане, как к человеку?
64. В общественной жизни пусть остается все как есть?
65. Общение — это лишь пустая трата времени?
66. Здоровье — это не самое главное в жизни, не так ли?

Обработка и интерпретация результатов

Степень выраженности каждой из полиструктурных ценностных ориентаций личности определялась с помощью ключа, представленного в бланке ответов. Соответственно этому подсчитывается количество положительных ответов во всех одиннадцати столбцах, а результат записывается в графе «Σ». По результатам обработки индивидуальных данных строится графический профиль, отражающий выраженность каждой ценности. Для этого по вертикали фиксируется количественная выраженность ценностей (по 6-балльной системе), а по горизонтали — виды ценностей.

Перечислим эти ценности в обобщенном виде:

Приятное времяпрепровождение, отдых.

Высокое материальное благосостояние.

Поиск и наслаждение прекрасным.

Помощь и милосердие к другим людям.

Любовь.

Познание нового в мире, природе, человеке.

Высокий социальный статус и управление людьми.

Признание и уважение людей и влияние на окружающих.

Социальная активность для достижения позитивных изменений в обществе.

Общение.

Здоровье.

Додаток I

Диагностика потребностей и эмоциональной направленности личности

Инструкция. Из предложенных вариантов ответов выберите один и запишите соответствующее ему число баллов перед номером утверждения. Затем заполните матрицу, поставив на место номеров утверждений (пропущенные номера поставьте сами по указанному образцу) соответствующие им баллы ответов. Ответы оцениваются по шкале:

- «Безусловно да» — 2 балла
- «Пожалуй, да» — 1 балл
- «Пожалуй, нет» — 0 баллов
- «Безусловно нет» — минус 2 балла

1. Я часто беспокоюсь за близких друзей.
2. Испытываю потребность делиться с другими людьми своими мыслями и переживаниями.
3. Мне очень приятно, когда все обращают на меня внимание.
4. Для меня всегда важно добиться успеха в работе.
5. Я люблю острые ощущения.
6. Я охотно побывал(а) бы в каком-нибудь новом, неизвестном месте.
7. Испытываю большую радость, самостоятельно разрешив трудную проблему.
8. Люблю сладкое и красивое чувство, возникающее при восприятии стихов и музыки.
9. Предпочитаю простые радости (вкусно поесть, сладко поспать).
10. Люблю заниматься коллекционированием.
11. Хочу приносить людям радость и счастье.
12. Для меня важно одобрение окружающих.
13. Приятно чувствовать превосходство над соперниками.
14. Я увлекаюсь любой работой, которую выполняю.
15. Охотно иду на риск.
16. Иногда мне кажется, что должно произойти что-то необыкновенное.
17. Люблю разбираться в причинах событий, явлений.
18. Я могу прийти в восторг от красоты природы.
19. Люблю состояние покоя и свободы от обязанностей.
20. Радуюсь, когда пополняю свою коллекцию.
21. Я всегда жалею неудачников.
22. Я не смог(ла) бы обойтись без друзей.
23. Я могу пойти на многое, чтобы завоевать признание окружающих.
24. Приятно чувствовать, что день прошел не даром.
25. Я человек решительный.
26. Люблю все таинственное и необычное.
27. Стремлюсь приводить свои знания в систему.
28. Произведение искусства может тронуть меня до слез.
29. Люблю приятное, бездумное времяпрепровождение.
30. Люблю делать покупки.
31. Радуюсь, когда кто-то добивается успеха.
32. Среди моих родных и знакомых есть люди, которых я обожаю.
33. Я самолюбив(а).
34. Я чувствую радостное возбуждение и духовный подъем, когда работа идет хорошо.
35. Я люблю преодолевать опасности.
36. Иногда меня тянет вдаль.
37. Я люблю читать о научных открытиях, поисках и находках.
38. Я испытываю наслаждение, слушая любимую музыку.
39. Я склонен (склонна) к лени.
40. Я люблю рассматривать свою коллекцию.
41. Я стремлюсь помогать людям.

42. Я чувствую большую благодарность к людям, которые делают мне приятное.
 43. Мне хочется как можно скорее взять реванш при неудачах.
 44. Мое настроение поднимается от сознания того, что работа выполнена добросовестно.
 45. Азарт, спортивная злость улучшают результаты моей деятельности.
 46. Я люблю мечтать.
 47. Самое приятное переживание — радость открытия истины, чувство близости решения.
 48. Я испытываю чувство возвышенности и отрешенности при соприкосновении с прекрасным.
 49. Мне хотелось бы жить беззаботно и безмятежно.
 50. Я охотно расстаюсь со своими вещами.

Матрица

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
11	12	20
21	22	30
31	32	40
41	42	50
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	

I	Альтруистическая направленность	1, 11, 21, 31, 41
II	Коммуникативная направленность	2, 12, 22, 32, 42
III	Глористическая направленность — на самоутверждение	3 ... 43
IV	Практическая направленность — радость от процесса работы	4 ... 44
V	Пугностическая направленность — удовлетворение от преодоления опасности	5 ... 45
VI	Романтическая направленность	6 ... 46
VII	Гностическая направленность	7 ... 47
VIII	Эстетическая направленность	8 ... 48
IX	Гедонистическая направленность — на удовольствия	9 ... 49
X	Акхизитивная направленность — на коллекционирование, накопление	10 ... 50

Опросник межличностных отношений (ОМО)

Инструкция: Опросник предназначен для оценки типичных способов вашего отношения к людям. В сущности, здесь нет правильных и неправильных ответов, правилен каждый правдивый ответ.

Иногда люди стремятся отвечать на вопросы так, как, по их мнению, они должны были бы себя вести. Однако в этом случае нас интересует, как вы ведете себя в действительности.

Некоторые вопросы очень похожи друг на друга. Но все-таки они подразумевают разные вещи. Отвечайте, пожалуйста, на каждый вопрос отдельно, без оглядки на другие вопросы. Время ответа на вопросы не ограничено, но не размышляйте слишком долго над каким-либо вопросом.

Опросный лист ОМО

Фамилия И.О. _____ Пол _____

Возраст _____ Дата обследования _____

Дополнительные сведения _____

Для каждого утверждения выберите ответ, который больше всего вам подходит. Номер ответа напишите слева от каждой строчки. Пожалуйста, будьте как можно более внимательны.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Обычно	Часто	Иногда	По случаю	Редко	Никогда

1. Стремлюсь быть вместе со всеми.
2. Предоставляю другим решать вопрос о том, что необходимо будет сделать.
3. Становлюсь членом различных групп.
4. Стремлюсь иметь близкие отношения с остальными членами групп.
5. Когда представляется случай, я склонен стать членом интересных организаций.
6. Допускаю, чтобы другие оказывали сильное влияние на мою деятельность.
7. Стремлюсь влиться в неформальную общественную жизнь.
8. Стремлюсь иметь близкие и сердечные отношения с другими.
9. Стремлюсь задействовать других в своих планах.
10. Позволяю другим судить о том, что я делаю.
11. Стараюсь быть среди людей.
12. Стремлюсь устанавливать с другими близкие и сердечные отношения.
13. Имею склонность присоединяться к остальным всякий раз, когда делается что-то совместно.
14. Легко подчиняюсь другим.
15. Стараюсь избегать одиночества.
16. Стремлюсь принимать участие в совместных мероприятиях.

Для каждого из дальнейших утверждений выберите один из ответов, обозначающий количество людей, которые могут влиять на вас или на которых ваше поведение может распространяться.

Относится к:

(1) Большинству людей	(4) Нескольким людям
(2) Многим	(5) Одному двум людям
(3) Некоторым людям	(6) Никому

17. Стремлюсь относиться к другим přátельски.
18. Предоставляю другим решать вопрос о том, что необходимо будет сделать.
19. Мое личное отношение к окружающим – холодное и безразличное.
20. Предоставляю другим, чтобы руководили ходом события.
21. Стремлюсь иметь близкие отношения с остальными.
22. Допускаю, чтобы другие оказывали сильное влияние на мою деятельность.
23. Стремлюсь приобрести близкие и сердечные отношения с другими.
24. Позволяю другим судить о том, что я делаю.

25. С другими веду себя холодно и безразлично.
 26. Легко подчиняюсь другим.
 27. Стремлюсь иметь близкие и сердечные отношения с другими.

Для каждого из дальнейших утверждений выберите один из ответов, обозначающий количество людей, которые могут влиять на вас, или на которых ваше поведение распространяется.

Относится к:

(1) Большинству людей	(4) Нескольким людям
(2) Многим	(5) Одному двум людям
(3) Некоторым людям	(6) Никому

28. Люблю, когда другие приглашают меня участвовать в чем-нибудь.
 29. Мне нравится, когда остальные люди относятся ко мне непосредственно и сердечно.
 30. Стремлюсь оказывать сильное влияние на деятельность других.
 31. Мне нравится, когда другие приглашают меня участвовать в своей деятельности.
 32. Мне нравится, когда другие относятся ко мне непосредственно.
 33. В обществе других стремлюсь руководить ходом событий.
 34. Мне нравится, когда другие подключают меня к своей деятельности.
 35. Я люблю, когда другие ведут себя со мной холодно и сдержанно.
 36. Стремлюсь, чтобы остальные поступали так, как я хочу.
 37. Мне нравится, когда другие приглашают меня принять участие в их дебатах (дискуссиях).
 38. Я люблю, когда другие относятся ко мне по-приятельски.
 39. Мне нравится, когда другие приглашают меня принять участие в их деятельности.
 40. Мне нравится, когда окружающие относятся ко мне сдержанно.

Для каждого из дальнейших утверждений выберите один из следующих ответов.

(1) Обычно	(4) Случайно
(2) Часто	(5) Редко
(3) Иногда	(6) Никогда

41. В обществе стараюсь играть главенствующую роль.
 42. Мне нравится, когда другие приглашают меня участвовать в чем-нибудь.
 43. Мне нравится, когда другие относятся ко мне непосредственно.
 44. Стремлюсь, чтобы другие делали то, что я хочу.
 45. Мне нравится, когда другие приглашают меня участвовать в своей деятельности.
 46. Мне нравится, когда другие относятся ко мне холодно и сдержанно.
 47. Стремлюсь сильно влиять на деятельность других.
 48. Мне нравится, когда другие подключают меня к своей деятельности.
 49. Мне нравится, когда остальные люди относятся ко мне непосредственно и сердечно.
 50. В обществе стараюсь руководить ходом событий.
 51. Мне нравится, когда другие приглашают принять участие в их деятельности.
 52. Мне нравится, когда ко мне относятся сдержанно.
 53. Стараюсь, чтобы остальные делали то, что я хочу.
 54. В обществе руковожу ходом событий.

Ключи для обработки шкал опросника межличностных отношений (ОМО)

Слева приводятся пункты шкал, справа – номера правильных ответов. При совпадении ответа испытуемого с ключом – он оценивается в один балл, при несовпадении – 0 баллов.

Iw	Cw	Aw
1. 1,2,3,4	2. 1,2,3,4,5	4. 1, 2
3. 1, 2, 3, 4, 5	6.1,2,3	8. 1, 2

5. 1, 2, 3, 4, 5	10. 1, 2, 3,	12. 1
7. 1,2,3	14. 1,2,3	17. 1,2,3
9.1,2,3	18.1,2,3,4	19. 3,4,5,6
11. 1, 2	20. 1, 2, 3, 4	21. 1
13.1	22. 1, 2, 3, 4	23. 1
15. 1	24. 2	25. 3, 4, 5, 6
16.1	26. 2	27. 1
Iw	Cw	Aw
28. 2	30. 2,3,4	29. 1
31. 2	33. 2,3,4,5	32. 1,2
34. 2	36. 2,3	35. 5,6
37.1	41. 2,3,4,5	38. 1,2,3
39.1	44. 2,3,4	40. 5, 6
42. 2,3	47. 2345	43. 1
45. 2,3	50. 2	46. 4, 5, 6
48. 2,3,4	53. 1, 2, 3, 4	49. 1
51. 1,2,3	54. 1, 2, 3	52. 5,6.

Баллы колеблются от 0 до 9. Чем больше они приближаются к экстремальным оценкам, тем большее применение имеет следующее общее описание поведения:

а) *включением*

Ie – низкое – означает, что индивид не чувствует себя хорошо среди людей и будет иметь склонность их избегать;

Ie – высокое – предполагает, что индивид чувствует себя хорошо среди людей и будет иметь тенденцию их искать;

Iw – низкое – предполагает, что индивид имеет тенденцию общаться с малым количеством людей;

Iw – высокое – предполагает, что индивид имеет сильную потребность быть принятым остальными и принадлежать к ним;

б) *контроль*.

Се – низкое – означает, что индивид избегает принятия решений и взятия на себя ответственности;

Се – высокое – означает, что индивид старается брать на себя ответственность, соединенную с ведущей ролью;

Cw – низкое – предполагает, что индивид не принимает контроля над собой;

Cw – высокое – отражает потребность в зависимости и колебания при принятии решений;

в) *аффект*.

Ae – низкое – означает, что индивид очень осторожен при установлении близких интимных отношений;

Ae – высокое – предполагает, что индивид имеет склонность устанавливать близкие чувственные отношения;

Aw – низкое – означает, что индивид очень осторожен при выборе лиц, с которыми создает более глубокие эмоциональные отношения;

Aw – высокое – типично для лиц, которые требуют, чтобы остальные без разбора устанавливали с ним близкие эмоциональные отношения.

От величины баллов зависит степень применимости приведенных выше описаний: 0-1 и 8-9 экстремально низкие и экстремально высокие баллы, и поведение будет иметь компульсивный характер. 2-3 и 6-7 – низкие и высокие баллы, и поведение лиц будет описываться в соответствующем направлении. 4-5 – пограничные баллы, и лица могут иметь тенденцию поведения, описанного как для низкого, так и для высокого сырого счета. Эти оценки удобно интерпретировать с учетом средних и стандартных отклонений соответствующей популяции.

Додаток К

Шкала психологического благополучия Рифф

Предлагаемые Вам утверждения касаются того, как Вы относитесь к себе и своей жизни. Мы предлагаем Вам согласиться или не согласиться с каждым из предложенных утверждений. Обведите цифру, которая лучше всего отражает степень Вашего согласия или несогласия с каждым утверждением:

Абсолютно согласен	не	Не согласен	Скорее согласен	не	Скорее согласен	Согласен	Абсолютно согласен
1		2	3		4	5	6

Помните, что правильных или не правильных ответов не существует.

Утверждение	1	2	3	4	5	6
1. Большинство моих знакомых считают меня любящим и преданным человеком.						
2. Иногда я меняю свое поведение или образ мышления, чтобы не выделяться.						
3. Как правило, я считаю себя в ответе за то, как я живу.						
4. Меня не интересуют занятия, которые принесут результат в отдаленном будущем.						
5. Мне приятно думать о том, что я совершил в прошлом и надеюсь совершить в будущем.						
6. Когда я оглядываюсь назад, мне нравится, как сложилась моя жизнь.						
7. Поддержание близких отношений было связано для меня с трудностями и разочарованиями.						
8. Я не боюсь высказывать свое мнение, даже если оно противоречит мнению большинства.						
9. Требования повседневной жизни часто угнетают меня.						
10. В принципе, я считаю, что со временем узнаю о себе все больше и больше.						
11. Я живу сегодняшним днем и не особо задумываюсь о будущем.						
12. В целом я уверен в себе.						
13. Мне часто бывает одиноко из-за того, что у меня мало друзей, с кем я могу поделиться своими проблемами.						
14. На мои решения обычно не влияет то, что делают другие.						
15. Я не очень вписываюсь в сообщество окружающих меня людей.						
16. Я отношусь к тем людям, которым нравится пробовать все новое.						
17. Я стараюсь сосредоточиться на настоящем, потому что будущее почти всегда приносит какие-то проблемы.						
18. Мне кажется, что многие из моих знакомых преуспели в жизни больше, чем я.						
19. Я люблю душевные беседы с родными или друзьями.						
20. Меня беспокоит то, что думают обо мне другие.						
21. Я вполне справляюсь со своими повседневными заботами.						
22. Я не хочу пробовать новые виды деятельности — моя жизнь и так меня устраивает.						
23. Моя жизнь имеет смысл.						
24. Если бы у меня была такая возможность, я бы многое в себе изменил.						
25. Мне кажется важным быть хорошим слушателем, когда близкие друзья делятся со						

57. Я занятой человек, но я получаю удовольствие от того, что справляюсь с делами.										
58. Я не люблю оказываться в новых ситуациях, когда нужно менять привычный для меня способ поведения.										
59. Я не отношусь к людям, которые скитаются по жизни безо всякой цели.										
60. Возможно, я отношусь к себе хуже, чем большинство людей.										
61. Когда дело доходит до дружбы, я часто чувствую себя сторонним наблюдателем.										
62. Я часто меняю свою точку зрения, если друзья или родные не согласны с ней.										
63. Я не люблю строить планы на день, потому что никогда не успеваю сделать все запланированное.										
64. Для меня жизнь — это непрерывный процесс познания и развития.										
65. Мне иногда кажется, что я уже совершил в жизни все, что было можно.										
66. Я часто просыпаюсь с мыслью о том, что жил неправильно.										
67. Я знаю, что могу доверять моим друзьям, а они знают, что могут доверять мне.										
68. Я не из тех, кто поддается давлению общества в том, как себя вести и как мыслить.										
69. Мне удалось найти себе подходящее занятие и нужные мне отношения.										
70. Мне нравится наблюдать, как с годами мои взгляды изменились и стали более зрелыми.										
71. Цели, которые я ставил перед собой, чаще приносили мне радость, нежели разочарование.										
72. В моем прошлом были взлеты и падения, но я не хотел бы ничего менять.										
73. Мне трудно полностью раскрыться в общении с людьми.										
74. Меня беспокоит, как окружающие оценивают то, что я выбираю в жизни.										
75. Мне трудно обустроить свою жизнь так, как хотелось бы.										
76. Я уже давно не пытаюсь изменить или улучшить свою жизнь.										
77. Мне приятно думать о том, чего я достиг в жизни.										
78. Когда я сравниваю себя со своими друзьями и знакомыми, то понимаю, что я во многом лучше их.										
79. Мы с моими друзьями относимся с сочувствием к проблемам друг друга.										
80. Я сужу о себе исходя из того, что я считаю важным, а не из того, что считают важным другие.										
81. Мне удалось создать себе такое жилище и такой образ жизни, которые мне очень нравятся.										
82. Старого пса не научить новым трюкам.										
83. Я не уверен, что мне стоит чего-то ждать от жизни.										
84. Каждый имеет недостатки, но у меня их больше, чем у других.										

Интерпретация

Утверждениям приписывается значение в баллах, равное числовому значению ответа в бланке ответов. Часть пунктов интерпретируются в обратных значениях:

Вариант ответа	В прямых значениях	В обратных значениях
----------------	--------------------	----------------------

Абсолютно не согласен	1 балл	6 баллов
Не согласен	2 балла	5 баллов
Скорее не согласен	3 балла	4 балла
Скорее согласен	4 балла	3 балла
Согласен	5 баллов	2 балла
Абсолютно согласен	6 баллов	1 балл

Подсчёт сырых баллов по основным шкалам

Шкала	Прямые утверждения	Обратные утверждения
Позитивные отношения	1, 19, 25, 37, 49, 67, 79	7, 13, 31, 43, 55, 61, 73
Автономия	8, 14, 26, 38, 50, 68, 80	2, 20, 32, 44, 56, 62, 74
Управление средой	3, 21, 33, 39, 51, 57, 69, 81	9, 15, 27, 45, 63, 75
Личностный рост	10, 16, 28, 40, 46, 52, 64, 70	4, 22, 34, 58, 76, 82
Цели в жизни	5, 23, 47, 53, 59, 71, 77	11, 17, 29, 35, 41, 65, 83
Самопринятие	6, 12, 30, 36, 48, 72, 78	18, 24, 42, 54, 60, 66, 84
Психологическое благополучие	1, 3, 5, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 19, 21, 23, 25, 26, 28, 30, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 57, 59, 64, 67, 68, 69, 70, 72, 71, 77, 78, 79, 80, 81	2, 4, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 20, 22, 27, 29, 31, 32, 34, 35, 18, 24, 41, 42, 43, 44, 45, 54, 55, 56, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 73, 74, 75, 76, 82, 83, 84

Содержательная интерпретация шкал

- Шкала «Положительные отношения с другими».**

Респондент, набравший наименьший балл, имеет лишь ограниченное количество доверительных отношений с окружающими: ему сложно быть открытым, проявлять теплоту и заботиться о других; в межличностных взаимоотношениях, как правило, он изолирован и фрустрирован; не желает идти на компромиссы для поддержания важных связей с окружающими.

Респондент, набравший наибольший балл, имеет удовлетворительные, доверительные отношения с окружающими; заботится о благополучии других; способен сопереживать, допускает привязанности и близкие отношения; понимает, что человеческие отношения строятся на взаимных уступках.
- Шкала «Автономия».**

Высокий балл по данной шкале характеризует респондента как самостоятельного и независимого, способного противостоять попыткам общества заставить думать и действовать определенным образом; самостоятельно регулирует собственное поведение; оценивает себя в соответствии с личными критериями.

Респондент с наименьшим баллом - зависит от мнения и оценки окружающих; в принятии важных решений полагается на мнение других; поддается попыткам общества заставить думать и действовать определенным образом.
- Шкала «Управление окружением».**

Высокий балл — респондент обладает властью и компетенцией в управлении окружением, контролирует всю внешнюю деятельность, эффективно использует предоставляющиеся возможности, способен улавливать или создавать условия и обстоятельства, подходящие для удовлетворения личных потребностей и достижения целей.

Низкий балл характеризует респондента как человека, который испытывает сложности в организации повседневной деятельности, чувствует себя неспособным изменить или улучшить складывающиеся обстоятельства, безрассудно относится к предоставляющимся возможностям, лишен чувства контроля над происходящим вокруг.
- Шкала «Личностный рост».**

Респондент с наибольшим баллом - обладает чувством непрекращающегося развития, воспринимает себя «растущим» и самореализовывающимся, открыт новому опыту, испытывает

чувство реализации своего потенциала, наблюдает улучшения в себе и своих действиях с течением времени; изменяется в соответствии с собственными познаниями и достижениями.

Респондент с наименьшим баллом - осознает отсутствие собственного развития, не испытывает чувства улучшения или самореализации, испытывает скуку и не имеет интереса к жизни, ощущает неспособность устанавливать новые отношения или изменить свое поведение.

- **Шкала «Цель в жизни».**

Испытуемый с высоким баллом по данной шкале имеет цель в жизни и чувство направленности; считает, что прошлая и настоящая жизнь имеет смысл; придерживается убеждений, которые являются источниками цели в жизни; имеет намерения и цели на всю жизнь.

Испытуемый с низким баллом - лишен смысла в жизни; имеет мало целей или намерений; отсутствует чувство направленности, не находит цели в своей прошлой жизни; не имеет перспектив или убеждений, определяющих смысл жизни.

- **Шкала «Самопринятие».**

Наибольший балл характеризует респондента как человека, который позитивно относится к себе, знает и принимает различные свои стороны, включая хорошие и плохие качества, положительно оценивает свое прошлое.

Респондент с наименьшим баллом - не доволен собой, разочарован событиями своего прошлого, испытывает беспокойство по поводу некоторых личных качеств, желает быть не тем, кем он или она является.

Определение социальной креативности личности

Назначение. Данная методика с помощью самооценки поведения в нестандартных ситуациях жизнедеятельности позволяет определить уровень социальной креативности.

Инструкция. В предложенном ниже бланке вам необходимо по 9-балльной шкале провести самооценку личностных качеств либо частоту их проявления в заданных ситуациях жизнедеятельности.

Бланк ответов

№	Вопросы теста	Шкала оценок
1	Как часто начатое дело вам удается довести до логического конца?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
2	Если всех людей мысленно разделить на логиков и эвристиков, то есть генераторов идей, то в какой степени вы являетесь генератором идей?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
3	В какой степени вы относите себя к людям решительным?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
4	В какой степени ваш конечный «продукт», ваше творение чаще всего отличается от исходного проекта, замысла?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
5	Насколько вы способны проявить требовательность и настойчивость, чтобы люди, которые обещали вам что-то, выполнили обещанное?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
6	Как часто вам приходится выступать с критическими суждениями в чей-либо адрес?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
7	Как часто решение возникающих у вас проблем зависит от вашей энергии и напористости?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
8	Какой процент людей в вашем коллективе чаще всего поддерживают вас, ваши инициативы и предложения? (Один балл — около 10%.)	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
9	Как часто у вас бывает оптимистическое и веселое настроение?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
10	Если все проблемы, которые вам приходилось решать за последний год, условно разделить на теоретические и практические, то каков среди них удельный вес практических?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
11	Как часто вам приходилось отстаивать свои принципы, убеждения?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
12	В какой степени ваша общительность, коммуникабельность способствует решению жизненно важных для вас проблем?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
13	Как часто у вас возникают ситуации, когда главную ответственность за решение наиболее сложных проблем и дел в коллективе вам приходится брать на себя?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
14	Как часто и в какой степени ваши идеи, проекты удавалось воплощать в жизнь?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
15	Как часто вам удается, проявив находчивость и даже предприимчивость, хоть в чем-то опередить своих соперников по работе или учебе?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
16	Как много среди ваших друзей и близких людей, считающих вас человеком воспитанным и интеллигентным?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

17	Как часто вам в жизни приходилось предпринимать нечто такое, что было воспринято даже вашими друзьями как неожиданность, принципиально новое дело?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
18	Как часто вам приходилось коренным образом реформировать свою жизнь или находить принципиально новые подходы в решении старых проблем?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

Обработка и интерпретация результатов

На основе суммарного числа набранных баллов определите уровень вашего творческого потенциала.

Сумма баллов	Уровни социальной креативности личности
18-39	Очень низкий уровень
40-54	Низкий
55-69	Ниже среднего
70-84	Чуть ниже среднего
85-99	Средний
100-114	Чуть выше среднего
115-129	Выше среднего
130-142	Высокий уровень
143-162	Очень высокий уровень

Додаток М

Диагностика личностной креативности (Е.Е. Туник)

Назначение. Данная методика позволяет определить четыре особенности творческой личности: любознательность (Л); воображение (в); сложность (с) и склонность к риску (Р). Несмотря на ее адресованность юношескому возрасту, она не утрачивает своей прогностичности и в зрелом возрасте.

Инструкция. Это задание поможет вам выяснить, насколько творческой личностью вы себя считаете. Среди следующих коротких предложений вы найдете такие, которые определенно подходят вам лучше, чем другие. Их следует отметить знаком «Х» в колонке «В основном верно». Некоторые предложения подходят вам лишь частично, их следует пометить знаком «Х» в колонке «Отчасти верно». Другие утверждения не подойдут вам совсем, их нужно отметить знаком «Х» в колонке «Нет». Те утверждения, относительно которых вы не можете прийти к решению, нужно пометить знаком «Х» в колонке «Не могу решить».

Делайте пометки к каждому предложению и не задумывайтесь подолгу. Здесь нет правильных или неправильных ответов. Отмечайте первое, что придет вам в голову, читая предложение. Это задание не ограничено во времени, но работайте как можно быстрее. Помните, что, давая ответы к каждому предложению, вы должны отмечать то, что действительно чувствуете. Ставьте знак «Х» в ту колонку, которая более всего подходит вам. На каждый вопрос выберите только один ответ.

Бланк ответов

Ф.И.О. _____

Дата «___» _____ 200__ г.

Пол _____ Возраст _____

Место учебы или работы _____

№ вопроса	Да	Отчасти верно (может быть)	Нет	Не могу определить (не знаю)	№ вопросов	Да	Отчасти верно (может быть)	Нет	Не могу определить (не знаю)
1					26				
2					27				
3					28				
4					29				
5					30				
6					31				
7					32				
8					33				
9					34				
10					35				
11					36				
12					37				
13					38				
14					39				
15					40				
16					41				
17					42				
18					43				
19					44				
20					45				

21					46				
22					47				
23					48				
24					49				
25					50				

Опросник

1. Если я не знаю правильного ответа, то попытаюсь догадаться о нем.
2. Я люблю рассматривать предмет тщательно и подробно, чтобы обнаружить детали, которых не видел раньше.
3. Обычно я задаю вопросы, если чего-нибудь не знаю.
4. Мне не нравится планировать дела заранее.
5. Перед тем как играть в новую игру, я должен убедиться, что смогу выиграть.
6. Мне нравится представлять себе то, что мне нужно будет узнать или сделать.
7. Если что-то не удается с первого раза, я буду работать до тех пор, пока не сделаю это.
8. Я никогда не выберу игру, с которой другие незнакомы.
9. Лучше я буду делать все как обычно, чем искать новые способы.
10. Я люблю выяснять, так ли все на самом деле.
11. Мне нравится заниматься чем-то новым.
12. Я люблю заводить новых друзей.
13. Мне нравится думать о том, чего со мной никогда не случилось.
14. Обычно я не трачу время на мечты о том, что когда-нибудь стану известным артистом, музыкантом, поэтом.
15. Некоторые мои идеи так захватывают меня, что я забываю обо всем на свете.
16. Мне больше понравилось бы жить и работать на космической станции, чем здесь, на Земле.
17. Я нервничаю, если не знаю, что произойдет дальше.
18. Я люблю то, что необычно.
19. Я часто пытаюсь представить, о чем думают другие люди.
20. Мне нравятся рассказы или телевизионные передачи о событиях, случившихся в прошлом.
21. Мне нравится обсуждать мои идеи в компании друзей.
22. Я обычно сохраняю спокойствие, когда делаю что-то не так или ошибаюсь.
23. Когда я вырасту, мне хотелось бы сделать или совершить что-то такое, что никому не удавалось до меня.
24. Я выбираю друзей, которые всегда делают все привычным способом.
25. Многие существующие правила меня обычно не устраивают.
26. Мне нравится решать даже такую проблему, которая не имеет правильного ответа.
27. Существует много вещей, с которыми мне хотелось бы поэкспериментировать.
28. Если я однажды нашел ответ на вопрос, я буду придерживаться его, а не искать другие ответы.
29. Я не люблю выступать перед группой.
30. Когда я читаю или смотрю телевизор, я представляю себя кем-либо из героев.
31. Я люблю представлять себе, как жили люди 200 лет назад.
32. Мне не нравится, когда мои друзья нерешительны.
33. Я люблю исследовать старые чемоданы и коробки, чтобы просто посмотреть, что в них может быть.
34. Мне хотелось бы, чтобы мои родители и руководители делали все как обычно и не менялись.
35. Я доверяю свои чувствам, предчувствиям.
36. Интересно предположить что-либо и проверить, прав ли я.
37. Интересно браться за головоломки и игры, в которых необходимо рассчитывать свои дальнейшие ходы.
38. Меня интересуют механизмы, любопытно посмотреть, что у них внутри и как они работают.
39. Моим лучшим друзьям не нравятся глупые идеи.
40. Я люблю выдумывать что-то новое, даже если это невозможно применить на практике.
41. Мне нравится, когда все вещи лежат на своих местах.

42. Мне было бы интересно искать ответы на вопросы, которые возникнут в будущем.
43. Я люблю браться за новое, чтобы посмотреть, что из этого выйдет.
44. Мне интереснее играть в любимые игры просто ради удовольствия, а не ради выигрыша.
45. Мне нравится размышлять о чем-то интересном, о том, что еще никому не приходило в голову.
46. Когда я вижу картину, на которой изображен кто-либо незнакомый мне, мне интересно узнать, кто это.
47. Я люблю листать книги и журналы для того, чтобы просто посмотреть, что в них.
48. Я думаю, что на большинство вопросов существует один правильный ответ.
49. Я люблю задавать вопросы о таких вещах, о которых другие люди не задумываются.
50. У меня есть много интересных дел как на работе (учебном заведении), так и дома.

Интерпретация

Основные критериальные проявления исследуемых факторов:

Любознательность. Субъект с выраженной любознательностью чаще всего спрашивает всех и обо всем, ему нравится изучать устройство механических вещей, он постоянно ищет новые пути (способы) мышления, любит изучать новые вещи и идеи, ищет разные возможности решения задач, изучает книги, игры, карты, картины и т. д., чтобы познать как можно больше.

Воображение. Субъект с развитым воображением: придумывает рассказы о местах, которые он никогда не видел; представляет, как другие будут решать проблему, которую он решает сам; мечтает о различных местах и вещах; любит думать о явлениях, с которыми не сталкивался; видит то, что изображено на картинах и рисунках, необычно, не так, как другие; часто испытывает удивление по поводу различных идей и событий.

Сложность. Субъект, ориентированный на познание сложных явлений, проявляет интерес к сложным вещам и идеям; любит ставить перед собой трудные задачи; любит изучать что-то без посторонней помощи; проявляет настойчивость, чтобы достичь своей цели; предлагает слишком сложные пути решения проблемы, чем это кажется необходимым; ему нравятся сложные задания.

Склонность к риску. Проявляется в том, что субъект будет отстаивать свои идеи, не обращая внимания на реакцию других; ставит перед собой высокие цели и будет пытаться их осуществить; допускает для себя возможность ошибок и провалов; любит изучать новые вещи или идеи и не поддается чужому мнению; не слишком озабочен, когда одноклассники, учителя или родители выражают свое неодобрение; предпочитает иметь шанс рискнуть, чтобы узнать, что из этого получится.

Додаток Н.

Диагностика интерактивной направленности личности (Н.Е. Щуркова в модификации Н.П. Фетискина)

Назначение. Изучение вектора интерактивной направленности

Инструкция. Вам будет предложен опросник с готовыми ответами, обозначенными буквами «а», «в» и «с». Вам следует выбрать не тот ответ, который считается желательным или правильным, а тот, который в большей степени соответствует вашему мнению и наиболее ценен для вас.

Отвечайте по возможности быстро, так как важна первая реакция, а не результат долгого обдумывания. В бланке ответов сначала запишите номер вопроса, а рядом с ним — свой ответ в буквенной форме.

Опросник

1. На пути стоит человек. Вам надо пройти. Что делаете?

- а) Обойду, не потревожив.
- в) Отодвину и пройду.
- с) Смотря какое будет настроение.

2. Вы замечаете среди гостей невзрачную девочку, одиноко сидящую в стороне. Что делаете?

- а) Ничего, какое мое дело?
- в) Не знаю, как сложатся обстоятельства.
- с) Подойду, заговорю непременно.

3. Вы опаздываете на учебу (на работу). Видите, что кому-то стало плохо. Что делаете?

- а) Тороплюсь на учебу (на работу).
- в) Если попросят о помощи, не откажу.
- с) Звоню по телефону 03, останавливаю прохожих.

4. Ваши знакомые переезжают на новую квартиру. Они старые. Что делаете?

- а) Предложу свою помощь.
- в) Не вмешиваюсь в чужую жизнь.
- с) Если попросят, я, конечно, помогу.

5. Недалеко от дома продают клубнику. Вы покупаете оставшийся килограмм. Сзади слышите голос, сожалеющий о том, что не хватило клубники для внучки. Как реагируете на голос?

- а) Выражаю сожаление, конечно.
- в) Оборачиваюсь, предлагаю уступить..
- с) Не знаю, посмотрю, как выглядит эта бабушка.

6. Узнаете, что несправедливо наказан один из ваших знакомых. Что делаете?

- а) Очень сержусь, ругаю обидчика крепкими словами.
- в) Ничего, жизнь вообще несправедлива.
- с) Вступаюсь за обиженного.

7. Вы дежурный. Подметая пол, находите деньги. Что делаете?

- а) Они мои, раз я их нашел.
- в) Завтра спрошу, кто потерял.
- с) Может быть, возьму себе.

8. Сдаете экзамен. На что рассчитываете?

- а) На шпаргалки, конечно, или на везенье.
- в) На усталость экзаменатора — авось пропустит.
- с) На себя самого, свои знания.

9. Вам предстоит выбирать место работы. Как будете это делать?

- а) Найду что-нибудь рядом с домом.
- в) Поищу высокооплачиваемую работу.
- с) Выбирать стану творческую работу.

10. Вам предлагают три вида путешествия. Что выбираете?

- а) Неизвестные красоты нашей страны.
- в) Экзотические страны.
- с) Богатые страны.

11. Группа решила произвести уборку помещения. Вы видите, что все орудия труда разобраны. Что делаете?

- а) Поболтаюсь немного, потом видно будет.
- в) Ухожу домой, конечно.
- с) Присоединюсь к кому-нибудь.

12. Волшебник предлагает устроить вашу жизнь обеспеченной, без необходимости трудиться. Что отвечаете?

- а) Соглашаюсь с благодарностью.
- в) Сначала узнаю, сколько было таких случаев.
- с) Отказываюсь решительно.

13. Вас просят выполнить одно дело. Вам не хочется. Что происходит дальше?

- а) Забываю про него, вспомню, если скажут.
- в) Выполняю, разумеется.
- с) Ищу причины, чтобы дать отказ.

14. Побывали на удивительном вернисаже. Кому-нибудь расскажете?

- а) Да, непременно — всем друзьям и знакомым.
- в) Не знаю, скажу, если случай подвернется.
- с) Нет, пусть каждый живет, как хочет.

15. Группа решает, кому поручить работу. Вам эта работа нравится. Что делаете?

- а) Прошу поручить мне.
- в) Жду, когда кто-то назовет мою кандидатуру.
- с) Ничего не делаю, пусть будет, как будет.

16. Собрались ехать на дачу к другу. Вам звонят, просят отложить планы ради дела. Что говорите?

- а) Еду на дачу, как было договорено.
- в) Не еду, конечно.
- с) Спрошу друга, что скажет.

17. Вы решили завести собаку. Что вас устроит?

- а) Бездомный щенок.
- в) Взрослый пес с известным нравом.
- с) Щенок редкой породы с родословной.

18. Стрелки часов указывают на конец занятий. Преподаватель просит пять минут. Ваша реакция?

- а) Напоминаю о праве на отдых.
- в) Соглашаюсь.
- с) Как все, так и я.

19. С вами разговаривают оскорбительным тоном. Как реагируете?

- а) Отвечаю тем же.
- в) Не замечаю, это не имеет значения.
- с) Разрываю связь.

20. Вы плохо играете на скрипке, но родители просят сыграть для гостей, хваля вас. Что делаете?

- а) Играю.
- в) Разумеется, не играю.
- с) Приятно, что хвалят, но уваливаю.

21. Задумали принять гостей. Чем озабочены?

- а) Угощениями, конечно.
- в) Программой общения.
- с) Ничем — они же мои друзья.

22. Школу закрыли на карантин. Как реагируете?

- а) Как все, гуляю, наслаждаюсь свободой.
- в) Создаю программу самостоятельных занятий.
- с) Живу в ожидании новых сообщений.

23. Вам подарили красивую авторучку. Два парня требуют отдать им ее. Что делаете?

- а) Отдаю — жизнь дороже.
- в) Постараюсь убежать от них.
- с) Подарков не отдаю.

24. При вас хвалят вашего знакомого. Что вы чувствуете?

- а) Мне неудобно, слегка завидую.
- в) Рад, мои достоинства от этого не уменьшаются.
- с) Меня не касается, ничего не чувствую.

25. Наступает Новый год. О чем думаете?

- а) О подарках, конечно, и о елке.
- в) О новогодних каникулах.
- с) О новом этапе своей жизни.

26. Какова роль музыки в вашей жизни?

- а) Нужна для танцев.
- в) Является фоном жизни.
- с) Возвышает душу.

27. Уезжаете надолго из дома. Как себя чувствуете вдали от дома?

- а) Снятся родные места.
- в) Лучше, чем дома.
- с) Не знаю, надолго не уезжал.

28. Меняется ли ваше настроение во время информационных телепередач?

- а) Нет, если мои дела идут хорошо.
- в) Да, и постоянно.
- с) Не замечал.

29. Проводится благотворительный сбор книг. Вы участвуете?

- а) Отбираю интересные книги, приношу.
- в) У меня нет книг, ненужных мне.
- с) Если увижу, что все сдают, я тоже принесу.

30. Можете ли назвать 5 дорогих вам мест на земле, 5 интересных общественно-исторических событий, 5 дорогих вам имен выдающихся людей?

- а) Безусловно, могу.
- в) Нет, на свете так много интересного.
- с) Не знаю, не считал.

31. Слышите сообщение о подвиге человека. О чем думаете?

а) У этого человека была своя выгода.

с) Глубоко удовлетворен, не перестаю удивляться.

в) Повезло прославиться.

Обработка и интерпретация результатов

Обработка производится с помощью ключа:

К л ю ч

Ориентация на личные (эгоистические интересы)

1. А	6. В	11. В	16. А	21. А	26. А
2. А	7. А	12. А	17. С	22. А	27. В
3. А	8. В	13. С	18. А	23. А	28. А
4. В	9. В	14. С	19. С	24. А	29. В
5. А	10. С	15. А	20. В	25. А	30. А
					31. А

Ориентация на взаимодействие и сотрудничество

1. В	6. С	11. С	16. В	21. В	26. С
2. С	7. В	12. С	17. А	22. В	27. А
3. С	8. С	13. В	18. В	23. С	28. В
4. А	9. С	14. А	19. В	24. В	29. А
5. В	10. А	15. В	20. А	25. С	30. В
					31. С

Маргинальная ориентация

1. С	6. А	11. А	16. С	21. С	26. В
2. В	7. С	12. В	17. В	22. С	27. С
3. В	8. А	13. А	18. С	23. В	28. С
4. С	9. А	14. В	19. А	24. С	29. С
5. С	10. В	15. С	20. С	25. В	30. С
					31. В

Ответы, совпадающие с ключом, оцениваются в 1 балл, а несовпадающие — 0 баллов. В соответствии с этим подсчитывается общее количество баллов по каждой из трех шкал. О доминировании той или иной личностной направленности можно судить по наибольшему количеству баллов в одной из трех шкал. Об уровне сформированности каждого вида направленности можно говорить исходя из следующих показателей:

24 балла и выше — высокий уровень;

14-23 балла — средний уровень;

13 баллов и менее — низкий уровень.

Ориентация на личные (эгоистические интересы) связывается с преобладанием мотивов собственного благополучия. Во взаимодействии с другими людьми преследуются цели удовлетворения личных потребностей и притязаний. Интересы и ценности других людей, групп чаще всего игнорируются или рассматриваются исключительно в практическом контексте, что и обуславливает конфликтность и затруднения в межличностной адаптации.

Ориентация на взаимодействие, сотрудничество с другими людьми обусловлена потребностями в поддержании конструктивных отношений с членами малой группы, эмпатии и интересе к совместной деятельности. Как правило, высокий уровень данной шкалы соответствует оптимальной социализации и адаптации.

Маргинальная ориентация выражается в склонности подчиняться обстоятельствам и импульсивности поведения. Данной группе людей свойственны проявления инфантилизма, неконтролируемости поступков, подражания.

Додаток О.

Опитувальник «Готовність до соціальної творчості студентської молоді»

Шановний друже! Пропонуємо Вам взяти участь у соціально-педагогічному дослідженні дозвілля студентської молоді, завдяки якому ви зможете усвідомити власні можливості у соціальному середовищі, а організатори дослідження отримають достовірну інформацію з метою створення умов для вдосконалення дозвілля студентства. Оберіть один з варіантів відповідей.

1. Чи вважаєте, що від людини залежить те, що відбувається у соціальному середовищі

- А. Так, тільки від людини залежить
- Б. Від людини залежить не все
- В. Може дещо залежить, але результат не можливо передбачити
- Г. Нічого не залежить.

2. Яка, на вашу думку, соціальна місія сучасного студента

- А. Добре навчатися та стати професіоналом
- Б. Стати соціально активною та небайдужою людиною
- В. Отримати конкурентоспроможний диплом
- Г. Сприяти розвитку держави усіма можливими засобами

3. Чи вважаєте Ви, що об'єктивні зміни умов соціального життя в глобальному світі мають наслідком нові моделі соціальної взаємодії:

- А. Так, але вплинути на цей процес не можливо
- Б. Так, у нових умовах мають бути нові моделі соціальної взаємодії
- В. Так, і студенти мають брати участь у створенні нових моделей соціальної взаємодії
- Г. Мене це не цікавить

4. Сучасне інформаційне суспільство – це:

- А. Простір для самореалізації особистості
- Б. Об'єктивна тенденція розвитку людської цивілізації
- В. Можливість знайти будь-яку інформацію за невеликий час
- Г. Засіб для поліпшення навчання

5. Чи вважаєте, що соціальні ризики в умовах глобалізації спричиняють

- А. Соціальну пасивність
- Б. Маніпулювання свідомістю
- В. Соціальні відхилення
- Г. Залежність від Інтернету

6. Чи вважаєте, що від Вас багато чого залежить у соціальному житті?

- А. Так, як зможу впливати на суспільний розвиток
- Б. Лише за наявності сприятливих для цього умов
- В. До певної міри цей вплив можливий

Г. Маю сумнів щодо цього

7. Яким чином соціальна активність людини впливає на інших

- А. Допомогає подолати негаразди
- Б. Залучає до співпраці
- В. Утворює нові можливості самореалізації
- Г. Заважає добре виконувати потрібну діяльність

8. Якщо є нагода взяти участь у цікавій справі у вільний час

- А. Обов'язково візьму участь та організую інших
- Б. Подумаю перш, ніж дати згоду
- В. Погоджуся, якщо це мені корисно
- Г. Краще займуся улюбленими справами у вільний час

9. У позанавчальній діяльності я бачу потенціал

- А. Особистісного розвитку
- Б. Соціальної взаємодії
- В. Пошуку односторонніх
- Г. Самореалізації у сфері дозвілля
- Д. Мене це не цікавить

10. Справедливим є твердження

- А. Моя хата з краю – я нічого не знаю
- Б. Тихіше їдеш – далі будеш
- В. Під лежачій камін, вода не тече
- Г. Якщо не я, то хто ж

11. Чи вважаєте, що:

- А. Немає талановитих людей, є люди з невиявленими здібностями
- Б. Людина не обов'язково має бути обдарована, головне щоб добра
- В. Здібності людини не свідчать про її соціальні можливості
- Г. Талан та успіх йдуть поряд.

12. На вашу думку, студент має

- А. Дотримуватися тих правил, які регламентує ВНЗ
- Б. Розробляти правила життєдіяльності у ВНЗ
- В. Не дотримуватися ніяких правил
- Г. Сприяти організації сучасного студентського життя

13. Чи може студент виявити соціальний інтерес під час навчання

А. Простір для виявлення соціального інтересу студентства є тільки поза межами ВНЗ

Б. Студент може виявляти соціальний інтерес не залежно від обмежень

В. Саме у ВНЗ соціальний інтерес і має виявлятися

Г. Студенту головне добре навчатися

14. У поза навчальний час

А. Завжди знаю, що буду робити

Б. Приєднаюся до однодумців, знайду корисне заняття

В. Залучатиму інших до позитивної діяльності

Г. Присвячую його лише собі

Д. Ваш

варіант _____

15. Яким чином студент може вплинути на ситуацію у відкритому соціокультурному просторі

А. Добре вчитися і стати професіоналом

Б. Бути активним у соціальному житті

В. Мати можливість більше пізнати культуру

Г. Займатися соціально-позитивною діяльністю у вільний час

Д. Ваш

варіант _____

16. Творчий спосіб життєдіяльності це

А. Стан постійної взаємодії з іншими

Б. Індивідуальний процес створення новації

В. Колективне створення нових умов соціальної взаємодії

Г. Це участь у дозвіллі за власними потребами

17. Чи потрібні творчій людині однодумці

А. Створення нового передбачає самотність

Б. Тільки найближчі однодумці

В. Не обов'язково

Г. Безперечно, оскільки творчість має належати іншим

18. Чи можна реалізувати корисне дозвілля у соціальних мережах

А. Скоріше просто цікаве спілкування

Б. Так, для цього є безліч можливостей

В. Ні, у мережі немає дійсних однодумців

Г. Ні, тільки згаяти час

19. Чи зможете створити таку соціальну ситуацію яка стане основою для соціальної допомоги іншим через дозвілля

А. Це для мене є провідною настановою у взаємодії з однодумцями

Б. Не бачу в цьому сенсу

В. Моє дозвілля цього не передбачає

Г. Скоріше зможу, але з допомогою інших

20. Можете налагодити гармонійну взаємодію між людьми засобами культури, мистецтва, дозвілля

А. Так, якщо випаде нагода, підтримую ініціативу інших

Б. Можу надихнути різні соціальні групи на безконфліктне соціальне вдосконалення переважно засобами мистецтва

В. Ці засоби призначені для іншого

Г. Не маю до цього хисту

21. Можете запропонувати нестандартне рішення проблемної ситуації

А. Намагатимусь це зробити у групі однодумців

Б. Скористаюся вже відомими рішеннями

В. Не замислювався над цим

Г. Не бачу необхідності в таких діях

22. Загальнолюдська стабільність та розвиток соціальної взаємодії в інформаційному суспільстві залежать від:

А. Соціального інтересу молоді

Б. Соціальної активності нової генерації

В. Задоволення та розвитку провідних соціально-культурних потреб особистості

Г. Постійного пошуку соціальних інновацій та поширення позитивного соціального досвіду серед населення

23. Якщо ви ініціюєте цікаву справу у поза навчальній діяльності

А. Чекаю вдячності інших

Б. Обов'язково доведу її до завершення

В. Подивлюся як інші підтримають мене.

Г. Не очікую вдячності, результат доброї справи мене задовольнить

24. Вкажіть деякі відомості про себе (необхідне підкреслити).

Стать чол. жін.

Курс навчання _____

Напрямок навчання _____ гуманітарний

технічний

Де ви народилися _____

у великому місті _____ невеликому місті

селі _____

Додаток П.**Програма реалізації системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля**

Загальна мета – забезпечення реалізації системи АСПД у ВНЗ, що сприятиме гармонізації дозвілля студентської молоді та розвитку соціальної творчості у позанавчальний час та у відкритій сфері дозвілля в умовах інформаційного суспільства.

Об'єкт – студентська молодь, соціально-виховне середовище ВНЗ.

Суб'єкт – соціальний педагог-координатор (автор) програми, куратори груп, заступники деканів з виховної роботи, проректор з виховної роботи, співробітники ВНЗ та закладів сфери дозвілля.

Завдання програми АСПД:

1. Створення у ВНЗ умов для здійснення АСПД на основі попередньої діагностики, вдосконалення соціально-виховного середовища закладу вищої освіти.
2. Реалізація АСПД зі студентською молоддю у сфері дозвілля ВНЗ шляхом визначення дозвіллевих потреб, залучення до дозвіллевої діяльності, розбудови дозвіллевого середовища з метою розвитку готовності до соціальної творчості.
3. Забезпечення взаємодії у відкритій сфері дозвілля з метою набуття досвіду соціальної творчості студентською молоддю.

Програма реалізації системи АСПД на рівні сфери дозвілля ВНЗ

Мета – розвиток соціальної суб'єктності, культури дозвілля, соціальних якостей студентської молоді (соціальної активності, ініціативності, соціальної відповідальності, консолідованості та солідарності).

Завдання

1. Підвищення соціально-виховної компетентності кураторів, активізація студентського самоврядування, долучення до участі викладачів, співробітників, представників підструктур ВНЗ.
2. Стимулювання соціального інтересу студентської молоді, сприяння засвоєнню цінностей соціального життя в усіх його проявах, формуванню просоціальної мотивації та поваги до самоцінності особистості.
3. Забезпечення реалізації соціальних та дозвіллевих потреб студентів у познавчальному житті.
4. Створення умов для використання новітніх засобів інформаційного середовища для здійснення соціально-позитивної дозвіллевої діяльності.
5. Уможливлення участі студентів у реалізації профілактичної, адаптаційної, реабілітаційної функцій СПД у сфері дозвілля ВНЗ.
6. Забезпечення виявлення просоціальної позиції у сумісному творчому процесі у позанавчальній діяльності, вирішення соціальних проблем у студентському середовищі власними зусиллями студентів.

7. Створення сприятливих умов для реалізації нових моделей взаємодії у студентському середовищі, стимулювання виявлення солідарності, альтруїзму, організаційних здібностей студентів у сфері дозвілля.

Суб'єкти – соціальний педагог, куратори академічних груп, представники студентського самоврядування.

№ п/п	Назва етапу	Зміст діяльності	Шляхи реалізації
1	2	3	4
1.	Підготовчий	Підготовка кураторів до участі у діяльності, активізація студентського самоврядування, розбудова анімаційного середовища ВНЗ	Створення проблемно-пошукової атмосфери у позанавчальній діяльності ВНЗ, спрямування дій на підвищення соціально-виховної компетентності кураторів через запровадження Школи педагогічної майстерності, посилення соціальної суб'єктності представників самоврядування, моніторинг ресурсного потенціалу підструктур ВНЗ щодо реалізації АСПД
2.	Реалізації	Створення оптимальних умов для запровадження АСПД у ВНЗ, активізація діяльності дозвіллевих осередків та груп студентів.	Створення центру дозвілля студентів, розгалуження напрямів його діяльності
3.	Аналітичний	Оцінка результатів діяльності, корективи подальшої роботи з запровадження АСПД	Перевірка ефективності запланованих дій під час аналізу

Удосконалення традиційних виховних сфер ВНЗ для забезпечення розвитку соціальної творчості студентської молоді в поза навчальній діяльності

Мета – вдосконалення соціально-виховного середовища ВНЗ для реалізації дозвіллевої діяльності студентської молоді у традиційних виховних сферах закладу вищої освіти.

№ п/п	Назва етапу	Зміст діяльності	Шляхи реалізації
1	2	3	4
1.	Підготовчий	Вироблення єдиної соціально-виховної ідеї з метою вдосконалення соціально-виховного середовища ВНЗ та актуалізацію соціально-позитивного спрямування традиційних виховних сфер ВНЗ	Спрямування зусиль на інтеграцію різних напрямів виховання з метою виокремлення соціально-виховного аспекту у кожному
2.	Реалізації	Стимулювання участі студентів у соціально-позитивному дозвіллі у виховному середовищі ВНЗ в позанавчальний час на основі вільного вибору та ініціювання діяльності з метою задоволення дозвіллевих потреб. Сприяння актуалізації соціально-ціннісного компонента мотиваційної структури особистості студента, розвитку культури дозвілля, інтенсифікація дій, що сприяють прямій участі студентів у соціально-культурних процесах на підґрунті провідних видів позанавчальної діяльності.	Ціннісне усвідомлення та самоорганізація через дозвіллеву діяльність шляхом інтелектуального усвідомлення, емоційного сприйняття та вироблення солідарних рішень щодо вдосконалення власної діяльності, зокрема: <ul style="list-style-type: none"> • самоідентифікація зі студентством як соціальною групою; • підтримка студентських традицій; • залучення до різних видів аматорського мистецтва; • забезпечення участі студентської молоді в громадській діяльності; • самопомога у вирішенні соціальних проблем засобами дозвіллевої діяльності; • самоорганізація волонтерства студентів у сфері дозвілля; • просторово-середовищна ідентифікація через наповнення архітектурно-ландшафтного простору

			ВНЗ соціально-виховним змістом.
3.	Аналітичний	Оцінка соціально-виховного спрямування дозвіллевої діяльності студентської молоді у виховних сферах ВНЗ.	Моніторинг процесу реалізації дозвіллевих потреб студентської молоді у поза навчальний час.

Розбудова соціально позитивного інформаційно-дозвіллевого середовища в позанавчальній діяльності для виявлення соціальної суб'єктності, спрямування соціально позитивної ініціативи студентства на вдосконалення соціально-виховного простору ВНЗ

№ п/п	Назва етапу	Зміст діяльності	Шляхи реалізації
1	2	3	4
1.	Підготовчий	Моніторинг інформаційного середовища у ВНЗ, стану ресурсів, наявних можливостей	Виявлення кількості і якості інформаційних впливів, прогнозування створення безпечного інформаційно-дозвіллевого простору студентства
2.	Реалізації	Стимулювання участі у соціально-позитивній інформаційній діяльності у вільний час, розбудова інформаційно-дозвіллевого середовища у ВНЗ	Сприяння суб'єктивізації інформаційної діяльності студента у сфері дозвілля, створення власними зусиллями студентів безпечного інформаційного середовища через медіа активність, використання Інтернет-технологій, створення сайтів, застосування соціальних мереж з метою популяризації соціальних цінностей, активізація культурно-комунікаційного осередку музею та бібліотеки ВНЗ
3.	Аналітичний	Оцінка та корективи результату діяльності	Створення атмосфери аналітичного усвідомлення власних дій

Програма реалізації системи АСПД на рівні відкритої сфери дозвілля

Мета – набуття досвіду соціальної творчості у відкритій сфері дозвілля.

Завдання:

1. Забезпечення реалізації соціальних та дозвіллевих потреб студентів у відкритій сфері дозвілля.
2. Створення умов для вироблення позитивних цілей та пошуку засобів вирішення соціальних проблем інформаційного суспільства зусиллями студентів.
3. Забезпечення участі студентів у соціальних перетвореннях міського, регіонального, міжнародного рівнів з використанням ресурсів сфери дозвілля у вільний час.
4. Сприяння реалізації дозвіллевих ініціатив студентів з використанням інноваційних методів та засобів АСПД.

Суб'єкти – соціальний педагог, студентське самоврядування, представники закладів сфери дозвілля, громадських організацій, волонтерські групи, віртуальні спільноти

№ п/п	Назва етапу	Зміст діяльності	Шляхи реалізації
1	2	3	4
1.	Підготовчий	Моніторинг відкритої сфери дозвілля та встановлення взаємодії для подальшої сумісної діяльності	Створення аналітичних груп із пошуку та інтеграції соціально-виховних можливостей дозвіллевого простору міста, регіону, країни, міжнародному, віртуальному
2.	Реалізації	Кристалізація та реалізація дозвіллевих ініціатив на різних рівнях відкритої сфери дозвілля	Здійснення запланованого шляхом взаємодії із закладами відкритої сфери дозвілля, сумісного плану дій від усвідомлення ідеї до її втілення як дозвіллевої ініціативи.
3.	Аналітичний	Оцінка результату діяльності та вироблення перспективного плану подальших дій	Сумісне оцінювання ефективності реалізованих ініціатив

Реалізація соціально-позитивних дозвілєвих ініціатив у відкритому соціально-культурному просторі, урізноманітнення просоціального дозвілля, нейтралізація асоціального.

№ п/п	Назва етапу	Зміст діяльності	Шляхи реалізації
1	2	3	4
1.	Підготовчий	Виявлення соціально-виховних можливостей відкритої сфери дозвілля міста, регіону, забезпечення участі у взаємодії зі студентською молоддю.	Взаємні кроки назустріч активних студентів та закладів сфери дозвілля, вироблення плану дій співробітництва, окреслення перспектив участі студентів у реалізації соціально позитивної дозвілєвої діяльності на основі соціальної суб'єктності
2.	Реалізації	Налагодження соціального партнерства ВНЗ та закладів сфери дозвілля, установа регіональних та міжрегіональних культурних і дозвілєвих зв'язків як основи вияву дозвілєвих ініціатив.	Вияв соціальної суб'єктності в процесі співпраці із закладами сфери дозвілля та реалізації соціально спрямованої дозвілєвої діяльності в закладах культури, туризму, центрах дозвілля, освіти, соціального захисту. Активізація регіональних та міжрегіональних культурних і дозвілєвих зв'язків, утворення єдиного студентського дозвілєвого простору, в якому реалізуються соціально позитивні ініціативи, обмін досвідом та спільна активність студентів різних ВНЗ Попередження соціальних відхилень у сфері дозвілля та через дозвілєву діяльність.
3.	Аналітичний	Визначення результатів, проблем, перспектив подальшого вдосконалення відкритої сфери дозвілля зусиллями студентів	Сумісні обговорення, дискусії з метою усвідомлення можливостей подальшої співпраці з метою реалізації соціально-творчих дій у сфері дозвілля.

Участь студентської молоді у вдосконаленні сфери дозвілля та розбудові глобальної культури в інформаційному суспільстві

№ п/п	Назва етапу	Зміст діяльності	Шляхи реалізації
1	2	3	4
1.	Підготовчий	Забезпечення реалізації дозвіллевої діяльності на міжнародному рівні	Вивчення проблем та перспектив глобального культурно-дозвіллевого простору як середовища формування соціальності студентської молоді.
2.	Реалізації	Участь у діяльності міжнародних студентських асоціацій та об'єднань дозвіллевого спрямування, інтеграція у світовий студентський і дозвіллевий простір як основа реалізації глобальної соціальності в соціокультурному просторі	Забезпечення усвідомлення студентами можливостей та ризиків глобального рівня сфери дозвілля шляхом ознайомлення, участі, створення нових моделей дозвіллевої діяльності.
3.	Аналітичний	Оцінка результатів діяльності на глобальному рівні відкритої сфери дозвілля.	Реалізація спільної інтелектуальної та творчої співпраці з аналізу глобального рівня відкритої сфери дозвілля.

Положення про Центр студентського дозвілля „ANIMA@stud.ua”

1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

- 1.1. Центр студентської активності „ANIMA@stud.ua” (надалі Центр) – це студентська спільнота, що створюється в межах діяльності студентської ради ВНЗ на засадах самоврядування, спільності інтересів, добровільності, творчої активності, за підтримки адміністрації ВНЗ.
- 1.2. У межах ВНЗ Центр активно розбудовує різні напрями соціально-спрямованої позанавчальної діяльності як складової сфери дозвілля студентів, підпорядковується органам студентського самоврядування.
- 1.3. Члени Центру обирають актив лідерів, що діє на основі демократичності та поваги до прав та інтересів інших членів.
- 1.4. Діяльність будується на підґрунті соціально-творчої ініціативи та самодіяльності членів, ураховує інтереси та духовні потреби студентської молоді.
- 1.5. В межах Центру висуваються та реалізуються дозвілєві ініціативи засобами анімації як на рівні соціально-виховного середовища ВНЗ, так і у регіональному, міжнародному дозвілєвому середовищі.
- 1.6. Центр зорієнтований на вивчення та урізноманітнення соціально-позитивного дозвілля студентів та взаємодію з іншими студентськими спільнотами в інформаційному суспільстві.

2. ФІЛОСОФІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ

- 2.1. Гуманізм – це розширення свободи для будь-якої людини, всі мають шанс, тільки людина серед людей може виявити власну духовність.
- 2.2. Цінностям не навчитись – цінності треба пережити: не підштовхувати, а надихати; не примушувати, а одухотворювати.
- 2.3. Вільний час – вільний для творчості, свобода волі – вищій ступінь незалежності від обставин.
- 2.4. Стрибни вище самого себе і ти побачиш те, що ніколи не бачив, зробиш те, чого ніколи не робив, твоя творчість у твоїх руках.
- 2.5. Візьми з собою однодумця, адже думати разом значить збагачуватися духовним
- 2.6. Мистецтво врятує життя, творчість заради людини врятує світ.
- 2.7. Активно включайся в діяльність – ані дня без нової креативної ідеї, якщо маєш сумнів – зроби ще один маленький крок
- 2.8. Якщо довести розпочате до завершення, то є шанс отримати задоволення від зробленого.
- 2.9. Завжди є вихід, не згай час, можливості не надаються двічі, шлях здолає той, хто йде
- 2.10. Самореалізуйся разом з іншими, не бійся помилитися (не помиляється той, хто нічого не робить), шлях здолає той, хто йде адже спів-буття на основі єдності духу це спосіб вдосконалення себе та оточуючих.

3. МЕТА, ЗАВДАННЯ, ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ

3.1. Провідна мета діяльності Центру – створення умов для розвитку соціальної творчості студентської молоді у сфері дозвілля, й реалізуються завдяки здійсненню анімаційної соціально-виховної діяльності.

3.2. Конкретні соціально-виховні завдання, які вирішуються: соціальний розвиток студентської молоді, формування соціальної суб'єктності, налагодження взаємодії в середині студентських груп та між ними, виявлення соціальної активності, толерантності, соціальної відповідальності студентства, адаптація до умов ВНЗ (першокурсники, студенти-іноземці), вдосконалення соціально-виховного середовища ВНЗ через розвиток нових форм соціально-позитивної творчої взаємодії, профілактика соціальних відхилень серед студентства, формування громадянської позиції.

3.3. Провідними принципами організації АСПД у на базі Центру є: принцип гуманізму, субсидарності, позитивного ентузіазму, гармонійного сприяння, наданої можливості, прямої участі у соціально-позитивній діяльності (роби як я, роби зі мною, покажи мені як робити).

3.4. Діяльність Центру відбувається за певним алгоритмом: усвідомлення необхідності та актуальності, популяризація соціальних цінностей засобами дозвілля та анімації, залучення до співпраці, реалізація провідних завдань завдяки активним діям, утворення студентського анімаційного руху. У межах діяльності реалізуються студентські дозвіллі ініціативи, підвищується культура дозвілля.

4. НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ

4.1. Для реалізації провідної мети та завдань на основі вказаних принципів лідерами Центру разом з іншим учасниками на основі дорадчої участі розробляються стратегія й тактика подальшої діяльності.

4.2. Для реалізації загальної анімаційної стратегії у ВНЗ створюються організаційні підгрупи, що відповідають за різні сфери діяльності на основі власних інтересів, рішення виробляються сумісно, шляхом інтерактивних форм взаємодії.

4.3. На початку роботи до цих підгруп відносяться: діагностична (вивчення дозвіллевих потреб студентів, можливостей середовища ВНЗ та міського і регіонального), інтелектуально-мотивуюча (відповідає за стимулювання усвідомлення провідних соціально-позитивних завдань у сфері дозвілля серед студентства); інформаційна (збір інформації та її поширення для інформування за допомогою сучасних медіа засобів, залучення нових членів творчої спільноти); креативна (збір та розгляд ідей, що висуваються студентами); управлінсько-режисерська (обґрунтування подальших кроків діяльності, вироблення конкретного плану дій, розробка програми та залучення ресурсів); реалізаційна (здійснення дозвіллевої ініціативи).

4.4. Окрім організаційних підгруп виокремлюються підрозділи окремих дозвіллевих вподобань: „Анімаційна вітальня” (інтерактивне середовище вибору цілей майбутньої діяльності, реалізація комплексних заходів, свят для

себе та інших категорій (люди похилого віку, діти)), тиждень анімації у ВНЗ (популяризація, соціально-педагогічний факультатив); „Народна етноанімація” (майстерня, майстер-класи народної творчості, етносвята та обряди), народні пісня, танок, костюм, вишивка, ремесла, прикладна творчість (ляльки-мотанки, писанки, витинанки тощо); „Мистецька студія” (мистецька лабораторія, аматорські кіно, хореографія, театралізація, художня творчість, вистави, стріт-арт), організація виставки малюнків дітей з делінквентною поведінкою, театралізоване свято для дітей у лікарні, ляльковий театр для малюків у відкритому середовищі, соціальна педагогіка в малюнках (після факультативу); „Студентська громада” (соціальна відповідальність, волонтерство, квести, флеш-моби, акції, благодійність) анімаційні проекти, мобільні волонтерські групи, анімаційна розвідка; „Інтелект і культура” (вікторини інтелектуальні, віртуальні пізнавальні екскурсії, подієва анімація в музеї, інтерактивна бібліотека, культура різних народів – це моя культура), міжнаціональний ярмарок, бібліобус; „Спортивно-туристична анімація” (спартіанські ігри, подієвий туризм, паркур, скеледром), історична реконструкція, парк відкритих можливостей, автобусний анімаційний туризм; „Студентський кіберпростір” (соціальна реклама на власній сторінці, віртуальне соціально-позитивне дозвілля, власна сторінка у мережі як інструмент соціальної комунікації, інтернет-спільноти підтримки та консолідації).

4.5. Кількість підгруп може змінюватися залежно від коригування основних завдань діяльності на основі моніторингу, забезпечується участь у кожній підгрупі для ротації та надання можливості кожному студенту взяти участь у різних видах дозвілєвої діяльності.

4.6. Напрями діяльності можуть вдосконалюватися залежно від ідейного спрямування, висунення дозвілєвих анімаційних ініціатив.

4.7. Співпраця здійснюється з кураторами Центру, які підтримали ініціативу студентів і здійснюють її соціально-педагогічне супроводження.

4.7. До співпраці долучаються всі виховні сфери ВНЗ (музей, бібліотека, творчі колективи, студентський науковий гурток, культурно-етнографічний гурток, інформаційне середовище ВНЗ), а також професорсько-викладацький склад.

5. ПЕРСПЕКТИВА ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

5.1. Налагодження різноманітних зв'язків із сферою дозвілля регіонального дозвілєвого простору, які сприятимуть реалізації анімаційно-дозвілєвої соціально-педагогічної діяльності серед студентства.

5.2. Встановлення взаємодії між соціально-виховними середовищами різних ВНЗ

5.3. Усталення студентського анімаційного руху.

5.4. Встановлення міжнародних зв'язків зі студентами європейських та інших ВНЗ.